

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΤΟΜΟΣ IV - ΑΘΗΝΑΙ - 1972

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως : Παῦλος Ὁδ. Σακελλαρίδης
Ἐξώφυλλο : Δημήτρης Ὁδ. Σακελλαρίδης
Διορθώσεις : Στέφανος Κεφαλλονίτης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ κυκλοφορία τοῦ Δ' τόμου ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ 1972 συμπίπτει μὲ τὴν συμπλήρωσιν τῆς πρώτης δεκαετίας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν.

Πρὶν νὰ συμπληρώσῃ τὴν δεκαετίαν ἡ ἑταιρεία μας εἶχε δημιουργήσῃ τὴν ἱστορίαν της. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ προϊστορία, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ ἀγνοοῦμεν, οὔτε νὰ λησμονοῦμεν.

Οἱ Νισύριοι Ἀθηνῶν-Πειραιῶς ὀργανώθησαν ἀπὸ τὸ 1920 μὲ τὴν ἴδρυσιν τοῦ συλλόγου των «Γνωμαγόρας». Τὸ ὄνομα ἀνήκει εἰς τὸν Νισύριον ναύαρχον, ὁ ὁποῖος ἐστεφανώθη εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ροδίων.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς Ἱταλικῆς Κατοχῆς ὁ «Γνωμαγόρας» συνειργάσθη στενότητα μὲ ὅλα τὰ τοπικὰ Δωδεκανησιακὰ Σωματεῖα καὶ μὲ τὸν «Κεντρικὸν Δωδ. Σύλλογον», ἀντιπροσωπεύετο δὲ μονίμως εἰς τὴν «Κοινὴν τῶν Ἀλυτρώτων Ἑλλήνων καὶ Προσφύγων Ἐπιτροπείαν».

Χωρὶς νὰ παραμελήσῃ τὰς κοινωνικὰς του ἐκδηλώσεις, χωρὶς νὰ ἀδιαφορήσῃ διὰ τὰ τοπικὰ μας ζητήματα, ἔλαβε μέρος, πάντοτε μεταξὺ τῶν πρώτων, εἰς ὅλας τὰς Δωδεκανησιακὰς ἀγωνιστικὰς ἐκδηλώσεις. Μετὰ τὴν ἐνσωμάτωσιν τῆς Δωδεκανήσου, ὅπότε ἐπετεύχθη ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός, ὁ «Κεντρικὸς Δωδεκανησιακὸς Σύλλογος» διελύθη, εἰς τὰ τοπικὰ Δωδ. Σωματεῖα ἐσημειώθη χαλάρωσις εἰς τὴν δραστηριότητά των, ὠρισμένα δὲ ἀπὸ αὐτὰ ἔπαυσαν νὰ παρουσιάζουν σημεῖα δράσεως. Ὁ «Γνωμαγόρας» συνέχισε τὴν δρᾶσιν του, χωρὶς καὶ πάλιν νὰ παραμελήσῃ τὰς κοινωνικὰς του ἐκδηλώσεις, ἐχειρίσθη μὲ ἐπιτυχίαν δύο ζητήματα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν Νίσυρον: Τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἡμιγυμνασίου καὶ τὸν ἠλεκτροφωτισμόν. Ἐμελέτησεν ἀρκετὰ προβλήματα τῆς Νισύρου καὶ ὑπέβαλεν ὑπομνήματα εἰς τὰς ἀρμοδίας Ἀρχὰς καὶ παρηκολούθησε τὴν προώθησιν αὐτῶν. Κυρίως ὅμως ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς ἓνα τομέα, ὄχι μόνον τοπικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῆς σημασίας. Τὴν συγκέντρωσιν καὶ διάσωσιν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου τῆς Νισύρου. Ἀπὸ τοῦ 1955 μέχρι τέλους τοῦ 1961 ἐξέδιδε τὸ κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν λαμπρὸν περιοδικὸν ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, τὸν πρόδρομον τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν. Τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ ἐκυκλοφόρησαν 37 τεύχη.

Ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν ιδρύθη τὴν 11ην Νοεμβρίου 1961 καὶ ἐνομιμοποιήθη τὴν 16ην Μαρτίου 1962, διὰ τῆς ἀπ' ἀριθμὸν 4774 ἀποφάσεως τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν. Τὰ ἰδρυτικά της κεφάλαια ἀπετέλεσαν ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὴν Νίυρον καὶ ἡ πίστις μας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Εὐτύχημα ὅτι δὲν ἐγνωρίζαμεν τὰς δυσκολίας, οὔτε ἐφαντάσθημεν τὴν ἔκτασιν τῆς προσπάθειάς μας. Διαφορετικὰ δὲν θὰ ἐτολμούσαμεν. Ὅσοι ὅμως καὶ ἂν παρουσιάσθησαν μετέπειτα δυσκολία ἐστάθησαν ἀνίκαναι νὰ μᾶς ἀποθαρρύνουν καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐκυκλοφόρησεν ὁ πρῶτος τόμος ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ 1963. Μετὰ δύο ἔτη, τὸ 1965, ἐκυκλοφόρησεν ὁ δεύτερος τόμος καὶ τὸ 1969 ἐκυκλοφόρησεν ὁ τρίτος τόμος. Ἀπὸ τῆς κυκλοφορίας τοῦ πρώτου τόμου ἐξεδηλώθη τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἡμερησίου καὶ περιοδικοῦ τύπου, τῶν πνευματικῶν ἰδρυμάτων καὶ ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων, Ἑλλήνων καὶ ξένων, καθὼς καὶ πλείστων λαογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν συλλόγων καὶ ἐταιρειῶν. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτό, διαρκῶς ἀξανόμενον, προεκάλεσε τὴν προσοχὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία, μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ τρίτου τόμου, ἐκτιμήσασα τὴν μεγάλην προσφορὰν τῆς Ἑταιρείας, μᾶς ἀπένειμεν ἔπαινον κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίασιν τῆς 30 Δεκεμβρίου 1970.

Ἐπομένως ἐπομένως αἰσθανόμεθα ὅπως εὐχαριστήσωμεν τοὺς συνεργάτας τῶν ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ, καθὼς καὶ ὅσους συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσπάθειάς αὐτῆς, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων δὲν παραλείπομεν νὰ ἀναφέρωμεν εἰς τὰ πεπραγμένα τῶν ἐκάστοτε Διοικητικῶν Συμβουλίων.

Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἔργου μας ἀπὸ τὸ πρῶτον πνευματικὸν ἴδρυμα τῆς χώρας, ἠδξημένας αἰσθανόμεθα τὰς εὐθύνas μας, καὶ διὰ τοῦτο κατεβάλομεν πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ὁ τέταρτος τόμος τοῦλάχιστον νὰ μὴ ὑστερήσῃ. Θέλομεν νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι τόσον οἱ συνεργάται, ὅσον καὶ τὰ θέματα τὰ ὁποία δημοσιεύονται εἰς τὸν τέταρτον τόμον, θὰ μᾶς δικαιώσουν.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν δευτέραν δεκαετίαν ἀπεφασίσαμεν ὅπως εὐρύνωμεν τὴν δραστηριότητα τῆς Ἑταιρείας μας, διὰ τῆς καταχωρήσεως εἰς τὰ ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ μελετῶν γενικοῦ Δωδεκανησιακοῦ ἐνδιαφέροντος. Νομίζομεν ὅτι τοῦτο δὲν ἀντίκειται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ καταστατικοῦ μας, διότι φρονοῦμεν, ὅτι εἰς θέματα Δωδεκανησιακοῦ ἐνδιαφέροντος ἐνυπάρχει καὶ τὸ Νισυριακὸν τοιοῦτον.

Καὶ τίθεται τὸ ἐρώτημα. Θὰ ἐπιτόχωμεν εἰς τὴν νέαν μας αὐτὴν προσπάθειαν; Ἡ μέχρι σήμερον ἀναγνώρισις τοῦ ἔργου μας καὶ ἡ πείρα τὴν ὁποίαν ἀπεκτήσαμεν ἐπιτρέπουν νὰ ἐλπίζωμεν.

ΝΙΚΗΤΑΣ ΟΔ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ

Πρόεδρος

Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν

Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Υπό ΣΩΤΗΡΙΟΥ Ι. ΑΓΑΠΗΤΙΔΗ
Καθηγητού Ε. Μ. Πολυτεχνείου

Ἡ Νίσυρος ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν νήσων, αἱ ὁποῖαι ὑπέστησαν σοβαρὰν πληθυσμιακὴν ὑφεσίαν. Κατὰ τὴν τελευταίαν 60ετίαν, ὄχι μόνον δὲν συνεκρατήθη εἰς τὴν νῆσον ἡ φυσικὴ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ της, ἀλλὰ καὶ ἀπωλέσθησαν σχεδὸν τὰ 3/4 τῶν κατοίκων, τοὺς ὁποίους εἶχε κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Δωδεκανήσου ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἐν ἔτει 1912.

Παραθέτομεν, εἰς τὸν κατωτέρω πίνακα, τὴν ἐξέλιξιν τοῦ νισυριακοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὴν περίοδον τῶν 150 ἐτῶν, ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως, τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τοῦ 1971. Οἱ ἀριθμοὶ κατοίκων, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς παλαιότερους χρόνους, προέκυψαν ἐκ χονδρικῶν ἐκτιμήσεων, καθόσον, τόσον καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, ὅσον καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς, δὲν ἐγένοντο κανονικαὶ ἀπογραφαὶ τοῦ πληθυσμοῦ. Τούναντίον, διὰ τὴν τεσσαρακονταετίαν 1931-1971, οἱ παρατιθέμενοι ἀριθμοὶ προῆλθον ἀπὸ κανονικὰς ἀπογραφὰς τοῦ πληθυσμοῦ, ἐνεργηθείσας κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἰταλοκρατίας καὶ κατὰ τὴν 25ετίαν τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως. Συνδυάζοντες τὰ συγκεντρωθέντα στοιχεῖα ἐκ τῶν ἐκτιμήσεων καὶ τῶν ἀπογραφῶν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ συσχετίζοντες ταῦτα πρὸς τὸν ὅλον δωδεκανησιακὸν πληθυσμὸν, ὡς οὗτος ἐξειλίχθη κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον τῶν 150 τελευταίων ἐτῶν, κατεστρώσαμεν τὸν κάτωθι πίνακα.

Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ πίνακος τούτου, ὁ νισυριακὸς πληθυσμὸς ἐξειλίχθη ἀρχικῶς ἀνοδικῶς (1821-1912) καὶ ἐν συνεχείᾳ πτωτικῶς (1912-1922). Ἀκολούθως ἐσημείωσε στασιμότητα (1931-1936), ἡ ὁποία ἔδωσε συντόμως τὴν θέσιν της εἰς νέαν πτώσιν, σημαντικὴν μὲν ἀμέσως (1936-1941), ἐλαφρὰν ἐν συνεχείᾳ (1941-1951), ἀλλὰ λίαν οὐσιώδη κατὰ τὴν τελευταίαν 20ετίαν (1951-1971). Ὁ μέγιστος ἀριθμὸς κατοίκων τῆς νήσου κατὰ

Έτος	Σύνολον	Νίσυρος	%
1821	85000	3300	3,88
1850	96750	3500	3,61
1900	142000	4700	3,30
1910	149530	5000	3,34
1912	143482	5000	3,47
1917	102180	4300	4,20
1922	109560	3160	2,88
1931	130830	3430	2,62
1936	132638	3404	2,56
1941	129295	2592	2,00
1947	115343	2499	2,16
1951	121480	2327	1,91
1961	123021	1800	1,46
1971	121017	1289	1,06

τά έτη 1910-1912 έμειώθη εἰς τὸ ἡμισυ ἐντὸς 40 ἐτῶν (1912-1951). Νέος ὑποδιπλασιασμός τοῦ νισυριακοῦ πληθυσμοῦ συνετελέσθη ἐντὸς 20 μόνον ἐτῶν (1951-1971). Ἄνευ τοῦ διπλοῦ τούτου ὑποδιπλασιασμοῦ, ἡ Νίσυρος, ἐὰν διετῆρει καὶ τὴν φυσικὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, θὰ εἶχε σήμερον περίπου 10.000 κατοίκους.

Συγκριτικῶς μὲ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ δωδεκανησιακοῦ συμπλέγματος, ἡ Νίσυρος ἦτο καὶ εἶναι μεταξύ τῶν ἐχουσῶν μικρὸν ἀριθμὸν κατοίκων. Τόσον κατὰ τὴν περίοδον τῆς πληθυσμιακῆς ἀκμῆς τῶν νήσων, ὅσον καὶ κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, ἡ Νίσυρος κατέχει, ἐξ ἀπόψεως πληθυσμοῦ, τὴν ἐνάτην θέσιν, ἐνῶ τῶν ἄλλων νήσων, πλὴν τῆς Ρόδου, ἠλλαξεν ἡ συγκριτικὴ θέσις.

Ὅλαι αἱ νῆσοι τῆς Δωδεκανήσου ὑπέστησαν πληθυσμιακὴν ἀφαιμάξιν, ἀλλ' εἰς λίαν διάφορον βαθμὸν. Οὐδεμία τῶν νήσων τοῦ συμπλέγματος ἠδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ τὴν φυσικὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Καὶ αἱ δύο νῆσοι, ἡ Ρόδος καὶ ἡ Λέρος, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται σήμερον μὲ πληθυσμὸν μεγαλύτερον ἐκείνου τῶν ἐτῶν 1910-1912, ἀπώλεσαν μέρος τῆς φυσικῆς ταύτης αὐξήσεως. Μία ἄλλη νῆσος, ἡ Κῶς, ἐσημείωσε πληθυσμιακὴν στασιμότητα. Τέσσαρες νῆσοι, ἡ Κάλυμνος, ἡ Κάρπαθος, ἡ Ἀστυπάλαια καὶ ἡ Πάτμος, διετῆρησαν ὑπὲρ τὸ ἡμισυ τοῦ ἀρχικοῦ των πληθυσμοῦ, ἦτοι ἀπώλεσαν, πλὴν τῆς φυσικῆς των αὐξήσεως, καὶ σημαντικὸν μέρος τοῦ μεγέθους ἐκείνου. Αἱ λοιπαὶ ἐξ νήσοι, Τῆλος, Κάσος, Νίσυρος, Καστελλόριζον, Χάλκη καὶ Σύμη, ἔχασαν ὑπὲρ τὰ 70% τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων, τοὺς ὁποίους εἶχον κατὰ τὰ ἔτη 1910-1912. Μεταξύ τούτων τὴν χειροτέραν εἰκόνα παρουσιάζουν τὸ Καστελλόριζον, ἡ Χάλκη.

καί ἡ Σύμη, αἱ ὁποῖαι σχεδὸν ἀπεγυμνώθησαν, μετὰ τὴν κάμφιν τῆς ἰστιοφόρου ναυτιλίας καί τῆς σπογγαλιείας. Ἐξ αὐτῶν, τὸ μὲν Καστελλόριζον διατηρεῖ σήμερον τὸ 3%, αἱ δὲ νῆσοι Σύμη καὶ Χάλκη τὸ 10-12% τοῦ παλαιοῦ πληθυσμοῦ των. Μικροτέρα σχετικῶς ὑπῆρξεν ἡ πληθυσμιακὴ πτώσις (74-81%) τῶν ἄλλων τριῶν νήσων τῆς ἀνωτέρω ἐξάδος, δηλ. τῆς Τήλου, τῆς Κάσου καὶ τῆς Νισύρου, ἥτις ἀπώλεσε ποσοστὸν κατοίκων μικρότερον (-74%) ἢ ἡ Τήλος καὶ ἡ Κάσος (-81% καὶ -80% ἀντιστοίχως).

Ἡ Νίσυρος, διατηροῦσα σήμερον μόνον τὸ 26% τοῦ παλαιοῦ πληθυσμοῦ της, καταλαμβάνει, εἰς τὸ σύνολον τοῦ δωδεκανησιακοῦ πληθυσμοῦ, χαμηλότερον ποσοστὸν ἐν συγκρίσει πρὸς παλαιότερας ἐποχάς, δεδομένου ὅτι ὁ συνολικὸς πληθυσμὸς τῶν νήσων ὑπέστη ὀλιγώτερον σοβαρὰν κάμφιν ἢ ὁ πληθυσμὸς τῆς Νισύρου. Πράγματι, ἐνῶ κατὰ τὸ 1912 ὁ νισυριακὸς πληθυσμὸς ἀπετέλει τὸ 3,5% τοῦ συνολικοῦ δωδεκανησιακοῦ, τὸ δὲ 1917 ὑπερέβαινε τὸ 4%, κατὰ τὸ 1941 κατελάμβανε τὸ 2% τοῦ συνόλου καὶ ἤδη τὸ ποσοστὸν τοῦτο κατῆλθεν εἰς τὸ 1%.

Ἐξ ἀπόψεως πυκνότητος πληθυσμοῦ, ἡ Νίσυρος ἄλλοτε ἦτο πυκνοκατῳκημένη, ἐνῶ σήμερον, λόγω τῆς μεγάλης μειώσεως τῶν κατοίκων της, κατέστη ἀραιοκατῳκημένη. Ὅταν, κατὰ τὸ 1910, ἡ μέση πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δωδεκανήσου, ἐν τῷ συνόλῳ της, ἦτο 56 κάτοικοι κατὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον, ἡ Νίσυρος εἶχε πυκνότητα 104 κατοίκων. Κατὰ τὸ 1971, ὅποτε ἡ μέση πυκνότης τῶν νήσων ἦτο 46, ἡ Νίσυρος εἶχε μόλις 27 κατοίκους κατὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον. Οὕτω, ἐνῶ εἰς τὸ παρελθὸν ἡ Νίσυρος κατελάμβανε τὴν τετάρτην θέσιν εἰς τὸ σύνολον τῶν νήσων, ἐπομένῃ μόνον τοῦ Καστελλοριζοῦ, τῆς Σύμης καὶ τῆς Καλύμνου, σήμερον ἔρχεται ὄγδοη εἰς τὴν σειράν, ἐξ ἀπόψεως πυκνότητος πληθυσμοῦ.

Οἱ ἐγκαταλείψαντες τὴν γενέτειραν Νισύριοι εἶναι, κατὰ τὸ πλεῖστον, καλῶς ἐγκατεστημένοι ἔξω τῆς νήσου των καὶ ἔχουν σχηματίσει παροικίας καὶ συγκροτήσῃ σωματεῖα, ἀναπτύσσοντα πατριωτικὴν, πολιτιστικὴν καὶ φιλανθρωπικὴν δραστηριότητα. Ἀξιόλογος ἀριθμὸς Νισυρίων εὐρίσκεται εἰς τὴν εὐρυτέραν περιοχὴν τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης καὶ εἰς τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς.

ΤΟ ΠΑΝΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΥΟΡΚΗΣ ΤΗΣ 24 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1943
ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ

ὑπό ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΥΡΗ

Ἡ γενική συνέλευσις τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν τῆς 26 Φεβρουαρίου 1972 ἐνέκρινεν ἀπόφασιν τοῦ Δ.Σ., κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ δύνανται νὰ καταχωροῦνται εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ καὶ μελέται γενικοῦ Δωδεκανησιακοῦ ἐνδιαφέροντος. Κατόπιν τούτου ἀπετάθημεν εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Λαογραφικῆς καὶ Ἱστορικῆς Δωδεκανησιακῆς Ἑταιρείας, τὸν κ. Νικόλαον Μαυρῆν, ὅπως μᾶς ἀποστείλῃ σχετικὴν ἐργασίαν. Ὁ κ. Πρόεδρος, τὸν ὁποῖον εὐχαριστοῦμεν, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν πρόσκλησίν μας, ἐπέλεξεν ὡς θέμα του «Τὸ Πανδωδεκανησιακὸν Συνέδριον τῆς Νέας Ὑόρκης τῆς 24 Ὀκτωβρίου 1943 καὶ ἡ σημασία του».

Τὸ θέμα τοῦτο δὲν ἔχει λαογραφικὴν σημασίαν, ἀνήκει εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῆς δράσεως τῶν Δωδεκανησίων, ἡ ὁποία εἶναι ἄγνωστος εἰς τοὺς πολλούς. Ἐπιβάλλεται διὰ τοῦτο ὅπως περιέλθῃ εἰς τὴν δημοσιότητα, διότι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὑπάρχει κίνδυνος νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ἀφάνειαν. Θεωροῦμεν εὐτύχημα ὅτι τὴν φροντίδα αὐτὴν ἀνέλαβεν ὁ περισσότερον ἐνδεδειγμένος πρὸς τοῦτο. Διότι ὁ κ. Μαυρῆς εὐρίσκετο εἰς Αἴγυπτον κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τοῦ Δωδεκανησιακοῦ ζητήματος, ὅτε διεχειρίζετο τοῦτο ἢ ἀπὸ τοῦ 1918 ἰδρυθεῖσα («Κεντρικὴ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐνώσεως Δωδεκανησίων Αἰγύπτου»), ἀπὸ δὲ τοῦ 1939 ἐγκατεστάθη εἰς Νέαν Ὑόρκην, ὅπου συνελήσθη ἡ δευτέρα καὶ τελευταία φάσις τοῦ Δωδ. Ζητήματος. Ὁ κ. Μαυρῆς ἠτύχησε νὰ εἶναι καὶ ὁ πρῶτος πολι-

τικός Γενικός Διοικητής τῆς ἐλευθέρας πλέον Δωδεκανήσου, καὶ ἔτσι τοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ συμβάλῃ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν γεγονότων καὶ νὰ ζήσῃ αὐτά. Τὴν σύγκλησιν τοῦ Πανδωδεκανησιακοῦ Συνεδρίου καὶ τὴν μετέπειτα δρᾷσιν ἀνέλαβε τὸ «Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον», τὸ ὁποῖον ἰδρύθη τὴν 30 Ὀκτωβρίου 1940, κατόπιν συγκλήσεως γενικῆς συνελεύσεως τῶν ἀντιπροσώπων τῶν 14 τοπικῶν Δωδ. Σωματείων, τὰ ὁποῖα ἀνήκον τότε εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἀπὸ τοῦ 1934 ἰδρυθείσης «Δωδεκανησιακῆς Νεολαίας Ἀμερικῆς», ἡ ὁποία διεχειρίζετο τὸ Δωδ. ζήτημα μέχρι τῆς οὐστάσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Δωδεκανησιακοῦ Συμβουλίου.

Νομίζομεν σκόπιμον νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τοῦ πρώτου Δ.Σ. τῆς Δωδ. Νεολαίας, διότι τοὺς ἀνήκει ὁ δίκαιος ἔπαινος διὰ τὴν δρᾷσιν τὴν ὁποῖαν ἀνέπτυξαν. Πρόεδρος: Ἐμμ. Ἀθανασιάδης (Ρόδος), Γραμματεὺς: Δημ. Στρέικης (Νίσυρος), Μέλη: Δημ. Πολυχρονιάδης (Νίσυρος), Μιχ. Μακρῆς (Κάρπαθος), Νικ. Μανούσης καὶ Νικ. Χατζῆ - Νικήτας (Κῶς), Κ. Πασσαρῆς (Καστελλόριζον).

Ὁ κ. Μανρῆς, ὅπως γνωρίζομεν, καὶ ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει εἰς τὴν δημοσιευομένην ἐργασίαν του, ἔχει εἰς χεῖρας του πλεῖστα στοιχεῖα καὶ πρωτότυπα ἐπιστολῶν διαφόρων προσωπικοτήτων κύρους, τὰ ὁποῖα ὑπεσχέθη νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ Ἱστορικὸν καὶ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον Δωδεκανήσου.

Ἀναντιρρήτως ἐκεῖ εἶναι ἡ καταλληλοτέρα θέσις, φρονοῦμεν ὅμως ὅτι ἡ ἐκεῖ κατάθεσις δὲν ἐξασφαλίζει καὶ τὴν δημοσιότητα. Ρίπτομεν τὴν ἰδέαν, ὅπως ἡ Λαογραφικὴ καὶ Ἱστορικὴ Δωδεκανησιακὴ Ἑταιρεία ἀναλάβῃ νὰ συγκεντρώσῃ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἰς εἰδικὸν τόμον. Γνωρίζομεν ὅτι τὸ βῆρος αὐτὸ θὰ ἐπωμισθῇ ὁ κ. Μανρῆς, ὅπως γνωρίζομεν καὶ τὰς πολλαπλᾶς ἀσχολίας του, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναλάβῃ καὶ τὴν προσπάθειαν αὐτήν. Ἄς εἶναι δὲ βέβαιος, ὅτι θὰ τύχῃ τῆς ἐγγνωμοσύνης τῶν Δωδεκανησίων καὶ ἰδιαίτερος τῶν μεταγενεστέρων.

Ἐδχόμεθα καὶ ἀναμένομεν.

Ὁ ἀγαπητὸς Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν κ. Νική-
τας Σακελλαρίδης μοῦ ἔκαμε τὴν τιμὴν νὰ μοῦ ζητήσῃ διὰ τὰ Νισυριακὰ
συνεργασίαν σχετικὴν μὲ γενικώτερον Δωδεκανησιακὸν θέμα.

Ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν του αὐτῆν, θὰ ἀναφερθῶ εἰς μίαν
ὄχι πολὺ γνωστὴν σελίδα τῆς προσφάτου Δωδεκανησιακῆς μας ἱστορίας.
Τὸ Πανδωδεκανησιακὸν δηλαδὴ Συνέδριον τῆς Νέας Ὑόρκης τῆς 24 Ὀκτω-
βρίου τοῦ 1943, τοὺς λόγους οἱ ὁποῖοι τὸ προεκάλεσαν, ποῖα ἡ σκοπιμότης
τῆς συγκλήσεώς του καὶ τὰ πλήρη πρακτικὰ του.

Ὡς εἶναι γνωστόν, πρὶν ἀπὸ εἴκοσι ἑννέα χρόνια, καὶ διὰ τὴν ἀκρίβειαν
τὴν δὴν Σεπτεμβρίου 1943, ἡ Ἰταλία, σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τῆς ὑπογραφεί-
σης τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἡμέραν Ἀνακωχῆς, παρέδιδε τὴν Δωδεκάνησον εἰς
τοὺς Νικητὰς - Συμμάχους.

Τοῦτο, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἔθετεν ἐπὶ τάπητος τὸ θέμα τοῦ μέλλοντος τῶν
νησιῶν μας.

Διότι, ἀνεγνωρίζετο μὲν κατ' ἀρχὴν ἀπὸ ὅλους, ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶχεν ἱστο-
ρικὰ καὶ ἐθνολογικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Δωδεκανήσου, ἡμφισβητοῦντο ὅμως
οἱ νομικοὶ τίτλοι διεκδικήσεώς της καὶ ἐξεφράζοντο ἐνδοιασμοὶ περὶ τῆς προτι-
μήσεως τῶν κατοίκων νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν Ἑλλάδα ἢ νὰ ἀποκτήσουν «Ἄυτο-
νομίαν».

Ἐπεβάλλετο, ἐπομένως, ὅπως τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβού-
λιον, τὸ ὅποιον εἶχεν ἐπωμισθῆ τότε τὰς εὐθύνas τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ μας
Ἀγῶνος εἰς τὰς Η. Πολιτείας, νὰ προβῆ ἀμέσως εἰς διαφόρους καταλλήλους
ἐνεργείας διὰ νὰ διαφωτισθοῦν αἱ Κυβερνήσεις τῶν Συμμάχων μας, ἀλλὰ καί,
κυρίως, ἡ Διεθνὴς Κοινὴ Γνώμη — τῆς ὁποίας ἡ ἐπιρροή ἦτο τότε τεραστίας
σημασίας. Ἐπρεπε, δηλαδὴ, νὰ πληροφορηθῆ αὕτη ἐγκαίρως καὶ ἐγκύρως
ὅτι ἡ Δωδεκάνησος, ἐκτὸς τῶν Ἱστορικῶν καὶ Ἐθνολογικῶν λόγων, εἶχε
καὶ ἰσχυροὺς Νομικοὺς τίτλους, οἱ ὁποῖοι ἐπέβαλλον τὴν ἄμεσον παράοσιν
τῶν Νησιῶν μας εἰς τὴν Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ ὑπάρχη λόγος νὰ προηγηθῆ ἀπό-
φασις τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης.

Μία τοιαύτη λύσις θὰ εἶχεν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἡ
Ἐνωσις τῆς Δωδεκανήσου δὲν θὰ ἦτο ἀποτέλεσμα κάποιου «παζαρεύματος»
εἰς τὴν διεκυστίνδα τῶν Μεγάλων, ἀλλ' ἀπλῶς θὰ ἦτο μία τυπικὴ μόνον
ἀναγνώρισις, προϋπαρχούσης νομικῆς ὑποχρεώσεως, ὅπως ἄλλως τε ἔγινεν
ἀργότερον εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Αἰθιοπίας κλπ.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀνοιξάμεν μίαν παρένθεσιν. Γράφοντες σήμερα, ὕστερα
ἀπὸ 30 περίπου ἔτη, διὰ τὰ γεγονότα αὐτά, θὰ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμεν εἰς
τοὺς παλαιοτέρους καὶ νὰ ἐξηγήσωμεν εἰς τοὺς νεωτέρους τί ἦτο αὐτὸ τὸ
«Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον», τοῦ ὁποίου
ὑπεύθυνος, σοβαρά, ἐντατικὴ καὶ καρποφόρος ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις κατὰ τὰ ἔτη
ἐκείνα (1940-1947).

Ὁ Δωδεκανησιακὸς ἀγὼν εἶχεν ἀρχίσει εἰς τὰς Η.Π.Α. ἀπὸ τὸ 1913 μὲν τὴν «Ἑθνικὴν Ἐνωσιν Δωδεκανησίων Ἀμερικῆς». Ἀργότερα ἰδρῦθη ἡ «Φιλικὴ Ἐταιρεία Δωδεκανησίων Ἀμερικῆς», ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1934 ὁ ἀγὼν διεξήχθη ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς «Δωδεκανησιακῆς Νεολαίας Ἀμερικῆς» (Δ.Ν.Α.), κυρίως διὰ τοῦ εἰς ἑλληνικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν ἐκδιδομένου δημοσιογραφικοῦ τῆς ὀργάνου «Δωδεκανήσιος», καὶ τοῦτο διότι τὰ μέλη τῶν τοπικῶν Δωδεκανησιακῶν Σωματείων (Ροδίων, Νισυρίων κλπ.) ἀπὸ σκοποῦ παρέμενον μακρὰν τῆς Δ.Ν.Α. διὰ νὰ μὴ ἐπισύρουν τὴν μῆνιν τῶν Ἰταλικῶν Ἀρχῶν ἐναντίον των, ὥστε νὰ ἐνοχλοῦνται οἱ εἰς τὰς νήσους συγγενεῖς των, καὶ διὰ νὰ δύνανται ἐλευθέρως νὰ τοὺς ἐπισκέπτωνται.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ὅμως τῆς ἐπιθέσεως τῆς Ἰταλίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος δὲν ὑπῆρχε πλέον λόγος νὰ κρατοῦνται τὰ προσχήματα καὶ ὅλοι οἱ Δωδεκανήσιοι ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ βοηθήσουν τὸν κοινὸν Ἀγῶνα. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀκριβῶς, δύο ἡμέρας μετὰ τὴν Ἰταλικὴν ἐπίθεσιν, δηλαδὴ τὴν 30 Ὀκτωβρίου 1940, συνήλθον, κατόπιν προσκλήσεως τῆς Δ.Ν.Α., ἀνὰ δύο ἀντιπρόσωποι καὶ τῶν 14 τότε τοπικῶν Δωδ. Σωματείων τῆς Ν. Ἰόρκης, ἀποτελέσαντες τὸν πρῶτον πυρῆνα τοῦ Ἑθν. Δ. Συμβουλίου. Εἰς τοῦτον προσεχώρησαν ἀμέσως κατόπιν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα Δωδ. Σωματεῖα τῆς Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς, καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Συμβουλίου, ἐκλεγείσα ὁμοφώνως, ἦτο πενταμελὴς καὶ ἀπηρτίσθη ἀπὸ τρία μόνιμα μέλη καὶ δύο αἰρετά.

Τὰ μόνιμα μέλη ἦσαν οἱ κ.κ. Ἐμμ. Κουλουκουντζῆς, Ἀντώνιος Παππαδάκης καὶ ὁ γράφων. Οἱ δύο πρῶτοι ἦσαν οἱ γνωστοὶ Κάσιοι ἐφοπλισταὶ καὶ θερμοὶ πατριῶται. Αἰρετὰ δὲ ἦσαν ὁ ἐκάστοτε Πρόεδρος καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Δωδεκανησιακῆς Νεολαίας.

Ἐδῶ κλείνομεν τὴν παρένθεσιν.

Τὰς ἀνωτέρω ἐκθεθείσας ἤδη σκέψεις μας, μὲ ὅλα τὰ νομικὰ ἐπιχειρήματα καὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα ἀνεπτυξάμεν ὡς Ε.Δ.Σ εἰς ὑπομνήματά μας, τὰ ὁποῖα ὑπεβάλομεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὰς ἄλλας Συμμαχικὰς Κυβερνήσεις. Ταυτοχρόνως ἐδημοσιεύσαμεν σχετικὰ ἄρθρα εἰς τὸν ἀμερικανικὸν Ἡμερήσιον καὶ Περιοδικὸν τύπον, ἐκθέτοντας τοὺς λόγους οἱ ὁποῖοι ἐδικαιολογοῦν καὶ ἐπέβαλλον νὰ λυθῇ τότε, ἀμέσως καὶ ἄνευ ἀναβολῆς, τὸ ζήτημά μας.

Παρακαλέσαμεν ἐν συνεχείᾳ τὸν τότε Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard φιλέλληνα καθηγητὴν George H. Chase, νὰ ἀποστείλῃ, ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς Προέδρου τῶν «Ἀμερικανικῶν φίλων τῆς Ἑλλάδος» ἐπιστολὴν ἐκ μέρους τῆς ὀργανώσεως αὐτῆς εἰς διαφόρους ἐξεχούσας προσωπικότητας τοῦ Πολιτικοῦ καὶ Ἐπιστημονικοῦ κόσμου τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ νὰ ζητῇ τὴν γνώμην των περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς

Δωδεκανήσου. Ἡ ἐγκύκλιος ἐκείνη ἐπιστολὴ συνωδεύετο καὶ ἀπὸ δύο μελέ-
τας, γραφείσας τῇ παρακλήσει μας, ὑπὸ δύο Ἀμερικανῶν ἐπιστημόνων καὶ
ἐπιτίμων μελῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Δωδεκανησιακοῦ Συμβουλίου μας: τῆς διεθνο-
λόγου Sarah Wambaugh, διεθνῶς ἀνεγνωρισμένης ἐμπειρογνώμονος ἐπὶ τῶν
ἐδαφικῶν ζητημάτων, καὶ τοῦ ἀρχαιολόγου T. Leslie Shear, καθηγητοῦ τοῦ
Πανεπιστημίου τοῦ Princeton καὶ τοῦ μόνου, κατὰ σύμπτωσιν, Ἀμερικαν-
οῦ, ὁ ὁποῖος εὕρισκετο εἰς τὴν Ρόδον τὴν ἡμέραν τῆς καταλήψεώς της ὑπὸ
τῶν Ἰταλῶν, τὸ 1912.

Αἱ ἀπαντήσεις εἰς τὰς ἐπιστολάς ἐκείνας ἐδημοσιεύθησαν, μὲ ἓνα ἰδικὸν
μας πρόλογον καὶ ἄλλα ντοκουμέντα, εἰς ἓνα μικρὸν φυλλάδιον 110 σελίδων
ὑπὸ τὸν τίτλον: The Greek Dodecanese (= Ἡ Ἑλληνικὴ Δωδεκάνησος),
φυλλάδιον τὸ ὁποῖον ἐκυκλοφόρησε τότε εὐρύτατα εἰς πολλὰς χιλιάδας ἀντι-
τύπων.

Εἰς τὰς ἀπαντήσεις αὐτὰς Γερουσιασταί, Βουλευταί, Δημοσιολόγοι,
Πρυτάνεις καὶ Καθηγηταί Πανεπιστημίων καὶ Κολλεγίων καὶ ἄλλαι προσω-
πικότητες τῶν Γραμμάτων, θερμῶς συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως τῶν
νήσων μας εἰς τὴν Ἑλλάδα.¹

Ἐξ ἄλλου ἐφροντίσαμεν νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὸ ἐγκυρότερον νομικὸν πε-
ριοδικόν: American Journal of International Law, τόμ. 38 (1944) σελ.
701-706 τεκμηριωμένον ἄρθρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετίθετο λεπτομερῶς τὸ θέμα
τῆς Δωδεκανήσου ἀπὸ ἀπόψεως Διεθνoῦς Δικαίου.

Ταῦτοχρόνως πολλὰ ἄλλα σχετικὰ φυλλάδια γραφέντα ὑφ' ἡμῶν ἢ τῇ
ἐμπνεύσει μας, ἐστέλλοντο εἰς τὰς διαφόρους Κυβερνήσεις καὶ τὸν Παγκό-
σμιον τύπον. Ραδιοφωνικαὶ ὀμιλίας διὰ τὸ ζήτημά μας ἤκούοντο συχνότατα, τό-
σον ἀπὸ εἰδικoὺς σχολιαστὰς (Commentators) τῶν διεθνῶν ζητημάτων, ὅσον
καὶ ἀπὸ ἄλλους ὀμιλητάς, χωρὶς νὰ λησμονῶμεν καὶ τὴν «Φωνὴν τῆς Ἀμερι-
κῆς» ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἤκούσθη ἡ φωνὴ μας.

Εἰς διάφορα Πανεπιστήμια καὶ Κολλέγια ἐγένοντο ὀμιλίας περὶ Δωδε-
κανήσου, ἐνῶ αἱ σχεδὸν καθημερινῶς δημοσιευόμεναι εἰς ἐφημερίδας διαφό-
ρων Πολιτειῶν ἐπιστολαὶ τοῦ Ε.Δ.Σ., ὑπενθύμιζον εἰς τὴν διεθνῇ κοινῇ
γνώμην ὅτι «ἡ Ἑλληνικὴ Δωδεκάνησος πρέπει νὰ γίνῃ Ἑλληνική», κατὰ τὴν
ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τοῦ πολυτίμου φίλου μας ἀειμνήστου καθηγητοῦ Shear.

Τώρα, ἐὰν ἐπέτυχε, τί ἐπέτυχε καὶ μέχρι ποίου σημείου ἐπέτυχεν ἡ
συνεχῆς καὶ ἐπίμονος αὐτὴ προσπάθεια τοῦ Ε.Δ.Σ. νὰ διαφωτίσῃ τὴν ἐπίση-
μον ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνεπίσημον διεθνῇ κοινῇ γνώμην, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ
ἐκθέσωμεν λεπτομερῶς καταχρώμενοι τῆς φιλοξενίας τῶν «Νισυριακῶν».

1) Τὰ πρωτότυπα τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν, τὰ ὁποῖα εὕρισκονται τώρα εἰς τὴν κατοχὴν
μου, ὑπεσχέθην ἤδη νὰ παραχωρήσω εἰς τὸν Δήμαρχον Ρόδου διὰ νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τό,
μέλλον νὰ ἰδρυθῇ ἐκεῖ, Ἱστορικὸν καὶ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον Δωδεκανήσου.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν θὰ περιορισθῶμεν ἐδῶ εἰς τὸ νὰ μνημονεύσωμεν δύο μόνον χαρακτηριστικὰ γεγονότα, ἐλπίζοντες ὅτι θὰ μᾶς δοθῇ κάποτε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξιστορήσωμεν ἐκτενέστερον τὰ πεπραγμένα τοῦ Ε.Δ.Σ.

Τὸ πρῶτον τούτων συνέβη τὸ 1943, ὅτε ὁ παγκοσμίως γνωστὸς δημοσιολόγος Walter Lippmann¹, τὰ ἄρθρα τῆς στήλης τοῦ ὁποίου ἐδημοσιεύοντο εἰς ἄνω τῶν 165 ἐκ τῶν μεγαλύτερων ἐφημερίδων τῆς Ἀμερικῆς, ἐδημοσίευσεν ἄρθρον περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν Ἰταλικῶν Ἀποικιῶν. Εἰς τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο ἐθίγετο καὶ τὸ Δωδεκανησιακὸν κατὰ τρόπον καταφανῶς ἀδικοῦντα τὰ δίκαια τῶν Νησιῶν μας.

Διὰ τὴν ἀνασκευὴν τῶν ἀπόψεων αὐτῶν ἐγράψαμεν σχετικῶς εἰς τὸν Lippmann, προσθέτοντες ὅτι αἱ ἐκφρασεῖσαι γινῶμαι του προφανῶς θὰ ὠφείλοντο εἰς ἀβλεψίαν (Oversight).

Εἰς ἀπάντησιν ὁ Lippmann μᾶς ἔγραψε τὴν 24ην Μαΐου 1943 τὰ ἐξῆς ἐπὶ λέξει: «Τοῦτο κατὰ ἓν μόνον μέρος ὀφείλεται εἰς ἀβλεψίαν. Παρ' ὅλον ὅμως ὅτι ἐξακολουθῶ νὰ μελετῶ τὸ ζήτημα (τῆς Δωδεκανήσου) δὲν ἔχω ἀκόμη μορφώσει ἀρκετὰ σαφῆ γνώμην ἐπὶ τοῦ θέματος, ὥστε νὰ εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ὀμιλήσω περὶ αὐτοῦ δημοσίᾳ».

Ἡ ὁμολογία αὐτὴ τοῦ διαπρεποῦς διεθνολόγου, ἐνῶ ἀπεδείκνυεν ὅτι ἡ διαφωτιστικὴ μας προσπάθεια ἀπέδιδεν ἤδη καρπούς, ὑπεδείκνυεν ὅμως ταυτοχρόνως ὅτι ἔπρεπε νὰ συνεχισθῇ κατὰ τρόπον ἐντονώτερον. Πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἔγινε.

Τὸν Lippmann εὐχαριστήσαμεν καὶ τοῦ ἀπεστείλαμεν διάφορα φυλλάδια, βιβλία καὶ ἄλλα δημοσιεύματα σχετικὰ ὅχι μόνον μὲ τὰ ἱστορικά καὶ ἐθνολογικὰ μας δίκαια ἀλλὰ καὶ τοὺς νομικοὺς τίτλους μας ἀπὸ ἀπόψεως διεθνοῦς δικαίου.

Ὅπως ἰδιαιτέρας σημασίας ἦτο τὸ συναποσταλὲν ἀντίγραφον ὑπομνήματος ὑποβληθέντος τὸ προηγούμενον ἔτος, ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Δικαιοσύνης τῶν Η.Π. σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημά μας.²

1) Ὁ F.L. Motti εἰς τὸ βιβλίον του: American Journalism, A History 1690-1960 (N.Y., Mac Millan, 1962 σελ. 691) ἔγραφε περὶ αὐτοῦ ὅτι: «τὸ 1940 ἡ στήλη τοῦ Lippmann ἐδημοσιεύετο εἰς 165 ἀπὸ τὰς μεγαλύτερας ἐφημερίδας τῶν Η.Π., ὁ δὲ μισθὸς του — ὡς ἐλέγετο — ἦτο ὁ μεγαλύτερος ποῦ εἰσέπραξε ποτὲ δημοσιογράφος (Columnist).

2) Τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν τότε τὴν ὑποβολὴν τοῦ ὡς ἄνω ὑπομνήματος ἦσαν τὰ ἐξῆς: Εὐθὺς μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου τῶν Η.Π. ἐναντίον τῆς Ἰταλίας (Δεκ. 1941), ὅλοι οἱ Ἰταλοὶ ὑπήκοοι διετάχθησαν νὰ καταγραφοῦν καὶ νὰ λάβουν εἰδικὴν ταυτότητα τῆς κατηγορίας τῶν «ἐχθρῶν-ἀλλοδαπῶν» (Enemy Aliens), καὶ νὰ συμμορφωθοῦν μὲ ὠρισμένα περιοριστικὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν μετακινήσεών των μέτρα. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν συμπεριελήφθησαν, κατ' ἀνάγκην, καὶ οἱ Δωδεκανήσιοι.

Ἰπῆρχε τότε ἐν Ν. Ὑόρκῃ ἡ «Παναελληνικός Ἐπιτροπὴ πρὸς ὑπερ-ἀσπισιν τῶν Ἑλληνικῶν Δικαίων», εἰς τὴν ὁποίαν συμμετεῖχον ὅλοι αἱ

Τὸ ἄλλο σχετικὸν γεγονός ἦτο τὸ ἐξῆς: Ὁ Πρεσβευτὴς μας Ἀλέξης Ἀδ. Κύρου, ὁ συνοδευσας εἰς τὸ Παρίσι τὸν Πρωθυπουργὸν Κ. Τσαλδάρην εἰς τὴν Διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης, μᾶς εἶπεν ὅτι: ὅταν ἐπρόκειτο νὰ συζητηθῶν αἱ ἑλληνικαὶ διεκδικήσεις, οἱ Ἀμερικανοὶ ἐμπειρογνώμονες ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Ἀντιπροσωπεῖαν νὰ τοὺς πληροφωρήσῃ λεπτομερῶς περὶ αὐτῶν, προσθέτοντες χαρακτηριστικῶς: «ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Δωδεκανησιακόν, διὰ τὸ ὁποῖον μᾶς ἔχουν ἤδη πλήρως ἐνημερώσει οἱ ἐν Ἀμερικῇ συμπατριῶται σας».

Ὅταν δὲ ἀργότερον τὸ 1946 ὁ ἴδιος ὁ Ἀλ. Κύρου ὠμίλησεν ἐν Νέα Ἰόρκῃ εἰς δεῖπνον τὸ ὁποῖον ἐδόθη ὅταν τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον — ἐκπληρωθέντος τοῦ σκοποῦ τῆς ἰδρύσεώς του — κατέθετε τὴν ἐντολήν, εἶπε μεταξὺ ἄλλων... «Τὸ ἔργον (τοῦ Δωδ. Συμβουλίου) κάθε ἄλλο παρὰ εὐκόλον ὑπῆρξεν. Ἰδίως οἱ τελευταῖοι μῆνες, οἱ κρίσιμοι μῆνες, οἱ ὁποῖοι προηγήθησαν τῆς τελειωτικῆς ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τῶν Τεσσάρων Ἰπουργῶν καὶ τῆς Διασκεψέως τῆς Εἰρήνης τῶν Παρισίων. Περιέκλειον οὗτοι τρομακτικοὺς κινδύνους διὰ τὴν Δωδεκάνησον. Ἐὰν οἱ κίνδυνοι οὗτοι ὑπερενικηθῆσαν, ὀφείλεται τοῦτο ἀσφαλῶς κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἰδικὴν σας εὐτυχῶς ἀκούραστον καὶ συστηματικὴν διαφωτιστικὴν προσπάθειαν. Εἰς τὴν προσπάθειαν

μεγάλοι Ἑλληνο-Ἀμερικανικαὶ Ὀργανώσεις ὑπὸ τὴν Ἐπίτιμον Προεδρίαν τοῦ τότε Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς καὶ μετέπειτα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθναγόρα καὶ τοῦ Ἑλληνοῦ ἐν Οὐάσιγκτων Πρεσβευτοῦ Κίμωνος Διαμαντοπούλου. Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς ἦτο ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Cornell καὶ διεθνῶς γνωστὸς διαπρεπῆς καρκινολόγος Γεώργιος Παπανικολάου. Ὡς Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς ὁ γράφων, συνέταξε πλήρως τεκμηριωμένον Ἔπόμνημα καὶ ὑπέβαλε τοῦτο εἰς τὸ Ἰπουργεῖον Δικαιοσύνης τῆς Οὐάσιγκτων τὴν 21 Φεβρουαρίου 1942.

Πέντε ἡμέρας ἀργότερον ἡ ἀρμόδια Ἰπηρεσία τοῦ Ἰπουργεῖου μᾶς ἔγραψεν: «Ὁ Ἰπουργὸς Δικαιοσύνης παρέπεμψεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐπιστολήν σας τῆς 21 Φεβρουαρίου μὲ ἐσώκλειστον τὸ ὑπόμνημά σας περὶ τῶν εἰς τὰς Η.Π. διαμενόντων Δωδεκανησίων. Σᾶς γνωρίζομεν διὰ τῆς παρουσίας ὅτι, οἱ σχετικοὶ μὲ τοὺς ἐχθροὺς — ἀλλοδαποὺς Κανονισμοὶ ἐτροποποιήθησαν εἰδικῶς, ὥστε νὰ μὴ συμπεριλαμβάνονται πλέον οἱ Δωδεκανῆσιοι εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτήν.

Θὰ πρέπει ἐπομένως νὰ πληροφωρήσητε ἅπαντα τὰ μέλη τῶν Δωδεκ. Ὀργανώσεων ὅτι δὲν ὑποχρεοῦνται πλέον νὰ ὑποβάλουν αἰτήσεις διὰ τὰ «εἰδικὰ» πιστοποιητικὰ ταυτότητος, ὥστε νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς οἰανδήποτε ἄλλην διάταξιν τοῦ σχετικοῦ Κανονισμοῦ.

Σᾶς εὐχαριστοῦμεν διὰ τὸ ἐξαιρετικὸν ὑπόμνημα τὸ ὁποῖον μᾶς ὑπεβάλατε, σχετικὸν μὲ τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν (Background) τῶν συμπατριωτῶν σας. Ἐδιαβάσθη μὲ μέγαλον ἐνδιαφέρον».

Ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπεθυμίσωμεν τὴν θερμὴν συνηγορίαν, ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων, καὶ τῆς μεγάλης Ἐφημερίδος «SUN» τῆς Νέας Ἰόρκης, ἡ ὁποία εἰς τὸ φύλλον τῆς, τῆς 26 Φεβρουαρίου 1942 (δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπισήμως γνωσθῆ ἡ ἀπόφασις τοῦ Ἰπουργεῖου) ἔγραψεν ὅτι: «Οἱ Δωδεκανῆσιοι εἶναι οἱ Ἑλληνικώτεροι τῶν Ἑλλήνων» (The truest of the Greeks) καὶ ἐκάλεσε τὸ Ἰπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης νὰ τοὺς ἀναγνωρίσῃ ὡς Ἑλληνας «ἐὰν δὲν ἤθελε νὰ διαφεύσῃ τὴν ὀνομασίαν του».

χάρις εἰς τὴν ὁποίαν, κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκείνας στιγμάς, εὐρέθησαν τελείως κατατοπισμένοι καὶ ἐνημερωμένοι ἐπὶ τοῦ Δωδεκανησιακοῦ Ζητήματος, καὶ ὅλων τῶν πλευρῶν του, οἱ ἡγέται καὶ πολιτικοὶ καὶ οἱ δημοσιογράφοι τῆς Μεγάλης Χώρας ποὺ μᾶς φιλοξενεῖ...»

Εἶναι βεβαίως ἀληθές ὅτι ὅλοι αὐταὶ καὶ ἄλλαι πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἐνέργειαι, ὡς καὶ διάφορα ἄλλα δημοσιεύματα, συνέβαλον θετικῶς εἰς τὴν προώθησιν τοῦ ζητήματός μας, ἐφ' ὅσον δι' αὐτῶν εἶχομεν ἐπιτύχει νὰ εὐρίσκειται τοῦτο διαρκῶς εἰς τὸ προσκλήνιον τῆς ἐπικαιρότητος.

Ἦτο ὅμως ἐπάναγκες νὰ γνωσθοῦν κατὰ κάποιον ἐπισημότερον καὶ ἐγκυρότερον τρόπον οἱ πόθοι τῶν νησιωτῶν, σχετικῶς μὲ τὸ πολιτικόν των μέλλον.

Ἐξ ἄλλου, εἰς ἀπάντησιν σχετικῶν διαβημάτων μας, τὸ State Department μᾶς ἐβεβαίωσε δι' ἐπιστολῆς του τῆς 25 Ἰουλίου 1943 ὅτι, πολὺ ἀπασχολεῖ τὸ Ὑπουργεῖον τὸ θέμα τῆς Δωδεκανήσου, τὸ ὁποῖον «θὰ λυθῆ σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχὰς αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐξαγγελθῆ ὅτι θὰ ἀποτελέσουν τὴν βάσιν τῆς διευθετήσεως τῶν μεταπολεμικῶν προβλημάτων».

Μία δὲ κυρίως ἐθεωρεῖτο ὡς «Βασικὴ ἀρχή» διὰ τὴν λύσιν τῶν μεταπολεμικῶν ἐδαφικῶν προβλημάτων. «Ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως», ἡ ὁποία πάλιν — ὁσάκις ὑπῆρχον διαμφισβητήσεις ἢ ἀντίθετοι διεκδικήσεις — προὔπεθετε διενέργειαν δημοψηφίσματος. Διὰ τὰ νησιά μας ὅμως δημοψήφισμα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ, οὔτε ἄλλωστε ἦτο ἀπαραίτητον, ἐφ' ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος τὰ διεκδικοῦσε. Ἐπρόκειτο δηλαδὴ περὶ μιᾶς, οὕτως εἰπεῖν, δίκης ἄνευ ὅμως ἀντιδίκου.

Ὁ μόνος ἐπομένως τρόπος, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀπέμενε διὰ νὰ διαδηλώσωμεν ἐπισήμως καὶ ἐγκύρως τοὺς ἐθνικοὺς μας πόθους ἦτο ἡ σύγκλησις ἐνὸς Πανδωδεκανησιακοῦ Συνεδρίου.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σύγκλησιν Συνεδρίου εἶχομεν ἀρχικῶς δικαιολογημένους ἐνδοιασμούς. Διότι, ἐνῶ ἦτο βέβαιον ὅτι θὰ ἐξησφαλίζαμεν τὴν παρουσίαν ἐκπροσώπων ὅλων τῶν Δωδεκανησιακῶν Ὀργανώσεων καὶ Παροικιῶν τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ἦτο, ἐξ ἀντικειμένου, ἀδύνατον νὰ ἔχωμεν ἀντιπροσώπους ἀπὸ τὰ νησιά μας.

Καὶ ὅμως αὐτοὶ κυρίως καὶ πρωτίστως θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν διὰ νὰ προσδώσουν τὸ κύρος, εἰς ἓνα, αὐτῆς τῆς σημασίας καὶ πολιτικῆς σκοπιμότητος, Συνεδρίου.

Εὐτυχῶς, ὁ γράφων ἐνεθυμήθη τότε ὅτι ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ Δωδεκανησιῶν Αἰγύπτου ἦτο, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της, τὸ 1918, ἐφοδιασμένη μὲ ἐπίσημα πληρεξούσια ἔγγραφα τῶν Δήμων καὶ ἄλλων τοπικῶν ἀρχῶν τῶν νη-

σιῶν μας, ὥστε νὰ δύναται ἐγκύρως νὰ τὰς ἐκπροσωπῇ καὶ νὰ διορίζῃ, δυνάμει τῶν πληρεξουσίων αὐτῶν, καὶ ἄλλους πληρεξουσίου.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νομίζω ὅτι εἶναι ἀπαραίτητοι ὠρισμένοι πληροφωρίαι καὶ ἐπεξηγήσεις.

Ἡ ἐν λόγῳ Ἐπιτροπῇ, τῆς ὁποίας ὁ πλήρης τίτλος ἦτο: «Κεντρικὴ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐνώσεως Δωδεκανησίων Αἰγύπτου» (Κ.Ε.Ε.Ε.Δ.Α.), ἦτο ἡ ἀνωτάτη Συντονιστικὴ καὶ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ— ἡ ὁποία συνεχῶς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της (1918) φιλοτίμως, ἰκανῶς καὶ συνεχῶς κατήθυνε τὸν ἀπελευθερωτικὸν μας Ἀγῶνα ἐκπροσωποῦσα τοὺς ἀπανταχοῦ Δωδεκανησίους ἐνώπιον τῶν διαφόρων πολιτικῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν.

Ἀπὸ σκοποῦ δὲ ἐξελέγη ὡς ἔδρα τῆς Κεντρικῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς ἡ Αἴγυπτος καὶ ὄχι αἱ Ἀθῆναι, ὅπως θὰ ἦτο φυσικόν. Διότι εἰς Αἴγυπτον ὑπῆρχε πλήρης ἐλευθεροτυπία καὶ ἐλευθερία δράσεως, ἀπηλλαγμένη ἀπὸ οἰανδήποτε ἐξωτερικὴν ἐπιρροὴν ἢ πίεσιν, κυρίως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Κάθε ἔντονος ἐκδήλωσις ἐναντίον τῆς Ἰταλίας ἐν Ἑλλάδι ἦτο φυσικόν νὰ δημιουργῇ πράγματα εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἥτις ἐθεώρει, καλῶς ἢ κακῶς, δικαίως ἢ ἀδίκως, ὅτι τοιαῦται ἐκδηλώσεις καὶ ὠρισμένοι πατριωτικαὶ ἐνέργειαι ἔβλαπτον τὰς ἐπισήμους Ἑλληνο-Ἰταλικὰς σχέσεις.

Βεβαίως καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον παρενέβαινον αἱ Ἑλληνικαὶ διπλωματικαὶ καὶ προξενικαὶ ἀρχαὶ ἀλλ' αἱ πιέσεις ἦσαν τελείως πλατωνικαί. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην τὰς ἀρχὰς τοῦ 1939 αἱ ἐκεῖ προξενικαὶ ἀρχαὶ ἠθέλησαν νὰ ἀσκήσουν πίεσιν ἐπὶ τῶν ἐκεῖ Δωδεκανησίων διὰ νὰ ἀμβλύνουν τὴν ὀξεῖαν ἀντιιταλικὴν ἀρθρογραφίαν τοῦ «Δωδεκανησίου», τοῦ δημοσιογραφικοῦ τῶν ὀργάνου.

Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀμερικὴν, οἱ ἀγῶνες τῶν Δωδεκανησίων εἶχον ἀπῆχσιν ἐπὶ τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης, ἀφοῦ πολλὰ ἄρθρα ἐγράφοντο εἰς τὸν ξενόγλωσσον τύπον. Εἰς μερικὰς μάλιστα περιπτώσεις ἦτο τόσον ὀδυνηρὰ διὰ τὴν Ἰταλίαν ἡ ἀρθρογραφία μας ἐκείνη, ὥστε αὐτὸς οὗτος ὁ Πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας νὰ προσπαθῇ, διὰ τῆς ἀπαντήσεώς του, νὰ μειώσῃ τὰς προκληθείσας ἐντυπώσεις.¹

Καὶ τότε τὸ Ε.Δ.Σ. ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν αὐτὴν Ἐπιτροπὴν νὰ διορίσῃ πληρεξούσιον διὰ τὸ Συνέδριον, ὥστε, κατὰ τεκμήριον τουλάχιστον, νὰ ἐκπροσωποῦνται εἰς αὐτὸ καὶ οἱ εἰς τὰς νήσους συμπατριῶται μας.

Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ὄχι μόνον διώρισε πληρεξούσιον διὰ τὸ Συνέδριον, ἀλλ' ὀλίγον ἀργότερον, διαπίστῶσασα ὅτι τὸ κέντρον βάρους τοῦ Ἀγῶ-

1) Ἴδὲ σχετικῶς, ἐφημερίδας «Patrie» (Καίρου) τῆς 13 καὶ 18 Ὀκτωβρίου 1928, τοῦ «Messagero Egyziano» τῆς 19/X/28, «Ταχυδρόμον» (Ἀλεξ.) τῆς 20/X/28 καὶ «Δωδεκάνησον» (Ἀλεξ.) τῆς 3/X/1928.

νος μας εἶχε πλέον μετακινηθῆ εἰς Η.Π., ὅπου δημοσίᾳ συνεζητοῦντο ὅλα τὰ μεταπολεμικὰ ἐδαφικὰ ζητήματα καὶ ὅπου ἐξεπροσωποῦντο ὅλοι αἱ μειονότητες, ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ δι' εἰδικῆς συμβολαιογραφικῆς πράξεως τῆς 7/7/1944, ἐνώπιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενίου Ἀλεξανδρείας, ὠρίζεν ὡς Γενικὸν Πληρεξούσιόν της, δι' οἷον δ ἤ πο τε ζ ῆ τ η μα, τὸ Ε.Δ.Σ.

Εὐθὺς ὡς ἐτακτοποιήθη καὶ αὐτὸ τὸ ζήτημα, ἤρχισεν ἡ προπαρασκευῆ τῆς συγκλήσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ Πανδωδεκανησιακὸν Συνέδριον τῆς 24 Ὀκτωβρίου 1943 ἐν Ν. Ὑόρκῃ. Τὰ πλήρη πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ δημοσιεύομεν κατωτέρω.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΑΝΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

24 Ὀκτωβρίου 1943

Ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ σήμερον, εἰκοστὴν τετάρτην Ὀκτωβρίου 1943 καὶ ὥραν 3.55 μ.μ., κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Δωδεκανησιακοῦ Συμβουλίου συνήλθον εἰς Πανδωδεκανησιακὸν Συνέδριον ἐν τῇ αἰθούσῃ «Continental Room» τοῦ Ξενοδοχείου St. Moritz (50 Central Park South N.Y.C.) οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι, δεόντως ἐξουσιοδοτημένοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Δωδεκανησιακοῦ Λαοῦ καὶ τῶν ἐν τῇ Διασπορᾷ Δωδεκανησιακῶν Ἐνώσεων, Σωματείων, Συλλόγων, Ἀδελφοτήτων καὶ Ὁργανώσεων.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐθνικοῦ Δωδεκανησιακοῦ Συμβουλίου Δρ Ν.Γ. Μανρωῆς ἐξ ὀνόματος τοῦ Συμβουλίου κηρύσσει τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, ἀνακρούονται ὑπὸ τῆς μουσικῆς οἱ Ἐθνικοὶ Ὕμνοι Ἀμερικῆς καὶ Ἑλλάδος, ὡς καὶ ὁ Δωδεκανησιακὸς Ὕμνος, ἀκολούθως δὲ ὁ πρωτιερεὺς τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Νέας Ὑόρκης αἰδεσιμώτατος Β. Εὐθυμίου εὐλογεῖ τὸ Συνέδριον, εὐχόμενος εὐόδωσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ, εἶτα δὲ τῇ προτροπῇ τοῦ ἱερέως οἱ Σύεδροι ψάλλουσι ὅλοι μαζὶ τὸ «Τῆ Ὑπερμάχῳ».

Προκειμένου νὰ ἐκλεγῆ Πρόεδρος καὶ Γραμματεὺς τοῦ Συνεδρίου, προτείνεται ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Κοντεμανιώλη (Πρόεδρου τοῦ «Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου» τῶν Νισυρίων) ὅπως Πρόεδρος μὲν ἐκλεγῆ ὁ Δρ Ν.Γ. Μανρωῆς, Γραμματεὺς δὲ ὁ κ. Δ. Πολυχρονιάδης. Ἡ πρότασις ὑποστηρίζεται καὶ ψηφίζεται ὁμοφώνως. Οἱ ἐκλεγέντες ἐκφράζουν τὰς εὐχαριστίας των πρὸς τὸ Συνέδριον καὶ ἀναλαμβάνουσι τὰ καθήκοντά των.

Ὁ Πρόεδρος ἀναγινώσκει κατόπιν διάφορα τηλεγραφήματα καὶ ἐπιστολάς, αἱ ὅποιαι ἐστάλησαν πρὸς τὸ Συνέδριον, ἦτοι:

1) Ἐπιστολὴν τῆς Α.Σ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς, Βορείου καὶ Νοτίου, δι' ἧς εὐχεται οὗτος πλήρη ἐπιτυχίαν εἰς τὸ Συνέδριον, ἐκφράζων τὴν λύπην του διότι δὲν δύναται, λόγῳ προηγουμένως ἀναληφθείσης ὑποχρέωσεως, νὰ

παραστῆ κατ' αὐτό. Ὁ Πρόεδρος ἐπεξηγεῖ ὅτι ἡ Α.Σ. προέστη τὴν πρωίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ναῷ τοῦ μνημοσύνου ὑπὲρ τῶν «Μαρτυρησάντων, σφαγιασθέντων, ἐν φυλακαῖς καὶ ἐξορία ἀποθανόντων Δωδεκανησίων», τὸ ὁποῖον ἐτελέσθη τῇ πρωτοβουλία τοῦ Ἐθνικοῦ Δωδεκανησιακοῦ Συμβουλίου. Ἀνακοινούται ἐπίσης ὅτι ἡ Α.Σ. παρεκάθησεν εἰς τὸ πρὸς τιμὴν τῶν Δωδεκανησίων ἀντιπροσώπων παρατεθὲν τὴν μεσημβρίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας γεῦμα, ὅπου καὶ ὠμίλησε καταλλήλως, ἀπαντῶν εἰς προσφώνησιν τοῦ Δρος Ν. Μαυρῆ, διερμηνεύσαντος τὴν βαθυτάτην ἐγνωμοσύνην τῶν Δωδεκανησίων πρὸς τὸ Οἶκον. Πατριαρχεῖον καὶ τὴν Ἑλληνορθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐν γένει, δι' ὅσα ὑπὲρ τῆς Δωδεκανήσου ἔπραξαν.

2) Τηλεγράφημα τῆς Α. Μακαριότητος τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίου Κυρίου Χριστοφόρου, δι' οὗ οὗτος «ἐλόγει πατρικῶς τοὺς ἐθνικοὺς πόθους καὶ τὰς προσπαθείας τῶν Δωδεκανησίων».

3) Τηλεγράφημα τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννουπόλεως κ.κ. Νικοδήμου, Ἐπιτίμου Προέδρου τῆς ἐκεῖ Δωδεκανησιακῆς Ὁργανώσεως, ἐλογούνητος τὸ Συνέδριον.

4) Ἐπιστολὴν τῶν («Ἀμερικανῶν φίλων τῆς Τσεχοσλοβακίας») ἐκφράζουσαν τὴν «χαρὰν των διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν Ἑλληνικῶν νήσων καὶ διὰ τὸ θάρρος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τοῦ ἀγωνιζομένου ὑπὲρ τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ἐλευθερίας».

5) Ἐπιστολὴν τοῦ («Ἐθνικοῦ Τσεχοσλοβακικοῦ Συμβουλίου»), δι' ἧς ἐκφράζονται «ἡ χαρὰ καὶ τὰ συγχαρητήρια τῶν Τσεχοσλοβακικῆς καταγωγῆς Ἀμερικανῶν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Δωδεκανήσων».

6) Ἐπιστολὴν τοῦ («Πολωνο-Ἀμερικανικοῦ Συμβουλίου»), δι' ἧς τονίζεται ὅτι «οἱ Δωδεκανήσιοι πρέπει νὰ εἶναι ὑπερήφανοι διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν συμβολὴν των εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν ἀλλὰ καὶ βέβαιοι ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς ἀπελευθερώσεώς των δὲν εἶναι μακρὰν».

7) Ἐπιστολὴν τῆς («Ἐθνικῆς Ἀμερικανο-Δανιμαρρικῆς Ὁργανώσεως»), ἣτις ἀποτελεῖ ὁμοσπονδίαν 500 λαϊκῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν Σωματείων τῶν ἐν Ἀμερικῇ Δανῶν, καὶ δι' ἧς ἐκφράζουν τὴν «χαρὰν των ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῶν πρώτων νήσων καὶ εὔχονται νὰ ἀπελευθερωθοῦν ταχέως καὶ ὅλοι αἱ ἄλλαι κατεχόμεναι χῶραι».

8) Ἐπιστολὴν τῆς («Ἠνωμένης Ἐπιτροπῆς τῶν Νοτιοσλαβῶν Ἀμερικανῶν»), οἵτινες χαιρετίζουν τὸ Συνέδριον ἐρχόμενοι πλήρη ἐπιτυχίαν αὐτοῦ.

9) Ἐπιστολὴν τοῦ Προέδρου τοῦ («Ἐλευθέρου Αὐστριακοῦ Κινήματος») ἐκφράζοντος τὴν χαρὰν του διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων.

10) Τηλεγράφημα τοῦ Δωδεκανησιακοῦ Συνδέσμου Ἀργεντινῆς, ζητούντος νὰ διαβιβασθῆ («ἡ πρὸς τὴν Ἀμερικανικὴν Κυβέρνησιν ἐγνωμοσύνη ἐπὶ τῇ ἀρξαμένη ἀπελευθερώσει τῶν νήσων, ἡ ὁμόφωνος λαχτάρα ὅλων ὅπως αὐταὶ ἐνωθοῦν μὲ τὴν Μητέρα Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀνάγκη ἀμέσου καταλήψεώς των

ὑπὸ Ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ ἀποστολῆς τροφῆς πρὸς τοὺς πεινῶντας πληθυσμούς».

11) Τηλεγράφημα τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑνώσεως Δωδεκανησιῶν Μεγάλης Βρετανίας «συγχαίροντος καὶ εὐχομένου ἐπιτυχίαν τῶν κοι- νῶν προσπαθειῶν καὶ ταχείαν ἀπελευθέρωσιν τῶν προσφιλῶν μας νήσων».

12) Τηλεγράφημα τοῦ κ. Ἰω. Τομάζου, Γραμματέως τῆς Δωδεκανησιακῆς Ὁργανώσεως Νοτίου Ἀφρικῆς, εὐχομένου ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων καὶ ἀπόδοσιν αὐτῶν εἰς τὴν Μητέρα Πατρίδα.

13) Ἐπιστολὴ τοῦ Προτάγεως τοῦ Πανεπιστημίου Harvard καὶ Προέδρου τῆς Ὁργανώσεως τῶν Ἀμερικανῶν Φίλων τῆς Ἑλλάδος» καθηγητοῦ κ. George H. Chase, ὅστις «εὐχεται ταχίστην ἀπελευθέρωσιν τῶν Δωδεκανήσων καὶ ἔνωσιν αὐτῶν μετὰ τὴν Μητέρα των Ἑλλάδα».

14) Τηλεγράφημα τοῦ κ. Γεωργίου Π. Χατζηλία, Προέδρου τῆς Δωδεκανησιακῆς Ἑνώσεως Νοτίου Ἀμερικῆς, διαβιβάζοντος «τοὺς ἀδελφικούς χαιρετισμούς καὶ εὐχὰς διὰ τὴν ἐλευθέραν Δωδεκάνησον τῆς αἰῶρον».

15) Τηλεγράφημα τοῦ Δωδεκανησίου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου Α. Χατζηανδρέου, ὅστις λυπεῖται διότι ἠμποδίσθη νὰ παραστῇ εἰς τὸ Συνέδριον καὶ εὐχεται ἐπιτυχίαν αὐτοῦ.

16) Τηλεγράφημα τοῦ κ. Στ. Παπανικολάου, Μ. Γραμματέως τοῦ Παρροδιακοῦ Συλλόγου Ἀπόλλων», εὐχομένου «αἰσίαν ἔκβασιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου καὶ ἐλευθερίαν φιλάτης πατρίδος».

17) Τηλεγράφημα τῆς Αὐτοῦ Ἀυτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος τοῦ Αὐτοκράτορος Αἰθιοπίας, ἔχοντος ὡς ἐξῆς: «Ὁ Δωδεκανησιακὸς λαὸς ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων οἱ ὅποιοι ὑπέφεραν ἀπὸ τὴν πίεσιν τῆς Ἰταλικῆς ἀπληστίας πρὸς δημιουργίαν μιᾶς αὐτοκρατορίας ἀπληστίας, ἣ ὅποια ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη καὶ πλέον ἐτρέφετο ἀναλώμασιν ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἐστεροῦντο τῶν μέσων τῆς ἀμύνης. Σήμερον ἡ Ἰταλικὴ αὐτοκρατορία, ἰδρυθεῖσα ἐπὶ τῆς θρασυδειλίας, ὠμότητος καὶ τῶν ἐγκατεσπαρμένων νεκρῶν τῶν εἰρηνικῶν λαῶν, κεῖται εἰς ἐρεῖπια γύρω μας. Τὸ Αἰθιοπικὸν Ἔθνος, τὸ πρῶτον ἔθνος τὸ ὅποιον ἐξῆλθε νικηφόρον ἀπὸ τὴν ἐναντίον τοῦ τυράννου πάλιν, ἀκραδάντως πιστεύει ὅτι ὁ λαὸς τῆς Δωδεκανήσου συντόμως θὰ κληθῇ καὶ πάλιν νὰ συμπληρώσῃ τὰ ἱστορικὰ του πεπρωμένα. ΧΑΪ ΛΕ ΣΕΛΑΣΣΙ, Αὐτοκράτωρ».

Τὸ Συνέδριον ἀναθέτει εἰς τὸ Προεδρεῖον νὰ ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας του πρὸς πάντας τοὺς ἀποστείλαντας τὰ ἀνωτέρω.

Τηρεῖται κατόπιν ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆ διὰ τὸ ἀπολεσθὲν πλήρωμα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ «Βασίλισσα Ὀλγα», τὸ ὅποιον εἶχε σταλῆ εἰς τὴν Δωδεκάνησον, καὶ ἐνὸς ἀκόμη λεπτοῦ διὰ τὸν ἐπὶ πολλὰ ἔτη Γραμματέα τῆς Δωδεκανησιακῆς Νεολαίας Ἀμερικῆς Δ. Στρίκην, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει τὴν προτεραίαν.

Κατόπιν ὁ Πρόεδρος ἐξιστορεῖ τὰ σχετικὰ πρὸς τὰ διάφορα Δωδεκανη-

σιακά Συνέδρια, ἀρχίζων ἀπὸ τῆς Πάτμου μέχρι τοῦ σημερινοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκπρωποῦνται οἱ ἀπανταχοῦ Δωδεκανήσιοι, καὶ δίδει τὸν λόγον εἰς τὸν Γραμματέα, ὅστις ἀναγινώσκει τὸν κατάλογον τῶν ἀντιπροσώπων, ὧν τὰ ὀνόματα εὐρίσκονται εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος Πρακτικοῦ καὶ τῶν ὁποίων τὰ πληρεξούσια ἔγγραφα κατετέθησαν παρὰ τῆ Γραμματεία τοῦ Συνεδρίου.

Ὁ Πρόεδρος κατόπιν, ἐκ μέρους τοῦ Ἐθνικοῦ Δωδεκανησιακοῦ Συμβουλίου, ἐκφράζει εὐχαριστίας πρὸς ὅλας τὰς Δωδεκανησιακὰς Ὄργανώσεις, τὸσον τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ὅσον καὶ τῶν ἐν Ἀμερικῇ, διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν προθυμίαν μεθ' ἧς ἔσπευσαν νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸ Συνέδριον, καθὼς καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους ἐκεῖνους, οἵτινες ὑπέστησαν τοὺς κόπους καὶ τὰς δαπάνας μακρυνῶν ταξειδίων διὰ νὰ παραστοῦν εἰς αὐτό, ὅπως λ.χ. οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς «Δωδεκανήσου τῆς Ἀμερικῆς» τοῦ Tarpon Springs τῆς Φλωρίδος, καθὼς καὶ οἱ ὑπατοὶ Πρόεδροι καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ Παροδιακοῦ («Ἀπόλλωνος») καὶ τῆς ΚΕΠΑ, τῆς «Ὁμοιοίας» τῶν Καρπαθίων καὶ ἄλλων. Ἐξαίρει, ἔπειτα, τὸ ἔργον καὶ τῶν ἄλλων Δωδεκανησιακῶν Ὄργανώσεων τοῦ Ἐσωτερικοῦ καὶ τῆς Νέας Ὑόρκης διὰ τὴν πολυτιμότην συμβολὴν των εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν καὶ κάμνει ἰδιαιτέραν μνείαν τῆς «Δωδεκανησιακῆς Νεολαίας Ἀμερικῆς», διὰ τὸν ἐπὶ τόσα ἔτη καλὸν καὶ πατριωτικὸν ἀγῶνα της, παρὰ τὰ πενηχρότατα μέσα τὰ ὁποῖα διέθετε. Τονίζει τὴν σημασίαν τῶν ἀπανταχοῦ ὀργανωμένων Δωδεκανησίων εἰς τὸν ἀγῶνα, ἰδίως δὲ τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου εὐρίσκονται πολυπληθέστεροι οἱ Δωδεκανήσιοι, σημασίαν τὴν ὁποίαν ἀνεγνώρισαν καὶ ξένοι καὶ Ἴταλοι συγγραφεῖς, ὧν ὀνόματα ἀναφέρει. Προσθέτει ὅτι ὁ ἀγὼν ὀφείλει πολλὰ καὶ εἰς τὸν ἀπανταχοῦ Ἑλληνικὸν Τύπον καὶ ἐκφράζει τὴν χαρὰν ὅλων διὰ τὴν παρουσίαν ἀντιπροσώπων τοῦ ἡμερησίου καὶ περιοδικοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου. Παρουσιάζει δὲ διὰ καταλλήλων λέξεων τὸν ἀρχιουντάκτην τῆς («Ἀτλαντίδος») κ. Βλ. Κωνσταντινίδην, ὅστις χαιρετίζει διὰ συγκινητικῶν λέξεων τὸ Συνέδριον καὶ ἐκ μέρους τῆς ἑφημερίδος του καὶ ἐκ μέρους τῆς Παγκρητικῆς Ἀδελφότητος. Ὁ Πρόεδρος εὐχαριστεῖ τὸν ὀμιλήσαντα καὶ παρουσιάζει τὸν ἀρχιουντάκτην τοῦ («Ἑλληνο-Ἀμερικανικοῦ Βήματος») κ. Δ. Χριστοφορίδην, ὅστις ἐνθουσιωδῶς ὀμιλεῖ διὰ τὴν Δωδεκάνησον. Ὁ Πρόεδρος εὐχαριστεῖ καὶ δίδει τὸν λόγον εἰς τὸν κ. Σύμπλην (ἀντιπρόσωπον τοῦ Νισυριακοῦ Συλλόγου «Παναγία Θερμανή»), ὅστις ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἀκουσθῇ καὶ ἡ φωνὴ τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὸν Δωδεκανησιακὸν Ναυτικὸν Κόσμον πλοιάρχου κ. Καρατζᾶ, ὅστις δι' ὀλίγων ὀμιλεῖ περὶ τοῦ δυσκόλου ἔργου τῶν Δωδεκανησίων ναυτικῶν. Ὁ Πρόεδρος εὐχαριστεῖ καὶ ἐπεξηγεῖ ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ ἐκπροσωπεῖ τὸν Δωδεκανησιακὸν Ναυτικὸν Κόσμον, ἥτοι τοὺς Δωδεκανησίους ἐφοπλιστάς, τοὺς ἀξίωματικούς καὶ τοὺς ναυτεργάτας τοῦ Δωδεκανησιακοῦ Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ. Ὁ κ. Στ. Ἀναγνωστόπουλος (ἀντιπρόσωπος τοῦ «Συλλόγου Ὀθη-

τῶν Καρπάθου "Ὀμηρος» τοῦ New Castle, Pa.) ζητεῖ νὰ μάθῃ πῶς ἰδρῦθῃ καὶ τί ἐκπροσωπεῖ τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον. Ὁ Πρόεδρος ἐκφράζει τὴν λύπην του καθότι ὁ ἐρωτῶν, ὡς ἐκπροσωπῶν Σωματεῖον τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μέλος τοῦ Ἐθνικοῦ Δωδεκανησιακοῦ Συμβουλίου, ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ τοῦτο καὶ ἐξηγεῖ δι' ὀλίγων ὅτι τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον δὲν εἶναι Σωματεῖον ἀτόμων ἀλλὰ «Σωματεῖον Σωματείων», ἢ Ὀμοσπονδία Σωματείων καὶ ἀναφέρει τὸν τρόπον τῆς ἰδρύσεώς του. Ὁμιλεῖ κατόπιν ὁ κ. Κασσαβέτης, ὅστις ἐκπροσωπεῖ τὸν Βορειοηπειρωτικὸν Σύλλογον («Πύρρον»), εὐχόμενος ταχεῖαν ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων. Ὁ λόγος δίδεται ἔπειτα εἰς τὸν Καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Cornell ἱατρὸν Γ. Παπανικολάου*, ὅστις ἐκ μέρους τῆς («Ἐθνικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς Ὑπεράσπισιν τῶν Ἑλληνικῶν Δικαίων»), τῆς ὁποίας εἶναι Πρόεδρος, χαιρετᾷ τὸ Συνέδριον καὶ εὐχεται εὐδόωσιν τῶν προσπαθειῶν του. Ὁ Πρόεδρος παρουσιάζει τὸν νεοπροσελθόντα ἀρχισυντάκτην τοῦ («Ἐλευθέρου Τύπου») κ. Π. Μοσχοβίτην, ὅστις διὰ ζωηρῶν ἐκφράσεων χαιρετίζει τὸ Συνέδριον. Ὁ Πρόεδρος εὐχαριστεῖ πάντας τοὺς ἀνωτέρω καὶ ἀναπτύσσει τοὺς λόγους τῆς συγκλήσεως τοῦ Συνεδρίου, εἰπὼν περίπου τὰ ἑξῆς: Δὲν θὰ σᾶς κουράσωμεν μὲ λεπτομερείας, ἀπλῶς μόνον νὰ ἔχετε ὑπ' ὄψιν σας ὅτι τὸ Ζήτημά μας διήλθε μίαν σοβαρὰν κρίσιν καὶ ἤδη φαίνεται ὅτι τὴν φορὰν αὐτὴν θὰ λυθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐν τούτοις, ὠρισμένα γεγονότα μᾶς ἔπεισαν ὅτι θὰ ἔπρεπε καὶ ἡμεῖς οἱ Δωδεκανήσιοι νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ΠΑΛΙΝ ΤΩΡΑ σαφῶς, ἀπεριφράστως καὶ ἐπισημῶς τὰς σκέψεις μας. Ἰδίως ἡμεῖς, οἱ ἔχοντες τὸ μέγα προνόμιον νὰ εὐρισκώμεθα εἰς τὴν φιλόξενον καὶ φιλελευθέραν αὐτὴν χώραν, ἔχομεν τὴν μεγαλυτέραν ὑποχρέωσιν καὶ εὐθύνην, διότι ἐδῶ ὄχι μόνον μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ἐκφράσωμεν ἑλευθέρως τὰς σκέψεις μας, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται νὰ τὸ πράξωμεν, ἀφοῦ μάλιστα τόσαι χιλιάδες Δωδεκανησίων εἶναι ἀφωσιωμένοι καὶ πιστοὶ πολῖται τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ δύνανται, ἐπομένως, νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὴν Φιλοδικαίαν καὶ Μεγάλην θετὴν των Πατρίδα νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ ἀποδώσῃ τὸ Δίκαιον καὶ τὴν Ἐλευθερίαν εἰς τὴν Χώραν τῆς καταγωγῆς των.

Συνέβαινε, ἄλλως τε, καὶ τοῦτο τὸ περίεργον, νὰ λέγουν οἱ («Ἐλεύθεροι — λεγόμενοι — Ἰταλοί»), ὅτι τὰ Δωδεκάνησα πρέπει νὰ δοθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄχι ὡς «λεία πολέμου» ἀλλ' ὡς «δειγμα τῆς φιλίας των πρὸς αὐτήν», οἱ Γερμανοὶ νὰ προσφέρουν τὰ Δωδεκάνησα εἰς τὴν Τουρκίαν, ἥτις πάλιν νὰ διαμαρτύρεται — καὶ δικαίως ἄλλως τε — καὶ νὰ βεβαίῃ ὅτι οὐδεμίαν ἔχει ἐπ' αὐτῶν βλέψιν, ὁ Βαδογλιό νὰ ζητῇ διὰ τῶν ὄρων τῆς συνθήκης ὅπως οἱ Σύμμαχοι («μὴ ἐπιτρέψουν εἰς Ἑλληνα στρατιώτην νὰ θέσῃ τὸν πόδα του ἐπὶ τῶν Δωδεκάνησων»), καὶ μόνον ἡμεῖς οἱ ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι νὰ μὴ ἐρωτώμεθα. Καὶ ὅμως καὶ ἡμεῖς ἀνήκομεν εἰς τὰ Ἠνωμένα Ἐθνη. Ἐστρατεύθημεν

* Πρόκειται διὰ τὸν διάσημον καρκινολόγον ἱατρὸν Γ. Παπανικολάου.

παντοῦ, ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ἀγγλίας. Οἱ ναυτικοί μας μὲ τὰ Δωδεκανησιακὰ βαπόρια ριψοκινδυνεύουν τὴν ζωὴν των διασχίζοντες θαλάσσας καὶ ὠκεανούς διὰ νὰ βοηθήσουν τὸν Κοινὸν Συμμαχικὸν Ἀγῶνα, ὅπως ἔκαμαν καὶ στὸν περασμένον πόλεμον. Ἐνῶ δὲ οἱ συμπατριῶται μας στὰ νησιά, πεινασμένοι καὶ ἄρρωστοι, ἐπιέζοντο καὶ ἐφυλακίζοντο ἀπὸ τοὺς δυνάστας των Ἰταλούς, ἐβροβαρδίζοντο ταυτοχρόνως ἀπὸ τοὺς Συμμάχους καὶ φίλους των. Ὅταν δὲ ἐλευθέρωσαν οἱ Σύμμαχοι τὴν Λέρον καὶ Ἑλληνικὸν πολεμικὸν — τὸ «Βασίλισσα Ὀλγα» — ἔδιδεν ἐκεῖ στοὺς κατοίκους τροφὰς καὶ ροῦχα, οἱ «συνεμπόλεμοι», ἤδη, Ἰταλοὶ ἐζητοῦσαν ἀπὸ τοὺς γυμνητεύοντας κατοίκους τελωνειακοὺς δασμούς!! Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω λόγων, ἐκτὸς τῶν ἱστορικῶν καὶ ἐθνολογικῶν μας δικαίων, ἡ ὑπογραφή τῆς Ἀνακοχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἡ παρανόμως κατακρατοῦσα τὰ Δωδεκάνησα - ἰμπεριαλιστικὴ μέχρι τοῦ 1922, φασιστικὴ δὲ μετέπειτα - Ἰταλία, παρέδιδε ταῦτα εἰς τοὺς Συμμάχους — οἱ ὅποιοι πολλαχῶς, ἐπανειλημμένως καὶ δυνάμει διεθνῶν συνθηκῶν καὶ ἄλλων ἐπισήμων διακηρύξεων, ἀνεγνώρισαν τὴν ΑΝΑΓΚΗΝ τῆς ἀποδόσεώς των εἰς τὴν Ἑλλάδα — ἐδημιούργησε τώρα μίαν νέαν κατάστασιν. Καὶ ἐγεννήθη ἀμέσως τὸ ἐρώτημα: Ποῖον τὸ σημερινὸν νομικὸν καθεστῶς τῶν Δωδεκανήσων; Μὲ ἀκλόνητα νομικὰ ἐπιχειρήματα ἀπαντῶμεν διὰ τῆς σήμερον κυκλοφορούσης ἐπὶ τοῦ ζητήματος μελέτης, ἀποδεικνύοντες ὅτι τὰ Δωδεκάνησα καὶ νομικῶς ἀποτελοῦσιν ἤδη μέρος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐδάφους καὶ ὅτι, ἐπομένως, οἰαδήποτε διαδικασία θέλει ἀκολουθηθῆ καὶ διὰ τὰ ἄλλα μέρη τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ ἀκολουθηθῆ καὶ διὰ τὰ Δωδεκάνησα, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ προηγηθῆ ἄποφασίς τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης. Τὰ ἀνωτέρω ἀπεκρυσταλλώθησαν εἰς ἓνα ψήφισμα, τὸ ὅποιον ἤδη σᾶς ὑποβάλλομεν καὶ τὸ ὅποιον εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ ἐγκρίνετε ὁμοφώνως, καθότι ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἰδικὴν σας θέλησιν, ὅπως ἀπετέλει καὶ τὴν θέλησιν τῶν πατέρων μας, τῶν ὁποίων αἱ σκιαὶ φτερογίζουν κοντὰ μας κατὰ τὴν ἱερὰν ταύτην διὰ τὴν Δωδεκάνησον στιγμὴν. Τὸ ψήφισμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ὁ Πρόεδρος, ἐν συνεχείᾳ, καταφανῶς συγκεκρινημένος, ἀναγινώσκει τὸ κατωτέρω ψήφισμα:

ΤΟ ΠΑΝΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ, ἀποτελούμενον ἐξ ἀντιπροσώπων δεόντως ἐξουσιοδοτημένων καὶ ἐκπροσωποῦντων τοὺς Δωδεκανησίους τῶν Νήσων καὶ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸ Ἐξωτερικόν, ἦτοι τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, Αὐστραλίαν, Μεγάλην Βρετανίαν, Αἴγυπτον, Μέσην Ἀνατολήν, Ἑλλάδα, Νότιον Ἀμερικὴν, Νότιον Ἀφρικὴν, Βελγικὸν Κογκόν, Ροδεσίαν καὶ Ἀνατολικὴν Πορτογαλικὴν Ἀφρικὴν, συνελθὸν ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ σήμερον 24ην Ὀκτωβρίου 1943 ἵνα σκεφθῆ περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Δωδεκανήσου,

ἔχον ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπείγουσαν καὶ ἀπόλυτον ἀνάγκην ὅπως διαδηλωθῆ καὶ

πάλιν εἰς τὸν κόσμον ἢ ἀπόφασις τοῦ Δωδεκανησιακοῦ Λαοῦ ὅπως ἐνωθῆ
μὲ τὴν Μητέρα Ἑλλάδα,
ἔχον ἐπίσης ὅπ' ὄφιν ὅτι ἡ ἄνευ ὄρων παράδοσις τῆς Ἱταλίας καὶ ἡ συνεχιζο-
μένη κατάληψις τῶν νήσων ὑπὸ τῶν συμμαχικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων
δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκην τοῦ ἀμέσου καθορισμοῦ τοῦ νομικοῦ καθεστῶτος
τῶν νήσων,
ἔχον, ἐξ ἄλλου, ὅπ' ὄφιν:

“Οτι, ἡ κατάληψις τῶν νήσων τούτων ὑπὸ τῆς Ἱταλίας ἀπὸ μὲν τοῦ
1912 εἶχε «προσωρινὸν» χαρακτῆρα, ἀπὸ δὲ τοῦ 1920 καὶ ἐντεῦθεν ἐξη-
κολούθησεν αὐτὴ παρανόμως κατέχουσα αὐτὰς καὶ παρὰ τὰς ἐπανειλημ-
μένας διεθνεῖς συνθήκας, τὰς ἀποσκοπούσας εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ
προαιωνίου καὶ ἀναλλοιώτου πόθου τῶν Δωδεκανησίων ὅπως ἐνωθοῦν
μὲ τὴν Μητέρα Ἑλλάδα,

“Οτι, ἐνῶ ἡ Ἱταλία ἐπισήμως ἀνέλαβε, δυνάμει διαφόρων συμφωνιῶν,
νὰ μεταβιβάσῃ πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοὺς πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν διαβιβασθέν-
τας αὐτῇ τίτλους κυριότητος, ἡ Ἱταλία αὐθαιρέτως κατήγγειλε τὰς
συμφωνίας ταύτας καὶ παρέβη τὰς ὑποσχέσεις της, παρὰ τὰς ἐπανειλημ-
μένας ὑπομνήσεις τῶν Συμμάχων, ὅτι ἡ διευθέτησις τοῦ Δωδεκανησια-
κοῦ Ζητήματος δὲν ἐνδιέφερε μόνον τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἱταλίαν, ἀλλὰ
ὅλας τὰς Συμμάχους Δυνάμεις καὶ ὅτι: «ὁ συνεχιζόμενος χωρισμὸς τῶν
κατοίκων τῶν νήσων τούτων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα οὐδόλως συνέβαλλεν εἰς
τὴν γενικὴν γαλήνην»,*

“Οτι, αἱ Ἑνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς δι' ἀποφάσεως τῆς Γερου-
σίας των, ληφθείσης τὴν 17ην Μαΐου 1920, ὁμοφώνως διεκήρυξαν ὅτι
«αἱ Δώδεκα Νῆσοι τοῦ Αἰγαίου... πρέπει νὰ δοθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ
νὰ ἀποτελέσουν μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου»,

“Οτι οἱ Δωδεκανῆσιοι, Ἕλληνας ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων,
παρέμειναν πάντοτε Ἕλληνας καὶ μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐξηγέρ-
θησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος,
καὶ ὅτι ἡ Δωδεκάνησος ἀπετέλεσε τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας
μέχρι τοῦ 1830, ὁπότε, διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου, ἀπεσπάσθη
αὐτὴ ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Δωδεκα-
νησίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων,

“Οτι, εἰθὺς ἀμέσως ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς Ἱταλικῆς κατοχῆς τῶν Νή-
σων, τὸ 1912, οἱ Δωδεκανῆσιοι, συνελθόντες εἰς συνέδριον εἰς τὴν νῆσον
Πάτμον, διεκήρυξαν τὴν ἀπόφασίν των ὅπως ἐνωθοῦν μὲ τὴν Ἑλλά-
δα καί, μετέπειτα, παρ' ὅλα τὰ πιεστικὰ καὶ τυραννικὰ μέτρα τῆς Ἱτα-

(*) Ἡ φράσις εἶναι τοῦ Ἀγγλοῦ Πρωθυπουργοῦ ἀπὸ τὴν ἀγόρευσίν του πρὸ τῆς
Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων τὴν 25 Φεβρουαρίου 1924.

λίαι, ἐξηκολούθησαν ἐπιμόνως καὶ διαρκῶς νὰ ζητοῦν τὴν τοιαύτην Ἐνωσιν,

Ἐπιπέσει ἡ ὑπὸ τῆς Ἰταλίας, δυνάμει τῆς ἀνακομῆς τῆς 8ης Σεπτεμβρίου 1943, παράδοσις τῶν νήσων ἤρε τὴν παράνομον Ἰταλικὴν κατοχὴν καὶ ἐπανάφερε τὸ νομικὸν καθεστῶς τῶν νήσων, ὡς τοῦτο προεβλέπετο ὑπὸ τῶν Διεθνῶν Συνθηκῶν τοῦ 1920,

Ἐπιπέσει ὅτι, τέλος, καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχον αἱ διεθνεῖς αὐταὶ συμφωνίαι, αἱ ἀρχαὶ τοῦ Χάρτου τοῦ Ἀτλαντικοῦ, τὰς ὁποίας διεκήρυξαν τὰ Ἑνωμένα Ἔθνη, θὰ ἦσαν ἀρκεταὶ διὰ νὰ ἐπιτρέψουν τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ πόθου τῶν Δωδεκανησίων ὅπως ἐνωθοῦν μετὰ τὴν Ἑλλάδα,

Διὰ ταῦτα

Ἐξ ὀνόματος καὶ κατ' ἐντολὴν τῶν ἀπανταχοῦ Δωδεκανησίων τὸ παρὸν Συνέδριον ἐπισήμως διαδηλοῖ καὶ ψηφίζει:

Πρῶτον — Ἡρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀγαλλοῦτου καὶ προαιωνίου πόθου τῶν Δωδεκανησίων καὶ συμφώνως πρὸς τὰς Διεθνεῖς Συνθήκας τοῦ 1920, θεωροῦμεν πάντας τοὺς μεταξὺ Δωδεκανήσου καὶ Ἰταλίας πολιτικοὺς δεσμοὺς ὡς μὴ ὑφισταμένους* καὶ κηρύσσομεν ἐπισήμως τὴν Ἐνωσιν τῆς Δωδεκανήσου μετὰ τὴν Ἑλλάδα.

Δεύτερον — Ἐκφράζομεν τὴν βαθυτάτην ἡμῶν ἐγγνωμοσύνην πρὸς τοὺς λαοὺς καὶ τὰς Κυβερνήσεις τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν, Μεγάλης Βρετανίας, Ρωσίας, Κίνας καὶ λοιπῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν διὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν ὑπὲρ ἐπικρατήσεως τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ἐλευθερίας ἐν τῷ κόσμῳ, ἐπιτεφομένους ἤδη μετὰ νέας ἐπιτυχίας, ὁδηγούσας πρὸς τὴν τελικὴν νίκην καὶ τὴν πλήρη ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων μας ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομῆς τῶν.

Τρίτον — Καλοῦμεν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅπως, εὐθὺς ὡς αἱ νῆσοι ἀπελευθερωθοῦν καὶ ἐπιτρέψουν τοῦτο αἱ στρατιωτικαὶ συνθήκαι, προβῆ εἰς τὰς δεούσας ἐνεργείας πρὸς ἀνάληψιν τῆς Διοικήσεως τῶν Νήσων.

Τέταρτον — Εὐσεβάστως παρακαλοῦμεν τὰς κυβερνήσεις τῶν προσωρινῶς στρατιωτικῶς κατεχοσῶν τὰ Δωδεκάνησα Δυνάμειν ὅπως, λαμβάνουσαι ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐπὶ πέντε ἤδη σχεδὸν αἰῶνας ἡ Δωδεκάνησος ἀπελάμβανε τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ἀναθέσιν αὐτὰ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῶν νήσων εἰς τὰς ὑφισταμένας, ἢ ἀνασυγκροτουμένας, — ἐὰν κατελύθησαν — τοπικὰς αὐτῶν ἀρχάς.

Πέμπτον — Ἀπευθύνομεν θερμὴν παράκλησιν πρὸς τὴν Ἀμερικανικὴν Κυβέρνησιν ὅπως ἐπεκτείνῃ καὶ ἐπὶ τῆς Δωδεκανήσου τὸν εὐεργετικὸν νόμον τοῦ Lend-Lease ἵνα, παρεχομένων οὕτω τῶν ἀπαραιτήτων

(*) Μετὰ τὴν ἰδίαν αὐτὴν φράσιν τὸ ἱστορικὸν τῆς Ἀμερικῆς ἔγγραφον διεκήρυξε τὸν χωρισμὸν τῶν Η.Π. ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας.

μέσων, δυνηθῶν οἱ ἐν ταῖς νήσοις καὶ τῷ ἐξωτερικῷ Δωδεκανήσιοι νὰ συνεχίσουν τὸν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἔθροῦ ἀγῶνα των.

Ἔκτον — Παρακαλοῦμεν τὸ Γραφεῖον τοῦ Foreign Relief and Rehabilitation, τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ Greek War Relief Association ὅπως παράσχουν τὴν ἀπαιτουμένην βοήθειαν εἰς τοὺς νησιώτας.

Ἐβδομον — Ἐκφράζομεν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας πρὸς τὸν Ἀμερικανικὸν καὶ τὸν διεθνή ἐν γένει τύπον διὰ τὴν θερμὴν ὑπὲρ τῶν Δωδεκανησιακῶν Δικαίων συνηγορίαν του.

Ἄογδοον — Ἀναθέτομεν εἰς τὸ Ἑθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον ὅπως ἀνακοινώσῃ τὸ ψήφισμα τοῦτο πρὸς τὰς Κυβερνήσεις τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν καὶ πρὸς τὸν τύπον καὶ προβῇ εἰς οἰανδήποτε ἄλλην ἐνέργειαν, ἣν ἤθελε κρίνει σκόπιμον καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς ληφθείσας ἀποφάσεις.

Τὸ ψήφισμα ἐγκρίνεται ὁμοφώνως ὡς ἔχει.

Ὁ κ. Γ. Θ. Φραντζῆς (ἀντιπρόσωπος Καλυμνίων Ταπρον Springs καὶ Ἀθηνῶν) ἐκφράζει εὐχαριστίας πρὸς τὸν Πρόεδρον καὶ πρὸς ὅλα τὰ Σωματεῖα καὶ ἄτομα τὰ συντελέσαντα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Συνεδρίου, τὰ πατριωτικῶς ἐργαζόμενα ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος καὶ ὑποβάλλει τὰς ἐξῆς τρεῖς προτάσεις: 1) Τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον νὰ μὴ διαλυθῇ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ τι διάστημα ἐργαζόμενον διὰ τὰ Δωδεκάνησα. 2) Νὰ καθορισθῇ ἡ ἡμέρα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Δωδεκανήσου ὡς Ἐθνικὴ Ἑορτὴ καὶ 3) Νὰ ὀρισθῇ Ἐπιτροπὴ, ἣτις νὰ ἀντιπροσωπεύσῃ τοὺς Δωδεκανησίους κατὰ τὴν Συνδιάσκεψιν τῆς Εἰρήνης καὶ προτείνει ὡς μέλη αὐτῆς τοὺς κ.κ. Σ. Ζερβόν, Ἴω. Καζούλλην, Ν.Γ. Μαυρῆν καὶ Μαγκλιῆν. Ὁ Πρόεδρος ἐξηγεῖ ὅτι σχετικῶς μὲ τὴν πρώτην πρότασιν ἔχει ἤδη ληφθῆ μέριμνα ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου. Σχετικῶς μὲ τὴν δευτέραν πρότασιν ὁ κ. Μοσχοβίτης συνιστᾷ νὰ προτιμηθῇ ὡς Ἐθνικὴ Δωδεκανησιακὴ Ἑορτὴ ἡ 5η Νοεμβρίου, ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἔπεσεν ἡρωικῶς μαχόμενος ὁ ἐκ Χάλκης (ὁ κ. Μοσχοβίτης εἶπεν «ἐκ Ρόδου») λοχαγὸς Α. Διακός. Ὁ κ. Ι. Μακρογιάννης (ἀντιπρόσωπος τοῦ Παροδιακοῦ «Πρόδος») ἀναφέρει σχετικὰ μὲ τὴν δρᾶσιν τοῦ Σωματείου του καὶ συνιστᾷ νὰ περιμένομεν πρῶτον νὰ ἐλευθερωθῶμεν τελείως καὶ κατόπιν νὰ καθορίσωμεν τὴν Ἐθνικὴν μας Ἑορτήν. Συνιστᾷ προσέτι ὅπως τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον, ἐκτὸς τοῦ Μητρώου τῶν Δωδεκανησίων, τὸ ὁποῖον ἐτοιμάζει, νὰ συγκεντρώσῃ καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν δρᾶσιν τῶν Δωδεκανησιακῶν Ὄργανώσεων. Ὁ Πρόεδρος λέγει ὅτι τοῦτο γίνεται ἤδη καὶ ὅτι σχετικὴ δημοσίευσις ἐγένετο καὶ εἰς τὸν «Δωδεκανήσιον».

Σχετικῶς μὲ τὴν τρίτην πρότασιν, ὁ κ. Ν. Παναγιώτου (Πρόεδρος τῆς «Ὁμοιοίας» τῶν Καρπαθίων) λέγει ὅτι πρέπει νὰ ψηφισθῇ, ἀφοῦ ὑπάρχῃ τὸ

ἀδιαφιλονίκητον κῦρος τοῦ Συνεδρίου καὶ προτείνει εἰς τοὺς προταθέντας νὰ προστεθῇ καὶ ὁ κ. Δ. Πολυχρονιάδης. Ὁ Πρόεδρος λέγει ὅτι βεβαίως ἔχομεν τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ ὀμιλῶμεν ἐκ μέρους τῶν Δωδεκανησιῶν, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον οὗτοι δὲν δύνανται νὰ ἐκφράσωιν οἱ ἴδιοι τὰς γνώμας των. Καὶ ὅτι, ἐπομένως, ἡ Ἐπιτροπὴ ἥτις θὰ ἀντιπροσώπευεν αὐτοὺς εἰς τὸ Συνέδριον τῆς Εἰρήνης πρέπει νὰ ἐκλεγῇ ἀπὸ τοὺς ἰδίους. Προσέθεσε δὲ ὅτι, ὡς μόνος παρῶν ἐκ τῶν προτεινομένων, δὲν θὰ ἐδέχετο τὴν τιμητικὴν αὐτὴν ἐκλογὴν, δι' ἣν, πάντως, εὐχαριστεῖ τὸν προτείναντα. Ὁ κ. Φραντζῆς κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἀποσύρει τὴν τρίτην πρότασίν του. Ὁ κ. Τιμ. Τσατσαρώνης (Πρόεδρος τοῦ «Γνωμαγόρα» τῶν Νισυρίων) προτείνει ὅπως ἐκφρασθοῦν αἱ εὐχαριστίαι τοῦ Συνεδρίου πρὸς ὄλους ὄσους εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ καὶ πρὸς ἐκείνους οἵτινες χρηματοδοτοῦν τὸν ἐν Ἀμερικῇ Δωδεκανησιακὸν Ἀγῶνα. Ἡ πρότασις ψηφίζεται ὁμοφώνως. Ἡ Κυρία Μαρία Γ. Μάγκου (ἀντιπρόσωπος τοῦ Σωματείου Καλυμνίων Campbell, Ohio) συνιστᾷ ὅπως ὑποστηρικτῇ τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον εἰς τὸ ἔργον του, διὰ τὸ ὅποιον καὶ τὸ συγχαίρει. Ὁ κ. Δ. Πετρίδης (Μέγας Πρόεδρος τοῦ Παροδιακοῦ («Ἀπόλλων») εὐχαριστεῖ καὶ συγχαίρει ὄλους τοὺς ἐργασθέντας διὰ τὴν Δωδεκάνησον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, ὁπότε ἤρχισε τὸν ἀγῶνα τῆς ἡ Δωδεκανησιακῆ) Νεολαία μέχρι σήμερον, καὶ προτείνει νὰ ἐκφρασθοῦν αἱ εὐχαριστίαι τοῦ Συνεδρίου πρὸς τοὺς ἐργασθέντας καὶ ἐργαζομένους διὰ τὴν Δωδεκάνησον, ὡς καὶ πρὸς τὰς Δωδεκανησιακὰς Ὁργανώσεις τοῦ Ἐξωτερικοῦ διὰ τὴν πολῦτιμον συμβολὴν καὶ δρᾶσιν των. Ὁ κ. Θ. Σαπουνάκης (ἀντιπρόσωπος τοῦ Ροδιακοῦ Συλλόγου «Κολοσσός» Αὐστραλίας) θεωρεῖ σκόπιμον τὴν σύγκλησιν ἐτησίων Δωδεκανησιακῶν Συνεδρίων. Ὁ κ. Β. Καβουσανάκης (ἀντιπρόσωπος τοῦ Σωματείου Νέας Ὑόρκης Συμαίων («Ἡ Αἴγλη») λέγει ὅτι δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ τὸ γεγονός ὅτι οἱ περισσότεροι Δωδεκανήσιοι εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους καὶ ἐκεῖνοι πρέπει νὰ ἔχουν τὸν πρῶτον λόγον εἰς τὰ διάφορα ζητήματα τὰ ἀφορῶντα τὰς νήσους. Ὁ Πρόεδρος παρουσιάζει τὸν μόλις εἰσελθόντα Διευθυντὴν τοῦ «Ἐθνικοῦ Κήρυκος» κ. Β. Βλαβιανόν, ὅστις χαιρετίζει τὸ Συνέδριον διὰ θερμῶν ἐκφράσεων καὶ εὐχεται ταχεῖαν ἀπελευθέρωσιν ὄλων τῶν νήσων. Ὁ Πρόεδρος εὐχαριστεῖ καταλλήλως τὸν ὀμιλήσαντα. Ὁ κ. Δ. Πολυχρονιάδης, ὡς Πρόεδρος τῆς Δωδεκανησιακῆς Νεολαίας Ἀμερικῆς, εὐχαριστεῖ τοὺς ὀμιλήσαντας τόσον καλὰ διὰ τὴν Δ.Ν.Α. καὶ καλωσορίζει τοὺς ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐλθόντας ἀντιπροσώπους, λέγει δὲ ὅτι οἱ πολυετεῖς ἀγῶνες τῆς Νεολαίας προητοίμασαν τὰ σημερινὰ γεγονότα καὶ ἐκφράζει τὴν χαρὰν τῶν μελῶν αὐτῆς. Ὁ κ. Ν. Χ' Νικίτας (τέως Πρόεδρος καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς Δ.Ν.Α. καὶ ἀντιπρόσωπος τῶν Πατμίων τοῦ Jackson, Miss.), ὀμιλεῖ ἐνθουσιωδῶς διὰ τὴν σημερινὴν ἡμέραν, λέγων ὅτι ποτὲ δὲν ἐφαντάσθη, ὅταν συνήρχοντο μὲ τὰ ἄλλα μέλη τῆς Δ.Ν.Α. εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ παγερὸν δωμάτιον εἰς τὸ ὅποιον συνεδρίαζον τότε, ὅτι θὰ ἔφθανεν

ἡ ἡμέρα καθ' ἣν οἱ Δωδεκανήσιοι, σὲ πολυτελεῖς αἰθούσας, θὰ συνήρχοντο διὰ νὰ κηρύξουν τὴν ἔνωσίν των μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ κ. Μ. Βαρδαοῦλης (Ἵπατος Πρόεδρος τῆς ΚΕΠΑ τῶν Καρπαθίων) συγχαίρει καὶ εὐχαριστεῖ τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον) καὶ συνιστᾷ ὅπως τὰ Δωδεκανησιακὰ Σωματεῖα ἐξακολουθήσουν ἐντατικῶς συνεργαζόμενα μὲ τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον. Συνιστᾷ δὲ ὅπως τὸ Συμβούλιον ἐργασθῆ διὰ νὰ κινήθῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀμερικανικῆς Κοινῆς Γνώμης καὶ τῆς Ἀμερικανικῆς Κυβερνήσεως, ὥστε νὰ λυθῆ τὸ ζήτημά μας σύμφωνα μὲ τὸν Χάρτην τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Ὁ Πρόεδρος λέγει ὅτι τὸ Ἐθνικὸν Δωδεκανησιακὸν Συμβούλιον ἐργάζεται συστηματικῶς καὶ ἐντατικῶς διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ ὅτι εἰς τοῦτο ἀποβλέπει πάντοτε. Ἀναφέρει ὅτι καὶ σήμερον ἔχουν κληθῆ εἰς εἰδικὴν δεξίωσιν κατὰ τὰς 6 μ.μ. οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀμερικανικῶν Ἐφημερίδων καὶ τῶν Εἰδησεογραφικῶν Πρακτορείων διὰ γὰ τοὺς παραδώσωμεν τὸ Ψήφισμά μας καὶ τοὺς ἀνακινώσωμεν τὰς ἀποφάσεις καὶ ἀπόψεις μας ἐπὶ τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ ζητήματός μας καὶ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ δοθῆ εἰς αὐτὰ κατάλληλος δημοσιότης. Σχετικῶς μὲ τὴν Ἀμερικανικὴν Κυβέρνησιν, ὁ Πρόεδρος προσέθεσε τὰ ἑξῆς: «Δὲν δυσκολεύομαι νὰ σᾶς ἀνακινώσω μὲ τὸν ἐπισημότερον τρόπον ὅτι ἔχομεν εἰς χεῖρας μας ἔγγραφον βεβαίωσιν τῆς Ἀμερικανικῆς Κυβερνήσεως ὅτι τὸ ζήτημα τῆς Δωδεκανήσου θὰ λυθῆ σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχὰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐξαγγελθῆ ὅτι θὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς βάσις τῆς διευθετήσεως τῶν μεταπολεμικῶν προβλημάτων». Τὴν δήλωσιν ταύτην δέχεται τὸ Συνέδριον μὲ παταγώδη χειροκροτήματα.

Ὁ αἰδεσιμώτατος πατὴρ Ἐθνομίον μὲ ἔξαρσιν ὀμιλεῖ διὰ τὴν κηρυχθεῖσαν ἔνωσιν τῆς Δωδεκανήσου, ἐνθυμεῖται τὸν Δωδεκανήσιον φιλικὸν Ἐμμ. Ξάνθον καὶ τὸ ἔργον του καὶ συγχαίρει μὲ ἐνθουσιώδεις λέξεις τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Συνεδρίου. Ὁ Πρόεδρος εὐχαριστεῖ καὶ προσθέτει ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην ἀπόφασιν ἦτο δυνατόν νὰ ληφθῆ εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτὴν χώραν, ὅπου ὑπεγράφη τὸ κοσμοϊστορικὸν ἐκεῖνο ἔγγραφον τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Declaration of Independence.

Μεθ' ὃ λύεται ἡ συνεδρίασις περὶ ὥραν 5.45' μ.μ.

“Ὅτι ἀκριβὲς ἀντίγραφον

Ὁ Γραμματεὺς
Α. ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΑΔΗΣ

Ὁ Πρόεδρος
Ν. Γ. ΜΑΥΡΗΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΠΑΝΔΩΔΕΚΑΚΑΝΗΣΙΑΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

24 Ὀκτωβρίου 1943

Ἐξωτερικοῦ

ΔΩΔΕΚΑΚΑΝΗΣΩΝ,

ΑΙΓΥΠΤΟΥ,

ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΝΩΣΕΩΝ ΔΩΔΕΚΑΚΑΝΗΣΙΩΝ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

(Ἐκπροσωποῦσα: 1) τὰς ἐν Αἰγύπτῳ Δωδεκανησιακὰς Ὀργανώσεις, 2) τοὺς ἐκεῖ λόγω τοῦ πολέμου καταφυγόντας Δωδεκανησίους, 3) τοὺς ἐν τῇ Μέσῃ Ἀνατολῇ διαβιούντας, 4) τοὺς στρατευθέντας καὶ ὑπηρετοῦντας ἐν τῇ Μέσῃ Ἀνατολῇ καὶ 5) τοὺς ἐν ταῖς Νήσοις εὐρισκομένους).

Ἀντιπρόσωπος, τηλεγραφικῶς ἐξουσιοδοτηθεὶς, Ν.Γ. Μαυρῆς.

ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΔΩΔΕΚΑΚΑΝΗΣΙΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

(Ἐκπροσωπῶν τοὺς ἐν Ἑλλάδι Δωδεκανησίους)

Ἀντιπρόσωπος: Ὁ ἐνταῦθα εὐρισκόμενος Πρόεδρος αὐτοῦ
Ν.Γ. Μαυρῆς

ΜΕΓΑΛΗΣ ΒΡΕΤΑΝΝΙΑΣ

ΕΝΩΣΙΣ ΔΩΔΕΚΑΚΑΝΗΣΙΩΝ ΜΕΓΑΛΗΣ ΒΡΕΤΑΝΝΙΑΣ

(Λονδίνου).

Ἀντιπρόσωποι, τηλεγραφικῶς ἐξουσιοδοτηθέντες:

Μ. Κουλουκουνητῆς, Ἰακ. Καζαβῆς, Ν.Γ. Μαυρῆς.

ΝΟΤΙΟΣ ΑΦΡΙΚΗ,

ΡΟΔΕΣΙΑ,

ΒΕΛΓΙΚΟΝ ΚΟΓΚΟΝ

ΔΩΔΕΚΑΚΑΝΗΣΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ (JOHANNESBURG)

(Ἐκπροσωποῦσα: 1) τοὺς ἐν τῇ Νοτίῳ Ἀφρικῇ, 2) Ροδεσία καὶ 3) Βελγικῷ Κόγκῳ Δωδεκανησίους)

Ἀντιπρόσωπος, τηλεγραφικῶς ἐξουσιοδοτηθεὶς: Ν. Γ. Μαυρῆς.

ΠΟΡΤΟΓΑΛΛΙΚΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΦΡΙΚΗ

ΔΩΔΕΚΑΚΑΝΗΣΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΣΙΩΝ (Μπέιρα, Μοζαμβίκη)

Ἀντιπρόσωπος, τηλεγραφικῶς ἐξουσιοδοτηθεὶς: Ν.Γ. Μαυρῆς.

ΝΟΤΙΟΣ ΑΜΕΡΙΚΗ

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΗ ΕΝΩΣΙΣ ΝΟΤΙΟΥ ΑΜΕΡΙΚΗΣ (Βουένος Άιρες,

Άργεντινής)

(Έκπροσωπούσα τὰς ἐν Νοτίῳ Ἀμερικῇ Δωδεκανησιακὰς Ὀργανώσεις, Σωματεῖον Ροδιῶν «ΚΛΕΟΒΟΥΛΟΣ», κλπ.)

Ἀντιπρόσωπος, τηλεγραφικῶς ἐξουσιοδοτηθεὶς: Ν.Γ. Μαυρῆς.

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ

Ἀντιπρόσωπος, τηλεγραφικῶς ἐξουσιοδοτηθεὶς:

Δωδεκανησιακὸν Ἐθνικὸν Συμβούλιον.

ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΡΟΔΙΩΝ «Ο ΚΟΛΟΣΣΟΣ» (BILOELA, QUEENSLAND)

Ἀντιπρόσωποι, τηλεγραφικῶς ἐξουσιοδοτηθέντες:

Δημ. Πετρίδης, Θ. Σαπουνάκης.

Ἀμερικῆς

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΗ ΝΕΟΛΑΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Ἀντιπρόσωποι: Δημ. Πολυχρονιάδης, Ἐμμ. Ἀθανασιάδης, Κ. Πασσαρῆς, Ν. Χ΄ Νικίτας, Ν. Μανούσης, Δ. Παναγιώτου καὶ Ἀ. Ξυνιδῆς.

ΠΑΡΡΟΔΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΑΠΟΛΛΩΝ»

Κεντρικὴ Ἔδρα	ἐν	Canonsburg, Pa.
1ον Τμήμα	ἐν	Hartford, Conn.
2ον Τμήμα	ἐν	Hartford, Conn.
3ον Τμήμα	ἐν	New York, N. Y.
4ον Τμήμα	ἐν	Baltimore, Md.
5ον Τμήμα	ἐν	Aliguippa, Pa.
6ον Τμήμα	ἐν	Weirton, W. Va.
7ον Τμήμα	ἐν	Farrell, Pa.
8ον Τμήμα	ἐν	Canonsburg, Pa.
9ον Τμήμα	ἐν	Warren, Ohio
10ον Τμήμα	ἐν	Yorkville, Ohio.
11ον Τμήμα	ἐν	Gary, Ind.
12ον Τμήμα	ἐν	Mc Keesport, Pa.
13ον Τμήμα	ἐν	Detroit, Mich.
14ον Τμήμα	ἐν	St. Louis, Mo.
16ον Τμήμα	ἐν	Tacoma, Wash.
17ον Τμήμα	ἐν	Peoria, Ill.

18ον	Τμήμα	έν	Oakland, Call.
19ον	Τμήμα	ύν	Stubenville, Ohio.
20ον	Τμήμα	έν	Chicago, Ill.
1ον	Τμήμα Κυριῶν	έν	Aliguippa, Pa.
2ον	Τμήμα Κυριῶν	έν	Canonsburg, Pa.
3ον	Τμήμα Κυριῶν	έν	Weirton, W.Va.

Ἐντιπρόσωποι: Δημ. Πετριδης, Ἐμμ. Ἀθανασιάδης, Σάββας Σαπουνάκης, Κ. Ἀντωνιάδης, Γ. Σταματέλλος, Π. Νύχης, Τ. Μάνος, Γ. Βενετούλης.

ΚΑΡΠΑΘΙΑΚΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΑΜΕΡΙΚΗΣ. Κ.Ε.Π.Α.

Ἰπάτη Στοά			
Στοά Ποσειδῶν	έν	Pittsburg, Pa.	
Στοά Ἑσπερος	έν	New York, N.Y.	
Στοά Ἰπποκράτης	έν	Wheeling, Pa.	
Στοά Διγενῆς	έν	Logan, W. Va.	
Στοά Ἀπόλλων	έν	New Kansionton, Pa.	
Στοά Ἐλπίς	έν	New Castle, Pa.	
Στοά Ἑρμῆς	έν	Baltimore, Md.	

Ἐντιπρόσωποι: Μηνᾶς Βαρδαούλης, Δημ. Βασιλαράς, Ἰω. Δρακομανώλης, Ἰω. Ροδίτης, Μιχαήλ Διακομιχάλης, Ἡλίας Γ. Πάχος, Ἡλίας Παπαγεωργίου, Βασ. Η. Βασιλαράς.

ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΗΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΧΑΛΚΗΤΩΝ «Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ». Tarpon Springs, Fla

Ἐντιπρόσωπος: Γεώργιος Κ. Παππᾶς.

ΚΑΛΥΜΝΙΑΚΗ ΕΝΩΣΙΣ. Tarpon Springs, Fla.

Ἐντιπρόσωπος: Γεώργιος Θ. Φραντζῆς.

ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΣΥΜΑΙΩΝ «Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ». Tarpon Springs, Fla.

Ἐντιπρόσωπος: Ἀθ. Ξυνηδῆς.

ΠΑΡΡΟΔΙΑΚΟΣ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΗΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «Η ΠΡΟΟΔΟΣ» Νέας Ἰόρκης, Ν.Υ.

Ἐντιπρόσωποι: Σάββας Μ. Στρατῆς, καὶ Ἰω. Π. Μακρογιάννης.

ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΑΠΕΡΕΙΤΩΝ ΚΑΡΠΑΘΟΥ «Η ΟΜΟΝΟΙΑ» Νέα Ἰόρκη.

Ἐντιπρόσωποι: Νικόλ. Ε. Παναγιώτου, Πολυχρ. Παπαδάκης καὶ Νικόλαος Γ. Ἀντιμισιάρης ἐκ Wheeling, W. Va.

ΚΩΑΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ «ΕΛΠΙΣ» Νέα Ἰόρκη, Ν.Υ.

Ἐντιπρόσωποι: Γεράσιμος Κωνσταντινίδης, Γεώργιος Πετριδης.

- ΚΥΡΙΩΝ ΚΑΙ ΔΕΣΠΟΙΝΙΔΩΝ ΚΩΩΝ «Η ΜΕΡΟΠΙΣ» Νέα Υόρκη, Ν.Υ.
 Ἀντιπρόσωποι: Κα Καλλιόπη Βλάχου καὶ Κα Αἰκ. Χ' Νικήτα.
- ΝΙΣΥΡΙΩΝ ΚΥΡΙΩΝ «Η ΧΑΡΑΥΓΗ» Νέα Υόρκη, Ν.Υ.
 Ἀντιπρόσωποι: Κα Ἄννα Κοκκίνου καὶ Κα Ζωὴ Νικολῆ.
- ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΝΙΣΥΡΙΩΝ «Ο ΓΝΩΜΑ-
 ΓΟΡΑΣ» Νέα Υόρκη, Ν.Υ.
 Ἀντιπρόσωπος: Τιμολέων Τσατσαρώνης.
- «ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ» ΝΙΣΥΡΙΩΝ Νέα Υόρκη, Ν.Υ.
 Ἀντιπρόσωπος: Γεώργιος Κ. Κοντεμανάλης.
- ΝΙΣΥΡΙΑΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ «ΠΑΝΑΓΙΑ ΘΕΡΜΙΑΝΗ» Νέα Υόρκη, Ν.Υ.
 Ἀντιπρόσωποι: Ἰωάννης Κ. Περδικάρης καὶ Ζαφείριος Ι. Σύμπλης.
- ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΥΜΑΙΩΝ «Η ΑΙΓΛΗ» Νέα Υόρκη, Ν.Υ.
 Ἀντιπρόσωπος: Βασίλειος Καβουσανάκης.
- ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΗΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΑΓΑΘΟΕΡΓΟΝ ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΣΥ-
 ΜΑΙΩΝ «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ» Campbell, Ohio.
 Ἀντιπρόσωπος: Λάμπρος Χατζηκώστας.
- ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΗΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΥΜΑΙΩΝ «Ο ΝΗΡΕΥΣ»
 Ambridge, Pa.
 Ἀντιπρόσωπος: Ἀθανάσιος Ξυνηδῆς.
- ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΙΑΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ Pittsburg, Pa.
 Ἀντιπρόσωποι: Δωδεκανησιακὸν Ἐθνικὸν Συμβούλιον.
- ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΙΑΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ, Νέα Υόρκη, Ν.Υ.
 Ἀντιπρόσωποι: Νικόλαος Μαλαξὸς καὶ Κωνστ. Σ. Πασσαρῆς.
- ΠΑΤΜΙΑΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ «Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ
 ΘΕΟΛΟΓΟΥ», Ambridge, Pa.
 Ἀντιπρόσωπος: Κωνσταντῖνος Λαγουμηζῆς.
- ΠΑΤΜΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ «ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ» Jackson, Miss.
 Ἀντιπρόσωποι: Ν.Γ. Μαυρῆς καὶ Ν. Χ' Νικήτας.
- ΡΟΔΙΑΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΚΡΕΜΑΣΤΗΝΩΝ «ΕΛΠΙΣ» Mc Keesport, Pa.
 Ἀντιπρόσωπος: Μιχ. Γ. Βόλας.
- ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΗΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΑΓΑΘΟΕΡΓΟΝ ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΚΑ-
 ΛΥΜΝΙΩΝ «Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ» Campbell, Ohio.
 Ἀντιπρόσωπος: Κα Μαρία Γ. Μάγκου.
- ΚΑΣΙΑΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ Νέα Υόρκη, Ν.Υ.
 Ἀντιπρόσωποι: Ν. Ρεθύμνης καὶ Ι. Α. Παπαδόπουλος.

ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΟΘΗΤΩΝ ΚΑΡΠΑΘΟΥ «Ο ΟΜΗ-
ΡΟΣ» New Castle, Pa.

Ἀντιπρόσωποι: Δημ. Δεμερτζιδάκης καὶ Στ. Ἀναγνωστόπουλος.

ΑΓΑΘΟΕΡΓΟΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΤΗΛΙΩΝ «Η ΠΡΟΟΔΟΣ» Ν. Ὑόρκη, Ν.Υ.

Ἀντιπρόσωποι: Λάμπρος Χατζηκώστας καὶ Ἀντώνιος Νισυρίου.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΩΝ ΝΑΥΤΙΚΩΝ Νέα Ὑόρκη, Ν.Υ.

Ἀντιπρόσωπος: Νικόλαος Καραντζᾶς.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΘΕΝΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΩΝ Ν. Ὑόρκη, Ν.Υ.

Ἀντιπρόσωποι: Ἐλευθ. Χ' Δημητρίου καὶ Ἰωάννης Καμπουράκης.

ΕΘΝΙΚΟΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ Ν. Ὑόρκη, Ν.Υ.

Ἀντιπρόσωποι: Ν. Γ. Μαυρῆς, Δ. Πολυχρονιάδης, Μ. Κουλου-
κουντῆς, Α. Παπαδάκης, Ν. Χ' Νικήτας.

* * *

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Συνεδρίου ἐφάνη ἀμέσως ἀπὸ τὴν δεξίωσιν τοῦ Ε.Δ.Σ. πρὸς τιμὴν τῶν ξένων δημοσιογράφων, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν ἀμέσως μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν του. Ὁ ἀριθμὸς τῶν προσελθόντων ρεπόρτερς, ἀνταποκριτῶν ξένων ἐφημερίδων, ἀντιπροσώπων εἰδησεογραφικῶν πρακτορειῶν ἦτο σημαντικὸς. Τοὺς παρεδόθη ἀμέσως ἀγγλικὴ μετάφρασις τοῦ ψηφίσματος καὶ ἀντίγραφον τοῦ κειμένου τοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Ἀυτοκράτορος τῆς Αἰθιοπίας, τὸ ὁποῖον μετεδόθη ἀμέσως εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀπὸ τὰ εἰδησεογραφικὰ Πρακτορεῖα. Προσεφέρθησαν ἀναψυκτικὰ καὶ μᾶς ὑπέβαλαν διαφόρους ἐρωτήσεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐπεισαν ἀκόμη περισσότερον περὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν προσελθόντων. Δύο ἢ τρεῖς μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἐφαίνοντο πλήρως κατατοπισμένοι ἐπὶ διαφορῶν λεπτομερειῶν περὶ τῆς νομικῆς θέσεως τῶν νησιῶν μας.

Ὅλοι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ψηφίσματος ἐξέφρασαν τὴν ἱκανοποίησίν των καὶ τὰς εὐχὰς των.

Οἱ ἀνταποκριταὶ ἐφημερίδων ἄλλων Πολιτειῶν ἐτηλεγράφησαν σύντομα ἢ ἐκτενέστερα ἀποσπάσματα τοῦ ψηφίσματος εἰς τὰς ἐφημερίδας των, αἱ ὁποῖαι καὶ τὰ ἐδημοσίευσαν.

Τὸ δὲ Κυβερνητικὸν Γραφεῖον πληροφοριῶν (Office of War Information) ραδιοφωνικῶς μετέδωσε τὸ κείμενον τοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Ἀυτοκράτορος Χαϊλὲ Σελασιέ.

Αἱ Ἑλληνικαὶ ἡμερήσια ἐφημερίδες τῆς Ν. Ὑόρκης ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς περιοδικὸς τύπος τῶν Η.Π. ἔγραψαν ἐνθουσιωδῶς.

Ὅλοι αἱ ἀμερικανικαὶ ἐφημερίδες ἔγραψαν σχετικῶς μὲ πολλὴν συμπάθειαν καὶ ἱκανοποίησιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Συνεδρίου.

Δὲν θὰ καταχρασθῶ περισσότερο τοῦ φιλοξένου χώρου τῶν «*Νισυριακῶν*» διὰ νὰ σᾶς δώσω ἔστω καὶ ἀποσπάσματα τῶν δημοσιευθέντων. Θὰ σᾶς ἀπασχολήσω ὁμῶς μὲ τὸ ἐξῆς:

Εἰς τὴν ἐγκυροτέραν ἑφημερίδα τῆς Ν. Ὑόρκης «*Times*» καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Συνεδρίου ἀνεφέρετο ὅτι «τὰ ἑκατὸν μέλη τοῦ Συνεδρίου ἐκπροσωποῦντα... κλπ» ὁμοφώνως ἐψήφισαν ψήφισμα διὰ τοῦ ὁποίου «ζητοῦν ἐπιμόνως (Urging) τὴν ἐπιστροφὴν τῶν νήσων εἰς τὴν Ἑλλάδα...».

Πρὸς τὴν ἑφημερίδα αὐτὴν ἀπεστάλη ἀμέσως ἐπιστολὴ τοῦ Ε.Δ.Σ., εἰς τὴν ὁποίαν διευκρινίσασαμεν ὅτι «δὲν ἐζητήσαμεν (We did not «urge» or «ask») ἀλλὰ διεκηρύξαμεν ἐπίσημως τὴν ἑνωσίαν μας». Ἡ ἐπιστολὴ μας ἐκείνη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν τίτλον «Οἱ Δωδεκανήσιοι δὲν ἐζήτησαν».

Ἡ ὁμόφωνος, ἐπίσημος καὶ κατηγορηματικὴ αὐτὴ διακήρυξις τῶν ἀπανταχοῦ συμπατριωτῶν μας εἶχεν εὐνοϊκωτάτας ἐπιπτώσεις εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ Δωδεκανησιακοῦ ζητήματος. Περὶ αὐτῶν ἐλπίζω νὰ γράψω ἄλλοτε.

Η ΝΙΣΥΡΟΣ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Ἐκ τῆς πνευματικῆς συλλογῆς τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιμανδρίτου κ. Κυρίλου Ρωμάνου Δ.Θ. ἐν τῷ Γυμνασίῳ καὶ ἡγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς «Παναγίας Σπηλιανῆς - Νισύρου», τῆ φροντίδι καὶ ἐπιμελείᾳ Εὐσταθίου Παπαχαρτοφύλη, συνταξιούχου δημοδιδασκάλου.

Ἀνερευνῶν τις ἐπιμελῶς τὰς σελίδας τῆς Παγκοσμίου ἱστορίας, εὐρίσκει μέσα εἰς τὰς περιλάμπρους καὶ ἐνδόξους σελίδας ἐκείνας μὲ χρυσᾶ καὶ ἀνεξάλειπτα γράμματα ἀναγραφομένην καὶ τὴν ἐνδοξον καὶ θαυμαστὴν ἱστορίαν τῆς νήσου Νισύρου, τῆς μικρᾶς καὶ ἐρατεινῆς αὐτῆς νύμφης τοῦ Αἰγαίου, ἣ ὁποία κατὰ πολλὰς περιόδους συνετέλεσε κατὰ τὸ δυνατόν μὲ ἐργασίαν καὶ δραστηριότητα τῶν τέκνων τῆς εἰς ἐπίδειξιν Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ, ὅστις καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη ἐπισύρει τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἄν καὶ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἀπὸ τῆς μυθολογικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς καὶ τῆς στασιμότητος, ἣ Νίσυρος, ὡς συνεργάτης τῆς Ρόδου, εἴτε μόνη, εἴτε μὲ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἔχει πάντοτε νὰ ἐπιδείξῃ ἱστορικὸν τι γεγονός λαμπρῶν τὴν ἱστορίαν ὄχι μόνον τῆς Νισύρου ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς Ρόδου, ἣ ὁποία τόσον σημαντικὸν καὶ περίλαμπρον ἔπαιξε ρόλον εἰς τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους, παρέμεινεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἄγνωστος, ὥστε διεξερχόμενος τις τὰ διάφορα συγγράμματα περὶ τῆς Ρόδου καὶ Νισύρου, τὰ ὁποία πολλοὶ Εὐρωπαῖοι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ συγγράψουν, νομίζει ὅτι κατὰ τὴν μακραίωνα ἐκείνην περίοδον τοῦ μεσαίωτος ὁ Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς τῆς νήσου ταύτης, ὁ τόσον ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξυμνησθεῖς, ἐφυγαδεῦθη καὶ ἐκ τῆς Ρόδου καὶ τῆς Νισύρου, διότι ὁ ἱστορικὸς θησαυρὸς τῶν Ἑλληνικῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας τῆς νύμφης τῆς Ἥλιου καὶ τῆς νήσου τοῦ Ποσειδῶνος ἔμεινεν ἐντελῶς ἀνεκμετάλλευτος καὶ ὁ βαρὺς πέπλος τοῦ ἀγνώστου ἐκάλυπτε τὰ Ἑλληνικὰ ἱστορικὰ κειμήλια τῆς σκοτεινῆς ταύτης περιόδου, καθ' ὅσον οὐδεὶς εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ φέρῃ εἰς τὸ φῶς τοὺς κε-

κρυμμένους θησαυρούς τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας ἱστορίας τῆς Νισύρου καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς Ρόδου.

Ἐπιχειροῦμεν ὅθεν μετὰ τῶν γνωστῶν ἤδη σελίδων τῆς ἱστορίας τῆς νήσου Νισύρου, νὰ διαλευκάνωμεν, ὅσον τὸ δυνατόν, καὶ τὰ σκοτεινὰ ταύτης σημεῖα, ὁδηγὸν ἀκολουθοῦντες τὴν ἐπὶ τόπου ὀκταετῆ μελέτην, τὰ ἀρχαῖα τῆς νήσου μνημεῖα, τὰς σωζομένας ἐκδοθείσας ἐπιγραφὰς καὶ ὅσας κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς μας ἀνεκαλύψαμεν τέως ἀγνώστους τοιαύτας.

Ἄρχαῖοι κάτοικοι τῆς Νισύρου

Οἱ Ἄρχαῖοι κάτοικοι τῆς Νισύρου ἦσαν οἱ ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα τῆς Κρήτης προερχόμενοι, ἦτοι: Πελασγοὶ καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν Κᾶρες, Λέλεγες καὶ Τάφιοι καὶ ἄλλοι, οἵτινες κατέλαβον τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Κυκλάδας καὶ Σποράδας καὶ τὰ Μικρασιατικὰ παράλια, λαοὶ πλανόδιοι ἐπιχειρηματῖαι καὶ προπάντων κατὰ θάλασσαν. Τοὺς προϊστορικοὺς τούτους λαοὺς ὁ Πausανίας συγγέει μὲ τοὺς Κᾶρας, ἐνῶ ὁ Ὅμηρος διακρίνει μεταξύ των.

Κατὰ τοὺς Ἀπολλόδωρον καὶ Δημόκριτον, πρὸ ἀμνημονευτῶν χρόνων ὁ Κάρ, υἱὸς τοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους Φορονέως, ἦλθε μετ' ἀποίκων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐξ αὐτῶν ὀνομάσθη ἡ ἀπέναντι τῆς νήσου Τουρκικῆ χώρα Καρία. Ἄλλὰ τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι οἱ ὡς ἄνω λαοὶ ἀρχαιοτάτα, διαπεράσαντες ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μετὰ τῶν ἐγχωρίων κατοίκων, προϊόντος τοῦ χρόνου, συγχρωτισθέντες, ἐπανῆλθον πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν πάτριον γῆν, τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου.

Τὸ γεγονός τοῦτο τρανῶς ἀποδεικνύει, πλὴν ἄλλων ἀποδείξεων, καὶ τὸ ὅτι ἡ νεωτέρα πόλις τῆς Καρίας Μίλητος φέρει τὴν τοπωνυμίαν τῆς ἀρχαιοτάτης πόλεως τῆς Κρήτης Μυλήτου, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει, καὶ σὺν τούτοις ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις τῶν Μεγάρων Καρία, ἦτοι τὸ ὄνομα τῆς μεταγενεστέρως ὀνομασθείσης Καρίας τῆς Μ. Ἀσίας. Ἄλλὰ πλὴν τῶν ὡς ἄνω μαρτυριῶν ἔχομεν ἀκόμη καὶ ἄλλας. Ὁ Ὅμηρος, ἐπὶ παραδείγματι, ἀναφέρει μεταξύ τῶν πόλεων τῆς Καρπάθου καὶ τὰς πόλεις Ποσειδόνιον καὶ Νίσυρον. Ἄλλὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι Λέλεγες κατέφκησαν τὴν Κάρπαθον καὶ ἴσως Λέλεγες ἐκ Μεγάρων ὀρμηθέντες.

Ἐντεῦθεν δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι τὸ ὄνομα Νίσυρος προέρχεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχαιοτάτου βασιλέως τῶν Μεγάρων Νίσου, καθ' ὅσον ἡ ταυτωνυμία πόλεως τινὸς πρὸς ἄλλην καὶ λογικῶς καὶ ἱστορικῶς δεικνύει τὴν συγγένειαν τῶν πόλεων τούτων καὶ ἐπομένως καὶ τῶν κατοίκων. Εἰς ταύτας προσθετέον καὶ τὰς μαρτυρίας τοῦ Διοδώρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου,

οἵτινες ὁμοφώνως ἀναφέρουν ὅτι Κᾶρες ἦσαν οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τῆς Νισύρου, ἐννοοῦντες ἀσφαλῶς διὰ τούτου τοὺς ἐξ Ἑλλάδος ὀρμηθέντας λαοὺς Λέλεγας ἢ Κᾶρας, καταλαβόντας τὸ πρῶτον τὴν Καρίαν καὶ ἐντεῦθεν βραδύτερον τὴν Νίσυρον καὶ ἄλλας νήσους. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα π.Χ. οἱ Φοίνικες ἔστησαν τὰ ἀγρευτήριά των ἐν Νισύρῳ πρὸς ἀγρευσιν τῆς κογχύλης ἐκ τῆς ὁποίας ἐξῆγον τὴν πορφύραν, ἤτοι τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα διὰ τοῦ ὁποίου τότε ἔβραφον τὰ πολυτελῆ ὑφάσματα. Ἐντεῦθεν ἡ Νίσυρος ὠνομάσθη «Πορφυρίς» καὶ ἡ ὁποία βραδύτερον, ὡς εἶπομεν, ἔλαβε τὸ ὄνομα Νίσυρος. Ἐκ τούτου δὲ ἴσως ἐπεκράτησε καὶ ἡ συνήθεια αἱ γυναῖκες τῆς νήσου νὰ φέρουσιν μέχρι πρό τινων ἀκόμη ἐτῶν ἐρυθρὸν ἐξωτερικὸν φόρεμα.

Οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι ὡς πρωτεύουσαν ἐξέλεξαν λόφον φύσει ὄχυρὸν (τὸ νῦν Παλαιοκάστρον), τὸν ὁποῖον περιέβαλον μετὰ δύο μόνον σειρῶν τειχῶν εἰς σχῆμα γωνίας ὀρθῆς, διότι αἱ ἕτεραι πλευραὶ τοῦ λόφου ὑπερησιζόντο δι' ἀποτόμων καὶ ἀπροσπελάστων βράχων καὶ διὰ τῆς θαλάσσης. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τείχος μακρὸν δι' ὀγκωδῶν ἀπελεκήτων λίθων, ποῦ δὲ καὶ ὀρθογωνίων λελαξευμένων, διῆκεν ἀπὸ τῆς πρωτεύουσης τοῦ Παλαιοκάστρου καὶ διερχομένου ὑπερθεῖν τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου (νῦν Λαγκάδι) διὰ γεφύρας, κατέληγε κατὰ τὸ ἀνατολικὸν στόμιον τοῦ λιμένος, παρὰ τὴν οἰκίαν νῦν Στέργου Χαρίτου, ἔνθα ἦτο ἰδρυμένος πύργος. Λεῖψανα τοῦ μακροῦ τούτου τείχους σώζονται ἀκόμη καὶ σήμερον. Ἡ κατασκευὴ τῶν τειχῶν τοῦ Παλαιοκάστρου εἶναι ἄνισος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς οἰκοδομήσεώς των. Τὰ ἀρχαιότατα τούτων εἶναι τὰ τμήματα τὰ κείμενα πρὸς δυσμὰς ὑπερθεῖν τῆς θαλάσσης, ὅπου παρουσιάζονται βράχοι ἐπὶ βράχων. Νεωτέρας σχετικῶς ἐποχῆς τὰ συνιστάμενα ἐκ πολυγωνικῶν λίθων ὀγκολίθων καὶ ἀκόμη νεωτέρας ἐποχῆς τὰ μὲ ὀρθογωνίους λίθους, ἀναγόμενα εἰς τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα, καθὼς δεικνύει καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφὴ παρὰ τὴν πύλην, ἢ Δωρικῆ: «Δαμόσιον τὸ χωρίον πέντε πόδας ἀπὸ τοῦ τείχους», ἤτοι: ὁ χάρος ὁ πέντε ποδῶν ἀπέχων ἀπὸ τοῦ τείχους θεωρεῖται δημόσιος καὶ ἐπομένως δὲν ἐπιτρέπεται εἰς οὐδένα νὰ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ οἰκοδομήσῃ κ.λ.π. καὶ ἡ ὁποία ἐπιγραφὴ εἶναι Ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου, τὸ ὁποῖον ἐγένετο δεκτὸν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος. Ἀρχαιοτάτης ἔτι ἐποχῆς λεῖψανα τείχους ἀκροπόλεως ἐξ ὀγκολίθων, πολυγωνικῶν λίθων, σώζονται, παρὰ τὴν τοποθεσίαν Ταφιῆς πρὸς Ν.Δ. Μανδρακίου καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ταύτης ἀρχαίου βωμοῦ, ἐξ οὗ δύνανται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἀρχαιοτάτος συνοικισμὸς Ταφίων, συγγενῶν τῶν Λελέγων καὶ Πελασγῶν, ἐξ οὗ καὶ ἡ μετωνυμία Ταφιῆς κατὰ παραφθορὰν τῆς λέξεως Ταφίων.

Ἐπίσης ἕτερος ἀρχαιοτάτος συνοικισμὸς εἶχε κατασκηνώσει ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Βαθειᾶ, σωζομένων ἔτι λειψάνων τείχους τῆς αὐτῆς ἐποχῆς μετὰ τοῦ τείχους τῶν Ταφίων.

Ἐτερος συνοικισμὸς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς καὶ παρὰ τὴν τοποθεσίαν Μέσαις, κατὰ παραφθορὰν τοῦ Μέσα ἢ Μεσσάνη, Μεσσήνη, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἀργεῖοι, Δωριεῖς, ὅπου σώζονται ἀκόμη καὶ τώρα ἴχνη Ἐθνικοῦ Ναοῦ καὶ τάφων.

Τὰ λείψανα ταῦτα, κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν παραμείναντα λείψανα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ μεγαλείου, ὀρθοῦνται καὶ τώρα ἀκόμη σοβαρά, μελαγχολικά, ἀνταύγια μιᾶς παλαιᾶς λαμπρότητος καὶ μεγαλείου ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ.

Πλὴν τῆς ἀρχαιοτάτης μετακινήσεως Ἑλληνικῶν λαῶν, τοὺς ὁποίους ἤδη ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, παρομοία Ἑλληνικὴ φυλὴ, συγγενῆς τῶν Δελέγων, οἱ Δωριεῖς, καταλαβόντες πρὸ τριῶν καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων ἐτῶν τὰ νότια μέρη τῆς Πελοποννήσου, ἐπεξετάθησαν μέχρι τῆς Κρήτης. Ἀπὸ δὲ τοῦ Β' μέχρι καὶ τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. ἐκκινήσαντες ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, τῆς Κρήτης, Μεγάρων, Ἄργους, Ὀρχομενοῦ, Ἐπιδαύρου καὶ Θεσσαλίας, κατόκησαν τὴν Κρήτην, τὴν Ρόδον, τὴν Κῶ καὶ μεταγενεστέρως ἐκ Καρίας καὶ Ρόδου, Ἐπιδαύριοι Μεγαρεῖς καὶ ἐκ τῆς Καρπάθου καὶ Κάσου, Ἀργεῖοι, ἐπιβάντες εἰς Νίσυρον καὶ ἀποικίας ἰδρῦσαντες ἐνταῦθα, καίτοι εὐάριθμοι, ὀνομάσθησαν αὗται Δωρικοί.

Οἱ Δωριεῖς οὗτοι εἶχον τραχεῖαν διάλεκτον μεταχειριζόμενοι πολλάκις τὸ α καὶ τὸ ο, ἦτοι ἔλεγον Δαμάτριος, Δαμόσιον, Ἀρακλῆς ἀντὶ Δημήτριος, Δημόσιον, Ἡρακλῆς. Τῆς Νισύρου στερουμένης φυσικοῦ λιμένος, οἱ ἀρχαῖοι αὐτῆς κάτοικοι κατεσκεύασαν τεχνητὸν τοιοῦτον, φράξαντες τὸν κάτωθι τῆς ἀρχαίας πρωτεύουσῆς (Παλαιοκάστρου) ἢ ἀνατολικῶς ταύτης κόλπον διὰ κτιστῆς μετ' ὀγκολίθων προκυμαίας. Ὁ ἀρχαῖος οὗτος λιμὴν ἐπεξετείνετο ἀπὸ τῆς συνοικίας Ποταμὸς μέχρι τοῦ Ἁγίου Σάββα.

Ὁ λιμὴν οὗτος κατεχώσθη πρὸ ὀκτακοσίων περίπου ἐτῶν, ἀφ' ἐνὸς ἐκ τῆς ἐπιφράξεως τοῦ στομίου του καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐκ τῶν παρασυρθέντων ἐκ τῆς βροχῆς χωμάτων.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἵπποτῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἦτοι πρὸ 450 ἐτῶν, ὡς ἔγγιστα, ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ κατακεχωσμένος καὶ μεταβεβλημένος ὁ λιμὴν. Παρὰ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, ἀπέναντι τῆς οἰκίας νῦν Σ. Χαρίτου, ἀνηγειρέτο ὁ περικαλλῆς ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ πολιούχου τῆς Νισύρου θεοῦ, ἐκ τοῦ ὕλικου τοῦ ὁποίου οἱ Χριστιανοὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ὠκοδόμησαν ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου παρὰ τὸ νῦν νεκροταφεῖον. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀντικατέστησαν τὸν καθαιρεθέντα κυανοχαίτην θεόν, διὰ τοῦ ἐπίσης προστάτου τῶν ναυτιλωμένων Χριστιανῶν Ἁγίου.

Ἐτερος τεχνικὸς λιμὴν ἀρχαιότατος ἦτο ὁ τῶν Πάλων νῦν, ὅστις, ἔνεκα τοῦ ἀκμαίου ἐκεῖ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διεξαγομένου ἐμπορίου κατὰ

θάλασσαν, ὠνομάσθη Ἐμπορεῖον. Ἄνωθεν τοῦ λιμένος, ἀνατολικότερον, ἦτο ὄκοδομημένη πόλις μετ' ἀκροπόλεως, ἡ Πανδονίκη καλουμένη.

Ἐκατέρωθεν τοῦ λιμένος ἠγείροντο πύργοι (σκοπιαί). Ἐκεῖ δέ, παρὰ τὰς θέμας Παντελλίδου, ἦτο ἐκτισμένος ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς θεᾶς Ὑγιείας, ἐξαρτήματα τοῦ περιφήμου Ἀσκληπείου τῆς Κῶ. Ἐνταῦθα σώζεται ἀκόμη καὶ λουτρῶν ρωμαϊκός, ἐπὶ βάσεως ἀρχαιοτέρου τοιοῦτου, μεταβληθεὶς κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους εἰς ναὸν Παναγίας Θερμιανῆς, ἀντικαταστησάσης τὴν θεὰν Ὑγιεῖαν τῶν ἀρχαίων. Πλὴν τῆς πρωτευούσης τῆς Νισύρου, ὑπῆρχον καὶ ἕτεραι πόλεις καὶ συνοικισμοὶ ἀνὰ τὴν νῆσον, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτερα ἦτο τὸ Ἄργος, ἀποικία τῶν Δωριέων, Ἀργείων ὡς τὰ πολλὰ. Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἄργους ἔκειτο ἐπὶ λόφου δεσπόζοντος τῆς ἐπὶ τῆς πεδιάδος κειμένης πόλεως μέχρι τῆς παραλίας, ἔνθα εὐρίσκοντο καὶ δύο πύργοι, ἐσωτερικὸς καὶ ἐξωτερικὸς, καὶ πρὸς τὸ Β.Δ. μέρος ὄρος μετ' ὄνομα Κ α τ α β ρ ὀ ς, σημαίνων «ὄρμισκος, λιμανάκι». Ἡ ἀκρόπολις σήμερον ἀκούεται *Σταυρός*, ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ἐπ' αὐτῆς παρεκκλησίου, ὃ δὲ ἀνὰ τὴν πεδιάδα ἐκτεινόμενος συνοικισμὸς (χωρίον νῦν) ἤκμαζεν ἀκόμη πρὸ 450 περίπου ἐτῶν, ἡ δὲ εὐφορὸς καὶ σύνδενδρος πεδιάς φέρει εἰσέτι τὸ ὄνομα Ἄ ρ γ ο ς. Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τοῦ Ἄργους ἔζων ὁπωσὸν μετ' ἄνεσιν καὶ εὐημερίαν, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τινος σαζομένου ψηφίσματος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἤλθον εἰς βοήθειαν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν μητροπόλεως ἐν Ἑλλάδι, τοῦ Ἄργους, κατὰ τοὺς ἐναντίον τῶν Πελοποννησίων πολέμους. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἠγείρετο ὁ ναὸς τῆς Ἥρας. Εἰς τὰ Ν.Α. τοῦ Ἄργους, ἄλλη ἀρχαία πόλις ἦτο ἡ *Νίκαια* (νῦν Νικεΐα), ἀποικία τῶν ἐκ Πελοποννήσου Δωριέων, Ἐπιδαυριῶν καὶ Λουρᾶν, μετὰ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος εἰς θέσιν καλουμένην νῦν *Χωριό*, μεταξύ Νικεϊῶν καὶ Αὐλακος, ἔνθα πολλὰ ἴχνη τοῦ συνοικισμοῦ σώζονται καὶ λείψανα πύργου ἐπὶ ἀποτόμου βράχου.

Μιᾶς ὥρας ἀπόστασιν, ἐπὶ βράχου ἐκ γρανίτου, ἀπὸ τῆς ἀποτόμου παραλίας ὑπάρχει λαξευμένη ἐπὶ τοῦ γρανιτώδους βράχου ἐπιγραφὴ καθορίζουσα τὰ ὄρια Νικεΐατῶν καὶ τῆς ἐκεῖ ὠχυρωμένης Κυβερνητικῆς θέσεως (Πύργου), ἣν ἀπηγορεύετο τοῖς πολίταις νὰ πλησιάζουν, διὰ λόγους ἀσφαλείας.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καλεῖται δὲ *Γραμματικὴ* ἡ τοποθεσία. Βραδύτερον ἢ πόλις, ἴσως κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα μ.Χ., μετεφέρθη πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν ἀπὸ μέρους τῶν λυμαιομένων τότε τῶν Αἰγαίων πειρατῶν, εἰς ἣν νῦν θέσιν εὐρίσκεται, διαφυλάξασα καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα παρεφθαρμένον (Νικεΐα). Ἡμίωρον περίπου ἀπόστασιν μεταξύ Νικεϊῶν καὶ Ἐμπορείου, ἐπὶ λίαν ἀποκρήμνου βράχου ἀνωθεν τῆς κοιλάδος τοῦ ἠφαιστείου, σώζονται λείψανα Βενέτικου Φρουρίου, τὰ ὁποῖα οἱ κάτοικοι ὀνομάζουν *Παρλέντια* καὶ τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς σκοπιὰ διὰ τοὺς ἐκ τῆς θαλάσσης τυχὸν εἰσβάλλοντας πειρατάς.

Ἡ λέξις «Παρλέντια» δὲν εἶναι παραφθορὰ τῆς λατινικῆς λέξεως *Parlamentum* (=βουλευτήριον) ὡς τινὲς νομίζουν, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τοῦ *Παρλέντια* (ἐκ τουρκικῆς λέξεως, =παλάτια), δι' ἧς λέξεως οἱ Τούρκοι ὀνομάζουν τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια μεγάλων οἰκοδομημάτων.

Ἄρκούντως σαφῆ ἴχνη ἀρχαίου πρὸς τούτοις μικροῦ συνοικισμοῦ τῶν ἐκ τῆς Θεσσαλίας ὀρμωμένων Δελέγων, ὄπισθεν τοῦ λόφου Σταυρός, σώζονται ἐν τῇ τοποθεσίᾳ *Καλλιόπολις*, ἀναφερομένη καὶ εἰς παλαιὰ προικοσύμφωνα. Ὁ συνοικισμὸς οὗτος ἄγνωστον πότε ἐξέλιπε καὶ μόνον ἡ ὀνομασία παρέμεινε διὰ μέσου τῶν αἰώνων μέχρις ἡμῶν. Τὸ Ἐμπορεῖον ἐκτίσθη κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα μ.Χ. ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀκροπόλεως (Ταξιάρχης) ἐκ κατοίκων κατοικούντων παρὰ τὸν λιμένα (Πάλων), ὁ ὁποῖος ἔνεκα τοῦ κατὰ θάλασσαν, ὡς εἶπομεν, διεξαγομένου ἀκμαίου ἐμπορίου ὀνομάσθη Ἐμπορεῖον, καθ' ὅσον ἐν τῷ λιμένι ἐκείνῳ ἐλλιμενίζοντο ἐμπορικοὶ στόλοι ἐκ τῆς Αἰγύπτου, Κύπρου, Ρόδου καὶ Μ. Ἀσίας, διεξάγοντες ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον ποικίλων ἐμπορευμάτων ἐκ τῆς Καρίας, Λυκίας καὶ Παμφυλίας.

Ἡ κίνησις αὕτη τῶν ξένων στόλων προσεπόριζεν ἄφθονα χρήματα καὶ εἰς τοὺς Ἐμπορεῖς καὶ ὅπως θὰ ἴδωμεν καὶ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πρωτεύουσης (Παλαιοκάστρου). Κατὰ τὸν Ζ' λοιπὸν αἰῶνα μ.Χ. οἱ κάτοικοι Ἐμπορείου, ἔνεκα πειρατῶν, ἀνῆλθον ὑψηλότερον καὶ ἔκτισαν τὸ νῦν χωριὸν Ἐμπορεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπέδωσαν τὸ ὄνομα τοῦ λιμένος. Πλὴν τοῦ συνοικισμοῦ περὶ τὸν λιμένα, ἄνωθεν τούτου ἀνατολικώτερον, ὡς εἶπομεν, ἦτο καὶ ἡ πόλις ὠχυρωμένη, ἡ Πανδονίκη, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, μὲ τὰς συχνὰς ἐπιδρομὰς τῶν πειρατῶν, καταλιπόντες τὴν πόλιν των, ἐτράπησαν πρὸς ἀσφάλειαν τὴν πρὸς τὰ κρησφύγια ὁδὸν, ἐγκατασταθέντες κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα μ.Χ. ἐκεῖ ὅπου προγενεστέρως ἐγκατεστάθησαν οἱ κάτοικοι τοῦ λιμένος ἀποτελέσαντες ἓνα πλεόν συνοικισμὸν, τὸ Ἐμπορεῖον.

Ἄλλὰ πόσον ἀσταθῆς ἡ ἀνθρωπίνη τύχη. Ἐπειτα ἀπὸ αἰῶνας πολλοὺς ἦτο πεπρωμένον, οἱ ἀπόγονοι ἐκείνων, οἵτινες κατέλιπον τὴν παραλίαν διὰ νὰ εὗρωσιν καταφύγιον εἰς ἄβατα καὶ ἀπρόσιτα μέρη, κατὰ τοὺς εἰρηνικοὺς χρόνους, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον νὰ κατέρχωνται καὶ πάλιν εἰς τὴν πρώτην πατρίδα, τὸ Ἐμπορεῖον (νῦν Πάλους), ἀριθμοῦσαν ἤδη πλεόν τῶν 50 οἰκιῶν, μετὰ ναοῦ καὶ σχολείου καὶ καλοῦ νεοδημητῶν λιμένος ἐν τῇ μαγευτικῇ τοποθεσίᾳ.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Ἐμπορείου εἶναι ἀπόγονοι Δωριέων, Κρητῶν καὶ Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἠφροδομήσαν τὴν πόλιν Πανδονικήν καὶ τὸν λιμένα.

Ἡ μικρὰ Νίσυρος ἦτο σχετικῶς πυκνῶς κατοικημένη ἐκ περὶ τοὺς 12 χιλ. κατοίκων ὡς ἔγγιστα καὶ ἀρκετὰ εὐημεροῦσα ἐκ τοῦ κατὰ θάλασσαν διενεργουμένου κερδοφόρου ἐμπορίου, ἐκ τῆς γεωργίας καὶ μάλιστα τῆς ἀμπελοργίας, τῆς πλαστικῆς τέχνης, τῆς κτηνοτροφίας, τῆς ἐξαγωγῆς μυλοπέτρας ἐκ τῆς τοποθεσίας *Μυλοκράτης*, ἐκ τῶν θερμοπηγῶν τῆς καὶ

προπάντων ἐκ τοῦ λιμένος πρωτευούσης (Μανδρακίου νῦν), ἐνῶ ἐμπορικοὶ στόλοι διαφόρων ἐθνῶν μετέφερον ἐκ μὲν τῆς Λυδίας τοὺς τάπητας καὶ ὀνομαστὰ φορέματα, μεταφερόμενα εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐκεῖθεν ὑάλινα σκευὴ καὶ κοσμήματα. Ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου τὸν χαλκόν, τὸν σίδηρον, χρυσόν, δέρματα, ἀλίπαστα, Σινικὴν μέταξαν καὶ σίτον. Ἐκ τῆς πλουσίας Κορίνθου τὰ περιζήτητα πῆλινα ἀγγεῖα, ὄπλα κ.λ.π. Ἡ ἐμπορικὴ αὕτη κίνησις, ἡ συγκεντρωμένη εἰς τοὺς ἀσφαλεῖς καὶ ἐλευθέρους δασμοῦ τούτους λιμένας τῆς Νισύρου, προσεπόριζε φυσικῶ τῷ λόγῳ σημαντικὰς οἰκονομικὰς ὠφελείας, ὥστε νὰ ζῆ ἀνέτας ὁ πυκνὸς τῆς μικρᾶς νήσου πληθυσμὸς. Ἐκ παραλλήλου τούτων ὑπολογιστέον καὶ τὴν γλυπτικὴν τέχνην. Τὰ ἐκ τῶν λατομείων τῆς γειτόνου Κῶ ἐξορυσσόμενα μάρμαρα καὶ εὐχερῶς μετατοπιζόμενα εἰς Νίσυρον ἀπησχόλουν πολλοὺς τῶν κατοίκων, οἱ ὅποιοι εἶχον μαθητεύσει πρότερον παρὰ τοῖς περιφήμοις τῆς Ρόδου γλύπταις, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὁ Σκόπας, ὁ Τιμόθεος, ὁ Βρύαξις καὶ ὁ Πραξιτέλης, καθ' ὃν χρόνον οὗτοι ἐξεργάζοντο ἐν τῇ γειτονικῇ Ἀλικαρνασσῶ τὸ περίφημον Μουσωλεῖον, ἔργον τῆς καλῆς τέχνης, ὡς εἶναι τὸ ἀκέφαλον ἀγαλμα τὸ παρὰ τὸ νεκροταφεῖον ἰστάμενον Ι. Γ. Γνωστὸς περίφημος γλύπτης Νισύριος εἶναι ὁ Ἐπαφρόδιος Ἐπαφροδίτου. Εἰς ἀρκετὴν πρόοδον ἦτο καὶ ἡ κτηνοτροφία τῆς νήσου. Τὰ πέριξ τῆς Νισύρου νησίδια, τὰ σήμερον ἀκατοίκητα, ἔτρεφον γεωργικοὺς καὶ κτηνοτροφικοὺς συνοικισμοὺς κατὰ τοὺς χρόνους προπαντὸς τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, προστατευομένους διὰ πύργων (ὡς ἡ νῦν Πυργοῦσα νησίς). Ἡ πρωτεύουσα Νίσυρος (νῦν Μανδράκι) πολλὰ κέρδη προσεπορίζετο ἐτησίως ἐκ τῶν θαυματουργῶν τῆς θερμοπηγῶν, αἱ ὅποια προσεῖλκνον πανταχόθεν πληθὸς ἀσθενῶν, ἀκόμη καὶ ἡγεμόνων, διότι εἶχον τόσον διαφημισθῆ πανταχοῦ, ὥστε ἐνομιζοντο, ὡς πράγματι εἶναι, ἰαματικαὶ παντὸς εἶδους ἀσθενείας. Αἱ θερμοπηγαὶ αὗται ἦσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θεοῦ Ἡρακλέους, τοῦ ὁποίου καὶ ναὸς ἰδρυμένος ὑπῆρχεν.

Ἡ Νίσυρος πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ βασιλέων, ὅτε μὲν ἐγχωρίων, ὅτε δὲ ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς Καρίας, δηλ. τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἢ τῆς Κνίδου, μετὰ τοὺς ὁποίους περιήλθεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Περσῶν (495 π.Χ.) ἀποτίουσα φόρον.

Μετ' ὀλίγον ὁμως ἡ Περσικὴ κυβέρνησις ἀφῆκε τὴν νῆσον ἐλευθέραν διοικουμένην ὑπὸ ἐγχωρίων ἡγεμόνων, ἐξαρτωμένην ὁμως ἐκ τῶν Περσῶν. Ἄλλ' ὀριστικῶς πλέον ἀπηλλάγη τῆς Περσικῆς ἐπικυριαρχίας, ὅταν ὁ Κίμων ἐκυρίευσεν τὴν Καρίαν καὶ τὴν Λυκίαν, γενομένη ἡ νῆσος σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, καταβάλλουσα φόρον.

Κατ' ἐμὲ κριτὴν, τὸ παρὰ τὸ νεκροταφεῖον κείμενον ἀκρωτηριασμένον ἀγαλμα, ἀνήκει ἢ εἰς τὸν Κίμωνα, πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ Νίσυρος, εὐγνωμονοῦσα διὰ τὴν ἀπόδοσιν εἰς αὐτὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς, ἔστησεν ἐκεῖ παρὰ τῷ ναῷ τοῦ

Ποσειδῶνος καὶ εἰς θέσιν περίοπτον ἐκ τῆς θαλάσσης, ἢ εἰς τὸν μέγαν αὐτῆς ἄνδρα τὸν Γνωμαγόραν, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν πατρίδα του εὐεργετήσαντα.

Ἡ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς νίκη τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἡ ἥττα τῶν συμμάχων αὐτῶν Ἀθηναίων ἠνάγκασε τοὺς κατοίκους τῆς νήσου νὰ ὑποκύψουν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες, ἀντεκδικούμενοι τούτους ὡς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων, ὑπέβαλον ὑπὸ βαρύτερον ζυγόν, παρὰ τὸν τῶν Περσῶν, διοικουμένους ὑπὸ ἄρμοστοῦ Σπαρτιάτου. Ὀλίγον μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα, τὸ 411 π.Χ., ὁ ἐπισυμβὰς ἐν τῇ γείτονι Κῶ καταστρεπτικὸς σεισμός, ὁ κατεδαφίσας τὴν πρωτεύουσαν ἐκείνης, Ἀστυπάλαιαν καλουμένην (νῦν Κέφαλος), ἡ Νίσυρος ἠσθάνθη καὶ αὐτὴ ὅπως οὖν τὰς συνεπείας τῆς θεομηνίας ἐκείνης, διότι φαίνεται κατέπεσον τὰ ἀρχαιότερα αὐτῆς τείχη, ἅτινα ὁμως κατὰ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος ἀνήγειρεν ἰσχυρότερα καὶ περικαλλέστερα τὰ τείχη τῆς πρωτεύουσας (Παλαιοκάστρου), ἅτινα βλέπομεν σήμερον σχεδὸν ἀλύμαντα ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν παραμείναντα, οἰκοδομήσασα καὶ τὸν ναὸν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, λείψανα μαρμάρινα περικαλλῆ καὶ τῆς καλῆς τέχνης, μέχρι νῦν σωζόμενα πεντήκοντα περίπου μέτρα ἀπὸ τῆς μοναδικῆς πύλης τοῦ Παλαιοκάστρου καὶ ἐντὸς αὐτοῦ.

Ἡ παροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ περίληψιν τοῦ ὅλου μου ἔργου ἐν Νισύρῳ.

Ἄρχ. Κ. Ρωμᾶνος, Δ.Θ.

Ἐν Νισύρῳ τῇ 2/12/1936, ἡμέρα Τετάρτη

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Υπό ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ν. ΦΡΑΝΤΖΗ
Καθηγητοῦ - Χημικοῦ
Δ/τοῦ Γυμνασίου Νισύρου

Μέχρι τοῦ ἔτους 1865 εἰς τὴν Νίσυρον δὲν ὑπῆρχον σχολεῖα. Οἱ δὲ Νισυρόπαιδες ἐμάθαιναν ὀλίγα γράμματα ἀπὸ γραμματοδιδασκάλους, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον εἰς τὰ καταγώγια τῶν οἰκιῶν των. Τέτοιοι γραμματοδιδάσκαλοι ἦσαν ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης ὁ Νοτάριος, ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἱερομνήμονος καὶ ὁ κυρ-Μανώλης Χατζηγεωργίου ἡ Δυνατός.

Σοβαρὰ προσπάθεια διὰ τὴν ἴδρυσιν σχολείου φαίνεται ὅτι ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλαρίδη, τοῦ γνωστοῦ ὡς Ξένου, ὡς μετωνομάσθη ὁ ἴδιος. Περὶ αὐτοῦ μᾶς πληροφορεῖ σχετικῶς ὁ Γερμανὸς Ἀρχαιολόγος Ludwig Ross, ὁ ὅποιος, περιοδεύσας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἐπεσεκέφθη καὶ τὴν Νίσυρον τὸν Αὐγούστον τοῦ 1841. Οὗτος, μεταξύ ἄλλων, διὰ τὴν Νίσυρον γράφει καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἐξεκινήσαμεν ἀμέσως μὲ ὁδηγὸν τὸν διδάσκαλον διὰ τὴν παλαιὰν ἀκρόπολιν (Παληόκαστρο). Καθ' ὁδὸν ὁ συνοδός μας, ἓνας ἄνδρας ὡς 40 ἐτῶν, ἦτο ὀμιλιτικώτατος καὶ μᾶς διηγῆθη ὅτι ἐπέρασε πολλὰ χρόνια εἰς τὴν Ἑλλάδα, μερικὰ εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς Σύρου καὶ μερικὰ εἰς τὴν τόσον δυσφημισθεῖσαν ἔπειτα σχολὴν τοῦ φιλελευθέρου ἱερέως Καίρη εἰς Ἄνδρον. Μόλις πρὸ δύο ἐτῶν εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν γενέτειράν του καὶ ἦνοιξεν ἓνα σχολεῖον, ὁπότε κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1839 ἐξέσπασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ θύελλα κατὰ τοῦ Καίρη, ὁ ὅποιος κατηγορήθη ὅτι ἐδίδασκεν εἰς τὴν σχολὴν του αἰρέσεις καὶ ὅτι ἐπέδιωκε νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν Χριστιανισμὸν μὲ μίαν ἀπλῆν θεοσέβειαν. Τότε ἐξεσηκώθη καὶ ἐδῶ σφοδρότατος διωγμὸς κατὰ τοῦ συνοδοῦ μας καὶ τοῦ σχολείου του μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἡγούμενον. Οὕτω ὁ πτωχὸς διδάσκαλος ἐχρειάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ εἰς Σμύρνην καὶ νὰ περάσῃ ἐκεῖ πτωχικὴν ζωὴν, μέχρις ὅτου πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων ἐτόλμησε νὰ ξαναγυρίσῃ καὶ νὰ συγκεντρώσῃ περὶ τοὺς 30 μαθητάς. Διὰ νὰ προλάβῃ δὲ κάθε

ὑπόνοιαν περὶ τῆς πεπλανημένης πίστεώς του ἐδίδασκε τοὺς μαθητάς του εἰς τὴν αὐτὴν μιᾶς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας».

Κατὰ τὸ ἔτος 1865, κατόπιν ἐπιμονῆς τοῦ τότε Μητροπολίτου Ρόδου Κυρίλλου, ἐκτίσθη τὸ πρῶτον σχολεῖον εἰς τὴν θέσιν *Τράπεζα*, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εὐρίσκεται τὸ Ζωσιμοπούλειον Θέατρον. Οἱ προεστοὶ τῆς νήσου ἤρνούντο τὴν ἀνέγερσιν σχολείου καὶ διὰ λόγους οἰκονομικοὺς καὶ διότι ἐπίστευον ὅτι τὰ σχολεῖα-καταγώγεια μὲ τοὺς γραμματοδιδασκάλους ἦσαν ὅ,τι ἐχρειάζοντο διὰ νὰ μαθαίνουν τὰ τέκνα των γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν. Ὁ Μητροπολίτης, εὐρεθεὶς πρὸ τῆς τοιαύτης ἀρνήσεως, τοὺς ἐκάλεσεν εἰς συνέλευσιν εἰς τὴν Σπηλιανὴν καὶ τοὺς διηγήθη τὴν κάτωθι ἱστορίαν: «Μιὰ μέρα ὁ Ἐωσφόρος ἐκάλεσε εἰς συμβούλιον ὅλους τοὺς διαβόλους καὶ ἐζήτησε νὰ μάθῃ ἀπὸ τὸν καθένα τί ἔκανε τὴν ἡμέρα ἐκείνη. Ἦρχισαν λοιπὸν οἱ διάβολοι, ἕνας-ἕνας μὲ τὴν σειρά του, νὰ δίδουν ἀναφορὰ στὸν ἀρχηγό τους. Ὁ ἕνας εἶπε πὼς ἐγίνε αἰτία φόνου, ὁ ἄλλος κλοπῆς, ὁ ἄλλος νὰ χωρίσῃ ἀνδρόγυνο. Τελευταῖο ἔμεινε ἕνα διαβολάκι, πού σὰν ἤρθε ἡ σειρά του εἶπε: Ἐγὼ ἀρχηγέ μου πῆγα σὲ ἕνα χωριὸ καὶ εἶδα τὸν κόσμον μαζεμένον σὲ μιὰ πλατεῖα. Πῆγα κοντὰ καὶ ἄκουσα νὰ γίνεται συζήτησις γιὰ νὰ κτίσῃσιν σχολεῖον. Δὲν χάνω καιρό, βάζω ἀμέσως σὲ ἐνέργεια ὅλα τὰ δυνατὰ μου καὶ κατορθώνω νὰ τοὺς βάλω νὰ τακωθοῦν καὶ νὰ διαλυθοῦν χωρὶς νὰ πάρουν ἀπόφαση. Μπράβο διαβολάκι μου, ἀπαντᾷ ὁ Ἐωσφόρος. Ἐσὺ σήμερα ἔκανες τὴν πιὸ καλὴν δουλειὰ ἀπὸ ὅλους. Γιατί, ὅπου ὑπάρχουν σχολεῖα, ἐκεῖ τὰ κακὰ παύουν καὶ οἱ διάβολοι δὲν βρίσκουν δουλειάν». Διὰ τῆς εὐφυοῦς ταύτης παροιμίας ἐπέτυχεν ὁ Μητροπολίτης νὰ κάμψῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν προκρίτων καὶ νὰ ἀνεγερθῇ σχολεῖον. Τότε προσεκλήθη ὁ Ἰωάννης Λογοθέτης καὶ ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν καὶ διαπαιδαγώγησιν τῶν Νισυροπαίδων διὰ τῆς δημιουργίας τετραταξίου Δημοτικῆς Σχολῆς. Τὸ Σχολεῖον τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον ἐν συνεχείᾳ προσετέθη τριτάξιον Ἑλληνικὸν Σχολεῖον, Παρθεναγωγεῖον καὶ Νηπιαγωγεῖον, ἐστεγάσθη εἰς τὸ κτίριον τῆς *Τραπέζης* καὶ τὰς παρακειμένας ἰδιωτικὰς οἰκίας μέχρι τῆς ἀνεγέρσεως ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀμερικῇ Συλλόγου τῶν Νισυρίων Ὁ Ὅμηρος τῆς Ὁμηρείου Κοινοτικῆς Σχολῆς (νῦν Δημοτικὸν Σχολεῖον Μανδρακίου), τῆς ὁποίας τὰ ἐγκαίνια ἐγένοντο τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1909. Μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νέου διδασκῆριου, εἰς τὴν *Τράπεζαν* ἐστεγάσθη τὸ Παρθεναγωγεῖον καὶ τὸ Νηπιαγωγεῖον. Τὸ Δημοτικὸν τοῦτο σχολεῖον ἐλειτούργει κεχωρισμένως διὰ τοὺς ἄρρενας (ἄρρεναγωγεῖον) καὶ κεχωρισμένως διὰ τὰς θήλεις (παρθεναγωγεῖον). Τὴν ὅλην ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς Σχολῆς εἶχεν ἡ Δημαρχία Μανδρακίου, ἡ ὁποία καὶ διώριζε τὴν Σχολικὴν Ἐφορείαν. Τὰ ἔσοδα διὰ τὴν συντήρησιν τῆς Σχολῆς προήρχοντο ἀπὸ τὰ διδασκῆτρα (εἰσιτήρια) τὰ ὁποῖα ἐπλήρωναν οἱ μαθηταί, ἀπὸ τὴν τοπικὴν φορολογίαν τοῦ Δήμου ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων (φιλανθρωπικὸν δικαίωμα) καὶ ἀπὸ εἰσφορὰς ἐκκλησιῶν.

Κατωτέρω παραθέτομεν χαρακτηριστικῶς τὸν ἀπολογισμὸν τῆς Σχολι-

κῆς Ἐφορείας τῆς Σχολῆς κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1892-93, ὡς οὗτος εἶναι καταχωρημένος εἰς τὸ Βιβλίον Λογαριασμῶν τῆς Δημαρχίας (σελὶς 24).

Ἡ Ἐφορεία Σχολῶν ἀπὸ 1 Ἰβρίου 1892 ἕως 31 Ἰουλίου 1893.
 Διαχειρίσις Ταμίου Νικολάου Ἐμμ. Παπα-Γιάννη.

Δ ο ὦ ν α ι

Εἰς εἰσιτήρια Δημοτ. Σχολῆς ἐπὶ μαθητῶν	112 γρόσια	3094,75	
» » Ἑλληνικῆς » » »	31 »	2182,50	
» » Παρθεναγωγείου » »	43 »	1036,50	6313,75
» Ἱερὰν Μονὴν Σπηλιανῆς τὴν καταβολὴν τῆς	»	1000	
» » Ἐκκλησίαν Ποταμήτισσαν	»	2000	
» » » Ἁγίου Θεολόγου τὸ ἥμισυ	»	125	
» » Μονὴν Ἁγίου Ἰωάννου ἐνὸς ἔτους	»	150	
» » » Σταυροῦ	»	50	3325
Εἰς Βαπτίσεις καὶ Γάμους διὰ Ἡγουμένου			
εἰσπραχθέντα	»	230	
» φιλανθρωπικὸν δικαίωμα Ν. Καραγιάννη			
2 τριμηνίας » » »	»	2150	
ἀπέναντι 3ης τριμηνίας	»	168	2548
			12186,75
» καθυστερούμενα Διδασκάλων ὡς ἀκολούθως:			
» Ἑλληνοδιδάσκαλον Α. Τσαγκάρην	»	600	
» Δημοδιδάσκαλον Ἰ. Φασουλαρίδην	»	724	
» Βοηθὸν Ὀδυσσεῶς	»	119	
» Παρθεναγωγὸν Εὐτυχίαν Νικ. Σαταράκη	»	834	2277
» καθυστερούμενα ἐνοίκια Παρθεναγωγείου	»	292,50	292,50
			14756,25
» δύο εἰσιτήρια Ι. Καπριάνου 16 καὶ Νικ.			
Μαστρογιάννη 10	»		26
			14782,25
1893 Ἰουλίου 31 ὑπόλοιπον ὡς ἄνω	»		197,25

Λ α β ε ῖ ν

Ἀπὸ μισθὸν Ἑλληνοδιδασκάλου Ἀντ. Τσαγκάρη	γρόσια	3600
» » Ἰωάν. Φασουλαρίδου Δημ./λου	»	4500
» » Ὀδυσσεῶς Βοηθοῦ	»	2500

Ἐκ μισθῶν Παρθεναγωγοῦ Εὐτυχίας Ν. Σα- ταράκη	γρόσια		
	»	3150	13750
Ἐκ διάφορα ἔξοδα ὡς ἐπομένως τῶν Σχολῶν: διὰ θρανία, τζάμια κλπ.	»	280	
Μισθὸς Εὐφροσ. Γ. Λαμπάδη ὡς βοηθοῦ ἐπὶ μῆνας 2 1/2	»	70	
» ἐνοίκιον Παρθεναγωγείου τῆς οἰκίας Ν. Πολυχρόνη	»	405	
» καθυστερούμενα ἐκ τοῦ εἰσιτηρίου δοθέντα πρὸς εἴσπραξιν εἰς τὸ Διοικητήριον Ἰωάν- νου Οἰκονόμου 11 1/4, Κωνσταντῖνος Ν. Κονταρῆς 12 1/2, Νικήτας Καφετζῆς 22 1/2, Κων. Σακλαρῆς 33 3/4	»	80	835
	»		14585
πρὸς ἐξίσωσιν μένει ὑπόλοιπον	»		197,25
	»		14782,25
93 Ἰουλίου 31 ἐπλήρωσε τὰ πρὸς τὸν Ὀδυσσεά ὀφειλόμενα	»		119
» ἀπὸ Ἠγούμενον Κύριλλον	»		78,25
	»		197,25

Οἱ Ἐξελεγκταὶ

Μ. Κατσιματίδης

Γ. Πετροῦτσος

Ἰ. Μ. Φωτιάδης

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1897-98 ἐλειτούργησαν τέσσαρες (4) τάξεις προ-
καταρκτικοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, τρεῖς (3) τάξεις Ἑλληνικοῦ Σχολείου, τρεῖς
(3) τάξεις Παρθεναγωγείου καὶ Νηπιαγωγείου.

Τὸ 1899-1900 ἰδρύθη ἡ πρώτη Ἀστικὴ Σχολὴ μὲ πέντε τάξεις, τὸ 1901-
1902 ἰδρύθη ΣΤ' τάξις, ἀπὸ δὲ τοῦ 1907-8 προσετέθη καὶ Ζ' τάξις, τὸ λεγόμε-
νον «σχολαρχεῖον». Τὸ 1917-18 προσετέθη καὶ Η' τάξις.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1918-19, ἐπὶ Δημαρχίας Γεωργίου Καμμά,
ἰδρύθη τριτάξιον Ἠμιγυμνάσιον, τὸ δὲ Δημοτικὸν Σχολεῖον περιωρίσθη εἰς
ἕξ (6) τάξεις. Πλὴν ὁμως καὶ τὰ δύο σχολεῖα ἐτέλουν ὑπὸ ἐνιαίαν Διεύθυνσιν
καὶ εἶχον κοινὸν διδακτικὸν προσωπικόν. Ἡ ἀναγνώρισις ὑπὸ τοῦ Ἑλληνι-
κοῦ Κράτους τοῦ Ἠμιγυμνασίου Νισύρου ἐγένετο διὰ τοῦ Προεδρικοῦ Δια-
τάγματος τῆς 13ης Μαΐου 1927 «περὶ ἀναγνώρισεως σχολείων τοῦ ὑποδούλου

‘Ελληνισμού», δημοσιευθέντος εἰς τὸ ὑπ’ ἀριθ. 83 (τ.Β’) φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς 19ης Μαΐου 1927. Διὰ τοῦ διατάγματος τούτου ἀνεγνωρίσθησαν αἱ τρεῖς κατώτεραι τάξεις τοῦ ἐν Μανδρακίῳ Νισύρου λειτουργούντος Ὁμηρείου Ἡμιγυμασίου, ὡς ἰσότιμοι τῶν ἐν τῷ Κράτει λειτουργούντων πενταταξίων Γυμνασίων». Τὴν δαπάνην τῆς λειτουργίας τῶν Γυμνασιακῶν τάξεων διέθετεν ὁ Δήμος Μανδρακίου συνεπικουρούμενος παρὰ τοῦ Συλλόγου Νισυρίων Ἀμερικῆς «Ὁ Γνωμαγόρας», μέχρι καὶ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1932-33.

Τὸ 1933, τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Μανδρακίου, κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτοῦ τῆς 5ης Ἰουλίου 1933, ἀπεφάσισε τὴν διακοπὴν τῆς λειτουργίας τῶν Γυμνασιακῶν τάξεων λόγῳ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ μαθητῶν καὶ τῆς δυσχεροῦς οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ Δήμου. Ὁ Σύλλογος Νισυρίων Ἀμερικῆς «Ὁ Γνωμαγόρας» ἐπρότεινε τότε εἰς τὴν Δημαρχίαν νὰ ἀναλάβῃ οὗτος ἐξ ὀλοκλήρου τὴν δαπάνην λειτουργίας του, ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅπως διορίσῃ, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Δημαρχίας, ἐκπαιδευτικὴν ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία θὰ φροντίζῃ διὰ τὸ Γυμνάσιον. Ἡ Δημαρχία διὰ τῆς ἀπὸ 19 Σεπτεμβρίου 1933 ἀπαντήσεώς της ἐγνώρισεν εἰς τὸν Σύλλογον ὅτι τὸ θέμα τοῦτο εἶναι τῆς ἀρμοδιότητος τῆς Ἰταλικῆς Διοικήσεως. Κατόπιν τούτου διεκόπη ἡ λειτουργία τοῦ Γυμνασίου, προσετέθη δὲ εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον Ζ’ τάξις.

Ὡς ἐπτατάξιον ἐλειτούργησε τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον μέχρι καὶ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1936-37. Διὰ τοῦ ἀπὸ 21 Ἰουλίου 1937 Διατάγματος τοῦ Ἰταλοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Δωδεκανήσου κατηργήθη τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ Ἰταλικῆς Κρατικῆς Σχολείου.

Μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸν Β’ Παγκόσμιον Πόλεμον (3 Σεπτεμβρίου 1943), οἱ κάτοικοι τοῦ Μανδρακίου ἠρνήθησαν νὰ ἐγγράψωσι τὰ τέκνα των εἰς τὸ Ἰταλικὸν Σχολεῖον καὶ ἀπήτησαν τὴν παράδοσιν τοῦ κτηρίου τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, διὰ νὰ λειτουργήσῃ ἐντὸς αὐτοῦ καθαρῶς Ἑλληνικὸν Σχολεῖον μετὰ Ἑλλήνας διδασκάλους, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῆ κατὰ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν κατοίκων τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1943 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιμανδρίτου Κυρίλλου Ρωμάνου, εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆς Ἱ.Μ. Σπηλιανῆς. Οἱ Ἰταλοί, ἀρνήθέντες εἰς τὴν ἀρχήν, ἠναγκάσθησαν τελικῶς νὰ παραδώσουν τὸ κτήριον εἰς τὴν πρὸς τοῦτο ὀρισθεῖσαν ἐπιτροπὴν. Κατόπιν δὲ ἐντολῆς τῶν Γερμανῶν παρεδόθη πρὸς αὐτοὺς καὶ ἡ Δημαρχία καὶ οὕτω ἠδυνήθησαν νὰ ἀγτιμετώπισουν τὴν δαπάνην λειτουργίας τῆς Σχολῆς. Οὕτω τὸν Ἰανουάριον 1944 ἤρχισε καὶ πάλιν ἡ λειτουργία τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου μετὰ 7 τάξεις καὶ μετὰ Διευθυντὴν τὸν Ἀρχιμανδρίτην Κύριλλον Ρωμάνον, ὅστις μάλιστα δὲν ἐδέχθη ἀμοιβήν.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1945-46 ἐπανιδρύθησαν καὶ πάλιν αἱ τρεῖς Γυμνασιακαὶ τάξεις, αἱ ὁποῖαι ὁμοῦ μετὰ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου ἐλειτούργησαν ὑπὸ ἐνιαίαν Διεύθυνσιν καὶ κενὸν προσωπικόν.

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1946-47 ἐχωρίσθησαν τὰ δύο σχολεῖα καὶ ἔκτοτε λειτουργοῦν ὡς ἀνεξάρτητοι ὑπηρεσίαι.

Κατωτέρω ἀναφέρομεν στοιχεῖα ἐκ τῆς λειτουργίας τῶν Σχολῶν μέχρι τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1945-46:

Α'. Κίνησις μαθητῶν

Ἀστικῆς Σχολῆς

Σχολικὰ ἔτη	Τ Α Ξ Ε Ι Σ						ΣΤ	Ζ
	Α	Β	Γ	Δ	Ε			
1899-1900	49	33	25	18	12	—	—	
1900-1	28	31	25	18	13	—	—	
1901-2			Ἐλλείπουν στοιχεῖα					
1902-3	22	14	20	26	22	6	—	
1903-4	—	18	24	21	17	14	—	
1904-5	—	18	24	21	17	14	—	
1905-6	23	22	22	17	10	8	—	
1906-7	—	32	34	20	25	14	—	
1907-8	33	22	23	18	10	8	5	
1908-9	30	22	23	19	—	—	—	
1909-10			Ἐλλείπουν στοιχεῖα					
1910-11			»	»				
1911-12			»	»				
1912-13	20	25	28	25	34	15	11	
1913-14	23	22	30	28	40	19	15	
1914-15	29	26	26	29	28	29	18	
1915-16	23	24	24	26	30	21	22	
1916-17	53	21	27	19	42	28	16	
1917-18	20	47	22	23	26	31	28	
1918-19	18	32	28	24	37	11	—	
1919-20	—	28	19	40	27	21	—	
1920-21	107	19	41	35	42	19	—	
1921-22			30	36	32	32	—	
1922-23	37	35	39	29	25	25	—	
1923-24	56	39	44	30	21	20	—	
1924-25	110	39	45	38	27	15	—	
1925-26	59	108	50	33	26	23	—	
1926-27	67	37	95	35	30	19	—	
1927-28	54	39	53	72	24	22	—	

Τ Α Ξ Ε Ι Σ							
Σχολικά έτη	A	B	Γ	Δ	Ε	ΣΤ	Z
1928-29	69	36	48	65	32	21	—
1929-30	62	42	52	47	29	25	—
1930-31	67	46	60	37	39	11	—
1931-32	59	49	64	40	25	16	—
1932-33	46	39	56	55	26	14	—
1933-34	58	43	45	47	29	13	10
1934-35	53	44	40	44	26	16	5
1935-36	41	34	49	40	25	17	9
1936-37	43	38	41	41	31	14	7
1943-44	66	28	24	31	14	5	—
1944-45	65	45	24	19	14	7	—
1945-46	39	42	48	27	18	8	—

Παρθεναγωγείου - Νηπιαγωγείου

Σχολικά έτη	Νηπιαγωγείον	Παρθεναγωγείον Τ Α Ξ Ε Ι Σ			
		A	B	Γ	Δ
1904-5		26	10	14	8
1905-6		60	20	11	9
1907-8		8	15	6	12
1908-9		76	16	20	10
1909-10	14	14	8	8	—
1911-12	15	70	28	26	11
1912-13	—	63	25	22	19
1913-14	35	26	30	30	11
1914-15	—	86	14	22	19
1915-16	43	20	23	22	11
1916-17		47	15	26	32
1917-18	18	15	25	33	24
1918-19	—	—	19	—	—
1919-20	—	14	16	16	16
1920-21	—	87	11	14	—
1922-23	105	—	—	—	—
1923-24	90	—	—	—	—
1944-45	40	—	—	—	—

Γυμνασιακῶν τάξεων

Σχολικὸν ἔτος	Λειτουργήσασαι τάξεις	Συνολικὸς ἀριθμὸς μαθητῶν
1918-19	A, B, Γ	50
1919-20	A, B, Γ	47
1920-21	A, B	16
1921-22	A, B	27
1922-23	A, B, Γ	58
1923-24	A, B, Γ	64
1924-25	A, B, Γ	60
1925-26	Z	14
1926-27	A, B, Γ	54
1927-28	A, B, Γ	43
1928-29	A, B, Γ	41
1929-30	A, B, Γ	37
1930-31	A, B, Γ	39
1931-32	A, B, Γ	26
1932-33	A, B, Γ	26
1945-46	A, B, Γ	31

Β'. Προσωπικὸν

Τὸ προσωπικὸν τῶν σχολῶν κατὰ σχολικὰ ἔτη ἔχει ὡς κάτωθι:

Ἀντώνιος Γολπῖνος, Δ/ντῆς

Ἰ. Φασουλαρίδης

Ὁδ. Σακελλαρίδης

1892-1893

Ἀντ. Τσαγκάρης, Δ/ντῆς

Ἰ. Φασουλαρίδης

Ὁδ. Σακελλαρίδης

Εὐτυχία Π. Σαταράκη, Παρθενα-
γωγὸς

1893-1894

Ἰ. Φασουλαρίδης

Ὁδ. Σακελλαρίδης

Χριστοδ. Γ. Ροδίτης

Εὐτυχία Π. Σαταράκη, Παρθενα-
γωγὸς

1894-1895

Χρισ. Γ. Ροδίτης, Δ/ντῆς

Ἰ. Φασουλαρίδης

Ὁδ. Σακελλαρίδης

Αἰκατερίνη Γεωργιάδου, Παρθε-
ναγωγὸς

1895-1896

Ἰ. Φασουλαρίδης

Γ. Παπαδόπουλος

Όδ. Σακελλαρίδης
Παρθεναγωγός Μαργαρίτα

1896-1897

Γ. Παπαδόπουλος
Θρασυβούλου
Θεοδ. Κουλιανός
Παρθεναγωγός Μαργαρίτα

1897-1898

Γ. Παπαδόπουλος
Θρασυβούλου
Θεοδ. Κουλιανός
Παρθεναγωγός Μαργαρίτα

1898-1899

Γεώργ. Γεράκης
Θεοδ. Κουλιανός
Γ. Παπαδόπουλος
Όδ. Σακελλαρίδης

1899-1900

Σάββας Κορχανίδης, Δ/ντής
Σπυρ. Ψαλτάκης
Μιλτιάδης Σαρρής

1900-1901

Σάββας Κορχανίδης, Δ/ντής
Σπυρ. Ψαλτάκης
Νικ. Φλετορίδης

1901-1902

Μ. Μαῦρος, Δ/ντής
Γ. Παπαδόπουλος
Ί. Φασουλαρίδης
Πολυξένη Χαρτοφύλη

1902-1903

Μ. Μαῦρος, Δ/ντής
Ί. Φασουλαρίδης

Σπ. Κουρούνης
Πολ. Χαρτοφύλη

1903-1904

Μ. Μαῦρος, Δ/ντής
Γ. Μπιλήρης
Σπ. Κουρούνης
Πολ. Χαρτοφύλη

1904-1905

Μ. Μαῦρος, Δ/ντής
Σπ. Κουρούνης
Γ. Μπιλήρης
Καλλιόπη Βούμβα

1905-1906

Ί. Νεσλιχανίδης, Δ/ντής
Μεθόδιος
Σπ. Κουρούνης
Καλλιόπη Νεσλιχανίδη

1906-1907

Ί. Νεσλιχανίδης, Δ/ντής
Ί. Φασουλαρίδης
Πολ. Χαρτοφύλη

1907-1908

Ί. Νεσλιχανίδης, Δ/ντής
Γεώργ. Ἀλεξόπουλος
Σπ. Κουρούνης
Ἑλένη Καρά-Χριστοδούλου

1908-1909

Κ. Αἰβάζης, Δ/ντής
Δ. Βασιλειάδης
Γ. Παπαδόπουλος
Καλ. Βούμβα

1909-1910

Κ. Αἰβάζης, Δ/ντής

Γ. Παπαδόπουλος
Δ. Βασιλειάδης
Γ. Σωτηρίου
Σωτηρίου
Ἄλεξάνδρα Στεφανῆ

1910-1911

Χαρ. Καβάσιλας, Δ/ντῆς
Γ. Σωτηρίου
Σωτηρίου
Γεώργ. Μικρὸς
Εἰρ. Μυλωνᾶ
Ἄλεξ. Στεφανῆ

1911-1912

Μιχ. Χαβιαράς, Δ/ντῆς
Παν. Σκιαθήτης
Ν. Χατζηκυριακοῦ
Γ. Σωτηρίου
Ἄλεξ. Στεφανῆ
Εὐθυμία

1912-1913

Μ. Παυλίδης, Δ/ντῆς
Γ. Παπαδόπουλος
Ν. Χατζηκυριακοῦ
Μεν. Ἄλεξάνδρου
Ν. Παπαϊωάννου
Νομ. Ζαΐρης
Μαρία Σακιᾶ
Ἄλεξ. Στεφανῆ
Ἀναστασία Ὁρολογᾶ

1913-1914

Μορφωπὸς Παυλίδης, Δ/ντῆς
Β. Μελιδώνης
Ν. Χατζηκυριακοῦ
Γ. Παπαδόπουλος
Ἀναστ. Ἐβρενίδου
Ἄλεξ. Στεφανῆ

1914-1915

Μ. Παυλίδης, Δ/ντῆς
Β. Μελιδώνης
Γ. Παπαδόπουλος
Ν. Μακρινὸς
Ν. Σακελλαρίδης
Διδασκάλισσα Ἄννα
Καλ. Βούμβα

1915-1916

Γ. Κηλάδης, Δ/ντῆς
Γ. Παπαδόπουλος
Θ. Ἀναγνωστιάδης
Β. Μελιδώνης
Ἐμμ. Θεοχάρους
Καλ. Βούμβα
Εἰρ. Πίττα

1916-1917

Γ. Κηλάδης, Δ/ντῆς
Β. Μελιδώνης
Ἰ. Ἀμοργῖνος
Λ. Λουκίδης
Ἀ. Ἀναστασιάδης
Θ. Τοαγκάρης
Εἰρ. Πίττα

1917-1918

Δ. Ρεῖσης, Δ/ντῆς
Λ. Λουκίδης
Ἀ. Ἀναστασιάδης
Π. Χριστοφόρου
Ἐμμ. Παπαϊωάννου
Εἰρ. Βρονταλάου

1918-1919

Δ. Ρεῖσης, Δ/ντῆς
Γ. Κουρεμέτης
Γ. Μάγκος
Λ. Λουκίδης

Ί. Φασουλαρίδης
Α. Αναστασιάδης
Π. Χριστοφόρου
Έμμ. Παπαϊωάννου
Αθ. Γεωργιάδου-Σταυρινού
Νομ. Χαλιτίτου
Είρ. Βρονταλάου

1919-1920

Δ. Ρεΐσης, Δ/ντής
Γ. Κουρεμέτης
Δημ. Πατέλλης
Νομ. Μαϊλλακάκης
Θ. Γιαλλάφος
Μουχούρης
Δημ. Γρηγοριάδης
Γ. Μάγκος
Α. Αναστασιάδης
Περσεφ. Πετροπούλου

1920-1921

Λαζ. Χατζηθέμελης, Δ/ντής
Ν. Πιζάνιας
Ί. Αμοργίνο
Σ. Μπιλλήρης
Ν. Μαϊλλακάκης
Μορ. Παυλίδης
Γ. Καμπουράκης

1921-1922

Μ. Λυκοπάντης, Δ/ντής
Γ. Καμπουράκης
Ί. Κουρούνης
Ί. Ρεΐσης
Α. Λουκίδης
Ν. Μαϊλλακάκης
Είρ. Βασιλειάδου
Αικ. Σγουρού

1922-1923

Αρχ. Έμμ. Καρπαθίου, Δ/ντής
Α. Χατζηθέμελης
Μ. Τσαγκάρης
Ν. Σακελλαρίδης
Θ. Τσαγκάρης
Ί. Κουρούνης
Ν. Χατζηδημητρίου
Μ. Φιλίππου
Φ. Ζαμπούνη

1923-1924

Αλ. Κοτρωνάρος, Δ/ντής
Δ. Φωτεινός
Κλ. Κουρούνης
Ί. Κουρούνης
Δ. Κωνσταντινίδης
Γ. Μαζαράκης
Ί. Ρεΐσης

1924-1925

Ν. Σακελλαρίδης, Δ/ντής
Νομ. Ζαΐρης
Ν. Καμπουράκης
Μ. Μαΐλλης
Ν. Χατζηδημητρίου
Δ. Σακελλαρίδης
Κ. Αλαμαγκίδου
Κ. Βιολή

1925-1926

Π. Χριστοφόρου (Δ/ντής Σεπτέμ-
βριον 1925)
Δ. Κωνσταντινίδης, Δ/ντής
Κ. Αλαμαγκίδου
Είρ. Φασουλαρίδου
Σπ. Κουρούνης
Ί. Μουλλός
Έμμ. Παρθενιάδης

Ν. Χατζηδημητρίου
Κ. Βιολῆ

1926-1927

Κλ. Γερακιός, Δ/ντής
Στ. Κουτούζης
Μ. Τσαγκάρης
Γ. Μελιδώνης
Μ. Γερακιός
Ἄ. Μαστρογιάννης
Μ. Παπακέντρη
Στ. Παπαθεοδωράκης
Κ. Ἀλαμαγκίδου

1927-1928

Ν. Σακελλαρίδης, Δ/ντής
Νομ. Ζαΐρης
Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος
Γ. Ποντικός
Ἰ. Κουρούνης
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Ν. Χατζηδημητρίου
Καλ. Βιολῆ
Εἰρ. Φασουλαρίδου
Εἰρ. Βρονταλάου

1928-1929

Ν. Σακελλαρίδης, Δ/ντής
Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος
Στ. Κουτούζης
Γ. Ποντικός
Χρ. Καρπαθάκης
Καλ. Βιολῆ
Καλ. Ἀλαμαγκίδου
Εἰρ. Φασουλαρίδου
Εἰρ. Βρονταλάου

1929-1930

Ν. Σακελλαρίδης, Δ/ντής
Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος

Στ. Κουτούζης
Ν. Καμπουράκης
Καλ. Ἀλαμαγκίδου
Νικ. Γενᾶς
Ξεν. Μαυρουδῆς
Εἰρ. Βρονταλάου
Καλ. Βιολῆ

1930-1931

Ν. Πιζάνιας, Δ/ντής
Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Χρ. Καρπαθάκης
Δ. Καραγιάννης
Στ. Κουρζῆς
Γιαλλάφος
Κλ. Κουρούνης
Μαρ. Φιλίππου

1931-1932

Ν. Πιζάνιας, Δ/ντής
Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Χρ. Καρπαθάκης
Δ. Καραγιάννης
Στ. Κουρζῆς
Κλ. Κουρούνης
Ἰ. Κουρούνης
Εἰρ. Φασουλαρίδου
Μαρ. Φιλίππου

1932-1933

Ν. Σακελλαρίδης, Δ/ντής
Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος
Κλ. Κουρούνης
Ἰ. Μαυρουδῆς
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Χρ. Καρπαθάκης
Δ. Καραγιάννης
Στ. Κουρζῆς

Μαρ. Φιλίππου
Είρ. Φασουλαρίδου

1933-1934

Ν. Σακελλαρίδης, Δ/ντής
Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Χρ. Καρπαθάκης
Στ. Κουρζής
Γ. Καμπανής
Είρ. Φασουλαρίδου
Μαρ. Φιλίππου

1934-1935

Ν. Σακελλαρίδης, Δ/ντής
Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Χρ. Καρπαθάκης
Στ. Κουρζής
Γ. Καμπανής
Είρ. Φασουλαρίδου

1935-1936

Ν. Σακελλαρίδης, Δ/ντής
Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Στ. Κουρζής
Γ. Καραμηνᾶς
Γ. Καμπανής
Είρ. Φασουλαρίδου
Μαρ. Παυλίδου

1936-1937

Ν. Σακελλαρίδης, Δ/ντής
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Στ. Κουρζής

Γ. Καμπανής
Φρ. Κώνστας
Μαρ. Παυλίδου
Είρ. Φασουλαρίδου

1943-1944

Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος, Δ/ντής
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Νικ. Λυβίτσης
Γ. Καμπανής
Ξ. Μαυρουδής
Είρ. Γεωργιάδου

1944-1945

Ἄρχ. Κύριλλος Ρωμᾶνος, Δ/ντής
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Νικ. Λυβίτσης
Ξ. Μαυρουδής
Γ. Καμπανής
Ἐμμ. Κροῦσκος
Είρ. Βασιλειάδου

1945-1946

Μιχ. Κατσιματίδης, Δ/ντής
Ἄπ. Μαστρογιάννης
Νικ. Λυβίτσης
Γ. Καμπανής
Ξ. Μαυρουδής
Γ. Χαρτοφύλης
Ἐμμ. Κροῦσκος
Είρ. Βασιλειάδου
Εὐσ. Εὐσταθίου-Παπαχαρτοφύλης
Κ. Πληθίδης
Γ. Χαλκιάς
Ἄν. Ξανθός

ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΜΑΝΔΡΑΚΙΟΥ

Τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον Μανδρακίου, ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1946-47 ἀπετέλεσεν ἀνεξάρτητον ὑπηρεσίαν καὶ παρέμεινε στεγαζόμενον εἰς τὸ κτήριο τῆς Ὀμηρείου Σχολῆς, ὅπου στεγάζεται καὶ μέχρι σήμερον. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου, κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθμ. 35132 τῆς 19ης Σεπτεμβρίου 1947 ἀποφάσεως τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Δωδεκανήσου, ἤρχισε λειτουργοῦν ὡς πενταθέσιον, μέχρι τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1956-57. Τὸ ἔτος τοῦτο μετετέραπη εἰς τετραθέσιον καὶ ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1970-71 εἰς τριθέσιον.

Κατωτέρω παραθέτομεν στοιχεῖα ἐκ τῆς λειτουργίας του ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1946-47 μέχρι σήμερον.

Α'. Κίνησις μαθητῶν

Σχολικὸν ἔτος	Τ Α Ξ Ε Ι Σ						Σύνολον
	A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ	
1946-47	32	41	43	38	16	14	184
1947-48	42	34	39	42	33	21	211
1948-49	39	33	37	38	29	26	201
1949-50	34	33	34	40	34	22	197
1950-51	30	32	36	30	38	17	173
1951-52	28	28	32	38	26	20	172
1952-53	37	26	30	32	33	15	173
1953-54	29	36	25	29	27	22	168
1954-55	33	26	33	25	30	16	163
1955-56	26	29	27	32	31	17	162
1956-57	35	28	28	22	35	10	158
1957-58	23	32	27	34	24	18	158
1958-59	25	28	38	18	37	15	161
1959-60	23	26	31	28	26	25	159
1960-61	19	24	28	30	29	17	147
1961-62	21	19	27	27	26	22	142
1962-63	27	20	20	31	26	17	141
1963-64	24	24	19	22	29	18	136
1964-65	24	19	23	14	25	20	125
1965-66	27	21	25	22	20	21	136
1966-67	20	22	23	20	20	18	123

Σχολικόν έτος	Τ Α Ξ Ε Ι Σ						Σύνολον
	A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ	
1967-68	23	17	22	20	25	15	122
1968-69	18	19	18	17	21	21	114
1969-70	15	19	20	15	18	19	106
1970-71	19	13	19	15	17	13	96
1971-72	19	16	11	14	14	14	88

Β'. Προσωπικόν

Τὸ προσωπικόν τοῦ Δημ. Σχολείου κατὰ σχολικά ἔτη ἔχει ὡς κάτωθι:

1946-1947	Ἐμμ. Κροῦσκος Γαβρ. Σακελλαρίδης
Στ. Κουρζῆς, Δ/ντῆς Ν. Λυβίτσης Ἄπ. Μαστρογιάννης Ξ. Μαυρουδῆς Γ. Καμπανῆς Ἐμμ. Κροῦσκος Γ. Χαρτοφύλης	1950-1951
1947-1948	Στ. Κουρζῆς, Δ/ντῆς Ἄπ. Μαστρογιάννης Νικ. Λυβίτσης Ξ. Μαυρουδῆς Ἐμμ. Κροῦσκος
Στ. Κουρζῆς, Δ/ντῆς Ἄπ. Μαστρογιάννης Ν. Λυβίτσης Γ. Καμπανῆς Ἐμμ. Κροῦσκος	1951-1952
1948-1949	Ἄπ. Μαστρογιάννης, Δ/ντῆς Νικ. Λυβίτσης Ξ. Μαυρουδῆς Ἐμμ. Κροῦσκος
Στ. Κουρζῆς, Δ/ντῆς Ἄπ. Μαστρογιάννης Νικ. Λυβίτσης Ξ. Μαυρουδῆς Ἐμμ. Κροῦσκος	1952-1953 καὶ 1954-1955
1949-1950	Στ. Κουρζῆς, Δ/ντῆς Ἄπ. Μαστρογιάννης Νικ. Λυβίτσης Ξ. Μαυρουδῆς Ἐμμ. Κροῦσκος
Στ. Κουρζῆς, Δ/ντῆς Ἄπ. Μαστρογιάννης Ξ. Μαυρουδῆς	1953-1954
1949-1950	Στ. Κουρζῆς, Δ/ντῆς Ἄπ. Μαστρογιάννης

Ξ. Μαυρουδής
Γ. Χαρτοφύλης

1955-1956

Στ. Κουρζής, Δ/ντής
'Απ. Μαστρογιάννης
Ξ. Μαυρουδής
'Εμμ. Κροῦσκος
Μαρ. Πουγούνια

1956-1957

Στ. Κουρζής, Δ/ντής
'Απ. Μαστρογιάννης
'Εμμ. Κροῦσκος
Κ. Νικολόπουλος
Είρ. Φραντζή

1957-1958 και 1958-1959

Στ. Κουρζής, Δ/ντής
'Απ. Μαστρογιάννης
Ξ. Μαυρουδής
'Εμμ. Κροῦσκος

1959-1960

Στ. Κουρζής, Δ/ντής
'Απ. Μαστρογιάννης
Ξ. Μαυρουδής
Είρ. Φραντζή

1960-1961

Στ. Κουρζής, Δ/ντής
Νικ. Μαστρογιάννης
Ξ. Μαυρουδής
Είρ. Φραντζή

1961-1962

Στ. Κουρζής, Δ/ντής
Νικ. Μαστρογιάννης
Είρ. Φραντζή
Μαρ. Τηλιακού

1962-1963 και 1963 - 1964

Νικ. Μαστρογιάννης, Δ/ντής
Ξ. Μαυρουδής
'Ελ. Πατμίου
Είρ. Φραντζή

1964-1965

Νικ. Μαστρογιάννης, Δ/ντής
Ξ. Μαυρουδής
'Ελ. Πατμίου
Είρ. Φραντζή
'Εμμ. Κανάης

1965-1966

Νικ. Μαστρογιάννης, Δ/ντής
'Ελ. Πατμίου
Είρ. Φραντζή
'Ηλ. Μερκουρίου
Χρ. Ψύρη

1966-1967

Νικ. Μαστρογιάννης, Δ/ντής
Είρ. Φραντζή
Μαρ. Λυβίτση
'Ιωαν. Διακοδημητρίου
Θεμ. Πατέλλη

1967-1968 και 1968-1969

Νικ. Μαστρογιάννης, Δ/ντής
Είρ. Φραντζή
Μαρ. Λυβίτση
'Εμμ. Μαστρογιώργης

1969-1970

Νικ. Μαστρογιάννης, Δ/ντής
Είρ. Φραντζή
Μαρ. Λυβίτση
Παρ. Μαστρογιώργη

1970-1971

1971-1972

Νικ. Μαστρογιάννης, Δ/ντής
Είρ. Φραντζή
Μαρ. Λυβίτση

Είρ. Φραντζή, Δ/ντής
Μαρ. Λυβίτση
Παν. Λυβίτσης

ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ ΝΙΣΥΡΟΥ

Τὸ Γυμνάσιον, ὡς ἀνεφέρθη καὶ ἀνωτέρω, ἤρχισε νὰ λειτουργῇ ὡς ἀνεξάρτητος ὑπηρεσία ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1946-47. Μετὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ ἀπὸ τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον, ἐστεγάσθη εἰς τὴν οἰκίαν Βαγιατῆ κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1946-47, μέχρι τοῦ 1949 εἰς τὴν οἰκίαν Κ. Τραμπούλλη, ἀπὸ 1949-1960 εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον Μανδρακίου καὶ ἀπὸ τοῦ 1969 μέχρι σήμερον εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα τοῦ Διοικητηρίου Μανδρακίου, ἥτις παρεχωρήθη διὰ τὴν στέγασιν αὐτοῦ κατόπιν τῆς ἀπὸ 9-6-1969 ἀποφάσεως τῆς Τοπικῆς Ἐπιτροπῆς Στεγάσεως Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἐπαρχείου Κῶ, ἐγκριθείσης διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 3483/2-7 69 ἀποφάσεως τοῦ κ. Ἐπάρχου Κῶ.

Ἀπὸ τοῦ 1946-47 ἐλειτούργησεν ὡς Ἡμιγυμνάσιον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ὁμήρειον Ἡμιγυμνάσιον Νισύρου», συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθμ. 26932 τῆς 18ης Αὐγούστου 1947 ἀπόφασιν τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Δωδεκανήσου, ἐπληδρώθη δὲ καὶ μετὰ τὸ ἀπαραίτητον προσωπικόν. Ἀπὸ τῆς πρώτης ὅμως στιγμῆς τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων προέκυψε θέμα ὑπερηλικίων, δηλαδὴ μαθητῶν οἱ ὅποιοι, συμφώνως πρὸς τὴν ἡλικίαν των, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς ἀνωτέραν τάξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ παρακολουθήσουν τὰ μαθήματα. Πρὸς ἀντιμετώπισιν αὐτῆς τῆς καταστάσεως τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας παρέσχεν εἰς τοὺς Δωδεκανήσιους ὑπερήλικας, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 83254/46 ἀποφάσεώς του, τὸ δικαίωμα νὰ προσέρχωνται εἰς κατατακτηρίους ἐξετάσεις δις τοῦ ἔτους. Διὰ τῆς τοιαύτης ὅμως προωθήσεως τῶν μαθητῶν παρέστη ἀνάγκη ἀυξήσεως τῶν τάξεων τοῦ Ἡμιγυμνασίου Νισύρου. Πρὸς τὸν σκοπὸν ἀυξήσεως τῶν τάξεων του καὶ δεδομένου ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν Ἡμιγυμνασίων εἶχε πρὸ πολλοῦ καταργηθῆ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα, τὸ Ἡμιγυμνάσιον Νισύρου ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1948-49 μετετράπη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 8870/28-7-48 ἀποφάσεως τοῦ πρώτου Γενικοῦ Διοικητοῦ Δωδεκανήσου κ. Νικ. Μαυρῆ εἰς Γυμνασιακὸν παράρτημα τοῦ Ἱπποκρατείου Γυμνασίου Κῶ. Τὸ Γυμνασιακὸν παράρτημα ἐλειτούργησεν ὡς τετρατάξιον τὸ 1948-49 καὶ ὡς πεντατάξιον τὸ 1949-50. Ἀπὸ τοῦ 1950-51 μετετράπη καὶ πάλιν εἰς τριτάξιον μέχρι τοῦ 1954-55, ὅτε λόγοι διάφοροι συνετέλεσαν εἰς τὴν τρομακτικὴν μείωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν του, ἀναγκασθέντος τοῦ τότε Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ νὰ προτείνῃ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας τὴν ἀναστολὴν τῆς λειτουργίας του, ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1955-56.

Ἡ τοιαύτη ὁμως κατάστασις τῆς πνευματικῆς ἀποτελεματώσεως, δεδομένου ὅτι οἱ Νισυρόπαιδες μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν των ἐκ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου δὲν εἶχον τὰς οἰκονομικὰς δυνατότητας συνεχίσεως τῶν Γυμνασιακῶν των σπουδῶν ἐκτὸς τῆς νήσου, προεκάλεσε ζωηροτάτας ἀντιδράσεις, κατόπιν δὲ συντόνων ἐνεργειῶν τοῦ τότε Δημάρχου Γεωργίου Γιαλούρη, ἐπανήρχισε τὴν λειτουργίαν τοῦ τῷ Γυμνάσιον καὶ πάλιν ὡς Παράρτημα τοῦ Γυμνασίου Κῶ τὴν 8ην Ἰανουαρίου 1959. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1963-64 ἐλειτούργησεν ὡς Παράρτημα. Τὸ διδακτικὸν προσωπικόν, πλὴν τοῦ Διευθύνοντος τοῦ Παράρτημα καθηγητοῦ, ὅστις ἦτο Δημόσιος Ὑπάλληλος ἀπεσπασμένος ἐκ τοῦ Γυμνασίου Κῶ, προσελαμβάνετο ἐπὶ συμβάσει καὶ ἡμείβετο ὑπὸ τοῦ Δήμου Μανδρακίου, τοῦ Συλλόγου Γονέων καὶ Κηδεμόνων καὶ τοῦ ἐν Ἀμερικῇ Συλλόγου «Ὁ Γνωμαγόρας». Τὸ σχολικὸν ἔτος 1964-65, κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθμ. 44448/19-5-64 κοινῆς ἀποφάσεως τῶν Ὑπουργῶν Παιδείας καὶ Οἰκονομικῶν, μετετρέπη τὸ Γυμνασιακὸν Παράρτημα εἰς ἀνεξάρτητον τριτάξιον Γυμνάσιον, μορφή ὑπὸ τὴν ὁποίαν λειτουργεῖ μέχρι σήμερον, τὸ δὲ προσωπικὸν του εἶναι ἅπαντες Δημόσιοι Ὑπάλληλοι.

Κατωτέρω παραθέτομεν στοιχεῖα ἐκ τῆς λειτουργίας του ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1946-47 μέχρι σήμερον:

Α. Κίνησις μαθητῶν

Σχολικὸν ἔτος	Τ Α Ξ Ε Ι Σ					Σύνολον
	Α	Β	Γ	Δ	Ε	
1946-47	8	11	8	10	—	37
1947-48	23	8	8	—	—	39
1948-49	26	14	6	10	—	56
1949-50	31	15	11	11	9	77
1950-51	24	21	18	—	—	63
1951-52	15	13	17	—	—	45
1952-53	19	8	10	—	—	37
1953-54	17	11	8	—	—	36
1954-55	17	12	10	—	—	39
1958-59	21	10	—	—	—	31
1959-60	19	19	—	—	—	38
1960-61	34	23	35	—	—	92
1961-62	16	23	15	—	—	54
1962-63	21	13	—	—	—	34
1963-64	25	14	17	—	—	56

Σχολικόν ἔτος	Τ Α Ξ Ε Ι Σ					Σύνολον
	A	B	Γ	Δ	Ε	
1964-65	22	16	11	—	—	49
1965-66	18	17	14	—	—	49
1966-67	20	12	16	—	—	48
1967-68	13	14	9	—	—	36
1968-69	13	13	13	—	—	39
1969-70	15	11	14	—	—	40
1970-71	33	19	12	—	—	64
1971-72	26	21	18	—	—	65

Β'. Προσωπικόν

Τὸ Προσωπικόν τοῦ Γυμνασίου κατὰ σχολικὰ ἔτη ἔχει ὡς κάτωθι:

1946 - 1947

Μιχ. Κατσιματίδης, Δ/ντής, Φιλολόγος, Ἄνδ. Ξανθός, Θεολόγος, Ἴ. Κουτσούρης, Γεωπόνος, Γ. Χαλκιᾶς, Θεολόγος, Ἄπ. Μαστρογιάννης, διδάσκαλος, Γ. Καμπανῆς, διδάσκαλος, Ἐμμ. Κροῦσκος, διδάσκαλος, Γ. Ἀσβεστάς, φιλόλογος.

1947 - 1948

Μ. Κατσιματίδης, φιλόλογος, Δ/ντής, Μ. Σαμαῦρκος, φιλόλογος, Γ. Χαλκιᾶς Θεολόγος, Ἄν. Ξανθός, θεολόγος, Δ. Αὐγουλά, μαθηματικός, Ε. Καλογερόπουλος, γυμναστής.

1948 - 1949

Μ. Κατσιματίδης, φιλόλογος, Δ/ντής μέχρι 11-10-1948, Μιχ. Σωτηρίου, φιλόλογος, Δ/ντής ἀπὸ 11-10-1948, Μ. Τσαγγάρη, φιλόλογος, Θαλ. Γερασκλή, φιλόλογος, Εἰρ. Τσαγγαρινοῦ, μαθηματικός, Ε. Καλογερόπουλος, γυμναστής.

1949 - 1950

Μ. Σωτηρίου, φιλόλογος, Δ/ντής μέχρι 2-2-1950, Μ. Κατσιματίδης, φιλόλογος, Δ/ντής ἀπὸ 2-2-1950, Ἀσπ. Ἀναστασίου, φιλόλογος, Νικ. Παπανικολάου, φιλόλογος, Εἰρ. Τσαγγαρινοῦ, μαθηματικός, Φωτ. Τριγγέλη, μαθηματικός, Θαλ. Γερασκλή, φιλόλογος, Ξεν. Καλογερόπουλος, γυμναστής.

1950 - 1951

Ἀρχ. Ἀλ. Γεωργιάδης, Δ/ντής, θεολόγος, Μ. Κατσιματίδης, φιλόλογος, Φωτ. Τριγγέλη, μαθηματικός, Θάλ. Γερασκλή, φιλόλογος. Ξ. Καλογερόπουλος, γυμναστής.

1951 - 1952

Ἀρχ. Ἀλ. Γεωργιάδης, θεολόγος, Δ/ντής, Μ. Κατσιματίδης, φιλόλογος, Φωτ. Τριγγέλη, μαθηματικός, Εἰρ. Τσαγγαρινού, μαθηματικός, Θάλ. Γερασκλή, φιλόλογος, Νικ. Ἀρβανίτης, θεολόγος.

1952 - 1953

Ἀρχ. Ἀλ. Γεωργιάδης, θεολόγος, Δ/ντής, Μ. Κατσιματίδης, φιλόλογος, Εἰρ. Τσαγγαρινού, μαθηματικός.

1953 - 1954

Ἀρχ. Ἀλ. Γεωργιάδης, θεολόγος, Δ/ντής, Μ. Κατσιματίδης, φιλόλογος, Ξ. Καλογερόπουλος, γυμναστής.

1954 - 1955

Ἀρχ. Ἀλ. Γεωργιάδης, θεολόγος, Δ/ντής, Θάλ. Γερασκλή, φιλόλογος, Εἰρ. Τσαγγαρινού, μαθηματικός, Ξ. Καλογερόπουλος γυμναστής.

1958 - 1959 καὶ 1959 - 1960

Νικ. Μεσημέρης, φιλόλογος, Δ/ντής, Νικ. Ροντήρης, γυμναστής.

1960 - 1961

Νικ. Μεσημέρης, φιλόλογος, Δ/ντής, Ἀφρ. Ζερβάνου, φιλόλογος, Γεώργ. Ζαχαριάδης, θεολόγος.

1961 - 1962

Θάλ. Γερασκλή, φιλόλογος, Δ/ντής, Μαρ. Ριζοπούλου, μαθηματικός, Μιχ. Σωμός, μαθηματικός, Αἰκ. Σώκιαλη, θεολόγος.

1962 - 1963

Ἐμ. Κιαπόκας, φιλόλογος, Δ/ντής, Αἰκ. Σώκιαλη, θεολόγος.

1963 - 1964

Ἐμ. Κιαπόκας, φιλόλογος, Δ/ντής, Αἰκ. Σώκιαλη, θεολόγος, Ἐμ. Φραντζής, χημικός.

1964 - 1965

Ἐμ. Κιαπόκας, φιλόλογος, Δ/ντής, Ἐμ. Φραντζῆς, χημικός, Χαρ. Μελεού-
νης, θεολόγος, Εὐαγ. Τσιμπιδάκη, φιλόλογος, Γεώργ. Δήμαρχος, θεολόγος.

1965 - 1966

Ἐμ. Κιαπόκας, φιλόλογος, Δ/ντής, Ἐμ. Φραντζῆς, χημικός, Γ. Δήμαρχος,
θεολόγος, Θεολ. Κατσαρός, θεολόγος.

1966 - 1967

Ἐμ. Φραντζῆς, χημικός, Δ/ντής, Μαρ. Κατσαροῦ, φιλόλογος, Γ. Δήμαρχος,
θεολόγος, Θ. Κατσαρός, θεολόγος.

1967 - 1968, 1968 - 1969 καὶ 1969 - 1970

Ἐμ. Φραντζῆς, χημικός, Δ/ντής, Γ. Δήμαρχος, θεολόγος, Μαρ. Σκανδαλίδου,
φιλόλογος, Νικ. Φωτίου, θεολόγος.

1970 - 1971

Ἐμ. Φραντζῆς, χημικός, Δ/ντής, Μαρ. Σκανδαλίδου, φιλόλογος, Νικ.
Φωτίου, θεολόγος.

1971 - 1972

Ἐμ. Φραντζῆς, χημικός, Δ/ντής, Νικ. Φωτίου, θεολόγος, Μαρία Ταμπακι-
ώτη, φιλόλογος.

ΜΑΘΗΤΙΚΟΝ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟΝ

Τὰ τελευταῖα ἔτη, ἐξ αἰτίας τοῦ μεταναστευτικοῦ ρεύματος καὶ τῆς ἐκ
τοῦ λόγου τούτου μειώσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθη-
τῶν τοῦ Γυμνασίου συνεχῶς ἐμειοῦτο, με κίνδυνον ὀριστικῆς ἀναστολῆς τῆς
λειτουργίας τοῦ Γυμνασίου. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ δυσαρέστου τούτου γεγονό-
τος διὰ τὴν νῆσον μας καὶ ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως, δεδομένου ὅτι
θὰ ἤϋξανε τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα καὶ θὰ ἐπήρχετο ταχύτατα ἡ ἐρήμωσις
τῆς νήσου, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Ἱ.Μ. Σπηλιανῆς κατὰ τὴν συνεδρίαν
αὐτῆς τοῦ Μαΐου 1969, ἀπεφάσισε τὴν ἵδρυσιν μαθητικοῦ οἰκοτροφείου διὰ
μαθητὰς Γυμνασίου προερχομένους ἐξ ἄλλων νήσων. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀπετελεῖτο
ἐκ τῶν:

Προέδρου: Ἀρχιμανδρίτου Ἰγνατίου Κόβερ, Ἡγουμένου τῆς Ἱ.Μ. Σπηλιανῆς,
Ἀντιπροέδρου: Ἱερέως Νικολάου Χατζόγλου, Γραμματέως: Ἐμμανουὴλ
Φραντζῆ, Ταμίου: Κωνσταντίνου Γενᾶ, Μέλους: Χαρτοφύλη Πάχου.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς ἐνεκρίθη διὰ τῆς κάτωθι
ἀποφάσεως τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνος:

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ

Ἄρ. Πρωτ. 908

Π ρ ό ς

Τὸν Πανοσ. Ἀρχιμανδρίτην
κ. Ἰγνάτιον Κόβερ
Ἡγούμενον Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιανῆς

Γνωρίζοντες λῆψιν τοῦ ἀπὸ 20 λήγοντος μηνὸς καὶ ὑπ' ἀριθμ. πρωτ. 13 ὑμετέρου ἐγγράφου, προαγόμεθα νὰ γνωρίσωμεν ἡμῖν, ὅτι παρέχομεν τὴν ἔγκρισιν Ἡμῶν, διὰ τὴν ὑφ' ὑμῶν προταθεῖσαν ἴδρυσιν Οἰκοτροφείου Μαθητῶν Γυμνασίου ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν (ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ - ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ «Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ») εὐχόμενοι ὅπως ὁ Κύριος, πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, ἀξιώσῃ ἅπαντας ὅπως εὐρεθῶμεν συντόμως εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ ἴδωμεν πραγματοποιούμενον τὸ εὐάρεστον Θεῷ καὶ ἀνθρώποις ἀναληφθὲν ἔργον, ὅπερ τὰ μέγιστα θέλει συμβάλει εἰς τὴν ἐθνικὴν, θρησκευτικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν τῆς προσφιλοῦς ἡμῖν τῆς τῶν Νισυρίων νήσου.

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Ρόδου τῇ 29-5-1969

Διάπυρος πρὸς Κύριον εὐχέτης

Ὁ Ρόδου Σπυρίδων

Λόγοι διάφοροι συνετέλεσαν νὰ μὴ πραγματοποιηθῇ ἡ ἴδρυσις τοῦ οἰκοτροφείου κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1969-70 καὶ ἤρχισαν αἱ τεχνικαὶ προετοιμασίαι διὰ τὴν ἑναρξιν λειτουργίας του ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1970-71. Μεγάλως συνέβαλεν εἰς τὴν ἑναρξιν τῆς λειτουργίας του ὁ ἴδρυθεις τὸν Δεκέμβριον 1969 Σύλλογος Γονέων καὶ Κηδεμόνων Μαθητῶν Γυμνασίου Νισύρου. Οὕτως ἀπὸ κοινού συνεργαζόμενοι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ καὶ τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου Γονέων, ἐπέτυχον νὰ λειτουργήσῃ τὸ μαθητικὸν οἰκοτροφεῖον τὴν 1ην Ὀκτωβρίου 1970 εἰς τὴν οἰκίαν Κ. Γρηγοριάδου, ἣτις ἀποτελεῖ περιουσίαν τῆς Μονῆς, καὶ μὲ δύναμιν 30 μαθητῶν, ἐξ ὧν 16 ἐκ Κεφάλου, 9 ἐκ Καρδαμαινῆς, 2 ἐκ Τήλου, 1 ἐκ Πάλων, 1 ἐξ Ἐμπορειοῦ καὶ 1 ἐκ Νικειῶν. Ἡ ἐν τῷ μεταξύ διορισθεῖσα νέα ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν: Προέδρου: Ἀρχιμανδρίτου Ἰγνατίου Κόβερ, Ἀντιπροέδρου: Ἰωάννου Κορωναιίου, Γραμματέως: Ἀποστόλου Μαστρογιάννη, Ταμίου: Νικολάου Καλογήρου, Μέλους: Ἡλία Λεντῆ, μετὰ ζήλου ἐπεδόθη εἰς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ οἰκοτροφείου, ἀπειλέσσε δὲ καὶ τὸ πρῶτον διοικητικὸν Συμβούλιον αὐτοῦ.

Ἡ ἴδρυσις τοῦ οἰκοτροφείου εὔρε συμφώνους καὶ ἐνεργοὺς συμπαροσιατάς ἅπαντας τοὺς Νισυρίους, οἱ ὅποιοι εἴτε ὡς μεμονωμένα ἄτομα εἴτε ὡς ὀργανωμένοι σύλλογοι τὸ συνετήρησαν καθ' ὅλον τὸ σχολικὸν ἔτος 1970-71.

Ὁ ἀπολογισμὸς λειτουργίας του κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1970-71, πρώτου ἔτους τῆς λειτουργίας του, ἔχει ὡς κάτωθι:

Ἔσοδα

Ἀπὸ	εἰσφοράς ἰδιωτῶν	Δραχ.	24.047,50
»	Ἰ. Μ. Σπηλιανῆς	»	15.000
»	Δῆμον Μανδρακίου	»	15.000
»	Ἀρχηγὸν Ἐνόπλων Δυνάμεων	»	2.000
»	Ἀγροτικὴν Τράπεζαν Ἑλλάδος	»	10.000
»	Σύλλογον «Γνωμαγόρας» Ἀθηνῶν-Πειραιῶς	»	12.000
»	» «Πορφυρίς» Ρόδου	»	6.000
»	» «Γνωμαγόρας» Νισύρου	»	1.000
»	Σύλλογον «Νισυριακὴ Νεολαία Ἀμερικῆς»	»	1.500
»	» «Γονέων καὶ Κηδεμόνων μαθητῶν «Γυμνασίου Νισύρου»	»	4.000
»	Ἑταιρείαν «ΛΑΒΑ»	»	9.000
»	Χοροεσπερίδα	»	6.891
	Σύνολον ἐσόδων	»	106.438,50

Ἔξοδα

Διὰ	τρόφιμα καὶ λοιπὰ χρειώδη	»	73.803,80
»	μισθοὺς προσωπικοῦ	»	31.500
	Σύνολον ἐξόδων	»	105.303,80
	Ἵπόλοιπον	»	1.134,70
	Γενικὸν σύνολον	»	106.438,50

Κατὰ τὸ παρὸν σχολικὸν ἔτος ἡ δύναμις τοῦ οἰκοτροφείου ἀνέρχεται εἰς 28 μαθητάς, ἐξ ὧν: 15 ἐκ Κεφάλου, 5 ἐκ Καρδαμάλινης, 5 ἐκ Τήλου, 2 ἐκ Νικειῶν καὶ 1 ἐξ Ἀντιμαχείας.

Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς λειτουργίας τοῦ οἰκοτροφείου, οἱ μαθηταὶ-οἰκότροφοι παρέμειναν εἰς αὐτὸ τελείως δωρεάν.

Βιβλιογραφία

Διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς παρούσης μελέτης, ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ κάτωθι βοηθήματα:

1) Ἀρχεῖον Δήμου Μανδρακίου.

- 2) Ἀρχεῖον Δημοτικοῦ Σχολείου Μανδρακίου.
- 3) Ἀρχεῖον Γυμνασίου Νισύρου.
- 4) Ἀρχεῖον Μαθητικοῦ Οἰκοτροφείου.
- 5) *Πότε κτίσθηκε τὸ πρῶτο σχολεῖο στὸ νησί μου*, Μ. Παρθενιάδη, περιοδικὸν *Γνωμογόρας*, τεῦχ. 119/1953.
- 6) *Μία ἐνδιαφέρουσα πτυχή ἀπὸ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τοῦ νησιοῦ μας*, Ν. Βερδελῆ, περιοδικὸν *Νισυριακὰ Χρονικά*, τεῦχ. 5/1955.
- 7) *Τὸ Γυμνασιακὸν παράρτημα καὶ ἡ ἐκπαίδευσις ἐν Νισύρῳ*, Κ. Μούρα, περιοδικὸν *Νισυριακὰ Χρονικά*, τεῦχ. 14/1957.

ΠΑΛΗΟΥ ΝΙΣΥΡΙΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν ἐκπληροῦ ἓνα χρέος παρουσιάζουσα, στὸ παρὸν τεῦχος, συγκεντρωμένο τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Παληοῦ Νισύριου (Μιχ. Παρθενιάδη).¹

Εἶναι ὑποχρέωση καὶ ἐκτίμηση πρὸς πνευματικὸ ἔργο, ἀφιερωμένο στὴν παληὰ Νίσυρο, γεμᾶτο ἀπὸ λαογραφικὰ καὶ παραδοσιακὰ θέματα.

Ὁ Μιχ. Παρθενιάδης ἦταν ὅσον κανένας ἄλλος ψυχικὰ δεμένος μὲ τὸ νησί μας. Ζοῦσε πάντοτε νοερὰ τοὺς θρύλους, τὶς παραδόσεις, τὶς ἱστορίες τῶν ζωντανῶν καὶ τῶν ἀψύχων τοῦ τόπου μας. Ἦταν ἐρωτευμένος μὲ τὴ ζωὴ τοῦ νησιοῦ μας, ποὺ γνώρισε νέος πρὶν νὰ ξενητευθῆ.

Καὶ ἡ ἀγάπη του αὐτὴ γινότανε τραγοῦδι ἢ ὠραία ἀφήγηση παλαιῶν ἱστοριῶν, περιγραφή τύπων ποῦζησαν στὸ νησί κι ἄφησαν ἐποχὴ, *Οἱ Ἀληθινὲς Νισύρικες ἱστορίες του*, ὅπως τὶς εἶχε παρουσιάσει.

Τὸν Παληὸ Νισύριο συνέδεε στενὴ φιλία καὶ μεγάλη πνευματικὴ συγένεια μὲ τὸν Δημήτρη Μπαλαλᾶ, τὸν ποιητὴ τῶν «Χωριανῶν μου».

Εἶχαν τακτικὴ ἀλληλογραφία² καὶ διαρκῶς στὰ γράμματά τους ξανάφερναν στὸ νοῦ τους τὶς διάφορες ἱστορίες τοῦ νησιοῦ. Ὁ Δ. Μπαλαλᾶς μὲ τὰ «Χωριανά μου» ἔδειξε πόσο κερδίζει ἡ ποίηση ποὺ ἀναφέρεται σὲ λαογραφικὰ θέματα σὰν χρησιμοποιεῖ τὴ διάλεκτο τοῦ τόπου τῶν θεμάτων.

Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Δ. Μπαλαλᾶ στρέφει τὸ πηγαῖο ταλέντο τοῦ Μιχ. Παρθενιάδη πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση. Ὁ πρῶτος ἔγραφε στὸ δεύτερο «πάντοτε μὲ θέμα παρμένο ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις τοῦ χωριοῦ μας. Τίποτε ἄλλο. Ἄν θὰ βγῆς ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο αὐτό, ποὺ τὸν αἰσθάνεσαι κατάκαρδα, τελείωσε... ὅ,τι κι ἂν γράφης θὰ εἶναι ἄνοστα, τώρα εἶναι ὅλα νόστημα...» Ἔτσι ὁ Δ. Μπαλαλᾶς ἄφησε συνεχιστὴ τοῦ ἔργου του. Δυστυχῶς τὰ λίγα χρόνια ποῦζησε ὁ Μιχ. Παρθενιάδης δὲν στάθηκαν ἀρκετὰ γιὰ νὰ μᾶς δώσῃ ἓνα ἔργο σὲ ὄγκο σὰν τοῦ φίλου του.

Ἡ ποίηση καὶ τῶν δύο ποιητῶν μας ἔχει τὶς ρίζες της στὸ παληὸ Νισύριο τραγοῦδι. Ὅπως τοῦτο διαμορφώθηκε στὸ πέρασμα τῶν χρόνων καὶ

1) Ἐγεννήθη στὴ Νίσυρο τὸν Ἰούλιον 1892 καὶ ἀπέθανε στὴν Ἀθήνα στὶς 10/9/1956.

2) *Νισυριακά*, Β τόμος, σελ. 220-227: *Γράμματα Δ. Μπαλαλᾶ πρὸς Μιχ. Παρθενιάδη*.

μεταδόθηκε από στόμα σε στόμα. Αυτό που ακούμε στους γάμους, στα πανηγύρια και στα μοιρολόγια.

Ο Μιχ. Παρθενιάδης πρωτοεμφανίσθηκε σαν ποιητής με το τραγούδι του *Λευκαντιό*, που δημοσίευσε με υπογραφή μόνον Ν. στην *Αύγη Δωδεκανησιακή*, αρ. τεύχ. 426 τής 1.9.39. Μέχρι το Μάρτιο του 1940 στην ίδια εφημερίδα¹ δημοσίευσε σποραδικά διάφορα τραγούδια με την υπογραφή πάντοτε Ν.

Από τας αρχάς του 1952 αρχίζει να στέλλη στο *Δελτίον του Γνωμαγόρου Νέας Υόρκης* τραγούδια με θέματα εμπνευσμένα από τα ζωντανά και τα άψυχα του νησιού και τις *Αληθινές Νισύρικες Ιστορίες*, με την υπογραφή Παληός Νίσυριος. Για να βεβαιώση με το ψευδώνυμο που πήρε, τη λατρεία του στην παληά Νίσυρο με τις ωραίες παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα.

Είς το *Δελτίον του Γνωμαγόρου* και στα *Νισυριακά Χρονικά* δημοσίευσε 19 τραγούδια, 6 *Αληθινές Νισύρικες Ιστορίες*² και 9 διάφορα σημειώματα ποικίλου λαογραφικού περιεχομένου.

Δέν είναι έργο τής εταιρείας μας ν' αναλύση και να κρίνη το ποιητικό έργο του Παληού Νισύριου, έμεις το παραδίδομεν συγκεντρωμένο εις την αγάπην εκείνων που αγαπούν το νησί μας, τη λαογραφία του, την όμορφιά τής νησιώτικης ζωής.

Έκτος από τα αναφερόμενα στη Νίσυρο τραγούδια περιλάβαμε και 7 με θέματα ξένα προς το νησί μας. Όμως θεωρήσαμε απαραίτητη την παρουσία τους, γιατί είναι χαρακτηριστικά του συναισθηματικού κόσμου και τής όμορφιάς τής ψυχής του άξέχαστου Παληού Νισύριου. Ακόμη υποχρέωσή μας είναι πριν να κλείσωμε την εισαγωγή αυτή να αναφερθούμε στον άνθρωπο ως ήθικη αξία!

Ο Μιχ. Παρθενιάδης ήταν από τα πρώτα ιδρυτικά μέλη τής Νισύρικης παροικίας των Αθηνών. Άριστα έγκατεστημένος, παραστάθηκε και βοήθησε τους νέους Νισύριους που έρχόντουσαν στην Αθήνα για να σπουδάσουν ή να βρούν εργασία. Με τις συμβουλές, το πατρικό ενδιαφέρον, με τον άδαμάντινον χαρακτήρα του σαν παράδειγμα, συνέτεινε μαζί και με άλλους συμπατριώτες των Αθηνών να επικρατήση μεταξύ των μελών τής υπό ανάπτυξη παροικίας πνεύμα αδελφικής αγάπης και αλληλοϋποστήριξης. Που εύτυχώς συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Εκείνο που ιδιαίτερα τον χαρακτήριζε ήταν ή ανθρωπιά του. Ένοιωθε πάντοτε τον πόνο του συνανθρώπου του σαν δικό του πόνο και έδινε με πάθος και ολοκληρωτικά στην έξυπνότητά του.

Είθε να είναι ή μνήμη του πάντοτε ένα φωτεινό παράδειγμα εις τους νεωτέρους συμπατριώτας μας.

1) *Αύγη Δωδεκανησιακή*, φύλλα αριθμ. 426, 427, 431.

2) *Δελτίον Γνωμαγόρου Ν.Υ.* τεύχη αρ. 110, 111, 112, 113, 114, 116, 124.

ΟΙ ΧΟΧΛΑΚΟΙ¹

Κανείς δὲν βρέθηκε γιὰ σᾶς
ποτὲ νὰ γράψῃ κάτι,
κανείς δὲν σᾶς θυμήθηκε
μέσα στὰ τόσα χρόνια,
λὲς καὶ τοὺς ἔχεις ὀλονῶν
χωθεῖ μέσα στὸ μάτι
καὶ ὄλοι δείχνουνε γιὰ σᾶς
μιὰ τέτοια περιφρόνια.

Ἴσως οἱ νιοὶ οἱ τωρινοὶ
νὰ σᾶς περιφρονοῦνε
κι οἱ νειῆς νὰ μὴ τὸ θεωροῦν τιμὴ
γιὰ σᾶς νὰ δμιλοῦνε.

«Εἰς τοὺς Χοχλάκους τωραδὰ
λοῦτε² θὰ κλουμποῦμε,³
ποὺ ρούτσουνα καὶ ἐγκρεμοὺς
μονάχα θὰ θωροῦμε;
Ποιὸς θὰ μᾶς δῆ στὴν ἐρημιά,
ποιὸς θὰ μᾶς ἀνταμώση;
Τὰ μπανιερά ποὺ βάλλομε
ποιὸς θὰ τὰ καμαρώση;»

Αὐτὰ καὶ ἄλλα λέγουσι
τώρα οἱ κοπεληῆς
εἶναι μοντέρνες τώρ' αὐτὲς
δὲν εἶναι Νισυριῆς.

Ὅμως, ἐμεῖς οἱ παλαιοὶ
ποτὲ δὲν σᾶς ξεχνοῦμε
Χοχλάκοι μας ἀθάνατοι
δὲν σᾶς περιφρονοῦμε.
Θὰ ἐξυμνοῦμε διαρκῶς
τις πέτρες, τὰ νερά σας,
τὸ κῦμα σας τὸ ἄγριο,
τὴν ἄγρια ὁμορφιά σας.

1) Γραφικὴ παραθαλάσσια τοποθεσία, ὅπου οἱ παλαιοὶ Νισύριοι κολουμποῦσαν.

2) Λέγεται.

3) Κολουμποῦν.

ΤΟ ΛΕΥΚΑΝΤΙΟ

Δὲν θᾶπρεπε τὸ ὄνομά σου
νᾶταν μονάχα Λευκαντιῶ¹
γιατὶ δὲν ἤρχοντο κοντά σου
μόνο γιὰ λεύκασμα οἱ κοπεληές.
Εἶχες ἀκόμα κι ἄλλες χάρες
τὶς ξέρει ὄλο τὸ χωριό,
ἄλλο, ἂν τώρα τὶς θυμοῦνται
ὄσες μονάχα εἶναι γρηές.
Τὰ τωρινὰ κορίτσια δὲν σὲ ξεύρουν,
ἔτσι τὸ θέλησε ἡ μόδα.
Μὲ μπαγιερὰ πολύχρωμα τὰ βλέπεις
σὲ κάθε ἀκρογιαλὶ τώρα.

Ο ΚΟΥΛΙΑΝΟΣ²

Μόνο ἐσὸ μᾶς ἔλειπες
γιὰ νὰ συμπληρωθῆ
ὄλ' ἢ χορεία τῶν δεινῶν
ἐπάνω σὶὸ νησί.
³Ἦτο γραφτό του φαίνεται
τοῦ δύστυχου νησιοῦ μας
νὰ μὴ τοῦ φτάνη ὁ καμὸς
μονάχα τῆς Κουρούνας,
ἦρθες καὶ σὸ καὶ στρώθηκες
σὰν τούρκικος Ἄγᾶς
κι ἀφ' τὰ μαξούλια³ τοῦ νησιοῦ
ζητᾶς καὶ σὸ νὰ φᾶς.
Καὶ οἱ Νισύριοι σπέρουσι
ροβίθια καὶ φασούλια
κι οἱ δυστυχεῖς θερίζουσι
κατάξερα πατσούλια.
³Ἀπφίδα πιά εἰς τὸ νησί
δὲν ἔμεινε γιὰ δεῖγμα

1) Βραχώδης τοποθεσία στὸ Μαντράκι.

2) Πουλί κορακοειδές.

3) Προϊόντα γεωργικὰ ἐσοδείας.

πού μιὰ φορὰ καὶ τῷ χοιρῶ
 τὶς δίναν μὲ κοφίνια.
 Ἄν πῆς γιὰ σῦκα; χάθηκαν
 γιὰ ποντικὸ ἂν θέλῃς
 γὰ τὸν ψακώσης¹, δὲν μπορεῖς
 οὔτ' ἓνα γιὰ γὰ εὗρης.
 Γιὰ τὸ χαμὸ σας προσπαθεῖ
 ἢ δόλια ἢ Δημαρχία,
 τοῦ κάκον δμως· δὲν μπορεῖ
 γὰ εὗρη θεραπεία.
 Πολλὰ κακὰ μαζεύτηκαν
 ἀλήθεια στὸ νησί
 καὶ οὔτε ξόρκια πιάνουσι
 οὔτε καὶ Ντί-Ντί-Ντί.
 Καὶ δὲν μᾶς μένει τώρα πιὰ
 γιὰ γὰ σωθῆ ὁ τόπος
 παρὰ μονάχα ὁ ἐξῆς
 σκληρός, βέβαια, τρόπος.
 Φωτιὰ στὰ δέντρα, στὰ σπαρτά,
 φωτιὰ ἀπ' ἄκρα σ' ἄκρα
 πὸ γὰ μὴ μείνη τίποτε
 μέσα εἰς τὰ χωράφια.
 Καὶ τότε, θέλοντας καὶ μὴ
 θὰ φύγουν τὰ δεινὰ
 εἴτε ἀκρίδες λέγονται
 εἴτε καὶ πετεινά.

Η ΑΚΡΙΑ

Πλάκωσαν μὲ τὸ τσουβάλι στὸ νησί μας οἱ ἀκρίδες
 καὶ ἀφανίσανε τὰ δένδρα, τὰ σπαρτά, τὶς λαφανίδες
 καὶ ἀπλώθη στὸ χωριὸ νέκρα καὶ ἀφανισμὸς
 π' οὔτε ξόρκια θεραπεύουν οὔτε καὶ ἀγιασμὸς...
 Καὶ ἢ δόλια ἢ Δημαρχία μπρὸς σ' αὐτὴ τὴ συμφορὰ
 σῆμα στέλλει στὶς ἀρχὲς καὶ κραυγάζει γοερά.
 Σῶστε μας ἀπ' τὶς ἀκρίδες γιὰτὶ κίνδυνος ὑπάρχει
 γὰ μὴ μείνη οὔτε ρουθούνη ἀπ' ἀνθρώπους στὸ Μανδράκι.

1) Φαρμακώσης.

Γιατί τώρα στο χωριό κατεβαίνουν κι εἰς τὰ κέντρα
 στοῦ Καμπούρη, στοῦ Γιανιοῦ, στοῦ Φραζῆ καὶ στήν Ταβέρα
 κι ἀφανίζουν τὰ γλυκά, τὰ πιοτὰ καὶ ὅ,τι βροῦν
 πὸν αὐτὰ σὰν τελειώσουν, στοὺς ἀνθρώπους θὰ ριχτοῦν.
 Κι οἱ φιλόστοργες Ἀρχές στέλλουν ἕνα εἰδικὸ
 στὸ νησί, νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ γιάνῃ τὸ κακό.
 Κι ἀφοῦ ἔκατσε καὶ εἶδε καὶ μελέτησε καλά
 εἰς τὴ Δημαρχία λέγει, πὼς ἡ μόνη γιαιτρεία
 εἶναι μία· πὸν θὰ κάμη τὶς ἀκρίδες νὰ φοπήσουν
 καὶ τὰ δένδρα, τὰ σπαρτὰ ξανὰ πάλι νὰ νεμμήσουν.
 Καὶ τὴ συνταγὴ ἐγγράφως δίδει εἰς τὴν Δημαρχία
 καὶ τοὺς δυστυχεῖς Νισύριους, ἀποχαιρετᾶ ἐν βίᾳ.
 Κι ἡ καλὴ μας Δημαρχία θέτει εἰς ἐφαρμογὴν
 τὴν ὠραίαν συνταγὴν
 πὸν ἐδῶ σᾶς περιγράφω, ἐπὶ λέξει κι ἀκριβῶς,
 χωρὶς τίποτε ν' ἀλλάξω, ἀπ' ὅσα λέγει ὁ εἰδικός.

Ἡ Συνταγὴ

Βάζετε σὲ μία σκάφη, πίτερα ἕνα τσουβάλι
 καὶ στριχνίνη μιὰ ὀκά, καὶ τὰ κάμνετε πατσάλι.
 Ἀπ' τὸ μίγμα τώρα αὐτό, ρίχνετε εἰς τὰ χωράφια,
 στὰ βουνά, στὶς ἐξοχές, εἰς τοὺς δρόμους, στὰ λαγκάδια,
 οἱ ἀκρίδες θὰ τὰ φᾶν καὶ τὰ κῶλα θὰ τινάξουν
 κι ἔτσι τὰ κακὰ τοῦ τόπου καὶ τὰ βάσανα θὰ πάφουν.

Αὐτὴ εἶναι ἡ σπουδαία τοῦ εἰδικοῦ ἡ συνταγὴ,
 τὸ τί ἔγινε θὰ δῆτε, δόστε λίγη προσοχή.
 Οἱ ἀκρίδες, μαθημένες στὰ χλωρὰ τὰ μεζεδάκια,
 στὰ ροβίθια, στὰ φασούλια, στὶς ἔληδες, τ' ἀμυγδαλάκια
 περιφρόνησαν ἐδείξαν εἰς τὸ νέο φαγητό,
 λὲς καὶ εἶχαν καταλάβει τοῦ εἰδικοῦ τὸ μυστικό.
 Μὰ οἱ πέρδικες οἱ δόλιες, πεινασμένες καὶ αὐτὲς
 μαθημένες ὅπως ἦσαν στὸ νησί νοικοκυρὲς
 ἀποπήρευτες ριχτῆκαν εἰς τὰ πίτερα μὲ πεῖνα
 καὶ σὲ λίγο τὸ καννί, ἔτεντῶναν παραζηῖμα.

Κι' ὅπως λένε, στὸ νησί
 δὲν ἀπόμεινε μισή.

Κι οἱ ἀκρίδες μοναχές, τώρα πλέον σεριανίζουν
 κι ἀνενόχλητες τὰ πάντα, μόνες τώρα ροκανίζουν.
 Καὶ μεθαύριο πὸν θὰ τρέχουν στὰ βουνά νὰ κυνηγοῦν

ὁ Καρπάθιος καὶ ὁ Σακέλλης¹ ἀντὶ πέρδικες, θὰ βροῦν
σύμφωνα ἀπὸ ἀκρίδες ποὺ θὰ τοὺς κοροϊδεύουν
καὶ μὲ γέλοιο θὰ τοὺς λέγουν
᾿Ω κακόμοιροι ἀθρῶποι, μὴ ἀδίκως κυνηγᾶτε
πέρδικα πιά δὲν ὑπάρχει. Τρέξτε πότερα νὰ φᾶτε.

Η ΚΟΥΡΟΥΝΑ

Κατάμαυρη εἶν' ἡ ράχη σου
σταχτιά εἶν' ἡ κοιλιά σου
καὶ τῶν Νισύριων συμφορὰ
εἶσαι μὲ τὰ παιδιά σου.

Τοῦ κάκου μέσ' τις φασουλιές
καὶ μέσα στὰ χωράφια
κρεμοῦν πανιά, λογιῶ λογιῶ
καὶ ἀγριεμένα οκιάχτρα.

Τοῦ κάκου οἱ μουχτάρηδες
κοστολογοῦν τ' αὐγά σου
ἀπὸ τῆς κότας πιὸ πολὺ
καθὼς καὶ τὰ παιδιά σου.

᾿Εσὸν γελᾷς ἀπὸ ψηλά καὶ
Κρὰ - Κρὰ - Κρὰ φωνάζεις,
ποὺ πὰ νὰ πῆ: κὺρ Δήμαρχε
μὲ μᾶς νὰ μὴ τὰ βάζεις

᾿Εχομε δικαιώματα καὶ ἐμεῖς
εἰς τὸ νησί,
εἴμεθα ντόπιες καὶ ἐμεῖς
ποιός τὸ ἀμφισβητεῖ;

Κι ὅσα καὶ ἂν μᾶς χαλάσετε
αὐγά καὶ κουρουνάκια
ἀπὸ τὸν καμὸ μας, πιὸ πόλλα
θὰ τρῶμε φασουλάκια.

1) Γνωστὸς κυνηγὸς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

ΣΤΟ ΦΙΛΟ ΜΟΥ Γ.Ι.Σ.*

Κάτι θά γράψω καὶ γιὰ σέ παληέ μου ἀρκατάση,
ἴσως καὶ ἡ προσπάθεια νάρθῃς τοῦ χρόνου, πιάση.
Νὰ σοῦ θυμήσω τὰ παληὰ κι ἄλλα τὰ παιδικὰ μας
τὰ χρόνια τὰ ἀξέχαστα καὶ τὰ καώματά μας.
Ἴσως καὶ νὰ σέ κάμουνσι αὐτὰ νὰ λαχαρίσης
νὰ δῆς καὶ πάλι τὸ νησιὸ καὶ πίσω νὰ γυρίσης.
Νὰ σοῦ θυμήσω τὸ παληὸ τὸ Πατρικό σου σπίτι,
ποῦχει ἀξία πῶς πολὺ κι ἀπὸ οὐρανοξύστη.
Νὰ σοῦ θυμήσω τοῦ νησιοῦ τὰ ὄμορφα ἀκρογιάλια,
τὶς πέτρες του, τὶς ἐξοχές, τὰ δέντρα, τὰ κρεμάρια,
τοὺς κήπους του μὲ τὶς σποριές, εἰς τὸ Λακκὶ τοὺς κάμπους
τὸ Ἄργος, τὰ Κακόδιαβα, τοῦ Κουκουμῆ, τοὺς Σταύλους¹.
Νὰ σοῦ θυμήσω τὰ παληὰ τὰ παιδικὰ μας χρόνια
ποὺ κουτρουμέλες² κάμαμε, μέσα εἰς τὰ ἀλώνια.
Θυμᾶσαι εἰς τὰ ξωμονιὰ³ στὸ Ἄργος, στὸ Λακκὶ
ποὺ μπαίναμε ὡς τὸ λαιμὸ μέσα εἰς τὸ σακκὶ
καὶ πάνω εἰς τὰ ἄχερα, μέσα εἰς τὴν καλύβα
μὲ πέτρινο προσκέφαλο, στρώναμε τὴν ἀρίδα;
Θυμᾶσαι στὴν Ὑπαπαντῆ, τὸ δέντρο τοῦ Γρηγόρη,
ποὺ τὰ σταφύλια ἔκαμε κι ἐκεῖνος ἐν τὰ θῶρει,
γιατὶ ἐμεῖς τὰ τρώαμε πριχοῦ⁴ καλὰ νὰ κνιάσουν⁵
καὶ οἱ βλεπιοὶ⁶ δὲν μπόρεσαν ποτέ τους νὰ μᾶς πιάσουν;
Θυμᾶσαι ποὺ παίναμε γιὰ ἀχινοὺς στοὺς χοίρους⁷
καὶ γὰ νὰ φᾶμε μούρουνα, πάνω στοὺς Ἄναργύρους.
Καὶ ἔπειτα, στὸν Ἐλιτθα⁸ ἐτρέχαμε γραμμὴ
νὰ παίξωμε κνηγητό, ἀμπάρες καὶ μπιρί;⁹
Ἄλλα αὐτὰ θυμᾶσαι τα, γιὰ τᾶχεις ξεχασμένα;
Ἄν τὰ θυμᾶσαι, κόπιασε νὰ δῆς μὲ αὐτὰ κι ἐμένα.
Ἄν πάλι τὰ ἐξέχασες, ἐγὼ σοῦ τὰ θυμίζω
καὶ κάμε σὺ τὸ κέφι σου. Ἐγὼ δὲν τὸ ὀρίζω.

(*) Πρόκειται γιὰ τὸν Γεώργιον Ἰωάννου Σικανδάλιον.

1) Τοποθεσίες τοῦ νησιοῦ.

2) Τοῦμπες.

3) Ξωμένω, μένω ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, στὰ χωράφια, στὴν ἐξοχή.

4) Πρίν.

5) Ὠριμάσουν.

6) Ἄγροφύλακες.

7) Παραλιακὴ τοποθεσία.

8) Ἄναργύρους, Ἐλιτθος, τοποθεσίες στὸ Μαντράκι.

9) Ἄμπάρες, μπιρί, παιδικὰ παιχνίδια.

Η ΚΟΥΚ(Χ)ΟΥΛΛΑ¹ ΤΟΥ ΛΑΠΑΡΔΑ

Χρόνια, αἰῶνες ἔστεκες
στοῦ Λαπαρδᾶ τῆ μέση.
Ποιά εἶν' ἡ ἡλικία σου;
ποιός σ' ἔβαλεν ἐκεῖ;
Σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα
ἐγὼ δὲν ἔχω θέση
καὶ οὔτε καταπίνομαι
πλέον μὲ ἱστορία.
Κάποτε ποὺ ἠθέλησα
νὰ ἀνακατευθῶ
βροῖκα μπελὰ τρικούβεργο,
ποὺ ἀκόμα τὸ φουσῶ².
Καὶ ἀπὸ τότε ἔπαυα
ἱστορικὰ νὰ γράφω
ἀπὸ τρομάρα, μὴ τυχὸν
χειρότερα καὶ πάθω.
Καί, ὅπως λέν στὴ Νίσυρο
τί θέλεις, τί γυρεύεις
« τὸ μὴ σὲ μέλλει μὴ ρωτᾶς »³
ποτθὲ κακὸ δὲν ἔχεις.
Γράφε τὰ τραγουδάκια σου
στ' ἄψυχα τοῦ νησιοῦ,
στόμα αὐτὰ δὲν ἔχουσι
νὰ παραπονεθοῦν.
Τί κάμασι τὰ ἔμψυχα
καὶ τί ἀκόμα κάμνονν
ἄφησε τοὺς ἱστορικοὺς
τὰ μάτια τους νὰ βγάλουν.
Καὶ τώρα στὴ Κουκχούλλα μου
γυρνῶ τῆ ξακουσμένη
κι ἂς εἶναι τώρα καὶ αὐτὴ
σὰν τ' ἄλλα, πεθαμένη.
Τις χάρες της, τις δόξες της

1) Μεγάλη πέτρα.

2) Αναφέρεται σὲ γνωστὴ προσωπικὴ του περίπτωση γιὰ κάποιο θέμα ἱστορικοῦ περιεχομένου ποὺ δημοσίευσε στὸ Δελτίο τοῦ Γνωμαγόρα Ἀμερικής.

3) Νισυριακὴ παροιμία.

νά πῶ στοὺς νεωτέρους
καὶ μιὰ παλιὰ ἐνθύμησι
γιὰ τοὺς γεροντοτέρους.
Καταμεσῆς τοῦ Λαπαρδᾶ
ἔστεκες μὲ καμᾶρι
σὰν κάστρο βενετσιάνικο,
σὰν λαμπερὸ φανάρι.
Χαρὰ τῶν νιῶν, παρηγοριὰ
τῶν ἐρωτοχτυπημένων
(καμιὰ φορὰ καὶ ἄλλονῶν...
τῶν μικροπαντρεμένων).
Κοντὰ σου τὰ μεσάνυχτα
τραβοῦσες σὰν μαγνήτης
τὸν κάθε νιὸ πὸν ἦτανε
ἄρρωστος ἢ ξενύχτης
ἄρρωστος ἀπὸ ἔρωτα,
ἀπὸ κρυφὴ ἀγάπη
ποῦθελε τὰ τραγούδια του
νά πῆ νὰ ξεθυμάνη.
Νὰ πῆ τὸν πόνο τῆς καρδιάς,
νά τὸν βροντοφωνήση,
ἴσως καὶ τὸ τραγούδι τὸν
τὴν π' ἀγαπᾶ ξυπνήση,
ν' ἀκούση τὰ τραγούδια του
τὰ λόγια τῆς ἀγάπης
καὶ πὼς γι' αὐτὴν ξενύχταε
ἐκεῖ στὴ γειτονιά της.
Κάθε τραγούδι ποῦρχετο
καινούργιο στὸ νησι
ἢ πρώτη πὸν θὰ τ' ἄκουε
θὰ ἦσουνα ἐσύ.
Ἐκεῖ οἱ σερενάτες μας,
ἐκεῖ καὶ οἱ καντάδες,
ἐκεῖ τὰ μερακλώματα,
ἐκεῖ καὶ οἱ σεβντάδες.
Τώρα καὶ σὲ σὲ κάμασι
συντρίμι μὲ φουρνέλλα,
λὲς καὶ σπανίζαν στὸ νησι
οἱ πέτρες γιὰ νὰ χτίσουν.
Ξύλο πὸν τοὺς χρειάζεταιται

μὲ μία μαναβέλλα
σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἠθέλησαν
ὡς ἦσουν νὰ σ' ἀφήσουν.

Ο ΚΙΤΣΙΚΑΣ¹

Παλιέ μου φίλε, ἀξέχαστε, σὲ ξαναβρίσκω πάλι
ἀγέραστο κι ἀβράχιαστο, νὰ παίξης τὸ σουβριάλι,
νὰ τραγουδάς ὀλημερίς, πριχοῦ τὰ κρῦα πιάσουν
κι ὥσπου τὰ συκοστάφυλα καλὰ καλὰ νὰ κνιάσουν².

Καλέ μου φίλε, ἀξέχαστε, τῶν παιδικῶν μου χρόνων
σὲ ξαναβρίσκω καὶ θαρρῶ κι ἐγὼ πὼς ξανανειώνω
καὶ σὰν σ' ἀκούω ρυθμικὰ νὰ παίξης τὸ σουβριάλι
χίλιες χιλιάδες θύμησες μοῦ φέρνεις στὸ κεφάλι.

Μὲ φέρνεις πίσω στὰ παλιά, σὰν ἤμουνα παιδάκι
κι ἀναπολῶ τὸ πρώϊμο ποῦτρωγα συκαλάκι,
ποὺ ὅπως τότε νόμιζα, ἔκνιαζε ἡ φωνή σου
καὶ πὼς τῆ γλύκα τοῦδινε, μόνο ἡ μουσική σου.

Θαρρῶ, πὼς εἶναι τωραδά, ἐκείνη δὲ ἡ ὥρα
γιὰ μιὰ στιγμή ἐπίστεψα πὼς ἤμπορῶ καὶ τώρα
νὰ τρέχω τίς ἀνηφοριές, βαστάδια νὰ σαρταίρω³
κι εἰς τὰ χωράφια τ' ἄλλουνοῦ νὰ μπαίνω καὶ νὰ βγαίνω.

Μὰ ξαφνικά, κουνήθηκα κι ἤρθα στὰ λογικά μου,
θυμήθηκα τὰ χρόνια μου καὶ τὰ ἀρθροτικά μου.
Ἀνάθεμά σε Κίτσικα, μ' ἔκαμες νὰ νομίζω
πὼς, σὰν καὶ σέ, αἰώνια θὰ ζῶ, θὰ λουλουδίζω.

Ο ΣΟΥΛΟΥΝΑΣ⁴

Στολίδιν εἶσαι καὶ ἐσὺ
πάνω σὲ κάθε δῶμα,
χωρὶς ἐσέ δὲν θ' ἄνοιγε
ποτὲ Νισύριου στόμα

-
- 1) Τζιτζικας.
 - 2) Ὀριμάσουν.
 - 3) Πηδῶ.
 - 4) Ὑδρορροή.

νά εὐλογήσῃ τὸ Θεὸ
για τὸ νερὸ ποὺ δίνει
ἂν δὲν ὑπῆρχε Σούλουνας
στὴ Στέρνα νά τὸ χύνη.

Χάρις σ' εἰς ἑοὲ δροσίζονται
ἀνθρώποι χίλιοι μύριοι
ποὺ ζοῦν κρυφὰ ἀπ' τὸ Θεὸ
πρὸ πάντων οἱ Νισύριοι.
Χωρὶς ἐσένα, ἄπλυτους
θὰ μᾶς ἐλέγαν ὄλοι
ποὺ τῶρ' αὐτὸ τὸ ὄνομα
ἔνας τὸ καμαρώνει.¹

"Ἄν δὲν ὑπῆρχε Σούλουνας
ἐκεῖ ποῦν' οἱ Ἄκῳλοι²
δὲ θὰ μποροῦσαν καὶ αὐτοὶ
νά ζήσουν οἱ διαβόλοι.
Δὲ θάχαμε εἰς τὸ νησι
ζωὴ οὔτε ρουθούνη,
μηδὲ Δημάρχους καὶ Λουτρὰ
καὶ ποιητὰς μουργούνη.³

ΤΟ ΠΙΑΟΥΛΙ⁴

"Ἐχεις πολλὰ νά πῆς καὶ σὺ
πολλὰ νά μολοήσης,
ἂν στόμα σοῦδιν' ὁ Θεὸς
καὶ μπόριες νά μιλήσης,
νά μάθουν οἱ καινούργοι μας
βλαστοὶ καὶ πατριῶτες
πὼς ἦσαν κάποτε καὶ σὺ
στις δόξες σου τὶς πρώτες.

1) "Ἄπλυτος, παρατσούκλι Νισύριου.

2) Λαϊκὴ ὀνομασία τοῦ ἡφαιστείου τῆς Νισύρου.

3) Μυριάδες.

4) Πηγᾶδι κοντὰ στὴ θάλασσα μὲ νερὸ ὑφάλμηρον. Τὴν ὀνομασίαν τοῦ τὴν πῆρε ἀπὸ τὸ «πιάνουν οὔλοι νερὸ» = πιαούλι.

Εἰς τὸ Μαῖστρο τοῦ νησιοῦ
σὲ ἔχουνε χτισμένο
καὶ μὲ τὴν Ταῦλα τοῦ Γιαλοῦ
εἶσαι γειτονεμένο.

Ποιὸς σ' ἔχτισε; δὲν ξέρουμε.
Πότε; κανεὶς δὲν ξέρει,
τὸ μυστικὸ τὸ πήρανε
μαζὶ τους ἄλλοι γέροι.

Ἐμεῖς ἔτσι σὲ βρήκαμε
ἀπὸ τὰ παιδικὰ μας
κι ἔτσι σὲ παραδίδομε
τώρα εἰς τὰ παιδιὰ μας.
Κι ἂν κάπου ἐδῶ λαθεύομε
ἄς μᾶς τὸ ποῦνε ἄλλοι
ποὺ ἔχουν μνήμη πιὸ πολὺ
καὶ πιὸ γερὸ κεφάλι.

Μονάκριβο σὲ εἴχαμε
μεσ' τὸ χωριὸ πηγάδι
κι ἦσουν νοικοκυρᾶς χαρὰ
καὶ κάθε νειᾶς καμάρι.
Ἐκεῖ κοντὰ σου ἐρχόντανε
μαζὶ μὲ τ' ἄπλντά τους
οἱ γρηῆς καὶ οἱ νειῆς ν' ἀοπρίσουνε
μ' αὐτὰ καὶ τὰ φαθιά τους.

Κι ὅταν τὰ Θεοφάνεια
ἔκαμνε τρικυμία
ἀντὶ νὰ ρίξουν τὸ Σταυρὸ
στὴν Ταῦλα τοῦ Γιαλοῦ,
πάνω εἰς τὸ πηγάδι σου
εἰβάξαν μιὰ σκαφίδα
καὶ μέσα κεῖ ἡ βάπτισις
γνωστὰν τοῦ Σταυροῦ.

Καὶ δίπλα σου ἐστέκετο
μιὰ γούρνα μαρμαρένια,
ποὺ τὸ βραδάκι πότιζαν
τὰ ζᾶ τὰ διψασμένα.
Κι ἀφ' τὸ νερὸ ποὺ χύνετο
στὶς βάσεις σου τριγύρω

μιὰ λάντα¹ ἐσχημαίζετο
ποῦτο χαρὰ τῷ χοίρω
ποῦ ὄλοι ἀλεβρόντιστοι²
τρέχαν νὰ κυλισθοῦν
μέσα ἐκεῖ στή λάντα σου
νὰ πιοῦν, νὰ δροσισθοῦν.

Η ΤΑΥΛΑ ΤΟΥ ΓΙΑΛΟΥ

Μὲ ἀναμνήσεις τώρα ζῆς
καὶ σὺ δυστυχισμένη
καὶ ὅπως ὄλα στὸ νησι
ἀλλάξανε μορφή
ἔτσι καὶ σὺ μονάχη σου
ζῆς ἀποτραβηγμένη
καὶ κανενὸς δὲν καίεται
γιὰ σένα καρφί.

Ἦσουν καὶ σὺ περήφανη Κυρὰ
εἰς τὸν καιρό σου
μὲ τὴ μικρὴ πλατεῖα σου,
τὴ σκάλα, τὸ γιαλό σου.
Ἦσουν στολίδι μιὰ φορὰ
καμάρι τοῦ νησιοῦ
κι ὄλοι γιὰ γλέντι τρέχανε
στὴν Ταῦλα τοῦ Γιαλοῦ.

Κανεῖς ἀφ' τοὺς σημερινούς
ποιὰ ἦσουν, δὲν εἰξεύρει
τις χάρες σου, τὶς ὁμορφιές
ποῦ εἶχες στὸν καιρό σου
σὰν ἦσουν νειὰ καὶ ὁμορφη
κανένας δὲν μαντεύει
μόνο ἐμεῖς οἱ παλαιοὶ
νοιώθουμε τὸν καμό σου.

Ἡ σκάλα σου μονάκριβο
ἦτανε λιμανάκι.

1) Σταματημένα νερά σὲ κάποιο βαθούλωμα.

2) Τρεχάτοι.

Ἐκεῖ τὰ τελωνεῖα μας
ἦταν καὶ τὸ Κονάκι.

Ἐκεῖ τὰ ἀρχοντόσπιτα
ἦσαν θεμελιωμένα
ποῦ τώρα εἶναι καὶ αὐτὰ
ἔρμα καὶ χολιασμένα.

Τὸ κάθε Νισυροπαιδο
ποῦ θάφευγε στὰ ξένα
τὸ ὕστερον τὸ δάκρυ του
θὰ ἄφηνε γιὰ σένα,
τὸν ὕστερό του στεναγμὸ
θὰ ἄκουες ἐσὺ
ὅταν στὴ βάρκα θάμπαινε
γιὰ νὰ ξενιτευτῆ.

Καὶ πάλιν, σὰν θὰ γύριζε
ἀπὸ τῆ ξενητεῖα,
πάλι σὲ σένα θᾶριχνε
τὴν πρώτη του ματιά.
Πρώτη ἐσὺ θὰ ἔβλεπες
τὸ γέλιο, τὴ χαρὰ του
σὰν τοὺς δικούς του θᾶσφιγγε
μέσα στὴν ἀγκαλιά του.

Η ΚΑΡΑΒΑ¹

Ὅταν κανεῖς ξεκίναε
κατὰ τὸν Ἄη Σάββα
ἀπὸ τοῦ Κλούτση θᾶβλεπε
ἐσένα, τὴν Κιράζα,
νὰ στέκης μεγαλόπρεπη
κατάμαυρα ντυμένη,
νὰ σὲ χτυπᾷ ἡ θάλασσα
καὶ σὲ νὰ μὴ σὲ μέλλη.

Χρόνια καὶ χρόνια ἔστεκες
δραγάτης, νύχτα μέρα,

1) Παραθαλάσσιο καφενεῖο κτισμένο μετὰ τὰ ξύλα ἐνὸς μεγάλου ἱστιοφόρου ποῦ τὸ λέγανε καράβα, ἀπὸ τὸ ὄποιο πῆρε καὶ τὸ ὄνομα.

ἀτράνταχτη εἰς τοὺς σεισμούς,
στοῦ κῦμα, στὸν ἄερα
νὰ ἀγναντεύεις τὸ Γιαλι
τῆ Κώ, τῆ Στρογγυλή
καὶ κάθε τι πλεούμενο
πούρχεται στοῦ νησι.

“Ὅλοι σὲ ἐσεβάσθησαν
ἀπὸ τῆς γενετῆς σου,
γι’ αὐτὸ κανεῖς δὲ σκέφτηκε
ν’ ἀλλάξη τὴ μορφὴ σου.
Καὶ ἔτσι ἔστεκες ἐκεῖ
ἀτράνταχτη κολώνα
καὶ μᾶς καμάρωνες ἐσὺ
κι ὅλοι ἐμεῖς, ἐσένα.

Μά, ὅ,τι ἐσεβάσθησαν
τὰ χρόνια, οἱ αἰῶνες
ὁ ἄνθρωπος ἐχάλασε
μέσα σὲ λίγες ὥρες.
Γι’ αὐτὸ λένε τὸν ἄνθρωπο
ἀνήμερο θεριὸ
ἀφοῦ καὶ σένα ἔκαμε
συντροίμι, ρημαδιό.

Μὲ τὰ φουρνέλα, τὸν κασμῶ,
τ’ ἀσβέστι, τὸ τσιμέντο
ἀγνώριστη σὲ κάμασι
μὲ ἓνα παρταμέντο.
Καὶ τώρα εἰς τὴ ράχι σου
σηκώνεις σπιταρώνα
κι ἀπὸ Καράβα σ’ ἔκαμαν
νὰ γίνης Ἀχελῶνα.

Η ΣΤΡΙΓΛΑ

Μόνο τὸ σαραντάμερο
βγαίνεις καὶ σεργιανίζεις
κι ἔχεις τὰ μάτια ἀνοιχτὰ
κι ἀμέριμνα βαδίζεις
μέσα στοὺς κατασκότεινους

καὶ λαοπωμένους δρόμους
μετὰ ἄφ' τὰ μεσάνυχτα
κρυφὰ ἄφ' τοὺς γειτόνους.

Ποιὸς πόνος σὲ παρακινεῖ
νὰ ξεκινᾷς τὰ βράδια,
νὰ ξεπορτίζης μοναχὴ
μέσα εἰς τὰ σκοτάδια
μεσ' τὸ χειμῶνα τὸ βαρὺ
χωρὶς ἀστροφεγγιὰ
καὶ τοῦ Δεκέβρη ν' ἀψηφᾷς
τὸ κρύο, τὴ χιονιά;

Νᾶν' ἄραγε ὁ καῦμός
ποὺ εἶσαι ζωντοχήρα
ἢ ποὺ τὸν ἄνδρα πρόωρα
σοῦ ἄρπαξε ἢ μοῖρα
ἢ ποὺ ποτὲ δὲ γνώρισες
νυμφίο στὸ πλευρό σου
καὶ βγαίνεις μέσ' τὴ σκοτεινιά
νὰ γιάνης τὸν καυμό σου;

Ἄν εἶν' αὐτό, τότε εὐλόγα
γεννᾶται ἡ ἀπορία:

Γιατί στή βαρυνχιμωνιά
σὲ πιάνουν οἱ καμοί;
Τὸ καλοκαίρι τάχατες
δὲν εἶναι εὐκαιρία
νὰ βγαίνεις Στρέγλα στὸ χωριὸ
σὰν τὸ χειμῶνα, μοναχὴ;

Η ΚΑΡΑΚΑΞΑ

Στὸν ἐγκρεμὸ τῆς Παναγιᾶς
ἔκαμνες τὴ φωλιὰ σου
καὶ μέσα κεῖ ἀπόθενες
καὶ βούριαζες¹ τ' ἀδγά σου.
Καὶ σὰν ἐβγαίναν τὰ πουλιὰ
τὰ τάζεις μονάχη,

1) Ἐπώαζες.

«χωρίς ν' ἀγγίξης τ' ἄλλουνοῦ
τὸ δῶμα ἢ χωράφι),
μ' ἀκρίδες καὶ σκουλόπεντρες
καὶ μὲ κουρκονταβλάκια
καὶ μ' ὅ,τι ἄλλο ἐρπετὸ
εὕρισκες στὰ χωράφια.

Ἡ φύσις σοῦδωκε φτερὰ
πολύχρωμα κι ὠραῖα
γιὰ νὰ πετᾷς περήφανα,
νὰ κάμνης τή(μ) μοιραία.
Γι' αὐτὸ τὰ ἄλλα θηλυκὰ
ἀφ' τὴν πολλήν τους ζήλεια
τὸ ὄνομά σου δίουσι
σ' ὅσες εἶναι ρεζίλια.
Κι ὅταν καμμιά στραβοπατᾷ
χωρὶς νὰ εἶναι ἄξα
νὰ τὰ διαρτώνη¹ ὄμορφα,
τὴ λένε Καρακάξα.

Γι' αὐτὸ καὶ σὺ ἐθύμωσες
καὶ ἄλλαξες κονάκι
καὶ καρακάξα δὲν θωρεῖ
κανεὶς εἰς τὸ Μανδράκι.

Ο ΦΑΝΟΦΤΗΣ²

Στὸ δῶμα καθενὸς σπιτιοῦ
στέκεις καὶ καμαρώνεις,
οὔτε τὸ κρῦο σκιάζεσαι
οὔτ' ἀφ' τὴ ζέστη δρώνεις.
Ὁ μάστορης σὲ ἔβαλε
μὲ γνώση καὶ σοφία
πάνω στὸ δῶμα, στὴ γωνιά
γιὰ τοῦ σπιτιοῦ τὴ χρεία.
Χωρὶς ἐσένα, παρασιτῖα
(δ)ὲν ἔφτει,³ (δ)ὲν κορώνει,

1) Διορθώνει.

2) Καπνοδόχος σπιτιοῦ.

3) Ἀνάβει.

χωρίς ἐσέ, νοικοκυρά
τραπέζι (δ)ὲν ἐστρώνει.
Κι ἂν δὲν σὲ περιποιηθοῦν
τότε καὶ σὺ θυμώνεις
καὶ σταματᾷς τ' ἀνέσασμα
καὶ τὸ φατ' λερώνεις
μὲ τις μουζοῦρες ποὺ πετᾷς
μέσα εἰς τὸ τσουκάλι
καὶ κάμνεις τίς νοικοκυρὲς
νὰ σπάζουν τὴν κεφάλη.
Γι' αὐτό, εὐθὺς ὡς λερωθῆς
ἀμέσως σὲ ἀσπρίζουν
καὶ μ' ἀστιβές, σπαρτόκλιωνα
σὲ μορφοκαθαρίζουν.

Ο ΑΓΡΑΜΙΤΘΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΙΚΚΗ

Στῆς Ταύλας τὴν ἐσωμεριά
σὲ ἔχουν φντεμένο
κατάντικου εἰς τὸ βορηᾶ
παν' ἀφ' τὸν "Αη Σάββα
ποιός, πότε σὲ ἐφύτεψε
εἰν μυστικὸ θαμμένο
στ' "Αη Νικόλα τὰ μνημειά,
στῆς Τζιτζιφιᾶς τὴ σκιάδα.

Καὶ πᾶν κι ἐρχοῦνται οἱ γενηές
καὶ σὺ καμαρωμένος
στὴν ἴδια θέση στέκεσαι
φρέσκος, ξαναειωμένος.
Κάποτε ποὺ ἀρώτησα
νὰ μάθω, ἓνα γέρο,
μοῦπε: ἀπὸ παιδί ποὺ ἤμουνα
ἔτσι κι ἐγὼ τὸν ξαίρω.

"Ας εἶναι δά, συχώρα με
μ' αὐτὸ ποὺ κάμνω τώρα
ποὺ θέλω τὰ χρονάκια σου
νὰ βγάλω εἰς τὰ φόρα.
Δὲν μοιάζεις κάποιας θηλυκιᾶς

ποὺ βάφει τὰ μαλλιά της,
γνήσιος εἶς' ἄρσενικὸς
κι ἄς εἶσαι ἀκαμάτης.

Ἄν ἔπιασα εἰς τὸ χαρτί
νὰ γράψω καὶ γιὰ σένα
τῶκαμα γιὰ νὰ μάθουνε
καὶ τὰ ξηνητεμένα
π' ἀκοῦν γιὰ σέ πολλά
χωρὶς καὶ νὰ γνωρίζουν
τίς χάρες, τὴν ἀγάπη σου
ποὺ οἱ κλώνοι σου σκορπίζουν.

Ἀμίλητος καὶ σοβαρὸς
ἐμπρὸς σέ ὅλους στέκεις,
ἔχεις ἀντιὰ καὶ δὲν ἀκοῦς
καὶ μάτια, μὰ δὲν βλέπεις
τῶν νειῶν τοὺς ἀναστεναγμούς,
τίς ἐξομολογήσεις,
τοὺς πόνους, τὰ παινέματα
κι ὅλες τίς διαχύσεις.

Ὅλα' αὐτά, περήφανα
κρατᾷς μέσ' τὸ κορμί σου
σὰν νὰν' δικά σου μυστικά,
ὑπόθεσις δική σου.

Γι' αὐτὸ ὁ κάθε νειὸς καὶ νειὰ
μόλις θὰ καταλάβουν
πὼς ἔχουν χτύπους στὴν καρδιά
τὸ πρῶτο ποὺ θὰ κάμουν
εἶναι νὰ δώσουν στὰ κρυφὰ
ἓνα ραντεβουδάκι
καὶ κάτω ἀπὸ τοὺς κλώνους σου
νὰ σμίξουν τὸ βραδάκι.

Κι ἐκεῖ κι οἱ δυὸ ἀμέριμνοι
ἀνοίγουν τὴν καρδιά τους
κι ἀγάπης λόγια τρυφερὰ
σμίγουν μὲ τὰ φιλιὰ τους.

Καὶ σὺ τ' ἀκοῦς περήφανα
καὶ βλέπεις μὲ καμάρι
καὶ καμαρώνεις καὶ βλογαῖς
σὰν φεύγει τὸ ζευγάρι.

Ο ΤΕΝΕΚΕΣ

Κατάγεσ' από μέταλλο
ὡς λένε εὐτελές,
λέγεσαι λευκοσίδηρος
κοινῶς δέ, τενεκές.
Εἰς τὸ νησι μᾶς ἔρχεσαι
ὑπὸ μορφὴν δοχείου
γεμάτου μὲ πετρέλαιο
πὸν εἰς τὸν κόσμον δίου¹.
Καὶ σὰν ἀδειάσης σὲ πουλοῦν
εἰς τὸν Καλαεζῆ²
νὰ φτιάξῃ ἀφ' τὸ κουφάρι σου
μπρίκια τοῦ καφεζῆ,
χωριά, λυχνάρια, λαδικά,
μπουστιὰ καὶ φαναράκια,
καπράτσια³ γιὰ τὸ πότισμα
καθὼς καὶ καπρατσάνια
πὸν εἶναι ὄλα χρήσιμα
τοῦ νοικοκύρη ζένια⁴
κι ἄς εἶναι μικροπράγματα,
ἄς εἶν' τενεκεδένια.
Κι αὐτό σου ἄκόμα τ' ὄνομα
τὸ χρησιμοποιοῦσι
σὰν θέλουν κάποιον στὸ νησι
ἄμναλο νὰ τὸν ποῦσι.
Κι ἀντὶ νὰ ποῦνε ἄμναλο
ἓνα περιμεντέ
τὸν λένε καὶ ξεγάνωτο
ἢ σκέτο τενεκέ.
Καὶ τώρα πὸν στὴ Νίσυρο
θὰ μπῆ ἠλεκτρικὸ
κι ἐθ' θάρχουνται πετρέλαια
μαζὶ μὲ τενεκέδες
μεγάλῃ ἀναστάτωση

1) Δίδουν.

2) Παρατσούκλι τοῦ ἀσχολουμένου μὲ τὴν ἐργασία πὸν περιγράφει στὸ τραγούδι.

3) Κουβάς, δοχεῖο πὸν χρησιμεύει γιὰ τὴν ἀντλήση νεροῦ ἀπὸ τὴ στέρνα.

4) Τὰ χρειαζόμενα (ἐργαλεῖα).

θά γίνη καὶ κακὸ
σὰν θὰ γυρεύουν τενεκὲ
ἀφ' τοὺς περιμεντέδες.

Ο ΓΑΔΑΡΟΣ

Παντοῦ σὲ λένε γάδαρο
καὶ σοῦ φοροῦν σαμάρι
καὶ σοῦ κρεμμοῦν εἰς τὸ λαιμὸ
πέτσωο χαλινάρι.

Πλύνουν, μορφοταῖζου σε
σανὸ καὶ κριθαράκι
καὶ σὰ διψᾶς δροσίζου σε
μὲ δροσερὸ νεράκι.

Στῆ Νίουρο, κακόσορτε¹
σοῦ φάγαν ἓνα γιῶτα
κι ὄλοι σὲ λένε γάδαρο,
γιατί; ἄλλοινα ρῶτα.
Σαμάρι δὲ σοῦ βάλλουσι
οὔτε καὶ χαλινάρι,
κατάσαρκα στῆ ράχι σου
φορτώνουν τὸ κριθάρι,
σῦκα, λουμπούνια, ἀμύγδαλα,
φασούλια καὶ βάλανια
καὶ ὅ,τι ἄλλο λέγεται
Νισύρικη κουμπάνια.
Καὶ γιὰ νὰ τρέχης ἄμοιρε
κρατᾷ τ' ἀφεντικό σου
ἓνα ραβδί, κι ὄλουσονέ²
χτυπᾷ τὸν πισινό σου
καὶ σύ, ἀπὸ τὸ φόρτωμα
κι ἀφ' τὶς πολλὲς ραβδιές
ἀγκομαχᾶς καὶ φεύγου σου
κρεσέντο οἱ πορδές.
Ἄμπῆς γιὰ καλοπέραση;
μεγάλῃ ποικιλία

1) Κακόμοιρε.

2) Πάντοτε, διαρκῶς.

μέ ἄχερα, σκέτα ἄχερα
γεμίξεις τὴν κοιλία.
Κι ἂν λάχη ἀφ' τὴν πεῖνα σου
νὰ πὰ νὰ κατσουλλώσης¹
σὲ κἀνα δέντρο ξενικό;
ἄδικα θὰ κορδώσης
λαιμό, ἀυτιά καὶ μούτσουνο
νὰ φτάσης τὰ κλαδιά
γιατὶ θὰ σοῦρθη παρευθὺς
στὸ κἀνκαλο, ραβδιά.
Καὶ γιὰ νερὸ σὲ πέρουσι
κάτω εἰς τὸ Πιαούλι
ἢ στὸ πηάδι τοῦ Κρασιοῦ
κοντὰ στοῦ Θερεούλη
νὰ πιῆς, λιγάκι ἄνοστο,
ζεστό, βληχὸ νεράκι.
"ὦ! γάδαρε Νισόρικε,
ἄμοιρο γαδουράκι.
Κι ὅταν γεράσης, σὲ γκρεμμὸ
σὲ φίνουν νὰ φοφήσης
ἢ σὲ καμμιά περιαλιά
τὰ κῶλα σου ν' ἀφήσης.
Μά, ὡς ἐδῶ δὲ φτάγουσι
φτωχὲ τὰ βάσανά σου
οὔτε καὶ μετὰ θάνατο
παύουν τὰ τράβαλλά σου.
Σὰ θὰ κοντέφουν οἱ ἀποκηρές,
τὰ γλέντια τὰ μεγάλα
σὲ κάνουν ἀπὸ γάδαρο
καὶ γίνεσαι κοκχάλα.
Κι ἔτσι καὶ σὺ καμούζελλος²
γίνεσαι πεθαμμένος
κι ἀνοιγοκλείς τὸ στόμα σου
σὰν νᾶσαι πεινασμένος.
Θυμοῦμαι ἀλήθεια τὰ παληὰ
τὰ παιδικά μου χρόνια
τὸ φόβο, τὴν τρομάρα μου

1) Ἐπλώνω νὰ πάρω κάτι, μέ προσπάθεια νὰ τὸ φθάσω.

2) Μεταμφιεσμένος, μασκέ.

ποὺ μούτριζαν τὰ δόντια
σὰν ἔβλεπα, σ' ἓνα ραβδί
στημένη μιὰ κεφάλαια,
τοῦ γάδαρου τὴν κεφαλὴ
ποὺ λέγανε κοκχάλα.

ΑΙΝΙΓΜΑ

Ποιὸς εἶν' ἐκεῖνος ποῦρχεται
πάντα τὸ καλοκαίρι
μὲ ροῦχα ἀμερικάνικα
κι ἓνα ραβδί στὸ χέρι;

Στὴ Ρόδο μέσα κατοικεῖ
καὶ τροφίμα μοιράζει,
στὰ καφενεῖα κάθεται
καὶ διαρκῶς γκρινιάζει,
ὅπως ὁ χοῖρος τῆς ἀδελῆς
ὅταν πεινᾷ, φωνάζει
καὶ τρέχει ἢ νοικοκυρὰ
καὶ μέσ' τὴ γούρνα ἀδειάζει

σुकόζουμο καὶ πίτιρα
πριδόκοπα¹ καὶ χόρτα
καὶ τρώει καὶ βονένεται²
καὶ δὲν χτυπᾷ τὴν πόρτα.

Ἄλλοίμονο εἰς τὸν ψαρὰ
ποὺ θᾶρθη στὸ λιμάνι
χωρὶς μπαρμπούνια καὶ φαγκριά,
κάλιο του νὰ πεθάνη

γιατὶ μὲ τὶς φωνάρες του
δὲν θᾶβρη ἤσυχία
καὶ ἴσως μὲ τὴ μαγκούρα του
νὰ κάμη γνωριμία.

Καὶ σὰν καθήση τὸ πρωτὶ
νὰ κάμη καφαρτί³

1) Κομάτια ἀπὸ (ἀπφίδες) ἀχλάδια.

2) Σταματᾷ νὰ μιλά.

3) Προφάτι.

θέλει νὰ φάη μονομιᾶς
ἓνα σταμνὶ λαοδί.

Πηγαίνει στοὺς Ἑσπερινούς
καὶ τοὺς ψαλμοὺς διαβάζει
μὲ μιὰ φωνὴ ξεχωριστή,
ποὺ κάνας δὲν τοῦ μοιάζει.

Ποιός θὰ τὸ βρῆ τὸ ὄνομα
αὐτοῦ τοῦ πατριώτη
ποὺ ἔχει καὶ προνόμιο
σπουδαίου αἱμοδότη;

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ ἀναφέρεται στὸν Δημήτριον
Ρουσσέτον (Ἐψιμον).

ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ

Πολλοὶ μοῦ λέν: Πῶς, δὲν κουράστηκα
νὰ τραγουδῶ τὶς ὁμορφιές σου,
τὰ ἀκρογιάλια, τὰ βοννά,
τὰ δέντρα καὶ τὶς ρεματιές σου;

Καὶ ἀπαντῶ: Νὰ κουραστῶ μπορῶ
νὰ τραγουδῶ ἔσένα
ποὺ εἶσαι Μάννα Ἀθάνατη
σὲ δλους καὶ σὲ μένα;

Ποιός ν' ἀρνηθῆ τὴ Μάννα
ποὺ τὸν γέννησε, μπορεῖ,
τὴν Μάννα ποὺ τοῦ χάρισε
αὐτὴ τὴν πρόσκαιρη ζωή;

Ποιός τὴν ξεχνᾷ τῆς Μάννας
τὴν θερμὴν τὴν ἀγκαλιά,
τὰ τρυφερά της λόγια,
τὰ χάδια, τὰ φιλιά;

Ποιός ν' ἀρνηθῆ μπορεῖ
τὴν Μάννα ποὺ τὸν γέννησε
ποιός, στὸ χαμὸ τῆς Μάννας
δάκρυα πικρὰ δὲν ἔχυσε
καὶ ποιός ὅσο χρονῶν καὶ νᾶναι
μὲ κατάσπρα μαλλιὰ
δὲν εἶπε καὶ δὲν λέει
ποῦοι μαννούλα μου γλυκειά;

Δίπλα σ' αὐτὴ τὴ Μάννα στέκεις,
Μάννα ἀθάνατη ἐσὺ
νὰ σὲ ξεχάσῃ ποιός μπορεῖ
γλυκοκελάδητο νησί;

15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ

ὦ Μεγαλόχαρη, Σὺ τοῦ Χριστοῦ Μητέρα,
πάλι τὰ σήμαντρα χτυποῦν χαρμόσυνα γιὰ Σένα,
Πάλιν ὁ Βράχος μᾶς καλεῖ, εὐλαβικά νὰ ρηθοῦμε
στὴ χάρη Σου ποὺ σήμερα, ὅλοι πανηγυρίζουν
κι ἐμπρὸς στ' Ἅγιο Σου Κόμισμα, μὲ πίστι νὰ σταθοῦμε.
Μιὰ προσευχὴ νὰ κάμωμε, ποὺ, κι ἄλλοι ψιθυρίζουν,
ὄσοι μακριὰ Σου βρίσκονται. Μὰ ποὺ δὲν λησμονοῦν
«Τοῦ χρόνου εἰς τὴν χάρη Σου κοντά Σου νὰ βρεθοῦν».

ΣΤΟ ΜΙΑΤΙΑΔΗ ΠΑΠΑΜΑΝΩΛΗ

Ἐγυρες Πλάτανε ποὺ ὡς τὰ χτέσ
βαθειὰ ἴσον ριζωμένος
κι οἱ κλώνοι σου ὀλοζώντανοι
δροσιὰ χαρίζαν καὶ σκιά,
στο διαβατάρη ποῦρχετο
κοντά σου κουρασμένος
νὰ βρῆ ξεκούραση,
ἀνάσα καὶ χαρά.

Ἐγυρες Πλάτανε ποὺ ὡς τὰ χτέσ
τῆς λευτεριᾶς κρατοῦσες τὴ σημαία
καὶ σὰν ἄλλος Φεραῖος
τραγουδοῦσες, στὰ σκόρπια παιδιὰ
« Ἐως πότε, παιδιὰ
τῶν νησιῶν μας γενναῖα
τὰ νησιά μας θὰ εἶναι ριγμένα
στὴ μαύρη σκλαβιά;
Ἐως πότε βαρβάρων ποδάρια
θὰ μολύνουν τ' ἅγιο μας χῶμα;
Σηκωθεῖτε ὅλοι μαζί
γιατὶ ἦρθε ἡ ὥρα

στὰ νησιά νὰ στηθῆ
τῆς λευτεριᾶς ἢ σημαία,
ἐμπρὸς παιδιὰ
τῶν νησιῶν μας γενναῖα!»

Ἔγυρες Πλάτανε, τὸν κορμό σου,
μὰ πρὶν πέσης στὴ γῆ
εἶδες τὸ θαῦμα ποδχε γίνει,
ἄκουσες τὴ θεία φωνή
« Στὰ νησιά μας πέρα ὡς πέρα
κυματίζει σημαία τρανή,
ἓνα σταυρὸ ἔχει στὴ μέση,
κυανόλευκες ἔχει γραμμές,
εἶναι ἢ σημαία ποὺ τόσο ποθοῦσες.
εἶν' ἢ σημαία ἢ Ἑλληνική».

Γύρε πιά τώρα Πλάτανε νὰ ξαποστάσης,
τῶν βαρβάρων δὲν θὰ σὲ σκιάζουν φωνές.

ΤΟ ΠΑΤΡΙΚΟ ΜΟΥ ΣΠΙΤΙ

Τί κι ἂν δὲν σὲ βλέπω τώρα
παληὸ σπιτάκι μου ἀγαπημένο,
τί κι ἂν σὲ ξένους τόπους
χρόνια τριγυρνῶ;
Πάντα μπροστά μου στέκεις
σὰν κάτι ἱερὸ κι ἀγιασμένο
ἀπ' τὴν καρδιά μου μιὰ στιγμή δὲν φεύγεις,
μὲ τῆς ψυχῆς τὰ μάτια πάντα σὲ κυττῶ.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Γυρνᾷ ὁ νοῦς μου στὰ περασμένα πίσω
καὶ στοῦ νησιοῦ μου τρέχει τὶς ἀκρογιαλιές
καὶ ἡ καρδιά μου ξαναγεῖναι σὰν ἀρχίσω
τῆς κάθε μιᾶς νὰ σκέπτομαι τὶς ὁμορφιές.

Οἱ ἀμμουδιές, τὰ κύματα, τὰ βράχια καὶ τί
δὲν μοῦ θυμίζουν!
Τὰ ξένοιαστα, τὰ παιδικὰ μου χρόνια τὰ παλιὰ,

πὸν μόνον οἱ ἀνάμνησές τῶν τώρα μὲ λικνίζον
τώρα, πὸν πιά τὰ χρόνια μου βάψαν ἄσπρα τὰ μαλλιά.

Πίσω γυρνᾷ ὁ νοῦς μου στὰ περασμένα,
στὰ ἀκρογιαλῖα τοῦ νησιοῦ μου σταματᾷ,
τὰ βλέπει τώρα, ἔρημα καὶ χολιασμένα,
τὸν ἴδιο πόνο καὶ λαχτάρα ἔχον μ' ἐμᾶς κι αὐτά.

ΣΤΟ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

Ἦτανε λιοβασίλεμα σὰν ἦρθα γιὰ στερενὴ φορὰ
στὸ Κοιμητήρι τοῦ Νησιοῦ νὰ σ' ἀποχαιρετήσω,
γιὰ νὰ σοῦ πῶ, Μαννούλα, ἔχε γειὰ
καὶ πάλι νὰ σοῦ ὑποσχεθῶ, πῶς θὰ ξαναγυρίσω.

Στὸ κατάσπρο κι ἀπέριττό σου μνήμα
πὸν μοναχὸ στολίδι ἔχει ἓνα σταυρό,
στέκω κι ἀναπολῶ, τὴν ὕστερην φορὰ
πὸν ζωντανὴ σὲ εἶδα
πᾶνε δυὸ χρόνια τώρα, σὰν ζήτησες
νὰ σοῦ ὑποσχεθῶ

πῶς πάλι θὰ ξαναγυρίσω στὸ Νησί,
μὰ νὰ πὸν ἦρθα καὶ δὲν ζῆς εἰς.

Ἀδύνατες τοῦ ἡλίου οἱ ἀχτίδες
στὸ Κοιμητήρι σκόρπαγαν τὸ φῶς τους τὸ χλωμὸ
σὰν νᾶθελαν μαζί μ' ἐμὲ κι ἐκεῖνες
νὰ ποῦν, πῶς νοιώθουν τῆς Μάννας τὸ χαμὸ.

Σβῶνει ὁ ἥλιος καὶ οἱ ἀχτίδες φεύγουν,
τὸ Κοιμητήρι σκεπάζει σκοτεινιά.
Σηκώνομαι νὰ φύγω, μὰ ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδιά μου μένουν
στὸ μνήμα σου καὶ κατάσπρο, Μαννούλα μου γλυκειά.

ΣΤΗ ΜΑΝΝΑ ΜΟΥ

Τί τάχα κι ἂν μ' ἐγέννησες καὶ πόνεσες γιὰ μένα,
τί κι ἂν στὸ προσκεφάλι μου ἀγρύπναγες μαννούλα μου γλυκειά
κι ἂν ὁ κάθε πόνος μου ἦτο πληγὴ γιὰ σένα
κι ὁ κάθε ἀναστεναγμὸς μιά μαχαιριὰ βαθειά;

Τί κι ἂν τὸ πρῶτο γέλοιο μου ὦς καὶ τὸ πρῶτο κλάμα
σὸν πρωτοεῖδες κι ἔκλαιγες μαζί μου καὶ γελοῦσες

σὰν στὴν ἀγκάλῃ μ' ἔσφιγγες μωρὸ γλυκειά μου Μάννα
κι ἀπὸ πόνο ἢ χαρὰ, λόγια γλυκὰ μοῦ ἔλεγες καὶ μὲ φιλοῦσες;
Τί κι ἂν ἀκόμα ἔδωκες γιὰ μένα τὴ ζωὴ σου
κι ἂν γιὰ σένα ἤμουνα ἢ μόνη σου ἐλπίδα,
τοῦ ὕπνου σου γλυκὸ ὄνειρο, σκοπὸς τῆς προσευχῆς σου,
λουλούδι ἀνοιξιάτικο, δροσιὰ ἡλίου ἀχτίδα;
Σὲ τί τάχα ὠφέλησαν; ποιά ἢ ἀνταμοιβή σου,
οἱ κόποι, οἱ θυσίες σου, τὰ ὄνειρα, οἱ ἐλπίδες
ποῦ ἔκαμνες καὶ ἐπλαθες, Μάννα γιὰ τὸ παιδί σου,
παιδί ποῦ δὲν ἐγνώρισες, παιδί ὁποῦ δὲν εἶδες;

Ἔζησα τὴ ζωὴ μου πεντακάθαρα,
κανένα δὲν ἀδίκησα, οὔνε καὶ πίκρανα
καὶ τὴ χαρὰ μου πάντα μοίραζα
σ' ὅσους μποροῦσα, σ' ὅσους ἔφτανα.
Κι ἂν κάποτε σὰν ἄνθρωπος ἀμάρτησα,
ἀνθρώπινη ἢ ἀμαρτία! Τὸ λέει κι ὁ Χριστός!
μπροστὰ σ' Αὐτὸν συγχώρεσι ἐζήτησα
μὲ δάκρυα θερμὰ γονατιστός.
Καὶ ὅσους ἄθελά μου πίκρανα ἢ πόνεσα
στὸ διάβα τῆς ζωῆς μου, ἄς σκεφθοῦν
τὰ λόγια Ἐκκεινοῦ. Οἱ ἀναμάρτητοι,
πρῶτοι κριταί μου ἄς γενοῦν.

“Ὅταν τὸ ἔγραψε ἦταν ἀρρωστος πιά καὶ μέρα μὲ τὴ μέρα πῆγαινε πρὸς τὸ τέλος.

5 Ἀπριλίου 1956

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΘΕΛΗΣΙΣ

Θέλω κρυφὰ νὰ ἀγαπῶ,
κρυφὰ νὰ μ' ἀγαποῦν,
κρυφὰ νὰ χῶ τὸν πόνο μου
κρυφὰ νὰ μὲ πονοῦν,
Κρυφὰ θέλω στὸν τάφο μου,
λουλούδια νὰ μοῦ φέρουν
ὄσοι κρυφὰ μ' ἀγάπησαν
κι ὄσοι κρυφὰ μὲ ξεύρουν.
Κι ἐκεῖνοι ποῦ μὲ πόνεσαν
κι αὐτοὶ κρυφὰ νὰ ῥθοῦν,
κρυφὰ νὰ ποῦν στὸν τάφο μου
πῶς πιά, δὲν μὲ πονοῦν.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

ὑπὸ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΧ

Η ΠΡΟ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

1. Ἡ ἀρχικὴ συμμετοχὴ καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ὑποχρεωτικὴ παραμονὴ τῆς Νισύρου εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας ἐπέδρασε πολυτρόπως ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῆς νήσου καὶ προοδευτικῶς, μὲ τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν καὶ τὴν ἀλλαγὴν τῆς ἀρχικῆς φυσιογνωμίας τῆς συμμαχίας, προεκάλεσε ποικίλας καὶ ὁλονὲν ἐπαχθεστέρας συνεπειάς ἐπ' αὐτῆς. Σὺν τῷ χρόνῳ, ἡ ἀνεξαρτησία τῆς περιεστάλη. Τὰ κυριαρχικά της δικαιώματα, ὡς ἐλευθέρως νήσου, περιορίσθησαν. Δὲν ἠδύνατο νὰ κυβερνᾶται, καθ' ὄν τρόπον θὰ ἤθελεν, οὔτε ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ συνάπτῃ σχέσεις μετ' ἄλλων πόλεων ἢ νήσων, ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐσωτερικὴ καὶ διεθνὴς αὐτονομία της εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἀκολουθητέας πολιτικῆς ἐξεμηδενίσθη. Ἡ οἰκονομία της ἀπώλεσε τὴν αὐτοτέλειάν της καὶ κατέστη ἐξάρτημα τῆς Ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας. Διὰ τῆς ἀπελευθερώσεώς της ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Περσῶν ἀπέκτησε τὴν ἐθνικὴν ἐλευθερίαν της. Ἡδη ὅμως διὰ τῆς συμμετοχῆς της εἰς τὴν Δήλιον συμμαχίαν κατέστη παρακολούθημα τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ ἴδιον ἄλλωστε συνέβη μὲ ὅλας τὰς νήσους τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Καρίας, αἱ ὁποῖαι ἀπετίναξαν τὴν Περσικὴν δουλείαν καὶ ἐνετάχθησαν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν. Αἱ πλείσται ἐξ αὐτῶν, πολὺ μεγαλύτεραι τῆς Νισύρου νῆσοι, μὲ αὐτοδύναμον καὶ ἀνθοῦσαν οἰκονομίαν, μὲ ἰσχυροτέρας στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις, δυνάμεναι, ὡς ἐκ τῆς ἰσχύος τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς σημασίας των, νὰ ἀσκοῦν, εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν περιοχὴν, αὐτόνομον πολιτικὴν, ὑπεχρέωθησαν νὰ ἀναχωνευθῶν, καὶ τελικῶς νὰ χάσουν τὴν αὐτοτέλειάν των, μέσα εἰς τὸν ὄγκον, τὴν ἰσχύν, τὸν πλοῦτον, τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν ἀτέρμονα πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν πολυπραγμοσύνην τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς, ἡ Κάλυμνος, ἡ Κάρπαθος, ἡ Σύμη, ἡ Νίσυρος καί, βορειότερον, ἡ Σάμος,

ἡ Χίος, ἡ Λέσβος, κατέστησαν, ἑκοῦσαι ἄκουσαι, ὄργανα καὶ παρακολουθήματα τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς. Ἡ συμμαχία, τὴν ὁποίαν ἐπεδίωξαν μὲ τόσον ζῆλον καὶ τόσῃ ἀθωότητᾳ αἱ νῆσοι, μετετρέπη, μετ' οὐ πολὺ, εἰς ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ μικροὶ σύμμαχοι μιᾶς μεγάλης δυνάμεως ἀκολουθοῦν στερεοτύπως, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, τὴν ἰδίαν τύχην. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβῆ ἄλλως μὲ τὴν Νίσυρον καὶ τὰς λοιπὰς νήσους, ἀφ' ἧς συνέπηξαν τὴν συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Εἴτε τὸ ἤθελον, εἴτε δὲν τὸ ἤθελον, ἦσαν ἐκ τῶν πραγμάτων ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκολουθήσουν τὴν μοῖραν τῶν Ἀθηνῶν, τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον ἦσαν νῆσοι ἀπομακρυσμένοι τοῦ κορμοῦ τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ οὐδεμία ἄλλη Ἑλληνικὴ πόλις διέθετεν ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν, ὥστε νὰ ὑπάρχη τὸ «ἄλλο ἐνδεχόμενον», ἐφ' ὃ θὰ ἠδύναντο ἐναλλακτικῶς νὰ βασισθοῦν, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐξουθενωτικὴν περίπτωξιν τῶν Ἀθηνῶν. Συντόμως, ἡ Νίσυρος, καὶ αἱ ἄλλαι νῆσοι περὶ τὴν Καρίαν, ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ εἰδυλιακὴ περίοδος τῶν μεταπελευθερωτικῶν ἡμερῶν εἶχε λήξει, καὶ ὅτι τώρα ἦσαν ὑποχρεωμένοι, διὰ τῆς πειθοῦς ἢ τῆς βίας, νὰ ἀκολουθήσουν τραχείας καὶ δυσβάτους ὁδοῦς, εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν ὁποίων οὐδένα ρόλον ἠδύναντο νὰ διαδραματίσουν. Διότι καὶ ὁ λαὸς καὶ οἱ πολιτικοὶ ἡγέται τῶν Ἀθηνῶν τῆς περιόδου αὐτῆς οὐδὲ κἄν διανοοῦντο τὴν ὑπαρξίν οἰουδήποτε δισταγμοῦ ὡς πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τῆς πόλεως. Προεβάλλοντο δὲ ὡς ἐπιδιώξεις τῶν Ἀθηνῶν ἡ συνέχισις τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου μέχρι πλήρους ἀπελευθερώσεως καὶ τῆς τελευταίας Ἑλληνικῆς πόλεως καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις ταυτοχρόνως μιᾶς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ἡγεσίαν των, ἥτις διὰ συνεχῶν ἀγώνων θὰ ἐπεξέτεινε τὰ ἔθνη καὶ ἐμπορικὰ τῆς ὄρια μέχρι τῶν ἀκραιῶν περιοχῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀσίας. Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν μιᾶς, τοιαύτης ἐκτάσεως, κατακτητικῆς πολιτικῆς, τὸ πρῶτον βῆμα ἦτο ἡ στενὴ καὶ αὐστηρὰ αὐτοσυγκέντρωσις τῶν δυνάμεων καὶ εἰς τὸν νόμον αὐτὸν ὑπετάγησαν κατ' ἀρχὴν οἱ σύμμαχοι.

Ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν τῆς εἰς τὴν συμμαχίαν, ἡ Νίσυρος προσεπάθησε νὰ ἐπωφεληθῆ, ὅσον βεβαίως ἐπέτρεπον αἱ συνθήκαι καὶ ἡ ἰκανότης τῆς. Ἐπιτηδεῖως ἐξεμεταλλεύετο τὰς εὐτυχεῖς ἡμέρας καὶ τὰς καλὰς διαθέσεις τῆς μεγάλης ἡγέτιδος καὶ ἐπετύγχανε πολλάκις νὰ ἀπαλύνῃ τὰ ἐπαχθῆ ἐπακόλουθα τῆς αὐθαιρεσίας τῆς. Μὲ ὑπομονὴν καὶ κατανόησιν ἠνείχετο τὴν συνεχῆ αὔξησιν τοῦ συμμαχικοῦ φόρου καὶ μὲ συνέπειαν καὶ θυσίαν κατέβαλλεν ἐμπροθέσμως αὐτόν. Ἡ διεύρυνσις ἄλλως τε τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν τῆς παρεῖχε μίαν τοιαύτην εὐχέριαν. Ἦτο πειθαρχικὴ εἰς τὰς ἀποφάσεις. Δημοκρατικὴ εἰς τὰς πεποιθήσεις. Προσεκτικὴ εἰς τὰς μεμψιμοιρίας. Ἄλλως τε, ὅσον ἡ κοινὴ προσπάθεια κατὰ τῶν Περσῶν συνεχίζετο, ἦτο διατεθειμένη νὰ ὑποστῆ τὰς ἀναλόγους θυσίας, ἐφ' ὅσον

ὁ κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶν ἀπεμάκρυνε τὸν ἐθνικὸν κίνδυνον. Τελικῶς, ὅμως, εὐρέθη εἰς τὸ ἐπίκεντρον ἑνὸς ἀδελφοκτόνου πολέμου, μιᾶς ἀσκοπού ἀλληλοσφαγῆς μεταξὺ Ἑλλήνων, μιᾶς ἄφρονος καὶ ἀλαζόνος κατακτητικῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἐπεθύμησεν ἢ ἐπεδιώξε. Διότι ἡ Νίσυρος ἦτο κατὰ πεποίθησιν φιλειρηνική. Οὐδέποτε εἰς τὴν ἱστορίαν της ἐνεπλάκη εἰς πόλεμον ἐπιθετικόν. Οὐδέποτε ἐπολέμησεν, ἂν δὲν διεκυβεύετο ἢ ἀσφάλεια καὶ ἢ ἀνεξαρτησία της ἢ δὲν ἐξηναγκάζετο νὰ πολεμήσῃ. Μόνον ἢ ἀδήρητος ἀνάγκη ἢ ὁ ἐξαναγκασμὸς τὴν ὤθουν εἰς ἐνόπλους συγκρούσεις. Ἡ πολιτικὴ της ἦτο πάντοτε σάφρων καὶ διαλλακτική. Δὲν κατελαμβάνετο ἀπὸ ἀνάιτια μίση ἢ κακότητος. Δὲν εἶχε βλέψεις κατὰ οὐδενός. Μόνον ὁ κίνδυνος ὑποδουλώσεώς της, ἢ ἀπειλὴ τῆς ἀνεξαρτησίας της ἠδύναντο νὰ τὴν ἐξωθήσουν εἰς πόλεμον. Πολὺ περισσότερον δὲν θὰ ἐδέχετο νὰ μετᾶσχῃ εἰς πόλεμον ἐναντίον Ἑλλήνων, χωρὶς νὰ θίγονται καιρίως ζωτικὰ συμφέροντά της ἢ νὰ ἀπειλοῦνται θεμελιώδη δικαιώματά της. Καὶ οὔτε ἡ Σπάρτη, οὔτε οἱ σύμμαχοι αὐτῆς, διανοήθησαν ποτὲ νὰ βλάψουν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὴν Νίσυρον. Ὄδηγήθη εἰς τὴν πανελλήνιον σύρραξιν πειθαναγκαζομένη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἡ Νίσυρος μετέσχεν ἄκουσα εἰς τὸν πόλεμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος προεκλήθη διὰ λόγους οἱ ὁποῖοι δὲν τὴν ἐνδιέφερον, δι' αἰτίας αἱ ὁποῖαι δὲν τὴν ἔθιγον καὶ ἐναντίον πόλεως μεθ' ἧς οὐδένα λόγον εἶχε νὰ μὴ διατηρῇ φιλικὰς σχέσεις.

2. Αἱ ἀπὸ μακροῦ ὑφιστάμεναι ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης ἐπυκνοῦντο καὶ ἐβαθύνοντο συνεχῶς. Μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν μακρῶν τειχῶν, δι' ὧν περιτειχίσθησαν αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεύς, ἐπηκολούθησαν ἢ ἐπίθεσις τῆς Κορίνθου, συμμάχου τῆς Σπάρτης, κατὰ τῶν Μεγάρων, συμμάχου τῶν Ἀθηνῶν (459—458), καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τῆς Αἰγίνης. Ἐν τῷ μεταξύ, ἐπαναστατοῦν οἱ Βοιωτοί, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Σπάρτης, καὶ οὕτω φαίνεται, ὅτι ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο ἡγετίδων πόλεων καὶ τῶν συμμάχων των τείνει νὰ γενικευθῇ. Ἐπικρατοῦν ὅμως τότε λογικώτεραι σκέψεις καὶ συνάπτεται ἀνακωχή. Τὸ 446 π.Χ. ἐπαναστατοῦν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἢ Εὐβοία καὶ τὰ Μέγαρα, ἀμφότεραι δὲ μεθίστανται ἀπὸ τῆς παρατάξεως τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν. Ἐνώπιον τῶν ἀπειλούντων τὴν συνοχὴν τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας κινδύνων, ἀρχίζουν διαπραγματεύσεις, αἵτινες ἀπολήγουν εἰς τὴν σύναψιν συνθήκης τριακονταετοῦς εἰρήνης (446 π.Χ.) μεταξὺ τῶν δύο συνασπισμῶν. Ἄλλ' ἢ συναφθεῖσα συνθήκη δὲν ἔλυσε τὰς ὑφιστάμενας διαφορὰς. Ἀπλῶς ἀνέβαλε τὴν καθολικὴν σύγκρουσιν. Ἄλλως τε, οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρησιμοποίησαν τὸν χρόνον των περισσότερον εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ πολέμου, παρὰ εἰς τὴν παγίωσιν τῆς εἰρήνης. Τὸ 435 π.Χ., ἐξ αἰτίας τῆς διαφορᾶς μεταξὺ Ἐπιδαμνίων καὶ Κερκυραίων, ἐκρήγνυται πόλεμος μεταξὺ Κερκυραίων καὶ Κορινθίων, οἱ ὁποῖοι ἔσπευ-

σαν εἰς βοήθειαν τῆς Ἐπιδάμου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμβαίνουν ὑπὲρ τῆς Κερκύρας, ἡ ὁποία μάλιστα δὲν ἦτο σύμμαχος των. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ, οἱ Κορίνθιοι ἐξωθοῦν τὴν Ποτιδαίαν εἰς ἀποστασίαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κηρύσσουν ἐμπορικὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Μεγάρων. Πέραν ὅμως τῶν ἐπεισοδίων αὐτῶν παρέμενε, καὶ τοῦτο ἀπετέλει τὴν κυρίαν αἰτίαν τῆς ἐπελθούσης συγκρούσεως, τὸ γεγονός, ὅτι αἱ δύο πόλεις καὶ οἱ δύο συνασπισμοὶ ἐξέφραζον δύο διαφορετικοὺς κόσμους. Ἡ Σπάρτη τὸ συντηρητικόν, ἀμυντικὸν πνεῦμα, καὶ αἱ Ἀθῆναι τὸ προοδευτικόν, κατακτητικόν. Ἐξ ἄλλου, δέον νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μικρασιατικῆς παραλίας ἐτάχθησαν εἴτε εἰς τὸν συνασπισμὸν τῶν Πελοποννησίων, εἴτε εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, οὐχὶ βάσει παγίων καὶ σταθερῶν χαρακτηριστικῶν, ἀλλ' εἴτε ἐξ ἀνάγκης, εἴτε ἐκ τύχης εἴτε ἐκ σκοπιμότητος. Ἡ Νίσυρος, ἐπὶ παραδείγματι, εὐρέθη εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ ναυτικὴ δύναμις καὶ ὁ συνεχιζόμενος κατὰ τῶν Περσῶν ἀγὼν διησφάλιζον καλῦτερον τὰ συμφέροντά της ἢ ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Σπάρτης, ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, διετήρει μὲ τὴν Σπάρτην φιλικὸς δεσμός. Γενικῶς δέ, δὲν εὐσταθεῖ τὸ ὑποστηρικθῆν, ὅτι ἡ βάσις τῶν διαμορφωθέντων δύο συνασπισμῶν ἦτο ἡ φυλετικὴ διαφορὴ τῶν συμμετεχουσῶν εἰς αὐτοὺς πόλεων καὶ νήσων. Ὁ παλαιὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Δωριέων εἶχεν ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐκλείψει. Κοινοὶ κίνδυνοι καὶ κοιναὶ περιπέτειαι, ταυτότης πολιτικῶν καὶ οικονομικῶν συμφερόντων, συνεχεῖς ἐπιμιξία καὶ κοιναὶ ἐπιδιώξεις εἶχον ἀπισχνᾶναι τὰς ἀρχηγόνους φυλετικὰς διαφοράς. Ἡ διάκρισις μεταξύ Ἰώνων καὶ Δωριέων ἀνεφέρετο ὡς ἐνδείξεις ἀπλῶς ἱστορικῆς καταγωγῆς, χωρὶς νὰ ἀντικατοπτρίζη ἢ νὰ ἐκφράζη ὑφισταμένως ἐνεργοὺς ἀντιθέσεις. Καὶ αὐτὴ εἰσέτι ἡ γλωσσικὴ ἰδιοτυπία καὶ ἡ γραφὴ εἶχον ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἀποκτήσει ὁμοιομορφίαν. Ἄλλως τε, εἰς τὸν συνασπισμὸν τῶν Πελοποννησίων ὑπῆρχον πόλεις ἢ νῆσοι μὴ δωρικαί, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν πολλοὶ σύμμαχοι πόλεις καὶ νῆσοι εἶχον δωρικὴν προέλευσιν. Τοιαύτη ἦτο καὶ ἡ περίπτωσις τῆς Νισύρου καὶ τῶν ἄλλων περὶ τὴν Καρικὴν παραλίαν δωρικῶν νήσων. Ἀκόμη καὶ ὁ φόρος τῆς συμμαχίας, ὁ ἐπιβαλλόμενος εἰς τὰς νήσους αὐτάς, ἀρχικῶς ὀνομαζόμενος δωρικός, ἐνοποιήθη μὲ τὸν φόρον ὄλων τῶν παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν νήσων καὶ ὀνομάσθη Ἰωνικός. Τὸ ὑπόβαθρον τῶν δημιουργηθεισῶν ἀντιθέσεων μεταξύ τῶν δύο πόλεων, καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῶν ἀκολουθούντων αὐτὰς συνασπισμῶν, ἦτο πολιτικαὶ μὲν διαφοραὶ μεταξύ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, οικονομικαὶ δὲ μεταξύ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης. Πράγματι, ἡ Σπάρτη εἶχε διατηρήσει ἀναλλοίωτον τὴν ἀρχέγονον ἰδιομορφίαν τοῦ πολιτεύματός της, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλεῖτο ὀλιγαρχικόν. Τὸ πολίτευμα τοῦτο, δημιουργηθὲν πρὸ ἀρκετῶν ἑκατονταετιῶν

διὰ τὴν ἀντιμετώπιση μίαν πραγματικὴν κατάστασιν, διετηρήθη ἔκτοτε ἀνεξέλικτον διὰ μέσου τῶν αἰώνων, διὰ τὴν συντηρῆ καὶ διατηρῆ τὸ ὑπὲρ τῆς Σπάρτης διαμορφωθὲν καθεστῶς. Παμπάλαιοι νόμοι καὶ ἀρχαῖοι θεσμοί, ἦθη καὶ ἔθιμα, μέθοδοι ζωῆς καὶ τρόποι διαπαιδαγωγήσεως ἀρχαῖοι, διετηρήθησαν ζηλοτύπως καὶ ἡ πόλις ἔδιδε τὴν εἰκόνα μιᾶς νησίδος μέσα εἰς τὴν Ἑλλάδα διατηρησάσης ἐν ἀπολιθώσει μίαν ἐνδιαφέρουσαν φάσιν τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Ἡ Σπάρτη ὁμοίαζε μὲ ἕνα ἀπέραντον στρατόπεδον μᾶλλον, παρὰ μὲ κοινωνίαν πολιτικῶς ὀργανωμένην. Διετήρει μὲ ζηλότυπον ἐπιμονὴν τὴν στρατοκρατικὴν τῆς δομὴν, καί, μὲ σιδηρὰν θέλησιν καὶ θρησκευτικὴν προσήλωσιν, παρέμενε προσκεκολλημένη εἰς τοὺς αὐστηροὺς τῆς θεσμοῦ καὶ τὰς παμπάλαιας παραδόσεις. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἄκαμptos συντηρητισμὸς ἦτο τὸ λογικὸν ἐπακόλουθον τῆς ἐπιβιώσεώς της. Διεκρίθη μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ὄχι μόνον διὰ τὸν μοναδικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν στρατὸν της, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ γενναῖον φρόνημα, τὴν ὑπερηφάνειαν, τὸ ἦθος, τὴν λιτότητα, τὴν ἀντοχὴν, τὴν ἐντιμότητα καὶ τὸ εὐτολμον τῶν πολιτῶν της, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Ἡ Σπάρτη εἶχε γίνε, μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι δὲν ἐνέκρινον τὴν ἐξελικτικὴν πάλιν τῶν γενεῶν, ἐν ἐπιθυμητὸν ἀλλ' ἀπρόσιτον πρότυπον. Ὅλοι αἱ συντηρητικαὶ δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος ἔβλεπον εἰς τὴν Σπάρτην τὸ ἰδεῶδες των. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἡ Σπάρτη εἶχε φίλους τῆς ἀφοσιωμένους ὅλους τοὺς συντηρητικὸς τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι εἰργάζοντο διὰ τὴν ἐπιβολὴν ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος εἰς τὰς πατρίδας των, κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ἰσχύοντος εἰς τὴν Σπάρτην. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἡ Σπάρτη ἀπετέλει μίαν δύναμιν, ἡ ὁποία ἐπηρέαζεν ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον, καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀγνοηθῆ. Ἦτο ἕνας ἀντίπαλος στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς ἐπικίνδυνος.

Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντιθέτως μὲ τὴν Σπάρτην, διεκυβερνῶντο ἀπὸ ἀμέσως δημοκρατικὸν πολίτευμα. Αἱ ὅλον ἐνδιευρυνόμεναι λαοκρατικαὶ βάσεις τοῦ πολιτεύματος εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ εὐρεῖα κατ' ἀρχάς, καθολικὴ σχεδὸν κατόπιν, συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὰ κοινά, ἡ ταχεῖα ἀνοδος τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου λόγω τοῦ ἐκτεταμένου ἐμπορίου, καὶ ἡ πνευματικὴ συγκρότησις τῶν πολιτῶν, ἔδιδον εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν δυνατότητα ταχεῖας ἐξελίξεως καὶ ἀναπροσαρμογῆς εἰς πλεον ἐκσυγχρονισμένας μορφάς τοῦ δημοσίου βίου καὶ τῆς κοινωνικῆς δομῆς. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ὁ ἐντονος ρυθμὸς ἐνός καθολικοῦ καὶ συνεχῶς ἀνανεουμένου προοδευτισμοῦ. Κατέστησαν, οὕτω, αἱ Ἀθῆναι ἐν τῶν μεγαλυτέρων ἐμπορικῶν, βιομηχανικῶν, ναυτιλιακῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν κέντρων τῆς ἐποχῆς. Ὅλοι αἱ δημοκρατικαὶ καὶ προοδευτικαὶ δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος εἶχον ὡς πρότυπον τὰς Ἀθήνας. Ὑπῆρχον, λοιπόν, βασικαὶ διαφοραὶ τῶν δύο πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἀντικατοπτρίζοντο εἰς ὅλας

τάς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Παντοῦ ὑπῆρχον φίλοι καὶ ὀπαδοὶ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηῶν. Ἡ διαφορετικὴ ἄρθρωσις τῶν δύο πόλεων συνεπήγετο, ὡς ἦτο φυσικόν, βασικάς στατικὰς καὶ δυναμικάς ἀντιθέσεις μεταξύ των. Ἡ Σπάρτη ἦτο καθαρῶς γεωργικὴ περιοχὴ ἰδιοτύπου λειτουργίας. Αἱ Ἀθηναὶ ἐμπορικὴ πόλις. Ἡ Σπάρτη ἦτο ἐκ παραδόσεως καὶ ἐκ προθέσεως πτωχὴ. Αἱ Ἀθηναὶ ἐξ ἐπιδιώξεως πλουσία καὶ φιλόκαλλος. Ἡ Σπάρτη ἀπόθει πᾶσαν ἰδέαν οἰκονομικοῦ ἢ ἑδαφικοῦ ἐπεκτατισμοῦ, εἶχε στατικὴν καὶ ἀμυντικὴν νοοτροπίαν. Αἱ Ἀθηναὶ ἦσαν πόλις ἐπεκτατικὴ, ἐπιθετικὴ, πολυπράγμων, δυναμικὴ. Μετὰ τὸν τερματισμὸν τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς ἡπειρωτικῆς καὶ νησιωτικῆς Ἑλλάδος τοῦ ἀμέσου κινδύνου τῆς ξενικῆς κατακτῆσεως, ἡ Σπάρτη, συνεπῆς πρὸς τὰς ἀρχάς της, ἐδείχθη ἀπρόθυμος νὰ συνεχίσῃ εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἓνα πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ἐπιθετικόν καὶ τελικῶς ἀνεδιπλώθη εἰς τὴν περιοχὴν της. Αἱ Ἀθηναὶ, ἀνεμπόδιστοι ἀπὸ τὴν ἀνασταλτικὴν παρουσίαν τῆς Σπάρτης, ἀφῆκαν ἐλευθέραν τὴν φαντασίαν των καὶ συνέλαβον τὸ ὄραμα μιᾶς αὐτοκρατορίας καὶ ἐρρίφθησαν μὲ ὀρμὴν καὶ ζῆλον εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ὁράματος αὐτοῦ. Διὰ τὴν ὑλοποίησιν ὅμως μιᾶς τοιαύτης ἐπιδιώξεως, δύο προϋποθέσεις ἦσαν ἀναγκαῖαι. Ἡ καθυπόταξις τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν ἀντλήσιν τῶν ἀναγκαίων μέσων καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ, καὶ ἡ καθυπόταξις τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων της, διὰ νὰ ἀπαλειφθῇ πᾶς κίνδυνος ἐνδοελλαδικῆς ἀντιδράσεως. Τὴν καθυπόταξιν τῶν Ἑλληνικῶν νήσων καὶ τῶν ναυτικῶν πόλεων ἐπεδίωξαν διὰ τῆς ἰδρυθείσης συμμαχίας. Τὴν καθυπόταξιν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων της διὰ σειρᾶς ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι κατέστησαν τὸν πόλεμον ἀναπόφευκτον. Καὶ οἱ μὲν ὠμολογημένοι καὶ ἀνομολόγητοι σκοποὶ τῆς συμμαχίας ἐξετέθησαν ἤδη, αἱ πραγματικαὶ δὲ ἐπιδιώξεις της, μὲ τὴν πάροδον ὀλίγων ἐτῶν, ἦσαν διαφανεῖς καὶ ἀργότερον διεκηρύνοντο ἀπροσχηματίστως. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῆς Σπάρτης, ἐξηκολούθησαν ἐπιτυχῶς μετὰ τῶν συμμάχων των πλέον τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον. Ταυτοχρόνως, ὅμως, ἤρχισαν νὰ ἀναπτύσσουν ἑντονὸν ἐπιθετικὴν καὶ ἐπεκτατικὴν δρᾶσιν καὶ ἔναντι Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔστεργον εἰς τὴν ἑνταξίν των εἰς τὴν συμμαχίαν ἢ δὲν ἐνέδιδον εἰς τὰς ἀξιώσεις των. Ὡς ἦτο φυσικόν, οἱ ἀπειλούμενοι προσέφευγον εἰς τὴν Σπάρτην, ἐξαιτοῦντες τὴν προστασίαν της κατὰ τῶν Ἀθηῶν. Καὶ εὗρισκον προθύμους ὑποστηρικτάς εἰς τινὰς τῶν πλέον σημαντικῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης, καὶ ἰδίᾳ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀνεπτυγμένον ἐμπόριον, ὄχι μόνον διότι ἐξημιούντο ἀπὸ τὴν δραστηριότητα τῶν Ἀθηῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἀντελαμβάνοντο, ὅτι αἱ Ἀθηναὶ εἶχον ἤδη μονοπωλήσει τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἤλεγχον τὰς ἐπικοινωνίας τῶν μεγάλων κέντρων παραγωγῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς

Μαύρης θαλάσσης. Ἄπειλούμενοι καὶ σύμμαχοι ἐπεσκέπτοντο τὴν Σπάρτην καί, ἐν μέρει καθ' ὑπερβολὴν, ἐν μέρει πραγματικῶς, ἐξέθετον παρόντας ἢ καὶ ὑποθετικούς κινδύνους, ἐμφανίζοντες τὸ μέλλον σκοτεινὸν καὶ τὴν τύχην τοῦ πελοποννησιακοῦ συνασπισμοῦ ἀπροσδιόριστον, καὶ ἐξώθουν τὴν Σπάρτην νὰ ἀναλάβῃ τὸν ρόλον τοῦ σωτῆρος τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Σπάρτη, παρὰ τὰς πιέσεις τὰς ὁποίας ὑφίστατο, διετήρησε κατὰ τρόπον ἀξιοθαύμαστον τὴν ψυχραιμίαν της. Οὐδέποτε ἐνεθάρρυνε τοιαύτας προτάσεις, οὔτε ποτὲ ἀφῆκε νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ἐπιθυμεῖ ἢ ἐθεώρει σκόπιμον τὴν ἀνάληψιν τοιούτων πρωτοβουλιῶν. Τούναντίον, μάλιστα, εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν ἐπεκαλεῖτο τὴν προσήλωσίν της εἰς τὴν πατροπαράδοτον φιλειρηνικὴν της πολιτικὴν καὶ τὴν ἐμμονὴν της εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐν ἰσχύϊ συνθηκῶν εἰρήνης καὶ φιλίας. Διὰ τοῦτο, ἄλλως τε, καὶ κατηγορήθη, οὐχὶ ἅπαξ, ὡς ἀδιάφορος διὰ τὴν τύχην τῶν συμμάχων καὶ τῶν φίλων της. Πάντα ταῦτα ὅμως ἐδηλητηρίαζον τὰς μεταξὺ τῶν δύο πόλεων σχέσεις καὶ ἡ Σπάρτη ἤρχισε νὰ παρακολουθῇ μετὰ προσοχῆς καὶ αὐξοῦσης ἀνησυχίας τὴν δραστηριότητα τῶν Ἀθηνῶν. Οὕτω ἐκ τῶν πραγμάτων ἐδημιουργήθη τὸ κατάλληλον ψυχολογικὸν κλίμα, τὸ ὁποῖον ἐδίχασε τὴν Ἑλλάδα εἰς δύο ἀλληλομισούμενα στρατόπεδα. Ἐκτοτε, τυχαῖα ἢ ἠθελημένα ἐπεισόδια, ἀδεξιότητες εἰς πολιτικούς χειρισμούς, ἀδικαιολόγητος εὐθυξία, λόγοι γοήτρου, καχυποψίαι, ἠῦρνον καὶ ἐβάθυναν τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν δύο πόλεων. Γεγονότα, ὡς ἡ κατάληψις τῆς Θάσου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ ὑποστήριξις της ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἡ ὑποψία τῆς Σπάρτης ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεκίνουν τὴν ἐξέργεσιν τῶν εἰλώτων - θέμα εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Σπάρτη ἦτο πάντοτε ὑπερβολικὰ εὐαίσθητος-, αἱ συνεχεῖς προστριβαὶ τῶν Κορινθίων καὶ Μεγαρέων, ἡ ἐχθρότης τῶν Βοιωτῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἡ ἐπανᾶστασις τῆς Εὐβοίας καὶ ἄλλα γεγονότα ἐδημιούργουν κατάστασιν ἐκρηκτικὴν, ἡ ὁποία ὠμοίαζε πρὸς ἀκήρυκτον πόλεμον. Ἡ εἰρήνη συνεκρατεῖτο ἀπὸ λεπτὸν νῆμα, ἀλλὰ καὶ οἱ πλέον αἰσιόδοξοι προησθάνοντο ἐγγὺς τὸν πόλεμον. Ἐπὶ τι διάστημα, ὅταν τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνέλαβεν ὁ Κίμων, ἡ κατάστασις ἐφάνη πρὸς στιγμὴν βελτιουμένη (468). Πράγματι, ὁ Κίμων, λόγῳ τῶν πολιτικῶν του πεποιθήσεων, ἦτο ὁ μόνος ἐνδεδειγμένος ἡγέτης τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ ἀναθερμάνῃ τὰς σχέσεις τῶν δύο πόλεων. Ἦτο ὑπέρμαχος τῶν φιλικῶν μετὰ τῆς Σπάρτης δεσμῶν. Ἐπίστευεν εἰς τὴν δυνατότητα ὁμαλῆς συμβιώσεως καὶ συνεργασίας εἰσέτι τῶν δύο συνασπισμῶν. Ὑπεστήριζεν ὅτι ἡ ἰσχὺς τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναλωθῇ εἰς φθοροποιούς ἀγῶνας κατὰ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων της. Ἐθεώρει, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις φιλικῶν δεσμῶν μετὰ τῆς Σπάρτης, βασιζομένων ἐπὶ τῆς ἀλληλοκατανοήσεως τῶν συμφερόντων, ἦτο ἐπιβεβλημένη. Ἐὰν αἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἀπληθευροῦντο ἀπὸ ἐνδοελληνικᾶς προστριβάς, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ στρέψουν ἀκεραίας

τὰς δυνάμεις των κατὰ τῶν Περσῶν. Ἐχθροὶ δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἦσαν οἱ Πέρσαι καὶ ὄχι οἱ Σπαρτιάται. Ἡ ἄποψις τοῦ Κίμωνος ἦτο, ὅτι ὁ νεαρὸς καὶ ρωμαλέος ὄργανισμὸς τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας, ἔπρεπε, ὄχι μόνον νὰ διατηρηθῆ ἀνέπαφος ἀπὸ ἐνδοελληνικὰς καταβολὰς, ἀλλὰ πέραν τούτου ὄφειλε νὰ πρωτοστατήσῃ εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς ἔτι εὐρυτέρου συντονιστικοῦ ὄργανου ὄλων τῶν ὑγιῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων, διὰ τὰ ριφθῶν εἰς ἓνα ἀποφασιστικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Περσῶν. Ὁ ἀγὼν δὲ οὗτος δὲν ἔπρεπε, κατὰ τὸν Κίμωνα, νὰ περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν διάλυσιν τοῦ μεγάλου Περσικοῦ κράτους, ἢ τοῦλάχιστον, τὸν περιορισμὸν του εἰς τὴν ἐνδοχώραν τῆς Ἀσίας. Διὰ τοῦτο, ἀντετίθετο καὶ κατὰ τῶν προκλητικῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν συμμάχων καὶ κατὰ τῆς καλλιεργούμενης ἐχθρότητος τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὴν Σπάρτην, τὴν ὁποίαν ἄλλως τε ὁ ἴδιος προσωπικῶς ἐξετίμα καὶ ἐθαύμαζεν ἀπεριορίστως. Συνεπῆς πρὸς τὰς πεποιθήσεις του, ὁ Κίμων ἤσκησε πολιτικὴν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῶν δυσχερειῶν καὶ προστριβῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργοῦντο μεταξύ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων τῆς. Ὁ χῶρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ Κίμων ἀνέπτυξε τὴν δρᾶσιν του, ἦτο κυρίως ἡ Μακεδονία, ὁ Βόσπορος, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Κύπρου. Ἡ εὐρεία κατανόησις, τὴν ὁποίαν ἐπεδείκνυεν ἔναντι τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηνῶν, ἢ διαλλακτικότης καὶ τὰ φιλικὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα διεῖπον τὰς μετὰ τῆς Σπάρτης σχέσεις του, ἢ φυσικὴ γενναϊότης, τὸ ὑπερήφανον καὶ ἄγρογον τοῦ χαρακτῆρος του, τὸν κατέστησαν ἀγαπητὸν εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸν ἀνέδειξαν μέγαν πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν ἡγέτην τῆς ἐποχῆς του. Ἰδιαίτερος δὲ κατέστη ἀγαπητὸς εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίους πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸ πρόσωπόν του ἐβλεπον τὸν προασπιστὴν τῆς ἀσφαλείας των ἔναντι τοῦ ἀπειλητικοῦ Περσικοῦ κινδύνου καὶ τὸν δίκαιον καὶ σώφρονα ἡγέτην, ὁ ὁποῖος περιώριζε τὰς αὐθαιρεσίας τῶν Ἀθηναίων. Ἦτο δέ, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, *δεινότατός τε καὶ στωμυλίας Ἀττικῆς ὄλης ἀπηλλάχθη καὶ τῷ τρόπῳ πολὺν τὸ γενναῖον καὶ ἀληθὲς ἐνυπῆρχε καὶ μᾶλλον εἶναι Πελοποννήσιον τὸ σχῆμα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνδρός...* τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ ἦθους ἀγαστὰ καὶ γενναῖα τοῦ Κίμωνος. *Οὔτε γὰρ τόλμην Μιλτιάδου λειπόμενος, οὔτε Θεμιστοκλέους δικαιοτέρος ἀμποῖν ὁμολογεῖται γενέσθαι καὶ ταῖς πολεμικαῖς οὐδὲν ἀπορρέον ἀρεταῖς.*

Οὐδεὶς, λοιπὸν, ἄλλος τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐφαίνετο καταλληλότερος, κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, διὰ τὴν ἡγηθῆ τῆς συμμαχίας καὶ νὰ διεξάγῃ τελεσφόρως τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀπὸ τοῦ 470 π.Χ. μέχρι τοῦ 462 π.Χ., ὅτε ἐξωστρακίσθη ὑπὸ τῶν Ἀθη-

ναίων, ὁ Κίμων ἔδρασε νικηφόρος, καταλαβὼν ἀπὸ τοὺς Πέρσας τὴν παρὰ τὸν Στρυμῶνα Ἠϊῶνα, διασφαλίσας τὴν μέσῃ Μακεδονίας ὀδικὴν ἐλευθεροκοινωνίαν μὲ τὰς ἀποικίας τῆς Θράκης καὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης, ἐκυρίευσεν τὴν Σκῦρον καὶ ἀντιμετώπισεν τὴν ἀποστασίαν τῆς Νάξου, ἐξεπολιόρκησεν τὴν Θάσον καὶ κατήγαγε λαμπρὰς καὶ ἀποφασιστικὰς νίκας κατὰ τῶν Περσῶν εἰς τὸν Εὐρυμέδοντα, ἐκκαθαρίσας τελικῶς τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τῆς Περσικῆς κυριαρχίας. Τὸ 464 π.Χ. ἐξέσπασεν εἰς τὴν Σπάρτην ἡ στάσις τῶν εἰλώτων καὶ ὁ Κίμων, συνεπὴς εἰς τὴν πολιτικὴν τὴν ὁποίαν ἠκολούθει, εἰσηγήθη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἐγένετο δεκτὸν, ὅπως σταλῆ στρατιωτικὴ δύναμις διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας, οἱ ὅποιοι ἀντιμετώπιζον δυσκολίας εἰς τὴν καταβολὴν τῆς στάσεως. Οἱ Σπαρτιᾶται, βλέποντες ἤδη μὲ καχυποψίαν πᾶσαν ἐνέργειαν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὑποψιαζόμενοι ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν ἀμέτοχοι τῆς ὑποκινήσεως τῆς στάσεως, ἠρνήθησαν τὴν βοήθειαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρησαν τὴν τοιαύτην ἄρνησιν τῶν Σπαρτιατῶν βαρεῖαν προσβολὴν καὶ ἀνεκάλεσαν τὸν στρατὸν των, ἡ δὲ ὄργη των, καταλλήλως κατευθυνομένη, ἐστράφη κατὰ τοῦ Κίμωνος. Τὸ δημοκρατικὸν κόμμα, τὸ ὁποῖον συνεθλίβετο πολιτικῶς ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ Κίμωνος, ἐπωφελήθη τῆς δημιουργηθείσης λαϊκῆς ἀγανακτήσεως, ἐζήτησε δέ, καὶ ἐπέτυχεν, τὸ 462 π.Χ. τὸν ἐξοστρακισμὸν τοῦ Κίμωνος. Ταυτοχρόνως, οἱ Ἀθηναῖοι κατήγγειλαν τὴν μετὰ τῆς Σπάρτης συμμαχίαν.

3. Ἡ ἐν Νισύρῳ κατάστασις κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἦτοι ἀπὸ τῆς συμπίξεως τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς ἐκρήξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἐπακριβῶς. Τὰ διαθέσιμα ἱστορικὰ δεδομένα καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς περιόδου αὐτῆς, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Νίσυρον, εἶναι ἀπελπιστικῶς πτωχὰ καὶ συνεπῶς ἡ ἀνιστόρησις τῆς πολιτικῆς τῶν Νισυρίων κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εἶναι ἐξ ἀντικειμένου δυσχερεστάτη. Μόνον συμπερασματικῶς ἐκ τῆς παραλλήλου συγκρίσεως ἄλλων γειτονικῶν νήσων, δύναται νὰ γίνῃ, χωρὶς ὅμως καὶ ἡ ἀνιστόρησις αὐτὴ νὰ ἔχη τὴν ἀξίωσιν τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας. Ἡ ἐξιστόρησις τῆς περιόδου αὐτῆς τῆς Νισύρου καθίσταται τοσοῦτω μᾶλλον δυσχερεστέρα, καθ' ὅσον ἡ Νίσυρος, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι παρὰ τὴν Καρίαν νῆσοι, μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀπελευθερωθεῖσαι ἀπὸ τὸν Περσικὸν ζυγόν, καὶ μετὰ ἀπὸ μακροῦς καὶ δαπανηροῦς πολέμους εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε συμμετάσχει, ἐπεδόθη εἰς τὴν θεραπείαν τῶν πληγῶν ἐκ τῆς δουλείας καὶ τῶν πολέμων. Ἄλλως τε, καὶ ὁ ἐκ Περσίας κίνδυνος δὲν εἶχεν ἐκλείψει καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ Νίσυρος, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι γειτονικαὶ νῆσοι, ἐδρίσκοντο εἰς θέσιν προπαρασκευῆς καὶ ἀναμονῆς. Πέραν ὅμως τούτων, ἡ ἀπουσία γραπτῶν στοιχείων περὶ Νισύρου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον ἦτο σχεδὸν καθ'

όλοκληρίαν ἐστραμμένον εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ὅπου καὶ οἱ δύο μεγάλοι πρωταγωνισταὶ τοῦ ἐτοιμαζομένου δράματος ἀνέπτυσσον κυρίως τὴν δραστηριότητά των, μὲ τὴν ὁποίαν ἰδίᾳ ἀσχολοῦνται οἱ ἱστορήσαντες τὴν ἐποχὴν συγγραφεῖς. Ἡ Νίσυρος, ὡς μέλος τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ἠκολούθει τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν, μὴ ἀναπτύξασα οὐδεμίαν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν μετέπειτα γεγονότων.

4. Οἱ ἀμυντικοὶ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμοι ἠκολουθήθησαν ἀπὸ γενικὴν ἀναστάτωσησιν καὶ εὐρείαν ἀνακατάταξιν τῶν θεσμῶν καὶ ἀξιών τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ οἰκονομικοῦ, καὶ αὐτοῦ εἰσέτι τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδίως ἐκείνων, οἱ ὅποιοι κατῴκουν τὰς πόλεις καὶ τὰς νήσους τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ ταχεῖα νίκη καὶ ἡ πλήρης σχεδὸν ἐξουθένωσις τῶν γιγαντιαίων δυνάμεων τῶν Περσῶν, ἀπροσδόκητος καὶ ἀνέλπιστος, αἰφνιδίασε τοὺς πάντας. Αἱ διαστάσεις τῆς αἰσιοδοξίας καὶ τῆς αὐτοπεποιθήσεως ὑπερέβησαν τὸ ὄριον τῶν πραγματικῶν δυνατοτήτων τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἐπακολουθήσαντες ἀπελευθερωτικοὶ πόλεμοι, καὶ ἐν συνεχείᾳ αἱ ἐπιθετικαὶ ἐπιχειρήσεις, μὲ κύριον πλεον πρωταγωνιστὴν τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, αἱ ὁποῖαι διεξήγοντο ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐξήψαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὴν φαντασίαν τῶν κατοίκων τῶν νήσων, οἱ ὅποιοι, προσδοκοῦντες πάμπολλα, οἰστρηλατοῦντο ἀπὸ παντοίας ψευδαισθήσεις, τὰς ὁποίας διέψευσεν οἰκτρῶς ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν. Τὴν αἰσιοδοξίαν διεδέχθη ἡ ἀπογοήτευσίς. Τοιαῦτα ἦσαν καὶ τὰ διαδοχικὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐδοκίμασαν οἱ Νισύριοι τὴν περίοδον αὐτὴν.

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Νισύρου μετὰ τὰ Περσικὰ εἶχε δίδυμον συνέπειαν ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς νήσου. Πρῶτον, ἀπηλλάγη ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὑποτελείας τῶν Περσῶν. Δεύτερον, ἀπηλλάγη ἀπὸ τὴν ἐξάρτησιν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ καὶ τῆς Καρίας ἐν γένει. Ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Περσικοῦ κράτους ἐπὶ τῆς Νισύρου ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ μακροῦ. Ὑποτελής τῆς Λυδίας κατ' ἀρχάς, τῆς Καρίας κατόπιν, περιήλθεν ἐν συνεχείᾳ, καὶ μετὰ τὴν ἐνοποίησιν τοῦ Περσικοῦ κράτους ἐπὶ Κύρου τοῦ Μεγάλου, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ Περσικὴ κυριαρχία ἐναντι τῶν Ἑλληνικῶν νήσων ὑπῆρξε κατὰ κανόνα ἡπία. Ὅσονδῆποτε ὁμως ἡπία καὶ ἀνώδυνος ἂν ἦτο ἢ ἐπὶ τῆς Νισύρου Περσικὴ κυριαρχία, ἦτο ὅπωςδῆποτε ἀπεχθής. Ἡ ὑποτελεία εἰς ἄλλοφύλους, οἰανδῆποτε μορφήν καὶ ἂν ἔχη, μὲ οἰουσδῆποτε τρόπους καὶ ἂν ἀσκῆται, ὑπὸ οἰασδῆποτε συνθήκας καὶ ἂν τελῆ, εἶναι πάντοτε μισητὴ εἰς τοὺς ὑποτελεῖς. Διότι πάντοτε οἱ ὑποτελεῖς εἰς ἄλλοφύλους αἰσθάνονται τραυματισμένην τὴν ἐθνικὴν τῶν ὑπερηφάνειαν, ἢ δὲ στέρησις τῆς ἐλευθερίας αὐτομάτως δημιουργεῖ ἀντίδρασιν καὶ μῖσος. Πέραν δὲ τούτων, ὑπῆρχον γενικαὶ καὶ θεμελιώδεις διαφοραὶ μεταξύ τῶν Νισυρίων καὶ τῶν Περσῶν. Ἦτο ἡ δια-

φορὰ τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ ὁποῖα ὠδήγει τοὺς Νισυρίους, ὡς καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, νὰ θεωροῦν τοὺς Πέρσας βαρβάρους, τοῦλάχιστον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι εἶχον τελείως διάφορον καὶ ἀπαράδεκτον πολιτισμόν. Ὑπῆρχον διαφοραὶ εἰς τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν φυλετικὴν προέλευσιν. Ὑπῆρχον διαφοραὶ εἰς τὴν θρησκείαν, εἰς τὴν γλῶσσαν, διαφοραὶ εἰς τὸν τρόπον διοικήσεως καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν δομὴν, διαφοραὶ εἰς τὸν τρόπον ζωῆς, ἐνδύσεως, διατροφῆς, ἐνδαιτησίσεως, διαφοραὶ βιοθεωρίας, διαφοραὶ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ οἴκου, διαφοραὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας. Ὑπῆρχον διαφοραὶ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἰσχύος. Διαφοραὶ εἰς τὰς ἐννοίας τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀνδρείας, τῆς δικαιοσύνης. Ὑπῆρχον διαφοραὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴν πολιτείαν. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι οἱ Ἕλληνες, καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ οἱ Νισύριοι, ἐθεώρουν ἀνώτερον παντὸς ἄλλου τὸν ἰδικόν των πολιτισμόν, καὶ ἦσαν ὑπερήφανοι δι' αὐτόν, ἐδημιούργει αὐτομάτως τὴν ἀπέχθειαν καὶ τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ βαρβάρου κυριάρχου. Εἰς τοὺς Νισυρίους, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἐθεωρεῖτο βαθεῖα ἡ κατηγορία ὅτι ἐμμοῦντο τοὺς Πέρσας, ὅτι ἐμήδιζον. Ὅσονδῆποτε λοιπὸν ἠπία καὶ ἄν ἦτο ἡ Περσικὴ κυριαρχία, ἦτο ἀποκρουστικὴ. Ἦτο δὲ γεγονός ὅτι ἡ ὑποτελεία εἰς τοὺς Πέρσας δὲν ἦτο ἐπαχθῆς. Ἡ ὑποτελεία τῆς Νισύρου εἰς τοὺς Πέρσας ἐξεφράζετο κυρίως μὲ τὴν καταβολὴν μικροῦ - μᾶλλον συμβολικοῦ - φόρου ὑποτελείας, τὸν ὁποῖον κατέβαλλον εἰς τὸν ἐκάστοτε σατράπην τῆς περιοχῆς τῆς Καρίας, εἰς ἣν ὑπήγετο καὶ ἡ Νίσυρος, μὲ τὴν περιστασιακὴν παρουσίαν εἰς τὴν νῆσον εἰσπρακτόρων πρὸς εἰσπραξίν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ἐκτάκτων εἰσφορῶν, ἢ ὑπαλλήλων τοῦ σατράπου ἢ τοῦ βασιλέως πρὸς διαβίβασιν ὁδηγίων, πρὸς τὰς ὁποίας βεβαίως οἱ Νισύριοι ὄφειλον νὰ συμμορφοῦνται, καὶ αἱ ὁποῖαι κατὰ κανόνα ἀφεῶρων εἰς γενικὰ θέματα τοῦ κράτους ἢ εἰδικὰ τοπικῆς σημασίας, τὰ ὁποῖα συνήθως δὲν ἔθιγον τὸ ὑφιστάμενον κοινωνικὸν κατεστημένον, μὲ τὴν ἐμφάνισιν ἢ διέλευσιν κατὰ καιροὺς μικρῶν φρουρῶν, μὲ τὴν ἐγκατάστασιν πολιτικοῦ συστήματος καὶ ἰδίᾳ προσώπων συμβιβαζομένων καὶ ἀρεστῶν εἰς τὸν δυνάστην. Ἄλλως τε, καὶ βάσει τῶν γενικῶν ὁδηγίων τὰς ὁποίας εἶχον οἱ σατράπαι, ἢ μεταχειρίσις τῶν Ἑλλήνων ὑποτελῶν ἦτο ὑπὸ τινος ἐπόψεως προνομιακῆ. Εἰδικώτερον, ἡ Νίσυρος διῆλθεν ἀπὸ ποικίλα στάδια διοικητικῆς ἐξαρτήσεως. Ὁ Δαρεῖος πρῶτος ὠργάνωσε τὸ ἀχανὲς Περσικὸν κράτος εἰς εἴκοσι σατραπείας, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων διωρίζοντο πρόσωπα τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τοῦ βασιλέως, ὥστε νὰ γίνεται ἀσφαλῆς χρῆσις τῶν ἐκτεταμένων ἀποκεντρωτικῶν ἀρμοδιοτήτων των. Ἐν τούτοις, εἰς ὅσας πόλεις ἢ ἐπαρχίας ὑπῆρχον βασιλεῖς ἢ τύραννοι, διετηρήθησαν, ὑπαγόμενοι ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα καὶ οὐχὶ εἰς τὸν σατράπην. Τοιαύτη ἦτο ἐπὶ παραδείγματι ἡ βασιλις τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, ἥτις ἐβασίλευε καὶ ἐπὶ τῶν Νι-

συρίων τὸν Σον αἰῶνα. Μετὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς δυναστείας της, ἡ Νίσυρος ὑπῆχθη εἰς τὸν σατράπην Καρίας. Ὁ σατράπης Καρίας, ὑπόχρεως ὅπως καταβάλλῃ εἰς τὸν βασιλέα τὸν καθωρισμένον ἐτήσιον φόρον, κατένειμε τοῦτον εἰς τὰς ὑπ' αὐτὸν πόλεις καὶ νήσους, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ βασιλικοῦ γραμματέως, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ εἰς τὴν Νίσυρον, ἥτις κατέβαλλεν εἰς αὐτὸν φόρον διὰ τὴν νῆσον καὶ τὰς παρακειμένας νησίδας. Ἡ περαιτέρω κατανομή τοῦ φόρου εἰς τοὺς πολίτας τῆς Νισύρου ἐγένετο ἄνευ παρεμβολῆς ἢ ἐπεμβάσεως τῆς περσικῆς διοικήσεως, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ δήμου. Πέραν ὅμως τοῦ χρηματικοῦ τούτου φόρου, ἡ Νίσυρος ὑπεχρεοῦτο νὰ ἀποστέλλῃ εἰς Σοῦσα δεκάτην τῆς παραγωγῆς της διὰ τὴν συντήρησιν τῆς Αὐλῆς. Μόνιμοι Περσικαὶ φρουραὶ δὲν ὑπῆρχον εἰς τὴν Νίσυρον. Περιστασιακῶς μόνον ἀπεστέλλοντο ἢ διήρχοντο ἐκ Νισύρου. Αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ τῆς Νισύρου, ἀποτελούμεναι ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας καὶ ὑπαλλήλους τοῦ δήμου, ἐξελέγοντο κατὰ τὰ πάτρια ἀπὸ τὸν Νισυριακὸν λαὸν καὶ ἀνεγνωρίζοντο ὑπὸ τῶν σατραπῶν, ἐφ' ὅσον δὲν ἦσαν σεσημασμένοι πολέμοι αὐτῶν ἢ ἀνεπιθύμητοι. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐξελέγοντο ἢ διορίζοντο ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ ἀνεγνωρίζοντο ὑπὸ τοῦ σατράπου, ἤσκουν ἐλευθέρως τὰ λειτουργήματά των καὶ ἐλογοδότην μόνον ἐναντι τοῦ δήμου, μὴ ἄσκουμένου ἐλέγχου τῶν δημοσίων αὐτῶν πράξεων ὑπὸ τῆς σατραπείας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ τῆς Νισύρου δὲν ἦσαν ὑπάλληλοι τοῦ σατράπου. Ἐξ ἄλλου, ὁ ἴδιος ὁ λαὸς τῆς Νισύρου ἦτο ἐλεύθερος νὰ γράφῃ, νὰ σκέπτεται, νὰ πλουτίζῃ, ἀρκεῖ νὰ μὴ ἐδημιουργοῦντο ἐκ τῶν ἐνεργημάτων των προβλήματα εἰς τὴν τάξιν, τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἐπικυριάρχου. Δὲν ὑπεχρεοῦντο ἐπίσης οἱ Νισύριοι νὰ συντηροῦν καὶ νὰ θέτουν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ σατράπου στρατὸν ἢ στόλον. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἐδημιουργεῖτο μόνον καθ' ὅσον ἀφεώρα εἰς γενικὰς ἢ σημαντικὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἐφ' ὅσον ἐζητεῖτο τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, τὰς δαπάνας τῶν ἐκστρατειῶν ἔφευρον ὁ βασιλεὺς, δοθέντος ὅτι ὁ Περσικὸς στρατὸς ἦτο μισθοφορικός. Οἱ σατράπαι, ἐπίσης, εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ἠδύνατο νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὴν Νίσυρον τὴν ἀποστολὴν μισθοφόρων. Τοιαύτη ἦτο, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ἡ φύσις καὶ ἡ ἔκτασις τῆς Περσικῆς ἐπικυριαρχίας ἐπὶ τῆς Νισύρου καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι, ὅσον ἀπεχθὴς καὶ ἂν ἦτο, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ βαρεῖα. Ἐξ ἄλλου, ἡ Νίσυρος ὠφελεῖτο ἀπὸ τὴν Περσικὴν ἐπικυριαρχίαν, διότι, ἂν καὶ εἶχε περιορισμένην ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐλευθερίαν, ἔχαιρε τῆς ἐν τῷ βασιλείῳ ἐπικρατούσης τάξεως καὶ ἀσφαλείας, καὶ ἠδύνατο, ὡς ὀργανικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀχανοῦς κράτους, νὰ ἀναπτύσῃ τὴν οἰκονομίαν της ἐν ἀνέσει καὶ νὰ προάγεται πνευματικῶς καὶ πολιτιστικῶς κατὰ τὰς ἐθνικὰς καὶ τοπικὰς της παραδόσεις καὶ δυνατότητας. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, τὰ μεγάλα καὶ σημαντικὰ πλεονεκτήματα δὲν

ἦτο δυνατόν νά ἰσοσταθμίσουν τήν ἔθνικὴν ταπεινώσιν, τήν ὁποίαν ἠσθάνοντο ἔντονον οἱ Νισύριοι, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, Ἕλληνες ὄντες, διετέλουν ἐν ὑποτελείᾳ εἰς βαρβάρους. Εἰς τὸν ζυγὸν τῶν αἰσθημάτων των, ἡ πλάστιγξ τῆς ἔθνικῆς καὶ φυλετικῆς ὑπεροχῆς καὶ ὑπερηφανείας ἐβάρυνε πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν πλάστιγγα τῶν ὄσων πλεονεκτημάτων καὶ ἂν ἐκέκτηντο. Οὐδὲν ἀντάλλαγμα ὑπῆρχεν ἱκανὸν νά ἐξαγοράσῃ τὴν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς καὶ τὸ αἶσθημα τῆς δουλείας. Διὰ τοῦτο πάντοτε ἡ Νίσυρος, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ νῆσοι, προθύμως μετεῖχον εἰς πᾶσαν κίνησιν ἢ ἀγῶνα ἀποσκοποῦντα εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν των ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ.

Πέραν τούτου, ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Νισύρου ἀπὸ τῶν Περσῶν τὴν ἀποσυνέδεε πλέον ἀπὸ τὴν ἐξάρτησίν της ἐκ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Ὡς ἤδη ἱστορήθη, κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς Περσικῆς κατοχῆς ἡ Νίσυρος καὶ ἄλλαι τινὲς γειτονικαὶ νῆσοι ὑπήγοντο εἰς τὸν βασιλεῦα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Ἀπετέλει παράδοσιν τῆς Περσικῆς πολιτικῆς, νά διατηρῶνται εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ νά χαίρουν αὐτονομίας τινὸς οἱ ἡγεμόνες - τύραννοι ἢ βασιλεῖς - πόλεων τινῶν ἢ νήσων ἢ καὶ περιοχῶν. Ἦτο μία παραχώρησις εὐνοίας καί, εἰς τινὰς περιπτώσεις, σκοπιμότητος, τοῦ Πέρσου βασιλέως πρὸς διακεκριμένους ἢ ἰσχυροὺς τοπικοὺς ἡγεμόνας, παρέχοντας βεβαίως, εἰλικρινῶς ἢ μὴ, δείγματα ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν βασιλεῦα. Μία τοιαύτη περιοχή ἦτο καὶ ἡ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπήγετο καὶ ἡ Νίσυρος, καὶ ὅπου ἐβασίλευσαν, κατὰ τὴν περίοδον τῶν Περσικῶν πολέμων, ὁ σύζυγος τῆς Ἀρτεμισίας, ἡ ἰδία καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ υἱὸς της. Ἡ Ἀλικαρνασσὸς ἦτο κέντρον κοσμοπολιτικόν, ὅπως ἦσαν πολλαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Κατῳκεῖτο ἀπὸ Ἑλλήνας, Κᾶρους, Πέρσας, Φοίνικας, Σύρους. Προεῖχε βεβαίως ὁ Ἑλληνικὸς χαρακτήρ τῆς πόλεως, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀμιγῆς. Ἦτο μία ἀπὸ τὰς ἀνθούσας πόλεις τῆς Περσίας, μὲ πολλαπλᾶς πολιτιστικὰς ἐπιμιξίας, αἱ ὁποῖαι προητοιμάζον τὸν ἰδιαιτέρον καὶ ἰδιόμορφον ἐκείνον τύπον τῆς πόλεως, ὁ ὁποῖος ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Ἦτο πόλις («μῆξοβάρβαρος») καὶ ἀπετέλει χοάνην ἀναχωνεύσεως Περσικῶν καὶ Ἑλληνικῶν στοιχείων. Ἡ ἐξάρτησις τῆς Νισύρου ἐκ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἦτο οἴονεϊ ἢ ἐνδιάμεσος βαθμὶς ὑποτελείας τῆς νήσου εἰς τοὺς Πέρσας. Ἦτο ταυτοχρόνως τὸ σύμβολον τῆς ὀργανικῆς καὶ πολιτικῆς συνδέσεως τῆς Νισύρου μετὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἀσίας καὶ μὲ ὅ,τι ἐξεπροσώπει διὰ τὴν Νίσυρον ἢ Ἀσία, ἡ ξένη, ἀχανής, κατακτητικὴ καὶ ἐχθρικὴ ἡπειρος. Ἡ ἀποσύνδεσις τῆς Νισύρου ἀπὸ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἐδημιούργει εἰς τοὺς Νισυρίους τὴν αἰσθησιν τῆς ἀποκοπῆς των ἀπὸ τὴν ἀσιατικὴν περίπτυσιν, ἔστω καὶ συμβολικῶς, καὶ τῆς συνδέσεώς της μετὰ τὴν Ἑλλάδα, ἦτοι μὲ τὰς ἀρχεγόνους καὶ γνησίας φυλετικὰς των ρίζας. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀποσύνδεσις αὐτῆ ἔδιδε τὴν εὐκαιρίαν τῆς δημιουργίας μιᾶς αὐ-

τοδυνάμου νησιωτικῆς ἐνότητος τῆς ἐναντι τῆς Καρίας περιοχῆς, γνησίως Ἑλληνικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ μετεῖχον ὄλαι αἱ νῆσοι τοῦ νοτίου συγκροτήματος τοῦ Αἰγαίου. Μία τοιαύτη ἔνωσις νήσων, ὁμοιογενῶν φυλετικῶς, οικονομικῶς καὶ κοινωνικῶς, θὰ ἀπετέλει ἀξιόλογον πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, δυναμένην νὰ διαδραματίσῃ ἐξέχοντα ρόλον ἐντὸς τῆς εὐρυτέρας Ἑλληνικῆς ἐνότητος καὶ νὰ ἀποτελέσῃ σημαντικὸν ἀμυντικὸν παράγοντα κατὰ τῆς ἀπειλῆς τῶν Περσῶν. Ἡ τοιαύτη ἔνωσις τῶν νήσων δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ὑλοποιηθῇ, διότι ἐπεκράτησεν ἡ ἄποψις, ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, εἰς ἣν ἐνετάχθησαν αἱ νῆσοι, ἦτο ἐπαρκὲς πλαίσιον ἀσφαλείας καὶ ἀναπτύξεως, παρ' ὅλον ὅτι ὅλοι ἠσθάνοντο, ὅτι ἡ συμμετοχὴ των εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοαν τοῦ συνασπισμοῦ πρὸς συνέχισιν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ.

Πράγματι, μετὰ τὰς κατὰ τῶν Περσῶν νίκας τῶν Ἑλλήνων, αἱ ὁποῖαι ἔφερον καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν παρὰ τὴν Ἀσίαν νήσων, μέγα κύμα ἐνθουσιασμοῦ καὶ αἰσιοδοξίας κατέκλυσεν ὅλην τὴν περιοχὴν. Ἡ φαντασία ἐκινεῖτο ἐλευθέρα καὶ ὠδηγεῖτο ἀπὸ μίαν ὑπερεκτίμησιν τῶν διαμορφωθέντων πραγματικῶν δεδομένων. Πυρετὸς πολυπραγμοσύνης κατέλαβε τοὺς πάντας. Ἐβλεπον ἤδη τὴν πτῶσιν τοῦ Περσικοῦ κολοσσοῦ καὶ ἔσπευδον ὅλοι νὰ συνεισφέρουν τὰς δυνάμεις των πρὸς τοῦτο. Ἡ περίσκεψις καὶ ἡ πολιτικότης ἀπωθήθησαν εἰς τὰ παρασκήνια. Ὅλοι ἦσαν πρόθυμοι διὰ θυσίας. Ὅλοι ἐβιάζοντο νὰ προσφέρουν τὰ πάντα, χωρὶς ὑπολογισμόν, χωρὶς ὑστεροβουλίαν, εἰς τὸν μεγάλον σκοπόν. Μέσα εἰς τὸ πυρετῶδες αὐτὸ κλίμα, ἡ Νίσυρος ὡς καὶ αἱ ἄλλαι νῆσοι ἤρχισαν ἐν τάχει νὰ ἀναπροσαρμόζουν τὴν πολιτικὴν των πρὸς τὰς νέας ἀνακατατάξεις, τὰ νέα δεδομένα καὶ τοὺς προσφάτους δραματισμούς. Ἐγνώριζον οἱ Νισύριοι, ὅτι ἡ προσφάτως κατακτηθεῖσα ἐλευθερία των δὲν παρεῖχε τὴν εὐχέριαν ἀνεξαρτήτου πολιτικῆς, τοῦλάχιστον ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας. Δὲν ἔτρεφον ψευδαισθήσεις ὡς πρὸς τὰς πραγματικὰς των δυνατότητας. Ἡ νῆσος των ἦτο μικρὰ καὶ ὀλιγάριθμος. Ἡ οἰκονομία των δὲν ἦτο αὐτᾶρκης, οὔτε ὑπὸ συνθήκας εὐνοϊκᾶς. Ὁ στόλος, τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξοπλίσουν, δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν οὐδὲ τὴν ἐλευθέραν διακίνησιν τῶν ἀγαθῶν των νὰ διασφαλίσῃ. Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς νήσου ἦτο δυσμενῆς καὶ τὴν ἐξέθετεν εἰς μεγάλους κινδύνους καὶ ἐκ μέρους τῶν Περσῶν καὶ ἐκ μέρους ἰσχυρῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων. Ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ διαφυλάξουν, καθ' ὃ μέτρον τοῦτο ἦτο δυνατόν, τὴν προσφάτως ἀποκτηθεῖσαν ἐλευθερίαν των, ἦτο ἡ ἔνταξις των εἰς ἰσχυρὸν ναυτικὸν συνασπισμόν. Ἀσφαλῶς, οἱ Νισύριοι θὰ ἠῤῥοντο νὰ ἦτο δυνατὸς ἕνας τοπικὸς συνασπισμός, ὅστις θὰ περιελάμβανε τὸ παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν νησιωτικὸν συγκρότημα. Οὔτε ὅμως ἡ Ρόδος, οὔτε ἡ Κῶς, οὔτε αἱ Ἰωνικαὶ νῆσοι ἐκέκτηντο τὰς ἀναγκαίας προϋποθέσεις διὰ τὴν σύμπηξιν αὐτοδυνάμου συνασπισμοῦ, ἱκανοῦ

νά ασκή ἴδιαν πολιτικὴν καὶ νά παρέχη τὴν ἀναγκαίαν προστασίαν πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις. Καὶ ἂν εἰσέτι ὑπῆρχον αἱ κατάλληλοι προϋποθέσεις, ἡ ἰδέα ἐνὸς τοιούτου συνασπισμοῦ δὲν εἶχεν ἀκόμη ὠριμάσει, καὶ δὴ ἐντὸς τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε κλίματος. Παρὰ τὸν ἀχαλίνωτον ἐνθουσιασμόν, ὁ ὁποῖος ἐπεκράτει εἰς ὅλους τοὺς Ἑλληνας διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους νίκας κατὰ τῶν Περσῶν, ἦτο γεγονός, ὅτι ὁ ἐξ Ἀσίας κίνδυνος δὲν εἶχεν ἐκλείψει διὰ τὰς νήσους. Οἱ Πέρσαι ἠττήθησαν, ἀλλὰ δὲν ἐξουδετερώθησαν. Κράτος μέγα καὶ ἰσχυρόν ἡ Περσία, διέθετεν ἀνεξαντλήτους πηγὰς ἀνανεώσεως τῶν ἀπολλυομένων στρατιωτικῶν τῆς δυνάμεων. Τὸ Περσικὸν κράτος δὲν ἔπαυσε, παρὰ τὰς ἥττας του, νά εἶναι ὑπολογίσιμος ἐχθρός. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ μίαν ἀπέραντον ἐδαφικὴν ἑκτασιν. Ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἀπὸ τῆς θαλάσσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῶν Ὑπερβορείων. Ἦτο, πράγματι, διὰ τὴν ἐποχὴν, ἀχανὲς κράτος καὶ ἐν πολλοῖς ἀνεξιχνίαστον. Πολυάνθρωπον καὶ φυλετικῶς ἀνομοιογενές. Οἱ ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως ἀνῆκον εἰς τὰς πλείστας τῶν γνωστῶν τότε φυλῶν καὶ χρωμάτων. Καὶ ἡ κάθε ὑποτελὴς φυλὴ εἶχε, καὶ διετήρει, τὰς συνθηεῖας, τὰ ἔθιμα καὶ τὰ ἥθη τῆς, τὰς κοινωνικὰς καὶ θρησκευτικὰς παραδόσεις τῆς. Ἡ Περσία τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὀλίγον ἀπεῖχε τοῦ οἰκουμενικοῦ κράτους. Παρὰ ταῦτα, δὲν εἶχεν ἀφομοιωτικὴν ἰκανότητα. Ἴσως καὶ διὰ λόγους πολιτικούς δὲν τὴν ἐπεδίωκεν. Ἡ κυριαρχία τῆς ἦτο πολιτικὴ. Ἐξεφράζετο εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ὑποτελείας, εἰς τὴν καταβολὴν μικροῦ φόρου καὶ εἰς τὴν διοικητικὴν ἐξάρτησιν, ἥτις ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον χαλαρά. Ἦτο ενας κολοσσὸς χωρὶς ὀργανικὴν ἐνότητα. Διέθετεν ὅμως ἀνεξαντλήτους πηγὰς καὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι εὐκόλως ἠδύναντο νά ἐπιβληθοῦν, ὄχι διὰ τὴν ἀξιότητα ἢ τὴν ποιότητά των, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄγκον των τὸν ὄλονεν καὶ ἀπεριορίστως ἀνανεούμενον. Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἦτται καὶ καταστροφαὶ τὰς ὁποίας ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς μεγάλας ἐθνικὰς ἐξεγέρσεις τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὴν ἐνδημοῦσαν ἀπιστίαν τῶν σατραπῶν, ἐπέφερον κάποιον κλονισμόν εἰς τὸν κολοσσόν. Ὡστόσοσον, παρὰ τὰς ἐνδογενεῖς δυσχερείας καὶ τὰς ἐξωγενεῖς ἀτυχίας, ἐξηκολούθει νά ἀποτελεῖ φοβερὰν δύναμιν καὶ ἀπειλήν. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτόν, αἱ ἀδιάκοποι νίκαι τῶν Ἑλλήνων εἶχον μὲν ἀπελευθερώσει τὴν Νίσυρον, τὰς ἄλλας παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν νήσους καὶ τινὰς παραλίους πόλεις, ἀλλ' ἡ κατακτηθεῖσα ἐλευθερία δὲν συναδεύετο ἀπὸ τὴν ἀπαραίτητον μελλοντικὴν ἀσφάλειαν. Ἄλλως τε, ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν συνεχίζετο μὲ ποικίλας φάσεις, κυρίως ἐν θαλάσσει, καὶ μάλιστα περὶ τὴν Νίσυρον καὶ τὰς λοιπὰς νήσους. Τὰ κατὰ τῶν Περσῶν πλῆγματα, ὅσονδήποτε βαρέα καὶ ἂν ἦσαν, δὲν διετηροῦντο ἐπὶ μακρὸν ἀνεπούλωτα καὶ συνεπῶς δὲν ἦσαν ἀποφασιστικά. Μία ὅμως ἐνδεχομένη σοβαρὰ ἦττα τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων ἠδύνατο νά ἀποβῆ μοιραία. Στηριζόμενοι εἰς αὐτὴν τὴν δυνατότητα οἱ Πέρσαι ἐξηκο-

λούθουν τὸν μακροχρόνιον πόλεμον, καὶ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐγκατέλειψαν τὴν πρόθεσιν τῶν νὰ ἀνακτήσουν διὰ παντὸς τρόπον τὰς ἀπολεσθείας νήσους. Διότι ἐθεώρουν τὰς νήσους ζωτικὸν χῶρον τῆς ἐπεκτατικῆς τῶν πρὸς τὴν Δύσιν πολιτικῆς. Τελικῶς, οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες ἀνεπτέρωσαν τὰς ἐλπίδας τῶν Περσῶν καὶ προσέφερον εἰς αὐτοὺς τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιτύχουν ὅ,τι δὲν ἠδύναντο διὰ τοῦ πολέμου, δι' ἄλλων τρόπων. Ἐπωφελήθησαν μὲ τὸν πλέον τελεσφόρον τρόπον τῶν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὀγκομένων ἀντιθέσεων. Ἦσκησαν δὲ τόσον ἀποτελεσματικῶς τὴν καιροσκοπικὴν τῶν πολιτικῶν οἱ Πέρσαι, ἐνισχύοντες ἐκάστοτε ἐκείνους τοὺς ὁποίους εἶχον συμφέρον νὰ ἐνισχύσουν, μὲ σκοπὸν νὰ φθείρουν τὰς δυνάμεις ὄλων, ὥστε τελικῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν, οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες ἔγιναν ὑπερθεματισταὶ προσφορῶν πρὸς τοὺς Πέρσας. Πράγματι, οἱ Πέρσαι παρηκολούθουν μετὰ προσοχῆς τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν. Αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης, ἥδη ἀπὸ τῆς γενέσεώς των, δὲν διέλαθον τῆς προσοχῆς τῆς Περσικῆς αὐλῆς. Ἡ ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ, ἡ ἐπιθετικότης καὶ ἡ δραστηριότης τῶν Ἀθηναίων μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἡ αὔξησις τοῦ στόλου των, ὁ συγκεντρούμενος πλοῦτος, ἡ μαχητικὴ ἰκανότης των ἀνησυχῶν τοὺς Πέρσας. Τοῦναντίον, ἡ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης παρείχεν εἰς αὐτοὺς πλείστας συμφέροντες δυνατότητας. Ὅσον αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν δύο συνασπισμῶν ἐβαθύνοντο, τόσον οἱ Πέρσαι ἐξεδήλουν καὶ μεγαλυτέρας συμπαθείας πρὸς τὴν Σπάρτην. Δὲν ἤργησαν νὰ ὑλοποιήσουν τὰς συμπαθείας εἰς ἐμπράκτους ἐκδηλώσεις φιλίας καὶ ὑποστηρίξεως. Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἐνεθάρρυνε τὴν πολιτικὴν αὐτὴν τῶν Περσῶν, δὲν τοὺς ἀπεγοήτευεν. Ἦσαν βέβαιοι, ὅτι ἡ ἐνδοτικότης τῆς Σπάρτης ἦτο ζήτημα χρόνου καὶ βεβαίως διαμορφώσεως νέων συνθηκῶν τῶν σχέσεων τῆς μετὰ τοὺς Ἀθηναίους. Διὰ τοῦτο, καθ' ὅλον τὸ διάστημα μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Πέρσαι ἐμάχοντο πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ παρηκολούθουν τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐγνώριζον ἤδη, ὅτι ἡ μεταξὺ των ἐνοπλος σύγκρουσις ἦτο ἀναπότρεπτος καὶ ἐσκέπτοντο, ὅτι ὄχι μόνον θὰ ἀπηλλάσσοντο τῆς ἐπιθετικῆς δραστηριότητος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ θὰ εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρέμβουν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐνοποίησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τελικῶς νὰ ἐπανακτήσουν, τοῦλάχιστον, ὅσα κατόπιν τῶν ἀλλεπαλλήλων ἡττῶν ἀπώλεσαν. Ἡ μετέπειτα ἐξέλιξις τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐδικαίωσε πλήρως τοὺς Πέρσας.

Ὅπως οἱ Πέρσαι παρηκολούθουν τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα καὶ ἐμελέτων τὴν ἀκολουθητέαν πολιτικὴν, οὕτω καὶ οἱ Νισύριοι καὶ οἱ λοιποὶ νησιῶται καὶ παράλιοι παρηκολούθουν τὴν Περσικὴν πολιτικὴν καὶ βεβαίως οἱ σκοποὶ τῆς δὲν διέλαθον τῆς προσοχῆς των. Τοῦτο ἄλλως τε δὲν ἦτο δυσχερές, διότι οἱ Πέρσαι δὲν ἀπέκρυπτον τὰς προθέσεις των. Οἱ Νισύριοι, λοιπόν, ἀνησυχῶν ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῶν σχέσεων Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης,

ὄχι μόνον διότι μία ἐνδεχομένη σύγκρουσις θὰ τοὺς ἐνέπλεκεν εἰς μίαν περιπέτειαν μὲ ἀγνώστους συνεπείας, ὄχι μόνον διότι θὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι, ὡς ἐκ τῆς συμμαχίας των μὲ τοὺς Ἀθηναίους, νὰ πολεμήσουν ἐναντίον ἄλλων Ἑλλήνων, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδεμίαν ἐχθρότητα ἤσθάνοντο, ὄχι μόνον διότι θὰ ὑφίσταντο ἀδικαιολογήτους θυσίας, ἀλλὰ διότι ἦσαν βέβαιοι ὅτι τελικῶς αὐτοὶ θὰ ἦσαν τὰ θύματα μιᾶς τοιαύτης συγκρούσεως. Οὕτως ἢ ἄλλως ἢ ἐλευθερία των ἐκινδύνευε καὶ ὁ κίνδυνος ἐπαναδουλώσεώς των εἰς τοὺς Πέρσας ἦτο ἔκδηλος. Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ὁ στενὸς διάυλος τῶν 9 μιλίων τοῦ Τριοπίου ἀκρωτηρίου καὶ τῆς Νισύρου, λόγῳ τῆς ὑπεροχῆς τῶν Ἑλληνικῶν ναυτικῶν δυνάμεων ἀπετέλει ἰσχυρὰν ἀμυντικὴν τάφρον, τὴν ὁποίαν δυσχερῶς ἠδύναντο νὰ προσπελάσουν οἱ Πέρσαι. Ἀλλ' ἐάν, λόγῳ τῆς ἀλληλοεξοντώσεως, αἱ Ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἐξησθένουν, τὸ στενὸν τοῦ Τριοπίου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ προστατεύσῃ τοὺς Νισυρίους ἀπὸ τοὺς Πέρσας. Ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διαρκῆς παρουσία τοῦ Φοινικικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος περιέπλεεν ἀδιακόπως τὰ παράλια μεταξὺ Καρίας καὶ Κύπρου, ἦτο μία εἰδοποίησις ὡς πρὸς τὸ τί ἀνέμενε τοὺς Νισυρίους ἂν ἀπεδυναμοῦντο αἱ Ἑλληνικαὶ δυνάμεις. Ἡδη, καὶ ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας, ἡ προστασία τῶν Νισυρίων παρείχε δυσχερείας, ἀφοῦ ἡ Νίσυρος εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς ἀκραίας περιοχῆς τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων, ἐγγύτερον τῆς Περσίας ἢ τῶν Ἑλληνικῶν κέντρων κειμένη. Ἡ διαρκῆς παρουσία τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου εἰς τὴν μεταξὺ Προποντίδος καὶ Δωριίδος περιοχὴν ἦτο παρήγορος παρουσία διὰ τοὺς Νισυρίους καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὑπεβάλλοντο ἀγογγύστως εἰς τόσας θυσίας. Πέραν τούτου ὅμως, ἡ Νίσυρος καὶ αἱ ἄλλαι νῆσοι κατέστησαν ὀρμητήρια, ναύσταθμοὶ καὶ καταφύγια τῶν Ἀθηναϊκῶν πλοίων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἡ ἀβεβαία ἐλευθερία των ἦτο καταδικασμένη εἰς περιορισμούς καὶ ὁμοίαν ἢ Νίσυρος μὲ νῆσον ὑπὸ οἴονει κατοχὴν μᾶλλον ἢ πλήρως ἐλευθέραν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλος εἶχον τὴν ψευδαἰσθησιν ὅτι μετεῖχον ἰσοτίμως τῆς συμμαχίας, ὅτι αἱ θυσίαι των ἦσαν ἠθελήμεναι, ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετεῖτο ἀποτελεσματικῶς ἡ ἀσφάλειά των. Ἰδίᾳ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συμμαχίας καὶ κατόπιν κατὰ τὴν περίοδον τῆς δράσεως τοῦ Κίμωνος, ἡ συμμαχία διεξήγαγε μακροῦς, σκληροῦς καὶ ἐπιτυχεῖς ἀγῶνας κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐπετύγγανε τὸν ἀρχικὸν σκοπὸν δι' ὃν συνεστήθη, ἤτοι τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπώθησιν τῶν Περσῶν εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν ἐδάφη. Τότε, ὡς φυσικόν, οἱ Νισύριοι καὶ οἱ ἄλλοι ἀπελευθερωθέντες νησιῶται ἤσθάνοντο ὅτι ἡ συμμετοχὴ των εἰς τὴν συμμαχίαν, παρ' ὅλον ὅτι αὕτη εἰς τὴν πραγματικότητά δὲν ἐδικαίωσε τὰς ἀρχικὰς προσδοκίας των περὶ ἰσοτίμου συμμετοχῆς εἰς στρατιωτικὸν συνασπισμόν, ἦτο δικαιολογημένη.

5. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἀσφαλείας τῆς Νισύρου καὶ τῶν ἄλλων νήσων ἀπὸ τὴν Περσικὴν ἐπιβουλήν, διὰ τῆς συμμετοχῆς των εἰς μίαν

συμμαχίαν τῆς ὁποίας ἡγοῦντο αἱ Ἀθῆναι, περιεῖχεν ἐκ τῆς γενέσεώς της τὸ σπέρμα τοῦ διχασμοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἐὰν ὁ συνασπισμὸς ἦτο πανελληνίος, ἀναμφισβητήτως ἢ συμμετοχὴ τῆς Νισύρου καὶ τῶν ἄλλων νήσων εἰς αὐτὸν ἦτο ἱστορικῶς καὶ πολιτικῶς ἀναγκαία καὶ μοναδικὴ λύσις τοῦ ὄλου προβλήματος τῆς ἀσφαλείας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ τυχὸν μὴ συμμετοχὴ τῆς Σπάρτης εἰς ἓνα τοιοῦτον πανελλήνιον συνασπισμὸν, ἐφ' ὅσον ὠφείλετο εἰς εἰδικούς ἐσωτερικούς λόγους, δὲν θὰ εἶχε τόσην σημασίαν. Ἀλλ' εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τὰ πράγματα διεμορφώθησαν κατὰ τρόπον καθιστῶντα ἀναπόφευκτον τὴν ἀντίθεσιν μὲ τοὺς ἐκτὸς τῆς συμμαχίας Ἕλληνας. Πρῶτον, διότι δὲν μετείχον εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος κατ' ἐξοχὴν καὶ κατὰ παράδοσιν ναυτικά, ὡς ἦτο ἡ Κόρινθος, αἱ ὁποῖαι συνέπηξαν ἄλλην συμμαχίαν μετὰ τῆς Σπάρτης. Δεύτερον, διότι ἄλλαι πόλεις ἢ νῆσοι, καὶ αὐταὶ κατὰ παράδοσιν ναυτικά, ὡς ἡ Κέρκυρα, παρέμενον οὐδέτεραι μὴ δεχόμεναι νὰ μετάσχουν οὔτε τοῦ ἐνὸς οὔτε τοῦ ἄλλου συνασπισμοῦ. Κατὰ συνέπειαν, ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, εἰς ἣν μετείχε καὶ ἡ Νίσυρος, ἔπασχεν ἀπὸ μερικότητος καὶ μονομέρειαν καὶ μοιραίως ὠδήγει τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς περιπλοκάς. Καὶ τοῦτο καθόσον τρεῖς συνασπισμοὶ - ὁ ἀθηναϊκός, ὁ σπαρτιατικὸς καὶ ὁ τῶν οὐδετέρων - δὲν ἠδύναντο νὰ συμβιώσουν εἰρηνικῶς ἐπὶ μακρόν, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι τοιοῦτοι συνασπισμοὶ ἔχουν ἐκ τῆς φύσεώς των τὴν τάσιν διευρύνσεως εἰς βᾶρος τῶν ἄλλων, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι, λόγῳ τῶν φυγοκέντρων ἐγγενῶν τάσεων ἐντὸς τῶν ἰδίων συνασπισμῶν, δὲν δύνανται οὗτοι νὰ ἐπιβιώσουν διατηροῦντες τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσοτίμου συμμετοχῆς τῶν μελῶν των καὶ τελικῶς ἀπολήγουν εἰς ἡγεμονίας τοῦ ἰσχυροτέρου μὲ ἐπεκτατικὰς καὶ φιλοπολέμους τάσεις. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ διὰ τὸν πρόσθετον λόγον ὅτι αἱ Ἀθῆναι ὄχι μόνον εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν δρᾶσιν τῶν ναυτικῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης καὶ τῶν οὐδετέρων, ἀλλὰ καὶ νὰ διεξάγουν ἓνα σκληρὸν καὶ δαπανηρὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἔτι πλέον νὰ χρησιμοποιοῦν τὰς δυνάμεις των διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ νέου κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ καθεστώτος, τοῦ δημιουργηθέντος ἀπὸ τὰς μεταπολεμικὰς ἀνάγκας. Ὡς ἐκ τούτου, ἦτο ἀναπότρεπτος ἀνάγκη διὰ τοὺς Ἀθηναίους, ἐφ' ὅσον ἤθελον νὰ ἐπιβιώσουν ὡς μέγα ναυτικὸν κράτος, καὶ ἐπιθετικότητά νὰ ἐπιδεικνύουν ἔναντι τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐπιβάλουν διὰ τῆς βίας τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν ἐνότητα εἰς τοὺς συμμάχους των. Ἀλλ' αἱ προθέσεις τῶν Νισυρίων καὶ τῶν ἄλλων νησιωτῶν δὲν ἐξετείνοντο μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ. Οἱ Νισύριοι ἤθελον τὴν συμμαχίαν, ὡς μέσον ἐξασφαλίσεως τῆς ἐλευθερίας των, ἔναντι τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτὰς περσικοῦ κινδύνου. Ἀσφαλῶς, καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συμπήξεως τῆς συμμαχίας, καὶ καθ' ὅλον τὸ μετέπειτα διάστημα μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ

πολέμου, οί Νισύριοι και οί άλλοι νησιῶται ἀντιμετώπιζον ἐν δίλημμα. Τί ἦτο δι' αὐτοὺς προτιμότερον, ἢ συμμετοχὴ εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν ἢ ἡ σύμπηξις ἰδίου νησιωτικοῦ συνασπισμοῦ; Ἐκ πείρας και ἐξ ἱστορικῆς καταβολῆς, οί Νισύριοι εἶχον συνειδητοποιήσει τὴν ἀρχὴν, ὅτι ἡ πρόοδος και ἡ ἀνάπτυξις τῆς νήσου των θὰ ἐπετυγχάνετο ταχύτερον και ἀποτελεσματικώτερον, ἐὰν ἰδρῦετο στενότερος τοπικὸς συνασπισμὸς τῶν περὶ τὴν Καρίαν νήσων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Ρόδου ἢ τῆς Κῶ. Ἡ ἰδρυσις ἐνὸς τοιοῦτου συνασπισμοῦ, μὲ σκοποὺς οἰκονομικοὺς, πολιτικοὺς και ἐκπολιτιστικούς, θὰ ἦτο τοῦλάχιστον κατ' ἰδέαν ἢ ἀναγκαία ἀπόληξις τῆς πολιτικῆς τῶν Νισυρίων. Ἦτο φυσικὸν νὰ θεωρηθῆται τὸ λογικὸν και ἱστορικὸν ὑπόβαθρον τῆς ἐπιβιώσεώς των ὡς ἀνεξαρτήτου κράτους και τῆς προόδου των. Κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν αἰῶνων, και ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς παγιώσεως τῆς φυσιογνωμίας της και τῆς φυλετικῆς ὁμοιογενείας μετὰ τῶν ἄλλων παρὰ τὴν Καρίαν νήσων, ἡ Νίσυρος ἦτο ὑποχρεωμένη, και ἐκ τῆς φορᾶς και ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, νὰ συνεργάζεται, ἄλλοτε στενότερον και ἄλλοτε χαλαρότερον, και νὰ συντονίζῃ τὴν πολιτικὴν και ἱστορικὴν της δρᾶσιν, εἴτε ἦτο ἐλευθέρα και αὐτόνομος, εἴτε δούλη και ἐξηρητημένη, μὲ τὰς ἄλλας γειτονικὰς νήσους. Πολλάκις, κατὰ τὴν ἱστορικὴν της διαδρομὴν, ὑπήγετο ὑπὸ κοινὸν μὲ αὐτὰς καθεστῶς. Συχνὰ τὰς ἠκολούθει εἰς τὰς προσπαθείας των. Ἐνίσχυε τὴν δρᾶσιν των εἰς πλείστους τομεῖς και ἐπωφελεῖτο ἐξ αὐτῆς. Ἡ μοῖρα της συνηρτάτο ἀδιασπᾶστος μὲ τὴν ἰδικὴν των μοῖραν. Αἱ εὐτυχεῖς και αἱ ἀτυχεῖς ἡμέραι ἦσαν κοιναί. Ἀνέκαθεν ὑπῆρχεν ὀργανικὴ και ἱστορικὴ ἐνότης μετὰ τῶν. Και ἡ πολιτικὴ ἐνότης εἶχεν ἀρχίσει νὰ καθίσταται κοινὴ συνείδησις και κοινὴ ἐπιδίωξις τῶν παρὰ τὴν Καρίαν νήσων, ἀνεξαρτήτως ἂν εἰδικαὶ συνθήκαι εἶχον ἐπιβάλλει τὴν δημιουργίαν παραλλήλων συνδέσεων μετ' ἄλλων πόλεων. Παρὰ τὰ ἀνωτέρω, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, αἱ ὅλως ἐξαιρετικαὶ και εἰδικαὶ περιστάσεις αἱ ὅποια ἐπεκράτησαν εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα δὲν ἐπέτρεψαν, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἠνόνησαν, τὴν ὑλοποίησιν μιᾶς τοιαύτης πολιτικῆς. Οὔτε ἡ Νίσυρος, οὔτε αἱ ἄλλαι κατὰ πολὺ ἰσχυρότεραι και πλουσιώτεραι νῆσοι περὶ τὴν Καρίαν και, ἐτι περαιτέρω, περὶ τὴν Ἰωνίαν, ὡς ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς, ἡ Σάμος, ἡ Χίος, ἡ Λέσβος, ἦτο δυνατόν διὰ πολλοὺς λόγους νὰ προχωρήσουν, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των και συνεχιζομένων των κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνων, εἰς τὴν σύμπηξιν ἰδίας αὐτοτελοῦς ὁμοσπονδίας, ἔστω και ἂν αὕτη ἐνετάσσετο εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. Πρῶτον, διότι δὲν διέθετον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἰδίας ἰσχυρὰς ναυτικὰς δυνάμεις, ἱκανὰς νὰ ἀποτρέψουν τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐπανακατάληψίν των. Δεύτερον, διότι ἡ τότε σύμπηξις ἰδίας συμμαχίας ὄχι μόνον θὰ ἐθεωρεῖτο ὑποπτος ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἀλλὰ θὰ ἐλογίζετο και ὡς πράξις ἀγνωμοσύνης, ἐνῶ οἱ ἄλλοι

Ἕλληνες συνέχιζον νὰ μάχωνται διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑπολοίπων Ἑλλήνων, αὐτοὶ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς ἐνεργείας ἀποδυναμούσας τὴν κοινὴν προσπάθειαν. Τρίτον, διότι αἱ Ἀθηναῖαι, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὑποστῆ βαρυτάτας θυσίας κατὰ τὸν πόλεμον, καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Σπαρτιατῶν ἀπὸ τὸν κοινὸν ἀγῶνα ἀνέλαβον ἀποκλειστικῶς ὅλον τὸ βῆρος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν, δὲν θὰ ἠνείχοντο μίαν τοιαύτην ἐνέργειαν, ἢ ὁποία, πλὴν τῶν ἄλλων, θὰ ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς ἐκδήλωσις ἀποδοκιμασίας τῆς πολιτικῆς των. Ὅταν πάλιν, ἀργότερον, ὁ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος ἐμειώθη κατὰ σημασίαν καὶ κατέστη ἥσσω στόχος τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς, τότε ἡ συμμαχία εἶχε πλέον σαφῶς μετατραπῆ εἰς ἡγεμονίαν καὶ πᾶσα χωριστικὴ τάσις ἢ ἡ δημιουργία ὁμάδων ἰσχυρῶν ἐντὸς τῆς συμμαχίας ἦτο πρᾶξις ἀδιανόητος καὶ ἐπικίνδυνος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ ἔχουν τὰς νήσους ὑποτελεῖς, οὐσιαστικῶς νὰ τὰς δυναστεύουν, πᾶσα δὲ μεταξὺ των χωριστὴ συνεργασία ἢ πᾶσα δημιουργία ὁμάδων διὰ μεταξὺ των συνεργασίαν ἐθεωρεῖτο προδοσία καὶ ἐτιμωρεῖτο κατὰ τὸν πλέον σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον τρόπον. Ἦθελον ἐκάστην νῆσον ὑποτελεῖ εἰς αὐτοὺς καὶ οὐχὶ ἰσότιμον μέλος τῆς συμμαχίας. Οὕτως ἡ Νίσυρος ἀπέκτησε μὲν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀπώλεσε τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς. Κατὰ μίαν ἀντιφατικὴν συγκυρίαν, τὸ τίμημα τῆς ἐλευθερίας τῆς ἦτο ἡ ἀνεξαρτησία τῆς. Διὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀπὸ τοῦ ξένου δυνάστου καὶ ἐν συνεχείᾳ διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ νὰ ἐπιτύχη τὴν ἀσφάλειάν τῆς, εὐρέθη ἡναγκασμένη νὰ ἀπαλλοτριώσῃ ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν τῆς. Εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα κατέληξεν ἡ ἀρχικῶς ἐθελουσία συμμετοχὴ τῆς εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ ἡ μετέπειτα ἀναγκαστικὴ ὑπαγωγή τῆς εἰς αὐτήν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς Νισύρου δὲν ἦτο ἀσύνηθες. Ἀποτελεῖ ἐν ἀπὸ τὰ παράλογα καὶ ἀντιφατικὰ φαινόμενα τῆς ἱστορίας. Τὰ μικρὰ καὶ ἀσθενῆ κράτη, ὅταν ἀπελευθεροῦνται ἀπὸ μεγάλα καὶ ἰσχυρά, συνήθως καθίστανται ἐξαρτήματα τῶν ἀπελευθερωτῶν τῶν ὑπὸ διαφόρους προφάσεις.

6. Κατὰ τὴν περίοδον ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὸ καθιερωθὲν ἐν Νισύρῳ δημοκρατικὸν καθεστῶς ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύη καὶ νὰ λειτουργῇ ὁμαλῶς. Αἱ μείζονος σημασίας ἀποφάσεις, αἱ ἀφορῶσαι εἴτε εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Δήμου εἴτε εἰς τὰς σχέσεις τῆς Νισύρου μετ' ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων - εἴτε ἐντεταγμένων εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν εἴτε, κατὰ μείζονα λόγον, ἐκτὸς αὐτῆς - ἐλαμβάνοντο ἢ ὑπὸ τοῦ Δήμου, καθ' ὑπόδειξιν τῶν Ἀθηναίων, ἢ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ἐπίσης, ἀποφάσεις σχετικαὶ μὲ τὰς σχέσεις τῆς Νισύρου καὶ ξένων κρατῶν ἐλαμβάνοντο μόνον ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου Ἀθηναίων. Τὸ συμμαχικὸν συμβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς

μετείχεν ἐπισήμως καὶ ἡ Νίσυρος, κατέστη μὲ τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν σκιῶ-
δες. Ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς νὰ συζητῇ μεγάλα θέματα τῶν συμμάχων καὶ
τῆς συμμαχίας καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων παρίσταντο διὰ νὰ ἐπι-
κυρώσουν ἀπλῶς τὰς προτάσεις τῶν Ἀθηναίων. Τελικῶς, μετὰ τὸν ὀστρα-
κισμὸν τοῦ Κίμωνος, ἔπαυσε καὶ τυπικῶς νὰ συγκαλεῖται τὸ συμμαχικὸν
συμβούλιον, τὰς δὲ ἀποφάσεις διὰ λογαρισμὸν τῶν συμμάχων ἐλάμβανε
πλέον ὁ Δῆμος Ἀθηναίων. Ἡ θεωρία τοῦ Περικλέους, τὴν ὁποίαν ἀπε-
δέχοντο οἱ Ἀθηναῖοι, ἦτο ὅτι *χρημάτων μὲν οὐκ ὀφείλουσι τοῖς συμμάχοις
λόγον, προπολεμοῦντες αὐτῶν καὶ τοὺς βαρβάρους ἀνείργοντες, οὐχ ἵππων,
οὐδ' ἄρτων, οὐχ ὀπλίτην, ἀλλὰ τῶν λαμβανόντων, ἂν παρέχουσιν, ἀνθ' ὧν
λαμβάνουσι* (Πλουτάρχου, Βίος Περικλέους). Ἡ ἄποψις αὐτή, κατὰ τὴν
ἱστορουμένην ἐποχὴν, κατέστη ἐπίσημος πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων ἐναντι
τῶν τέως συμμάχων των. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀπόφασις περὶ ἐτησίας κατανομῆς
τοῦ φόρου κατὰ σύμμαχον ἐλαμβάνετο ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου καὶ
ἐξετελεῖτο ὑπὸ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων Ἑλληνοταμιῶν. Τέλος,
οἱ Ἀθηναῖοι, ἐγκαταλείψαντες πᾶν πρόσχημα, ὑπεχρέωσαν τὴν Νίσυρον
ὡς καὶ τοὺς λοιποὺς ἄλλους συμμάχους νὰ προβοῦν εἰς δῆλωσιν πίστεως
καὶ ὑπακοῆς πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἔκτοτε δὲ ἔπαυσαν νὰ ἀποκαλῶνται σύμ-
μαχοι, ὀνομαζόμενοι τοῦ λοιποῦ «ὑπήκοοι», ὡς ἦσαν καὶ εἰς τὴν πραγματι-
κότητα. Ἡ μετατροπὴ ἄλλως τε τῆς νομικῆς καὶ πραγματικῆς σχέσεως
μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων των εἰς ὑποτελείαν ὑπῆρξεν
ἀναμφισβήτητος καὶ κατέληξεν εἰς τὴν καταναγκαστικὴν πλέον παραμο-
νὴν εἰς τὴν συμμαχίαν. Ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπληροφοροῦντο ἢ καὶ ὑποψιά-
ζοντο ἀπλῶς ὅτι ἐπέκειτο ἀποστασία πόλεως ἢ νήσου ἢ ἐὰν διεπιστοῦτο
ἀπειθεια ἢ δυστροπία, ἐλαμβάνοντο ἀμέσως σκληρὰ μέτρα, ἐξουθενωτικὰ
καὶ βάρβαρα. Ἐστέλλετο ἀμέσως Ἀθηναϊκὴ φρουρά, ἢ ὁποία κατελάμβανεν
ἐπίκαιρα σημεῖα τῆς πόλεως ἢ τῆς νήσου, ἵνα αἱ ἀποφάσεις τῶν Ἀθηναίων
ἐπιβάλλωνται διὰ τῶν ὄπλων, καὶ ἐγκαθίστατο «ἐπίσκοπος», ἦτοι πολι-
τικὸς τοποτηρητής, Ἀθηναῖος, ὁ ὁποῖος ἦσκει ἔλεγχον καὶ εἶχε τὸ δικαίω-
μα ἀρνησικυρίας ἐφ' ὅλων τῶν πράξεων τοῦ Δήμου ἢ τῶν ὀργάνων του.
Τέλος, εἰς πολλὰς περιπτώσεις, ἐστέλλοντο κληροῦχοι Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖ-
οι κατέστησαν ὁ τρόμος καὶ ἡ μάλιστα τῶν συμμάχων. Οὗτοι κατελάμβανον
ἀγροτικὰ τμήματα τῶν πολιτῶν, τὰ διένεμον μεταξὺ των καὶ ἐγκαθίσταντο
εἰς αὐτὰ μονίμως μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των.

Χαρακτηριστικὸν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αἱ Ἀθηναῖοι διώκουν τὰς συμ-
μάχους νήσους, εἶναι ὅτι περιώρισαν καὶ τὴν δικαιοδοτικὴν λειτουργίαν
αὐτῶν. Οὕτω, τὰ ἐν Νισύρῳ ἐπιχώρια δικαστήρια ἐξηρέθησαν ἀπὸ θεμε-
λιωδῶν τινῶν ἀρμοδιοτήτων. Δυνάμει τῆς ἀρχικῶς γενομένης ἀποδεκτικῆς
ἐν Δήλῳ συμφωνίας περὶ τῆς συμμαχίας, διαφοραὶ ἀνακύπτουσαι μεταξὺ
συμμάχων πόλεων ἢ πολιτῶν συμμάχων καὶ πόλεων ἢ νήσων ἀνηκουσῶν

εις την συμμαχίαν εξεδικάζοντο υπό της Συνόδου της συμμαχίας εν Δήλφ. Με την κατάργησιν όμως της Συνόδου ή αρμοδιότης αυτή, συμπληρωθεῖσα καὶ ἐπεκταθεῖσα, ἡσκεῖτο ἀπὸ τὰ δικαστήρια της Ἑλιαίας τῶν Ἀθηναίων. Κατ' ἔτος ἐκληροῦντο 6.000 πολῖται Ἀθηναῖοι καὶ ἐν συνεχείᾳ διηροῦντο εἰς 10 δικαστήρια ἀποτελούμενα ἀπὸ 500 δικαστὰς ἕκαστον, ἐνῶ 1.000 ἐξ αὐτῶν ὠρίζοντο ὡς ἀναπληρωματικοί. Ἐκάστου δικαστηρίου προήδρευεν ὁ ἄρχων, ὅστις ἐξετέλει καὶ χρέη εἰσηγητοῦ. Τὰ δικαστήρια λοιπὸν αὐτά, πλὴν τῶν ἄλλων ἀρμοδιοτήτων τὰς ὁποίας εἶχον δι' ἐκδίκασιν ὑποθέσεων μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων, ἀπέκτησαν καὶ ἀρμοδιότητα γὰ ἐκδικάζουν ὑποθέσεις καὶ διαφορὰς μεταξὺ ὑπηκόων πόλεων ἢ νήσων, ἢ διαφορὰς πολιτῶν μιᾶς πόλεως ἢ νήσου κατ' ἄλλης πόλεως ἢ νήσου, καὶ ὑποθέσεις πολιτῶν συμμάχων πόλεων ἢ νήσων συνεπαγομένης κεφαλικὴν ποινὴν ἢ ἄλλας βαρείας κυρώσεις. Οἱ Νισύριοι λοιπὸν ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπβάλλουν τὰς ἰδίας αὐτῶν ὑποθέσεις ἢ διαφορὰς ὑπὸ τὴν κρίσιν ξένου δικαστηρίου, τὸ ὁποῖον βεβαίως πολλάκις ἐφήρμοζε δίκαιον μὴ ἀποδεκτὸν ἐν Νισύρῳ, καὶ τοῦ ὁποίου ἢ κρίσις δὲν ἦτο πάντοτε ἀδέκαστος.

7. Ἡ περίοδος ἀπὸ τῶν Περσικῶν μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶναι περίοδος οἰκονομικῆς ἀνθήσεως τῆς Νισύρου. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐξάγεται ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς περιόδου αὐτῆς, τὰς κατασκευὰς, ἰδιωτικὰς καὶ δημοσίας, ἐπιγραφὰς καὶ ἄλλας ἐνδείξεις. Ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος τῆς Νισύρου κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δὲν ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν της ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ, οὔτε εἰς τὸν συνεχιζόμενον κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν αἱ συναλλαγαὶ μετὰ τῆς Ἀσιατικῆς ἐνδοχώρας κατέστησαν δυσχερέστεραι καὶ ἐσημείωσαν μείωσιν. Ἀφ' ἐτέρου, εἰς τὴν Νίσυρον, ὡς καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους, δὲν ἐσημειώθη οἰκονομικὴ ἐπανάστασις μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Ἡ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις καὶ οἰκονομικὴ ὑποδομὴ τῆς Νισύρου διετηρήθη κατὰ βάσιν ἢ ἰδίᾳ, ὡς εἶχε σχηματισθῆ ἀπὸ τοῦ βου αἰῶνος. Συνεπῶς, ἢ ἄνθησις ἢ σημειωθεῖσα κατὰ τὴν ἱστορουμένην περίοδον, ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν εἰς τὴν συνέχισιν καὶ πρόοδον τῆς προηγηθείσης οἰκονομικῆς περιόδου, καὶ κατὰ δευτέρον λόγον εἰς ἀναπροσαρμογὰς τῆς οἰκονομίας, ὀφειλομένης εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ἀνεξαρτητοποίησιν ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς οἰκονομικῆς ἐξαρτήσεως. Βεβαίως, ἢ οἰκονομία τῆς Νισύρου κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δὲν ἐκινήθη αὐτοδυνάμως καὶ ἀνεξελέγκτως. Μία τῶν συνεπειῶν τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας καὶ τῆς ἐντόνου οἰκονομικῆς δράσεως εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν Μαύρην Θάλασσαν ἦτο καὶ ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ σύνδεσις τῆς οἰκονομίας τῆς Νισύρου καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων μὲ τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας. Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι καὶ εἰς τὴν Νίσυρον καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους ἐπεβλήθη ἀνελεύθερον οἰκονομικὸν καθεστῶς, τὸ ὁποῖον ἀπέληξεν

εις ἐκμετάλλευσιν. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἡ τεραστία ἀνάπτυξις τῆς Ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας διήνοιξε νέους εὐρεῖς καὶ προσοδοφόρους ὀρίζοντας εἰς τὰς οἰκονομίας τῶν συμμάχων. Αἱ εἰσαγωγαὶ καὶ ἐξαγωγαὶ ηὐξήθησαν ὑπερμέτρως, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἡ διάθεσις τῶν παραγομένων ἀγαθῶν ἐγένετο μέσῳ τῶν Ἀθηναίων ἐμπόρων, καὶ οἱ Νισύριοι ὑπεχρεοῦντο νὰ προμηθεύωνται Ἀθηναϊκὰ προϊόντα.

Ἡ γεωργία ἐξηκολούθει νὰ ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς Νισυριακῆς οἰκονομίας, καλύπτουσα μέγα μέρος τῆς ἐντοπίας καταναλώσεως καὶ τῶν ἐξαγωγῶν. Ἡ γῆ παρέμενε κατανεμημένη εἰς τοὺς πολλοὺς. Μεγάλαι ἀγροτικαὶ περιουσίαι δὲν ὑπῆρχον, ὥστε νὰ δημιουργῶνται κοινωνικαὶ ἢ οἰκονομικαὶ ἀνισότητες. Ἡ προσαρμογὴ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς εἰς ἐξειλιγμένας τεχνικὰς μεθόδους δὲν ἐνεφάνιζε δυσχερείας, ἀκριβῶς διότι οἱ μικροὶ γαιοκτῆμονες διὰ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν καλλιεργητικῶν μεθόδων ἐπετύγχανον τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς. Οὔτε ἡ βιομηχανία καὶ βιοτεχνία τῆς Νισύρου ἐσημείωσε θεαματικὰς ἐξελίξεις. Παρέμεινεν οὐσιαστικῶς οἰκιακὴ χειροτεχνία, χρησιμοποιοῦσα διὰ τὴν παραγωγὴν μικρὸν ἀριθμὸν δούλων ἢ ἐργατῶν εἰδικευμένων, διετήρησε δὲ τὴν ποιοτικὴν ἰδιομορφίαν τῆς προσωπικῆς τέχνης καὶ τεχνικῆς. Τὰ μέσα καὶ αἱ μέθοδοι τῆς παραγωγῆς ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι πρωτόγονα καὶ αἱ παραγόμεναι ποσότητες ἀνὰ μονάδα παραγωγῆς ἦσαν μικραὶ. Ἡ τυποποίησις τῆς παραγωγῆς, πλὴν τῶν ἀγγείων, ἦτο ἄγνωστος, καὶ ἡ προσωπικὴ ἰκανότης καὶ δεξιότητις τοῦ παραγωγοῦ ἦτο τὸ βασικὸν χαρακτηριστικόν.

Τὰ δημόσια οἰκονομικὰ τῆς Νισύρου ἐβελτιώθησαν αἰσθητῶς καὶ οὕτω κατέστη δυνατὴ ἡ κατασκευὴ ἀξιολόγων δημοσίων ἔργων ἐν Νισύρῳ, τὰ ὅποια κατ' ἀρχὴν ἐξυπηρετοῦν σκοποὺς ἀμυντικοὺς καὶ πολεμικοὺς καὶ κατὰ δευτέρον λόγον θρησκευτικούς. Ὁ κύριος λιμὴν τῆς Νισύρου - τοῦ ὁποίου σαφὴ ἴχνη εὐρέθησαν καὶ ἤδη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία Δωδεκανήσου προβαίνει εἰς τὴν ἀποτύπωσίν του - φαίνεται ὅτι κατεσκευάσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κυρίως διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου. Ἐξ ἄλλου, ἕτερος μικρὸς λιμὴν εἶχε κατασκευασθῆ εἰς Πάλους, θέσιν φυσικῶς προσφερομένην πρὸς τοῦτο. Διὰ νήσους ὡς ἡ Νίσυρος, ἡ ὑπαρξίς ἀσφαλῶν λιμένων εἶχε ζωτικὴν σημασίαν διὰ τὴν οἰκονομίαν. Διότι ἡ Νίσυρος εὐρίσκετο εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Μαύρης Θαλάσσης καὶ Φοινίκης, μεταξὺ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ κέντρον τοῦ συγκροτήματος νοτίων Σποράδων, ἦτοι εἰς θέσιν εὐνοοῦσαν ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις τὴν πρόοδον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐν γένει οἰκονομίας τῆς. Ἐξῆγε δὲ τότε σῦκα, ἔλαιον, οἶνον, μέλι, κίσσηριν, μυλίους λίθους, θεῖον, κατειργασμένα δέρματα, ὑφάσματα καὶ βαφάς, εἰσήγε δὲ μέταλλα, ξυλείαν, ἀκατέργαστα δέρματα, ἔριον, παστὰ ἀλιεύματα κ.ά. Ἐξ ἄλλου, θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχον σταθμοὶ καὶ ἀποθῆκαι ἀνεφοδιασμοῦ τῶν στρατιωτικῶν

δυνάμεων καὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἀθηναίων. Διὰ τὰ εἰσαγόμενα καὶ τὰ ἐξαγόμενα προϊόντα, ὁ Δῆμος εἰσέπραττε τέλος, τοῦ ὁποίου ἡ πρόσοδος ἦτο ἀξιόλογος καὶ ἐνίσχυε τὸ δημόσιον ἔσοδον τῆς νήσου.

Ἡ ὑποχρέωσις ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῆς Νισύρου εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν συνίστατο εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ συμμαχικοῦ φόρου καὶ παροχὴν ἀριθμοῦ ἀνδρῶν. Δὲν ὑπεχρεοῦτο, ὡς ἄλλαι νῆσοι, νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν συμμαχίαν πολεμικὰ πλοῖα. Παρὰ ταῦτα, οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ὑποχρεώσει ὅλους σχεδὸν τοὺς συμμάχους νὰ διατηροῦν μικρὸν στόλον διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἄμυναν ὑπὸ Ἀθηναῖον ναύαρχον, καὶ ἀσφαλῶς καὶ ἡ Νίσυρος θὰ διετήρει τοιαῦτα πλοῖα. Διέθετεν ἐπίσης καὶ ἐμπορικὰ πλοῖα, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς νήσου. Εἰς τὴν ναυπηγικὴν τέχνην καὶ τὴν ναυσίπλοϊαν εἶχον κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας σημειωθῆ πρόοδοι. Τὰ πλοῖα τῶρα κατεσκευάζοντο μεγαλύτερα. Ἦσαν μέσης χωρητικότητος 200 τόννων περίπου, ἦσαν ταχύτερα, διέθετον ἀγκύρας, μεγαλύτερα ἱστία καὶ περισσοτέρας κώπας. Παρὰ τὴν ἐμπειρίαν τῶν ναυτῶν, οἱ κίνδυνοι τῆς ναυτιλίας παρέμενον μεγάλοι, ἡ δὲ πειρατεία ἐξηκολούθει νὰ μαστίζῃ τὰς θαλάσσας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐτῶν αὐτῶν κατεσκευάσθησαν πολλὰ πλοῖα καὶ οἱ ναῦλοι ἐμειώθησαν. Ἡ Νίσυρος διέθετεν ἀξιόλογον ἀριθμὸν ἐμπορικῶν πλοίων, λόγῳ δὲ τῆς ἰδιαιτέρας ἐπιδόσεως τῶν Νισυρίων εἰς τὰ ναυτικὰ ἐπαγγέλματα διεξῆγον ἐπιτυχῶς καὶ ἐπικερδῶς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς θαλασσίας μεταφοράς. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀριθμὸν τῶν ἐν Νισύρῳ παρεπιδημούντων ξένων, ἰδίᾳ νησιωτῶν, συμμάχων Ἀθηναίων, Θρακῶν, Σύρων καὶ Μικρασιατῶν, οἱ ὅποιοι πολλὰκις ἐβοήθουν τὸν Δῆμον καὶ πολλὰκις ἐνυμφεύοντο Νισυρίας κόρας.

Εἰς τὴν Νίσυρον ἐκυκλοφόρουν καὶ ἐγένοντο ἀποδεκτὰ εἰς τὰς συναλλαγὰς πάντα τὰ τότε γνωστὰ ἐπίσημα νομίσματα. Κυρίως ὅμως ἐκυκλοφόρουν νομίσματα Νισυριακὰ καὶ Ἀθηναϊκὰ, αἱ δὲ ἐπίσημοι συναλλαγαι ἐγένοντο μὲ αὐτὰ τὰ νομίσματα. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐπιβάλει εἰς τὰς συναλλαγὰς τῶν συμμάχων τὸ ἰδικόν των νόμισμα. Τὰ κυκλοφοροῦντα ἐν Νισύρῳ νομίσματα ἦσαν ἀργυρᾶ ἢ χαλκᾶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους χρυσᾶ νομίσματα σπανίως ἐκυκλοφόρουν. Ὁ χρυσὸς συνεκεντροῦτο εἰς τοὺς ναοὺς ἢ ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν κατασκευὴν κοσμημάτων. Ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡ κοπὴ νομισμάτων ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς τὰς νήσους ἠδξήθη ὑπερμέτρως - ἐκυκλοφόρουν δὲ καὶ πολλὰ κίβδηλα νομίσματα - ὥστε ἡ ἀγοραστικὴ των ἀξία ἐμειώθη, ἐνῶ, λόγῳ τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πολέμου, ἤρχισαν νὰ συγκεντροῦνται μεγάλαι ἰδιωτικαὶ περιουσίαι. Ἦρχισε δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου, τότε, νὰ ἀναπτύσσεται καὶ ἡ πίστις, ἐλειτούργησαν δὲ καὶ πρωτόγονοι μορφαι τραπεζῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδανειοδό-

του εντόκως τὸ ἐμπόριον ἢ ἠσφάλιζον τὰς διὰ θαλάσσης μεταφοράς. Τὰ φαινόμενα ταῦτα, γενικὰ εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον, ἀσφαλῶς ὑπῆρχον καὶ εἰς τὴν Νίσυρον.

8. Ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν πολέμων κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνισχύθησαν πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ τινες ἀρχαὶ εἰς τὴν Νίσυρον, ὡς καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα. Κοινοὶ ἀγῶνες, κοιναὶ περιπέτειαι καὶ κοινοὶ κίνδυνοι τῶν Νισυρίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων εἶχον παγίωσει εἰς τοὺς Νισυρίους τὴν συνείδησιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐνότητος, ἀνεξαρτήτως ἂν ἀντιθέσεις καὶ ἀδέξιοι χειρισμοὶ εἶχον καταστήσει ἀνέφικτον τὴν ὑλοποίησιν τῆς πανελληνίου ιδέας. Ὑπῆρχον αἱ κοιναὶ ἠθικαὶ ἀρχαί, ἡ ἰδία κοινωνικὴ ὀργάνωσις, αἱ ἴδιαι παραδόσεις, ἡ ἰδία θρησκεία, ἡ ἰδία γλῶσσα, ὁ κοινὸς τρόπος ζωῆς. Οἱ Νισύριοι, ὡς ἐκ τούτου, ἠσθάνοντο ὅτι ἀπετέλουν μέλη εὐρυτέρας κοινωνίας Ἑλληνικῆς, ἥτις ἀντιπαρετίθετο πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους «βαρβάρους».

Ἡ θρησκεία ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν συνδετικὸς κρῖκος τῶν Νισυρίων μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας. Οἱ θεοὶ ἦσαν οἱ ἴδιοι εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἀνεξαρτήτως ἂν προστάται θεοὶ τῆς νήσου ἐλατρεῦντο εἰδικῶς εἰς τὴν Νίσυρον. Αὐτοὶ καθόριζον τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ βίου, αὐτοὶ ὤθουν τὸν πατριωτισμὸν, αὐτοὶ προσδιώριζον τὰ πλαίσια τῶν νόμων. Ἡ λατρεία των δὲν ἦτο ἀπλῶς ἐνασχόλησις τῶν πολιτῶν ἀλλὰ καὶ ὑποχρέωσις τῆς Πολιτείας. Ἐκ παραλλήλου, οὕτω, μὲ τὸν καθαρῶς θρησκευτικὸν χαρακτήρα τῆς λατρείας, ἀνεπτύχθη καὶ ὁ πατριωτικὸς καὶ πανελλήνιος χαρακτήρ της. Οἱ ναοὶ τῶν θεῶν, εἴτε ἦσαν τοπικοὶ θεοὶ εἴτε προστάται εἴτε γενικῶς Πανελλήνιοι θεοί, ἐκτίζοντο μὲ ἐπουσιῶδεις παραλλαγὰς τῶν ἰδίων σταθερῶν καὶ κοινῶν προτύπων εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος. Ἦσαν δὲ κομψότεροι ἢ ἄλλοτε, πολυτελέστεροι, μὲ τεχνικὰς βελτιώσεις καὶ αὐστηρότερον ἐπιλεγμένα ὑλικά κατασκευῆς. Ὁ ἀρχέγονος δωρικὸς ρυθμὸς μὲ τὴν αὐστηράν του ἀπλότητα ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ πρὸ τοῦ κομψοτέρου καὶ πλέον διακοσμημένου ἰωνικοῦ ρυθμοῦ.

Ἡ γλυπτικὴ, συνδεθεῖσα περισσότερον μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, κατέστη ἐξάρτημα τῶν ναῶν καὶ τῶν θυσιαστηρίων, χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ πλουτίζει τὴν πόλιν τῆς Νισύρου καὶ τοὺς τάφους ὑπὸ μορφὴν ἀναγλύφων. Ἡ ζωγραφικὴ, ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς νωπογραφίας καὶ τῶν μωσαϊκῶν, μεγάλως διαδεδομένη εἰς τὰς νήσους, κατέστη ἡ κατ' ἐξοχὴν τέχνη διακοσμῆσεως τῶν οἰκῶν τῶν πλουσιῶν Νισυρίων. Ἡ ἀγγειοπλαστικὴ καὶ ἡ κατεργασία ἐν γένει τοῦ πηλοῦ, παραδοσιακὴ τέχνη καὶ εἰς τὴν Νίσυρον, ὅπου τὰ μάρμαρα καὶ ὁ ὀρειχαλκὸς εἰσήγοντο καὶ ἦσαν πανάκριβα ὑλικά, ἔφθασε νὰ ἐγγίσῃ τὴν τελειότητα, εἰς τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων καὶ τὰς παραστάσεις. Τὸ σχέδιον γίνεται, σὺν τῇ προόδῳ, περισσότερον ἐλεύθερον, πολυποίκιλον καὶ λεπτομερειακόν. Τὰ χρώματα τὰ χρησιμοποιούμενα ἐκ παρα-

φόσεως εἰς τὴν Νίσυρον, λευκὸν ἢ μέλαν φόντο μὲ σχέδια ἐρυθρὰ ἢ λευκά, ἀποκοῦν μεγαλυτέραν σταθερότητα καὶ λαμπρότητα.

Εἰς τὴν Νίσυρον, κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀναπτύσσεται ἡ ἰατρικὴ τέχνη, κατὰ τὰ πρότυπα τῶν σχολῶν τῆς Κῶ καὶ τῆς Κνίδου, λειτουργοῦν δὲ καὶ τὰ λουτρά καὶ τὸ θεραπευτήριον.

Ἡ πρόοδος καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν, ἡ ὁποία ἐσημειώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸ συγκρότημα τῶν περὶ τὴν Καρίαν νήσων, συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, διὰ τὴν φθάσιν εἰς τὸ ἀπόγειον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἀπογόνων του. Ἡ ἐξελικτικὴ αὐτὴ πρόοδος θὰ ἱστορηθῇ ἐν ἐκτάσει εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Χ

Η ΚΗΡΥΞΙΣ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΝΙΣΥΡΟΣ

1. Κατὰ τὴν ἀμέσως πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐποχὴν, ἡ Νίσυρος ἀντιμετώπιζε συσσωρευτικῶς πλεῖστα προβλήματα, τινὰ τῶν ὁποίων ἐξετέθησαν ἤδη προηγουμένως. Ἄμα ὅμως ὡς ἡ ἀντιθέσις μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης ἐφάνη ὅτι μετὰ βεβαιότητος ὠδήγει εἰς ἔνοπλον σύγκρουσιν, πάντα τὰ ἄλλα προβλήματα περιῆλθον εἰς δευτέραν μοῖραν, τὸ κύριον δὲ θέμα, τὸ ὁποῖον προωθήθη εἰς τὸ προσκήνιον τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Νισύρου κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν, ἦτο ἡ ἐξέλιξις τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον αἱ μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης ὀξυνόμεναι ἀντιθέσεις. Πράγματι, τὸ θέμα τοῦ ἐπικειμένου πολέμου ἐνδιέφερον οὐχὶ μόνον τὰς διαδίκους ἡγήτιδας τῶν δύο συνασπισμῶν πόλεις, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, ἡπειρωτικὴν καὶ νησιωτικὴν, καὶ βεβαίως καὶ τὴν Νίσυρον. Διότι, ἐκ τῆς μορφῆς τὴν ὁποίαν θὰ ἐλάμβανον τελικῶς αἱ ὑφιστάμεναι ἀντιθέσεις, ἐξηρτάτο ἐὰν αὐταὶ θὰ κατέληγον εἰς ἔνοπλον ἀγῶνα ἢ εἰς εἰρηνικὴν συμβίωσιν. Εἴτε τὸ ἐν συνέβαινεν εἴτε τὸ ἄλλο, ἀμέσως καὶ ζωτικῶς ἐνδιαφερομένη ἦτο καὶ ἡ Νίσυρος, ἀφοῦ θὰ ὑπεχρεοῦτο, οὕτως ἢ ἄλλως, νὰ μετάρχη ἐνεργῶς μῆς ἀδελφοκτόνου περιπετείας, ἢ νὰ ἀπολαύσῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς προόδου.

2. Ἡ πολιτικὴ, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἡ Σπάρτη ἐναντι τῆς ὀλονὲν αὐξανομένης ἐπιθετικότητος τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο ἀταλάντευτος καὶ σταθερά. Κατέβαλλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν διὰ τὴν περιορίσιν τὴν ἐπεκτατικὴν δραστηριότητα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν περαιτέρω αὐξήσιν τῆς δυνάμεώς των. Δὲν ἐπεθύμει ὅμως νὰ φθάσῃ καὶ μέχρις ἐνόπλου συγκρούσεως. Διημαρτύρετο διὰ τὰ μακρὰ τεῖχη, ὑπεστήριζε δυσαρεστημένους συμμάχους, ἠνθόει, ἂν καὶ ἦτο ἀρνητικὴ εἰς αἰτήσεις βοηθείας, τὴν ἀποστασίαν ἐκ τῆς

συμμαχίας, ἐνίσχυε τοὺς ἰδικούς της φίλους εἰς τὸν ἀνταγωνισμόν των κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ὑπερησπίζετο τοὺς οὐδετέρους διὰ νὰ διατηρήσουν τὴν οὐδετερότητά των. Οὐδέποτε ὅμως ἐξώθει τὰ πράγματα εἰς σημεῖον ὥστε νὰ ἐμπλακῆ εἰς ἀνοικτὴν σύγκρουσιν μὲ τὰς Ἀθήνας. Ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς τοιαύτης πολιτικῆς, συνέβη συχνά, ἢ ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων νὰ ὀδηγῆ εἰς ἀδιέξοδον. Ἡ Σπάρτη ὅμως κατέβαλλε πάντοτε ἀξιοσημειώτους προσπαθείας, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἔνοπλον ἀγῶνα, ὄχι βεβαίως ἀπὸ φόβον ἢ πολιτικὸν ὑπολογισμόν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πεποιθησιν ὅτι ἡ εἰρηνικὴ συμβίωσις ἦτο φυσικὴ τάξις καὶ ἱστορικὴ ἐπιταγὴ καὶ δι' αὐτὴν καὶ διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σταθερὰν αὐτὴν πολιτικὴν τῆς Σπάρτης, ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν παρουσίασε σημαντικὰς διακυμάνσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ μέγα μέρος ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, τὴν ὁποῖαν ἠκολούθει τὸ ἐπικρατοῦν ἐκάστοτε εἰς τὸν πολιτικὸν στίβον κόμμα. Εὐλογον, ὡς ἐκ τούτου, ἦτο, ὅλοι οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηνῶν - καὶ ἡ Νίσυρος - νὰ παρακολουθοῦν μετὰ προσοχῆς τὴν πάλιν καὶ τὸν ἀνταγωνισμόν τῶν πολιτικῶν κομμάτων τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ τυχὸν ἐπικράτησις φιλοπολέμου κόμματος, ἀσφαλῶς, θὰ ὠδήγει τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς συμμάχους των εἰς πόλεμον ἐναντίον τοῦ συνασπισμοῦ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων της. Τοῦναντίον, ἢ ἐπικράτησις τῶν ἀπόψεων φιλειρηνικοῦ κόμματος θὰ ὠδήγει εἰς τὴν δι' εἰρηνικῶν μέσων ἐπίλυσιν τῶν ὑφισταμένων διαφορῶν. Εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ μὲν δημοκρατικὸν κόμμα, τοῦ ὁποῖου ἠγεῖτο ὁ Ἐφιάλτης καὶ ὁ Περικλῆς, ἠκολούθει κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πολιτικὴν, ἢ ὁποῖα εὐθέως ὠδήγει εἰς τὴν ἔνοπλον σύρραξιν. Ἀντιθέτως, τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα, τοῦ ὁποῖου ἠγεῖτο ὁ Κίμων καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης, χωρὶς νὰ παραγνωρίξῃ τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως, ἠκολούθει πολιτικὴν συνδιαλλαγῆς καὶ εἰρηνικῆς ἐπιλύσεως τῶν διαφορῶν. Πέραν ὅμως τούτου, ἡ Νίσυρος παρηκολούθει τὸν πολιτικὸν ἀνταγωνισμόν τῶν Ἀθηνῶν, διότι ἄλλην πολιτικὴν ἐναντι τῶν συμμάχων πόλεων καὶ νήσων ἠκολούθει τὸ δημοκρατικὸν κόμμα καὶ ἄλλην τὸ ἀριστοκρατικόν. Πράγματι, τὰ δύο κόμματα εἶχον βασικὰς διαφορὰς ἀπόψεων ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν φύσιν τῆς συμμαχίας καὶ τὴν μεταχείρισιν τῶν συμμάχων. Οἱ δημοκρατικοὶ ἐθεώρουν τὴν συμμαχίαν ὡς ὁδὸν ἄγουσαν εἰς τὴν ἔμμεσον ὑποτέλειαν τῶν συμμάχων. Ἀπῆτουν ἀπὸ αὐτοὺς πολλὰ καὶ ἐπαχθῆ. Ἐπειδὴ ἐπίστευον εἰς τὸ μέγα μέλλον τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὸ ὄραμα μιᾶς πανισχύρου αὐτοκρατορίας, ἐπεδείκνυον μεγάλην εὐαισθησίαν εἰς τὴν ἐνότητα καὶ τὴν πειθαρχίαν τῆς συμμαχίας καὶ ἐθεώρουν ὅτι ὁ φόβος καὶ ἡ βία ἦσαν ἡ ἀσφαλεστέρα συνεκτικὴ δύναμις τῆς ἐνότητος αὐτῆς. Ἡ ἐνότης τῆς συμμαχίας, διὰ τὸ δημοκρατικὸν κόμμα, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἄλλην ἔννοιαν ἀπὸ τὴν ἐξάρτησιν τῶν συμμάχων ἀπὸ τὴν ἡγήτιδα. Διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐξαρτήσεως αὐτῆς δὲν ἠσθά-

νοντο δισταγμούς, όταν ἐπρόκειτο νὰ λάβουν μέτρα ἐξουθενωτικά καὶ ἀπάνθροπα εἰς βάρους τῶν συμμάχων. Εἰς τινὰς μάλιστα περιπτώσεις, ἐπέδειξαν ἀδικαιολόγητον σκληρότητα ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, βασιζόμενοι εἰς ὑποψίας ἢ καὶ ἀνεπιβεβαιώτους πληροφορίες. Τὸ δημοκρατικὸν κόμμα ἐπίστευεν ὅτι δι' ὅλα τὰ θέματα τῆς συμμαχίας ἔπρεπε μονομερῶς καὶ αὐτοβούλως νὰ ἀποφασίζουσιν αἱ Ἀθηναί. Ἡ συναίνεσις ἢ καὶ ἡ κατανόησις τῶν συμμάχων ἔθεωρεῖτο περιττή. Τὴν μεγάλην δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν διὰ τῆς συμπήξεως τῆς συμμαχίας, ἐπίστευον ὅτι ἠδύναντο νὰ τὴν χρησιμοποιήσουσιν μονομερῶς ἀκόμη καὶ ἐναντίον μελῶν τῆς συμμαχίας. Ἐπρεπεν, ὡς ἐκ τούτου, κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος, ἡ μὲν ἰσχὺς τῶν Ἀθηναίων νὰ αὐξάνεται ὀλονὲν καὶ περισσότερον, δαπάναις τῶν συμμάχων, ἡ δὲ δύναμις τῶν συμμάχων νὰ μειοῦται συνεχῶς, ὥστε νὰ ἐξαφανίζεται πᾶσα δυνατότης ἀντιδράσεώς των. Ἡ διατήρησις στρατοῦ καὶ στόλου ἰσχυροῦ ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῆς ἡγετιδος, ὅπως ἡ ὑπακοὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ ἀποκλειστικὸν καθήκον τῶν συμμάχων.

Διὰ νὰ ἀντιμετωπίζωνται αἱ δαπάναι τοῦ ὀλονὲν αὐξανομένου στόλου τῶν Ἀθηναίων, ἡ φορολογία τῶν συμμάχων ἔπρεπε νὰ ἀποδίδῃ ὀλονὲν καὶ μεγαλύτερον ἔσοδον. Ἐπρεπε νὰ ἀποδυναμώνῃ τοὺς συμμάχους, ὥστε νὰ ἀδυνατοῦν νὰ ἀποκτήσουσιν ἰδίαν ἀξιόλογον δύναμιν. Ἐπρεπε νὰ εἰσπράττεται ὄχι πλεόν τὸ περίσσευμα, ἀλλὰ τὸ ὑστέρημα τῶν συμμάχων.

Κατὰ τὸ δημοκρατικὸν κόμμα, ὁ κύριος καὶ ἀμεσώτερος στόχος τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν οἰκοδομημένην ἡγεμονίαν. Διὰ τοῦτο, τὸ κόμμα τοῦτο δὲν ἀπεδέχετο τὴν дуαρχίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, δηλαδὴ τὴν ὑπαρξίν δύο ἰσοδυνάμων καὶ φιλικῶς διακειμένων πρὸς ἀλλήλους συνασπισμῶν. Ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ συνασπισμοῦ ἦτο διὰ τὸ δημοκρατικὸν κόμμα ἀδιανόητος καὶ ἐπικίνδυνος. Τὸ δημοκρατικὸν κόμμα ἠνύοει κατακτητικὰς τάσεις, κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς βάρους Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ δὲ τοῦτο, ἐκαλλιέργει τὴν ἐπιθετικότητα, τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν σκληρότητα ἐναντι τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ πολλὰκις βεβαίως ἐναντι καὶ τῶν δυστροποῦντων ἢ διαμαρτυρομένων συμμάχων. Ἦτο καὶ αὕτη μία ἀπὸ τὰς πολλὰς ἀντιφατικότητας τῶν Ἀθηναίων.

Τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον, εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, ἐξώθησε τὸ πολίτευμα μέχρι τῆς ἀκράτου δημοκρατίας καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ δεχθῇ τὴν δημαγωγίαν ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τῆς ἀμιγθοῦς δημοκρατίας, εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἐναντι τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, ἔφθασε νὰ ὀδηγήσῃ τὴν πόλιν εἰς προκλητικὰς καὶ ἐξοργιστικὰς αὐθαιρεσίας καὶ εἰς τὴν χρησιμοποίησιν, ὡς μέσων ἐπι-

βολῆς τῶν ἀπόψεών της, τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας ἀντι τοῦ διαλόγου καὶ τῆς πειθοῦς.

Τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα, ἐξ ἄλλου, χωρὶς νὰ ἀπορρίπτῃ τὴν ἡγετικὴν μοῖραν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, ἠκολούθει διαφορετικὰ μέσα πρὸς πραγμάτων τῶν τοιούτων ἐπιδιώξεων. Βασικῶς ἐπίστευεν, ὅτι ὁ κυριώτερος σκοπὸς τῆς συμμαχίας καὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἡ συνέχισις τοῦ νικηφόρου κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος, μὲ πρῶτον στάδιον τὴν καθολικὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Αὐτὸν ἐθεώρει ὡς τὸν σπουδαιότερον κατ' ἀρχὰς στόχον τῆς ἰδρυθείσης συμμαχίας. Ἐδέχετο, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶχον συνεισφέρει ὀλόκληρον τὴν δύναμιν αὐτῶν διὰ νὰ διεξαχθῇ ὁ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ σύμμαχοι ὄφειλον νὰ συμμετέχουν εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν μὲ ἄνδρας καὶ ὕλικά μέσα, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του ἕκαστος. Πέραν τούτου, ἐκαλλιέργει τὴν ἄποψιν, ὅτι, διὰ νὰ δυνηθῇ ἡ συμμαχία νὰ πραγματώσῃ τὸν πανελλήνιον τοῦτον σκοπὸν, ἔπρεπε καὶ οἱ σύμμαχοι νὰ καταστοῦν ἰσχυροί, διὰ νὰ συνεισφέρουν καὶ ἔμπυχον ἐνίσχυσιν καὶ ὕλικὴν συμβολήν. Ἄν καὶ δὲν ἐδέχετο συζήτησιν ἐπὶ τῆς ἡγεμονικῆς θέσεως τῶν Ἀθηνῶν, ὑπεστήριζεν, ὅτι ἡ συμμαχία ἔπρεπε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχικὴν φυσιογνωμίαν της καὶ τὰ βασικά της χαρακτηριστικά. Οἱ σύμμαχοι, ἐπίστευε τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα, ἔπρεπεν, ἔστω καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν, νὰ καλοῦνται καὶ νὰ ἐκφέρουν γνώμην ἐπὶ καιρίων θεμάτων τῆς συμμαχίας, χωρὶς τοῦτο βεβαίως νὰ ἐμποδίξῃ τὰς Ἀθῆνας νὰ ἔχουν τὴν εὐθύνην τῆς τελικῆς ἀποφάσεως. Μόνον οὕτω αἱ ἀποφάσεις θὰ εἶχον ἐπηυξημένον κύρος καὶ θὰ ὑπεχρέουν τοὺς συμμάχους εἰς συμμόρφωσιν καί, ἔτι πλέον, θὰ διετήρουν τὴν ἐνότητα τῆς συμμαχίας περισσότερον στερεὰν καὶ ἀρραγῆ. Δὲν ἐδικαιολόγει τὴν αὐθαιρεσίαν, ἐκεῖ ὅπου ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα διὰ τῆς πειθοῦς. Δὲν ἀπεδέχετο τὴν ἄσκησιν βίας, εἰ μὴ μόνον εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀνάγκη τὴν καθίστα ἀναπόφευκτον. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν χρησιμοποίησεως βίας, ἡ ἔκτασις καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς ἔπρεπε νὰ καθορίζωνται αὐστηρῶς ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡσκεῖτο εἰς βάρος Ἑλλήνων συμμάχων καὶ οὐχὶ βαρβάρων. Ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἐπίδειξις ἀδικαιολογήτου σκληρότητος ὄχι μόνον ἀπεδυνάμωνε τὴν στερεότητα τῆς συμμαχίας, ἀλλ' ἐξώθει εἰς ἀθεράπευτον μνησικακίαν τοὺς συμμάχους καὶ διέλυε τὴν ἠθικὴν ἐνότητα αὐτῆς. Εἰδικώτερον, διὰ τὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης, τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα ἐπίστευεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ ἡ παλαιὰ συμμαχία μεταξὺ τῶν δύο πόλεων καὶ νὰ ἀναπτυχθῇ φιλία μεταξὺ τῶν καὶ κατανόησις τῶν συμφερόντων των. Ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξις τῶν δύο συνασπισμῶν κατ' οὐδὲν ἐμείωνεν ἢ ἀπεδυνάμωνε τὰς Ἀθῆνας. Τοῦναντίον,

παραμένουσαι αἱ Ἀθηναίαι ἀπερίσπαστοι ἀπὸ ἐνδοελληνικοῦ περισπασμοῦ, θὰ ἠδύναντο εὐχερέστερον νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν μεγάλου ἀποικιακοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκυριάρχει τῆς Μεσογείου ὡς κράτος Ἑλληνικόν.

Εἶναι γεγονός, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐγοητεύοντο περισσότερο ἀπὸ τὴν μεγαλοπράγμονα πολιτικὴν τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος. Εἶχον μίαν φυσικὴν κλίσιν εἰς τοὺς μεγάλους δραματισμούς, χωρὶς νὰ δίδουν καὶ μεγάλην σημασίαν εἰς τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐπραγματοποιοῦντο οὗτοι, καὶ χωρὶς νὰ σταθμίζουσιν τὰς συνεπειὰς μιᾶς τοιαύτης πολιτικῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον, ἣ ὁποία προηγήθη τοῦ πολέμου, τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα ἐπέτυχεν νὰ ἐπικρατήσῃ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῶν Ἀθηναίων, καί, μερικῶς τοῦλάχιστον, νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς ἀπόψεις του εἰς τὸν Δῆμον. Τοῦτο ὅμως ὠφείλετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν καταθλιπτικὴν προσωπικότητα τοῦ Κίμωνος (καὶ διετηρήθη ἡ πολιτικὴ αὐτὴ μέχρι τῆς ἐξοστρακίσεως τοῦ ἡγήτου τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστείδου, ὁ Κίμων ἐπεβλήθη τοῦ Δήμου καὶ κατάρθωσε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν του σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν καὶ εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν ἀπὸ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς Περσικῆς κυριαρχίας τοῦ Αἰγαίου, τῶν Μακεδονικῶν παραλίων, τῆς Προποντίδος, τῆς Μικρασίας καὶ μέχρι τῆς Κύπρου. Τὸ 470 π.Χ., ὁ Κίμων, ἡγούμενος τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων των, ὡς ἤδη προελέχθη, κατέλαβεν τὸ δχυρὸν φρούριον τῆς Ηἰδῶνος, παρὰ τὸν Στρυμῶνα, ἀποκαθιστῶν τὴν χερσαίαν ἐλευθεροκοινωνίαν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Θράκης, καὶ ἐξέβαλεν ἀπὸ τὴν Σκῦρον τοὺς Δόλοπας, ἐγκαταστήσας ἀποίκους Ἀθηναίους εἰς τὴν νῆσον. Τὸ 467 π.Χ. ὠργάνωσε τὴν Μικρασιατικὴν ἐστρατείαν, ἡγούμενος 300 πλοίων, ἐξ ὧν τὰ 200 ἀθηναϊκὰ καὶ τὰ 100 συμμαχικά, καὶ ἀπηλευθέρωσεν ἀπὸ τοὺς Πέρσας τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας, τῆς Καρίας καὶ τῆς Δωρίδος καὶ τὴν πόλιν τῶν Φασηλιτῶν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐνίκησεν τὴν ἰσχυρὰν Περσικὴν δύναμιν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα ποταμὸν, καὶ κατεναυμάχησεν τὸν παρὰ τὴν Κύπρον Φοινικικὸν στόλον. Τὸ 464 ἀπῆλλαξε τὴν Χερσόνησον ἀπὸ τοὺς Πέρσας καὶ ἐξεπολιόρκησεν τὴν Θάσον. Τὸ ἴδιον ἔτος τὸ ἀτυχὲς ἐπεισόδιον τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι, κατὰ σύστασιν τοῦ Κίμωνος, ἀπέστειλαν εἰς Λακωνίαν στρατιωτικὴν δύναμιν διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ὑποτάξουσιν τοὺς ἐπαναστατήσαντας εἰλωτας, ὠδήγησεν εἰς τὸν ἐξοστρακισμόν του καὶ τὴν καταγγελίαν τῆς μεταξὺ τῶν δύο πόλεων συμμαχίας, ἣ ὁποία εἶχε συναφθῆ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν καὶ ἴσχυεν ἔκτοτε ἀνανευομένη. Ὁ Κίμων παρέμεινεν ἐν ἐξορίᾳ ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη. Ὅταν τὸ 456 π.Χ. οἱ Ἀθηναῖοι ἀντιμετώπιζον δυσχερείας ἐξ αἰτίας ἀτυχῶν πολέμων εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἐπανενθυμήθησαν τὸν ἐξόριστον Κίμωνα, ὁ ὁποῖος τοσάκις κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχε στέψει μὲ τὴν νίκην τὰ Ἀθηναϊκὰ

όπλα. Ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς, μὲ μίαν πρᾶξιν ὑψηλῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος, εἰσηγήθη τὴν ἀνάκλησιν τῆς ἀποφάσεως περὶ ἐξοστρακισμοῦ τοῦ Κίμωνος, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη ἀσμένως ὁ Δῆμος. Ὁ Κίμων ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν ἐξορίαν, ἀλλ' οὔτε πλέον τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα ἦτο τόσον ἰσχυρόν, οὔτε ὁ Κίμων εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ ἐμπλακῆ εἰς πολιτικοὺς ἀνταγωνισμοὺς καὶ νὰ μετέρχεται μεθόδους καὶ μέσα, διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν Δῆμον, τὰ ὁποῖα δὲν προσιδίαζον εἰς τὸν χαρακτῆρα του. Οὐδόλως λοιπὸν ἀνεμίχθη ἔκτοτε ὁ Κίμων, οὔτε εἰς τὰς πολιτικὰς ἐξελίξεις τῶν Ἀθηνῶν, οὔτε εἰς τὰς συμμαχικὰς καὶ ἐνδοελληνικὰς διενέξεις. Ἡ προσοχὴ του ὀλόκληρος ἐστράφη πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἐξηκολούθει νὰ πιστεύῃ ἀμετακινήτως ὅτι ἡ πλήρης κατανίκησις τῶν Περσῶν καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ των ἦτο τὸ κύριον καθῆκον του καὶ ὡς στρατιώτου καὶ ὡς Ἀθηναίου καὶ ὡς Ἑλληνοσ. Τὸ 447 π.Χ., ἡγούμενος 200 ἀθηναϊκῶν καὶ συμμαχικῶν πλοίων, κατεναυμάχησε καὶ κατέστρεψε τὸν Φοινικικὸν στόλον παρὰ τὴν Κύπρον. Αὕτη ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία πολιτικὴ καὶ πολεμικὴ πρᾶξις τῆς ζωῆς του, μιᾶς ζωῆς πλήρους μεταπτώσεων καὶ ἀπογοητεύσεων, θριάμβων καὶ πικριῶν, διωγμῶν καὶ δόξης. Φημολογεῖται, ὅτι μετὰ τὴν ἤτταν των οἱ Πέρσαι, ἀντιλαμβανόμενοι τὸ μάταιον τῆς συνεχίσεως ἐνὸς ἀκάρπου καὶ ἐπικινδύνου ἀγῶνος, ἐζήτησαν τὴν σύναψιν εἰρήνης, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Κιμῶνειος. Οὐδὲν ὅμως θετικὸν στοιχεῖον ἢ ἔγκυρος σύγχρονος μαρτυρία ὑπάρχει περὶ αὐτῆς. Εἴτε ὅμως πράγματι συνήφθη τοιαύτη εἰρήνη, εἴτε ὄχι, ἡ κυκλοφορήσασα φήμη ἐξέφραζε μίαν πραγματικὴν κατάστασιν. Οἱ Πέρσαι δὲν συνέχιζον τὸν πόλεμον, ἡ δὲ αὐτονομία τῶν Ἑλληνικῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας εἶχε κατακτηθῆ καὶ ἀπετέλει γεγονός.

3. Κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τῆς ἐπανόδου τοῦ Κίμωνος ἐκ τῆς ἐξορίας μέχρι καὶ τοῦ θανάτου του, τὸ δημοκρατικὸν κόμμα εἰς τὰς Ἀθήνας κατέστη πανίσχυρον. Τόσον ὁ Ἐφιάλτης, μέχρι τῆς δολοφονίας του, ἐπισυμβάσης τὸ 458, ὅσον καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Περικλῆς ἀφῆκαν τὸν Κίμωνα, ὁ ὁποῖος δὲν τοὺς ἠνώχλει, νὰ δρέπῃ δάφνας κατὰ τῶν Περσῶν, αὐτοὶ δὲ ἔρριψαν τὸ βάρος τῆς μερίμνης των εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ κόμματός των, εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐπιρροῆς των ἐπὶ τοῦ Δήμου καὶ εἰς τὴν προετοιμασίαν διὰ τὴν καθυπόταξιν καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων, ὡς καὶ εἰς τὸν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν προετοιμαζόμενον πόλεμον. Τὸ ἐνδιαφέρον των διὰ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα ἐξηντλεῖτο εἰς τὸ ὅτι ἄφηναν ἀνενόχλητον τὸν Κίμωνα νὰ δρᾷ μετὰ τῶν συμμάχων. Ὁ διάδοχος τοῦ Κίμωνος εἰς τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος, ὁ Θουκυδίδης, ἦτο ἀνὴρ σώφρων, μετριοπαθῆς, λογικὸς καὶ ψυχραίμιος, ἐντιμὸς πολιτικός, προικισμένος μὲ σπανίας ἀρετάς. Ὑπῆρξαν ὅμως τόσον εὐρεῖαι αἱ διαστάσεις τῆς μεγάλης προσωπικότητος τοῦ Κίμωνος καὶ τόσον ἐντυπωσιακὰ τὰ μεγέθη τῶν ἐπιτυχιῶν του, ὥστε αἱ ἀρεταὶ τοῦ Θουκυδίδου οὐδεμίαν προεκάλουν συγκίνη-

σιν. Ἡ ἐπιρροή του εἰς τὸν Δῆμον κατέστη ἀσήμαντος καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος ἐμειώθη εἰς τὸ ἐλάχιστον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος, τὸν τερματισμὸν τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τὴν ἐπάνοδον τῶν στρατευμένων Ἀθηναίων, ἡ πόλις ἀντιμετώπισεν ὀξεία κοινωνικά προβλήματα καὶ κυρίως πρόβλημα ἀνεργίας τῶν ἀπολυομένων στρατιωτῶν. Διὰ τὴν ἀπασχόλησίν των, ὁ Περικλῆς κατήρτισε μεγαλοπρεπὲς σχέδιον διακοσμῆσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐφαρμογή ὁμως ἐνὸς τόσον ἐκτεταμένου καὶ πολυτελοῦς προγράμματος ἀπῆτει δαπάνας πολλὴν πέραν τῶν δυνατοτήτων τοῦ δημοσίου ταμείου τῆς πόλεως. Δὲν ἐδίστασε τότε νὰ χρησιμοποιοῖσιν τὸν συμμαχικὸν θησαυρόν. Χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ τοὺς συμμάχους, τὸν μετέφερεν ἐν πομπῇ ἀπὸ τὴν Δῆλον εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ σύμμαχοι κατεπλάγησαν μὲ τὸ τόλμημα. Ὁ Περικλῆς ὁμως, εἰς ὑψηλὸν τόνον, διεκήρυξε, μὲ πρωτοφανῆ πολιτικὸν κυνισμόν, ὅτι ἀπετέλει δικαίωμα τῶν Ἀθηναίων ἢ κατὰ τὸ δοκοῦν χρησιμοποιοῖσιν τοῦ θησαυροῦ. Ἰσχυρίσθη ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολέμησαν ἐπὶ τόσα ἔτη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐδώρησαν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς συμμάχους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπωμίσθησαν τὸ βάρος τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν καὶ τῆς ἐλευθεροκοινωνίας τῶν θαλασσῶν, ἐφ' ἧς ἐβασίζετο τὸ ἐμπόριον, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἀκμή των. Ὁ θησαυρὸς, συνεπῶς, ἦτο ἡ ἀντιπαροχὴ δι' ὅ,τι προσέφερον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς συμμάχους. Ἀκόμη καὶ ἡ συνέχισις τῆς καταβολῆς τοῦ φόρου δὲν θὰ ἐγίνετο τοῦ λοιποῦ ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν συμμάχων. Ὁ καθορισμὸς του θὰ ἐγίνετο μονομερῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ ἀποδοχὴ καὶ ἡ καταβολὴ του θὰ ἦτο ὑποχρεωτικὴ διὰ τοὺς συμμάχους. Θὰ ἐξεπροσώπει δὲ ὄχι μόνον ἀμειψίαν διὰ τὴν μέριμναν τῆς ἀσφαλείας των, ἀλλ' οἴωνει φόρον ὑποτελείας. Ἐσπευσεν ὅθεν ἀμέσως νὰ αὐξήσῃ τὸ ποσοστὸν τοῦ καταβλητέου φόρου καὶ ἀπέστειλε μοῖραν τοῦ στόλου διὰ νὰ εἰσπράξῃ τὰ ὀφειλόμενα ποσά, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας. Οἱ σύμμαχοι τρομοκρατημένοι ἐπλήρωσαν τὸν φόρον καὶ ἐσιώπησαν. Ἀλλ' ἡ σιωπὴ των, προερχομένη ἐξ ἀδυναμίας ἀντιδράσεως, ἦτο πλήρης μίσους. Οὐδεὶς πλέον διετήρει αὐταπάτας. Ὁ ἀποκαλούμενος συμμαχικὸς φόρος ἦτο πλέον δημόσιον ἔσοδον τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ φημιζομένη συμμαχία ἦτο ὑποτελεία καὶ κατοχή. Ἡ ἐπιρροή τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ ὑπαρξίς τῆς συμμαχίας ἐθεμελιούτο ἐπὶ τῆς ἰσχύος τῆς ἡγέτιδος καὶ τῆς βίας ἢ τῆς ἀπειλῆς χρήσεως βίας. Ἡ φύσις τῆς ἐθελουσίας συμμετοχῆς καὶ παραμονῆς εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν συνασπισμὸν, ἡ ἠθικὴ, ἡ νομικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ βάσις, ἐφ' ἧς ἠδράζετο ἡ συμμαχία, εἶχεν ἀνατραπῆ. Οὕτω καὶ οἱ Νισύριοι ἠσθάνοντο πλέον ὑποτελεῖς καὶ ὄχι ἐλεύθεροι.

Μὲ τὸ ἄφθονον χρῆμα τοῦ θησαυροῦ καὶ τὴν ὑπερφορολόγησιν τῶν συμμάχων, ὁ Περικλῆς ἐφήρμοσε τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα καὶ ἐνίσχυσε περαιτέρω τὸν στόλον. Μεγάλαι ἔργα κατεσκευάσθησαν καὶ

ἐψηφίσθησαν εὐρεῖαι κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις συνεπαγόμεναι τεραστίας δαπάνας. Καθιερώθησαν αἱ μισθοδοσίαι καὶ τὰ θεωρικά. Ἄνεμορφώθησαν τὰ κύρια ὄργανα τοῦ κράτους μὲ εὐρυτέραν ἀμοιβομένην συμμετοχὴν τῶν πολιτῶν εἰς αὐτά. Ὁ Περικλῆς ἀπέδειξεν ὅτι ἐγνώριζε καλύτερον παντὸς ἄλλου πολιτικοῦ τὸ μυστικὸν τῆς ἀξιοποιήσεως τῆς ἐξουσίας διὰ τὴν ἐπαύξησιν τῆς πολιτικῆς του δυνάμεως. Ἐγνώριζε νὰ κολακεύῃ τὴν φιλοτιμίαν καὶ νὰ ἐρεθίσῃ τὴν μεγαλομανίαν τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι τοῦ ἀνταπέδιδον ταῦτα, ἀποδεχόμενοι τὴν μονοκρατορίαν του. Καὶ κατέστη τῷ ὄντι ὁ Περικλῆς πανίσχυρος, εἰς μίαν δημοκρατίαν, ὅπου ἡ ἰσορροπία τῶν ἐξουσιῶν καὶ ἡ ἀλληλοεξουδετέρωσις τῆς ἰσχύος ὑπῆρξαν αἱ πλέον θεμελιώδεις ἀρχαί, ἐφ' ὧν αὐτὴ ἐβασίζετο. Εἰς μάτην ὁ Θουκυδίδης διεμαρτύρητο ἐντόνως διὰ τὴν ἀλόγιστον σπατάλην τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ συμμαχικοῦ χρήματος, διὰ πολυτελεῖς κατασκευάς, ἐνῶ ὁ ἀπὸ Περσίας κίνδυνος δὲν εἶχεν ἐκλείψει, διὰ τὴν ἐξαχρείωσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐξωθεῖτο ὁ ὄχλος, διὰ τὴν προκλητικότητα ἢ ὁποία ἐκαλλιιεργεῖτο καὶ ἡ ὁποία ἐδημιούργει κινδύνους διὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν συμμαχίαν. Εἰς μάτην ἐπέμενεν ὅτι ἔπρεπε, πάσῃ θυσίᾳ, νὰ συνεχισθοῦν οἱ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμοι καὶ νὰ ἐνώσουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες τὰς δυνάμεις των εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς διαλύσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους. Εἰς μάτην ἐπέμενεν, ὅτι οἱ σύμμαχοι ἔπρεπε νὰ παραμείνουν σύμμαχοι, διὰ νὰ εἶναι ὁ συνασπισμὸς ἰσχυρὸς, καὶ ὄχι νὰ μετατραποῦν ὑποτελεῖς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπεδυνάμωνε τὴν στερεὰν βάσιν τῆς ἐνότητος. Ὅσονδήποτε λογικὴ καὶ ἂν ἦτο ἡ φωνὴ του, ἦτο ἀσθενὴς καὶ ἀνίσχυρος. Ἡ ἀδιάκοπος ὀξεῖα κριτικὴ του ἐθεωρήθη πρόκλησις καὶ αἱ ἀπόψεις του ἐθεωροῦντο ἀντιδραστικά. Οἱ ἰσχυρισμοὶ του ἐπιστεύετο ὅτι ἐξυπηρετοῦν θολοὺς καὶ ὑπόπτους σκοποὺς. Τὸ 443 π.Χ., τῇ εἰσηγήσει δημοκρατικῶν, ἐξωστρακίσθη μὲ τὴν σειρὰν του καὶ αὐτὸς καὶ τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα οὐσιαστικῶς διελύθη. Ὁ Περικλῆς ἔκτοτε παρέμεινε μονάρχης τῶν Ἀθηνῶν, παράκλητος τοῦ Δήμου, ἐκλεκτὸς τῶν θεῶν.

4. Ἡ κατῖσχυσις τοῦ Περικλέους, ἡ διακηρυχθεῖσα καὶ ἐφαρμοζομένη πολιτικὴ του ἐναντι τῶν συμμάχων, ἡ ἀλλαγὴ τῆς νοοτροπίας τοῦ δήμου, ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν, καθ' ἣν ὥραν μάλιστα Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐξηκολούθουν νὰ τελοῦν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν των, οἱ δὲ σατράπαι, ἐμφανῶς ἢ ἀφανῶς, ἤρχισαν νὰ ἀναμιγνύονται εἰς τὰ πράγματα τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων, ἀνησύχησεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τοὺς συμμάχους καὶ ἰδίως τὰς νήσους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Νίσυρον. Καὶ οἱ Νισύριοι, ὡς καὶ οἱ πολῖται τῶν ἄλλων νήσων, ἐσημείωσαν μὲ θλίψιν καὶ ἀπογοήτευσιν τὴν ἀπροσχημάτιστον πλέον καὶ ἀνέκκλητον πρόθεσιν τῶν Ἀθηνῶν, νὰ μετατρέψουν τὴν συμμαχίαν εἰς ὑποτελείαν. Ἀντελαμβάνοντο καὶ οἱ Νισύριοι, ὅτι οὔτε τυπικῶς πλέον ἀπετέλουν ἐλεύθερον καὶ κυρίαρχον κράτος. Ἡ κυνικὴ δῆλωσις τοῦ Περικλέους περὶ τῆς μορφῆς τῆς

«συμμαχίας» ἔθεωρεῖτο ὡς θρασεῖα καὶ βάνανσος καταγγελία τῶν συμπεφωνημένων. Οἱ Νισύριοι καὶ οἱ ἄλλοι νησιῶται ἦσαν βέβαιοι, ὅτι, ἔναντι τοῦ καταβαλλομένου φόρου, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν προσέφερον πλέον εἰς αὐτοὺς τὴν ἰσχυριζομένην ἀσφάλειαν. Ἀπλῶς τοὺς ᾠδήγουν ἀκουσίως εἰς μελλούσας ἀγνώστους περιπετείας, τῶν ὁποίων ἢ ἀπόληξις προσιωνίζετο καταλυτικὴ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς νήσου των. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν τώρα ὑπεύθυνοι τῶν τυχῶν καὶ τῆς μοίρας των, ἀφοῦ αὐτοὶ ἀπεφάσιζον μόνοι διὰ λογαριασμόν των. Καὶ πέραν τῆς πολιτικῆς ἐξαρτήσεως ἤρχετο καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐξουθένωσις τῶν Νισυρίων, ἢ ὁποία ὠφείλετο εἰς τὴν ὑπέμετρον αὔξησιν τοῦ φόρου, ὁ ὁποῖος κατέστη σχεδὸν δυσβάστακτος. Ἀπὸ ἀνευρεθέντας φορολογικοὺς πίνακας φαίνεται ὅτι οἱ Νισύριοι, ἐνῶ τὸ 460 π.Χ. ἐπλήρωνον 1.000 δραχμὰς εἰς φόρον συμμαχικόν, τὸ 442 π.Χ. τὸ ὕψος τοῦ φόρου ἀνῆλθεν εἰς 3.000 δραχμὰς, ποσὸν κολοσσαῖον διὰ τὴν ἐποχὴν καὶ τὴν Νίσυρον, ἢ ὁποία, ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶχεν ἀναπτυχθῆ, παρέμενε μία μικρὰ νῆσος μὲ περιωρισμένους πόρους. Εἰς ἐπίμετρον τοῦ πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ ἐκμηδενισμοῦ, τὸν ὁποῖον ὑφίστατο ἡ Νίσυρος, ἤρχετο καὶ ἡ ταπεινώσις τοῦ ἐξευτελιστικοῦ δι' αὐτὴν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐνήργουν τὴν εἰσπραξίν τοῦ φόρου οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐστέλλετο κατ' ἔτος μοῖρα Ἀθηναϊκοῦ στόλου, συνήθως ἀποτελουμένη ἐκ δέκα πλοίων, ἢ ὁποία περιήρχετο τὰς νήσους πρὸς ἀργυρολογία, ὡς χαρακτηριστικῶς ἐλέγετο ἢ συλλογῇ τοῦ φόρου. Τῆς μοίρας ἠγεῖτο, κατὰ κανόνα, ναύαρχος ἢ στρατηγός, ἢ ὅλη δὲ ἐπιχειρήσις προσελάμβανε τὸν χαρακτῆρα ἐξαναγκασμοῦ πρὸς καταβολὴν λύτρων. Ἡ καταβολὴ τοῦ φόρου ἐντὸς μιᾶς τοιαύτης ἀτμοσφαίρας καὶ ἡ τελετουργικὴ καὶ ἐν ταυτῷ ἀπειλητικὴ διαδικασία τῆς εἰσπράξεως, ἐταπεινώσε τὴν ὑπερηφάνειαν τῶν Νισυρίων. Ἀλλ' αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἐξεύρει καὶ ἄλλας μεθόδους ἐξευτελισμοῦ καὶ καταπιέσεως, οἱ ὁποῖοι ἐξεμιδένιζον πᾶσαν δυνατότητα ἀντιστάσεως τῶν ὑπηκόων. Μὲ τὸ πρόσχημα τῆς κατανομῆς τοῦ ἐπιβληθέντος ποσοῦ, ὡς φόρου, εἰς τοὺς πολίτας ἐκάστης πόλεως ἢ νήσου καὶ τῆς ἐγκαίρου εἰσπράξεως αὐτοῦ, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς πλείστας τῶν συμμαχῶν πόλεις ἢ νήσους φρούραχοι ἢ καὶ ἐπίσκοποι. Οὗτοι ἦσαν ἐντεταλμένοι πολῖται Ἀθηναῖοι ὁμοιάζοντες μὲ συγχρόνους ἄρμοστὰς, οἱ ὁποῖοι συνωδεύοντο ἀπὸ μικρὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα, ἐγκαθιστάμενα εἰς καίρια σημεῖα τῶν πόλεων. Ἐκτὸς τῶν εἰσπρακτικῶν των καθηκόντων, οἱ φρούραχοι ἐπώπτευον τοὺς τοπικοὺς ἄρχοντας, ἠλεγχον τὰς ἐνεργείας τοῦ Δήμου καὶ τῶν ὀργάνων του, ὑπηγόρευον τὴν λῆψιν ἐνδεδειγμένων ἀποφάσεων, ἐγκαθίστων ἄρχοντας φιλικῶς διακειμένους πρὸς τὰς Ἀθῆνας, παρηκολούθουν τὴν δρᾶσιν τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἡγετῶν καὶ ἐνημέρωνον τὰς Ἀθῆνας ἐπὶ τῶν διαθέσεων αὐτῶν. Ἐνήργουν καθολικὴν ἀστυνόμευσιν. Ὡς δὲ κατὰ κανόνα συμβαίνει εἰς παρομοίας περιπτώσεις, οἱ φρούραχοι καὶ οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἦσαν

πάντοτε οὔτε ἄψογοι εἰς τὰς πράξεις των οὔτε ἀμερόληπτοι εἰς τὰς κρίσεις των. Πέριξ αὐτῶν ἐδημιουργεῖτο, ὡς ἦτο φυσικόν, ἕνας κύκλος ἐπιτηδείων ἐντοπίων κολάκων καὶ καταδοτῶν, οἱ ὅποιοι, καταχρώμενοι τῆς συναναστροφῆς καὶ τῆς ἀνεκτικότητος τῶν φρουράρχων, κατεπίεζον ποικιλοτρόπως πρὸς ἴδιον ὄφελος τοὺς συμπολίτας των, δημιουργοῦντες οὕτω ἕνα κλίμα προοδευτικῆς ἐξαχρειώσεως καὶ ἐκφραλισμοῦ τῶν πάντων. Καὶ ἐπειδὴ τὸν ἀποκρουστικὸν αὐτὸν ρόλον ἀναλαμβάνουν οἱ ἐσχάτης πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς στάθμης καὶ ποιότητος πολῖται, ἐνεφανίζοντο αὐτοὶ πλέον ὡς διαδραματίζοντες πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὰ κοινά, ἐνῶ οἱ ἐπώνυμοι καὶ ἠθικῶς ὑγιεῖς ἄνδρες ἀπωθοῦντο εἰς τὴν σκιάν τῆς ἀφανείας καὶ τῆς ἀδρανείας. Αὐτὸ τὸ ἀπεχθές καὶ διαλυτικὸν σύστημα ἀστυνομεύσεως καὶ ἐπεμβάσεως, διὰ τῆς ἐπικουρίας καὶ τοῦ ἐκφραλισμοῦ τῶν γηγενῶν στοιχείων, καθιέρωσαν αἱ Ἄθηναίαι διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξουθένωσιν τῶν συμμάχων. Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι ἐν τοιοῦτον σύστημα οἱ Ἄθηναῖοι ἐπέβαλον καὶ εἰς τὴν Νίσυρον.

5. Ἐὰν ὁ Περικλῆς καὶ οἱ Ἄθηναῖοι συνέχιζον τὸν κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα, ὅλα τὰ ἀνωτέρω μέτρα ἐναντι τῶν συμμάχων θὰ εἶχον κάποιαν δικαιολογίαν. Οἱ Ἄθηναῖοι ὅμως, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος, ἀνέστειλαν πᾶσαν πολιτικὴν δραστηριότητα ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ἐξ ἀντιθέτου, ὁ Περικλῆς καὶ οἱ Ἄθηναῖοι, κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, ἔπραξαν πᾶν ὅ,τι ἠδύναντο, διὰ νὰ ὀξύνουν εἰς τὸ ἔπακρον τὰς μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης ἀντιθέσεις καὶ ἐκαλλιέργησαν τὸν διχασμὸν, τὴν ἐχθρότητα καὶ τὸ μῖσος μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, εἰς βαθμὸν ὥστε τελικῶς ὁ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων πόλεμος κατέστη ἀναπότρεπτος. Ἀνεφέρθη ἡδὴ ἡ ἀλόγιστος στάσις τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν μεταξὺ τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Μεγαρέων διαφορὰν, ἡ προκλητικότης των ἐναντι τῶν Βοιωτῶν, ἡ βάνανσος στέρησις τῆς αὐτονομίας τῶν Αἰγινητῶν, ὁ ἐμπορικὸς ἀποκλεισμὸς τῶν Μεγάρων καὶ τέλος ἡ ἐνεργὸς ἐπέμβασις τῶν Ἀθηναίων ὑπὲρ τῶν Κερκυραίων εἰς τὰς μετὰ τῶν Κορινθίων διαφορὰς των. Πάντα ταῦτα ὠδήγησαν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τοὺς δύο συνασπισμοὺς ὅπως ριφθοῦν εἰς τὴν προμελετηθεῖσαν ρῆξιν. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο, εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ Σπάρτη ἐξήντηλεν ὅλα τὰ περιθώρια τῆς ὑπομονῆς καὶ ἔδειξε μεγάλην ἀνοχήν ἐναντι τῆς συνεχῶς αὐξανομένης προκλητικότητος τῶν Ἀθηναίων, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὑπερηφάνειά της εἶχεν ἐπανειλημμένως ὑποστῆ δεινὴν δοκιμασίαν. Τὰ πάντα ὅμως δὲν ἐξηρτῶντο μόνον ἀπὸ τὴν Σπάρτην. Ὑπῆρχον καὶ οἱ σύμμαχοί της, ἰδίως δὲ οἱ Κορίνθιοι, οἱ ὅποιοι ὑφίσταντο τὸν ἐξουθενωτικὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν Ἀθηναίων, καὶ αὐτοὶ ὡς καὶ ἄλλοι ἤσκουν ἔντονον πίεσιν ἐπὶ τῆς Σπάρτης, νὰ ἀποδεχθῆ τὴν πρόκλησιν τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ ἀποφασίσῃ τὸν πόλεμον. Ἐφθασε δὲ ἡ δυσφορία τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης διὰ τὴν ἀδικαιολόγητον, ὡς ὑπεστήριζον, ἀνεκτικότητά της, εἰς

σημείον, ὥστε νὰ δοκιμάζεται αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἐνότης καὶ ἡ διατήρησις τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας. Παρ' ὅλα ταῦτα, ἡ Σπάρτη δὲν ἔχανε τὴν ψυχραιμίαν της καὶ διετῆρει μὲ ζηλότυπον ἐπιμονὴν τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὴν διαλλακτικότητα της. Διότι, πράγματι, ἡ Σπάρτη κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελε νὰ ἐμπλακῆ εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμον. Ἀκόμη καὶ ὅταν, τὴν ὑστάτην στιγμὴν, ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου εὐρίσκετο ἐπὶ θύραις, ἡ Σπάρτη κατέβαλεν ἀγωνιώδεις προσπαθείας διὰ νὰ περισώσῃ τὴν εἰρήνην. Τρεῖς ἀλληλοδιαδόχως ἀντιπροσωπεῖαι της μετέβησαν εἰς Ἀθήνας καὶ προέβησαν εἰς ἀλλεπαλλήλους καὶ ὀδυνηρὰς διὰ τὸ γόητρόν της ὑποχωρήσεις. Ὅλα ὅμως ἦσαν μάταια. Αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἤδη ἀποφασίσει τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου. Καὶ δὲν ὑπελείποντο εἰ μὴ τὰ τελευταῖα προσχήματα.

6. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς τελευταίας ἀντιπροσωπείας, τὴν ὁποίαν ἔστειλαν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν πίεσιν τῶν συμμάχων τῶν, οἱ Σπαρτιᾶται συνεκάλεσαν τελικῶς τὴν Ἀπέλλαν, διὰ νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἢ ὄχι. Οἱ Σπαρτιᾶται, καὶ αὐτὴν τὴν ὑστάτην ὥραν, ἀνεζήτησαν κάποιον λόγον, κάποιον στήριγμα διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν σύγκρουσιν. Τότε ὅμως ἐνεφανίσθη, καὶ ἐζήτησε νὰ ὀμιλήσῃ ἐνώπιον τῆς Ἀπέλλας, μιὰ περίεργος ἐμπορικὴ ἀντιπροσωπεία τῶν Ἀθηναίων, ἡ ὁποία τυχαίως δῆθεν εὐρίσκετο εἰς τὴν Σπάρτην δι' ἄσχετα μὲ τὴν κατάστασιν θέματα. Εἶναι δύσκολον νὰ πιστεύσῃ κανεὶς, ὅτι ἡ ἐμπορικὴ ἀντιπροσωπεία τῶν Ἀθηναίων, μὴ ἐξουσιοδοτημένη, ἐζήτησε νὰ ὑποστηρίξῃ ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως τῶν Σπαρτιατῶν τὰς ἀπόψεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν Ἀθηναίων. Ἀνέπτυξε δὲ αὐτὴ τόσον παραλόγους καὶ ἀσθάνεις ἀπόψεις, μὲ τοιαύτην ἔπαρσιν καὶ προκλητικότητά καὶ μὲ τόσας ἀναιδεῖς ψευδολογίας, ὥστε οὐδεὶς νὰ πιστεύῃ, ὅτι δὲν εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὸν Περικλῆ, εἰδικῶς διὰ νὰ ἐξωθήσῃ τὴν Ἀπέλλαν εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεως περὶ πολέμου. Διότι, μετὰ τὴν ὀμιλίαν τῆς ἐμπορικῆς αὐτῆς ἀντιπροσωπείας, ἡ Σπάρτη ἐστερήθη καὶ τῆς τελευταίας δυνατότητος νὰ συνεχίσῃ τὰς εἰρηνευτικὰς της προσπαθείας. Οὐσιαστικῶς ἐτέθη πρὸ τοῦ διλήμματος, εἴτε νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς συμμάχους της εἰς τὴν μῆνιν τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ ἴδῃ διαλυομένην τὴν συμμαχίαν, εἴτε νὰ ἀποφασίσῃ πλέον τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου. Κατὰ τὴν ἰδίαν δὲ ἐποχὴν, ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς, διὰ τῶν λόγων τοῦ ἐνώπιον τοῦ Δήμου, ἐξώθησε τὸν πολεμικὸν φανατισμὸν τοῦ λαοῦ εἰς τόσον ἀκράϊον σημεῖον, ὥστε ἡ ἀπαραίτητος ψυχικὴ καὶ πολιτικὴ ὑποδομὴ τοῦ ἐπιζητούμενου πολέμου νὰ ὀριμώσῃ ἀνεκκλήτως.

7. Οὕτε ὁ Περικλῆς οὕτε οὐδεὶς ἄλλος ἠδύνατο πλέον ἀζημίως νὰ περιορίσῃ τὸ πολεμικὸν μένος τῶν Ἀθηναίων. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς νοοτροπίας τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Ἀθηναῖοι ἀντιμετώπιζον τοῦ συμμάχους τῶν, τὸ γεγονὸς ὅτι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν οὐδεὶς ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τῶν. Ἐνῶ δὲ ἡ Σπάρτη

συνεχῶς συνδισκέπτετο μετὰ τῶν συμμάχων τῆς, αἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσιζον μόναι τῶν διὰ λογαριασμὸν τῶν ἰδικῶν τῶν συμμάχων. Ἀνελάμβανον, οὕτως, αἱ Ἀθηναῖοι, καὶ προσωπικῶς ὁ Περικλῆς, τὴν τεραστίαν εὐθύνην νὰ σύρουν εἰς ἓνα ἀγῶνα ζωῆς καὶ θανάτου τοὺς συμμάχους τῶν, ἐκείνους δηλαδὴ ἐπὶ τῶν ὁποίων κατὰ μέγα μέρος ἐβασίζετο ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου, χωρὶς νὰ τοὺς ἀκούσουν. Ἦτο γνωστὸν, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς τῶν ἀπλῶν καὶ συνήθων ἐνόπλων συρράξεων. Ἐγνώριζον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ καλύτερον παντὸς ἄλλου ὁ Περικλῆς, ὅτι ὁ πόλεμος αὐτὸς θὰ εἶχε κατακλυστικὰς καὶ κοσμογονικὰς συνεπείας καὶ διὰ τοὺς ἐμπολέμους καὶ διὰ τοὺς συμμάχους τῶν. Ἐγνώριζον δέ, ὅτι ἡ πάλῃ θὰ ἦτο μακρὰ καὶ ἐπώδυνος, ὅτι ὁ ἀγὼν θὰ συνεχίζετο μέχρις ἐσχάτων καὶ ὅτι αἱ ἐπιπτώσεις τοῦ πολέμου θὰ ἐπήρχοντο ἐξ ἴσου βαρεῖται καὶ κατὰ τῶν συμμάχων. Ἀκριβῶς δέ, καθ' ἣν ὥραν οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς ἀποφάσεως ἐξηνάγκαζον τοὺς συμμάχους τῶν νὰ ἐμπλακοῦν εἰς ἓνα ἐξαντλητικὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπῆτει τὰ ὀριακὰ περιθώρια τῆς ἀντοχῆς τῶν, τὴν ἰδίαν ὥραν ἢ ἐναντι αὐτῶν τῶν συμμάχων πολιτικῆ τοῦ Περικλέους ὑπῆρξε τόσον ἐπηρμένη καὶ τόσον βαναύσως προκλητικῆ, ὥστε νὰ ἐνσπείρη εἰς ὅλους τὴν δυσἀρέσκειαν, τὸν φόβον καὶ τὴν ἀνεκδήλωτον καταφορὰν. Ποία θὰ ἦτο λοιπὸν ἡ νομιμοφροσύνη τῶν συμμάχων ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας; Ὅλοι σχεδὸν οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων τίποτε δὲν ἐπεθύμουν περισσότερον κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ τὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Τίποτε δὲν ἐπεθύμουν περισσότερον ἀπὸ τὴν φιλίαν καὶ τὴν σύμπνοιαν. Ἀπηχθάνοντο τὴν διχόνοιαν καὶ τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν, διότι δὲν ἤθελον νὰ ἀντιμετωπίσουν ἓνα μέλλον σκοτεινὸν καὶ ἐφιαλτικόν. Ὅλοι ἦσαν βέβαιοι ὅτι οἱ τελικοὶ καὶ οὐσιαστικοὶ νικηταὶ θὰ ἦσαν οἱ Πέρσαι, οἱ ὁποῖοι θὰ εὑρισκον μίαν Ἑλλάδα ἐξουθενωμένην, ἐρειπωμένην καὶ ἀνίσχυρον. Οὐδεὶς ἠλπίζεν ὅτι ὁ πόλεμος θὰ ἦτο σύντομος καὶ ὅτι ἡ νίκη θὰ ἔστεφε τὰ ὄπλα τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο ἐμπολέμων. Ἐπίστευον ὅτι ἡ Ἑλλάς, μετὰ τὸν πόλεμον, θὰ ἔκειτο αἰμάσσουσα καὶ ἐρειπωμένη. Διατί, λοιπὸν, ἔπρεπεν οἱ σύμμαχοι νὰ πληρώσουν τὴν μεγαλομανίαν τῶν Ἀθηναίων, μὲ ματαιὰς θυσίας, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ὑπεβάλλοντο ἄκοντες διὰ μίαν ἐνδεχομένην ἀμφίβολον νίκην, ἢ ὁποία δὲν θὰ εἶχε κανένα νόημα καὶ καμμίαν σκοπιμότητα, δι' ἓνα ἀγῶνα χωρὶς λόγον καὶ δικαίωσιν; Τί ἄλλο ἠδύνατο νὰ φέρῃ ὁ πόλεμος αὐτὸς εἰ μὴ μόνον τὴν καθολικὴν ἀποδυνάμωσιν, τὴν βασιλείαν τοῦ μίσους, τὴν ἀποχαλίνωσιν τῶν παθῶν, τὸν ἐκφραλισμὸν τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν, τὴν καταστροφήν, καί, τελικῶς, τὴν ὑποδούλωσιν; Εἰδικῶς, ἐκ τῶν συμμάχων, ἡ Νίσυρος καὶ αἱ ἄλλαι περὶ τὴν Καρίαν νῆσοι εἶχον πολλοὺς λόγους, διὰ νὰ μὴ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐδρεθοῦν ἀντιμέτωποι μὲ τὴν Σπάρτην καὶ τοὺς συμμάχους τῆς. Ἡ Σπάρτη δὲν ἦτο ναυτικὴ δύναμις. Δὲν ὑπῆρχον, συνεπῶς, ἐξ ἀντικειμένου αἱ προῦ-

ποθέσεις ενός ανταγωνισμού συμφερόντων. Τὰ νησιωτικά συμφέροντα τῆς περιοχῆς ἦσαν συνδεδεμένα μετὴν ναυτικὴν ἀνάπτυξιν. Ἄλλ' ἡ Σπάρτη δὲν ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν δημιουργίαν θαλασσίου κράτους. Δὲν ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας της, οὔτε διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ἐμπορίου της μετ' ἀπομεμακρυσμένων περιοχῶν. Δὲν ἠσχολεῖτο μετὴν ἀνεύρεσιν ἀγορῶν, διὰ νὰ τοποθετήσῃ τὰ προϊόντα της, οὔτε καὶ ἀνεξήτει πηγὰς διὰ νὰ προμηθεύεται πρώτας ὕλας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιοτεχνίας ἢ τῆς βιομηχανίας της. Ἐξω τῆς Πελοποννήσου, δὲν ἦτο κἄν δύναμις ἐπεκτατικῆ. Ἄλλὰ καὶ ὅσαι πόλεις ἀπὸ τὰς συμμάχους τῆς Σπάρτης, ὅπως ἡ Κόρινθος, εἶχον ἀνεπτυγμένην ναυτικὴν δύναμιν ἢ ἤσκουν ἐμπόριον μετ' ἀπομεμακρυσμένων περιοχῶν, κατηύθυνον τὴν τοιαύτην δραστηριότητά των εἰς ἄλλας περιοχὰς καὶ οὐχὶ εἰς τὰς περιοχὰς ἐκείνας, μὲθ' ὧν συνηλλάσσοντο ἢ Νίσυρος καὶ αἱ παρὰ τὴν Καρίαν νῆσοι. Οὔτε λοιπὸν ἀπὸ τὴν Σπάρτην οὔτε ἀπὸ τοὺς συμμάχους της ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ πολιτικὸς ἢ ἐμπορικὸς ἀνταγωνισμὸς. Ἄλλὰ πέραν τούτου, ἡ Νίσυρος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀγνοήσῃ τοὺς ἱστορικοὺς δεσμοὺς της μετὴν Πελοπόννησον, ὅχι μόνον διότι οἱ Νισύριοι ἦσαν δωρικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ καὶ διότι, κατὰ μίαν λίαν διαδεδομένην εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐκδοχὴν, ἡ Νίσυρος εἶχεν ἐποικισθῆ ἀπὸ Ἐπιδαυρίους καὶ διετήρει ἀπὸ μακροῦ στενοὺς φιλικοὺς δεσμοὺς μετὰ περιοχῶν τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ Νίσυρος, βάσει τῶν ὑποχρεώσεών της, τῶν ἀπορρεουσῶν ἐκ τῆς συμμετοχῆς της εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, παρεῖχε *πεζὸν καὶ χρήματα*. Πέραν ὅμως τῆς τοιαύτης συμμετοχῆς της, οὕτως ἢ ἄλλως παρεῖχεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐπὶ πλεόν, καὶ τὴν χρῆσιν τῶν λιμένων της καὶ τῶν ἐδαφῶν της, εἰς τὰ ὁποῖα περιλαμβάνοντο καὶ αἱ περὶ τὴν Νίσυρον νησίδες, ἀνήκουσαι εἰς αὐτὴν κατὰ κυριότητα. Ἐφ' ὅσον δὲ αἱ ἀνάγκαι τοῦ πολέμου τὸ ἐπέβαλλον, ἡ Νίσυρος ἦτο χῶρος καταφυγῆς καὶ ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου. Δὲν φαίνεται, οὐδαμῶθεν, ὅτι ἡ Νίσυρος μετεῖχε τοῦ πολέμου καὶ δι' ἰδίων ναυτικῶν δυνάμεων. Τούναντίον μάλιστα, ὁ Θουκυδίδης ρητῶς ἀναφέρει ὅτι, πλὴν τῶν Χίων, Λεσβίων καὶ Κερκυραίων, οἱ ἄλλοι σύμμαχοι δὲν συνεισέφερον εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ ἰδίας ναυτικὰς δυνάμεις. Ἦτο καὶ αὕτη μία μέθοδος τῶν Ἀθηναίων, νὰ εἰσπράττουν τὰ ἀναγκαῖα χρήματα καὶ δι' αὐτῶν νὰ κατασκευάζουν πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐνετάσσοντο εἰς τὴν δύναμιν τοῦ στόλου των ὡς καθαρῶς Ἀθηναϊκὰ πλοῖα, ὥστε οἱ σύμμαχοι νὰ μὴ διατηροῦν ἰδίας πολεμικὰς δυνάμεις. Βεβαίως, δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ Νίσυρος μετέσχε τοῦ πολέμου μετὰ τοῦ συνασπισμοῦ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Θουκυδίδης, ἀπαριθμῶν τὰς συμμετασχούσας εἰς ἐκάστην παράταξιν πόλεις καὶ νήσους, ἀναφέρει ὅτι εἰς τὸν συνασπισμὸν τῶν Σπαρτιατῶν μετεῖχον ὅλοι οἱ Πελοποννήσιοι, πλὴν τῶν Ἀργείων καὶ Ἀχαιῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου Ἑλλήνων οἱ

Μεγαρείς, οί Φωκείς, οί Λοκροί, οί Βοιωτοί, οί Ἀμπρακιῶται, οί Λευκάδιοι καί οί Ἀνακτόριοι, τῶν δὲ Ἀθηναίων Χίοι, Λέσβιοι, Πλαταιεῖς, Μεσσηνιοί, οί ἐν Ναυπάκτῳ Ἀκαρνανεὺς καὶ Κερκυραῖοι καὶ ἄλλαι πόλεις αἱ ὑποτελεῖς οὔσαι ἐν ἔθνει τοιοῦσδε, Καρία, ἣ ἐπὶ θαλάσῃ, Λωρικῆς Κασοὶ πρόσσοιχοι, Ἰωνεὺς, Ἑλλησπόντιοι καὶ νῆσοι οὔσαι ἐντὸς Πελοποννήσου καὶ Κρήτης πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα, πᾶσαι αἱ ἄλλαι Κυκλάδες πλὴν Μήλου καὶ Θήρας. Τούτων ναυτικὸν παρείχοντο Χίοι, Λέσβιοι, Κερκυραῖοι, οἱ δ' ἄλλοι πεζὸν καὶ χεῖματα.

Τὸ ἔτος 431 π.Χ. ἐξεργάγη ὁ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης καὶ τῶν Συμμάχων αὐτῶν πόλεμος, ἐφορεύοντος ἐν Σπάρτῃ τοῦ Αἰνισίου καὶ ἄρχοντος τῶν Ἀθηνῶν Πυθοδώρου.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Χ Ι

Η ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΝΙΣΥΡΟΣ

1. Ἡ πρώτη περίοδος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431-421) καλύπτεται ἀπὸ τὰς ἐχθροπραξίας τῶν ἀντιπάλων καὶ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ἡ Νίσυρος καὶ ἡ περιοχή τῶν νήσων καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παρέμειναν ἔξω τοῦ κυρίως θεάτρου τοῦ πολέμου. Μετεῖχον βεβαίως αὐτοῦ ὡς ἐμπόλεμοι, ὑπὸ τὴν ιδιότητά των ὡς συμμάχων τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ δὲν ἐγνώρισαν τὰ δεινὰ τοῦ ἐνεργοῦ πολέμου. Παρὰ τὸ γεγονός τοῦτο, ἡ ἐξιστόρησις ἐν συντομίᾳ τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἐπιβεβλημένη, διότι καὶ ἡ Νίσυρος ὑφίστατο, ἔστω καὶ ἐμμέσως, τὰς συνεπείας τοῦ πολέμου, κυρίως ὁμως, διότι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν διεμορφώθησαν ἀπόψεις πολιτικαὶ καὶ καταστάσεις ἔχουσαι ἄμεσον ἐπίπτωσιν ἐπὶ τῆς Νισύρου, καὶ μάλιστα ποικίλου χαρακτῆρος, προδιαγράψασαι τὴν δραματικὴν τύχην τῆς κατὰ τὴν δευτέραν περιόδον.

Ἄκρως χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον μὲ τόσῃ θλίψιν τονίζει ὁ Θουκυδίδης, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο ὡς πολεμήσοντες, παρεσκευάζοντο δὲ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι αὐτῶν, πρᾶξιαι τε μέλλοντες πέμπειν παρὰ βασιλέα καὶ ἄλλοσε ἐς τοὺς βαρβάρους, εἰ πόθεν τινα ὠφέλειαν ἤλπιζον ἐκάτεροι προσλήψεσθαι, πόλεις τε ξυμμαχίδας τε ποιούμενοι οὔσαι ἦσαν ἐκτὸς τῆς ἑαυτῶν δυνάμεως. Ἡ πρώτη, οὕτω, πρᾶξις τῶν ἐμπολέμων πόλεων ἦτο νὰ ἐκλιπαρήσουν τὴν βοήθειαν τῶν Περσῶν. Πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν, ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, διακατεῖχοντο ἀπὸ ὕσβεστον μίσος διὰ τοὺς βαρβά-

ρους, οἱ ὅποιοι ἤλθον ὡς λαΐλαψ εἰς τὴν χώραν, ἐρήμωσαν τὸν τόπον, ἔκαυσαν τὰς πόλεις, κατέστρεψαν τὰ ἱερά, ἐξηνδραπόδισαν τοὺς κατοίκους καὶ ἐλεηλάτησαν τὰ πάντα. Νικηταί, μετὰ πολυαιμάκτους θυσίας καὶ ἀτελειώτους ἀγῶνας, οἱ ἠνωμένοι Ἑλληνες τοὺς ἐξεδίωξαν ἀπὸ τὴν γῆν των καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀπλευθέρωσαν τὰς νήσους καὶ πολλὰς πόλεις Ἑλληνικὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Διὰ τὸ νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο, ἠνώθησαν ὅλοι καὶ συνέπηξαν τὴν συμμαχίαν, τῆς ὁποίας ὁ μόνος σκοπὸς ἦτο ἡ διεξαγωγή τοῦ ἀγῶνος μέχρις ἀπελευθερώσεως καὶ τοῦ τελευταίου Ἑλληνοῦ ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ. Τώρα, αὐτοὶ οἱ ἡγέται τῶν Ἑλλήνων ἀπηυθύνοντο ἰκέται πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ὅχι διὰ τὸ νὰ ἐπιτύχουν ὄφελος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ διὰ τὸ νὰ ἀπεργασθοῦν τὴν καταστροφὴν Ἑλλήνων διὰ Περσικῆς βοήθειας. Εἶναι εὐκολὸν νὰ φαντασθῆ κανεὶς τὴν ἀπογοήτευσιν τῶν Νισυρίων καὶ τῶν ἄλλων νησιωτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ ὅποιοι, ὡς ἤδη προελέχθη, οὐδέποτε ἀπέβαλον τὸν φόβον μιᾶς ἐπανόδου τῶν Περσῶν. Καὶ διὰ τὸ νὰ διασφαλισθοῦν ἔναντι ἐνὸς τοιοῦτου ἐνδεχομένου, μετέσχον τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας καὶ ὑπεβλήθησαν εἰς τόσας θυσίας καὶ διεξήγαγον τόσους ἀγῶνας. Τώρα, ὁ Περσικὸς κίνδυνος διὰ τοὺς Νισυρίους καὶ τοὺς ἄλλους νησιώτας παρουσιάζετο ἄμεσος καὶ ἐπικείμενος. Διότι θὰ ἦτο ἀφελὲς νὰ πιστεῦται, ὅτι, οἷονδήποτε τῶν ἐμπολέμων καὶ ἂν ἐνίσχουν οἱ Πέρσαι, θὰ τὸ ἐπραττον ἄνευ ἀνταλλάγματος ἢ χωρὶς τὴν πρόθεσιν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀμέσως ἢ μελλοντικῶς ἀπὸ τὴν ἀνάμιξιν των εἰς τὰς ἐνδοελληνικὰς διαφοράς. Δὲν εἶχεν ἄλλως τε σημασίαν πλέον διὰ τοὺς Νισυρίους, ποῖος θὰ ἦτο ὁ νικητῆς. Ἦτο πασίδηλον ὅτι ὁ ὀφελιμὸς θὰ ἦσαν οἱ Πέρσαι καὶ οἱ νησιῶται θὰ ἦσαν τὰ θύματα τοῦ πολέμου.

Ἡ δευτέρα πρᾶξις τῶν ἐμπολέμων ἦτο νὰ ἀσκήσουν πᾶσαν δυνατὴν πίεσιν ἢ καὶ βίαν ἀκόμη ἐφ' ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων, ὅσαι δὲν μετείχον ἀρχικῶς εἰς τοὺς ἀντιπάλους συνασπισμοὺς, διὰ τὸ νὰ προσεταρῖστοῦν αὐτάς, εἴτε ὡς συμμάχους εἴτε ὡς ὑπηκόους εἴτε νὰ τὰς ἐμποδίσουν νὰ ἐνωθοῦν μετὰ τὸν ἀντίπαλον συνασπισμόν. Ἦτο, ὡς ἐκ τούτου, κατάδηλος ἡ πρόθεσις τῶν ἀντιπάλων, νὰ μὴ ἀφήσουν οὐδεμίαν πόλιν ἢ νῆσον οὐδέτεραν, νὰ μὴ ἀφήσουν οὐδένα ἡσυχον, νὰ μὴ ἀφήσουν τίποτε ὀρθόν.

2. Μετὰ τὴν ἐναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, οἱ Πελοποννήσιοι συνεκεντρώθησαν εἰς τὸν Ἴσθμόν, προετοιμαζόμενοι νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Τὸ πολεμικόν των σχέδιον ἦτο ἄπλοῦν. Θὰ ἐδῆουν τὴν Ἀττικὴν καὶ θὰ ἀπέκλειον ἀπὸ ξηρᾶς τὰς Ἀθήνας, ἐνῶ ταυτοχρόνως θὰ προητοιμαζον στόλον ἐκ 500 πλοίων διὰ τὸ νὰ τοὺς ἀποκλείσουν καὶ ἀπὸ θαλάσσης, καὶ οὕτω θὰ τοὺς ἠνάγκαζον εἰς συνθηκολόγησιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, συνεκέντρωσαν ὅλον τὸν στόλον τὸν ὁποῖον διέθετον οἱ ναυτικοὶ των σύμμαχοι, κυρίως δὲ οἱ Κορίνθιοι, καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ συμμάχους των νὰ παρασκευάσουν στόλον ἐκ 200 πλοίων καὶ νὰ τοὺς ἐνισχύσουν

ύλικῶς. Τὸ πολεμικὸν σχέδιον τῶν Ἀθηναίων ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀπομόνωσιν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος, ἀποκοπὴν τῆς μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἐπικοινωνίας καὶ δῆλωσιν τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου. Ὁ ἡγέτης τῶν δυνάμεων τῆς Πελοποννήσου, βασιλεὺς Ἀρχίδαμος, πρὶν ἢ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἔκαμε μίαν ὑστάτην προσπάθειαν εἰρηνεύσεως, ἀποστείλας πρεσβείαν εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ τὴν δεχθοῦν. Κατόπιν ματαιώσεως καὶ τῆς ὑστάτης αὐτῆς προσπάθειας, ὁ στρατὸς τοῦ Ἀρχιδάμου εἰσέβαλε, βραδέως κινούμενος, εἰς τὴν Ἀττικὴν, καταστρέφων τὴν περιοχὴν.

Ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν μεγίστην πλειοψηφίαν αὐτῆς, διέκειτο συμπαθῶς πρὸς τὴν Σπάρτην. Αἱ ἀγωνιώδεις προσπάθειά της ὅπως ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον τῆς προσέδιδον πρόθεσιν φιλειρηνικῆς συμβίψεως, ἦν ἀπέρριπτον αἱ Ἀθηναῖοι, ἐμφανιζόμενοι ὡς φιλοπόλεμοι. Αἱ διακηρύξεις της ἄλλως τε, ὅτι κατήρχετο εἰς τὸν πόλεμον διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς Ἑλληνας, τοὺς ὁποίους κατεδυνάστευεν ἢ κατακτητικὴ μεγαλομανία τῶν Ἀθηναίων, εἶχον εὐνοϊκὴν καὶ παρήγορον ἀπήχησιν, τόσον εἰς τοὺς καταπιεζομένους «συμμάχους» τῶν Ἀθηναίων, ὅσον καὶ εἰς τοὺς οὐδετέρους. *Ἡ δὲ εὐνοια, λέγει ὁ Θουκυδίδης, «παρὰ πολὺ ἐποίει τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἄλλως τε καὶ προειπόντων ὅτι τὴν Ἑλλάδα ἐλευθεροῦσιν. Ἐρρωτό τε πᾶς καὶ ιδιώτης καὶ πόλις εἴ τι ἠδύνατο καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ξυνεπιλαμβάνειν αὐτοῖς. Ἐν τούτῳ τε κεκλωῖσθαι ἐδόκει ἐκάστῳ τὰ πράγματα ᾧ μὴ τις αὐτὸς παρέσται. Οὕτως ἐν ὀργῇ εἶχον οἱ πλείους τοὺς Ἀθηναίους οἱ μὲν τῆς ἀρχῆς ἀπολυθῆναι βουλόμενοι, οἱ δὲ μὴ ἀρχῶσι φοβούμενοι. Ὁ ἴδιος δ' Ἀρχίδαμος, γνωρίζων τὴν τεραστίαν ἠθικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἢ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης μεταξὺ ὄλων τῶν Ἑλλήνων, ὁμιλῶν πρὸς τοὺς στρατιώτας κατὰ τὴν ὥραν τῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν, σημειώνει: Ἡ γὰρ Ἑλλὰς πᾶσα τῆδε τῇ ὀρμῇ ἐπῆρται καὶ προσέχει τὴν γνώμην, εὐνοίαν ἔχουσα διὰ τὸ Ἀθηναίων ἔχθος πρᾶξει ἡμᾶς ἂ ἐπινοοῦμεν. Τὸ δὲ μῖσος κατὰ τῶν Ἀθηναίων ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἀρχεῖν τε τῶν ἄλλων ἀξιούσι καὶ ἐπιόντες τὴν τῶν πέλας δημοῦν μᾶλλον ἢ τὴν ἑαυτῶν ὀρεῖν. Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, ὁ Περικλῆς, ὁμιλῶν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, συνίστα τά τε τῶν ξυμμάχων διὰ χειρὸς ἔχειν, λέγων τὴν ἰσχὺν αὐτοῖς ἀπὸ τούτων εἶναι τῶν χρημάτων τῆς προσόδου. Νὰ κρατοῦν, δηλαδή, εἰς ὑποταγὴν μὲ ἰσχυρὰν χεῖρα τοὺς συμμάχους, διότι ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πρόσοδον τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα οὗτοι καταβάλλουν.*

Ἐνῶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐδήουν τὴν Ἀττικὴν, ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος ἐλεηλάτει τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, κατελάμβανε τὴν Κεφαλληνίαν καὶ ἠρήμωνε τὰ Μέγαρα, ἐξεδίωκε δὲ τοὺς Αἰγινήτας ἀπὸ τὴν νῆσον των καὶ παρέδιδε τὰ κτήματά των εἰς Ἀθηναίους κληροῦχους. Τὸ δευτέρον ἔτος (430) τοῦ πολέμου ἦτο περιωρισμένης δράσεως, διότι ἐπῆλθεν εἰς Ἀθήνας

ὁ λοιμός, τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος (429) ἀπέθνησκεν ἐκ τοῦ λοιμοῦ ὁ Περικλῆς, ἐνῶ οἱ Σπαρτιᾶται ἐνέτεινον τὰς προσπάθειάς των διὰ νὰ ἐπιτύχουν ἀπὸ τοὺς Πέρσας ὄχι μόνον ὑλικὴν βοήθειαν, ἀλλ' ἄμεσον συμμετοχὴν των εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἀγῶνα, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι συνεμάχουν μετὰ τοῦ Σιτάλκου τῶν Θρακῶν καὶ «ἡργυρολόγουν» εἰς τὴν περὶ τὴν Νίσυρον περιοχὴν. Τὸ 428, τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας παρουσιάζει τὰς πρώτας οὐσιώδεις ρωγμὰς του, διὰ τῆς ἀποστασίας τῶν Μυτιληναίων. Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη ἀπόπειρα μεταφορᾶς τοῦ πολέμου ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα εἰς τὰς νήσους τῆς Μικρασιατικῆς παραλίας. Διότι οἱ Μυτιληναῖοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης, τὴν ὁποίαν αὐτὴ καὶ ὑπεσχέθη. Ἐβράδυνεν ὅμως εἰς τὴν ἀποστολὴν της καὶ μόλις τὸ 427 π.Χ. ἔστειλε τὸν Ἀλκίδα μὲ τεσσαράκοντα μόνον πλοῖα. Ἄλλ' οἱ Μυτιληναῖοι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ὑποκύψει. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον τότε μίαν ἀπὸ τὰς πλέον σκληρὰς καὶ ἀπανθρώπους ἀποφάσεις. Τὴν θανάτωσιν τῶν Μυτιληναίων καὶ τὴν πώλησιν τῶν γυναικοπαίδων ὡς δούλων. Καὶ ἀνεκάλεσαν μὲν ἀργότερον τὴν φοβερὰν αὐτὴν ἀπόφασίν των, ἀλλὰ λόγῳ καθυστερήσεως διαβιβάσεως τῆς ἐντολῆς εἶχεν ἤδη αὐτὴ ἐκτελεσθῆ. Ἡ ἀποστασία τῆς Μυτιλήνης εἶχε βαρυσημάντους ἐπιπτώσεις ἐφ' ὅλης τῆς παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν περιοχῆς καὶ συνεπῶς καὶ ἐπὶ τῆς Νισύρου. Ὁ Θουκυδίδης, ἐκθέτων τοὺς λόγους δι' οὓς οἱ Ἀθηναῖοι ἤχθησαν εἰς τὴν λήψιν μιᾶς τόσοσιν ἀπανθρώπου ἀποφάσεως, ἀναφέρει: *καὶ προεξυνεβάλλοντο οὐκ ἐλάχιστον τῆς ὁρμῆς αἱ Πελοποννησίων νῆες εἰς Ἰωνίαν ἐκείνοις βοηθοὶ τολμήσασθαι παρακινδυνεῦσαι. οὐ γὰρ ἀπὸ βραχείας διανοίας ἐδόκουν τὴν ἀπόστασιν ποιήσασθαι.* Συνεπῶς, ἔθεωρήθη ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους μέγα γεγονός τὸ ὅτι ἐκ τῆς ἀποστασίας προεκλήθη ἡ ἀποστολὴ ἐχθρικοῦ στόλου εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ εἰς τοῦτο διέβλεπον τὴν ὑπαρξίν ἐνός εὐρυτέρου σχεδίου ἐξεγέρσεων τῶν συμμάχων. Πέραν τούτου, ἡ ἀποστασία τῶν Μυτιληναίων ἔδιδε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀποσαφηνισθοῦν αἱ διαρκούντος τοῦ πολέμου ἀπόψεις τῶν Ἀθηναίων — τοῦλάχιστον μιᾶς ἰσχυρᾶς πολιτικῆς μερίδος — ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν σχέσεών των μετὰ τῶν συμμάχων. Οὕτως ὁ Κλέων, ὁμιλῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους διὰ νὰ τοὺς πείσῃ νὰ ἐμμένουν εἰς τὴν ἀπόφασίν των περὶ θανάτωσης τῶν Μυτιληναίων, ἔλεγεν: *καὶ δημοκραταὶ εἶναι ἀνίκανοι νὰ ἄρχουν ἐπὶ ξένων λαῶν... ὁ οἶκτος σας ἀποβαίνει ἐπικίνδυνος δι' ἐσῶς, χωρὶς νὰ ἐξασφαλίζῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν συμμάχων. Οὔτε ἀναλογίζεσθε ὅτι ἡ ἡγεμονία σας εἶναι ἐξουσία δεσποτικὴ, ἀσκουμένη ἐπὶ ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι σᾶς ἐπιβουλεύονται καὶ ὑπόκεινται ἄκοντες εἰς τὴν ἐξουσίαν σας. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ὑποτάσσονται ὄχι μόνον λόγῳ τῶν ὀφειλομένων εὐεργεσιῶν σας ἀλλὰ λόγῳ τῆς ὑπεροχῆς τῆς δυνάμεώς σας...* Ἐὰν ἐκεῖνοι δικαίως ἀπεστάτησαν, ἡ ἄσκησις τῆς ἡγεμονίας σας θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητος. Ἐὰν δὲ ἐπιμένετε εἰς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἀδικαιολόγητος, τὸ συμφέρον σας ἀκριβῶς

ἐπιβάλλει ὅπως καὶ παρὰ τὸ δίκαιον τοὺς τιμωρήσετε, εἰ δὲ μή, ἐγκαταλείψατε τὴν ἡγεμονίαν... Καταστήσατε διὰ τοῦ παραδείγματός σας φανερὸν εἰς τοὺς ἄλλους συμμάχους ὅτι πάσης ἀποστασίας ἢ τιμωρία θὰ εἶναι ὁ θάνατος». Αἱ ἀπόψεις αὐταὶ ἀπήχουν τὰς πεποιθήσεις μεγάλης μερίδος τοῦ Δήμου καὶ οὐσιαστικῶς ἀπετέλεσαν τὴν ἐπίσημον πολιτικὴν τῶν Ἀθηναίων ἔναντι τῶν συμμάχων τῶν. Καταφαίνεται δὲ ἐκ τούτων ὅτι μέγα μέρος τῶν συμμάχων ἔπαυσε νὰ αἰσθάνεται οἰανδήποτε ἠθικὴν ἢ νομικὴν δέσμευσιν ἔναντι τῶν Ἀθηναίων, ἔμενον δὲ ὑποτελεῖς λόγῳ τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς περὶ τὰ ναυτικὰ ἀδυναμίας τῆς Σπάρτης, πάντως ὁμως ἀντιπαθούντες ἢ καὶ μισοῦντες τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἀναμένοντες τὴν εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν τῆς ὑποτελείας. Παρὰ ταῦτα, ἡ ἐμφάνισις τῆς μικρᾶς δυνάμεως τῶν Πελοποννησίων ὑπὸ τὸν Ἀλκίδαν, κατ' ἀρχάς, καὶ κατόπιν ὑπὸ τὸν Ἀστούχον, ἂν καὶ μηδὲν ἐπιτυχούσης διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν Μυτιληναίων, ἐδημιούργησεν εἰς τὰς νήσους ἔντασιν τοῦ ἀντιαθηναϊκοῦ πνεύματος καὶ ἐνίσχυσε τὰς τάσεις πρὸς ἀποστασίαν. Καὶ αἱ μὲν τάσεις πρὸς ἀποστασίαν, μὴ ὑλοποιηθεῖσαι ἀμέσως, ἀνέμενον εὐθετώτερον χρόνον διὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν, τὸ μῖσος ὁμως κατὰ τῶν Ἀθηναίων διετηρήθη καὶ ἡ ὅλη ἡγεμονία ὠμοίαζε μὲ ἡφαίστειον ἔτοιμον νὰ ἐκραγῇ. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν διὰ πρώτην φοράν νὰ ψηφίσουν τὴν ἐπιβολὴν εἰδικοῦ πολεμικοῦ φόρου ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου ἀνελθόντος εἰς 200 τάλαντα, ἐνῶ ἠῤῥησαν περαιτέρω τὸν συμμαχικὸν φόρον καὶ ἐνέτειναν τὰ μέτρα πρὸς εἰσπραξίν αὐτοῦ. Τὸ 427 π.Χ. *Προσδεόμενοι οἱ Ἀθηναῖοι χρημάτων... ἐξέπεμψαν ἐπὶ τοὺς συμμάχους ἀργυρολόγους ναῦς δώδεκα καὶ Λυσικλέα πέμπτον αὐτὸν στρατηγόν. Ὁ δὲ ἄλλα τε ἡργυρολόγει καὶ περιέπλει καὶ τῆς Καρίας ἐκ Μυσοῦντος ἀναβάς διὰ τοῦ Μαιάνδρου πεδίον μέχρι τοῦ Σανδίου λόφου, ἐπιτιθεμένων τῶν Καρῶν, αὐτός τε διαφθείρεται καὶ τῆς στρατιᾶς πολλοί. Ἦτοι, ὁ Λυσικλῆς, ἀφοῦ ἀπεγύμνωσε τὰς περὶ τὴν Καρίαν νήσους, ἐν αἷς καὶ τὴν Νίσυρον, ἐπεχείρησε νὰ λεηλατήσῃ καὶ τὴν Καρικὴν ἔνδοχώραν, ἀλλὰ κατεστράφη. Ἐπίσης τὸ προηγούμενον ἔτος συνέβη τὸ ἴδιον. Διότι ἀπέστειλαν καὶ τότε ἕξ πλοῖα ἐπὶ Καρίας καὶ Λυκίας καὶ Μελίσσανδρον στρατηγόν, ὅπως ταῦτά τε ἀργυρολογῶσι. Κατ' ἔτος λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεγύμνωναν τὰς περὶ τὴν Καρίαν νήσους καὶ ἐλεηλάτουν τὴν περιοχὴν τῆς Καρίας.*

Κατὰ τὸ ἴδιον διάστημα, ἀμφοτέρω οἱ ἐμπόλεμοι συνέχισαν τὰς ἐπαφάς των μὲ τοὺς Πέρσας, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν βοήθειάν των. Οἱ Σπαρτιαῖται μάλιστα δὲν ἤρκοοντο ἀπλῶς εἰς τὴν αἴτησιν βοήθειας, ἀλλ' ἐζήτησαν ὅπως ἡ Περσία μετὰσχι ἐνεργῶς μετ' αὐτῶν τοῦ κατὰ τῶν Ἀθηναίων πολέμου.

Τὸ 426 π.Χ., οἱ Ἀθηναῖοι ἀεφάσισαν νὰ πραγματοποιήσουν τὴν πρώτην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Δωριέων ἀποίκων, οἱ ὁ-

ποῖοι, ὄχι μόνον ἐνίσχυον ὕλικῶς τὴν Σπάρτην, ἀλλὰ καὶ παρεσκευάζον ἀξιόλογον στόλον διὰ νὰ τὸν θέσουν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Πελοποννησίων. Τὸ μέτρον τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Πελοποννήσου δὲν ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικὸν καὶ δι' αὐτὸ οἱ Ἄθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλουν τοὺς συμμάχους τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐστίας. Ἐξ αἰτίας δὲ τῆς ἐν Σικελίᾳ ἐκστρατείας, καὶ ἐκ συμπτώσεως, ἐγένετο ἡ κατάληψις τῆς Πύλου καὶ ἡ ἀκολουθήσασα παράδοσις τῆς Σφακτηρίας, πρᾶγμα τὸ ὅποιον συνεκλόνησε τὴν Σπάρτην, ἡ ὁποία τότε ὑπέβαλε προτάσεις εἰρήνης, τὰς ὁποίας ὁμως ἀπέρριψαν οἱ Ἄθηναῖοι. Τὴν Σπάρτην τότε ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ ἀδιεξόδου εἰς τὸ ὅποιον περιῆλθεν ὁ Βρασιδάς, ὁ ὁποῖος ὠργάνωσε καὶ ἐπραγματοποίησε τὴν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Χαλκιδικήν, καταλαβὼν τὰς πλείστας τῶν ἀποικιῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν Ἀμφίπολιν, ἐξ ἧς οἱ Ἄθηναῖοι ἦντλουν καὶ χρυσὸν καὶ ξυλείαν διὰ τὸν στόλον των. Τὰ γεγονότα ταῦτα ὠδήγησαν τελικῶς τοὺς δύο ἐμπολέμους νὰ ἀποδεχθοῦν ἀνακωχὴν ἐνὸς ἔτους. Ὁ Βρασιδάς ὁμως, γνωρίζων ὅτι ἠδύνατο νὰ πλήξῃ τὴν Ἀχίλλειον πτέρναν τῶν Ἀθηναίων, συνέχισε τὰς καταλήψεις πόλεων, ἠρνήθη τὴν παράδοσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἀπέσπασε δὲ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τοὺς Θρᾶκας συμμάχους των. Μόνον μὲ τὸν θάνατον τοῦ Βρασιδά καὶ τοῦ Κλέονος εἰς μάχην πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως κατέστη δυνατὴ ἡ διαπραγματεύσις καὶ ἡ σύναψις τῆς εἰρήνης. Ὁ Θουκυδίδης, ἀναλύων τοὺς λόγους οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς συνάψεως τῆς εἰρήνης, ἀναφέρει: *Πρὸς δὲ τὴν εἰρήνην μᾶλλον γνώμην εἶχον, οἱ μὲν Ἀθηναῖοι πληγέντες ἐν τῷ Δηλίῳ καὶ δι' ὀλίγου αἰθῆς ἐν Ἀμφιπόλει καὶ οὐκ ἔχοντες τὴν ἐλπίδα τῆς ρώμης πιστὴν ἔτι... καὶ τοὺς ξυμμάχους ἅμα ἐδεδίδεσαν σφῶν μὴ διὰ τὰ σφάλματα ἐπαιρούμενοι ἐπὶ πλέον ἀποστῶσι.* Τελικῶς, τὸ 421, ἡ εἰρήνη συνήφθη, αἱ κυριώτεραι δὲ διατάξεις τῆς ὑπῆρξαν αἱ ἀκόλουθοι: Ἡ συνθήκη θὰ ἦτο πεντηκονταετοῦς ἰσχύος. Αἱ ἀνακύπτουσαι διαφοραὶ θὰ ἐπελύοντο διὰ διαιτησίας. Ἡ Ἀμφίπολις θὰ ἐπεστρέφετο εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Αἱ καταληφθεῖσαι ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων πόλεις εἰς τὴν Χαλκιδικὴν θὰ παρέμενον ἀνεξάρτητοι καὶ θὰ κατέβαλλον εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸν ἐπὶ Ἀριστείδου καθορισθέντα φόρον. Οἱ Σπαρτιᾶται θὰ παρέδιδον εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ Πάνακτον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι θὰ παρέδιδον εἰς τοὺς Σπαρτιᾶτας τὰ Κύθηρα, τὸ Κορυφάσιον, τὰ Μέθανα, τὸν Πτελεὸν καὶ τὴν Ἀταλάντην. Θὰ ἐγίνοντο ἐκατέρωθεν ἀνταλλαγαὶ αἰχμαλώτων καὶ κρατουμένων. Χαρακτηριστικὸν πάντως εἶναι ὅτι, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐδεσμεύθησαν δι' ὄρκου διὰ τὴν τήρησιν τῆς συνθήκης ἔναντι τῶν Σπαρτιᾶτων καὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν συμμάχων των κεχωρισμένως, οἱ Σπαρτιᾶται ἐδεσμεύθησαν μόνον ἔναντι τῶν Ἀθηναίων, τῶν συμμάχων θεωρηθέντων ὡς ὑποτελῶν τῶν Ἀθηναίων.

Εὐθὺς ὁμως ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης εἰρήνης, παρουσιάσθησαν δυσχέρειαι, σχεδὸν ἀνυπερβλήτοι, περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς. Αἱ δυσχέ-

ρειαι αὐταὶ προήρχοντο κυρίως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι οὔτε οἱ Σπαρτιᾶται οὔτε οἱ σύμμαχοι τῶν τελευταίων κατείχοντο ἀπὸ τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἡ εἰρήνη θὰ ἦτο ὀριστικὴ καὶ ὅτι βάσει πλέον αὐτῆς ἔπρεπε νὰ ἀναπροσαρμόσουν, ὄχι μόνον τὴν μελλοντικὴν τῶν πολιτικῆν, ἀλλὰ κυρίως τὰς προθέσεις καὶ τὴν νοοτροπίαν τῶν. Θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι οἱ ἐμπόλεμοι κατέφυγον εἰς τὴν μέθοδον τῆς συνάψεως μιᾶς εἰρήνης, διὰ νὰ ἰκανοποιήσουν τὴν πανελληνίον κοινήν γνώμην ἢ ὅποια τὴν ἤξιον, διὰ νὰ ἀναπαυθοῦν ἀπὸ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον, διὰ νὰ ἐπουλώσουν τὰς πληγὰς τῶν, διὰ νὰ ἀνασυντάξουν τὰς δυνάμεις τῶν, διὰ νὰ ἐξεύρουν τρόπους καὶ μέσα περισσότερον ἀποτελεσματικῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἡ ἀποφασισθεῖσα εἰρήνη δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι εἰ μὴ τὸ ἀναγκαῖον πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ ἐκινούντο μὲ τοὺς μικροτέρους δυνατοὺς περιορισμούς, διὰ νὰ ἀποκτήσουν εὐνοϊκωτέρας προϋποθέσεις διὰ τὸν μέλλοντα ἀποφασιστικὸν πόλεμον. Οὕτως ὁ Κλεαρτίδης, ὁ ὅποιος ἠγεῖτο τῆς δυνάμεως τῶν Λακεδαιμονίων ἐν Μακεδονίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βρασιίδα, ἠρνήθη νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Ἀμφίπολιν καὶ μόνον μετ' αὐστηρὰν ἐντολὴν τῶν ἐφόρων ὑπεχρεώθη νὰ ἀποσύρῃ ἀπὸ τὴν πόλιν τὰς δυνάμεις του, ἐνῶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἀμφιπολίται ἠρνοῦντο νὰ παραδοθοῦν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ σύμμαχοι τῆς Σπάρτης δὲν ἠθελον νὰ ἀποδεχθοῦν τοὺς συμφωνηθέντας ὄρους εἰρήνης, διεκδικούντες εὐνοϊκωτέρους τοιοῦτους. Ἡ Σπάρτη, διὰ νὰ παράσχῃ πρὸς τὰς Ἀθήνας πρόσθετον ἐπιβεβαίωσιν τῆς εἰλικρινείας τῶν εἰρηνικῶν τῆς προθέσεων, ἐπρότεινε καὶ συνήφθη πεντηκονταετῆς συμμαχία μετὰ τῶν δύο πόλεων. Ἄλλ' οὔτε τοῦτο ἐβελτίωσε τὰ πράγματα. Οἱ σύμμαχοι τῆς Σπάρτης ἐθεώρησαν τὴν συμμαχίαν ὡς τρόπον πανελληνίου κυριαρχίας τῶν δύο πόλεων καὶ ἀντέδρασαν διὰ τῆς συνομολογήσεως ἰδιαιτέρων συμμαχιῶν μετὰ τῶν. Οὕτως ὁ Πελοποννησιακὸς συνασπισμὸς εὐρίσκετο εἰς κατάστασιν διαλύσεως. Ἄλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τὰς ἰδικὰς τῶν δυσκολίας. Ἡ Χαλκιδικὴ ἦτο ἀνάστατος. Οἱ Ἀμφιπολίται δὲν ἐδέχοντο τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν παρέδιδον τὴν Πύλον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οὔτε ἀπέσυρον ἐκεῖθεν τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς εἰλωτας. «Ἐπὶ ἕξ ἔτη καὶ δέκα μῆνες», λέγει ὁ Θουκυδίδης — διάστημα καθ' ὃ διήρκεσεν ἡ εἰρήνη — «αἱ δύο πόλεις ἀπέσχον πάσης ἐπιδρομῆς κατὰ τοῦ ἐδάφους ἀλλήλων, ὅμως κατ' ἄλλον τρόπον ἔβλαπτον ὁ εἰς τὸν ἄλλον ὅσον περισσότερον ἠδύναντο», καὶ συνεχίζει «καὶ ἐάν τις ὑποστήριξῃ ὅτι τὸ διάστημα τῆς εἰρήνης δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται πόλεμος, πλανᾶται· διότι, ἂν ἐξετάσῃ τις μετὰ προσοχῆς τὰ γεγονότα τῆς περιόδου αὐτῆς, θὰ βεβαιωθῇ ὅτι δυσκόλως δύναται αὕτη νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς εἰρήνη, ἀφοῦ κατ' αὐτὴν οὔτε ἀπέδωκαν οὔτε ἔλαβον πάντα ὅσα διὰ τῆς συνθήκης εἶχον συμφωνηθῆ, καὶ ἐκτὸς τούτου, καὶ κατὰ τὸν Μαντινειακὸν καὶ Ἐπιδαυρικὸν πόλεμον καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις ἐγι-

ναν παραβιάσεις τῆς συνθήκης ἐκ μέρους καὶ τῶν δύο».

3. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν δέκα περίπου ἐτῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διεξήχθησαν αἱ μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων ἐχθροπραξίαι τῆς πρώτης περιόδου τοῦ πολέμου, ἡ Νίσυρος, καίτοι ἐμπόλεμος, ὡς σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, παρέμεινε σχετικῶς ἡσυχος. Τὸ κατ' ἐξοχὴν θέατρον τοῦ πολέμου τῆς περιόδου αὐτῆς ἦτο μακρὰν τῆς Νισύρου, κυρίως εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἰονίους νήσους. Αἱ ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ τρόπου διεξαγωγῆς του ὁμως ἐπιπτώσεις εἶχον τοὺς ἀντικτύπους των καὶ εἰς τὴν Νίσυρον. Ἰδιαιτέρως δὲ σημασίας διὰ τὴν Νίσυρον καὶ τὰς παρὰ τὴν Καρίαν νήσους ὑπῆρξαν αἱ κατὰ τὴν δεκαετίαν διαμορφωθεῖσαι σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων καὶ τῶν Περσῶν, ὡς καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἐναντι τῆς ἐνδοελληνικῆς συρράξεως. Αἱ μέχρι τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου σχέσεις τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει ἱστορήθησαν ἤδη. Ὁ πόλεμος μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Περσῶν εἶχε λήξει διὰ τῆς Κιμωνείου εἰρήνης, ἀλλ' αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν δὲν κατέστησαν βεβαίως φιλικαί. Δὲν ἦσαν φιλικαὶ οὔτε αἱ σχέσεις μεταξὺ Περσίας καὶ Σπάρτης. Ἄμα τῇ ἐνάρξει ὁμως τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἡ πρώτη πράξις τῶν ἐμπολέμων ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια ἀμφοτέρων νὰ προσεταιρισθοῦν τὴν φιλίαν καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Περσῶν καὶ πέραν τούτου ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς ἀναμίξουν καὶ εἰς τὸν πόλεμον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ἐὰν συνέβαινε, θὰ εἶχεν ἀποφασιστικὴν καὶ βαρεῖαν σημασίαν δι' ὅλους τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τοὺς νησιώτας τῶν περὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν νήσων.

Ἡ πολιτικὴ τῶν Περσῶν ἦτο σαφῶς ἀντιαθηναϊκὴ, διὰ πολλοὺς λόγους. Πρῶτον, διότι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἰσχυρὸν ναυτικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐκυριάρχει εἰς τὸ Αἰγαῖον, καὶ ἔτεινε νὰ καταστῆ κυρίαρχος καὶ ἐλέγχουσα δύναμις εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν τῆς Νοτιοανατολικῆς Μεσογείου, τῆς ὁποίας τὰ Ἀσιατικὰ παράλια καὶ ἡ Αἴγυπτος ἀπετέλουν κτήσεις τοῦ Περσικοῦ κράτους. Βεβαίως, ὑπῆρχεν ὁ Φοινικικὸς στόλος, ὁ ὁποῖος ἦτο μέγας καὶ ἰσχυρὸς, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου κυρίως ἐβασίζετο ἡ ναυτικὴ δύναμις τῆς Περσίας. Τὰ πράγματα ὁμως εἶχον ἀποδείξει ὅτι, ὅση καὶ ἂν ἦτο ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰκανότης του, δὲν ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου, οὔτε εἰς τὰ περὶ τὴν Φοινικὴν παράλια, οὔτε εἰς τὴν Κύπρον. Διότι, ὡσάκις οἱ δύο στόλοι συνεκρούσθησαν, ἀκόμη καὶ ὅταν ἦτο ἐκδηλος ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Φοινικικοῦ στόλου, οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεδείχθησαν νικηταί. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον, οὗτος καὶ ὑποδεέστερος ἦτο τοῦ Φοινικικοῦ, ἀλλὰ οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμπνέῃ εἰς τοὺς Πέρσας, λόγῳ τῶν συνεχῶν καὶ μακροχρονίων ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τῶν Περσῶν. Δεύτερον, οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ τὸ διάστημα τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ, διὰ νὰ ἐνοχλοῦν καὶ ἀποδυναμώσουν τοὺς Πέρσας, ἤσκουν φιλικὴν πολιτικὴν εἰς κράτη ὑποτελεῖ

εἰς τὴν Περσίαν, ὡς ἦτο π.χ. ἡ Αἴγυπτος, ἐξωθοῦντες αὐτὰ εἰς ἐξεγέρσεις κατὰ τοῦ ἐπικυριάρχου καὶ ἐνισχύοντες διὰ στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τὰς ἐπαναστάσεις αὐτάς. Οὐχὶ ἅπαξ, ναυτικαὶ δυνάμεις καὶ ἐκστρατευτικὰ σώματα τῶν Ἀθηναίων ἐπολέμησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον κατὰ τῶν Περσῶν. Τρίτον, ἡ ἐμπορικὴ δραστηριότης τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἐπεκταθῆ εἰς ὅλα τὰ δυτικά παράλια τοῦ Περσικοῦ κράτους, ἀπὸ τῆς Μαύρης θαλάσσης μέχρι τῆς Λιβύης, καὶ παρηνώχλει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Περσικοῦ ἐμπορίου εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν. Τέταρτον, οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἐξήγειραν τοὺς Ἑλληνας ὑποτελεῖς τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, νησιώτας καὶ παραλίους, ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς Δωρίδος, καὶ τελικῶς ἀπηλευθέρωσαν ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδία τοὺς νησιώτας. Οἱ Ἀθηναῖοι, λοιπόν, ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τῆς πολιτικῆς των, καὶ τῆς ἰδιομορφίας τοῦ κράτους καὶ τῆς ἡγεμονίας των, ἀπετέλουν μόνιμον ἀνησυχίαν διὰ τὴν Περσικὴν Αὐλήν καὶ τοὺς σατράπας τῶν παραλίων.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὀλονὲν αὐξανομένην ἀντιπερσικὴν δραστηριότητα τῶν Ἀθηναίων, οἱ Σπαρτιᾶται μετέσχον μὲν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου καὶ κατέφερον σημαντικὰς πληγὰς εἰς αὐτούς, ἀλλ' ἅμα ὡς οἱ Πέρσαι ἀπεμακρύνθησαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ ἀγὼν μετεφέρθη εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δηλαδὴ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Περσικῆς ἐπικρατείας, οὗτοι ἀνεδιπλώθησαν εἰς τὰ ἴδια, ἀδιαφορήσαντες διὰ τοὺς Πέρσας. Ἡ Σπάρτη ἐναντι τῶν Περσῶν ἤσκει πολιτικὴν ἀμυντικὴν καὶ οὐχὶ ἐπιθετικὴν. Κατὰ συνέπειαν, ἅμα ὡς ἐξέλιπον οἱ λόγοι ἀμύνης τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς Περσικῆς προσβολῆς, οἱ Σπαρτιᾶται ἠγνόησαν τοὺς Πέρσας. Ἄλλως τε, ἡ Σπάρτη δὲν ἦτο ναυτικὴ δύναμις οὔτε ἐμπορικὸν κράτος καὶ συνεπῶς οὔτε ἐξ ἀντικειμένου ἠδύνατο νὰ βλάψῃ τὴν Περσίαν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν οἱ Πέρσαι ὑπελόγιζον ὅτι, βοηθοῦντες τοὺς Σπαρτιᾶτας διὰ νὰ ἐξοντώσουν τοὺς Ἀθηναίους, θὰ ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους χωρὶς νὰ ἔχουν νὰ φοβηθοῦν τίποτε ἀπὸ τὴν Σπάρτην. Τοῦναντίον μάλιστα, βέβαιοι ὄντες ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται δὲν θὰ εἶχον βλέψεις ἐπὶ τῆς Μικρασίας καὶ τῶν νήσων, ὡραμιζόντο μίαν ἀποκατάστασιν τῆς κυριαρχίας των εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ λόγῳ ἀδιαφορίας τῆς Σπάρτης καὶ λόγῳ εὐγνωμοσύνης αὐτῆς διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν βοήθειαν.

Οἱ Πέρσαι δὲν ἔσπευσαν οὔτε νὰ ἀπορρίψουν τὰς αἰτήσεις τῶν Ἀθηναίων οὔτε νὰ ἀποδεχθοῦν τὰς προτάσεις τῆς Σπάρτης. Δὲν ἐβιάζοντο νὰ προβοῦν εἰς μίαν πολιτικὴν πρᾶξιν, ἂν προηγουμένως δὲν ἦσαν βέβαιοι ὅτι ἐπρόκειτο ἐξ αὐτῆς νὰ ἀντλήσουν τὸ μέγιστον δυνατὸν ὄφελος. Τὸ δὲ μέγιστον ὄφελος δὲν ἐπρόκειτο νὰ προκύψῃ ἀπὸ τὴν ἐσπευσμένην ἀνάμιξιν των εἰς τὸν ἐνδοελληνικὸν πόλεμον. Ἐφ' ὅσον βασικὸς στόχος τῆς πολιτικῆς των ἦτο ἡ ἐπαναπρόσκτησις τῶν ἀπολεσθέντων Ἑλληνικῶν ἑδαφῶν καὶ νήσων καὶ ἐνδεχομένως ἡ καθυπόταξις τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ προηγουμένη ὀ-

δυνηρά ἐμπειρία εἶχε διδάξει ὅτι, ἐφ' ὅσον οἱ Ἕλληνες καὶ δὴ αἱ ἡγήτιδες πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ἰσχυραὶ, ἠδύναντο ἐπιτυχῶς νὰ ἀντεπεξέρχωνται κατὰ τῶν Περσικῶν δυνάμεων, ἢ σωφροσύνη ἀπήτει νὰ ἀναμείνουν μέχρι ὅτου, διὰ τῆς φθορᾶς ἐκ τοῦ μεταξύ των πολέμου, ἀποδυναμωθοῦν μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ μὴ δύνανται ἢ καὶ νὰ μὴ θέλουν νὰ προβάλουν ἀντίστασιν εἰς τὰς Περσικὰς διεκδικήσεις. Ἡ σκληρότης μεθ' ἧς διεξήγετο ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἀδιαλλαξία τῶν ἐμπολέμων νὰ ἀποδεχθῶν μίαν εἰλικρινῆ καὶ σταθερὰν εἰρήνην παρῆχον εἰς τοὺς Πέρσας τὴν βάσιμον προσδοκίαν ὅτι ἡ κατὰπτωσις τῆς ἰσχύος τῶν δύο συνασπισμῶν δὲν θὰ ἐβράδυνε. Μέχρι τότε, ἐσκέπτοντο οἱ Πέρσαι, εἶχον τὸν χρόνον νὰ καθυστεροῦν πᾶσαν διαπραγμάτευσιν περὶ παροχῆς βοήθειας ἢ νὰ παρέχουν βοήθειαν μὲ μέτρον ὑπὲρ τοῦ πλέον ἀνωδύνου διὰ τὴν πολιτικὴν των συνασπισμοῦ, ὥστε τελικῶς νὰ εἶναι βέβαιοι ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο ἡ ἐξουθένωσις ὅλων καὶ ἡ ἠθελημένη ἢ ἀθέλητος παραχώρησις πρὸς αὐτοὺς δικαιωμάτων ἐπὶ Ἑλληνικῶν ἐδαφῶν καὶ κυρίως τῶν νήσων. Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι, ὀρθῶς, δὲν ἔσπευσαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου καὶ τῆς πρώτης αἰτήσεως, νὰ βοηθήσουν οὐδέτερον τῶν ἐμπολέμων. Ἄλλ' οὔτε οἱ Σπαρτιᾶται οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐσταμάτησαν τὰς ἐνεργείας των πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν Περσῶν. Συνέχισαν, διὰ παντός ἐπισήμου ἢ ἀνεπισήμου τρόπου, διὰ πάσης ἐπιτρεπτῆς ἢ ἀνεπιτρέπτου μεθόδου, τὰς ἐπαφάς των, εἴτε μὲ τοὺς σατράπας τῶν παραλίων σατραπειῶν, εἴτε μὲ τὴν αὐλὴν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Πλὴν ὅμως τῶν ἐπαφῶν αὐτῶν, εἴτε ἐπισήμων εἴτε μὴ, κατ' ἄλλον τρόπον καὶ μὲ διάφορον μέθοδον προσεπάθουν νὰ ἐπιτύχουν τὴν βοήθειαν τῶν Περσῶν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μὲ ἄλλον τρόπον καὶ μέθοδον οἱ Σπαρτιᾶται. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπὶ παραδείγματι, δὲν παρέλειπον, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καὶ ἐφ' ὅσον αἱ συνθῆκαι ἠὺνδούν τοιαύτας μεθόδους, ἐκ παραλλήλου μὲ τὰς αἰτήσεις βοήθειας νὰ προβαίνουν καὶ εἰς ἐπιδείξεις ἰσχύος ἔναντι τῶν Περσῶν ἢ νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν παραλίων, τὰ ὅποια ὑπήγοντο εἰς τὴν Περσικὴν κυριαρχίαν ἢ νὰ ἐνεργοῦν πειρατικὰς πράξεις κατὰ τῶν Περσῶν καὶ λεηλασίας τῶν παρακτιῶν πόλεων, ἐλπίζοντες ὅτι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου θὰ ἐξεβίαζον τοὺς Πέρσας ἢ θὰ ὑπεσημείωνον εἰς αὐτοὺς ποῖος ἦτο ὁ ἰσχυρότερος ἐμπόλεμος καὶ ποῖος εἶχε τὸν ἀπόλυτον ἔλεγχον τῆς θαλασσίας περιοχῆς περὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἀφ' ἑτέρου, κατέβαλλον πᾶσαν προσπάθειαν νὰ ἐμποδίσουν τοὺς Πελοποννησίους νὰ μεταφέρουν ἐκεῖ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Ταῦτοχρόνως, διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, ἐτρομοκράτουν καὶ τοὺς συμμάχους των καὶ ἀπεγοήτεον ὅσους ἐξ αὐτῶν ἐσκέπτοντο νὰ ἀποστατήσουν. Οὕτω, τὸ 429, ὅτε ἐστάλη ὁ Μελήσανδρος ἡγούμενος ἕξ πλοίων εἰς τὰ παράλια τῆς Καρίας καὶ Λυκίας πρὸς εἰσπραξίν των φόρων ἀπὸ τοὺς συμμάχους, οὗτος, ἀναβὰς στρατιᾶ Ἀθηναίων τῶν τε ἀπὸ τῶν νεῶν καὶ τῶν ξυμμάχων ἐς τὴν Λυκίαν, ὁ Μελήσανδρος ἀποθνήσκει καὶ

τῆς στρατιᾶς μέρος τι διέφθειρε νικηθεὶς μάχῃ. Τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὅτε ἐστάλη ὁ Λυσικλῆς μὲ μοῖραν ἐκ δώδεκα πλοίων πρὸς «ἀργυρολογίαν», ὁ δὲ ἄλλα τε ἡργυρολόγει καὶ παρέπλει, καὶ τῆς Καρίας ἐκ Μουσούντος ἀναβὰς διὰ τοῦ Μαιάνδρου πεδίου μέχρι τοῦ Σανδίου λόφου, ἐπιτιθεμένων τῶν Καρῶν καὶ Ἀναυτῶν, αὐτὸς τε διαφθείρεται καὶ τῆς ἄλλης στρατιᾶς πολλοί. Τὸ 426, μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν Μυτιληναίων, ὁ Πάχης, ἡγούμενος τῶν Ἀθηναϊκῶν δυνάμεων, δὲν ἐπιτυγχάνει νὰ συναντήσῃ τὸν Πελοποννησιακὸν στόλον ὑπὸ τὸν Ἀλκίδα, ἀλλὰ ἐπιτίθεται καὶ καταλαμβάνει τὸν Νότιον λιμένα τῶν Κολοφωνίων, καὶ δὴ φρουρούμενον ἀπὸ δυνάμεις Περσικὰς, κυρίως τοῦ σατράπου Πυσσοῦθνη, καὶ Κολοφωνίους Νότιον παραδίδωσι πλὴν τῶν μηδισάντων, καὶ ὕστερον Ἀθηναῖοι οἰκιστὰς πέμψαντες κατὰ τοὺς ἐναντῶν νόμους κατόπισαν Νότιον, ξυναγαρόντες πάντας ἐκ τῶν πόλεων, εἴ πού τις ἦν Ἄκολοφωνίων. Οἱ Σπαρτιᾶται, ἐξ ἀντιθέτου, εἰς οὐδεμίαν ἐνέργειαν προέβησαν δυναμένην νὰ παρεξηγηθῇ ἀπὸ τοὺς Πέρσας καὶ ἀπέφυγον ἐπιμελῶς πᾶσαν δραστηριότητα δυναμένην νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἐστρέφετο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως κατὰ τῶν σατραπῶν τῶν παραλίων, μεθ' ὧν ἄλλως τε κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εὕρισκοντο εἰς ἀγαθὰς σχέσεις. Ἐξήτουν ἀπὸ τοὺς Πέρσας νὰ τοὺς βοηθήσουν καὶ ἐπίστευον ὅτι τὸ αἴτημά των τοῦτο θὰ εὕρισκεν εὐνοϊκὴν κατανόησιν, ἂν συνωδεύετο καὶ ἀπὸ μίαν χειρονομίαν καλῆς θελήσεως. Διὰ τοῦτο περιορίζοντο αὐστηρῶς εἰς τὸ νὰ καλλιεργοῦν τὰς τάσεις πρὸς ἀποστασίαν τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων νησιωτῶν, ἀλλ' ἀπέστεργον νὰ εὐνοοῦν ἀπελευθερωτικὰς τάσεις τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν κατεχομένων Ἑλληνικῶν πόλεων. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ πολέμου, ἢ ὅλη δρᾶσις των εἰς τὰς παρά τὴν Μικρὰν Ἀσίαν νήσους περιορίσθη εἰς τὴν ἀποστολὴν μεμονωμένων πειρατικῶν πλοίων, τὰ ὅποια παρημποδίζον τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων των διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς Φασηλίδος καὶ Φοινίκης. Κατὰ τὸν Θουκυδίδη, ὁ Μελήσανδρος τὸ 429 εἶχε πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ἀποστολὴν καὶ τὸ ληστρικὸν τῶν Πελοποννησίων μὴ ἐῶσιν αὐτόθεν ὀρμώμενον βλάπτειν τὸν πλοῦν τῶν ὀλγάδων τῶν ἀπὸ Φασηλίδος καὶ Φοινίκης καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἡπειροῦ. Ὅταν δέ, κατὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν Μυτιληναίων, ἐστάλη πρὸς βοήθειάν των ὁ Ἀλκίδας μὲ τεσσαράκοντα πλοῖα καὶ μὴ προλαβὼν τὴν παράδοσίν των εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐπέστρεφεν εἰς τὰ ἴδια, ἠρνήθη νὰ ἀποδεχθῇ προτάσεις τοῦ Τευτιάπλου τοῦ Ἡλείου καὶ τῶν φυγάδων τῆς Λέσβου καὶ τῆς Ἰωνίας, ὅπως καταλάβῃ πόλεις παραλίους τῆς Ἰωνίας καὶ ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ σατράπου Πυσσοῦθνη νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ὀρμητήριον πρὸς ἀποστασίαν τῶν Ἰώνων, ἵνα μὴ δώσῃ ἀφορμὴν παρεξηγήσεως εἰς τοὺς Πέρσας, καὶ ἐπροτίμησε διὰ τῆς Πάτμου νὰ ἐκπλεύσῃ εἰς Πελοπόννησον τὸ ταχύτερον δυνατόν.

Τὸ 429 π.Χ., οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ σύμμαχοί των ἀπέστειλαν μεγάλην πρεσβείαν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Τῆς πρεσβείας μετεῖχον, πλὴν

τῶν Λακεδαιμονίων Ἀνηρίστωνος, Νικολάου καὶ Πρατοδάμου, ὁ Κορίνθιος Ἀριστεύς, ὁ Τεγεάτης Τιμαγόρας καὶ ὁ Ἀργεῖος Πόλλις. Εἶναι περίεργον, ὅτι ἡ πρεσβεία, ἀντὶ νὰ μεταβῆ διὰ θαλάσσης εἰς Περσίαν, ἠκολούθησε τὴν διὰ Μακεδονίας καὶ Θράκης χερσαίαν ὁδόν. Φαίνεται ὅτι ἡ πρεσβεία ἐπροτίμησε τὴν ὁδὸν αὐτὴν, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐνδιάμεσον παρεμβολὴν τῶν σατραπῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἔλθῃ ἀπ' εὐθείας εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν ἴδιον τὸν βασιλέα. Σκοπὸς τῆς πρεσβείας ἦτο νὰ ζητήσῃ εἴ πως πείσειαν αὐτὸν χρήματά τε παρέχειν καὶ ξυμπολεμεῖν. Οὕτως οἱ Πελοποννήσιοι ἔθετον μίαν νέαν ἄποψιν τῶν μετὰ τῶν Περσῶν σχέσεών των, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε οὐδέποτε ἐζητήθη παρ' Ἑλλήνων. Δὲν ἠρκοῦντο δηλαδὴ εἰς τὴν αἴτησιν χρηματικῆς βοήθειας ἀπὸ τοὺς Πέρσας, ἀλλ' ἐζήτησαν καὶ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν των εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἀγῶνα ὡς συνεμπολέμων των. Διὰ τῆς προτάσεως ὅμως αὐτῆς μετεβάλλετο ὅλη ἡ εἰκὼν τοῦ πολέμου. Οὗτος ἔπαυε νὰ εἶναι πλέον ἐνδοελληνικὸς πόλεμος καὶ οὐσιαστικῶς καθίστατο πόλεμος τῶν Περσῶν κατὰ Ἑλλήνων. Ἐπὶ πλέον, ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν Περσῶν εἰς τὸν πόλεμον καὶ ἡ ιδιότης αὐτῶν ὡς ἐμπολέμων, συνεπήγετο οὐ μόνον τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου ἐπὶ νέων βάσεων, ἀλλὰ μετεβάλλοντο καὶ οἱ σκοποὶ τοῦ πολέμου, ὡς οὗτοι ἐπανειλημμένως διεκηρύχθησαν ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας, ἦτοι ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ζυγοῦ. Διότι ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν Περσῶν θὰ εἶχεν ὡς βέβαιον ἀποτέλεσμα, ὅχι μόνον τὴν παραχώρησιν εἰς αὐτοὺς μερίδος τῶν κατακτήσεων ἐκ τῆς ἐνδεχομένης νίκης — καὶ ἀσφαλῶς αὗται θὰ ἦσαν Ἑλληνικὰ ἐδάφη καὶ κυρίως αἱ περὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν νῆσοι — ἀλλὰ καὶ τὴν παρουσίαν των, καὶ δὴ μὲ βαρύνουσαν καὶ ἀποφασιστικὴν γνώμην, εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν μεταπολεμικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ προσπάθεια αὕτη τῶν Πελοποννησίων κατὰ τὴν φάσιν αὐτὴν τοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἀνεπιτυχής, διότι ἡ πρεσβεία δὲν κατάρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Ὁ Σιτάλκης, βασιλεὺς τῶν Θρακῶν, συνέλαβε τὴν πρεσβείαν, τὴν ὁποίαν παρέδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ τοὺς μετέφερον εἰς Ἀθήνας, τοὺς ἐθανάτωσαν ἄνευ δίκης, ρίψαντες αὐτοὺς ἐντὸς βαράθρου. Αἱ μεταξὺ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ Περσῶν ἐπαφαὶ συνεχίσθησαν ἔκτοτε, χωρὶς νὰ ἐπιφέρουν τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα. Τὸ 424 π.Χ. ὁ Ἀριστείδης ὁ Ἀρχίππου, εὕρισκόμενος εἰς Χαλκιδικὴν πρὸς εἰσπραξίν καθυστερουμένων φόρων τῶν συμμάχων, συνέλαβεν εἰς τὴν Ηῒωνα παρὰ τὸν Στρυμόνα τὸν Πέρσην Ἀρταφέρνην, ὁ ὁποῖος μετέβαινε εἰς Σπάρτην, κομιστὴς ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, δι' ἧς ὁ βασιλεὺς ἰσχυρίζετο ὅτι οὐ γινώσκειν ὅτι βούλονται πολλῶν γὰρ ἐλθόντων πρέσβων οὐδένα ταῦτά λέγειν. Εἰ οὖν βούλονται σαφὲς λέγειν, πέμψαι μετὰ τοῦ Πέρσου ἄνδρα ἐς αὐτόν. Οἱ Ἀθηναῖοι παρέλαβον τὸν Ἀρταφέρνην καὶ τὸν ἔστειλαν μὲ ἰδικούς των πρέσβεις πρὸς τὴν

Περσικήν αὐλήν. Ἄλλὰ εἰς τὴν Ἔφεσον ἐπληροφορήθησαν τὸν θάνατον τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ οὕτως ἐπέστρεψαν καὶ αὐτοὶ ἄπρακτοι. Οὕτως οἱ Πέρσαι, εἴτε διὰ δολίων μεθόδων εἴτε διὰ πονηρίας εἴτε διὰ συνεχῶν παρελκύσεων, ἐπέτυχον κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ πολέμου νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐνίσχυσιν ἑκατέρου τῶν ἀντιπάλων, χωρὶς νὰ ἀρνοῦνται εἰς οὐδένα καὶ χωρὶς νὰ ἀποδέχονται τίποτε. Διὰ τῆς τακτικῆς των δὲ αὐτῆς, ὑπεχρέωσαν καὶ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας, ἰδίᾳ ὁμως τοὺς τελευταίους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ προτίμησις των ἦτο ἔκδηλος, νὰ στέλλουν διαρκῶς παρακλήσεις βοήθειας ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐν τῷ μεταξύ, αἱ δυνάμεις ἀμφοτέρων τῶν ἐμπολέμων εἶχον ἤδη ἐξαντληθῆ εἰς ἓνα σκληρὸν ἀγῶνα καὶ τὸ μῖσος μεταξύ των εἶχε καταστή τὸ κυρίαρχον αἴσθημα.

4. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ Νίσυρος διήλθεν, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἐν σχετικῇ ἡρεμίᾳ. Τὸ θέατρον τοῦ πολέμου ἦτο μακρὰν τῆς νήσου καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ Νισύριοι δὲν ἐγνώρισαν τὴν φρίκην τοῦ ἀδελφοκτόνου πολέμου. Ἐπλήρωνον τὸν συμμαχικὸν φόρον, ὁ ὅποιος κατ' ἔτος καθίστατο καὶ βαρύτερος. Ἔστελλον τὸν καθωρισμένον ἀριθμὸν ἀνδρῶν διὰ τὴν ἐπ' ἀνδρῶσιν τῶν Ἀθηναϊκῶν πλοίων. Ὑφίσταντο τὰς συχνὰς ἐπισκέψεις τοῦ ἀργυρολογοῦντος Ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ ἐπολιτεύοντο κατὰ τὰς ἐντολὰς τῶν «ἐπισκόπων», ἀλλὰ δὲν ἐγνώρισαν εἰς ὅλην του τὴν ἔκτασιν τὸν πόλεμον καὶ τὰς συνεπειὰς του. Πειρατικὰ πλοῖα τῶν Πελοποννησίων κατὰ τὸ διάστημα τῆς περιόδου αὐτῆς φαίνεται ὅτι ἔδρων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καρίας καὶ τῆς Λυκίας, μὲ σκοπὸν τὴν παρεμπόδισιν τῆς διακινήσεως τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα μετέφερον ἀγαθὰ καὶ εἶδη ἀνεφοδιασμοῦ διὰ τὰς ναυτικὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων των καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν νήσων, ἀπὸ τῆς Φασήλιδος, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς ἐνδοχώρας των. Ἦτο δηλαδὴ ἓν εἶδος μὴ συστηματικοῦ ἀποκλεισμοῦ, δοθέντος ὅτι πραγματικὸς ἀποκλεισμὸς ἐκ μέρους τῶν Πελοποννησίων ἦτο ἀδύνατος, ἀφοῦ ἀδιαμφισβήτητος κύριος τῶν θαλασσῶν ἦτο τὸ Ἀθηναϊκὸν ναυτικόν. Αἱ ἐνέργειαι αὗται ἦσαν σποραδικαὶ καὶ οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἠνώχλουν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου καὶ τὸν ἐφοδιασμὸν τῆς Νισύρου καὶ τῶν λοιπῶν νήσων.

Ἡ ἀποστασία καὶ ὁ ἐξανδραποδισμὸς τῆς Μυτιλήνης ὑπῆρξε γεγονός, τὸ ὁποῖον κατετάραξε τὰς παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ἰωνικὰς καὶ Δωρικὰς νήσους καί, μεταξύ αὐτῶν, καὶ τὴν Νίσυρον. Ἡ συμμαχία, οὐσιαστικῶς, μόνον κατ' ὄνομα ὑπῆρχεν. Ὑπῆρχεν ὁμως μία τάσις γενικὴ τῶν νησιωτῶν, καὶ ἀσφαλῶς καὶ τῶν Νισυρίων, νὰ ἀποδευθεθῶν ἀπὸ τὰς περιπτώσεις τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἀποβάλουν τὸν νέον ζυγόν, εἰς ὃν ἀθελήτως ὑπήχθησαν. Ἦδη, ἡ ἄφιξις τοῦ Ἀλκίδα, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Μυτιληναίους, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς νησιώτας νὰ ἐκδηλώσουν τὰς ἀντιαθηναϊκὰς διαθέσεις των. Διότι φυγάδες (φαίνεται ὅτι τὴν ἐποχὴν αὐτὴν λόγῳ τῆς πολιτικῆς

τῶν Ἀθηναίων πολλοὶ εἶχον ἀποδράσει ἀπὸ τὰς πατρίδας των) ἐπεσκέφθησαν τὸν Ἀλκίδα καὶ τὸν παρεκάλουν νὰ παραμείνῃ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, καί, ἀφοῦ καταλάβῃ μικρὰν πόλιν τὴν ὁποίαν θὰ ἐχρησιμοποίει ὡς ὄρμητήριον, νὰ ἐξεγείρῃ εἰς ἀποστασίαν τὰς νήσους. Ἐλπίδα δ' εἶναι· οὐδενὶ γὰρ ἀκουσίως ἀφίχθαι, δηλαδή, καὶ εἶχον βασίμους ἐλπίδας ὅτι θὰ ἐπετύχανε τὸ σχέδιον τῆς ἐξεγέρσεως, καθ' ὅσον πάντας τοὺς ἐδέχοντο καλῶς, μετὴν θέλησίν των. Θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, παρὰ τὴν ἀπουσίαν συγκεκριμένης μαρτυρίας, ὅτι καὶ ἡ Νίσυρος δὲν εὕρισκετο εἰς διάφορον κατάστασιν οὐδ' ἀντιμετώπιζε κατὰ διάφορον τρόπον τὰ γεγονότα. Καὶ εἰς τὴν Νίσυρον οἱ Ἀθηναῖοι θὰ εἶχον ἐπιβάλοι σιδηρᾶν χεῖρα καὶ ἀσφαλῶς θὰ ὑπῆρχον φυγάδες Νισύριοι ἀντιτιθέμενοι εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν πολιτικὴν καὶ ἐπιδιώκοντες τὴν ἐκ τῆς συμμαχίας ἔξοδον.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως ὄλων αὐτῶν, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶχε τὰ πλεον βαρύνοντα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς Νισύρου, ἦτο, ὅτι ὁ κίνδυνος ἀναμίξεως τῆς Περσίας εἰς τὴν ἐνδοελληνικὴν διαφορὰν κατέστη πραγματικότης, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθῇ. Βεβαίως, ἡ ἀντιμετώπισις ἐνὸς τοιοῦτου προβλήματος δὲν ἦτο ἔργον ἀποκλειστικὸν τῶν Νισυρίων οὔτε ἡ Νίσυρος εἶχε τὰς δυνατότητας νὰ προσφέρῃ λύσιν εἰς ἓν τοιοῦτον πρόβλημα. Ἦτο γενικώτερον πρόβλημα τῶν νήσων τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Καρίας, ἐν τῷ συνόλω των, χωρὶς νὰ παύῃ νὰ εἶναι καὶ πρόβλημα μιᾶς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ γεγονὸς ἦτο, ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ μετὰ τῶν Περσῶν συναλλαγὴ, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ μετέφερε μοιραίως τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς τὴν Μικρασιατικὴν παραλίαν, καὶ διὰ τὸν πρόσθετον λόγον, ὅτι ἡ Σπάρτη, διὰ τῆς στρατηγικῆς τοῦ Βρασίδα, ἀπεδέχθη ὡς τελεσφόρον τὴν τακτικὴν τῆς μεταφορᾶς τοῦ πολέμου εἰς τὴν περιοχὴν τῶν συμμάχων καὶ τῶν ἀποίκων τῶν Ἀθηναίων.

Ἡ συναφθεῖσα πεντηκονταετὴς εἰρήνη, παρ' ὄλον ὅτι ὅλοι ἐγνώριζον ὅτι θὰ ἦτο βραχύβιος καὶ ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητα ἀπετέλει ἀνάπαυλαν πρὸς ἀνασύνταξιν τῶν δυνάμεων τῶν ἐμπολέμων, ὑπῆρξε διὰ τοὺς Νισυρίους μία ἀνακούφισις, μία ἐλπίς, μία ἀκτίς φωτὸς εἰς τὸ σκότος.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Χ Ι Ι

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΝΙΣΥΡΟΣ

Ι. Ἡ Νικίειος εἰρήνη διεμόρφωσε μίαν νέαν κατάστασιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους, πολὺ περισσότερον περίπλοκον ἀπὸ τῶν ἴδιον τὸν πόλεμον. Διότι εἰρήνη δὲν ἐπεβλήθη, δοθέντος ὅτι ἔμμεσοι κατ' ἀρχάς, καὶ ἄμεσοι ἀργότερον, πολεμικαὶ ἐνέργειαι μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων συνα-

σπισμῶν, δὲν ἔπαυσαν νὰ λαμβάνουν χώραν. Δὲν ἦτο ὁμως καὶ τυπικῶς συνέχισις τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως, διότι δὲν ἐνηργοῦντο κανονικαὶ ἐχθροπραξίαι μεταξύ τῶν ἐμπολέμων, οἱ ὅποιοι μάλιστα διετήρουν μεταξύ των σχέσεις κανονικὰς. Ἡ τοιαύτη εἰρήνη, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐπέφερε μεγαλυτέραν ἀναστάτῳσιν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποίαν εἶχε δημιουργήσει αὐτὸς οὗτος ὁ πόλεμος. Πέραν τούτου, ἡ Σπάρτη εἶχε δυσφημισθῆ εἰς ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, διότι δὲν ἀπηλευθέρωσε τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Ἀθηνῶν, ὡς εἶχεν ἐπανειλημμένως ὑποσχεθῆ, οὔτε τὰς ἀπῆλλαξεν ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ὑποδουλώσεώς των εἰς τὴν ἐπεκτατικὴν βουλιμίαν τῶν Ἀθηνῶν. Τούναντίον μάλιστα, ἡ Σπάρτη παρέδιδεν ὅλους τοὺς συμμάχους, ὅσους εἶχε διὰ πολυαιμάκτων μαχῶν ἀπελευθέρῳσει, εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς ἐπίμετρον, ἐν τῇ συνθήκῃ εἰρήνης δὲν προεβλέπετο διάταξις, διὰ τῆς ὁποίας οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ὑπεχρεοῦντο ὅπως συμπεριφερθοῦν τοῦλάχιστον φιλανθρώπως πρὸς τοὺς συμμάχους, οἱ ὅποιοι εἴτε κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, εἴτε ἀπεστάτησαν καὶ τώρα ἐπανυπήγοντο εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν κυριαρχίαν. Ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς συνθήκης εἰρήνης αἱ Ἀθηναῖοι ἠδύνατο νὰ πολιτευθοῦν κατὰ τὸ δοκοῦν ἔναντι τῶν τοιούτων συμμάχων, μὴ περιοριζόμεναι οὔτε ἀπὸ θετικὴν διάταξιν τῆς συνθήκης καὶ βεβαίως οὔτε ἀπὸ ἠθικοὺς κανόνας. Αἱ ἀπελευθερωθεῖσαι σύμμαχοι πόλεις, γνωρίζουσαι τὴν τύχην ἢ ὁποία τὰς ἀνέμενε, διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς ἐπανυπαγωγῆς των εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν, δυσανεσχέτου καὶ πολλάκις ἠρνοῦντο νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς συνθήκης. Οὕτως ἡ Ἀμφίπολις — ἢ ὁποία ἦτο ζωτικῆς σημασίας διὰ τοὺς Ἀθηναίους διότι παρεῖχεν εἰς αὐτούς, πλὴν τοῦ χρυσοῦ τοῦ Παγγαίου, τὴν ξυλείαν τῶν Κερδυλλίων ὀρέων καὶ τὰ μεγάλα ναυπηγεῖα τῆς Κερκινίτιδος λίμνης παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος — ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τοὺς Ἀθηναίους. Πολλοὶ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν ἠρνοῦντο νὰ ἀναγνωρίσουν αὐτὴν ταύτην τὴν συνθήκην εἰρήνης καὶ ἔτι πλέον ἀπέστεργον νὰ ἀποδώσουν ἐδάφη ἢ ὄχυρά, τῶν ὁποίων ἢ παράδοσις προεβλέπετο ὑπὸ τῆς συνθήκης εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οὕτως οἱ Βοιωτοὶ μόνον μετὰ μακράς, κοπιώδεις καὶ ὀξείας διαπραγματεύσεις ἀπέδωσαν τὴν κορυφὴν μόνον τοῦ Πανάκτου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον βεβαίως ἀπετέλει παράβασιν τῆς συνθήκης, ἐφ' ὅσον δὲν παρεδόθη ὀλόκληρος ἢ περιοχὴ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπικαλούμενοι τὴν μὴ ἐφαρμογὴν διατάξεων τῆς συνθήκης εἰρήνης, ἀνεξαρτήτως ἂν ἢ μὴ ἐκτέλεσις των ὀφείλετο εἰς ἀδυναμίαν ἢ μὴ τῆς Σπάρτης νὰ τὴν ἐπιβάλλῃ, ἠρνοῦντο μὲ τὴν σειρὰν των νὰ παραδώσουν ἐδάφη ἢ νὰ ἐκτελέσουν ἄλλους ὄρους τῆς συνθήκης, πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Παρασυρόμενος ὁ Δῆμος Ἀθηναίων ἀπὸ τὸν νεωστὶ ἐμφανιζόμενον τότε εἰς τὸ προσκῆνιον τοῦ δημοσίου βίου νεαρὸν Ἀλκιβιάδην, ἠρνεῖτο νὰ παραδώσῃ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὴν Πύλον εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐπὶ πλέον, διὰ νὰ δημιουργήσῃ

προσθέτους περιπλοκάς, ὁ Ἄλκιβιάδης, ὁ ὁποῖος ἐμνησικάκει κατὰ τῆς Σπάρτης, εἰδοποίησε τὸ Ἄργος, τὸ ὁποῖον καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πρώτης περιόδου τοῦ πολέμου παρέμεινεν οὐδέτερον καὶ ἤδη διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Σπάρτην, νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἐν Ἀθίνας μεταβάσα πρεσβεία τῶν Σπαρτιατῶν προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Δῆμον τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τοῦ νὰ συμμαχήσουν μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης. Ἄλλ' ὁ Ἄλκιβιάδης διὰ δολίων τεχνασμάτων ἐξηπάτησε καὶ τὴν πρεσβείαν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τὸν Δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ὥστε τελικῶς νὰ ἀποπεμφθῆ ἡ πρεσβεία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὤξυνεν εἰς ἀσυνήθη βαθμὸν τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο πόλεων. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως αὐτῆς τῆς δολίας καὶ ἀήθους πολιτικῆς ὑπῆρξε νὰ ἀρχίσουν αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τῆς Σπάρτης ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Ἀθηναίων ἀφ' ἑτέρου.

Δοθέντος ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέδιδον βασικὴν σημασίαν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου κυριαρχίαν των, ὄχι μόνον ἀντιμετώπιζον μετὰ σκληρότητος πᾶσαν τάσιν ἀποστασίας τῶν νησιωτῶν συμμάχων των, ἀλλ' ἐπὶ πλεόν, διὰ νὰ ὀλοκληρώσουν τὸν ἔλεγχον τοῦ θαλασσίου κράτους των, ἐπεχείρουν τὴν κατάληψιν πόλεων καὶ νήσων, αἱ ὁποῖαι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρέμενον οὐδέτεραι. Τοιαύτη περίπτωσις ἦτο ἡ τῆς Μήλου, ἡ ὁποία εἶχεν ἐποικισθῆ ὑπὸ Λακῶνων καὶ παρέμενεν οὐδετέρα καὶ τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπειδὴ δὲ ἀντέστη τὴν ἐκυρίευσαν, ἐξηνδραπόδισαν τοὺς κατοίκους καὶ ἔστειλαν Ἀθηναίους ἀποίκους ἐκεῖ. Παρομοίας φύσεως γεγονότα συνέβησαν πολλὰ καὶ ἐπυκνοῦντο ὀλονὲν περισσότερο, εἰς βαθμὸν ὥστε πολὺ ἀπεῖχεν ἡ κατάστασις ἀπὸ τοῦ νὰ δύναιται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύο πόλεων.

Τὸ σοβαρώτερον ὅμως γεγονός, τοῦ ὁποίου τελικὴ συνέπεια ὑπῆρξεν ἡ ἐπανάληψις τοῦ πολέμου, ἦτο ἡ Σικελικὴ ἐκστρατεία. Αἱ πλούσιαι καὶ ἰσχυραὶ Δωρικαὶ πόλεις τῆς Σικελίας ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου πολυτρόπως ἐνίσχουν τὴν Σπάρτην. Ἀπέστελλον συνεχῶς καὶ σῖτον καὶ πολεμοφόδια καὶ ἄλλα ἀγαθὰ καὶ χρήματα. Ὡς ἤδη προελέχθη, εἰς τῶν βασικῶν στόχων, ὁ ὁποῖος εἶχε ταχθῆ εἰς τὸν στόλον τῶν Ἀθηναίων, ἦτο νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἐλευθεροκοινωνίαν μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Πελοποννήσου. Πρὸς τὸν σκοπὸν ἄλλως τε τοῦτον, οἱ Ἀθηναῖοι διεκινδύνευσαν αὐτὸν τοῦτον τὸν πόλεμον, ἐνισχύσαντες τοὺς Κερκυραίους. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅθεν εὔρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπέμβουν στρατιωτικῶς εἰς τὰς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, ὅταν ἐπῆλθε ρῆξις μεταξὺ τῶν Δωρικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀποικιῶν τῆς νήσου, οἱ δὲ Λεοντῖνοι, κινδυνεύοντες ἀπὸ τοὺς Συρακουσίους, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων τὸ 427 π.Χ. Ἡ βοήθεια αὕτη πράγματι παρεσχέθη καὶ οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι εὐρέθησαν πολεμοῦντες εἰς Σικελίαν ἐναντίον τῶν Συρακουσίων καὶ τῶν συμμάχων των μέχρι τοῦ 424,

ὁπότε αἱ Σικελικαὶ πόλεις εἰρήνευσαν μεταξύ των. Τὸ 416 αἱ Δωρικαὶ ἀποικίαι, βοηθούμεναι ἀπὸ τοὺς Συρακουσίους, ἠπέλιψαν τὴν Σαγέσταν, ἡ ὁποία ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Παρὰ τὰς σῶφρονας παραινέσεις γηραιότερων καὶ ἔμπειροτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν, ὁ Δῆμος ἀπεφάσισε τὴν ἀποστολὴν ἐνισχύσεων, καμφθεὶς ἀπὸ τὴν πολυπραγμοσύνην τοῦ Ἀλκιβιάδου. Τὸ 415 π.Χ. ἀπεστάλησαν εἰς Σικελίαν ἰσχυρὸς στόλος καὶ ἐκστρατευτικὸν σῶμα ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Νικίου, τοῦ Λαμάχου καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἐξ αἰτίας ὅμως τοῦ γεγονότος τούτου ἡ Σπάρτη παρενέβη ὑπὲρ τῶν συμμάχων τῆς ἐν Σικελίᾳ καὶ τῶν Δωριέων ἀποίκων καὶ οὕτω πλέον ὁ πόλεμος ἐγενικεύθη. Ὅπως ὁ βασικὸς ὑπαίτιος διὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ὁ Περικλῆς, οὕτω καὶ διὰ τὴν κήρυξιν τοῦ δευτέρου πολέμου ὑπῆρξεν ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀνεπιὸς τοῦ πρώτου, ὁ ὁποῖος ὅμως συνεκέντρωνε, πλὴν τῶν ἀρετῶν, καὶ πλῆθος ἔλαττωμάτων.

2. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο γνήσιον τέκνον τῶν Ἀθηνῶν, ὡς αὐταὶ ἦσαν κατὰ τὴν ἱστορουμένην ἐποχὴν. Πολλαὶ καὶ θεμελιώδεις ἀλλαγαὶ εἶχον ἐπέλθει εἰς τὰ δημόσια πράγματα, τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ τὴν ἠθικὴν τάξιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου. Ὁ Δῆμος, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν πολιτικῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ Περικλέους εἶχε καταστῆ, τυπικῶς τοῦλάχιστον, τὸ κυρίαρχον ὄργανον τῆς πολιτείας, διηυρύνθη ἔτι περαιτέρω μὲ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν εὐρέων λαϊκῶν μαζῶν. Αἱ μᾶζαι ὅμως αὐταὶ, προερχόμεναι κυρίως ἐκ τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν στρωμάτων, δὲν διέθετον σταθερὰν πολιτικὴν συνείδησιν καὶ συντόμως ὁ Δῆμος, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν παντοειδῶν ρευμάτων, κατέστη ὄργανον τῶν πλέον παραλόγων καὶ φαύλων ἐκμεταλλεύσεων ἀσυνειδήτων καὶ τυχοδιωκτῶν. Εἶχε καταστῆ ἔρμαιον καὶ παίγνιον τῶν ταραχοποιῶν, τῶν δημαγωγῶν, τῶν ἀνηθικῶν συκοφαντῶν, τῶν ἀχαλινώτων δημοκόπων, οἱ ὁποῖοι μέσα εἰς τὴν καθημερινὴν πολιτικὴν τριβὴν ἐξοικειώθησαν μὲ τὴν τέχνην τῆς ἀποπλανήσεως καὶ υἱοθέτου μεθόδους διαφθορᾶς, ὑποσχόμενοι τὰ πάντα καὶ οὐδέποτε πραγματοποιοῦντες τὰ ὑπεσχημένα. Ἡ φροντίς τῶν γενικῶν συμφερόντων τῆς πόλεως, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε μὲ τόσῃν ὑπευθυνότητι διεχειρίζοντο ἔμπειροι καὶ ἠθικῶς ἀκέραιοι πολιτικοὶ ἄνδρες, ἐβυθίζετο καὶ ἐξηφανίζετο μέσα εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων, ἱκανοποιήσεων καὶ ὀρέξεων. Εἰς ἓνα Δῆμον, ὁ ὁποῖος μονίμως σχεδὸν κατείχετο ἀπὸ ἐνδημοῦσαν ἀδικαιολόγητον ὑστερίαν, οὐδεὶς ἐγνώριζεν, οὔτε οἱ λογοκόποι οὔτε οἱ ἀκροαταί, εἰς ποῖα ἄγνωστα πεπρωμένα, πρὸς ποίους ἀπροσδιορίστους ὀρίζοντας ἐσύρετο ἀκυβέρνητος ἡ πόλις. Καὶ ἐὰν μαζὶ μὲ τὸ χάος αὐτὸ ὑπῆρχον καὶ ἀντιδράσεις ὑπευθύνου ἐνεργητικότητος ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἤρνοντο τὸ χάος, ἀπεστρέφοντο τὴν ἀναρχίαν, δὲν ἐδέχοντο τὴν ἦτταν, δὲν ὑπέκυπτον εἰς τὰς συμφορὰς, αἱ ἀντιδράσεις αὐταὶ ἦσαν ἀνίσχυ-

ροι διὰ νὰ ἀναπληρώσουν τὸ πέλαιος τῆς ἀσυμφωνίας εἰς οὐσιώδεις προσπαθείας, τὸ πλῆθος τῶν ἀντιφάσεων εἰς τὰς πολιτικὰς ἐπιδιώξεις, τὰς μακροπροθέσμους καὶ τὰς βραχυπροθέσμους, τὴν ἀπέραντον ἀναρχίαν καὶ τὴν ἔλλειψιν συντονισμένης καὶ ἐνιαίας δημοσίας θελήσεως. Εἰς ἓνα τοιοῦτον διάκοσμον, ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο τὸ ἐκλεκτότερον καὶ ἀπεχθέστερον προῖον τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἐγεννήθη τὸ 451 π.Χ. μετὰ τὴν δωρεάν τοῦ ἀπογόνου τῶν πλέον διακεκριμένων γενῶν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ πατὴρ του εἶλκε τὸ γένος ἀπὸ τοὺς Αἰακίδας καὶ ἡ μήτηρ του ἀπὸ τοὺς Ἀλκμεωνίδας. Ἦτο ἐγγονὴ τοῦ Κλεισθένης καὶ ἐξαδέλφη τοῦ Περικλέους. Ὁ Ἀλκιβιάδης διεκρίθη διὰ τὰς ἀρετὰς καὶ διὰ τὰς κακίας του ἀπὸ νεαρῆς ἡλικίας. Ἐκείνητο μίαν ἀσύγκριτον γοητείαν, μίαν καταπλήσσοσαν εὐφυΐαν, μίαν λάμπριν πνεύματος καὶ ἀφθαστον σωματικὸν κάλλος. Ἐγεννήθη μετὰ τὴν σαγήνην ἐνὸς μεγάλου πεπρωμένου, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὅτι ἐγγίζει τὴν τελειότητα, ἐνῶ ταυτοχρόνως τὸν ἔσυρεν εἰς τὴν ἀπώλειαν. Ἐνῶ ὅλα εἰς αὐτὸν προοιώνιζον ἓνα μέγαλον δημόσιον ἄνδρα τοῦ ἀναστήματος τοῦ Κλεισθένης ἢ τοῦ Περικλέους, ὁ Ἀλκιβιάδης παιδιόθεν κατέστη τὸ σύμβολον τῆς βίας καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν δίνην τοῦ ἀπολύτου ἀτομικισμοῦ, χωρὶς δισταγμούς, χωρὶς συνέπειαν, χωρὶς ἠθικὰς ἀρχάς. Αἱ πολλαὶ φυσικαὶ ἰκανότητές του, αἱ ὁποῖαι, ἐὰν ὑπετάσσοντο καὶ ἐλειτούργουν μετὰ εὐταξίαν, θὰ τὸν ὠδήγουν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς του, ἐχρησιμοποιήθησαν πάντοτε ἀπὸ μίαν διεστραμμένην θέλησιν διὰ τὸ κακὸν καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ τόπου του. Κλυδωνιζόμενος πάντοτε ἀπὸ μίαν ἀγρίαν θάλασσαν παθῶν, εὗρισκεν εἰς τὴν βίαν, εἰς τὴν ὑπεροψίαν, εἰς τὴν κατάχρησιν τῆς κοινωνικῆς ἐξουσίας τὴν μέθοδον διὰ νὰ ἰκανοποιῇ τὴν ἀκόρεστον δίψαν του διὰ τὴν ἀνωτερότητα, διὰ τὸ μεγαλεῖον, διὰ τὴν ἡγεσίαν. Ἦτο ἀνελέητος καὶ εἰς τοὺς φίλους καὶ εἰς τοὺς ἐχθροὺς καὶ εἰς τὰ ἄτομα καὶ εἰς τοὺς λαοὺς. Ἀφῆκεν ἀνάγλυφον τὴν σφραγίδα του εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς του καὶ ἐπέδρασε πολυτρόπως καὶ πάντοτε καταλυτικῶς διὰ τὴν πόλιν, ἢ ὁποῖα τὸν ἔθρεψε, διὰ τοὺς συμμάχους τῆς καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Διότι ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο μία διχασμένη προσωπικότης. Ἐνῶ συνεβίουν ἐν αὐτῷ ὅλαι αἱ ἀρεταὶ τῆς καταγωγῆς του, ἐνοθεύοντο αὐταὶ καὶ ὑπεστέλλοντο πάντοτε ἀπὸ τὰ ἴδια αὐτοῦ ἐλαττώματα καὶ τὴν διαφθορὰν τῆς ἐποχῆς του. Ἦγάπα τὰς Ἀθήνας ὅταν ἐνέδιδον εἰς τὰς ἐπιθυμίας του, ἔστω καὶ τὰς πλέον παραλόγους, ἀλλὰ τὰς ἐμίσει ὅταν ἀπώθουν τὰς ιδιοτροπίας του. Ἦτο πατριώτης, ὅταν κατεῖχε καὶ διεχειρίζετο αὐτογνομόνως τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἐπρόδιδε τὸν Δῆμον ὅταν ἀπώθει τὴν ἀρχιλίπαρον ὁρμὴν του. Καὶ ἐπρόδωσεν, οὐχὶ ἅπαξ, διαδοχικῶς καὶ τὴν πατρίδα του εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς Σπαρτιάτας εἰς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς συμμάχους εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐκινεῖτο μέσα εἰς ἀνεξηγήτους ἀντιφάσεις μεταχειριζόμενος μετὰ ἄνεσιν τὸν δόλον, τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτην. Διὰ τῶν γενικῶν καὶ εἰδικῶν ἐνεργειῶν του καὶ

δραστηριοτήτων, ἐπέδρασεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν νήσων καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς Νισύρου, διότι αὐτὸς κυρίως ὑπέδειξε τὴν μεταφορὰν τοῦ θεάτρου τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὰς νήσους καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀναπτύξας πρὸς τοῦτο ἀσυνήθη δραστηριότητα.

Ὁ ἀπόπλους τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου διὰ τὴν Σικελίαν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου, συνέπεσε μὲ τὸ ἀποτρόπαιον ἐγκλημα τῶν Ἑρμοκοπιδῶν, διὰ τὸ ὁποῖον κατηγορήθη ὁ Ἀλκιβιάδης. Παρ' ὅλον ὅτι οὗτος ἐζήτησε πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως νὰ δικασθῆ, οἱ πολιτικοὶ τοῦ ἀντίπαλοι ἀπέφυγον τοῦτο, διότι ἐφοβοῦντο ὅτι θὰ ἀπηλλάσσετο τῆς φοβερᾶς κατηγορίας. Ἄμα ὅμως ἔφθασεν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἐτακτοποίησαν τὰ πράγματα ὡς τοὺς συνέφερον, ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκλήθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας, διὰ νὰ δικασθῆ, βεβαίως σχεδὸν οὔσης τῆς καταδίκης του. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἔφυγε τότε ἀπὸ τὴν Σικελίαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, καθ' ἣν ὥραν τὸ ἄνθος τῆς Ἀθηναϊκῆς ἰσχύος ἠγωνίζετο εἰς τὴν Σικελίαν ἀγῶνα σκληρὸν (μετ' οὐ πολὺ ἄλλως τε, τὸ 412 π.Χ., ἠττήθη καὶ κατεστράφη καὶ αἱ Ἀθηναῖοι ἔμειναν ἀνυπεράσπιστοι σχεδὸν καὶ ἄνευ ἐπαρκῶν δυνάμεων διὰ νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμον). Ὁ Ἀλκιβιάδης, φεύγων ἐκ Σικελίας, ἦτο ἀποφασισμένος νὰ καταστῆ προδότης τῆς πατρίδος του. Ἀπεκάλυψε τὰ σχέδια τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς Συρακουσίους καὶ συνέβαλεν οὕτω σημαντικῶς εἰς τὴν ἤτταν τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος. Μεταβάς, ἐν συνεχείᾳ, εἰς Πελοπόννησον, συνέχισε νὰ προδίδῃ τὴν πατρίδα του εἰς τὴν Σπάρτην, ὑποδείξας εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν κατάληψιν τῆς Δεκελείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔπραξαν οὗτοι, καὶ οὕτως αἱ Ἀθηναῖοι εὐρίσκοντο συνεχῶς πλέον ἀποκεκομμένοι ἀπὸ ξηρᾶς. Συνεβούλευσε τοὺς Πελοποννησίους νὰ συγκροτήσουν ἰσχυρὸν στόλον, διὰ νὰ μεταφέρουν τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς τοὺς συμμάχους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὑπεσχέθη νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἀποστασίαν τῶν νήσων.

3. Ἡ καταστροφή τοῦ στόλου καὶ ἡ ἐξολόθρευσις ὀλοκλήρου τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος εἰς τὴν Σικελίαν ὑπῆρξεν ὀλοκληρωτικὴ συμφορὰ διὰ τὰς Ἀθήνας. Τὸ ἄνθος τῆς νεολαίας, τὰ καλύτερα σώματα πεζικοῦ καὶ ἵπτικοῦ καὶ ὀλόκληρος σχεδὸν ὁ στόλος κατεστράφησαν. Τώρα πλοῖα δὲν ὑπῆρχον, τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο κενόν, ἡ λειψανδρία ἔκδηλος. Ὀλόκληρον τὸ φοβερὸν οἰκοδόμημα τῆς μεγάλης ἡγεμονίας ἔκειτο εἰς ἐρείπια. Εἰς ἐπίμετρον, τὴν δραματικὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηναίων συνεπλήρωσεν ἡ ἐξέγερσις φίλων καὶ συμμάχων καὶ οὐδετέρων ἐναντίον των. Ὁ Θουκυδίδης μᾶς δίδει μίαν εἰκόνα τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως: «Ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν ὀλόκληρος ἢ Ἑλλάς συνεταράχθη. Οἱ οὐδέτεροι ἦσαν πεπεισμένοι ὅτι καὶ ἀπρόσκλητοι ἀκόμη ὄφειλον νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν μέχρι τοῦδε οὐδετερότητά των καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας κατὰ τῶν Ἀθηναίων... ἀλλ' οἱ ὑπήκοοι πρὸ

πάντων τῶν Ἀθηναίων ἐδείκνυον μεγάλην ἐπιθυμίαν ὅπως ἀποτινάξουν τὴν κυριαρχίαν των... διότι εἰς τὰς κρίσεις των παρεσύροντο ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸν ὄργασμὸν καὶ δὲν ἤθελον νὰ παραδεχθοῦν κἄν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξουν κατὰ τὸ προσεχὲς θέρος». Ἀλλ' ἐνῶ ὅλα ἔκειντο εἰς ἐρείπια, ἡ ψυχὴ τῶν Ἀθηνῶν παρέμενεν εἰσέτι ὀρθία, ἀρνούμενη νὰ ἀποδεχθῆ τὴν ἥτταν. «Ὁ φόβος τῆς στιγμῆς», λέγει ὁ Θουκυδίδης, «ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς δημοκρατίας, τοὺς διέθεσε πρὸς πολιτικὴν γενικῶς σῶφροναν». Περιέστειλαν τὰς περιττὰς δαπάνας των, ἀπεμάκρυναν τοὺς δημαγωγοὺς διὰ τοῦ ὀρισμοῦ συμβουλίου τὸ ὁποῖον εἰσηγεῖτο τοῦ λοιποῦ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Δῆμον, ἐναυπήγησαν νέα πλοῖα καὶ ἐνέτειναν τὸν ἐπὶ τῶν συμμάχων ἔλεγχον, διὰ νὰ προλάβουν ὅσας ἠδύναντο ἀποστασίας.

Ἡ Σπάρτη, ὡς ἦτο φυσικόν, κατέστη τὸ ἐπίκεντρον τῶν διαπραγματεύσεων ὄλων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν προετοιμαζομένων πρὸς ἀποστασίαν συμμάχων. Πρῶτοι οἱ Εὐβοεῖς ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης διὰ νὰ ἀποστατήσουν, ἠκολούθησαν οἱ Λέσβιοι, οἱ Χίοι, οἱ Ἐρυθραῖοι. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀλκιβιάδης, εὐρισκόμενος τότε εἰς Σπάρτην, ἀφειδώλευτος εἰς ὑποσχέσεις, ἔκδοτος εἰς δολοπλοκίας, πρόθυμος διὰ προδοσίαν, μὲ τὴν συνήθη εἰς αὐτὸν πολυπραγμοσύνην, πείθει τοὺς δυσκινήτους Σπαρτιάτας νὰ στείλουν ἀμέσως ἐνισχύσεις εἰς Χίον, ἀναλαμβάνων ὁ ἴδιος νὰ ἐξεγείρῃ τὰς νήσους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Περσῶν ὑπὲρ τοῦ Πελοποννησιακοῦ συνασπισμοῦ. Ἡ πρώτη μοῖρα τοῦ στόλου ἀνεχώρησεν ἐσπευσμένως ὑπὸ τὸν Χαλκηδέα, συνοδευόμενον ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην, ὁ ὁποῖος ἤρχισε νὰ κινήται ἀόκνως εἰς Μικρὰν Ἀσίαν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν. Ἀπεστάτησαν τότε ἀλληλοδιαδόχως ἡ Χίος, αἱ Κλαζομεναί, ἡ Τέως, αἱ Ἐρυθραί, ἡ Λέπεδος, ἡ Μίλητος, αἱ Αἶραι καὶ ἀργότερον ἡ Λέσβος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐξώπλισαν καὶ ἀπέστειλαν ἐν τάχει στόλον, ὅστις, μὲ ἐπίκεντρον τὴν Σάμον, παρηνώχλει τοὺς Πελοποννησίους καὶ ἐξηνάγκασε πολλοὺς τῶν πρώην συμμάχων νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν συμμαχίαν. Ἐνισχύσεις ἐξ ἄλλου εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἔστειλαν οἱ Συρακοῦσιοι, οἱ Σελινούντιοι καὶ οἱ σύμμαχοί των Πελοποννήσιοι. Τὴν ἀρχηγίαν τῶν Πελοποννησιακῶν δυνάμεων ἀνάλαβεν ὁ Ἀστύοχος, ὅστις κατέλαβε τὴν Λέρον καὶ ἐξηνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς Μίλητου. Ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος τότε συνεκεντρώθη εἰς Σάμον, ὅπου κατέφθασαν νέαι ἐνισχύσεις ἐξ Ἀθηνῶν ἐκ τριάκοντα πέντε πλοίων, μὲ ὀρμητήριο δὲ τὴν νήσον ἔδρα ὅπου καὶ ὁπότεν ἐχρειάζετο, παρεμποδίζων τὰς κινήσεις τῶν Πελοποννησίων. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 411 π.Χ, μοῖρα τριάκοντα Ἀθηναϊκῶν πλοίων ἐπλευσεν εἰς Χίον καὶ κατέλαβε τὴν ὑπαιθρον, πλὴν τῆς πόλεως τὴν ὁποίαν ἐξεπολιόρκησεν. Ὁ Ἀστύοχος δὲν ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς βοήθειαν τῆς Χίου, ἀναμένων νέας ἐνισχύσεις ἐκ Πελοποννήσου. Πράγματι, ἐνισχύσεις ἐκ δώδεκα πλοίων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Σπαρτιάτου Ἴπ-

ποκράτους καὶ τοῦ Ροδίου Δωριέως, υἱοῦ τοῦ Διαγόρου, κατέπλευσεν εἰς τὸ στενὸν τῆς Νισύρου, ὅπου κατόπιν ἐντολῶν τοῦ Ἀστυόχου τὰ μὲν ἔξ πλοῖα παρέμειναν ἔξω τῆς Κνίδου, ἀναμένοντα τὴν ἀποστασίαν τῆς πόλεως, τὰ δὲ ὑπόλοιπα περιέπλεον τὸ στενὸν τῆς Νισύρου καὶ συνελάμβανον τὰ ἔξ Αἰγύπτου ἀφικνούμενα ἐμπορικὰ πλοῖα. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ τὴν Σάμον, πληροφορηθέντες τὰς κινήσεις περὶ τὴν Νίσυρον τῆς μοίρας τῶν Πελοποννησίων, ἐπετέθησαν ἐναντίον τῆς καὶ ἐνίκησαν, ἀλλ' ἀπέτυχον νὰ καταλάβουν τὴν Κνίδον καὶ τὸ Τριόπιον καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Σάμον. Νέαι ἐνισχύσεις τῶν Πελοποννησίων ἔξ εἴκοσιν ἑπτὰ πλοίων μὲ τὸν Λίχαν ἔφθασαν εἰς Καῦνον, εὑρισκομένην εἰς τὸν κατάντι τῆς Ρόδου κόλπον, καὶ εἰδοποίησαν τὸν Ἀστυόχον εἰς Μίλητον νὰ πλεύσῃ ἐκεῖ, διὰ νὰ τὰ συνοδεύσῃ πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν. Πράγματι, ὁ Ἀστυόχος ἔσπευσε νὰ προστατεύσῃ τὴν παρὰ τὴν Καῦνον μοῖραν, καθ' ὅσον μάλιστα μὲ αὐτὴν ἀπέκτα ὑπεροπλίαν ἐναντι τῶν Ἀθηναίων, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, πληροφορηθέντες καὶ αὐτοὶ τὴν ἀφίξιν τῶν ἐνισχύσεων τῶν Πελοποννησίων, ἔστειλαν ἀπὸ τὴν Σάμον τὸν Χαρμίνιον μὲ εἴκοσι πλοῖα, ὅστις ἀνέμενε τὴν μοῖραν τῶν Πελοποννησίων εἰς τὸ στενὸν μεταξύ Ρόδου, Χάλκης καὶ Σύμης. Ὁ Ἀστυόχος ἔφθασεν εἰς Κῶ, ὅπου ἐνήργησεν ἀπόβασιν διὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως, δοθέντος ὅτι αἱ νῆσοι τῆς Καρίας ἐξηκολούθουν νὰ κυριαρχοῦνται ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἶχεν ἐπισυμβῆ εἰς τῶν μεγαλυτέρων σεισμῶν εἰς τὴν Κῶ καὶ τὴν Νίσυρον. Ἡ πόλις τῆς Κῶ ἦτο κατεστραμμένη, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς πόλεως εἶχον καταφύγει εἰς τὰ ὄρεινὰ πρὸς προστασίαν. Ὁ Ἀστυόχος ἐληλάτησε τὰ ἐρείπια καὶ τὴν ὑπαιθρον τῆς Κῶ, κατέλαβε τὴν Νίσυρον καὶ ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ ἀποβιβασθῇ εἰς Τριόπιον εἰδοποιήθη περὶ τῆς ἐνέδρας τὴν ὅποιαν εἶχον στήσει οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν ἐν Καῦνῳ στόλον παρὰ τὴν Σύμην. Ἔσπευσε τότε ἐκεῖ, διὰ νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀσφαλῆ διέλευσιν τῶν ἐνισχύσεών του. Ἐφθασεν εἰς τὸ στενὸν τῆς Σύμης τὴν νύκτα, ἀλλ' ἡ ἐπικρατοῦσα καταιγὶς ἐσκόρπισε τὰ πλοῖα του, κατὰ τὰ ἐξημερῶματα δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀντελήφθησαν μέρος τοῦ στόλου του καὶ νομίσαντες ὅτι ἐπρόκειτο διὰ τὴν ἐκ Καῦνου μοῖραν ἐπετέθησαν καὶ ἐβύθισαν τρία πλοῖα. Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Ἀστυόχος κατάρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ τὰ ὑπόλοιπα πλοῖα του καὶ ἐπέπεσεν αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐβύθισε μὲ τὴν σειράν του ἔξ πλοῖα τῶν καὶ ἔτρεψε τὰ ὑπόλοιπα εἰς φυγὴν. Οἱ Πελοποννήσιοι τότε ἠνώθησαν μὲ τὴν εἰς Καῦνον μοῖραν καὶ ἔπλευσαν διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Νισύρου, προσορμισθέντες εἰς Κνίδον. Ἀμέσως κατόπιν ὁ Ἀστυόχος ἔπλευσεν εἰς Ρόδον, προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν τῆς νήσου, καὶ ἀφοῦ ἔφθασεν εἰς Κάμειρον συνεκέντρωσεν ἐκπροσώπους ὄλων τῶν πόλεων τῆς νήσου, ἔπεισε δὲ αὐτοὺς νὰ ἀποστατήσουν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ νὰ προσχωρήσουν εἰς τοὺς Πελοποννησίους. Διῆλθε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ χει-

μῶνος τοῦ 411 π.Χ. εἰς Ρόδον, ἀνεγκύσας τὰ πλοῖα του εἰς τὴν ξηρὰν, ὅπου ἐπεσκεύασε τὰς ζημίας. Οἱ Ρόδιοι προσέφερον εἰς αὐτὸν τριάκοντα δύο τάλαντα διὰ τὰς δαπάνας τῶν δυνάμεών του. Ἀργότερον, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπετέθησαν ἐναντίον τῆς Ρόδου, ἀλλά, πλὴν μιᾶς ἀσημάντου κατὰ ξηρὰν νίκης τὴν ὁποίαν ἐπέτυχον κατὰ τῶν Ροδίων, οὐδὲν ἕτερον κατώρθωσαν, παρέμειναν δὲ εἰς Χάλκην ἐπιτηροῦντες καὶ παρενοχλοῦντες τὴν Ρόδον. Κατὰ τὸ τέλος μόνον τοῦ χειμῶνος τοῦ 410 π.Χ., ὁ Ἀστύχοχος ἔπλευσε μὲ ὄλον τὸν στόλον εἰς Μίλητον, ὅπου ἔφθασε καὶ ὁ Μίνδαρος, ὅστις τὸν ἀντικατέστησε κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Τισσαφέρνου, μεθ' οὗ εἶχε περιέλθει εἰς ὀξυτάτας σχέσεις. Μὲ τὴν ἀφιξιν τοῦ Μινδάρου, λήγει καὶ ἡ περίοδος αὕτη τῶν ἐχθροπραξιῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Νισύρου καὶ τῶν λοιπῶν νήσων, διαρκέσασα ἐπὶ πέντε περίπου ἔτη (414-410 π.Χ.).

4. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ ὅλη πολιτικὴ εἰκὼν ἀμφοτέρων τῶν ἐμπολέμων εἶχε διαφοροποιηθῆ οὐσιαστικῶς, ἐπηρεασθεῖσα οὐχὶ μόνον ἀπὸ αὐτὰς ταύτας τὰς ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἤδη τὴν πρωτοβουλίαν εἶχον οἱ Σπαρτιᾶται, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων γεγονότων, ὡς ἦτο ἡ τυχοδιωκτικὴ δραστηριότης τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἡ ἐνεργὸς ἐπέμβασις τῶν Περσῶν ὑπὲρ τῶν Πελοποννησίων, αἱ ἐσωτερικαὶ ἀντιθέσεις τῆς Σπάρτης ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθητέαν ἐναντι τῶν Περσῶν πολιτικὴν, καὶ τέλος ἡ πολιτικὴ μεταρρυθμίσις τῶν Ἀθηναίων. Πάντα ταῦτα εἶχον οὐσιώδεις ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς Νισύρου, ἥτις ὑφίστατο ὄχι μόνον τὰς συνεπειὰς τῆς πολεμικῆς δράσεως τῶν ἐμπολέμων, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄμεσον ἀντίκτυπον ἐκ τῶν νέων πολιτικῶν διαμορφώσεων, τὰς ὁποίας θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἱστορήσωμεν ἐν συσχετισμῷ μὲ τὴν Νίσυρον.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Σικελίας, καὶ καθ' ὃν χρόνον εἰς Σπάρτην εὐρίσκοντο οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Λέσβου, τῆς Χίου καὶ τῶν Ἐρυθρῶν διὰ νὰ ζητήσουν τὴν βοήθειαν τῶν Πελοποννησίων ὅπως ἀποστατήσουν ἀπὸ τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας (413 π.Χ.), ἔφθασεν εἰς Σπάρτην καὶ ἀπεσταλμένος τοῦ σατράπου τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Καρίας Τισσαφέρνου. Ὁ σατράπης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐξήτει τὴν βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν, διὰ νὰ δύναται νὰ εἰσπράττη τὸν ὀφειλόμενον φόρον ὑποτελείας πρὸς αὐτόν, ἐκ μέρους τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς σατραπείας του, τοῦ ὁποίου τὴν καταβολὴν καθυστεροῦν ἐξ αἰτίας τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι προέτρεπον τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνικὰς πόλεις νὰ ἀποφεύγουν τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου ὑποτελείας. Ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος εἶχεν ὑποχρεώσει τὸν Τισσαφέρνην νὰ καταβάλλῃ εἰς αὐτὸν τὸν φόρον τοῦτον, παρ' ὄλον ὅτι ὁ τελευταῖος δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ τὸν εἰσπράξῃ. Ἐπίστευε δὲ ὁ Τισσαφέρνης, ὅτι ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἐξησθένουν, οὗτος θὰ ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ εἰσπράξῃ τὸν φόρον. Ἀπέβλεπε δὲ ὅπως διευκολύνη τὴν σύναψιν συμμαχίας μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ βασιλέως κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Εἰς ἀντάλλαγμα, ἀνελάμβανε τὴν τροφοδοσίαν τῶν Πελοποννησιακῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι οὐκ ἀπεστέλλοντο εἰς τὴν Μικρὰν

Ἄσϊαν καὶ θά ἐπολέμουν κατὰ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Ἀντιπρόσωποι τοῦ Φαρναβάζου, σατράπου τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀφίχθησαν τὴν ἰδίαν ἐποχὴν διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Οἱ Σπαρτιάται, παρασυρθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐδέχθησαν τότε τὰς προτάσεις τοῦ Τισσαφέρνους καὶ ἔστειλαν, ὡς γνωστὸν, τὸν Χαλκιδέα μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποστασίαν τῆς Μιλήτου, ἐπισπεύδοντας τοῦ Ἀλκιβιάδου, συνωμολογήθη τὸ 412 π.Χ. ἡ πρώτη συνθήκη συμμαχίας μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ Ἀλκιβιάδης οὕτω καὶ τοὺς Σπαρτιάτας ἐξυπηρέτει καὶ τὸν Τισσαφέρην διηκούλυε καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἔβλαπτε. Ταῦτοχρόνως ὁμοῦς ἔβλαπτεν, ἢ ἐπρόκειτο νὰ βλάψῃ, πολὺ περισσότερον τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἕλληνας καὶ τοὺς νησιώτας. Τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ἦτο, κατὰ τὸν Θουκυδίδην, τὸ ἀκόλουθον: *Ἐπι τοῖσδε ξυμμαχίαν ἐποιήσαντο πρὸς βασιλέα καὶ Τισσαφέρην Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι. ὀπόσῃ χώρῃ καὶ πόλεις βασιλεὺς ἔχει καὶ οἱ πατέρες οἱ βασιλέως εἶχον, βασιλέως ἔστω. Καὶ ἐκ τούτων τῶν πόλεων ὀπόσα Ἀθηναίοις ἐφοῖτα χρήματα ἢ ἄλλο τι, κωλύοντων κοινῇ βασιλεὺς καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ ξύμμαχοι ὅπως μήτε χρήματα λαμβάνωσιν Ἀθηναῖοι μήτε ἄλλο μηδέν. Καὶ τὸν πόλεμον τὸν πρὸς Ἀθηναίους κοινῇ πολεμούντων βασιλεὺς καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι. Καὶ κατάλυσιν τοῦ πολέμου πρὸς Ἀθηναίους μὴ ἐξέστω ποιῆσθαι, ἢν μὴ ἀμφοτέροις δοκῇ, βασιλεῖ καὶ Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς ξυμμάχοις. Ἦν δέ τινες ἀφιστῶνται ἀπὸ βασιλέως, πολέμοι ἔστωσαν καὶ Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς ξυμμάχοις. Καὶ ἢν τινες ἀφιστῶνται ἀπὸ Λακεδαιμονίων καὶ τῶν ξυμμάχων, πολέμοι ἔστωσαν βασιλεῖ κατὰ ταῦτά.*

Διὰ τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης, ἀνεγνωρίζετο ἡ Περσικὴ κυριαρχία ἐφ' ὅλων τῶν ἐδαφῶν καὶ πόλεων, αἱ ὁποῖαι διετέλουν ἢ διετέλεσαν ἐν ὑποτελείᾳ εἰς τοὺς Πέρσας. Οὕτως ἂν καὶ θεωρητικῶς βεβαίως ὅλη ἡ Μικρασιατικὴ παραλία καὶ αἱ παρ' αὐτὴν νῆσοι, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἑλλάδος καθίσταντο ἀπαιτητὰ ἀπὸ τοὺς Πέρσας ἢ ἐδίδοτο εἰς αὐτοὺς δικαίωμα διεκδικήσεως. Μεταξὺ τῶν χωρῶν καὶ τῶν πόλεων αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ Νίσυρος. Ὁ τίτλος τῆς ἐπικυριαρχίαςῆτο βεβαίως ὅλως ἀόριστος, διότι ἡ συνθήκη δὲν προέβλεπεν ἂν, καταλαμβανόμεναι ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, ὄφειλον νὰ παραδοθοῦν εἰς τοὺς Πέρσας, ἢ ἔτι πλέον ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι θὰ ἀφήρουν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἐδάφη ἴδια ἢ συμμαχικὰ μὲ σκοπὸν τὴν παράδοσιν τῶν εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀπλῶς ἀνεγνωρίζετο ἐπὶ τῶν ἐδαφῶν αὐτῶν, ἀνεξαρτήτως ἐὰν κατεῖχοντο ὑπὸ οἴουδῆποτε ἢ ἦσαν ἐλεύθερα, δικαίωμα ἐπικυριαρχίας τῶν Περσῶν. Ἔτι πλέον, οἱ Πέρσαι ἀπέκτων δικαίωμα, ὅπως τῇ ἀνοχῇ καὶ τῇ ἀναγνωρίσει τῶν Πελοποννησίων ἐνεργήσουν τὴν δι' ἰδίων δυνάμεων πρόσκτησιν τῶν ἐδαφῶν αὐτῶν. Ἐπίσης προεβλέπετο, ὅτι ἀμφοτέροι οἱ

συμβαλλόμενοι θά παρημπόδιζον τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰσπραξιν χρημάτων ἢ πρόσκτησιν ἄλλων πλεονεκτημάτων ἀπὸ τῶν ἐδαφῶν τούτων. Τὰ «ἄλλα πλεονεκτήματα» ἦσαν δικαιώματα συμμαχίας, ἔλλιμενισμού πλοίων, ἀκωλύτου διαβάσεως ἀπὸ τῶν ἐδαφῶν, ἐγκαταστάσεως φρουρῶν ἢ στρατιωτικῶν δυνάμεων, στρατολογίας ἀνδρῶν, κατασκευῆς πλοίων καὶ πολεμικῶν μέσων, ἐξοπλισμοῦ καὶ διαθέσεως πλοίων κ.τ.τ. Ἐν τῇ συνθήκῃ δὲν προεβλέπετο, τίς θά προσεκτᾶτο τὰ τοιαῦτα δικαιώματα τῶν Ἀθηναίων, ἢ ἂν ταῦτα θά παρέμενον ἀνενεργὰ ὑπὲρ τῶν ἐγχωρίων. Αἱ ἐνέργειαι, διὰ τὴν παρεμπόδισιν τῶν Ἀθηναίων νὰ εἰσπράττουν χρήματα ἢ νὰ προσκτῶνται ἄλλα πλεονεκτήματα, θά ἐγίνοντο ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Περσῶν καὶ Πελοποννησίων. Δι' ἄλλης διατάξεως τῆς συνθήκης προεβλέπετο ἢ ἀπὸ κοινοῦ διεξαγωγή τοῦ πολέμου χωρὶς νὰ καθορίζεται ἡ ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ συμμετοχὴ ἐκάστου. Οὕτως ἡ Περσία καθίστατο ἐμπόλεμος, μὲ ὅλα τὰ σχετικὰ δικαιώματα τῆς ἐμπολέμου δυνάμεως, ἀναγνωριζομένου εἰς αὐτὴν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀμέσου καὶ ἐνεργοῦ ἀναμίξεως εἰς τὰς ἐνδοελληνικὰς διαφορὰς, ἥτις ἀνάμιξις καθίστατο τοσοῦτω μᾶλλον πολυσημάντος, καθ' ὅσον δι' ἐτέρας διατάξεως ὁ τερματισμὸς τοῦ πολέμου θά ἐπετρέπετο μόνον κατόπιν κοινῆς συμφωνίας τῶν συμβαλλομένων μερῶν, ἤτοι ἡ Περσία θά καθίστατο ρυθμιστικὸς παράγων τῆς μελλούσης εἰρηνεύσεως. Τέλος, ἡ συνθήκη διελάμβανε διάταξιν, καθ' ἣν ὁ ἀποστατῶν ἀπὸ τοῦ βασιλέως καθίστατο αὐτομάτως ἐχθρὸς τῶν Λακεδαιμονίων. Οὕτω, πόλεις καὶ περιοχαὶ Ἑλληνικαὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποτινάξουν τὸν Περσικὸν ζυγόν, χωρὶς ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐχθρότητα τῶν Πελοποννησίων. Ἐναντι τῶν οὐσιαστικῶν τούτων παραχωρήσεων πρὸς τὴν Περσίαν, ἡ συναφθεῖσα συνθήκη δὲν προέβλεπε συγκεκριμένον ἀντάλλαγμα ὑπὲρ τῶν Πελοποννησίων. Βεβαίως, ἴσχυεν ἡ προγενεστέρα συμφωνία μεταξὺ Τισσαφέρνους καὶ Σπαρτιατῶν, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ σατράπης τῆς Ἰωνίας καὶ Καρίας ἀνελάμβανε τὴν μισθοδοσίαν τῶν Πελοποννησιακῶν δυνάμεων, αἵτινες θά ἔδρων εἰς τὴν περιοχὴν του, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντάλλαγμα τοῦτο ἦτο ἀνάξιον λόγου, ἔναντι τῶν τεραστίων πλεονεκτημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπέκτα διὰ τῆς συνθήκης ὁ Πέρσης βασιλεὺς. Ἐπὶ τέλους δέ, ἡ μισθοδοσία τῶν Πελοποννησίων, τὴν ὁποίαν ἀνελάμβανεν ὁ Τισσαφέρνης, δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβαρύνῃ κατ' οὐδὲν τὸ ἴδιον αὐτοῦ ταμεῖον, καθ' ὅσον οἱ Πελοποννήσιοι ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀπομακρύνουν τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διὰ νὰ εἰσπράττῃ ἀντ' αὐτῶν τὸν φόρον ὁ Πέρσης, ἀποδίδων μέρος αὐτοῦ εἰς τοὺς Πελοποννησίους ὑπὸ τύπον μισθοδοσίας τῶν δυνάμεων των.

Ὁ Τισσαφέρνης ἐπωφελήθη σχεδὸν ἀμέσως τῶν εὐνοϊκῶν δι' αὐτὸν διατάξεων τῆς συνθήκης. Οὕτω, μόλις ἀπεστάτησαν οἱ Τῆιοι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἔφθασεν ἐκεῖ κατ' ἀρχὰς ὁ Στάγος, ὕπαρχος τοῦ Τισσαφέρνους,

ὅστις ἤρχισε νὰ κατεδαφίξῃ τὸ τεῖχος, τὸ ὁποῖον εἶχον ἀνεγείρει οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ νὰ προστατεύσουν τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς Πέρσας, ἀργότερον δὲ ἦλθεν ἐκεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Τισσαφέρνης, ὁ ὁποῖος ἀπετελείωσε τὴν κατεδάφισιν. Τὸ θέρος τοῦ ἰδίου ἔτους (412 π.Χ.), ὅταν στρατὸς τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Φρύνιχον ὀρμώμενος ἐκ Σάμου ἐστρατοπέδευσεν ἔξω τῆς Μιλήτου, μὲ σκοπὸν νὰ καταλάβῃ τὴν ἀποστατήσασαν πόλιν, ἐξῆλθον ἐναντίον των, πλὴν τῶν Μιλησίων καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Χαλκιδέα Πελοποννησίων, καὶ μισθοφορικὸν σῶμα καὶ βαρβαρικὸν ἰππικὸν ὑπὸ τὸν ἴδιον τὸν Τισσαφέρνην, ἐξ αἰτίας δὲ τῆς ἀταξίας τῶν βαρβάρων ἠναγκάσθησαν οἱ Μιλήσιοι νὰ ὑποχωρήσουν ἐντὸς τῆς πόλεως, διὰ νὰ ἀναμείνουν τὰς ἀφικνουμένας ἐκεῖ ἐνισχύσεις τῶν Πελοποννησίων. Ὅταν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεχώρησαν ἐκεῖθεν, κατευθυνθέντες εἰς Σάμον, ὁ Τισσαφέρνης ἐπέμεινε καὶ ἐπέτυχεν ὅπως ὁ στόλος τῶν Πελοποννησίων πλεύσῃ κατὰ τῆς Ἰάσου, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ὁ Ἀμόργης, μὲ τὸν ὁποῖον οὗτος εὕρισκετο εἰς πόλεμον. Οἱ Πελοποννήσιοι, ἐπιτεθέντες αἰφνιδιαστικῶς, κατέλαβον τὴν πόλιν, συνέλαβον τὸν Ἀμόργην καὶ παρέδωσαν εἰς τὸν Τισσαφέρνην καὶ αὐτὸν καὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς κατοίκους, λαβόντες ὡς ἀμοιβὴν ἓνα Δαρεικὸν στατήρα δι' ἕκαστον κάτοικον. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Τισσαφέρνης ἐπέστρεψεν εἰς Μίλητον, ὅπου ἐπλήρωσε τὸν μισθὸν ἑνὸς μηνὸς εἰς τὸν στρατὸν, ἥτοι μίαν δραχμὴν ἡμερησίως δι' ἕκαστον ἄνδρα, ἀλλ' ἐδήλωσεν ὅτι τοῦ λοιποῦ θὰ κατέβαλλε τρεῖς ὀβολοὺς ἡμερησίως, μέχρις ὅτου ἀποφασίσῃ ὁ βασιλεὺς τὸ ὕψος τοῦ ἡμερησίου μισθοῦ. Ἀμέσως κατόπιν, τῇ ἐπιμονῇ τοῦ Πέρσου ὑπάρχου τῆς Ἰωνίας Τάμω, ὁ Ἀστύοχος ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς Κλαζομενίους νὰ ἐκδιώξουν τοὺς φιλαθηναίους κατοίκους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπέρριψαν οἱ Κλαζομένιοι. Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, ὁ Θηραμένης, αἰσθανόμενος τὰ μεγάλα μειονεκτῆματα τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης συμμαχίας καὶ τὸν δυσμενῆ ἀντίκτυπον ἐκ τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς τῆς, ἐζήτησε τὴν σύναψιν νέας συνθήκης, ἥτις καὶ πράγματι συνωμολογήθη εἰς ἀντικατάστασιν τῆς πρώτης, καὶ ἥτις ὅμως τελικῶς δὲν διέφερε κατὰ πολὺ τῆς πρώτης. Αὕτη περιελάμβανε τὰς ἀκολούθους διατάξεις: Πρῶτον, ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Πελοποννησίους ἡ ἐπιδρομὴ ἢ βλάβη ἐναντίον πάσης χώρας ἢ πόλεως ἥτις ἀνήκεν ἢ ἀνήκει εἰς τοὺς Πέρσας, ὡς καὶ ἡ εἰσπραξίς φόρων ἀπὸ αὐτάς. Δεύτερον, θὰ συνεφωνεῖτο ἀπὸ κοινοῦ ἡ ἀναγκαῖα βοήθεια, ἥτις θὰ παρείχετο ἐκάστοτε πρὸς ἐκάτερον τῶν συμβαλλομένων ὑπὸ τοῦ ἑτέρου. Τρίτον, ὁ πόλεμος θὰ διεξήγετο ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων καὶ ὁ τερματισμὸς του θὰ ἐγίνετο ἐπίσης ἀπὸ κοινοῦ. Τέταρτον, ὁ βασιλεὺς θὰ κατέβαλλεν ὀλόκληρον τὴν δαπάνην τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος, κατὰ πρόσκλησίν του, θὰ εὕρισκετο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους του. Ἐκ τῆς νέας τοιαύτης συνθήκης ἀπουσίαζεν ὁ ὄρος τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Περσικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐδαφῶν, ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐζήγετο ἐμ-

...ως. Ἄφ' ἑτέρου, ὁ βασιλεὺς θὰ κατέβαλλε τὴν δαπάνην ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ τῶν Πελοποννησίων, μόνον ἔφ' ὅσον οὗτος προσκαλούμενος εὐρίσκετο εἰς Περσικὰ ἐδάφη. Ἦδη ὅμως καὶ ἡ συνθήκη αὐτὴ δὲν ἔτυχε τῆς ἐπιδοκίμασις οὐδενός, οὐδὲ τῶν ἰδίων τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες συνῆψαν μὲν αὐτὴν, ἀλλὰ τὴν ἐθεώρουν ὡς ἀπαραίτητον μόνον διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀμέσων ἀναγκῶν τοῦ διεξαγομένου πολέμου. Ὡς ἐκ τούτου, συνεχεῖς προστριβαὶ μεταξὺ τοῦ Τισσαφέρνους καὶ τοῦ Ἀστυόχου καθίσταντο προβληματικὴν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Λίχας, ὁ ὁποῖος ἐστάλη ἀπὸ τὴν Σπάρτην ὡς σύμβουλος τοῦ Ἀστυόχου μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σύμης, ὅταν ὁ στόλος τῶν Πελοποννησίων συνεκεντρώθη εἰς τὴν ἀντικρυνὴν τῆς Νισύρου περιοχὴν τῆς Κνίδου, παρακολουθῶν τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Τισσαφέρνους, ἐξηγέρθη, καί, ἐκφράζων τὸ πανελλήνιον αἴσθημα ἀποτροπιασμοῦ διὰ τὰς συνθήκας μετὰ τῆς Περσίας, ὑπέβαλεν εἰς αὐστηρὸν ἔλεγχον τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀπαιτητικοῦ σατράπου καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι καὶ αἱ δύο συνομολογηθεῖσαι συνθήκαι κακῶς συνήφθησαν καὶ συνέχισεν: ἀλλὰ δεινὸν εἶναι εἰ, χώρας ὅσης βασιλεὺς καὶ οἱ πρόγονοι ἤρξαν πρότερον, ταύτης καὶ νῦν ἀξιώσειε κρατεῖν. ἐκεῖναι γὰρ καὶ νήσους ἀπάσας πάλιν δουλεύειν καὶ Θεσσαλίαν καὶ Λοκροὺς καὶ τὰ μέχρι Βοιωτῶν. Καὶ ἀντ' ἐλευθερίας ἂν Μηδικὴν ἀρχὴν τοῖς Ἕλλησι τοὺς Λακεδαιμονίους περιθεῖναι. ἑτέρας γοῦν ἐκέλευε βελτίους σπένδεσθαι, ἢ ταύταις γε οὐ χρήσεσθαι, οὐδὲ τῆς τροφῆς ἐπὶ τούτοις δεῖσθαι οὐδέν. Ὁ Τισσαφέρνης ἀπῆλθε μαινόμενος τῆς συσκέψεως, ἔκτοτε δὲ ἀμφότεροι ἤρχισαν νὰ σκέπτονται πῶς πλέον δὲν θὰ ἐφήρμοζον τὰς συνθήκας. Εἰς τὴν ὄξυνσιν τῶν σχέσεων τῶν Πελοποννησίων καὶ τοῦ Τισσαφέρνους προσέφερε τὰς ὑπηρεσίας του καὶ ὁ μέγας δολοπλόκος, ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ ὁποῖος, λόγῳ τῶν πολλῶν ἀτιμιῶν του καὶ τῆς ἀσταθείας του, κατέστη ὑποπτος εἰς τὴν Σπάρτην. Οἱ ἔφοροι, ἀπαυδῆσαντες ἀπὸ τὰς ἀπάτας του, ἀλλὰ καὶ ταυτοχρόνως φοβούμενοι τὴν ἀδίστακτον πολυπραγμοσύνην του, ἔδωσαν ἐντολὴν εἰς τὸν Ἀστυόχον νὰ τὸν θανατώσῃ. Ὁ Ἀλκιβιάδης ὅμως εἶχεν ἐκτεταμένον παντοῦ ἄριστον δίκτυον πληροφοριοδοτῶν. Κατεσκόπευε καὶ συνηλλάσσετο ταυτοχρόνως μὲ τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς Πέρσας. Ἐνημερωθεὶς ἐπὶ τῶν ὁδηγιῶν τῆς Σπάρτης πρὸς τὸν Ἀστυόχον, εὗρεν ὅτι τὸ ἀσφαλέστερον καταφύγιον ὑπὸ τὰς συνθήκας τὰς ὁποίας διήρχετο ἦτο ὁ Τισσαφέρνης, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἴδιαν μὲ αὐτὸν δολιότητα, ἀλλ' ἑσπερεῖτο τῆς ἀναλόγου εὐφυΐας καὶ εὐελεξίας. Μένεα ὅθεν πνέων ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν καὶ μὴ εὐρίσκων πλέον περιθώριον νὰ συνεχίσῃ τὸ παίγνιον του μετ' αὐτῶν, εὗρε πρόσφορον ἔδαφος εἰς τὸν σατράπην. Ἐγινε, λοιπόν, ὁ κυριώτερος σύμβουλος τῶν Περσῶν. Κατ' ἀρχὰς ὤθησε τὸν Τισσαφέρνην νὰ περικόψῃ τὸν μισθὸν τῶν στρατιωτῶν, περιορίζων αὐτὸν εἰς τρεῖς ὄβολους. Κατόπιν, τὸν συνεβούλευσε νὰ μὴ καλέσῃ εἰς ἐνίσχυσιν τῶν Πελοπον-

νησιών τὸν Φοινικικὸν στόλον, ἵνα ἀφήσῃ νὰ ἐξαντληθοῦν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τελικῶς νὰ παραμείνῃ αὐτὸς μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ ἀκεραίας, ἐπιτυχάνων οὕτω νὰ κυριαρχήσῃ τῶν ἀντιπάλων κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ταυτοχρόνως παρουσίαζεν ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ βασιλέως συνεβάδιζε μᾶλλον μὲ τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ Τισσαφέρνης, ὄχι μόνον συνεμορφώθη μὲ τὰς συμβουλὰς τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀλλὰ τὸν περιέβαλε καὶ μὲ πλήρη ἐμπιστοσύνην. Ὁ πονηρὸς ὅμως Ἀλκιβιάδης εἰδοποίησε συγχρόνως τοὺς ἐν Σάμῳ Ἀθηναίους, ὅτι εἰργάζετο ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὅτι εἶχεν ἐπιτύχει νὰ ἐπηρεάξῃ ὀλοκληρωτικῶς τὸν Τισσαφέρνην. Ἐζήτησε δὲ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐπανόδου τοῦ εἰς Ἀθήνας, συνιστῶν τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος εἰς ὀλιγαρχικόν, διὰ νὰ δύναται ἢ πόλις νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς κρίσιμους στιγμὰς, χωρὶς νὰ ταλαντεύεται καὶ μαστίζεται ἀπὸ τὴν φαυλότητα, ἢ ὁποία ἐκυριάρχει διὰ τῆς δῆθεν δημοκρατίας. Ἐμεθόδευσε μὲ τόσῃ ἐπιμέλειαν καὶ μετῆλθε τόσας ἀπάτας διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ καὶ τὴν μεταπολίτευσιν τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε τελικῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἔπесαν θύματα τῆς συνωμοσίας καὶ ἀνεκλήθη μὲν ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀλλ' ἢ ὑποσχεθεῖσα ἐνίσχυσις τοῦ Τισσαφέρνου δὲν ἠδδοκίμησε, διότι οὗτος προέβαλεν ὅλως παραλόγους καὶ ἀπαραδέκτους ἀξιώσεις. Ἐζήτησε, δηλαδὴ, τὴν παραχώρησιν εἰς τὸν βασιλέα ὀλοκλήρου τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ νήσων, καὶ ταῦτα τὰ ἐδέχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐπιπροσθέτως ὅμως ἀπήτησεν, ὅπως ἀναγνωρισθῆ εἰς τὸν βασιλέα τὸ δικαίωμα νὰ ἀποστέλλῃ εἰς τὰ χωρικὰ ὕδατα τῶν Ἀθηνῶν ὅπου καὶ ὅσα ἤθελε πολεμικὰ πλοῖα. Οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν νὰ παραχωρήσουν ὀλοκλήρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς νήσους εἰς τὴν Περσίαν, ἠρνήθησαν τὸ δικαίωμα ἀβλαβοῦς διελεύσεως καὶ ναυλοχῆσεως τῶν Περσικῶν πλοίων εἰς τὰ χωρικὰ ὕδατα καὶ οὕτως αἱ διαπραγματεύσεις διεκόπησαν. Ὁ Τισσαφέρνης δὲ τότε, φοβούμενος ὅτι πλέον θὰ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐχθρότητα ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων, ἔσπευσε νὰ συνάψῃ τρίτην συνθήκην μετὰ τῶν Πελοποννησίων εἰς Καῦνον, παρὰ τὴν Ρόδον, ἥτις προέβλεπεν ὅτι: «αἱ κτήσεις τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἐξακολουθοῦν ἀνήκουσαι εἰς αὐτὸν καὶ ὁ βασιλεὺς δικαιούται, προκειμένου περὶ τῶν κτήσεών του, νὰ λαμβάνῃ οἰαδήποτε μέτρα θέλει. Ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμάχους των ἐπιδρομὴ πρὸς τὸν σκοπὸν οἰασδήποτε βλάβης ἐναντίον τῶν κτήσεων τοῦ βασιλέως, ὡς ἐπίσης ἀπαγορεύεται εἰς τὸν βασιλέα οἰαδήποτε ἐπιδρομὴ ἐπὶ σκοπῷ βλάβης ἐναντίον τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων των. Ἐάν τις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων των ἔλθῃ ἐπὶ σκοπῷ βλάβης ἐναντίον τῶν κτήσεων τοῦ βασιλέως, οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοί των ὀφείλουν νὰ τὸν ἐμποδίσουν. Καὶ ἐάν τις τῆς ἐπικρατείας τοῦ βασιλέως ἔρχεται πρὸς τὸν σκοπὸν βλάβης κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἢ τῶν συμμάχων των, ὁ βασιλεὺς

ὀφείλει νὰ ἐμποδίξῃ. Ὁ Τισσαφέρνης ὑποχρεοῦται νὰ παρέχῃ, συμφώνως πρὸς τὰ ἤδη συμπεφωνημένα, τὰ ἀναγκαῖα χρήματα διὰ τὴν συντήρησιν τῆς σημερινῆς δυνάμεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ στόλου, ἕως ὄτου ἔλθῃ ὁ στόλος τοῦ βασιλέως. Μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ στόλου τοῦ βασιλέως οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι δικαιοῦνται, ἐὰν θέλουν, νὰ συντηροῦν τὸν στόλον ἐξ ἰδίων, ἀλλ' ἐὰν θέλουν νὰ λαμβάνουν τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν συντήρησιν αὐτοῦ χρήματα ἀπὸ τὸν Τισσαφέρνην, οὗτος ὑποχρεοῦται νὰ παρέχῃ αὐτά. Ἐν τοιαύτῃ ὁμοῦ περιπτώσει, οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι θ' ἀποδώσουν κατὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τὰ ποσά, τὰ ὅποια θὰ ἔχουν λάβει. Μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ στόλου τοῦ βασιλέως, ὁ στόλος τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ὁ στόλος τῶν συμμάχων τῶν καὶ ὁ στόλος τοῦ βασιλέως θὰ διεξάγουν ἀπὸ κοινοῦ τὰς πολεμικὰς ἐχθροπραξίας, συμφώνως μὲ τὸ σχέδιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ μείνουν σύμφωνοι ὁ Τισσαφέρνης καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι. Καὶ ἡ εἰρήνη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους θέλει συνομολογηθῆ ἀπὸ κοινοῦ». Ἄλλ' οὔτε ἡ συνθήκη αὐτὴ ἐπρόκειτο νὰ βελτιώσῃ τὰς σχέσεις τῶν Πελοποννησίων καὶ τοῦ Τισσαφέρνους. Ἀφ' ἐνός μὲν ὁ ἴδιος ὁ Τισσαφέρνης παρενέβαλλε προσκόμματα εἰς τὴν ὁμαλὴν ἐφαρμογὴν τῆς συνθήκης, συνεχῶς παρασυρόμενος ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Πελοποννήσιοι, μὴ μισθοδοτούμενοι κανονικῶς, ὄχι μόνον ἐδυσπίστουν πρὸς αὐτόν, ὑποπευόμενοι πᾶσαν ἐνέργειάν του, ἀλλ' οὐδὲ κἂν τὸν ἠνείχοντο. Κατὰ τρόπον ἀπαρადέκτως προκλητικὸν συνωμότηι μὲ τὸν Ἀλκιβιάδην, ἠμπόδιζε τὴν ἔλευσιν τοῦ Φοινικικοῦ στόλου, καθυστέρει τὴν μισθοδοσίαν καὶ συνεχῶς προέβαλλεν ἀξιώσεις, ὥστε καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐνθαρρυσθέντες ἀπὸ τὴν δυσφορίαν τῶν Πελοποννησίων, ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρωνται κατὰ τοῦ Τισσαφέρνους καὶ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας, ἐκδιώκοντες τὰς Περσικὰς φρουρὰς καὶ ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν Περσῶν, ὅπου ἠδύνατο. Ἐξηγέρθη τότε ἡ Μίλητος, ἡ Κνίδος, ἡ Ἄντανδρος. Τελικῶς οἱ Πελοποννήσιοι, ὧν νῦν ἠγεῖτο ὁ Μίνδαρος, ἀντικαταστήσας τὸν Ἀστύοχον, προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου, ἐξεκίνησαν μὲ τὸν στόλον τῶν ἐκ Μιλήτου δι' Ἑλλάσποντον, ἐνῶ ὁ Τισσαφέρνης, θορυβηθεὶς ὅτι ἀπεξουότο πλέον τῶν Πελοποννησίων, ἔσπευσε καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, διὰ νὰ ἀρχίσῃ νέας συνεννοήσεις. Ἡ κυρία δραστηριότης τῶν ἐμπολέμων ἐπὶ ἀρκετὸν διάστημα περιορίσθη εἰς Ἑλλάσποντον καὶ τὸ βόρειον τμήμα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διὰ νὰ ἀρχίσῃ πάλιν ἡ πολεμικὴ δραστηριότης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καρίας τὸ 408 π.Χ.

Ὁ ἐνεργὸς πόλεμος ἔφθασε μέχρι τῆς περιοχῆς τῆς Νισύρου καὶ ἡ νῆσος εὐρέθῃ εἰς τὸ ἐπίκεντρον τοῦ θεάτρου τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀφ' ἧς ὁ Ἀλκιβιάδης ἔπεισε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ μεταφέρουν τὰς ἐχθροπραξίας κατὰ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς συμμάχους τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων. Ἐκτοτε, καὶ μέχρι τῆς λήξεως τῆς συρράξεως, ἡ περὶ τὴν Νίσυρον

περιοχή ἐγνώρισε τὰς συνεπείας τοῦ πολέμου καὶ οἱ Νισύριοι πολυτρόπως ἐδεινοπάθησαν ἐκ τῆς ἀδιακόπου παρουσίας εἰς τὰ ὕδατά των τῶν ἀντιπάλων στόλων. Ἦσαν δὲ βαρεῖαι αἱ συνέπειαι αὐταὶ καὶ ὀφείλοντο ὄχι μόνον εἰς τὴν ἰδιότητα τῆς Νισύρου ὡς ἐμπολέμου καὶ συμμάχου τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς νήσου, ἐξ ἧς ἀπέκτα ἠδξημένην στρατηγικὴν σημασίαν. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ πολέμου, κατ' ἀραιὰ διαστήματα ἐδέχετο τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ἤρχετο καὶ ἐκεῖ, διὰ νὰ εἰσπράξῃ τοὺς φόρους, ἢ διὰ νὰ ἐλέγξῃ τὴν νομιμοφροσύνην τῆς Νισύρου. Ἀκόμη σπανιώτερον ἔφθασεν ἐκεῖ μοῖρα τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, διὰ νὰ καταδιώξῃ τὰ ἀσκοῦντα πειρατεῖαν πλοῖα τῶν Πελοποννησίων. Ἦδη, ὅμως, οἱ στόλοι τῶν ἐμπολέμων ἦσαν σχεδὸν διαρκῶς παρόντες, ἐνεργοῦντες κατ' ἀλλήλων ἐχθροπραξίας ἢ καταφεύγοντες εἰς τὴν νῆσον πρὸς ἀσφάλειαν ἢ ἀνεφοδιασμόν. Οἱ λιμένες της - εἶχε δύο λιμένας - ἀπετέλουν χῶρον καταφυγῆς τῶν ἀπειλουμένων πλοίων τῶν Ἀθηναίων, τὰ ὁποῖα συχνὰ κατέφευγον ἐκεῖ ἢ δι' ἐπειγούσας ἐπισκευάς, ἢ δι' ἑκτακτον ἀνεφοδιασμόν, ἢ διὰ στρατολογίαν ναυτῶν καὶ βεβαίως δι' ἀργυρολογίαν». Ἡ οἰκονομία της καὶ ἡ παραγωγή της, ἀναπροσαρμοσθεῖσα εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου, τοῦλάχιστον καθ' ὃ μέτρον τῆς ἐπέβαλον τοῦτο αἱ Ἀθηναῖοι, εὐρίσκετο οὐσιαστικῶς εἰς τὴν διάθεσιν τῶν συμμάχων των, ἢ, ὅταν εἰς τὴν περιοχὴν ἐπεκράτουν οἱ Πελοποννήσιοι (ὡς κατὰ τὸ 412 π.Χ., ὅτε ὁ Ἀστύοχος ἔσπευδε νὰ συναντήσῃ εἰς Καῦνον τὰς ἀφιχθείσας ἐνισχύσεις καὶ κατέλαβε τὴν Κῶ καὶ τὴν Νίσυρον), ὑφίστατο τὴν τύχην τῆς οἰκονομίας κατεχομένου ἀντιπάλου ἐδάφους, ἐφ' ὅσον δὲν ἐλεηλατεῖτο ἐξ ὀλοκλήρου. Τὸ ἀνθρώπινον δυναμικὸν τῆς νήσου ἐμειοῦτο ἢ ἐδιαφοροποιεῖτο, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς στρατολογίας του, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ πολιτικῶν διαγωμῶν, ὀφειλομένων κυρίως εἰς τὰς ὑποχρεωτικὰς μεταστάσεις τῆς Νισύρου ἀπὸ τοῦ συνασπισμοῦ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν Πελοποννησιακόν, ἀναλόγως τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου εἰς τὴν περιοχὴν.

Εἶναι δὲ βέβαιον, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐγκαταστήσει εἰς τὴν νῆσον φρουράν, διὰ νὰ ἐλέγξῃ τὴν διόδον τοῦ Τριοπίου καὶ νὰ παρακολουθῇ τὰς ἐχθρικὰς κινήσεις εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κνίδου. Ἐξ ἄλλου, αἱ συνέπειαι τῶν ἐχθροπραξιῶν ἦσαν περισσότερον ἔντοναι εἰς τὴν Νίσυρον, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως. Τὸ στενὸν τῶν ἐννέα μιλίων, τὸ ὁποῖον ἐσηματίζετο ἀπὸ τὸ Τριοπίον ἀκρωτήριον καὶ τὴν Νίσυρον, ἀπετέλει κρίσιμον στρατηγικὸν σημεῖον δι' ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιπάλους. Ἡ περιοχὴ τοῦ Τριοπίου καὶ τῆς Κνίδου, ἐνουμένη μετὰ τῆς Καρίας, ἐσηματίζε με τοὺς κόλπους καὶ τὸ ὄμαλόν τοῦ ἐδάφους χῶρον ἀσφαλοῦς ἐλλιμενισμοῦ, ὁ ὁποῖος καθίστατο σημαντικὸς διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν, λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ αἰφνιδιασμός των διερχομένων ἀπὸ τὸ στενὸν τῆς Νισύρου

πλοίων ἢ ἐφοδιοπομπῶν ἦτο εὐκολος καὶ ἀποτελεσματικός. Περιβαλλόμενος ἀπὸ βορρᾶ, ἀνατολῆς καὶ νότου ἀπὸ τὴν ἐνδοχώραν τῆς σατραπείας τοῦ Τισσαφέρνη, κατείχeto ὑπὸ τῶν Περσῶν ἢ τῶν Πελοπόννησιων, οἱ ὅποιοι ἀπ' ἐκεῖ ἤλεγχοι τὸ στενὸν τῆς Νισύρου. Ἡ Νίσυρος, ἀφ' ἑτέρου, ἠγήκουσα κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου τῆς περιόδου αὐτῆς εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, ἤλεγχοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς ἐξουδετέρωσεως τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς Κνίδου καὶ τοῦ Τριοπίου. Τὸ στενὸν οὕτω τῆς Νισύρου ἦτο ἡ προτιμωμένη δίοδος, τόσον τῶν Ἀθηναϊκῶν πλοίων, ὅσον καὶ τῶν Πελοποννησιακῶν, ὅπως ἐπίσης - κατὰ μείζονα λόγον - καὶ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων καὶ τῶν ἐφοδιοπομπῶν τῶν κινουμένων ἐκ Φοινίκης, Κύπρου, Αἰγύπτου καὶ Ἑλλάδος. Ἐπροτιμᾶτο δὲ ἡ δίοδος διὰ τῶν στενῶν τῆς Νισύρου, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἀπεφεύγετο κατὰ κανόνα ἡ ἀνοικτὴ θάλασσα καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι ἡ διὰ τοῦ στενοῦ δίοδος παρῆιξε μείζονα προστασίαν καὶ εὐκόλον καταφύγιον, εἴτε εἰς τὴν Κνίδον εἴτε εἰς τὴν Νίσυρον, εἰς περίπτωσιν κινδύνου. Τὸ στενὸν τῆς Νισύρου, ἐξ ἄλλου, ἐχώριζε τὰς περὶ τὴν Καρίαν νήσους εἰς δύο συγκροτήματα, τὸ βόρειον, εἰς τὸ ὅποιον εὐρίσκοντο ἡ Κῶς, αἱ Καλύδναι, ἡ Πάτμος, ἡ Λέρος καὶ ἡ Σάμος, ἡ ὅποια ἦτο ἡ βάσις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου, καὶ εἰς τὸ νότιον νησιωτικὸν συγκρότημα, τὸ ὅποιον περιελάμβανε τὴν Χάλκην, τὴν Σύμην, τὴν Ρόδον, τὴν Κάρπαθον καὶ νοτιώτερον τὴν Κύπρον. Ἀφ' ἧς δὲ ὁ Ἀστύχοις κατέλαβε τὴν Ρόδον, τὸ 410 π.Χ., τὸ στενὸν τῆς Νισύρου ἀπέκτησεν ἔτι μεγαλυτέραν σημασίαν, διότι ἐχώριζε μὲ ἴσας σχεδὸν ἀποστάσεις τὰς ἐν Σάμῳ βάσεις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ τὰς ἐν Ρόδῳ βάσεις τῶν Πελοποννησίων. Ἡ δίοδος δὲ ἐκ τοῦ στενοῦ τῆς Νισύρου ἐπροτιμᾶτο κυρίως ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους, τὸ μὲν διότι παρῆιχεν εὐχέρειαν καταφυγῆς εἰς τὴν ἀσφαλῆ Καραϊκὴν παραλίαν, τὸ δὲ διότι, ἂν ἐπρόκειτο νὰ συναντήσουν τὸν Ἀθηναϊκὸν στόλον, προετίμων τὸ στενὸν, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκμεταλλεθοῦν πλήρως τὴν εὐκίνησίαν καὶ τὴν ταχύτητα τῶν πλοίων των. Οὕτως οἱ Νισύριοι σχεδὸν καθ' ἡμέραν ἠδύναντο νὰ παρακολουθοῦν τὰς ἐκατέρωθεν διελεύσεις φιλιῶν ἢ ἐχθρικῶν πλοίων, τὰς συχνὰς συγκρούσεις τῶν στόλων τῶν ἀντιπάλων, πρᾶγμα τὸ ὅποιον διετῆρει ἠῤῥημένον τὸν πολεμικὸν πυρετὸν καὶ τοὺς φόβους καὶ τὰς ἀγωνίας τῶν κατοίκων.

Πολὸν μεγαλύτεροι ὅμως ἦσαν οἱ φόβοι καὶ αἱ ἀγωνίαι τῶν Νισυρίων ἐκ τῆς ἐναλλασσομένης καὶ ἀσταθοῦς πολιτικῆς καταστάσεως, ἡ ὅποια ἐξείλισσето ἐντὸς τῆς περιοχῆς των καὶ ἡ ὅποια εἶχεν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νήσου. Κυρίως ἡ ἐθνικὴ ἀγωνία προεκαλεῖτο ἐκ τῆς διαμορφώσεως νέας μορφῆς σχέσεων μεταξὺ τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς Πέρσας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρώτης περιόδου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς δευτέρας πε-

ριόδου, οί Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέτυχον, παρὰ τὰς καταβληθείσας προσπαθείας, νὰ συμφιλιωθοῦν μὲ τοὺς Πέρσας καὶ νὰ ἐπιτύχουν τὴν προσδοκωμένην ὑπ' αὐτῶν βοήθειαν. Αἱ περίοδοι τῶν μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Περσῶν συνεννοήσεων, πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν μεταξὺ των σχέσεων, ἐνηλλάσσοντο μὲ κατὰ πολὺ μακροτέρας περιόδους ἐχθρικῶν διαθέσεων καὶ ἐπιθετικότητος τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Νισύριοι, ὡς σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, ὑφίσταντο τὴν ψυχολογικὴν ταλαιπωρίαν τῶν διακυμάνσεων τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ μέχρις ἐνὸς σημείου τοῦλάχιστον, καὶ ἐφ' ὅσον αἱ προσπάθειαι συνεννοήσεως δὲν ἠδδοκίμουν, ἠσθάνοντο ἀσφάλειαν ἢ - τὸ ὀλιγώτερον - ἦσαν ἠσυχοὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν θὰ τοὺς παρέδιδον εἰς τοὺς Πέρσας. Βεβαίως, αἱ ἀποτυχίαι πρὸς συνεννόησιν τῶν Ἀθηναίων δὲν προεδίκαζον καὶ τὴν μελλοντικὴν τύχην τῆς νήσου. Οἱ Ἀθηναῖοι πάντοτε εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ ἐπιτύχουν συνεννόησιν μὲ τοὺς Πέρσας καὶ ἐνίσχυσιν των διὰ Περσικῶν χρημάτων, ἰδίᾳ μετὰ τὴν Σικελικὴν ἐκστρατείαν, διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἀντιπάλους των μὲ μεγαλυτέραν ἄνεσιν. Συνεπῶς, ὁ κίνδυνος ἐγκαταλείψεως τῆς Νισύρου εἰς τοὺς Πέρσας ἦτο πάντοτε ἐπικείμενος καὶ ἐνδεχόμενος. Καὶ βεβαίως οὐδεὶς δισταγμὸς, δύναται νὰ ὑποθεθῆ, ὅτι ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν παραχώρησιν πρὸς τοὺς Πέρσας τῶν κυριαρχικῶν των δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς Νισύρου, ἐφ' ὅσον τοῦτο τοὺς ἐξυπηρετεῖ. Ὅσον αἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἰσχυραὶ καὶ εἰσέπραττον τὸν φόρον ἀπὸ τοὺς Νισυρίους καὶ εἶχον τὰ ἄλλα ὠφελήματα τὰ ὁποῖα παρηκολούθουν τὴν ἡγεμονίαν των, εἶναι πιθανόν, ὅτι δὲν εἶχον εἰδικοὺς λόγους νὰ παραδώσουν τὰς νήσους εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀφ' ἧς ὁμοῦς ὁ θεὸς τοῦ πολέμου ἐδείχθη δυσμενῆς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οὐδεμία ἀμφιβολία ἦτο δυνατόν ν' ὑπάρξῃ, ὅτι δὲν θὰ ἐδίσταζον νὰ θυσιάσουν τοὺς Νισυρίους εἰς τοὺς Πέρσας. Πράγματι, τὸ 411 π.Χ., ὅταν ἡ ὑπὸ τὸν Πείσανδρον Ἀθηναϊκὴ πρεσβεία ἀφίχθη εἰς τὴν ἀλλήν τοῦ Τισσαφέρνους διὰ νὰ διαπραγματευθῆ τὴν συνομολόγησιν συνθήκης συμμαχίας μετὰ τῶν Περσῶν, ὁ ἐκεῖ εὐρισκόμενος Ἀλκιβιάδης, λέγων αὐτὸς ὑπὲρ παρόντος Τισσαφέρνους, ὥστε τὸ τῶν Ἀθηναίων, καίπερ ἐπὶ πολὺ ὅτι αἰτοίη ξυγχωρόντων, ὁμοῦς αἴτιον γενέσθαι. Ἰωνίαν τε γὰρ πᾶσαν ἤξιον δίδοσθαι καὶ αὐθις νήσους τε ἐπικειμένας καὶ ἄλλα οἷς οὐκ ἐναντιουμένων τῶν Ἀθηναίων. Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν συμμαχίαν τῶν Περσῶν, δὲν ἠναντιώθησαν εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Τισσαφέρνους, ἐκφρασθεῖσαν διὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅπως παραχωρήσουν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν Ἰωνίαν, τὰς παρακειμένας νήσους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Νίσυρον, καὶ ἄλλα. Συναγωγικῶς, λοιπόν, δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ Νίσυρος, μετέχουσα τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας διὰ νὰ ἀποκτήσῃ μείζονα ἀσφάλειαν καὶ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸν ἐκ τῆς Περσίας κίνδυνον ἐπανακαταλήψεώς της, ἀπέληξε, λόγῳ τῆς ἐκ τοῦ πολέμου διαμορφωθείσης νέας καταστάσεως, νὰ

παρακολουθῆ ὡς ἀπλοῦς καὶ ἀνίσχυρος θεατῆς τὰς διαπραγματεύσεις διὰ τὴν ἐπανακατάληψιν τῆς ἀπὸ τοῦ Πέρσας, καὶ μάλιστα ὡς ἀντάλλαγμα διὰ μίαν ἀμφιβόλου χρησιμότητος καὶ ἀρνητικῆς σκοπιμότητος συμμαχίαν.

Ἐκ τῆς ἀπόψεως τῶν Σπαρτιατῶν, τὰ πράγματα δὲν ἦσαν καλύτερα διὰ τὴν Νίσυρον. Οἱ Σπαρτιαῖται, μετὰ τὴν Σικελικὴν καταστροφὴν, ἐθεωροῦντο οἱ πιθανοὶ νικηταὶ τοῦ πολέμου καὶ διάδοχοι τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν μεγάλην ἡγεμονίαν τῶν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Λόγω τῶν ἀπανθρώπων δοκιμασιῶν εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθησαν οἱ Νισύριοι ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων, ἰδίως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, ἡ Νίσυρος προσέβλεπε πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ὡς πρὸς σωτῆρας καὶ ἐλευθερωτάς, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ Σπάρτη καὶ οἱ μεγάλοι ἡγῆται τῆς εἶχον, ὄχι μόνον ἀρχῆθεν ἀλλὰ καὶ διαρκούντος τοῦ πολέμου, ἐπανειλημμένως διακηρύξει, ὅτι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν Ἀθηναίων. Πολλάκις ὑπεσχέθησαν, κατὰ τὸν πλέον ρητὸν καὶ κατηγορηματικὸν τρόπον, ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ διεξαγομένου πολέμου ἦτο νὰ ἀποδώσουν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ τὴν αὐτονομίαν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς νήσους τῶν καταπιεζομένων συμμάχων. Εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως ὁ σκοπὸς τῶν ἦτο νὰ ἐξεγείρουν τοὺς συμμάχους κατὰ τῶν Ἀθηναίων, καί, διαπραγματευόμενοι τὴν ὑπεσχημένην ἐλευθερίαν τῶν μετὰ τοὺς Πέρσας, νὰ ἐπιτύχουν τὴν βοήθειάν των, ὥστε νὰ καταβάλουν τοὺς ἀντιπάλους των. Βεβαίως, εἶναι δύσκολον νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς, ὅτι οἱ Σπαρτιαῖται ἤθελον νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν Περσικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ ἤδη ἐλευθέρων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων, ἀλλ' αἱ μέθοδοι τὰς ὁποίας μετήρχοντο διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν Περσικὴν βοήθειαν ἦσαν εἰς ἀπροσδιόριστον βαθμὸν ἀκροσφαλεῖς. Διότι, παρέχοντες εἰς τοὺς Πέρσας εὐκαιρίαν ἀναμίξεως εἰς τὰς ἐνδοελληνικὰς διαφορὰς καὶ ἀναγνωρίζοντες ἔστω καὶ ἀόριστα δικαιώματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων, δὲν ἠδύνατο νὰ γνωρίσουν εἰς ποίαν περιπετεῖαν ἐρριπτοῦν τὸν Ἑλληνισμόν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὔτε ἂν θὰ ἠδύνατο εἰς τὸ μέλλον νὰ ἐλέγχουν τὰ πράγματα καὶ νὰ τὰ κατευθύνουν ὅπως ἤθελον. Ἐνεξαρτήτως ὅμως αὐτῶν, αἱ δύο πρῶται συνθήκαι συμμαχίας τὰς ὁποίας συνῆψαν μετὰ τοὺς Πέρσας ἀνεγνώριζον τὸ δικαίωμα ἐπικυριαρχίας τοῦ Μεγάλου Βασιλέως καὶ ἐπὶ τῆς Νισύρου. Μόνον κατόπιν ἐντόνου ἀντιδράσεως τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων καὶ τῆς δολίας πολιτικῆς τοῦ Τισσαφέρνου οἱ Σπαρτιαῖται ἀφυπνίσθησαν καὶ κατέστησαν προσεκτικότεροι εἰς τὰς μετὰ τῶν Περσῶν συναλλαγὰς των. Πολλοὶ ἐξέχοντες Σπαρτιαῖται ἡγῆται κατεφέρθησαν ἀπροσχηματίστως κατὰ τῶν συναφθειῶν συμφωνιῶν καὶ ἐκαυτηρίασαν μετὰ τὰς πλέον πικροχόλους ἐκφράσεις τὴν ἀκολουθουμένην πολιτικὴν, ὥστε τελικῶς, ὅταν συνήφθη ἡ τρίτη συνθήκη συμμαχίας, αὐτὴ δὲν ἀνεγνώριζε πλέον τὰ ἐπὶ τῶν ἐλευθέρων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νή-

σων δικαιώματα τῶν Περσῶν, ἀλλ' ἀπλῶς ἠγγυᾶτο τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐπὶ τῶν ἤδη κατεχομένων Ἑλληνικῶν ἐδαφῶν, ἤτοι ἀνεγνώριζε τὸ ὑφιστάμενον status quo ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὡς πρὸς τὴν Περσίαν. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον ἐπροβλημάτιζε τοὺς Νισυρίους δὲν ἦτο μόνον τὸ δημιουργηθὲν νομικὸν καθεστῶς διὰ τῶν συναφθεισῶν συνθηκῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ ἐπακόλουθα τῶν δημιουργηθεισῶν τρεχουσῶν σχέσεων Πελοποννησίων καὶ Περσῶν. Οὕτως οἱ Πελοποννήσιοι κατέλαβον καὶ παρέδωσαν εἰς τὸν Τισσαφέρην τὸ Ἴασον, ἐνῶ Περσικαὶ δυνάμεις συνεπολέμουν μετὰ τῶν Πελοποννησίων εἰς Μίλητον ἢ κατεδάφιζον τὰ πρὸς τὴν ἡπειρον τεῖχη τῆς Τέω. Μὲ Περσικὰ χρήματα ἐμισθοδοτοῦντο τὰ πληρώματα τῶν Πελοποννησίων, τὰ ὁποῖα μάλιστα ἐδίδοντο κατὰ τρόπον μειοῦντα τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν Ἑλλήνων, Φοινικικὸς στόλος ἠτοιμάζετο νὰ συνεργασθῆ μετὰ τοὺς Σπαρτιάτας κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀλλεπάλληλοι συσκέψεις ἐλάμβανον χώραν μετὰ τῶν Τισσαφέρνους, Σπαρτιατῶν καὶ συχνὰ καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου, διὰ τὴν σχεδιάσιν ἀπὸ κοινοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων. Ὅλα δὲ αὐτὰ ἐλάμβανον χώραν εἰς ἓνα κλίμα ἀπαραδέκτου ἐκβιασμοῦ ἐκ μέρους τῶν Περσῶν, οἱ ὁποῖοι συνεχῶς ἀπῆτουν καὶ μείζονα πλεονεκτῆματα, ἐνῶ ἀδιακόπως παρεπονοῦντο διὰ τὰς θυσίας εἰς τὰς ὁποίας δῆθεν ὑπεβάλλοντο, ἂν καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα ἢ βοήθειά των ἦτο μηδαμινὴ καὶ ἐνίστε θεωρητικὴ. Ὅταν λοιπὸν οἱ Νισύριοι, ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἤρχισαν νὰ προσβλέπουν πρὸς τὴν Σπάρτην, δὲν ἦσαν βέβαιοι ὅτι εἰσῆρχοντο εἰς ἓνα συνασπισμὸν ὃ ὁποῖος θὰ παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἀσφάλειαν. Ἦτο ὅμως τοιαύτη ἡ τυραννία τῶν Ἀθηναίων, ὥστε οἱ Νισύριοι προετίμων τοὺς μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐνδεχομένους κινδύνους, διότι ἡ Σπάρτη ἄφηνεν εἰς τοὺς ἀποστατοῦντας καὶ περιθώρια αὐτονομίας καὶ ἐδεικνύετο ὀλιγώτερον αὐθαίρετος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ὡς ἐκ τούτου, διὰ τοὺς Νισυρίους τὸ πρόβλημα δὲν ἐνεφανίζετο ὑπὸ τὴν μορφήν ἐπιλογῆς συνασπισμοῦ, διότι, ἐπὶ τέλους, εἴτε εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν ἀνήκον εἴτε εἰς τὸν Πελοποννησιακὸν συνασπισμὸν ὑπήγοντο, τὰ ἴδια περίπου δεινὰ θὰ ὑφίσταντο, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα ἀφεώρα εἰς τοὺς Πέρσας, διότι ἀπὸ αὐτῶν τὴν πλευρὰν ἠπειλεῖτο οὐ μόνον ἡ αὐτονομία καὶ ἡ ἐλευθερία των, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔθνικόν των μέλλον.

Εἰς μίαν τοιαύτην, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, βαρεῖαν ἀτμόσφαιραν διεβίου οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου κατὰ τὴν ἱστορουμένην ἐποχὴν, ἀντιμετωπίζοντες δυσεπίλυτα ἢ ἄλυτα διλήμματα, τὰ ὁποῖα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως, τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς σημασίας των, εἶχον ποικίλας καὶ κατὰ κανόνα δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις. Καὶ αἱ ἀπορίαι τῶν Νισυρίων καθίσταντο τοσοῦτῳ μᾶλλον εὐρύτεραι, καθ' ὅσον οὗτοι ἐγνώριζον ὅτι, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἐμπόλεμοι ἀντηγωνίζοντο ἀλλήλους εἰς ἐκχωρήσεις πρὸς τοὺς Πέρσας, διεξήγοντο μετὰ τῶν δύο πόλεων καὶ διαπραγματεύσεις διὰ τὴν σύναψιν εἰρήνης

μεταξύ των. Εὐλόγως δὲ οἱ Νισύριοι διηρωτῶντο, διατί, ἐνῶ ὑπῆρχε τὸ ἐνδεχόμενον συνάψεως μιᾶς ἰσοτίμου καὶ ἐντίμου εἰρήνης δι' ἧς θὰ ἐδίδοτο λύσις εἰς τὰς διαφορὰς καὶ θὰ ἔπαυεν ἡ ἄσκοπος αἵματοχυσία, ἐπεδίδοτο εἰς τὴν ἀγριωτέραν συνέχισιν τοῦ πολέμου καὶ συνηγωνίζοντο εἰς παραχωρήσεις πρὸς τοὺς Πέρσας ὅλον ἐν καὶ εὐρυτέρων δικαιωμάτων ἐπὶ τοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνισμοῦ. Ἐὰν ἡ Σπάρτη ἠγωνίζετο διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν πόλεων καὶ τῶν νήσων ἀπὸ τῆς Ἀθηναϊκῆς κηδεμονίας, διατί παρεχῶρει ἐκ τῶν προτέρων τὰ ἐδάφη ταῦτα εἰς μίαν ἄλλην τυραννίαν περισσότερον ἀπωθητικὴν καὶ ἀλλόφυλον, τοὔτέστιν εἰς τοὺς Πέρσας; Καὶ ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἠγωνίζοντο διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἡγεμονίας των, διατί ἀνεγνώριζον τὸ δικαίωμα ἐπικυριαρχίας ἐπ' αὐτῆς τῶν Περσῶν; Εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτά, βεβαίως, δὲν ὑπῆρχεν οὔτε λογικὴ οὔτε δεοντολογικὴ ἀπάντησις. Οἱ ἐμπόλεμοι εἶχον ἤδη ἐπιδοθῆ με παράλογον πάθος εἰς ἓνα φρενιτώδη πλειστηριασμὸν Ἑλληνικῶν ἐδαφῶν ὑπὲρ τῶν Περσῶν.

Ἀπὸ τὸ 410 π.Χ. ἡ ζώνη τῶν ἐπιχειρήσεων μετατίθεται πρὸς βορρᾶν καὶ ἡ Νίσυρος ἀνακουφίζεται ἐπ' ὀλίγον ἀπὸ τὰς ἀμέσους συνεπειὰς τῶν συγκρούσεων, ἀλλὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 408 π.Χ. ἐπισυνέβησαν ἀξιόλογα γεγονότα εἰς τὴν περὶ τὴν Νίσυρον περιοχὴν καὶ τὰς γειτονικὰς τοιαύτας, τὰ ὁποῖα ἤσκησαν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς πορείας τοῦ πολέμου ἐν γένει. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος, ἀπογοητευμένος ἀπὸ τοὺς σατράπας τοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν Τισσαφέρην καὶ τὸν Φαρνάβαζον, οἱ ὅποιοι ὄχι μόνον κατεῖχον ἀπὸ ἀπέχθειαν μεταξύ των, ἀλλ' ἐκινούντο καὶ ἔδρων, οὐχὶ βάσει τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους, ἀλλὰ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἰδικῶν των φιλοδοξιῶν, ἀντενεργοῦντες ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον καὶ εὐρισκόμενοι εἰς ἀδυναμίαν νὰ ἀκολουθήσουν σταθερὰν πολιτικὴν, ἀπεφάσισε καὶ ἀπέστειλε *κάρανον* τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὀλοκλήρου, δηλαδὴ ἀνώτερον διοικητὴν, τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Κύρου, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους συμπάθεια ἦτο γνωστὴ καὶ δεδηλωμένη. Αἱ ὁδηγίαι, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀπὸ τὸν πατέρα του ὁ Κύρος, ἦσαν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ὁμόνοιαν μεταξύ τῶν ἀλληλοὑποβλεπομένων σατραπῶν καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ σταθερὰν πολιτικὴν, ἐνισχύων μὲν τοὺς Σπαρτιάτας ἐναντι ἀνταλλαγμάτων ἀξιολόγων, ἀλλ' ὄχι καὶ μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἰσχυροὺς τόσον, ὥστε νὰ δύνανται νὰ παρεμποδίσουν τὴν Περσικὴν ἐπέκτασιν εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οὕτως ὁ Κύρος ἔφθασεν εἰς Σάρδεις, ἐνῶ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὁ Λύσανδρος εἶχε φθάσει ἤδη εἰς Ρόδον με ἐβδομήκοντα πλοῖα καὶ ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν τῶν Πελοποννησιακῶν δυνάμεων. Ὁ Λύσανδρος εἶχε πολλὰς ὁμοιότητας καὶ πολλὰς διαφορὰς ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην. Ἦτο καὶ αὐτὸς προικισμένος με ἐξαιρετον στρατηγικὴν ἱκανότητα καὶ διέθετεν ἄκρως εὐαίσθητον πολιτικὸν αἰσθητήριον. Ἦτο διο-

ρατικός, εὐέλκτος καὶ ἀποφασιστικός. Ὅπως καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπεζήτει καὶ αὐτὸς νὰ ἐπιβάλῃ τὰς πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς ἀπόψεις του διὰ παντὸς μέσου. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν του, δὲν εἶχε οὐδένα ἠθικὸν δισταγμὸν. Ἐχρησιμοποιοῦσε μὲ ἄνεσιν καὶ χωρὶς συνειδησιακὰ διλήμματα τὴν δολοφονίαν, τὸν δόλον, τὴν ἐξαπάτησιν, τὸ στρατήγημα. Κατ' ἀντίθεσιν ὅμως πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἦτο μέχρις αὐτοβασανισμοῦ λιτὸς εἰς τὸν βίον του καὶ ἔντιμος εἰς τὴν διαχείρισίν του. Παρὰ τὴν ἀπέραντον φιλοδοξίαν του καὶ τὸν υπερτροφικὸν ἐγωϊσμόν του, ἠγάπα καὶ ἐπίστευε τὴν Σπάρτην. Μὲ μοναδικὸν πείσμα ἠγωνίσθη διὰ τὴν νίκην τῆς πατρίδος του. Εἶχε φοβερὰν αὐτοπειθαρχίαν, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίησε διὰ νὰ ὑποτάξῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τοὺς ἄλλους εἰς τὸν σκοπὸν του. Μετεχειρίσθη μὲ καταπλήσσοσαν ἐπιδεξιότητα καὶ ἀποτελεσματικότητα καὶ τὰς ἀρετὰς του καὶ τὰς κακίας του, διὰ νὰ κατισχύσῃ ἡ Σπάρτη τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἵνα κατισχύσῃ αὐτὸς τῆς Σπάρτης. Ἀπέκτησε τὴν ἄνευ ὀρίων ἐμπιστοσύνην τοῦ Κύρου καὶ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐθαύμαζον, τὸν ἠγάπων καὶ τὸν ἐσέβοντο.

Εὐρισκόμενος εἰς Ρόδον ὁ Λύσανδρος, ἐπληροφορήθη τὴν ἄφιξιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεως τοῦ Κύρου εἰς τὰς Σάρδεις. Ἐκινήθη τότε μὲ ὄλον τὸν στόλον του διὰ τῆς Χάλκης, τῆς Τήλου, τοῦ στενοῦ τῆς Νισύρου καὶ τῆς Κῶ καὶ ἔφθασεν εἰς Ἐφεσον, ἀπὸ οὗ ὠδεύσε πρὸς συνάντησιν τοῦ Κύρου εἰς Σάρδεις. Ἡ συνάντησις ὑπῆρξε φιλικωτάτη καὶ ἀποδοτικὴ. Ὁ Λύσανδρος ἐξέθεσεν εἰς τὸν Κύρον τὴν ἄστατον καὶ παλίμβουλον πολιτικὴν τοῦ Τισσαφέρνου, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν ἀδιάκοπον ἐναλλαγὴν τῶν συμπαθειῶν του, ἄλλοτε πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἄλλοτε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ μὲ τὴν κακὴν ἐπιρροὴν τὴν ὁποίαν ἤσκει ἐπ' αὐτοῦ ὁ Ἀλκιβιάδης, παρενέβαλλε προσκόμματα εἰς τὴν ὀμαλὴν συνεργασίαν Πελοποννησίων καὶ Περσῶν, παρεκάλυε τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἰσχυροσῶν συνθηκῶν συμμαχίας καὶ ἔθετεν ὑπὸ ἰσχυρὰν δοκιμασίαν τὴν φιλίαν των. Ὁ Κύρος ἐξετίμα τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἀπὸ ὅλου τοὺς Σπαρτιάτας ἐξετίμησε περισσότερον τὸν Λύσανδρον, ὥστε τελικῶς, ὄχι μόνον ἐξώφλησεν ὅλους τοὺς καθυστερημένους μισθοὺς τῶν πληρωμάτων τῶν Πελοποννησίων, ἀλλὰ καὶ τὸν μισθὸν των ἠϋξήσεν ἀπὸ 3 εἰς 4 ὀβολοὺς καὶ ἐχορήγησε προκαταβολὴν ἑνὸς μηνός. Ὁ Λύσανδρος, μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν του αὐτὴν, ἐπέστρεψεν εἰς Ἐφεσον, ἐπεσκεύασε τὸν στόλον του καὶ ὑπέβαλλεν εἰς σκληρὰν καθημερινὴν ἄσκησιν τοὺς ἄνδρας του, ὥστε συντόμως ἐπανέδωσεν εἰς τὰς δυνάμεις του τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δυνατότητας των καὶ ἀποκατέστησε τὴν παλαιὰν πειθαρχίαν. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις εἶχεν ἐκλεγθῆ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, μὲ φθόνον καὶ ἀδυναμίαν παρηκολούθει τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Λυσάνδρου παρὰ τοῖς Πέρσais. Προσεπάθησε νὰ ἰσορροπήσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν Περσῶν πρὸς τὸν Λύσανδρον μὲ κάποιαν ἰδικὴν του πολεμικὴν ἐπιτυχίαν.

Ἐπετέθη λοιπὸν κατὰ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναυλοχοῦντος στόλου τοῦ Λυσάνδρου ἄλλ' ἀπεκρούσθη εὐχερῶς καὶ μετ' οὐ πολὺ οἱ Πελοποννήσιοι κατέλαβον τὸν Νότιον, τὸ Δελφίδιον τῆς Χίου καὶ τὴν Τέω. Αἱ ἀτυχίαι αὐταὶ ἐξώργισαν τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν ὑπεύθυνον τὸν Ἀλκιβιάδην, κατηγοροῦντες αὐτὸν ὅτι ἀντὶ νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου ἐπεδίδετο εἰς αἰσχροὺς ἀργυρολογίας, ὅτι ἐδωροδοκεῖτο καὶ ὅτι προώθει εἰς σημαντικὰ ἀξιώματα ἀνικάνους καὶ ἀκολάστους. Τότε περίπου ἔληξε καὶ τὸ ἔτος τῆς στρατηγίας τοῦ Λυσάνδρου καὶ ἀνεκλήθη εἰς τὴν Σπάρτην, ἀντικατασταθεὶς ἀπὸ τὸν Καλλικρατίδαν, ὅστις συνεπλήρωσε τὸν παρὰ τὴν Ἐφεσον στόλον μὲ ἕτερα πενήκοντα πλοῖα, τὰ ὅποια ἐχορηγήθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν Χίων, τῶν Ροδίων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο πιθανώτατα καὶ ἡ Νίσυρος, ἥτις εἶχεν ἤδη συμμαχήσει μετὰ τῶν Πελοποννησίων. Ἄλλ' ὁ Καλλικρατίδας ὑπῆρξεν ἀτυχής. Ὁ Κύρος, συμπαθὼν τὸν Λύσανδρον, προσεπάθει νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Σπαρτιάτας νὰ τὸν ἐπαναφέρουν καὶ πρὸς τοῦτο διέκοψε τὴν μισθοδοσίαν τοῦ στρατοῦ. Ὁ γενναῖος καὶ εὐαίσθητος Καλλικρατίδας ἐξοικονόμησε βεβαίως ἐκ τοῦ προχείρου τὰ πράγματα καὶ ἐχαρακτήρισεν ἀθλιωτάτους εἶναι τοὺς Ἕλληνας, ὅτι βαρβάρους κολακεύουσιν ἐνεκα ἀργυρίου καὶ διὴ κατὰ γε τὸ αὐτοῦ δυνατὸν διαλλάξεν Λακεδαιμονίους καὶ Ἀθηναίους. Δυστυχῶς ὅμως, ἡ μοῖρα δὲν ἐδείχθη εὖνους, οὔτε πρὸς τὴν Ἑλλάδα, οὔτε πρὸς τὸν ἀξιοπρεπῆ στρατηγόν. Εἰς τὴν παρὰ ταῖς Ἀργινούσαις ναυμαχίαν, ὁ Καλλικρατίδας, ἡττηθεὶς, ἐφονεύθη καὶ ἡ Σπάρτη, ἐνδώσασα εἰς τὰς πιέσεις τοῦ Κύρου καὶ τῶν νησιωτῶν, ἀπέστειλεν ἐκ νέου τὸν Λύσανδρον, τὸν ὅποιον ὁ *κάρανος* γενναιοδῶρως ἐνίσχυσεν. Ἦδη ὁ Λύσανδρος, διαθέτων ἰσχυρότατον στόλον καὶ καλῶς ἐκγυμνασμένον, ἠνάγκασε τὸν Ἀθηναϊκὸν στόλον νὰ περιορισθῆ εἰς τὴν Σάμον. Ὁ Λύσανδρος ἐκινεῖτο ἐλευθέρως μεταξὺ Πάτμου, Κῶ, Νισύρου καὶ Ρόδου, ἐπιτηρῶν τὸν Ἀθηναϊκὸν στόλον, ὁ ὅποιος περιωρίσθη εἰς μικροεπιδρομὰς καὶ δηώσεις τῶν πλησίον ἀκτῶν καὶ νήσων. Ἀπογοητευθεὶς νὰ ἀναμένῃ ἔξοδον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου πρὸς ἀναμέτρησιν, ὁ Λύσανδρος ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὰ ὕδατα τῆς Καρίας μὲ δλόκληρον τὸν στόλον του καὶ κατηθύνθη εἰς Ἑλλήσποντον, μὲ σκοπὸν νὰ πληξῆ τὰς ἐκεῖ ἀποικίας τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀνεφοδιάζοντο οὗτοι. Ὁ στόλος ὅμως τῆς Σάμου, ἐνισχυθεὶς ἐν τῷ μεταξύ, ἠκολούθησε τὸν Λύσανδρον, ἀναζητῶν κατάλληλον εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἐπιτεθῆ ἐναντίον του. Εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς ὅμως, διὰ στρατηγήματος, ὁ Λύσανδρος ἐπετέθη καὶ κατετρόπωσε τοὺς Ἀθηναίους, καταστρέψας δλόκληρον τὸν στόλον των καὶ διαλύσας ὀριστικῶς τὴν πολεμικὴν των δύναμιν. Μόνον ὁ Κόνων μὲ ὀκτὼ πλοῖα διέφυγεν εἰς Κύπρον.

Ὅταν ἐπληροφορήθησαν τὴν ἀνέκκλητον συμφορὰν οἱ Ἀθηναῖοι, κατελήφθησαν ἀπὸ πανικὸν καὶ ἀελπισίαν, βέβαιοι ὅτι τὰ πάντα εἶχον

χαθῆ. «Οἰμωγῆ, λέγει ὁ Ξενοφῶν, ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς τὸ ἄστυ διῆκεν, ὁ ἕτερος τῶ ἑτέρῳ παραγγέλλων, ὥστ' ἐκείνης τῆς νυκτὸς οὐδεὶς ἐκοιμήθη, οὐ μόνον τοὺς ἀπολωλότας πενθοῦντες, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον αὐτοὶ ἑαυτούς, πείσεσθαι νομίζοντες οἷα ἐποίησαν Μηλίους τε Λακεδαιμονίων ἀποίκους ὄντας, κρατήσαντες πολιορκία καὶ Ἴσθιαίους καὶ Σκιωναίους καὶ Τορωναίους καὶ Αἰγινήτας καὶ πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἡ εἶδησις τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου συνεπήγαγε τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν τῆς ἡγεμονίας, εὐθὺς δὲ καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλὰς ἀφειστήκει Ἀθηναίων μετὰ τὴν ναυμαχίαν πλὴν Σαμίων. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατελαμβάνοντο καὶ αἱ Ἀθῆναι καὶ συνήπτετο ἡ εἰρήνη. Οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ κυρίως οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι, ἐζήτουν νὰ μὴ συνθηκολογήσουν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ νὰ τοὺς καταστρέψουν. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιάται, εἴτε ἐξ ὑπολογισμοῦ εἴτε ἐκ πεποιθήσεως, οὐκ ἔφρασαν πόλιν Ἑλληνίδα ἀνδραποδιεῖν, μέγα ἀγαθὸν εἰργασμένην ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις τῇ Ἑλλάδι.

Οὕτως ἡ Νίσυρος, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, καίτοι ἀνήκουσα εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν - ἐκουσίως ἀρχικῶς, ἀκουσίως κατόπιν - ὑπεχρεώθη εἰς πολλὰς ἠθελημένας ἢ ἀθελήτους μεταστάσεις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἀντιπάλου εἰς τὸν ἄλλον, ὀπήχθη εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Χ Ι Ι Ι

ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ Η ΝΙΣΥΡΟΣ

1. Ἡ ἐπιβληθεῖσα εἰς τὰς Ἀθήνας συνθήκη εἰρήνης ὑπὸ τῆς Σπάρτης δὲν ἦτο ἐξουθενωτικὴ διὰ τὸν ἠττημένον, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις ἔπειτα ἀπὸ ἑνα τόσοσιν μακρὸν καὶ τόσοσιν σκληρὸν πόλεμον. Εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ Σπάρτη ἀπέκρουσε μετὰ σταθερότητος ὄλας τὰς πιέσεις τῶν συμμάχων τῆς, οἱ ὁποῖοι ἠξίουσιν ὅπως καταστραφῆ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐξανδραποδισθοῦν οἱ κάτοικοι αὐτῆς. Ἡ Σπάρτη ἐπέδειξεν ἐν προκειμένῳ καὶ σύνεσιν καὶ ὀρθολογισμόν καὶ γενναιοφροσύνην καὶ πολιτικότητα. Κατὰ τὸν Πλούταρχον (Λύσανδρος, 14), οἱ Σπαρτιάται ἐπέβαλον εἰς τοὺς Ἀθηναίους *καθβαλόντες τὸν Πειραιᾶ τὰ μακρὰ σκέλη καὶ ἐκβάντες ἐκ πασῶν τῶν πολίων, τὴν αὐτῶν γὰρ ἔχοιτε, αἱ χρῆδοιτε, καὶ τοὺς φηγάντας ἀνέντες*. Δὲν ἐζήτησαν τίποτε περισσότερον, ἀπὸ ὅ,τι ἐζήτουν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. Τὴν καθαίρεσιν τῶν μακρῶν τειχῶν τοῦ Πειραιῶς, τὰ ὁποῖα ἐσυμβόλιζον τὴν δύναμιν τῆς ἡγεμονίας καὶ ὑπῆρξαν ἡ κυριωτέρα αἰτία τοῦ πολέμου. Τὴν διάλυσιν τῆς συμμαχίας, ἡ ὁποία ἀπετέλει τὴν πλέον δυναμικὴν ἔκφρασιν τῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν μέθοδον καταδυναστεύσεως τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων. Τὸ κύριον

σύνθημα τῶν Σπαρτιατῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, ἦτο ὅτι ἐμάχοντο διὰ νὰ ἀπελευθερώσουν τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τὸν ἐπαχθῆ ζυγὸν τῶν Ἀθηνῶν καὶ βάσει τῆς ὑποσχέσεως αὐτῆς πολλοὶ τῶν συμμάχων ἀπεστάτησαν ἀπὸ τῆς συμμαχίας. Ἡ διάλυσις τῆς συμμαχίας καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν συμμάχων ἀπετέλουν ἀνειλημμένην ὑποχρέωσιν τῶν Σπαρτιατῶν ἔναντι αὐτῶν. Ἐπίσης, διὰ τῆς συναφθείσης συνθήκης προεβλέπετο κοινὴ μέριμνα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης καὶ ἀποδοχὴ τῶν φυγάδων. Περαιτέρω, ὁ Λύσανδρος περιώρισε τὴν δύναμιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου μόνον εἰς δώδεκα πλοῖα, ὥστε ἡ μεγάλη ναυτικὴ δύναμις νὰ μὴ δύναται εἰς τὸ μέλλον νὰ ἀπειλήσῃ σοβαρῶς οὔτε τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ νήσους, οὔτε τὴν εἰρήνην. Δὲν ἐζήτησαν οἱ Σπαρτιαταὶ οὔτε τὴν δίωξιν ὑπευθύνων, οὔτε πολεμικὰς ἐπανορθώσεις ἢ ἀποζημιώσεις, οὔτε ἐπέβαλον οικονομικὰς κυρώσεις δι' ἀποκατάστασιν τῶν καταστραφεισῶν πόλεων τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸν Πελοποννησιακὸν συνασπισμὸν, οὔτε ἤξιωσαν τὴν κατάλυσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον κατελύθη μὲ πρωτοβουλίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἐπὶ πλεόν, ἀπέφυγον νὰ ἀναμιχθοῦν εὐθέως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἄποψις τοῦ Διοδώρου (ΙΔ,3), ὅτι ὁ Λύσανδρος ὑπέδειξε τὴν μεταπολίτευσιν, καὶ ἂν θεωρηθῆ ἀκριβῆς, δὲν ἔχει καὶ τόσην σημασίαν. Ἦτο τοιαύτη ἡ ἐν Ἀθήναις κατάστασις καὶ ἡ ἐπικρατήσασα ἀναρχία, ὥστε δὲν ἐχρειάζετο ἡ παρέμβασις τοῦ Λυσάνδρου διὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας. Ἡ ἐν προκειμένῳ δραστηριότης τοῦ Θηραμένους καὶ ἡ κατάπτωσις τοῦ Δήμου ἦτο ἀρκετῆ. Τὰ τεῖχη κατεκρημνίσθησαν ὑπὸ τοὺς ἤχους αὐλῶν καὶ μὲ χορὸν αὐλητριδῶν, πολλῇ προθυμίᾳ, νομιζόντες ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῇ Ἑλλάδι ἄρχειν τῆς Ἐλευθερίας. Ἐπηκολούθησε δὲ φοβερὰ δίωξις καὶ σφαγὴ, κατ' ἀρχὰς μὲν τῶν δημοκρατικῶν πολιτῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἐνέδιδον εἰς τὴν νέαν ἀρχὴν τῶν τριάκοντα τυράννων, ἀργότερον δὲ παντὸς δυναμένου νὰ ἀντιπολιτευθῆ, καί, τέλος, παντὸς εὐκαταστάτου πολίτου, διὰ νὰ δημεύεται ὑπὲρ τῶν κρατούντων καὶ τῶν φίλων των ἢ περιουσία του. Ὁ Δῆμος εἶχε καταστῆ σκιά τοῦ παλαιοῦ πανισχύρου Δήμου. Ἄβουλος καὶ ἄστατος, ἐκὼν ἢ ἄκων, ἤκολούθει τὴν καθολικὴν ἀποχαλίνωσιν. Ἡ βία, ὑπὸ ὄλας τῆς τὰς μορφᾶς καὶ μὲ ἀπίστευτον ἔντασιν καὶ ἔκτασιν, κατέστη ἡ οἰκεία μέθοδος ἰκανοποιήσεως τῶν ὀρέξεων καὶ ἐπιλύσεως τῶν διαφορῶν. Αἱ πολιτικαὶ καὶ ἀτομικαὶ δολοφονίαι, αἱ δημεύσεις, αἱ διαπομπεύσεις, ἡ κατασυκοφάντησις, αἱ ληστεΐαι, αἱ ἀρπαγαὶ καὶ ὁ τρόμος ἐκυριάρχησαν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ἄτυχον πόλιν, ἡ ὁποία ἐκινδύνευσε νὰ καταστραφῆ οὐχὶ ἀπὸ τοὺς νικητὰς, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς πολίτας τῆς.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ὁ Λύσανδρος μετέβη εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, κατέλαβε τὴν Σάμον καὶ ἐγκατέστησεν εἰς ὄλας τὰς πόλεις καὶ νήσους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὰς ὑπ' αὐτοῦ

διορισθείσας δεκαρχίας, ἤτοι διοίκησιν ἐκ δέκα ἀνδρῶν, καὶ Πελοποννησιακὰς φρουρὰς μὲ ἀρμοστὰς Σπαρτιάτας.

2. Ἡ περίοδος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶχεν ἐπιφέρει εἰς δλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος βαθείας ἀλλαγὰς, τινὲς τῶν ὁποίων ὠφείλοντο εἰς τὴν ἔντονον ἐξελικτικὴν πρόοδον, ἡ ὁποία σημειοῦται εἰς ὄλας τὰς πολεμικὰς περιόδους, ἐνῶ ἄλλαι ὠφείλοντο εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν πόλεμον, εἰς τὴν μακρὰν διάρκειάν του, εἰς τὰς μεθόδους μὲ τὰς ὁποίας διεξήγετο, εἰς τὰς ἀνάγκας τὰς ὁποίας ἐδημιούργει, εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ ἔντασιν τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν. Ἦσαν δὲ αἱ ἀλλαγαὶ αὐταὶ ὑλικοῦ, ἠθικοῦ, κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ ἔθνικοῦ χαρακτηῖρος. Καὶ αἱ ἀλλαγαὶ αὐταὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς ἔλαβον ἀσυνήθη δξύτητα καὶ βάθος, ἐκδηλωθεῖσαι διὰ τρόπων ἐπαναστατικῶν, εἰς ἄλλας περιοχὰς ὑπῆρξαν ἠπιώτεραι καὶ ἐπεκράτησαν ἐξελικτικῶς. Τὰς βαθείας αὐτὰς ἀλλαγὰς, ὡς ἦτο φυσικόν, ὑπέστη καὶ ἡ Νίσυρος, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι περὶ τὴν Μικρασιατικὴν παραλίαν πόλεις καὶ νῆσοι. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ πολέμου, ἐξ ἄλλου, ὑπῆρξε περισσότερον ἐκδηλος εἰς τὰς πόλεις καὶ νήσους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ὄχι μόνον διότι αὐταὶ εὑρίσκοντο ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ ἐνεργοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ διότι, μετὰ τὴν ἦτταν τῶν Ἀθηνῶν, ὑπεχρεώθησαν ἀπὸ τοὺς νικητὰς νὰ ἀντιμετωπίσουν κατ' ἐπιταγὴν πολλὰς πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀναδιարθρώσεις.

Θλιβερὰ ἦτο τῷ ὄντι ἡ εἰκὼν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ πολέμου. Νῦξ μεσαιωνικῆς ἀγριότητος ἐκάλυπεν δλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον. Ἀπεχαλινώθησαν ὄλα τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ ἀπεδεσμεύθησαν ὄλα τὰ ἄγρια ἐνστικτα. Ἡ βία, ἡ αὐθαιρεσία, ἡ ἀνηθικότης ἐφάνησαν νὰ κυριαρχοῦν, κατισχύσασαι παντὸς ἠθικοῦ, κοινωνικοῦ ἢ πολιτικοῦ φραγμοῦ. Καὶ αἱ ἴδιαι αἱ πολιτεῖαι μαζὶ μὲ τοὺς πολίτας συμπαρεσῦροντο εἰς μίαν ἀτέρμονα ἄβυσσον φθορᾶς καὶ ἐκπεσμοῦ. Τὰ ἤδη κατὰ τὸν πόλεμον κακῶς λειτουργοῦντα πολιτικὰ καθεστῶτα ἐλειτούργουν μετὰ τὸν πόλεμον χειρότερα. Ἐνας βαθὺς καὶ ἀδυσώπητος ἀτομικισμὸς ἐβασίλευε σχεδὸν παντοῦ καὶ μὲ τὴν καταλυτικὴν του δύναμιν ἐξεμηδένιζε τὰς πολιτείας. Ἡ εὐαίσθητος ἰσορροπία πόλεως καὶ πολίτου ἀπεσαθροῦτο καὶ ὁ Δῆμος παρεδίδοτο βορὰ εἰς τὴν ἀκόρεστον βουλιμίαν τῶν ἐπιτηδείων. Ἰδιαιτέρως, τὸν κλονισμὸν ὑπέστησαν τὰ δημοκρατικὰ καθεστῶτα, ὄχι μόνον διότι ἤδη ἐνόσουν βαρέως, ἀλλὰ καὶ διότι κατέστησαν τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τοῦ μεταπολεμικοῦ διωγμοῦ. Διότι ἡ νίκη τῆς Σπάρτης δὲν ὑπῆρξε μόνον νίκη κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ νίκη κατὰ τῶν δημοκρατικῶν καθεστώτων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα οἱ σύμμαχοι διεξήγον τὸν πόλεμον. Ὁ πόλεμος δὲν ἦτο μόνον μεταξὺ δύο πόλεων ἢ δύο συνασπισμῶν, ἦτο ἐν ταῦτῳ πόλεμος δύο ἀντιθέτων τρόπων πολιτικῆς σκέψεως καὶ μορφῆς πολιτικῶν καθεστώτων. Οἱ δημοκρατικοὶ οὕτω ὑπέστησαν παντοῦ πρωτοφανῆ διωγμὸν. Αὐτοὶ ἐθεωρήθησαν ὑπεύθυνοι δι' ὄλα τὰ κακά, δι' ὄλας τὰς συμφορὰς, δι' ὄλα τὰ

ἐγκλήματα. Δίκαι ἢ παρωδαίαι δικῶν διεξήγοντο παντοῦ, κτηνώδεις σφαγαί, δημεύσεις περιουσιῶν, ἐξορία ἔγιναν τὸ καθημερινὸν θέαμα. Πομπαὶ ὀλόκληραι φυγάδων περιεφέροντο ἔντρομοι καὶ ρακένδυτοι ἀναζητοῦσαι ὄπου καὶ ὄπως ἠδύναντο τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς των. Τὰ κρούσματα ληστειῶν καὶ πειρατειῶν ἐπληθύνοντο. Ἡ ζωὴ ἔχασε τὸν ρυθμὸν τῆς, αἱ πόλεις τὸ κῦρος των καὶ αἱ κοινωνίαι τὴν συνοχὴν των. Ἡ οἰκονομία τῶν πόλεων καὶ νήσων, ἐξ ἄλλου, εἶχεν ὑποστῆ βαθείας διαφοροποιήσεις καὶ κατὰ τὴν μορφήν καὶ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς. Τεχνικαὶ ἐφαρμογαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ πρόοδοι ἔδιδον νέαν μορφήν εἰς τὸ κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν οἰκοδόμημα τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ νέαι βιοθεωρίαι ἐπεχειροῦν νὰ σχηματοποιήσουν τὰς κυκλοφορούσας ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ νέας ιδέας. Τοιαύτη, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ἦτο ἡ κατάστασις, ἡ ὁποία ἠκολούθησε τὴν εἰρήνην. Ἀναλυτικώτερον, ἡ διαμορφωθείσα κατάστασις καὶ αἱ προεκτάσεις τῆς ἀναφέρονται εἰς οἰκεῖον κεφάλαιον.

3. Ὁ Λύσανδρος, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ διαρκουσῶν τῶν διαπραγματεύσεων δι' εἰρήνευσιν, ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν τῶν τέως μελῶν τῆς Δηλίου συμμαχίας, ὧσων ἐξηκολούθουν - εἴτε οἰκεῖα βουλήσει, εἴτε ἐκ φόβου, εἴτε ἐξαναγκασζόμενα - νὰ ἀνήκουν εἰς αὐτὴν. Ἄλλ' οἱ νέοι οὗτοι σύμμαχοι τῆς Σπάρτης ἐνετάσσοντο εἰς τὸν συνασπισμὸν τῆς μὲ μειωμένα δικαιώματα. Τὰ ἀρχικὰ μέλη τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας μετεῖχον αὐτῆς ἐν ἰσοτιμίᾳ, διατηροῦντα τὴν αὐτονομίαν των. Δὲν κατέβαλλον εἰς τὴν Σπάρτην ἢ εἰς ἄλλον τινὰ φόρους ἢ εἰσφοράς. Δὲν ἐδέχοντο κληρουχίας ἢ ἄλλο εἶδος ἀστυνομεύσεως ἐκ μέρους τῆς Σπάρτης. Μετεῖχον καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἀπεφάσιζον ἐπὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν συμμαχίαν θεμάτων. Διευτύπων ἐλευθέρως τὰς ἀπόψεις των ἐπὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, ἐπὶ τῆς διεξαγωγῆς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς συνάψεως εἰρήνης. Μετεῖχον τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τὰ ἐκάστοτε συμφωνούμενα. Διετήρουν πολιτεύματα τῆς ἀρεσκείας των καὶ ἐν γένει συνειργάζοντο ὡς ἰσότημα καὶ ἐλεύθερα μέλη. Ἡ Σπάρτη διετήρει τὴν προεδρίαν καὶ εἶχε βεβαίως βαρύνουσαν καὶ πολλακίς ἀποφασιστικὴν γνώμην. Ἡγεῖτο τῶν συμμαχικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, τόσον κατὰ ξηρὰν ὅσον καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ καθώριζε τὴν στρατηγικὴν καὶ τακτικὴν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἐξεπροσώπει τὴν συμμαχίαν. Ὡς ἐκ τούτου, οὐδὲν χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον ἡγεμονίας εἶχεν. Ἐπρόκειτο ἀπλῶς περὶ ἀμυντικοῦ συνασπισμοῦ, ἄνευ προεκτάσεων. Μετὰ τὴν νίκην ὅμως, ἡ Σπάρτη δὲν ἠκολούθησε τὴν ἰδίαν πολιτικὴν. Οἱ νέοι «σύμμαχοι» οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἰσότημα μέλη τῆς συμμαχίας. Ὁ Λύσανδρος, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, κατέστησε σαφές, ὅτι πρόθεσις του ἦτο νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν διαλυθεῖσαν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων. Δὲν ἠρκέσθη δὲ ἀπλῶς εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων, εἰς ἀντικατάστασιν τῶν καταλυομένων δημοκρατικῶν τοιούτων. Πέραν τού-

των, διὰ τὴν ἀσκήν ἀποτελεσματικώτερον ἔλεγχον, ἐγκατέστησε παντοῦ εἰς ὅλους τοὺς συμμάχους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων τὰς ἀποκληθείσας δεκαρχίας, ἴτοι πολιτικοστρατιωτικὰς ἀρχὰς διοριζομένας ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ ἀποτελουμένας ἐκ δέκα, κατὰ κανόνα γηγενῶν, ἀνδρῶν τῆς ἐμπιστοσύνης του, οἱ ὅποιοι διεχειρίζοντο τὰ δημόσια πράγματα τῆς πόλεως ἢ τῆς νήσου κατὰ τὴν ἀπόλυτον κρίσιν των, χωρὶς τὴν συμμετοχὴν τοῦ Δήμου, ὁ ὅποιος οὐσιαστικῶς κατηργήθη. Ἐπὶ πλεόν, εἰς πλείστας τῶν πόλεων καὶ νήσων ἐγκατέστησε φρουρὰς Πελοποννησίων εἰς ἐπικαίρους θέσεις καὶ Λακεδαιμονίους ἀρμοστὰς, οἱ ὅποιοι οὐσιαστικῶς διώκουν. Εἰς ἐπίμετρον, συνέχισε καὶ ἐπηύξησε τὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους καταβαλλόμενον φόρον, τὸν ὅποιον τώρα εἰσέπραττε διὰ λογαριασμὸν τῆς Σπάρτης. Λέγεται, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ πολέμου συνέλεξε χίλια τάλαντα, πέραν τῶν ἑναπομεινάντων τετρακοσίων ἐκ τῶν ἐνισχύσεων τοῦ Κύρου, ὥστε, ὅταν ἔφθασεν εἰς Σπάρτην, κατέθεσεν εἰς τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως περίπου 1.500 τάλαντα. Ὅλα αὐτὰ βεβαίως ἤρχοντο εἰς κραυγαλέαν ἀντίθεσιν μὲ τὰς ἐπισήμους διακηρύξεις τῆς Σπάρτης καὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἡγετῶν της, ὅτι διεξάγουν τὸν πόλεμον διὰ τὴν ἐλευθερώσασθαι τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι θὰ ἀποκαταστήσουν τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων καὶ τῶν νήσων. Εἶναι ὡσαύτως γεγονός, ὅτι ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀργάνωσις τῆς νέας ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης ἐγένετο πρωτοβουλία τοῦ Λυσάνδρου, ἄνευ ἐντολῆς τῆς Σπάρτης. Διὰ τοῦτο, καί, μετ' ὀλίγον χρόνον, ἔδωσαν οἱ ἔφοροι ἐντολὴν εἰς τὸν Ἀγησίλαον νὰ καταργήσῃ τὰς δεκαρχίας τοῦ Λυσάνδρου, χωρὶς ὅμως διὰ τούτου νὰ ἐπέλθῃ οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ εἰς τὰ πράγματα, διότι, οὕτως ἢ ἄλλως, ἢ ὑποκατάστασις τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο πλήρως καὶ ἡ νέα ἡγεμονία ἰδρῦθη ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς παλαιᾶς. Ἡ Νίσυρος, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι παρὰ τὴν Καρίαν νῆσοι, εὐρέθησαν ἐντεταγμένοι εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, μὲ νέας προσδοκίας καὶ ἐλπίδας καὶ περισσοτέρας ὑποχρεώσεις, χωρὶς νὰ ἔχῃ εἰς τὴν πραγματικότητα ἀλλάξει ἢ κατάστασις των.

4. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἐφάνη ὅτι θὰ ἦτο βραχύβιος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, παρ' ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν στερεότητα τὴν ὅποιαν παρουσίαζε, διὰ πολλοὺς λόγους, ἐνδογενεῖς καὶ ἐξωγενεῖς. Ἡ κοινωνικὴ δομὴ τῆς Σπάρτης καὶ τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἦσαν ἀπρόσφοροι βάσεις διὰ τὴν ἴδρυσιν, θεμελίωσιν, λειτουργίαν καὶ συντήρησιν μιᾶς ἡγεμονίας, ὡς αὐτὴ τὴν ὅποιαν ἀνέλαβε. Τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης ἦτο κατάλληλον διὰ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀνάδειξιν μιᾶς μικρᾶς πόλεως. Λόγω τῆς φύσεώς του, δὲν ἠδύνατο νὰ καταστῇ τὸ πλαίσιον μιᾶς ἐκτεταμένης καὶ ποικιλομόρφου διαπολιτειακῆς ἐνώσεως. Ἡ Σπάρτη, ὑπὸ τὰς ἱστορικὰς καὶ πολιτικὰς προϋποθέσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶχε κατορθώσει νὰ δημιουργήσῃ ἕνα μικρὸν εἰς ἀριθμὸν ἀλλὰ μοναδικὸν εἰς πειθαρχίαν καὶ δύναμιν κρούσεως στρατὸν μὲ μεγάλην ἰκανότητα ἀμύνης καὶ ἐπιθέσεως. Ἀνέδειξε δὲ ἐξόχους

στρατιωτικᾶς φυσιογνωμίας εἰς τὸν κατὰ ξηρὰν πόλεμον, ὥστε δικαίως ἔθεωρεῖτο ὄχι μόνον ἀκατάβλητος, ἀλλὰ καὶ ὁ καλύτερος στρατὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἦτο μικρὸς εἰς ἀριθμὸν, μὲ περιορισμένας δυνατότητας ἀνανεώσεως, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπρόσφορος διὰ μακροῦς καὶ φθοροποιούς πολέμους καὶ δι' ἐπιχειρήσεις μακροχρονίους εἰς ἀπομεμακρυσμένας τῆς ἐστίας τοῦ περιοχᾶς, λόγῳ τῶν περιορισμένων δυνατοτήτων του εἰς ἀνεφοδιασμὸν καὶ τροφοδοσίαν. Ἦτο δὲ ἐπὶ πλεόν καὶ ἀκατάλληλος διὰ ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις, δοθέντος ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἦτο ναυτικὴ δύναμις καὶ συνεπῶς δὲν ἐκέκτητο οὔτε ἐκπαίδευσιν οὔτε ἐμπειρίαν τοῦ θαλασσοῦ πολέμου. Ὁ συγκεντρωτισμὸς τῆς Σπάρτης ἦτο οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς δυνάμεώς της. Ἡ ἐξάπλωσις τῶν δυνάμεων τῆς Σπάρτης καὶ ἡ διασπορά των εἰς ἐκτεταμένας καὶ ἀπομεμακρυσμένας ἀπὸ τῆς Σπάρτης περιοχᾶς καὶ ἡ δρᾶσις των ἐκεῖ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπεδυνάμωνε τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά τοῦ μικροῦ αὐτοῦ στρατοῦ. Ὁ πόλεμος ἠνάγκασε τὴν Σπάρτην νὰ στέλλῃ καὶ νὰ διατηρῇ στρατὸν ἐπὶ μακρὸν εἰς ἀδιακόπους ἐπιχειρήσεις, μακρὰν τῆς Σπάρτης καὶ δὴ εἰς νησιωτικὰς περιοχᾶς, ὑποχρεούμενος νὰ πολεμῇ ἄλλοτε εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐν ἄλλο χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς Σπάρτης ἦτο ὁ ἀπομονωτισμὸς μὲ τὸν ὅποιον ἔζη, διὰ νὰ διατηρῇ ἀνεπηρέαστον τὸν ἀρχέγονον τρόπον ζωῆς, ἐφ' οὗ ἐβασίζετο ἡ δύναμις της. Κατὰ τὸν πόλεμον ὅμως ὑπεχρέωθη νὰ ἐγκαταλείψῃ εἰς μεγάλον βαθμὸν τὸν ἀπομονωτισμὸν αὐτόν. Ἦναγκάσθη, λόγῳ τοῦ πολέμου, νὰ συναλλάσσεται συνεχῶς μὲ τοὺς συμμάχους της ἢ μὲ καταληφθείσας νήσους καὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, νὰ στέλλῃ τοὺς πολίτας της ὑπὸ διαφόρους ἰδιότητας παντοῦ, νὰ ἐναλλάσῃ τοὺς στρατιώτας της εἰς ξένας περιοχᾶς, ὅπου, παραμένοντες ἐπὶ μακρὸν, συνεχρωτίζοντο ὑποχρεωτικῶς μετ' ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἐπηρεάζοντο ἀπὸ τὸν τρόπον ζωῆς των, ὥστε κατὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου εἶχεν ἐπέλθει ἤδη ἀλλοιώσις εἰς τὴν νοτροπίαν τῶν Σπαρτιατῶν, τὴν ὁποίαν τὰ σκληρὰ μέτρα τῶν ἐφόρων δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐξαλείψουν, καὶ τελικῶς ἡ πόλις ἔχασε τὴν παραδοσιακὴν τῆς φυσιογνωμίαν. Ὅλα ὅμως αὐτὰ καθίστων δυσχερῆ, ἂν μὴ ἀδύνατον, τὴν ἀνάληψιν τῆς ἡγεμονίας, ἢ ὁποία ἐβασίζετο καὶ ἐλειτούργει ἐπὶ τελείως διαφορετικοῦ πολιτικοῦ, στρατιωτικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ μηχανισμοῦ, ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ὅποιον ἐκ παραδόσεως ἀπέδεχτο, καὶ μὲ τὸν ὅποιον διεβίου ἡ Σπάρτη. Πέραν τῶν ἐνδογενῶν τούτων δυσχερειῶν, ἡ Σπάρτη, ἀμέσως μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου, ἀπέκτησε μὲν τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἀπώλεσε τοὺς ἰδικούς της συμμάχους. Διότι καὶ οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς καὶ ἄλλοι πρόεβαλον τοιαύτας καὶ τοσαύτας ἀξιώσεις, ὥστε ἡ Σπάρτη εὐρέθη ὑποχρεωμένη νὰ τοὺς δυσαρεστήσῃ. Μετ' οὗ πολὺ δέ, ἤρχισαν οὗτοι ν' ἀντενεργοῦν καὶ νὰ ὑπονομεύουν τὴν Σπάρτην, ὥστε συντόμως ἡ συνοχὴ τοῦ οἰκοδο-

μήματος τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης διελύθη καὶ ἀπετέλεσε καταλυτικὴν δύναμιν τῆς νέας ἡγεμονίας. Οὕτως, ἐνῶ ἐκ ποικίλων λόγων ἢ δύναμις τῆς Σπάρτης ἐξησθένει, ταυτοχρόνως ἀνεδέχετο καὶ βαρυτέρας καὶ πλέον ἐκτεταμένas εὐθύνας, κατὰ πολὺ μεγαλυτέρας ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπιζον οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεσουρανήματός των. Εἰς ἐπίμετρον, αἱ ἀπανταχοῦ παρουσιασθεῖσαι κατὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ πολέμου ἀνταρσίαι καὶ ταραχαί, ἢ ἐμφάνισις πειρατειῶν καὶ ληστειῶν, οἱ αἱματηροὶ ἀγῶνες τῶν ἀντιτιθεμένων πολιτικῶν παρατάξεων ἐπέβαλλον σχεδὸν παντοῦ τὴν ταυτοχρόνον παρουσίαν τῆς Σπάρτης. Τοῦτο ὅμως ἀπῆ-
τει καὶ μεγάλας στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις καὶ πολλὰς δαπάνas. Καὶ ἡ Σπάρτη οὔτε πολλοὺς ἀνδρας διέθετεν οὔτε ἀνεξάντλητον ταμεῖον εἶχεν. Ὑπεχρέωθη, ὡς ἐκ τούτου, κατ' ἀρχὰς νὰ χρησιμοποιῆ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα εἴλωτας καὶ κατόπιν μισθοφόρους, ἐνῶ διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ἀναγκαίων πόρων πρὸς συντήρησιν τῶν δυνάμεών της ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς αὐξήσιν τῆς φορολογίας τῶν νέων συμμάχων της, οἱ ὅποιοι τῶρα ὑπεχρεοῦντο νὰ καταβάλλουν πολὺ βαρυτέρους φόρους ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ὁποίους κατέβαλλον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Συχνὰ μάλιστα οἱ Σπαρτιᾶται ἐχρησιμοποίησαν καὶ τὴν λεηλασίαν ὡς μέσον πορισμοῦ χρημάτων. Μετὰ τινα χρόνον ὅμως, ἀφ' ἐνὸς μὲν πολιτικαὶ περιπλοκαί, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀνάγκη ἐξευρέσεως σταθερωτέρων καὶ πλουσιωτέρων πηγῶν πόρων, τοὺς ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀναζήτησιν ὑποστηρίξεως τῶν Περσῶν, τὴν ὁποίαν βεβαίως δὲν ἐπεθύμουν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ πράξουν ἄλλως διὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ἡγεμονίαν των. Οὕτως ἡ Σπάρτη ἐκινεῖτο εἰς ἓνα φαῦλον κύκλον. Νὰ ἀναλίσκεται διὰ τὴν διατήρησιν μιᾶς παραλόγου ἡγεμονίας καὶ ὁλονὲν νὰ ἐξαρτᾶ τὴν διατήρησίν της ἀπὸ συνεισφορὰν πολιτικῆς καὶ ὕλικῆς ἐνισχύσεως τρίτων. Αἱ δυσχέρειαι τὴν ὠδήγουν εἰς αὐθαιρεσίας καὶ αἱ αὐθαιρεσίαι ἐδημιουργοῦν προσθέτους δυσχερείας, χωρὶς νὰ διαλύουν τὰς παλαιάς. Ἄλλ' οὔτε καὶ τὸ μέγα αἶτημα τῆς ἐποχῆς, ἤτοι τὴν ἐνό-
τητα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐπέτυχε νὰ ἱκανοποιήσῃ ἡ Σπάρτη, μετὰ τὴν νίκην της. Παρὰ τὰς διακηρύξεις της διαρκούντος τοῦ πολέμου, περὶ δημιουργίας πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐνότητος εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ᾠρον μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων καὶ αὐτονόμων πόλεων καὶ νήσων, διὰ πολλοὺς λόγους δὲν κατάρθωσεν οὐδὲ τὴν ἰδίαν αὐτῆς συμμαχίαν νὰ διατηρήσῃ. Διότι δὲν διέθετεν οὔτε τὴν ἀναγκαίαν πρὸς τοῦτο δύναμιν, οὔτε τὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόθεσιν. Οἱ Ἀθηναῖοι συνέπηξαν τὴν ἀποκληθεῖσαν συμμαχίαν των καὶ συνεκράτουν τὴν συνοχὴν της μὲ σιδηρᾶν χεῖρα. Βεβαίως, δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἐνότητος, ἀλλὰ περὶ ὑποτελείας. Ἄμα ὅμως ἡ Σπάρτη ὑποκατέστησε τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν ἡγεμονίαν, παρουσιά-
σθησαν φαινόμενα καθιστῶντα ἀδύνατον τὴν δημιουργίαν ἐνότητος ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν της. Πρῶτον ἦτο ἡ ἔξαρσις τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ αὐτονομίας

ἐκάστης πόλεως ἢ νήσου, ἢ ὅποια ἐσημειώθη παντοῦ ἅμα τῷ τερματισμῷ τοῦ πολέμου. Διότι ὑπῆρξαν, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, τόσαι καὶ τοιαῦται αἱ καταπιέσεις καὶ αἱ ἐπεμβάσεις τῶν δύο ἰσχυρῶν ἡγετῶν τῶν ἀντιμαχομένων συνασπισμῶν, ὥστε φυσικὴ ἀντίδρασις ὑπῆρξεν ἢ ἐκδηλωθεῖσα παντοῦ ἰσχυρὰ ροπὴ πρὸς πλήρη ἀνεξαρτητοποίησιν, παρὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνάγκης τῆς ἐνότητος. Δεύτερον, ἀκριβῶς λόγῳ τῶν φυγοκέντρων τούτων τάσεων, αἱ ὁποῖαι ἔτεινον ὄχι μόνον εἰς τὴν διάλυσιν τῆς, ἔστω καὶ σκιώδους, ἐνότητος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἔντασιν τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ τῶν πόλεων, ὥστε ἠπειλεῖτο γενικὸς πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ἢ Σπάρτῃ ἐπροτίμησε νὰ ὑπερακοντίσῃ καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας εἰς αὐστηρότητα ἐναντι τῶν συμμάχων. Τρίτον, οἱ ἴδιοι οἱ ἄρχικοὶ σύμμαχοι τῆς Σπάρτης, διὰ πολλοὺς εἰδικοὺς καὶ γενικοὺς λόγους, ἤρχισαν ὄχι μόνον νὰ ἀποχωροῦν τοῦ Πελοποννησιακοῦ συνασπισμοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀντιδροῦν εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Σπάρτης, ἢ ὅποια οὕτως ἐδρέθη ἀπομεμονωμένη. Τέταρτον, ὅλη αὐτὴ ἡ κατάστασις ἐδημιούργει προσθέτους ὑποχρεώσεις, αἱ ὁποῖαι, διὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν, ἀπότην ἄνδρας καὶ χρήματα, τὰ ὅποια δὲν διέθετεν ἡ Σπάρτη, καὶ ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ τὰ ἐξεύρη ἦτο νὰ πιέσῃ τοὺς τέως συμμάχους τῶν Ἀθηνῶν. Τέλος, ἡ Σπάρτη ἐνεπλάκη εἰς νέον πόλεμον ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔσπευσαν νὰ ἐπωφεληθοῦν οἱ ἀντίπαλοί της. Ὡς ὅμως προελέχθη, ἡ συνειδησις τῆς ἀνάγκης τῆς ἐνότητος ἦτο ἰσχυρὰ καί, μὴ ἱκανοποιουμένη ἀπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, προσέλαβεν ἄλλην μορφήν καὶ ἐξεδηλώθη μὲ τάσεις διαφόρους. Συγκεκριμένως, ἐσηματίσθησαν ὡς ὑποκατάστατα μερικώτεραι ἐνώσεις, διεκδικουσαί τὴν ἡγεσίαν τοῦ πανελληνίου, ὄχι μὲ μέσα εἰρηνικά, ἀλλὰ προσπαθοῦσαι νὰ κατισχύσουν ἢ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης διὰ τῶν ὀπλῶν. Τότε, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀνεζωπυρώθη ἐκ νέου καὶ ἡ κίνησις διὰ τὴν ἔνωσιν ὑπὸ τὴν Ρόδον τῶν περὶ τὴν Καρίαν νήσων εἰς μίαν τοπικὴν ἐνότητα πολιτικὴν, ἠθικὴν καὶ οἰκονομικὴν, διὰ νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἢ ἐκ τοῦ πολέμου δημιουργηθεῖσα κατάστασις, κυρίως δὲ διὰ νὰ ἀντιμετωπισθῇ ὁ ὄλονέν καὶ καθαρώτερον διαφαινόμενος Περσικὸς κίνδυνος, ὁ ἀπειλῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν νήσων. Ἀλλ' ἡ κίνησις αὕτη δὲν ἔμελλε τότε νὰ ὑλοποιηθῇ, τὸ μὲν διότι ἡ Σπάρτη, συνεχίζουσα τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἤλεγχε κατὰ τρόπον σκληρὸν πᾶσαν κίνησιν ἀνεξαρτητοποιήσεως, τὸ δὲ διότι ἤρχισαν ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Περσῶν καὶ οὕτω τὸ θέμα τῆς ἀσφαλείας τῶν νήσων ἀνελήφθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης.

5. Κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτὴν περίοδον, τὸ Περσικὸν κράτος συνεταράσσετο ἀπὸ ἀνταρσίας καὶ ἀγῶνας διαδοχῆς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐνεπλάκησαν καὶ οἱ Ἕλληνες, καὶ οὕτως αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων ἀφ' ἐνός καὶ Περσίας ἀφ' ἑτέρου εἶχον διαφοροποιηθῇ. Τὸ καθεστῶς, τὸ ὁποῖον καθιερώθη διὰ τῶν συναφθεισῶν συμφωνιῶν μεταξὺ Σπάρτης καὶ

Μεγάλου Βασιλέως ἢ τῶν σατραπῶν αὐτοῦ, ἔπαυσεν ἐκ τῶν πραγμάτων ἰσχυρόν, ἤδη δὲ παρ' οὐδενὸς ἀνεγνωρίζετο. Ὡς προελέχθη, ἡ παρουσία τοῦ Κύρου ὡς *καράνου* ἀνέτρεψε τὴν ἀλλοπρόσαλλον πολιτικὴν τοῦ Τισσαφέρνους ἐναντι τῆς Σπάρτης. Εἰς τὸν ἐπακολουθήσαντα πόλεμον διαδοχῆς, οἱ Ἕλληνες ἐτάχθησαν ὑπὲρ τοῦ Κύρου καὶ ἐνίκησαν μὲν παρὰ τὰ Κούναξα, ἀλλ' ὁ Κύρος ἐφονεύθη. Ὁ Ἀρταξέρξης, ὀφείλων χάριτας εἰς τὸν Τισσαφέρνην, ὁ ὁποῖος καὶ τὰς προετοιμασίας τοῦ Κύρου ἐγκαίρως κατήγγειλε καὶ ἐναντίον του ἐπολέμησε, παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὰς σατραπείας τῆς Ἰωνίας, τῆς Καρίας καὶ τῆς Δαρίδος, αἱ ὁποῖαι, ἀποστατήσασαι, εἶχον ταχθῆ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Κύρου. Ὁ Ἀρταξέρξης ἦτο ὠργισμένος, οὐχὶ μόνον κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς Σπάρτης, ἡ ὁποία εἶχε καὶ αὐτὴ βοηθήσει τὸν ἀδελφόν του. Τὸ 400 π.Χ., ὁ Τισσαφέρνης ἀφικνεῖτο εἰς τὴν ἐν Καρίᾳ ἔδραν του καὶ οὐδόλως ἀπέκρυπτε τὴν πρόθεσίν του νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀποστασίαν των. Οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων κατεθορυβήθησαν. Ἀπέστειλαν τότε κατεπειγόντως πρεσβείας εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἐζήτησαν τὴν βοήθειάν της, *ἐπεὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος προστάται εἰσὶν ἐπιμεληθῆναι καὶ σφῶν τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, ὅπως ἢ τε χώρα μὴ δημοῖτο αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ἐλεύθεροὶ εἶεν.* Ἡ Σπάρτη ἀπεδέχθη τὸ αἶτημα καὶ τὴν ἀνοιξίν τοῦ 399 π.Χ. ἀπέστειλεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν τὸν Θίβρωνα, ὡς ἀρμοστήν, μὲ χιλίους νεοδαμῶδεις, τέσσαρας χιλιάδας Πελοποννησίους καὶ τριακοσίους ἵππεῖς Ἀθηναίους. Ἐνισχύθη δὲ ὁ Θίβρων καὶ ἀπὸ Ἑλλήνων νησιώτας καὶ ἀσιάτας, οἵτινες προθύμως ἔσπευσαν νὰ πυκνώσουν τὰς δυνάμεις του, καὶ ἐπὶ πλέον ἠνώθη καὶ μὲ τὰ ὑπολείμματα τῶν *μυρίων*. Μὲ τὸν στρατὸν αὐτὸν ὁ Θίβρων ἀντιμέτωπισε τὰς δυνάμεις τοῦ Τισσαφέρνους καὶ κατέλαβε τὴν Πέργαμον, τὴν Τευθρανίαν καὶ τὴν Ἀλίσαρναν, τὸ Γάμβριον καὶ Παλαιογάμβριον, τὴν Μύριναν καὶ τὸ Γρύνειον εἰς τὴν Αἰολίδα. Οἱ ἔφοροι τότε τὸν διέταξαν νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Καρίας, ἀλλ' εἰς τὴν Ἐφεσον τὸν ἀντικατέστησαν μὲ τὸν Δερκυλίδαν, διότι κατηγορήθη, ὅτι ἀφῆκε νὰ ἐκφύγῃ τῶν χειρῶν του ἡ πειθαρχία τοῦ στρατεύματος, τὸ ὁποῖον ἐξετράπη εἰς λεηλασίας εἰς βάρος τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Ὁ Δερκυλίδας ὅμως, ἀντὶ νὰ στραφῇ κατὰ τοῦ Τισσαφέρνους, ἐστράφη κατὰ τοῦ Φαρναβάζου, τὸ μὲν διότι ἀντιληφθεὶς τὴν ἔχθραν μεταξὺ τῶν δύο τούτων σατραπῶν ἐσκέφθη νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸν ἀσθενέστερον, τὸ δὲ διότι ἔτρεφεν ὁ ἴδιος μῖσος κατὰ τοῦ Φαρναβάζου. Κατέλαβεν ὅθεν πολλὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Αἰολίδος καὶ ἐλεηλάτησε τὴν πλουσίαν περιοχὴν τοῦ Φαρναβάζου. Οἱ ἔφοροι ὅμως τῆς Σπάρτης, ἐνδιαφερόμενοι περισσότερον διὰ τὴν Ἰωνίαν καὶ τὴν Καρίαν, διέταξαν τὸν Δερκυλίδαν νὰ μεταβῇ εἰς Καρίαν, ὅπου ἦτο καὶ ἡ ἔδρα τοῦ Τισσαφέρνους, ἀπέστειλαν δὲ καὶ τὸν Φάρακα, ναύαρχον τοῦ στόλου των, μὲ ἐντολὴν νὰ παραπλήσῃ τὰς Καρικὰς

ἀκτάς. Παρὰ τὴν Ἐφεσον, ὁ Δερκυλίδας συνήντησε τὰς δυνάμεις τοῦ Τισσαφέρνους, ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος, φοβηθεὶς τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Δερκυλίδαν νὰ ὀρίσῃ τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἐδέχετο οὗτος νὰ συναφθῇ εἰρήνη. Ὁ Δερκυλίδας ἀπήντησεν, *αὐτονόμους ἐῶν βασιλεὺς τὰς ἑλληνίδας πόλεις*. Ὁ Τισσαφέρνης, ἐξ ἄλλου, ὑπεσχέθη εἰρήνην, ἐὰν ἔφευγε τὸ στράτευμα ἀπὸ τὴν Ἀσίαν καὶ ἀνεχώρουν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀρμοσταὶ ἀπὸ τὰς πόλεις. Συνενοήθησαν δέ, ὅπως ζητήσουν τὴν ἔγκρισιν ἐπὶ τῶν συμφωνηθέντων ἀπὸ τὴν Σπάρτην καὶ τὰ Σοῦσα, καὶ πρὸς τοῦτο συνήψαν ἀνακωχὴν, μέχρις ὅτου ἔλθουν αἱ ἀπαντήσεις. Ἀλλ' ὁ Τισσαφέρνης, ὅπως πάντοτε, δὲν ἦτο εἰλικρινής. Τὴν ἀνακωχὴν ἤθελε μόνον διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὰς δυνάμεις του μὲ βασιλικά στρατεύματα, ἐνῶ εἰς τὴν Φοινίκην παρεσκεύαζε μέγαν στόλον ἐκ τριακοσίων πλοίων, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Κόνωνος, πρὸς κατάληψιν τῶν παρὰ τὴν Ἀσίαν νήσων. Ἡ Σπάρτη ἀνησύχησεν ἀπὸ τὰς πληροφορίας ἐπὶ τοῦ μεγέθους τῶν παρασκευῶν καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἀποστολὴν τοῦ βασιλέως Ἀγησιλάου μὲ ἰσχυρὰς δυνάμεις. Πράγματι, ὁ Ἀγησίλαος ἔφθασε τὸ 396 π.Χ. εἰς Ἐφεσον, διακηρύξας ἀμέσως ὅτι ἤλθε διὰ νὰ πολεμήσῃ, ἵνα *αὐτονόμους καὶ τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις εἶναι ὡσπερ καὶ τὰς ἐν τῇ παρ' ἡμῖν Ἑλλάδι*. Ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐζήτησεν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὰς νήσους καὶ τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὰς ὁποίας καὶ προθύμως προσέφερον οἱ Ἕλληνες, ἐτοιμασθεὶς, κατήγγειλε τὴν ἀνακωχὴν καὶ, ἀντὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Καρίαν, ὡς ἀνέμενεν ὁ Τισσαφέρνης, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Φρυγίαν, ἐλεηλάτησε τὴν χώραν καὶ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 395 π.Χ. ἐπέστρεψεν εἰς Ἐφεσον, ὅπου παρέμεινεν ἀνασυντάσσων καὶ ἐκγυμνάζων τὰς δυνάμεις του καὶ ἐτοιμαζόμενος διὰ νέας ἐπιχειρήσεις. Πράγματι, ἐξώρμησεν εἰς τὴν ἐνδοχώραν, ἔφθασεν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Σάρδεων, παρὰ τὸν ποταμὸν δὲ Πακτωλὸν συνήντησε τὰς Περσικὰς δυνάμεις καὶ ἐνίκησε νίκην λαμπράν, καταλαβὼν τὸ Περσικὸν στρατόπεδον μὲ πλουσίαν λείαν. Ὁ Πέρσης βασιλεὺς, θεωρήσας ὑπαίτιον τῆς συμφορᾶς τὸν Τισσαφέρνην, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ ὀριστικῶς αὐτοῦ καὶ ἔστειλε τὸν Τιθραύστην, ὅστις ἀπεκεφάλισε τὸν Τισσαφέρνην καὶ ἀνέλαβε τὴν σατραπείαν του. Ὁ Τιθραύστης ἐζήτησεν ἀνακωχὴν, τὴν ὁποίαν παρεχώρησεν ὁ Ἀγησίλαος, ἐτοιμάζων ἐν τῷ μεταξὺ τὸν στρατὸν του διὰ νέας ἐπιχειρήσεις καὶ συγκροτῶν μέγαν στόλον ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι πλοίων, τὸν ὁποῖον προσέφερον αἱ νῆσοι. Ναύαρχον διώρισε τὸν γαμβρόν του Πείσανδρον, ἄνδρα φιλόδοξον καὶ γενναῖον, ἀλλ' ἄπειρον, ὁ ἴδιος δὲ μὲ τὸν στρατὸν του εἰσέβαλεν εἰς τὴν Φρυγίαν.

Δυστυχῶς, ὅμως, εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἡ Σπάρτη ἀντιμετώπιζεν ἤδη σοβαρὰς δυσχερείας, εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ὁποίων οὐσιωδῶς συνέβαλλον οἱ Πέρσαι, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀγησίλαον. Ὁ Ἀγησίλαος ὑπῆρξε, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς δράσεώς του,

μία τῶν ἀρίστων φυσιογνωμιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ πανθέου. Ἐτρεφε βαθυτάτην ἀπέχθειαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ διακατείχετο ἀπὸ τὸν πόθον τῆς διαλύσεως τοῦ ἀχανοῦς κράτους των. Διαθέτων σπανίαν στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν, ἐπίστευεν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῶν νήσων καὶ τῆς Ἀσίας δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἡσυχάσουν ἂν δὲν κατεφέρετο καίριον πλῆγμα κατὰ τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ἐθεώρει τὴν ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης, ὡς προϋπόθεσιν ἐπιτυχοῦς ἐφαρμογῆς τῶν μεγαλοπνῶν σχεδίων του. Ἀλλὰ δὲν ἔβλεπε τὴν ἐνότητα αὐτὴν ὡς ὑποταγὴν ἢ ὑποτέλειαν ἀλλ' ὡς ἐθειλοσίαν συμβολὴν καὶ ἀποδοχὴν. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε ἐπίεσε τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας καὶ τὰς νήσους, προτιμῶν πάντοτε νὰ πείθῃ αὐτάς. Ἀποκατέστησε καὶ ἐμεγάλυνε τὸ γόητρον τῆς Σπάρτης. Ὑπῆρξε δὲ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πραγματικὸς καὶ γενικῶς παραδεδεγμένος ἡγέτης τῶν ἠνωμένων Ἑλληνικῶν δυνάμεων. Ἀλλ' ἡ μοῖρα τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἤδη προδιαγεγραμμένη καὶ οὔτε ὁ Ἀγησίλαος, οὔτε ἄλλος τις τῶν Ἑλλήνων ἠδύνατο πλέον νὰ ἀναστείλῃ τὴν πρὸς τὴν φθορὰν πορείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

6. Ἡ νικηφόρος δρᾶσις τοῦ Ἀγησιλάου ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, αἱ ἐκτεταμέναι προετοιμασίαι του, δι' ἓνα εὐρύτερον καὶ ἀποφασιστικώτερον κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα, ἐθορύβησαν τόσον τὴν αὐλὴν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ὅσον καὶ τοὺς σατράπας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Βέβαιοι ὅτι ἡ διὰ τῶν ὄπλων ἀντιμετώπισις τοῦ Ἀγησιλάου δὲν παρείχε πολλὰς ἐλπίδας ἐπιτυχίας καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν παλαιὰν οἰκείαν τακτικὴν των, ἢ ὅποια, δοκιμασθεῖσα πολλάκις εἰς τὴν πρᾶξιν, ἀπεδείχθη τελεσφόρος, ἐπεδίωξαν νὰ ἐξέλθουν τῆς κρίσεως διχάζοντες τοὺς Ἕλληνας, στρέφοντες τοὺς μὲν κατὰ τῶν δέ, καὶ ἐνισχύοντες τοὺς ἀσθενεστέρους νὰ ἐνωθοῦν κατὰ τῶν ἰσχυρῶν. Ἄλλως τε, διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν ἐνὸς τοιοῦτου σχεδίου, οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες προσεφέροντο προθύμως νὰ ὑπηρετήσουν μὲ ἀνόητον ἀφοσίωσιν τοιαύτας ἐπιδιώξεις. Τὴν πρωτοβουλίαν τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀνέλαβεν ὁ Τιθραύστης. Ἐπέλεξε δὲ ὡς ὄργανόν του ἓνα ἰκανότατον Ρόδιον, τὸν Τιμοκράτην (κατὰ τὸν Πλούταρχον Ἐρμοκράτην, κατὰ δὲ τὸν Πλάτωνα Πολυκράτην), καὶ τὸν ἔστειλεν εἰς Ἑλλάδα μὲ πεντήκοντα τάλαντα. Οὗτος, ἐξαγοράζων ἡγετικά στελέχη, κατῴρθωσε νὰ συνασπίσῃ ἐναντίον τῆς Σπάρτης τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς Θήβας, κηρυχθέντος οὕτω τοῦ Βοιωτικοῦ πολέμου. Εἰς μάχην παρὰ τὴν Ἀλίαρτον οἱ Σπαρτιαῖται ἠττήθησαν, ἢ ἦττα δὲ αὐτὴ ἐσήμανε τὴν ἀρχὴν τοῦ τέλους τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης, ἐπιτευχθείσης καὶ αὐτῆς διὰ τοῦ Περσικοῦ χρυσοῦ. Τότε καὶ οἱ ἔφοροι ἀνεκάλεσαν τὸν Ἀγησίλαον ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἡ ἀνάκλησις τοῦ Ἀγησιλάου ἔσχε σοβαρωτάτας συνεπείας διὰ τοὺς παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ἕλληνας καὶ τοὺς νησιώτας. Πρῶτον, διότι ἔλειπεν ὁ ἀναμφισβήτητος ἡγέτης ὁ ἀναγνωριζόμενος παρ' ὅλων καὶ συνιστῶν τὴν ἐνο-

ποιόν δύναμιν τῶν ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος ἰκανὸς καὶ γενναῖος στρατηγός, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἐν γένει πολιτείαν τοῦ ὄχι μόνον ἐδημιούργησεν ἕνα στρατὸν ἀξιόμαχον κατὰ τὰ Σπαρτιατικὰ πρότυπα, ἀλλὰ καὶ τὸν ὠδήγησεν ἐπὶ δύο ἔτη νικηφόρον εἰς τὴν Περσικὴν ἐνδοχώραν, διαλύσας τὸν μῦθον τῆς ἰσχύος τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ, καὶ ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν ἐπιθετικὸν καὶ ὑπερήφανον πνεῦμα. Τρίτον, διότι ἡ ἀναχώρησις τοῦ ἐπέφερεν αὐτομάτως ἀνακούφισιν εἰς τὴν πίεσιν τὴν ὁποίαν ἴσκει ἐπὶ τῶν Περσῶν, οἱ ὁποῖοι, ἀναθαρρύναντες, ἤρχισαν ἐκ νέου νὰ γίνωνται ἀπαιτητικοί. Πράγματι, μὲ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ἀγησιλάου, οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων κατεταράχθησαν. Τὸ αἶσθημα τῆς ἀπογοητεύσεως ὑποκατέστησε τὰς ἐλπίδας καὶ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀνασφαλείας συνωδεύετο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν ἀπομακρύνσεώς των ἀπὸ τὴν Σπαρτιατικὴν ἡγεμονίαν. Ὡστε τῶρα οἱ νησιῶται καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀνεζήτουν ἤδη νέον προστάτην. Ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐνεφανίσθη εἰς τὸ προσκῆνιον ὁ Κόνων, ὁ ὁποῖος κατέφερε καὶ τὸ ὀριστικὸν πλῆγμα εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης.

7. Μετὰ τὴν πανωλεθρίαν, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς, ὁ μόνος διαφυγὼν Ἀθηναῖος στρατηγός ἦτο ὁ Κόνων, ὅστις μὲ ὀκτῶ διασωθέντα πλοῖα ἀνεχώρησεν εἰς Κύπρον, φιλοξενηθεὶς ὑπὸ τοῦ τυράννου τῆς Σαλαμῖνος Εὐαγόρου. Ἀπ' ἐκεῖ, μὲ καταπλήσσοσαν δραστηριότητα ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀνασυγκρότησιν ἰσχυροῦ στόλου, μὲ σκοπὸν νὰ καταβάλλῃ τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηνῶν. Ὅταν ἤρχισεν ὁ Περσικὸς πόλεμος, οἱ Πέρσαι, καὶ ἰδίᾳ οἱ σατράπαι Φαρνάβαζος καὶ Τισσαφέρνης, ἐσκέφθησαν ὅτι, ἐνισχύοντες τὸν Κόνωνα, ἐδημιούργουν ἕνα σοβαρὸν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ταῦτοχρόνως ἐπραγματοποιοῦν μίαν καλὴν ἐπένδυσιν ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς των. Ὁ Κόνων, ἐξ ἄλλου, μὴ ἐλπίζων βοήθειαν ἀπὸ οὐδὲνα ἄλλον, ἐστράφη καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς Πέρσας. Συνεδέθη ὅθεν μὲ τὸν Φαρνάβαζον καὶ ἐπέτυχε τὴν ὑποστήριξίν του, μὲ τὴν βοήθειαν δὲ καὶ τοῦ ἱατροῦ τοῦ Εὐαγόρου Κτισίου, στενῶς συνδεομένου μὲ τὴν Περσικὴν αὐλήν, ἐπέτυχε τὴν ἔγκρισιν τῶν σχεδίων του ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Παρεχώρησαν δὲ εἰς αὐτὸν ἀφειδῶς χρήματα διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν ἀξιολόγου στόλου, ἐπὶ πλέον δέ, ἐδόθη ἐντολὴ εἰς τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Κιλικίαν νὰ ἐτοιμάσουν μέγαν ἀριθμὸν πλοίων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Κόνωνος. Ὁ Κόνων, ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐτοιμασίας τοῦ μεγάλου Φοινικικοῦ στόλου, ἐπήνδρωσε μὲ τὰ Περσικὰ χρήματα τεσσαράκοντα πλοῖα καὶ περιέπλεε τὰς ἀκτᾶς, ἀπὸ τῆς Κύπρου μέχρι τῆς Κῶ καὶ τῆς Νισύρου, ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ παρεμποδίξῃ τὴν ἀφίξιν ἐνισχύσεων τοῦ Σπαρτιατικοῦ στόλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὀργανώσῃ καὶ νὰ προετοιμάξῃ μὲ τοὺς δημοκρατικοὺς φίλους του τὴν ἀποστασίαν τῶν παρὰ

τὴν Καρίαν νήσων ἀπὸ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης. Τὸ 1906 ἀνεκαλύφθη πάπυρος, γνωστὸς ὡς Hellenica Oxyrhynchia - ἐν Ox. pap. 842, τόμ. 5 σελ. 110 - ὁ ὁποῖος παρέχει στοιχεῖα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀγησιλάου εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τοῦ τρόπου τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κόνων διὰ νὰ ἀποσπάσῃ τὴν Ρόδον καὶ τὰς ὑπολοίπους νήσους, ἐν αἷς καὶ ἡ Νίσυρος, ἀπὸ τῆς Σπαρτιατικῆς συμμαχίας. Κατὰ τὰ ἀναγραφόμενα εἰς τὸν ἀνωτέρω πάπυρον, ἀφοῦ ὁ Κόνων ἀπέκλεισε τὸν λιμένα τῆς Ρόδου, καθ' ἡμέραν ἐξεπαίδευε τοὺς στρατιώτας του παρὰ τὸν λιμένα καὶ ἔξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, μὴ ἐπιχειρῶν οὐδεμίαν ἐνέργειαν κατ' αὐτῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ἐθισθοῦν οἱ Ρόδιοι εἰς τὴν θέαν τῶν ἐνόπλων καὶ ἐφησυχάσουν. Ταῦτο χρόνως, ἤρχετο εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς δημοκρατικούς τῆς πόλεως ἐνισχύων αὐτούς. Λόγῳ τῆς παρουσίας τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς ἀναμενομένης ἐπιθέσεως, οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἦσαν ὀπλισμένοι καὶ κατέστη πλέον σύνηθες τὸ θέαμα ὀπλισμένων πολιτῶν εἰς τὰς ὁδοὺς, τὴν ἀγορὰν καὶ τὸν λιμένα τῆς πόλεως, οὐδενὸς δὲ ἢ προσοχῆ προεκαλεῖτο ἐκ τούτου, οὔτε ἐδημιουργεῖτο ἀνησυχία εἰς τοὺς κρατοῦντας ὀλιγαρχικούς. Τὴν νύκτα, πρὸ τῆς ἐπιλεγείσης διὰ τὴν ἐξέγεσιν ἡμέρας, ὁ στόλος τοῦ Κόνωνος ἀπεμακρύνθη εἰς τὰ ἀνοικτὰ τῆς νήσου, οἱ δὲ ἔνοπλοι ὁπαδοὶ του, μὴ προκαλέσαντες οὐδενὸς τὴν προσοχὴν, κατέλαβον τὴν ἀγορὰν καὶ τὸν λιμένα, χωρὶς οἱ Ρόδιοι νὰ ἀντιληφθοῦν τί ἀκριβῶς συνέβαινε. Τότε ὁ Δωρίμαχος ἀνελθὼν εἰς τὸ βῆμα ἀνέκραξεν «Ἄς ξεκινήσωμεν ταχέως, πολῖται, μὲ ὄλας τὰς δυνάμεις μας κατὰ τῶν τυράννων», οἱ δὲ ἐγκάθετο ὁπαδοὶ του συμπαρέσυραν τὸν ὄχλον, καί, ὅτε μετ' ὀλίγον ὁ Κόνων ἐπέστρεψεν, ἡ πόλις εἶχε καταληφθῆ, οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἶχον ἐκδιωχθῆ καὶ οἱ δημοκρατικοὶ ἀνέλαβον τὴν πόλιν, ἡ ὁποία ἀμέσως ἀπεστάτησεν ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῆς Σπάρτης. Μὲ παρόμοιον περίπου τρόπον ὁ Κόνων κατάρθρωσε νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὰς παρακειμένας εἰς τὴν Ρόδον νήσους.

Ἦδη, τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ὁ Κόνων ἐπέτυχεν ἀπὸ τὸν Πέρσην βασιλέα νὰ ὀρισθῆ συνάρχων τοῦ Ὁ Φαρνάβαζος καὶ μὲ ἐνισχύσεις τὰς ὁποίας ἔλαβον τὸ 394 π.Χ. οἱ δύο ἡγέται ἐπλευσαν εἰς τὸ στενὸν τὸ μεταξὺ τῆς Νισύρου καὶ τῆς Κνίδου, ὅπου εὐρίσκετο ὁ Σπαρτιατικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Πείσανδρον. Ἡ ναυμαχία αὐτὴ συνήφθη εἰς τὰ ὕδατα τῆς Νισύρου καὶ εἶχε στρατιάν σημασίαν διὰ τὰς παρὰ τὴν Καρίαν νήσους, διότι ἐπεσφράγισε τὴν μοῖραν τῶν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν. Ὁ Ξενοφῶν, ἱστορῶν ἐπεισοδιακῶς τὴν ναυμαχίαν (Δ, Γ, 10 κ. ἐ.), ἀναφέρει ὅτι τὰ πλοῖα τοῦ Πείσανδρου ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερα ἀπὸ τὰ πλοῖα τοῦ ἠνωμένου στόλου τοῦ Κόνωνος καὶ τῶν Περσῶν, ἐνῶ ὁ Διόδωρος (ΙΔ', 79) ἀναβιβάζει τὸν μὲν στόλον τοῦ Πείσανδρου εἰς ὀγδοήκοντα πέντε τριήρεις, διὰ τὰ πλοῖα δὲ τοῦ Κόνωνος ἀναφέρει ὅτι ἦσαν πλέον τῶν ἐνενήκοντα. Ὁ Φαρνάβαζος ἡγεῖτο τοῦ φοινικικοῦ στόλου. Ὁ Κόνων ἡγεῖτο τῆς Ἑλληνικῆς μοίρας, ἀποτελουμένης

ἀπὸ ἐξορίστους δημοκρατικούς καὶ μισθοφόρους, δεδομένου ὅτι οὐδεμία πόλις ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν μοῖραν τοῦ Κόνωνος (Δημοσθ. πρὸς Λεπτίνην 68, Πλάτωνος *Μενέξενος* 245a). Ὁ ὑπὸ τὸν Κόνωνα στόλος παρετάχθη ἔχων ὀπισθεν αὐτοῦ τὴν Νίσυρον καὶ ἐμπρὸς ἀπὸ τὰς Φοινικικὰς τριήρεις, ὥστε νὰ δίδεται ἡ ἐντύπωσις εἰς τοὺς ἀντιπάλους ὅτι ὁ στόλος ὅλος ἦτο Ἑλληνικός. Οἱ σύμμαχοι τοῦ Πείσανδρου κατεῖχον τὸ πρὸς τὴν Κνίδον τμήμα τοῦ στενοῦ. Ἡδὴ ὁμως πρὸ τῆς ναυμαχίας οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν ἐθορυβήθησαν, καθὼς εἶδον τὴν καταφανῆ ὑπεροπλίαν τοῦ Κόνωνος καὶ ἐγκατέλειψαν τὸν Πείσανδρον, τραπέντες εἰς φυγὴν ἄλλοι πρὸς τὴν Κνίδον καὶ ἄλλοι εἰς τὰς παρακειμένας νήσους. Ὁ Πείσανδρος, κατέχων τὸ δεξιὸν μέρος πρὸς τὴν Κνίδον, ἐνεπλάκη μὲ τοὺς ἐχθρούς. Ἐμβολισθέντος τοῦ πλοίου του, συνέχισε νὰ μάχεται γενναίως φονευθεὶς τελικῶς, ἡ δὲ ναυαρχίς του ἐξώκειλεν εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν, ἐνῶ τὰ λοιπὰ πλοῖα τῶν Σπαρτιατῶν διὰ καταλλήλου ἐλιγμοῦ τοῦ Κόνωνος ἐπαγιδεύθησαν εἰς τὴν ἀκτὴν, καὶ οἱ πλείστοι τῶν ἀνδρῶν, ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν ξηρὰν, ἐσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς. Ὁ στόλος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων των κατεστράφη ὀλοσχερῶς, ἡ δὲ Σπάρτη ἔχασε πλέον διὰ παντός, εἰς τὸ στενὸν τῆς Νισύρου, τὴν κυριαρχίαν τῶν θαλασσῶν καὶ τοὺς συμμάχους τῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων.

Ὁ Κόνων, εὐφυδῶς πολιτευθεὶς, ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην του περιέπλεε τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίους πόλεις, *τούς τε Λακωνικοὺς ἄρμοστὰς ἐξήλαντον καὶ παρεμυθοῦντο τὰς πόλεις ὡς οὔτε ἀκροπόλεις ἐντειχίσαιεν ἐάσαιεν τε αὐτονόμους*, ἐξεδίωκον δηλ. τοὺς Λακεδαιμονίους ἄρμοστὰς καὶ καθησύχαζον τὰς πόλεις ὑποσχόμενοι ὅτι δὲν θὰ ἐγκαταστήσουν φρουρὰς εἰς τὰς ἀκροπόλεις καὶ θὰ τὰς ἀφήσουν αὐτονόμους, *οἱ δὲ ἀκούοντες ταῦτα ἤδοντό τε καὶ ἐπήνον καὶ ξένια προθύμως ἐπεμπον τῷ Φαρναβάζῳ*. Πράγματι, ὁ Κόνων συνεβούλευσεν ὀρθῶς τὸν Φαρνάβαζον νὰ μὴ ἐκδηλώσῃ τὰς προθέσεις του περὶ ὑποδουλώσεως τῶν πόλεων, ἵνα ἐπιτύχουν νὰ τὰς καθησυχάσουν, διότι ἄλλως ὄχι μόνον αἱ πόλεις θὰ ἀντίστησαν, ἀλλ' ἦτο δυνατόν ὅλη ἡ Ἑλλάς νὰ ἐξεγερθῇ καὶ συνασπισθῇ ἐναντίον των. Μετὰ τὴν νίκην του, ὁ Κόνων ἐπέτυχε τὴν ἀποστασίαν τῶν νήσων καὶ τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐν συνεχείᾳ τῶν Κυκλάδων, καὶ τέλος ἐπλευσεν εἰς Ἀθήνας, συναποκομίζων Περσικὸν χρυσόν, μὲ τὸν ὁποῖον καὶ προέβη εἰς ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν.

Ἡ Σπάρτη ἀπώλεσε, μαζὶ μὲ τὴν ναυτικὴν κυριαρχίαν, καὶ τὰς νήσους καὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καταλυθείσης οὕτω τῆς ἐφημέρου ἡγεμονίας τῆς. Παρὰ τὰς ἥττας ὁμως τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ Σπάρτη, παρὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἡγεμονίας τῆς, δὲν ἔμεινεν ἀδρανής. Διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς δημιουργηθείσας δυσχερείας, ἀπεφάσισε νὰ τερματίσῃ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, ἐπὶ θυσίᾳ βεβαίως τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, παραδώσασα αὐτοὺς

εις τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν. Ἔστειλεν ὅθεν ἡ Σπάρτη τὸν Ἀνταλκίδα πρὸς τὸν Τιρίβαζον, στρατηγὸν καὶ προσωπικὸν φίλον τοῦ βασιλέως, ἵνα ζητήσῃ εἰρήνην καὶ ταύτης οἶσπερ βασιλεὺς πάλαι ἐπεθύμει. Ἐπεθύμει δὲ ὁ βασιλεὺς τὰς μὲν Ἑλληνικὰς πόλεις ὑποδούλους, τὰς δὲ νήσους αὐτονόμους καὶ φόρου ὑποτελεῖς. Ταῦτοχρόνως ἐπεσκέπτετο τὸν Τιρίβαζον πολυμελῆς ἀντιπροσωπεία τῶν Ἀθηναίων, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κόνωνα καὶ πρέσβεις τῶν Βοιωτῶν, τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Ἀργείων, ἦτις ἐπρότεινε συμμαχίαν μετὰ τῶν Περσῶν ἐπὶ τῶν ἰδίων περιπόου βάσεων μὲ τὸν Ἀνταλκίδα, μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν μόνον τῶν Ἀθηναίων ὅπως, ἐκτὸς τῆς αὐτονομίας τῶν νήσων, παραμείνουν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν ἡ Λήμνος, ἡ Ἴμβρος καὶ ἡ Σκύρος. Ἄλλ' ὁ Ἀνταλκίδας ἐπέμενε ἐπὶ τῆς αὐτονομίας ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν νήσων. Καὶ ὁ μὲν Τιρίβαζος συνεφώνει μὲ τὰς ἀπόψεις τῶν Σπαρτιατῶν, ἡ εἰρήνη ὅμως, λόγῳ τῶν ἀντιρρήσεων τῶν Ἀθηναίων, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ συναφθῇ, τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ὁ Τιρίβαζος, φοβούμενος νὰ ταχθῇ ἐμφανῶς μὲ τὸ μέρος τῶν Λακεδαιμονίων, χωρὶς νὰ ἔχη τὴν πρὸς τοῦτο προηγουμένην συγκατάθεσιν τοῦ βασιλέως, ἐνίσχυσε αὐτοὺς κρυφίως διὰ χρημάτων, διὰ νὰ ἀυξήσουν τὸν στόλον των, ὥστε νὰ ἀναγκασθοῦν οἱ Ἀθηναῖοι, πρὸ τῶν μεγαλύτερων δυνάμεων τῆς Σπάρτης, νὰ ἀποδεχθοῦν τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης. Συγχρόνως δὲ ὁ Τιρίβαζος ἐφυλάκισε τὸν Κόνωνα ὡς δῆθεν προδίδοντα τὸν βασιλέα, καὶ ἀνεχώρησε διὰ τὰ Σοῦσα, ἵνα ἐκθέσῃ τὴν κατάστασιν καὶ λάβῃ ὀδηγίαν. Ἀλλὰ, καθ' ὃν χρόνον ὁ Τιρίβαζος εὐρίσκετο εἰς Σοῦσα, ὁ βασιλεὺς ἔστειλε τὸν Στρούθαν, στρατηγὸν καταστήσας μετὰ δυνάμεως Λακεδαιμονίου, πολεμήσοντα (Διόδ. ΙΔ', 99).

Ὁ Στρούθας ἐφέρετο ὅθεν ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ φιλικῶς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, πᾶν τὸ ὅποιον δὲν ἠνέχθη ἡ Σπάρτη, ἦτις καὶ ἀπέστειλε τὸν Θίβρωνα, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν. Εἰς μίαν σύγκρουσιν ὅμως παρὰ τὴν πεδιάδα τοῦ Μαιάνδρου, ὁ Στρούθας ἐπετέθη αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τῶν δυνάμεων τῶν Σπαρτιατῶν, ἐφόνησε τὸν Θίβρωνα καὶ διέλυσε τὸν στρατὸν του. Τὸ 390 π.Χ., οἱ Ρόδιοι ἐξόριστοι ὀλιγαρχικοὶ καὶ ἀντιπροσωπεία τῶν ἄλλων νήσων, μετὰ τῶν τῶν ὁποίων καὶ ἡ Νίσυρος, ἐπεσκέφθησαν τὴν Σπάρτην καὶ ἐζήτησαν ὅπως τοὺς βοηθήσῃ νὰ ἀποκαταστήσουν ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, ἀντὶ τῶν δημοκρατικῶν τοιούτων, τὰ ὁποῖα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νήσους τὸ 394 τῆς βοηθεία τοῦ Κόνωνος. Ἐπειδὴ ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν νήσων καὶ μάλιστα τῆς Ρόδου ἦτο ἀξιόλογος, ἐπρόκειτο δὲ περὶ πλουσιῶν νήσων, οἱ Σπαρτιάται ἀπεφάσισαν καὶ ἔστειλαν τὸν Ἐκδικὸν μὲ ὀκτὼ πλοῖα. Ἡ μικρὰ Σπαρτιατικὴ μοῖρα ἐπλευσε κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς κατάντι τῆς Νισύρου ἀκτὰς τῆς Κνίδου καὶ παρέμεινε ἐκεῖ ἀπρακτοῦσα, διότι οἱ δημοκρατικοὶ τῶν νήσων διέθετον ἤδη στόλον ἰσχυρότερον τοῦ ἰδικοῦ της. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως

ἔφθασαν Σπαρτιατικαὶ ἐνισχύσεις ἐκ δώδεκα πλοίων ὑπὸ τὸν Τελευτίαν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἠνώθησαν καὶ ἑπτὰ Σαμιακὰ πλοῖα. Ὁ Τελευτίας, ἀναλαβὼν τὴν ἡγεσίαν τοῦ στόλου, ἐπλευσεν εἰς Ρόδον, αἰχμαλωτίσας καθ' ὁδὸν δέκα Ἀθηναϊκὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Φιλοκράτην τὸν Ἐφιάλτου, κατέλαβε τὴν νῆσον, ἀποκατέστησε τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ ἐν συνεχείᾳ κατέλαβε καὶ τὰς ὑπολοίπους νήσους, ἐν αἷς καὶ τὴν Νίσυρον, καὶ ἐγκατέστησε φιλολακωνικὰς διοικήσεις, συνέχισε δὲ περιπλέων τὰς νήσους καὶ εἰσπράττων τοὺς καθορισθέντας φόρους. Τὸ 388 π.Χ. ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἰερακος, ὅστις συνεκέντρωσε τὸν στόλον καὶ παρέμεινε ναυλοχῶν εἰς Ρόδον.

Ἡ Σπάρτη ἦτο πεπεισμένη, ὅτι ἡ ἐπανάκτησις τῆς ἡγεμονίας δὲν ἦτο δυνατὴ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Περσῶν καὶ ἐὰν δὲν ἀποκαθίστατο ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν πάλιν οἱ Πέρσαι ἠδύναντο γὰ ἐπιβάλλουν. Ἔστειλε λοιπὸν ἐκ νέου τὸν Ἀνταλκίδα μὲ ὀγδοήκοντα πλοῖα, μὲ τὰ ὁποῖα οὗτος ἀπέκλεισε τὸν διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ἀνεφοδιασμὸν τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τὰς ἐκ Πόντου ἀποικίας των, ἐν συνεχείᾳ δὲ συνηντήθη μὲ τὸν φίλον του Τιρίβαζον καὶ προέβη εἰς συνεννοήσεις ἐπὶ τῶν ὄρων εἰρηνεύσεως. Ἀπὸ κοινοῦ δὲ ἀμφοτέροι, ὁ Ἀνταλκίδας καὶ ὁ Τιρίβαζος, μετέβησαν εἰς τὴν Περσικὴν αὐλὴν εἰς τὰ Σοῦσα, ὅπου ἔλαβον τὴν συγκατάθεσιν τοῦ βασιλέως, καὶ ταῦτοχρόνως συνήφθη συμμαχία μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ Περσῶν, ὥστε, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ ἤρνοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι ἢ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες τοὺς ὄρους τοῦ βασιλέως, νὰ ὑπάρχη ἡ μεταξὺ τῶν δύο συμφωνία. Ὁ Τιρίβαζος ἀπέφυγε τὰς περαιτέρω διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, θεωρήσας αὐτὰς περιττάς, ἐφ' ὅσον πλέον ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς συμμαχίας μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ περιωρίσθη νὰ καλέσῃ τοὺς πρέσβεις τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων, ὅχι διὰ νὰ συζητήσῃ μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀνακοινώσῃ ἀπλῶς εἰς αὐτοὺς τὸ κείμενον τῶν ὄρων εἰρήνης τοῦ βασιλέως. Οἱ ὄροι οὗτοι, ὡς διεσώθησαν, ἦσαν οἱ ἀκόλουθοι: *Ἀρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον τὰς μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι καὶ τῶν νήσων Κλαζομενὰς καὶ Κύπρον, τὰς δὲ ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας αὐτονόμους ἀφεῖναι πλὴν Δήμνου καὶ Ἰμβρον καὶ Σκύρον· ταύτας δὲ ὥσπερ τὸ ἀρχαῖον εἶναι Ἀθηναίων. ὁπότεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχωνται τούτοις ἐγὼ πολεμήσω μετὰ τῶν ταῦτα βουλομένων καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλατταν καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασιν.* Εἰς τὴν ἱστορίαν, ἡ εἰρήνη αὕτη, ἡ ὁποία ὑπηγορεύθη ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ ἐξ ἀνάγκης ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὠνομάσθη Ἀνταλκίδειος εἰρήνη. Συνήφθη τὸ 387 π.Χ., τὸ δὲ κείμενόν της ἐχαράχθη εἰς στήλας, ὡς λέγει εἰς τὸν *Παναηγυρικόν* τοῦ Ὀϊσοκράτης, αἱ ὁποῖαι ἐστήθησαν εἰς τὰ ἱερά τῶν ναῶν τῶν πόλεων καὶ τῶν νήσων καὶ εἰς τὰ κοινὰ ἱερά. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα: Δὲν ἐπρόκειτο περὶ συμβάσεως εἰρήνης, διότι δὲν συνήφθη ὑπὸ ὅου τοῦλάχιστον ἐμπολέμων συμβαλλομένων, ἀλλ' ἐπεβλήθη

μονομερῶς ὑπὸ τῶν Περσῶν, μὲ τὸν πρόσθετον ὄρον ὅτι ὅστις δὲν θὰ τὴν ἀπεδέχετο θὰ ἀντιμετώπιζε τὸν ἀπὸ κοινοῦ πόλεμον τῶν Περσῶν καὶ τῶν ἀποδεχθέντων αὐτήν. Δὲν ἐχρειάζετο δὲ οὐδὲ κἂν ἀποδοχὴν. Ὡμοίαζε μᾶλλον μὲ ὄρους τοὺς ὁποίους συνήθως ἐπιβάλλει νικητῆς εἰς τὸν ἐξουθενωμένον ἡττημένον καὶ οὐχὶ μὲ συμφωνίαν εἰρήνης. Ἡ Περσία ἀπέκτα κυριαρχικὰ δικαιώματα ἐφ' ὧν ἀνεξαιρέτως τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐκ τῶν νήσων ἐπὶ τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Κύπρου, ἀκριβῶς δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, δαπάναις, ἀναλώμασι καὶ διὰ λογαριασμὸν τοῦ ὁποίου διεξήγετο ὁ κατὰ τῆς Περσίας πόλεμος. Σημειωτέον ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐλεύθεροι καὶ δὲν τὰς κατέλαβεν οὔτε κατέκτησεν ὁ Πέρσης μονάρχης, ἀλλ' ἀπλῶς ἐξεχωροῦντο εἰς αὐτόν, παρὰ τὴν θέλησίν των, ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἀδελφῶν των. Αἱ λοιπαὶ πόλεις καὶ νῆσοι τῆς Ἑλλάδος καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας θὰ παρέμενον αὐτόνομοι. Ἄλλ' ἡ αὐτονομία αὕτη ἦτο παντελῶς εἰκονικὴ καὶ ἄνευ νοήματος, ἐφ' ὅσον αὗται δὲν διέθετον τὴν ἀναγκαίαν στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν διὰ νὰ προασπίσουν τὴν αὐτονομίαν των καὶ ἔναντι τῶν ὀρεγομένων αὐτὰς Περσῶν καὶ ἔναντι τῶν ἰσχυρῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι διεξεδίκουν τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν δι' ἐμμέσων τρόπων καὶ κυρίως διὰ τῆς μεθόδου τῶν συμμαχιῶν. Ἡ Λήμνος, ἡ Σκύρος καὶ ἡ Ἴμβρος, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἐγκατασταθῆ Ἀθηναῖοι κληροῦχοι καὶ ἐθεωροῦντο τμήματα τῆς Ἀττικῆς, παρεχωρήθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ Σπάρτη οὐδὲν ἐμφανῶς ἔλαβε. Τοῦναντίον μάλιστα, ὁ ὄρος τῆς αὐτονομίας συνεπήγετο τὴν διάλυσιν τῆς ἡγεμονίας της. Ἐμμέσως ὅμως τὰ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονικὰ δικαιώματά της διετηρήθησαν, καθ' ὅσον δι' ἰδίας συμφωνίας ἡ Σπάρτη ἀνελάμβανε νὰ ἐπιτηρῇ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὄρων τοῦ βασιλέως, καὶ οὕτως αὐτομάτως καθίστατο ρυθμιστὴς τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων, βεβαίως ὅμως ὡς τοποτηρητῆς τῆς Περσίας. Ἡ Ἀνταλικίδειος εἰρήνη ὑπῆρξε βαρύτερον καὶ ἀνεπανόρθωτον πλήγμα καὶ κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης καὶ κατὰ τῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων. Ἐκλόνισε καὶ ἐξηφάνισε καὶ τὰ μικρὰ κατάλοιπα ἐμπιστοσύνης τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων πρὸς ὄλους τοὺς Ἕλληνας, καὶ δὴ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, οἱ ὁποῖοι τόσον ὠμῶς κατεπάτουν δοθείσας ὑποσχέσεις. Ἔσπειρε τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὴν ἀνασφάλειαν εἰς τὰς νήσους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διὰ τὸ μέλλον, ἐφ' ὅσον παρεδίδοντο εἰς τὸ ἔλεος τῶν Περσῶν. Κατέφερον ἀνεπανόρθωτον πληγὴν εἰς τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν υπερηφάνειαν τῆς Ἑλλάδος ὀλοκλήρου, καθ' ὅσον ρυθμιστῆς τῶν ἐνδοελληνικῶν διαφορῶν καθίστατο ὁ Πέρσης βασιλεὺς. Καί, τέλος, ἐνέτεινε τὴν περαιτέρω διχόνοιαν καὶ τὸ μῖσος μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν πόλεων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, διότι τώρα ὄλοι ἐπεκαλοῦντο τὴν αὐτονομίαν τῶν ἀσθενῶν καὶ μικρῶν πόλεων, διὰ νὰ δύνανται νὰ κατισχύουν εὐκολώτερον αὐτῶν. Πρά-

γματι, τὴν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην ἠκολούθησαν ἐπὶ μακρὸν φθοροποιοὶ πόλεμοι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἐξηφάνισαν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὴν τελευταίαν ἠθικὴν, ὕλικὴν καὶ ἔθνικὴν ἰκμάδα τοῦ ἔθνους καὶ ἐξεμηδένισαν κάθε δυνατότητα μελλοντικῆς ἐνότητος. Κῦμα ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως κατὰ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης ἠγέρθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν ὑγιᾶς σκεπτομένων, καὶ κυρίως τῶν πόλεων καὶ νήσων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀκόμη καὶ ἐπίλεκτοι Σπαρτιᾶται ἔκριναν μετ' αὐστηρᾶς ἀποστροφῆς τὴν Σπάρτην, ὡς ὁ Ἀγησίλαος, ὁ ὁποῖος ἀπεφάνητο τὴν Σπάρτην τοῖς Πέρσais ἐκδότους πεπονημένην τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἕλληνας (Διόδ. ΙΕ', 19).

8. Κατὰ τὴν λήξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τὴν διάλυσιν τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ἡ Νίσυρος ἀντιμετώπιζε τὰ κάτωθι προβλήματα. Πρῶτον, τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς πρόβλημα καὶ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως τῆς νήσου, ὡς αὕτη διεμορφώθη καὶ ἐξελίσσετο τότε. Δεύτερον, τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεών της μετὰ τῆς νέας ἠγέτιδος, τῆς Σπάρτης, καὶ τῆς θέσεώς της ἐντὸς τῆς νέας συμμαχίας. Τρίτον, τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεών της μετὰ τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἦτταν τῶν κατῶρθωσαν ἐν μέρει νὰ ἀνασυντάξουν τὴν ναυτικὴν τῶν δυνάμιν. Τέταρτον, τὸ πρόβλημα τῆς ἐπεκτατικῆς βουλιμίας τῶν Περσῶν.

Ὁ πόλεμος ἐπέφερε πολλὰς διαφοροποιήσεις ἐπὶ τῆς πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς δομῆς τῆς Νισύρου. Ὑπῆρξε μακροχρόνιος καὶ σκληρὸς ἀγὼν ἀλληλοεξοντώσεως τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ δευτέρα φάσις αὐτοῦ διεδραματίσθη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Νισύρου καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶχε πλέον ἐμφανεῖς ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς νήσου, τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον, καθ' ὅσον, ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως, κατέστη τὸ ἐπίκεντρον τῆς πολεμικῆς δραστηριότητος τῶν ἐμπολέμων. Αὐτὴ αὕτη ἡ θέσις τῆς Νισύρου, κειμένης εἰς ἐννέα μιλλίων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Τριοπίου ἀκρωτηρίου καὶ πλησίον τῆς Κνίδου, ἰσχυρᾶς ναυτικῆς καὶ χερσαίας βάσεως καὶ ἕδρας τῆς σατραπείας τῆς Καρίας, εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν τοῦ στομίου τοῦ Κεραμείου κόλπου, προσέδιδεν εἰς τὴν νῆσον μεγάλην στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν σημασίαν. Ὁ κατέχων τὴν Νίσυρον ἐμπόλεμος καὶ ἐλέγχων τὸ στενὸν ἀπέκτα αὐτομάτως σημαντικὰ πλεονεκτήματα. Ἡ πολιτικὴ τῆς σημασία συνίστατο, ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὸ ὅτι εὐρίσκετο μεταξὺ Ρόδου καὶ Κῶ, ἦτοι μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων, πλουσιωτέρων καὶ πλέον ἀξιολόγων νήσων τοῦ συγκροτήματος τῶν Νοτίων Σποράδων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ὅτι ἠδύνατο ἀνέτως καὶ ταχέως νὰ παρακολουθῆ τὰς διαδραματιζομένας ἐξελίξεις εἰς τὴν Κνίδον, ἡ ὁποία εἶχε καταστῆ τὸ κέντρον τῶν ζυμώσεων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν, τοῦλάχιστον ἐπὶ σατραπείας τοῦ Τισσαφέρνους καὶ τοῦ Τιθραύστου. Ἡ Νίσυρος ὅμως ἦτο νῆσος μικρά, πτωχὴ καὶ ὀλιγάνθρωπος. Αὐτὴ δὲ ἀκριβῶς ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς στρατηγικῆς καὶ πολι-

τικῆς σημασίας τῆς ἀφ' ἑνός, ἡ ὁποία ἦτο μεγάλη, καὶ τῆς ἐλλείψεως πάσης ἰσχύος ἀφ' ἑτέρου, καθίστων δραματικὴν τὴν κατάστασίν τῆς, ἐφ' ὅσον, ἀδυνατοῦσα νὰ κατοχυρώσῃ τὴν ἀσφάλειάν τῆς δι' ἰδίων μέσων, ὥστε νὰ εἶναι αὐτόνομος, ὑπέκυπτεν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὸν ἐκάστοτε ἰσχυρόν. Ὁ ἐκάστοτε ἐκ τῶν ἐμπολέμων ἐπικρατῶν εἰς τὴν Νίσυρον, ἂν δὲν προέβαινε εἰς δῆωσιν αὐτῆς ὡς κατακτητῆς τῆς, ἀφοῦ τὴν ἐξεμεταλλεύετο ὅσον ἠδύνατο, ἐγκαθίστα ἐκ τῶν ἐντοπίων ἰδίας ἀρχὰς φιλικῶς προσκειμένης πρὸς αὐτόν, αἱ ὁποῖαι κύριον ἔργον εἶχον τὸν διωγμὸν τῶν ἀντιπάλων. Ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ ἐκ φύσεως σύνεσις τῶν Νισυρίων δὲν ἐπέτρεψαν, βεβαίως, νὰ προσλάβῃ ὁ διχασμὸς τὰς διαστάσεις καὶ τὴν ἀγριότητα τὰς ὁποίας προσέλαβεν εἰς ἄλλας πόλεις καὶ νήσους. Οὔτε αἱ πολιτικαὶ ἀντιθέσεις ἦσαν τόσον ἰσχυραὶ, ὥστε νὰ ἐπιτρέψουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ πάθους. Ὅπωςδὴποτε ὁμοῦ ὁ διχασμὸς ἐπῆλθεν. Ἐξ αἰτίας δὲ ὄλων τούτων, οὔτε τὸ πολίτευμα ἐλειτούργει καλῶς, οὔτε ὁ δημόσιος βίος ἐξειλίσσεται ὁμαλῶς. Ὁ Δῆμος ἀπεδυναμώθη, ἡ δὲ ἐξουσία ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀνταμοιβὴ τῶν ἀξίων καὶ ἐντίμων πολιτικῶν καὶ ἐγένετο ἡ λεία τῶν ἐπιτηδείων καὶ τῶν ἐγκαθέτων. Αἱ ἀνταγωνιζόμεναι μερίδες τῶν δημοκρατικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν, καταλαμβάνουσαι κατὰ καιροῦς τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐγκαθιστάμεναι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἢ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀναλόγως, προέβαινον εἰς διωγμὸν τῶν ἀντιπάλων τῶν, διωγμὸν τοῦ ὁποίου τὰ κίνητρα δὲν ἦσαν πάντοτε πολιτικά. Ἐτέθησαν οὕτως ὑπὸ δοκιμασίαν θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ δημοσίου βίου τῶν Νισυρίων. Μὲ τὸ πέραν τοῦ πολέμου, ἡ Νίσυρος εὐρέθη εἰς μίαν βαρεῖαν ἀτμόσφαιραν ἀμφισβητήσεως τῶν κρατουσῶν ἀνεγνωρισμένων ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀξιών, εἰς μίαν θάλασσαν ἀσταθείας, εἰς ἀταξίαν καὶ κατάπτωσιν. Εἰς τοῦτο συνέβαλον βεβαίως ἀποφασιστικῶς, πλὴν τῆς ἐκ τοῦ πολέμου ἀρρῦθμος καταστάσεως, καὶ αἱ σημειωθεῖσαι διαφοροποιήσεις εἰς τὴν πληθυσμιακὴν σύνθεσιν τῆς νήσου, ἡ μείωσις τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἔντασις τῆς ἀστυφιλίας. Ἡ οἰκονομία τῆς νήσου ὑπέστη βαθεῖας ἀλλαγὰς καὶ ἀναπροσαρμογὰς εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν καιρῶν καὶ τοῦτο ἐπηρέασε τὴν κοινωνικὴν δομὴν. Παρ' ὅλον ὁμοῦ τὸν ἰσχυρὸν καθολικὸν κλονισμὸν τὸν ὁποῖον ὑπέστησαν οἱ Νισύριοι, διετήρησαν ἀλώβητον καὶ ἀκεραίαν τὴν ἐθνικὴν τῶν παρουσίαν. Δὲν ἐνέδωσαν εἰς τὸν ἀκαταμάχητον πειρασμὸν τοῦ Περσικοῦ χρυσοῦ καὶ ἔθεσαν πάντοτε ὑπεράνω τῶν παθῶν, τῶν ἀλλαγῶν, καὶ τῶν ἀτομικῶν τῶν συμφερόντων, τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν τῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἐναντι τῶν Περσῶν ἀσφαλείας ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος παράγων τῆς ἀκολουθητέας ἐκάστοτε πολιτικῆς.

Ἰστορήθη ἤδη ἡ ἐναντι τῆς Νισύρου, ὡς μέλους τῆς συμμαχίας, πολιτεία τῶν Ἀθηναίων. Ἡ νίκη τοῦ Λυσάνδρου καὶ ἡ διάλυσις τῆς συμμαχίας ὑπὸ τὸ κλίμα πολλῶν ψευδαισθησέων ἐχαιρετίσθη καὶ ἐν Νισύρῳ ὡς ὀρ-

σημον τῆς ἐλευθερίας. Ἄλλ' ἡ ἀπογοήτευσίς ἐπῆθλε ταχεῖα. Ὁ Λύσανδρος δὲν ἐφάνη οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν διατεθειμένος νὰ θυσιάσῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, διὰ νὰ προσφέρῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Νίσυρον. Αἱ περὶ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος διακηρύξεις τῆς Σπάρτης διαρκοῦντος τοῦ πολέμου ἔμειναν ὡς ἡχὼ μιᾶς ἀπομεμακρυσμένης ἐλπίδος. Ἡ ζῶσα πραγματικότητα ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Λυσάνδρου, ἡ ὁποία οἰστρηλατεῖτο ἀπὸ τὸ ὄραμα μιᾶς ἡγεμονίας τῆς πατρίδος του. Οἱ Νισύριοι ἐπίστευον πάντοτε ὅτι ἡ νίκη τῆς Σπάρτης θὰ ἀποκαθίστα καὶ τὰ κυριαρχικὰ τῶν δικαιώματα ἐπὶ τῆς νήσου των. Ἡ Σπάρτη δὲν ἄφηνεν οὐδεμίαν εὐκαιρίαν νὰ μὴ τονίσῃ, κατὰ τὸν πλεόν ἐπίσημον καὶ κατηγορηματικὸν τρόπον, ὅτι ἐμάχετο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων. Ἡ λιτότης καὶ ἡ εἰλικρίνεια τοῦ χαρακτῆρος τῶν Σπαρτιατῶν, ἡ γενναιοῦτης καὶ ἡ ἀπλότης των, ἡ ἀπουσία πάσης ἐπιδειξέως, ἡ προσήλωσις εἰς τὰς πατρίδας συνηθείας, ἡ ἔλλειψις πάσης ἐπεκτατικῆς ἢ κατακτητικῆς βλέψεως ἐπεβεβαίουν τὰς διακηρύξεις αὐτάς. Ἄλλ' εἰς τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἦτο τοιαύτη ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, ὥστε, καὶ ἂν ἀκόμη ἤθελεν ἡ Σπάρτη, δὲν ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ τὰ ὑπεσχημένα. Ἄν δὲν ἀνελάμβανεν αὐτὴ, κάποιος ἄλλος θὰ ἐπωφελεῖτο νὰ ιδρύσῃ τὴν νέαν ἡγεμονίαν. Ἄλλο τὸ θέμα, ὅτι ἡ Σπάρτη ἦτο ἐξ ἀντικειμένου ἀπρόσφορος δι' ἔν τοιοῦτον ἐγχείρημα. Ὁ δὲ Λύσανδρος, ὁ ἀναμφισβήτητος καὶ πανίσχυρος νικητῆς, οὐδένα δισταγμὸν πρὸς τοῦτο ἠσθάνθη. Ὁ θεοποιηθεὶς ἡγέτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιστρέψῃ ὡς ἄσημος στρατιώτης εἰς τὸ μικρὸν καὶ ἄγριον στρατόπεδον τῆς πατρίδος του. Ὁ Λύσανδρος, ἐπὶ πλεόν, ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ἔξαρσις τοῦ πόθου τῆς ἐλευθερίας δὲν ἠδύνατο νὰ περισταλῇ, εἰ μὴ μόνον μὲ μέτρα βίαια, καὶ ὅτι μία ἡγεμονία δὲν ἠδύνατο νὰ βασιζέται ἐπὶ τῆς ἐθελουσίας ἀποδοχῆς τῆς ὑπὸ τῶν ἡγεμονουμένων. Ἡ ἡγεμονία ἐχρειάζετο ἓνα σύστημα ὑποταγῆς καὶ βίας. Ἡ ἡγεμονία δὲν εἶναι ἐνότης. Διὰ τοῦτο καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην του ἐγκατέστησε καὶ εἰς τὴν Νίσυρον τὸ ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα. Ἡ ἐγκατάστασις ὅμως τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος δὲν ἐγένετο κατόπιν πολιτικοῦ ἀγῶνος καὶ τῆ συναινέσει τοῦ λαοῦ τῆς Νισύρου. Ἐπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου, ὄχι μόνον ὡς ἄρνησις τοῦ πρώην ἰσχύοντος δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, οὔτε ὡς διάδοχον πολίτευμα ἐνὸς ἄλλου πολιτεύματος, ἀλλ' ἐπετάχθη ὡς μέσον ἀστυνομεύσεως τῆς νήσου καὶ ἐλέγχου τῆς νομιμοφροσύνης τῶν πολιτῶν πρὸς τὴν νέαν ἡγέτιδα πόλιν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ μεταπολίτευσίς ἔλαβε βίαιαν μορφήν. Οἱ δημοκρατικοί, ὡς ὑπεύθυνοι ὄλων τῶν συμφορῶν, ὡς καταπροδίδοντες τ' ἀληθῆ τῆς νήσου συμφέροντα, κατεδιώχθησαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιλογή τῶν προσώπων τὰ ὁποῖα ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Δῆμον δὲν ἐγένετο ὁμαλῶς καὶ διὰ τῶν συνήθων διαδικασιῶν, ὥστε οἱ ἀναδειχθησόμενοι νὰ ἔχουν τὰς ἀναγκαίας ἠθικάς, πολιτικάς καὶ λαϊκὰς βάσεις, ἀλλ' ὑπεδείχθησαν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου, ἐκ τῶν πλεόν ἀγρίων καὶ φανατισμένων προσω-

πικῶν του ὀπαδῶν, αἱ διώξεις τῶν ἀντιπάλων δὲν ἔγιναν μὲ πολιτικὰ μόνον κριτήρια. Προσωπικὰ μίση, ἀτομικὰ συμφέροντα, παλαιαὶ ἀντιδικαίαι, ἀνομολόγητοι ἐπιδιώξεις εὗρον τὴν ἱκανοποίησίν των ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς τιμωρίας τῶν ὑπευθύνων τῆς συμφορᾶς. Κῦμα βίας καὶ τρόμου ἐπεκράτησεν οὕτω καὶ εἰς τὴν Νίσυρον. Ταυτοχρόνως, ὁ Λύσανδρος, μὴ ἐμπιστευόμενος καὶ τὰς ὑπ' αὐτοῦ διορισθείσας δεκαρχίας ἐξ ἐντοπιῶν, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐλέγχεται, παρακολουθῆται καὶ καθοδηγῆται καὶ αὐτῶν ἢ δρᾶσις, ὤρισεν εἰς τὴν Νίσυρον ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους Σπαρτιάτας ἀρμοστάς, οἱ ὅποιοι συνεκέντρουν καὶ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν τὴν ὁποίαν ἤσκουν διὰ τῶν δεκαρχιῶν, καὶ ἐγκατέστησε μικρὰν φρουρὰν εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα, ὥστε ἡ διαρκὴς παρουσία κυρωτικῶν ὀργάνων νὰ ἀποθαρρύνῃ πᾶσαν ἀποπειραν ἐκτροπῆς καὶ νὰ κρατῆ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς βίας τοὺς μὴ νομιμόφρονας πολίτας. Οὕτε εἰς τοῦτο ἤρκεσθη ὁ Λύσανδρος. Ἡ ἕκτασις τῶν εὐθυνῶν, τὰς ὁποίας ἀνέλαβεν ἡ Σπάρτη, ἀπῆτει παντοῦ τὴν παρουσίαν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων, ἡ συντήρησις τῶν ὁποίων προϋπέθετε δαπάνας, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἡ Σπάρτη, ἡ ὁποία οὕτε καὶ εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ διαθέσῃ τοὺς ἀπαραιτήτους ἄνδρας. Κατέφυγεν ὅθεν ὁ Λύσανδρος εἰς φορολογίαν καὶ τῆς Νισύρου, πολὺ ἀγριωτέραν τῆς ἐπιβληθείσης εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ κατήρτισε τμήματα μισθοφόρων, τὰ ὁποῖα κατέστησαν ἀληθῆς μάλιστα τῆς Ἑλλάδος. Λέγεται, ὅτι ὁ Λύσανδρος, διὰ τοῦ τρόπου τῆς βαρείας ὑπερφορολογίας, κατάρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ χίλια τάλαντα, εἰς τὰ ὁποῖα προσετέθησαν καὶ τὰ τετρακόσια τάλαντα τὰ ὁποῖα ἐπερίσσευσαν ἀπὸ τὴν δοθείσαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Κύρου ὑλικὴν βοήθειαν, καὶ τὰ ὁποῖα ὁ Λύσανδρος μετέφερεν εἰς Σπάρτην. Οὕτως ἀντὶ τῆς προσδοκωμένης ἐλευθερίας ἡ Νίσυρος μετὰ τὴν νίκην τῆς Σπάρτης ἐδοκίμασε τὴν τιμωρίαν τοῦ ἠττημένου, ἐνῶ τὰ τοῦ πολέμου δεινὰ διεδέχθη ἢ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις δεινότερα ἐσωτερικὴ ἀναταραχὴ καὶ σκληρὰ κατοχὴ. Οἱ Νισύριοι δὲν ἐπρόλαβαν νὰ πανηγυρίσουν τὴν ἠτταν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὑπέστησαν τὴν δοκιμασίαν τῆς νίκης τῆς Σπάρτης. Ἡσθάνθησαν ὡς ἐκ τούτου βαθεῖαν ἀπογοήτευσιν, ἡ κατὰ τῆς Σπάρτης δὲ δυσφορία των ηὔξηθη κατακορύφως. Πέραν ὁμως ὄλων αὐτῶν, οὕτε ἡ ἔναντι τῶν Περσῶν ἀσφάλεια τῶν Νισυρίων καταχωρῶθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης. Εἶναι ἤδη γνωστὸν ὅτι, διαρκούσης τῆς τελευταίας φάσεως τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ Σπάρτη εἶχε προβῆ εἰς ἀπαραδέκτους ἐθνικὰς καὶ πολιτικὰς παραχωρήσεις πρὸς τοὺς Πέρσας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν βοήθειαν των. Καὶ αἱ παραχωρήσεις αὗται ἀφεῶρων κυρίως εἰς τὴν Ἰωνίαν καὶ τὴν Καρίαν, ὥστε ἡ Νίσυρος ἠσθάνθη τὸν Περσικὸν κίνδυνον τόσον ἐγγὺς ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε κατὰ τὴν πρόσφατον ἱστορίαν τῆς. Ἐπὶ πλέον, ἡ Σπάρτη, ἡ ὁποία ὑπετίθετο ὅτι ἀνέλαβε τὴν ἀσφάλειαν τῆς Νισύρου ἔναντι τῆς Περσίας, δὲν διέθετεν οὕτε ἐπαρκεῖς ἰδίας ναυτικὰς δυνάμεις

ούτε την ἐμπειρίαν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον. Ἀλλὰ καὶ ἂν διέθετε πάντα ταῦτα, πάλιν ἡ ἐθνικὴ ἀνασφάλεια τῆς Νισύρου ἦτο γεγονός, διότι ἡ Σπάρτη ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμον ἐνεπλάκη εἰς περιπετείας εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, αἱ ὁποῖαι ἀπερρόφησαν ἐκεῖ ὅλην τὴν δραστηριότητά της, ὥστε ἡ Νίσυρος καὶ ἡ ἀσφάλειά της περιῆλθον εἰς δευτέραν σειρὰν ἐνδιαφέροντος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου καὶ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ νέου εἰς τὰς σατραπείας τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Καρίας τοῦ Τισσαφέρνους τὸ 399 π.Χ., ὁ κίνδυνος τῆς καταλήψεως τῆς Νισύρου ὑπὸ τῶν Περσῶν κατέστη ἔκδηλος. Ὁ σατράπης τῆς Καρίας δὲν ὑπεκρίνετο πλέον, οὔτε ἀπέκρυπτε τὰς προθέσεις του. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς τιμωρίας τῶν νήσων τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Καρίας, ἐν αἷς καὶ ἡ Νίσυρος, αἱ ὁποῖαι παρέσχον βοήθειαν ἢ ὑποστήριξιν εἰς τὸν Κύρον, προητοιμάζετο νὰ καταλάβῃ αὐτάς. Ἀντιπροσωπεῖα τότε τῶν νήσων μετέβη εἰς Σπάρτην καὶ ἐζήτησε βοήθειαν, ἡ ὁποία καὶ παρεσχέθη. Ἀπέστειλε τότε ἡ Σπάρτη τὸν Θίβρωνα μὲ ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ἀλλ' οὗτος ἀπεδείχθη ἀκατάλληλος διὰ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὅποιον ἀπεστάλη. Ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ τὸν Τισσαφέρνην, ὁ ὁποῖος ἦτο γνωστός διὰ τὴν δολιότητα καὶ τὰ ἀνθελληνικά του αἰσθήματα, ἤρχισε μετ' αὐτοῦ συνεννοήσεις καὶ ἐπετέθη κατὰ τοῦ Φαραναβάζου, ἀπὸ τὸν ὅποιον ὀλιγώτερον ἐκινδύνουν οἱ Ἕλληνες. Παρὰ ταῦτα ὁμοῦ ἐνισχύθη παρ' ὄλων τῶν νησιωτῶν καὶ τῶν Νισυρίων. Τὸ ἴδιον συνέβη καὶ μὲ τὸν διάδοχόν του Δερκυλίδαν, ὥστε ἡ Σπάρτη ἠναγκάσθη τελικῶς νὰ τὸν διατάξῃ νὰ στραφῇ εἰς Καρίαν κατὰ τοῦ Τισσαφέρνους, ἀποστείλασα καὶ τὸν Φάρακα ὡς ναύαρχον, ὅστις περιέπλεε μὲ τὸν στόλον του εἰς τὰ περὶ τὴν Νίσυρον ὕδατα. Μόνον ὁ Ἀγησίλαος, ὁ ὁποῖος τελικῶς ἐστάλη ἐκεῖ, ἠκολούθησεν ὀρθὴν τακτικὴν. Διότι καὶ τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τῶν δεκαρχῶν τοῦ Λυσάνδρου διέλυσε καὶ σχετικὴν αὐτονομίαν ἀφήκεν εἰς τὰς νήσους καὶ τὴν Νίσυρον καὶ ἐν γένει συμπεριεφέρθη μετριοπαθῶς. Ἡ ὅλη πολιτεία του ἐξετιμήθη καὶ ὑπὸ τῶν Νισυρίων, οἱ ὁποῖοι ἐθελουσίως ἀπέστειλαν εἰς αὐτὸν ἐνισχύσεις εἰς ἄνδρας καὶ χρήματα. Ὁ Ἀγησίλαος κατήγγειλε τὴν ἀνακωχὴν μετὰ τοῦ Τισσαφέρνους, κατεσκεύασεν ἰσχυρὸν στόλον, διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς ἐπιχειρήσεις μέχρι τῶν Σάρδεων καὶ ἀνεπτέρωσε τὸ φρόνημα ὄλων, καὶ τῶν Νισυρίων, οἱ ὁποῖοι πολυτρόπως συνεισέφεραν τότε κάθε δυνατὴν ἐνίσχυσιν. Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Τισσαφέρνους καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς σατραπείας τῆς Καρίας ὑπὸ τοῦ Τιθραύστου, ὁ Ἀγησίλαος δὲν ἀπέκρυπτε τὰ ἄμεσα σχέδιά του, περὶ ἐκστρατείας εἰς τὰ βῆθη τῆς Περσίας καὶ σχηματισμοῦ ἰσχυροῦ στόλου πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐτοιμαζομένου μεγάλου στόλου τῶν Φοινίκων. Τὰ σχέδια αὐτά, ἀναποκρινόμενα εἰς παλαιούς καὶ μονίμους πόθους τῶν Νισυρίων, καθ' ὅσον οὕτω θὰ κατοχυροῦτο μονίμως ἡ ἀσφάλειά των, ἐπλημμύρισαν χαρὰν καὶ ἐνθουσιασμόν τὴν νῆσον καὶ ἀνεπτέρωσε τὰ ὄνειρα καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν κα-

τοίκων. Δυστυχῶς ὅμως, ἡ κακὴ μοῖρα ἠμπόδισε τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Ἀγησιλάου. Αἱ ἐνδοελληνικαὶ διαμάχαι εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἔθετον εἰς κίνδυνον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, ὥστε ἐχρειάσθη νὰ ἀνακληθῆ ἐπείγοντως ὁ Ἀγησίλαος, ἐγκαταλείψας τὸν στόλον εἰς τὸν Πείσανδρον, ἄνδρα γενναῖον μὲν ἀλλ' ἄπειρον καὶ τραχύν, ὁ ὁποῖος ἐκινεῖτο μεταξύ Κνίδου καὶ Νισύρου. Οἱ Νισύριοι ἀπεγοητεύθησαν ἅπαξ ἔτι καὶ ἡ κατὰ τῆς Σπάρτης καταφορὰ ἀνεβίωσε καὶ ἄλιν. Τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀπουσίας τοῦ Ἀγησιλάου καὶ τὰς δυσχερείας τῆς Σπάρτης ἐξεμεταλλεύθη πλήρως ὁ Κόνων, ὁ ὁποῖος ἔστειλε πράκτοράς του παντοῦ, καὶ εἰς τὴν Νίσυρον, ὑποσχόμενος αὐτονομίαν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ πατρίου δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Μετ' οὐ πολὺ, οἱ στόλοι τῶν Λακεδαιμονίων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Περσῶν καὶ τοῦ Κόνωνος ἀφ' ἑτέρου συνεκρούσθησαν εἰς τὸ στενὸν τῆς Νισύρου. Ὁ Πείσανδρος ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη, ἐκυριάρχησαν δὲ τῶν νήσων οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Κόνωνα. Καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ναυμαχίαν ἡ Νίσυρος εὐρέθη εἰς τὸ ἐπίκεντρον τοῦ ἀγῶνος. Ἡ τελευταία ναυτικὴ δύναμις τῆς Σπάρτης διελύθη, τὰ ὑπολείμματα δὲ αὐτῆς κατέφυγον εἰς Καρίαν, εἰς τὰς λοιπὰς νήσους καὶ τὴν Νίσυρον, ἡ ὁποία κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Κόνωνος, συμπραττόντων καὶ τῶν δημοκρατικῶν Νισυρίων, ἐξορίστων καὶ μὴ. Ἐπικολούθησε τότε ἐν Νισύρῳ ἡ συνήθης διαδικασία τῆς μεταπολιτεύσεως. Οἱ ἐπικρατήσαντες δημοκρατικοί, εἴτε ἐξορίστοι, εἴτε πράκτορες καὶ φίλοι τοῦ Κόνωνος, κατέλαβον τὴν ἀρχὴν, κατέλυσαν τὸ ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα, ἐξέβαλον τῆς νήσου τὴν φρουρὰν τῶν Σπαρτιατῶν, ἐξεδίωξαν τὸν ἀρμοστήν καὶ ἤρχισαν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν σειρὰν τῶν τοῦς κατὰ τῶν ὁπαδῶν τῆς Σπάρτης διωγμούς, τὰς δημεύσεις περιουσιῶν καὶ τὰ παρόμοια. Ὁ Κόνων ὑπεσχέθη ὅτι δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐγκατάστασιν ἰδίας φρουρᾶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς νήσου, καὶ ὅτι θὰ παρεχῶρει τὴν αὐτονομίαν εἰς τὴν Νίσυρον. Ἐτήρησε τὸν λόγον του καθ' ὃ μέτρον ἠδύνατο. Πράγματι, δὲν ἐγκατέστησεν ἰδίαν φρουρὰν εἰς τὴν Νίσυρον εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ἀπελθούσης Σπαρτιατικῆς τοιαύτης, ἀλλ' ἡ αὐτονομία, τὴν ὁποῖαν τόσον πομπωδῶς ἐξήγγειλεν, ἦτο αἰόλος. Οἱ φίλοι του κατεῖχον τὴν ἀρχὴν, οἱ ἀντίπαλοί του ἐξωντώθησαν καὶ ἡ αὐτονομία δὲν εἶχεν ἄλλο νόημα εἰ μὴ τῆς φιλίας καὶ συμμαχίας πρὸς τὸν Κόνωνα. Ὁ Κόνων, μετὰ τὴν ἐν Νισύρῳ νίκην του, ἔπλευσεν εἰς Ἀθήνας, ἀποκατέστησε πλήρως τὸ πολίτευμα καὶ μὲ τὸν Περσικὸν χρυσὸν ἀναφοδόμησε τὰ τεῖχη. Ἐπανελήφθη δὲ τότε, διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν, ἡ παλαιὰ ἱστορία. Τὸ 390 π.Χ. οἱ ἐξορίστοι ὀλιγαρχικοὶ ἐπέεζον τὴν Σπάρτην νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀποκατάστασιν των. Παρ' ὅλας τὰς ἤττας καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ στόλου τῆς, παρ' ὄλον ὅτι οὐσιαστικῶς ἡ ἐπὶ τῶν νήσων ἐξουσία τῆς εἶχε καταλυθῆ, ἐξηκολούθει ἡ Σπάρτη νὰ μένη προσηλωμένη εἰς τὴν σκιωδὴν πλέον ἡγεμονίαν τῆς, καί, παρὰ τὰς κρισίμους ὥρας τὰς ὁποίας διήρχετο, ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὸν τερματισμὸν καὶ τυ-

πικῶς τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου καὶ νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἐπὶ τῶν νήσων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κυριαρχίαν τῆς. Καὶ διὰ μὲν τὴν μετὰ τῶν Περσῶν εἰρήνην ἔστειλε τὸν Ἀνταλκίδαν, διὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὀλιγαρχικῶν εἰς τὰς νήσους καὶ τὴν Νίσυρον ἔστειλε τὸν Ἐκδικὸν μὲ ὀκτῶ πλοῖα. Ἡ δύναμις ὅμως τοῦ Ἐκδικοῦ ἦτο ἀνεπαρκῆς διὰ ν' ἀντιμεταπίσῃ τὸν ἰσχυρότερον στόλον τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν δημοκρατικῶν νησιωτῶν, ὁ ὁποῖος ἐναυλόχει εἰς Ρόδον. Διὰ τοῦτο ἐπλευσεν εἰς Νίσυρον καὶ ἠσφαλίσθη εἰς τὴν Κνίδον, ἀπρακτῶν καὶ ἀναμένων ἐνισχύσεις. Μετ' ὀλίγον, δέκα ἐννέα πλοῖα ἔφθασαν μὲ τὸν Τελευτίαν, ὁ ὁποῖος, μὲ δλόκληρον τὸν στόλον, ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς Ἀθηναίους, κατέλαβε τὴν Ρόδον καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν Νίσυρον. Ὁ Τελευτίας, καταλαβὼν τὴν νῆσον, ἐξεδιόξεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοὺς δημοκρατικούς, ἀνεκάλεσε τοὺς ἐξορίστους ὀλιγαρχικούς, ἐγκαθίδρυσεν εἰς τὴν Νίσυρον φιλολακωνικὴν διοίκησιν καὶ φρουρὰν καὶ ἤρχισε νὰ εἰσπράττῃ φόρους. Παρέμειναν δὲ οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς τὴν Νίσυρον μέχρι τοῦ 388 π.Χ., ὁπότε, γενομένης τῆς Ἀνταλκιδεῖου εἰρήνης, ἡ Νίσυρος ἔμεινεν ἐπ' ὀλίγον αὐτόνομος, ἐπῆλθε σχετικὴ ἐσωτερικὴ εἰρήνευσις καὶ ἀποκατεστάθη τὸ πάτριον δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἐπεκράτησε μὲν τότε γαλήνη εἰς τὴν Νίσυρον, ἀλλ' ἦδη τὸ πρόβλημα τῆς ἀσφαλείας τῆς ἐναντι τῆς Περσικῆς βουλμίας κατέστη ὀξύτερον.

Ἡ Ἀνταλκιδεῖος εἰρήνην ὑπῆρξεν ἡ πλέον πονηρὰ παγίς, τὴν ὁποίαν ἐμηχανεύθη ἡ Περσικὴ αὐλή, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν δούλωσιν τῶν παραλίων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τῶν νήσων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Διότι ἡ μὲν ἐπέκτασις τῆς Περσικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῶν πόλεων τῆς Ἀσίας ἐγένετο εὐθέως καὶ αὐτομάτως ἐξ ὀρισμοῦ τῆς παραγγελίας τοῦ βασιλέως, ἡ δὲ αὐτονομία τῶν νήσων ἦτο φαρισαϊσμός, καθ' ὅσον αὗται παρεδίδοντο εἰς τὸ ἔλεος τῶν Περσῶν, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχεν οὐδεμία δύναμις ἱκανὴ νὰ τὴν κατοχυρώσῃ. Διὰ τῆς εἰρήνης, οἱ πρωταγωνισταὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπεμακρύνθησαν εὐφυῶς ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ ἀφέθησαν νὰ σήπωνται μέσα εἰς τὸ τετραγαγμένον τέλημα τῶν ἀντιθέσεων τῶν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἐκλιπαροῦντες τὴν ἐκ Περσίας βοήθειαν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Νίσυρον ἐσημειώθη ὀργὴ καὶ ἀποθάρρυνσις. Ὁ Μέγας Βασιλεὺς καθίστατο κύριος τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων πόλεων, διένειμε κατὰ τὴν αὐθαίρετον θέλησίν του τὴν Ἑλλάδα ὡς τὸν συνέφερον, ἀνεγνωρίζετο ἐπιδικαιητῆς μὲ δικαίωμα ἀμέσου ἐπεμβάσεως εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα. Οὕτως ἡ Νίσυρος διὰ τῆς Ἀνταλκιδεῖου εἰρήνης ἐξετέθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως καὶ ὑπέκειτο εἰς τὴν ἐπιτροπὴν καὶ τὴν θέλησιν τῶν γειτόνων σατραπῶν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Νισύρου μέχρι τῆς Ἀνταλκιδεῖου εἰρήνης.

9. Ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, τυπικῶς διαλυθεῖσα διὰ τῆς Ἀνταλκιδεῖου εἰρήνης, ἐφ' ὅσον διὰ ταύτης καθιεροῦτο ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτονομίας,

παρέτεινεν εἰσέτι οὐσιαστικῶς τὸν βίον τῆς ἐπὶ τι διάστημα, καθ' ὅσον ἡ Σπάρτη ἀνελάμβανε τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς. Ὑπὸ πολλὰς προφάσεις συνέχισε τὴν κηδεμονίαν τῆς, ὅπου ἡδύνατο, ἐπεμβαίνουσα εἰς τὰ ἐσωτερικὰ Ἑλληνικῶν πόλεων. Αἱ Ἀθηναίαι ἠδυνήθησαν πολυτρόπως ἐκ τῆς Ἀνταλκιδείου συνθήκης, τὸ μὲν διότι δὲν ὑπεχρεοῦντο νὰ εὐρίσκωνται πλέον εἰς ἀφοπλισμόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπιβληθῆ διὰ τῆς συνθήκης εἰρήνης τῆς τερματισάσης τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, διότι ἀποκατέστησαν τὰ μακρὰ τεῖχη, ἡ δὲ ἀποκατάστασις τῶν εἶχεν ἐμμέσως ἀναγνωρισθῆ καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς Σπάρτης, τὸ δὲ διότι, ἀπερίσπαστοι ἀπὸ πολεμικὰς περιπετείας ἢ εὐθύνας διατηρήσεως μιᾶς ἡγεμονίας, ἐπεδόθησαν εἰς ἀνασυγκρότησιν τῶν ἐσωτερικῶν τῶν πραγμάτων. Δι' αὐστηρὰς πολιτικῆς περισυλλογῆς ἀποκατέστησαν τὰ δημόσια οἰκονομικά τῶν καὶ ἔλαβον πολλὰ κοινωνικὰ μέτρα πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τοῦ μεταπολέμου. Ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὑπενόμεον μὲ διπλωματικότητα τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Οἱ Σπαρτιάται ἐνεπλέκοντο εἰς συνεχεῖς φθοροποιούς ἀγῶνας πρὸς τὰς Θήβας καὶ τὴν Χαλκιδικήν, οἱ ὁποῖοι ἐμείωνον ἀνεπανορθῶτως τὸ κύρος τῆς Σπάρτης καὶ ἤγειρον κύματα ἀγανακτήσεως κατ' αὐτῆς. Μέγα μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐξηγεῖτο τότε ἐναντίον τῆς, ὅταν δὲ τὸ 377 π.Χ. ὁ Σφοδρίας ἐπεχείρησεν ἐν εἰρήνῃ νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀπέτυχεν, ἡ ἀναταραχὴ ἐγενικεύθη, ἡ Σπάρτη ἠττήθη εἰς Νάξον ἀπὸ τὸν Χαβρίαν καὶ ἔχασε τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τοῦ Ἴονιου. Ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τοῦ 371 π.Χ. καὶ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναίαι καὶ οἱ ἄλλοι ἐμπόλεμοι συνῆψαν μεταξύ τῶν εἰρήνην, ἐνῶ οἱ Θηβαῖοι ἠρνήθησαν νὰ τὴν ὑπογράψουν. Ἡ Σπάρτη ἐξεστράτευσεν τότε κατὰ τῶν Θηβῶν, ἀλλ' εἰς τὰ Λεῦκτρα ἠττήθη διὰ πρώτην φοράν κατὰ ξηρὰν καὶ ὑπεχώρησεν εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ὅμως ἤδη εἶχον ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ Ἀργεῖοι, προσχωρήσαντες εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν. Ἡ Σπάρτη πλέον ἀπώλετο δι' ὀλιγανθρωπίαν, οἱ δὲ Θηβαῖοι, ιδρύσαντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἡγεμονίαν, εἰσέβαλον εἰς Πελοπόννησον καὶ περιώρισαν τὴν Σπάρτην εἰς τὴν Λακωνίαν. Τίποτε δὲν ἔμενε πλέον εἰς τὴν Σπάρτην, εἰ μὴ νὰ καταφύγῃ καὶ πάλιν εἰς τοὺς Πέρσας. Τὸ 366 π.Χ. ἔστειλε τὸν Ἀντακίδαν εἰς τὴν Περσικὴν ἀδελφίαν, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ὑπὲρ τῆς Σπάρτης ἐπέμβασιν τοῦ βασιλέως καὶ ἐνισχύσεις, ἅτις τῶν ὁποίων δὲν ἡδύνατο νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐποπτεῖαν τῆς τηρήσεως τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης. Ταῦτο χρόνως ὅμως μὲ τὸν Ἀντακίδαν, μετέβη εἰς Σοῦσα καὶ ὁ Πελοπίδας, ὁ ὁποῖος ἐπέτυχε νὰ ἀναγνωρισθῆ ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβῶν ἀντὶ τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβῶν ὑπῆρξεν ἐκ γενέσεως θνησιγενής. Διότι αἱ Θῆβαι δὲν εἶχον τίποτε τὸ ἀξίον λόγου, πλὴν τῶν στρατηγῶν τῶν Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Πελοπίδου, διὰ νὰ θεμελιώσουν καὶ νὰ συντηρήσουν μίαν πανελληνίον ἡγεμονίαν. Ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβῶν ἀπλῶς κατέφερε τὸ

τελευταίον πλῆγμα, ἐξ οὗ διελύθη ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, καὶ ἐματαιώ-
σεν ὀριστικῶς καὶ ἀνεκκλήτως πᾶσαν ἐνοποίησιν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλ-
λάδος. Τελικῶς, κατὰ τὴν ἐν Μαντινεΐα μάχην, ἐνίκησε μὲν τοὺς Σπαρτιά-
τας, ἀλλ' ἐφονεύθη ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὁ στυλοβάτης τῆς δυνάμεως τῶν Θη-
βῶν, καὶ κατελύθη καὶ αὐτῆς ἡ ἡγεμονία.

Ἄπο τῆς Ἀνταλκιδεΐου εἰρήνης, παρὰ τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς
δυσχερείας, αἱ Ἀθηναὶ κατάρθωσαν νὰ ἀποκαταστήσουν μέρος τῆς δυνά-
μεως τῶν, καὶ μετὰ τὴν ἐν Μαντινεΐα μάχην παρέμενον ἡ μόνη ἐνεργὸς δύ-
ναμις τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ ἀπὸ βορρᾶ μὲν ἀνεφάνη ἡ νέα δύναμις τῆς Μακε-
δονίας, εἰς τὴν ἀνατολὴν δὲ ἡ Περσία ἐσπαράσσετο ἀπὸ μίαν ἀθεράπευτον
ἀνταρσίαν τῶν σατραπῶν μεταξύ τῶν καὶ κατὰ τοῦ βασιλέως, αἱ δὲ ὑπο-
τελεῖς εἰς αὐτὴν χῶραι εὐρίσκοντο ἐν ἐξεγέρσει.

Κατὰ τὸ ἴδιον διάστημα, ἡ Νίσυρος παρέμενε σχετικῶς ἤσυχος.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Χ Ι V

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΑΘΗΝΑ·Ι·ΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΚΑΙ Η ΝΙΣΥΡΟΣ

1. Διὰ τῆς Ἀνταλκιδεΐου εἰρήνης αἱ Ἀθηναὶ ἠὺνοήθησαν. Πρῶτον,
διότι ἀνεγνωρίσθησαν αὐτόνομοι καὶ συνεπῶς αἱ ἐπεμβάσεις τῆς Σπάρτης
καὶ οἱ πολιτειακοὶ περιορισμοί, εἰς οὓς αἱ Ἀθηναὶ ὑπεβλήθησαν λόγῳ τῆς
εἰρήνης μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, κατηργήθησαν καὶ τυπικῶς.
Δεύτερον, διότι ἀνεγνωρίζοντο ἐπισήμως νησιωτικαὶ ἀποικίαι τῶν Ἀθη-
νῶν ἢ Λήμνος, ἢ Ἴμβρος καὶ ἡ Σκύρος. Τρίτον, διότι κατελύετο τυπικῶς
ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῶν πρώην συμμάχων τῆς, δοθέντος ὅτι οὗτοι
ἀνεγνωρίζοντο αὐτόνομοι. Τέταρτον, διότι ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀποκατάστασις
τῶν μακρῶν τειχῶν, ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Κόνωνος, καὶ κατηργήθη ὁ ἐπι-
βληθεὶς διὰ τῆς μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον εἰρήνης ναυτικὸς
ἀποκλεισμός.

Ἄπο τοῦ 387 π.Χ., αἱ Ἀθηναὶ περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνα-
συγκρότησιν τῆς πόλεως ἐκ τῶν πληγῶν τοῦ πολέμου, ἐνῶ ταυτοχρόνως
διὰ διπλωματικῶν χειρισμῶν ὑπενόμενον τὴν ἐνότητα τῆς ἡγεμονίας τῆς
Σπάρτης. Τὸ ὄνειρον τῆς ἐπανιδρύσεως μιᾶς νέας ναυτικῆς ἡγεμονίας
προσδιώριζε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς καὶ τὰς προετοιμασίας τῶν Ἀθη-
νῶν καὶ τὴν πολιτικὴν τῶν. Ἀνέμενον δὲ τὴν πρὸς τοῦτο πρόσφορον εὐ-
καιρίαν, διὰ νὰ ὑλοποιήσουν τὴν ἐπιδίωξιν αὐτήν. Ἡ εὐκαιρία αὕτη ἐδόθη
τὸ 379 π.Χ., διὰ τοῦ παραλόγου ἐγχειρήματος τοῦ Σφοδρία. Ὁ Σφοδρίας
ἦτο Σπαρτιάτης ἀρμοστής τῶν Θεσπιῶν τῆς Βοιωτίας, ὁ ὁποῖος, διὰ μω-
στικῶς παρασκευασθείσης καὶ αἰφνιδιαστικῶς ἐκτελεσθείσης εἰσβολῆς
ἐν πλήρει εἰρήνῃ, εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐπεχείρησεν ἀνεπιτυχῶς τὴν κατάληψιν

τοῦ Πειραιῶς. Ἡ ἀγανάκτησις τῶν Ἀθηναίων ἐπετάθη ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι, παρὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῆς Σπάρτης ὅτι οὗτος ἐνήργησεν αὐτοβούλως καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Σπάρτης, δικασθεῖς, ἠθωώθη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀντέδρασαν ἀμέσως, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς συνάψεως συμμαχίας μετὰ τῶν Θηβῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς συμπήξεως νέας ναυτικῆς συμμαχίας. Νέοι πολιτικοὶ ἄνδρες, ὡς ὁ Τιμόθεος, ὁ Χαβρίας, ὁ Κέφαλος, ὁ Θρασύβουλος, ὁ Ἰφικράτης, ὁ Καλλίστρατος καὶ ἄλλοι, εἶχον ἤδη προετοιμάσει τὰς βάσεις τῆς νέας συμμαχίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἔδαφος ἦτο πρόσφορον, τοῦλάχιστον διὰ τὰς νήσους. Οἱ Σπαρτιῶται ὑπεροπτικῶς καὶ βαρέως ἤρχον τῶν ὑποτεταγμένων καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ ὑποτελεῖς ἔτεινον εὐήκοον οὐδὲ εἰς τοὺς κηρύσσοντας τὴν ἀνάγκην συστάσεως ἐνὸς συνασπισμοῦ ἐναντίον τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης. Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευράν, μία νέα ναυτικὴ συμμαχία παρεῖχε, τοῦλάχιστον ἐν τινι μέτρῳ, ἀσφάλειάν τινα ἐναντι τῆς αὐθαιρεσίας τῶν σατραπῶν καὶ ἐπὶ πλέον ἐξησφάλιζεν εἰς τοὺς συμμάχους σοβαρὰ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα. Αὐτὴν τὴν φορὰν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπῆρξαν προσεκτικοὶ εἰς τὴν ἴδρυσιν τῆς νέας συμμαχίας. Προσεπάθησαν ν' ἀποφύγουν καὶ περιττὰς προκλήσεις καὶ ἀκαίρους ἀντιδράσεις. Κατ' ἀρχάς, ἔπρεπε νὰ πεισθοῦν οἱ Πέρσαι, ὅτι ἡ νέα συμμαχία δὲν ἐδημιούργει οὐδένα δι' αὐτοὺς κίνδυνον καὶ ὅτι ἦτο ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν ὑπαγορευθέντων εἰς τοὺς Ἕλληνας ὄρων τῆς εἰρήνης ὡς καὶ τῶν προθέσεων τοῦ βασιλέως. Βασικὴ ἀρχὴ τῆς εἰρήνης ἦτο ἡ αὐτονομία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων. Ἡ νέα συμμαχία συνεπῶς ἔπρεπε νὰ θεμελιωθῇ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης. Ἀπέφυγον ἐξ ἄλλου ἐπιμελῶς νὰ προσδώσουν τόνον ἐθνικῆς προκλητικότητος, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου ἐπύκνωναν τὰς φιλικὰς ἐκδηλώσεις πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἐπειτα, ἔπρεπε οἱ ὑποψήφιοι σύμμαχοι νὰ μὴ ἀντιδράσουν εἰς τὴν σύμπηξιν τῆς συμμαχίας καὶ νὰ προσέλθουν οἰκαιοθελῶς εἰς αὐτήν. Πρὸς τοῦτο, ἔπρεπε νὰ πεισθοῦν, ὅτι αἱ παλαιαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Περικλέους, τοῦ Κλέωνος καὶ τῶν ἄλλων περὶ τῆς φύσεως τῆς προηγουμένης συμμαχίας εἶχον ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεμποληθῆ. Ἡ ἐξουθενωτικὴ φορολογία δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ κυρία συμμετοχὴ τῶν συμμάχων. Ἡ συμβολὴ των εἰς ὅλην τὴν ζωὴν τῆς συμμαχίας ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνεργὸς καὶ οὐσιαστικὴ. Ἐπρεπε νὰ εἶναι σύμμαχοι καὶ ὄχι ὑπήκοοι. Πράγματι, ἡ νέα συμμαχία εἶχε βασικῶς χαρακτῆρα ἀμυντικῆς ὁμοσπονδίας πολιτειῶν. Ἡ αὐτονομία τῶν συμμετεχουσῶν πόλεων διετηρήθη ἀκεραία. Ἡ ρύθμισις τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων ἐκάστης συμμετεχοῦσης εἰς τὴν συμμαχίαν πόλεως ἢ νήσου παρέμενεν ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς ἰδίας. Ὅχι μόνον ἀνεγνωρίζετο ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν συμμάχων, ὄχι μόνον τὸ κυριαρχικὸν δικαίωμα ἐκάστου συμμάχου πρὸς ρύθμισιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ πραγμάτων διὰ τῶν καθιερωμένων διαδικασιῶν ἦτο σεβαστόν, ἀλλὰ καὶ παρεσχέθησαν ἐγγυήσεις ὅτι ἡ αὐτονομία θὰ ἐλειτούργει ἀνεπηρέαστος ἀπὸ,

ἔστω καὶ ἐμμέσους, ἐπιρροάς. Αυτόνομητον βεβαίως ἦτο, ὅτι ἡ αὐτονομία θὰ αὐτοπεριορίζετο καθ' ὃ μέτρον ἀπῆτουν αἱ ἀπὸ κοινοῦ ἀναγνωρίζομεναι ἀνάγκαι τῆς συμμαχίας καὶ ὅτι θὰ ἐλαμβάνοντο τὰ κατάλληλα μέτρα ὑπὸ τῶν κατὰ τὰ πάτρια ἀρμοδίων ὀργάνων διὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν κοινῶν ἀποφάσεων μὲ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, εἰς τρόπον ὥστε αἱ κοιναὶ αὐταὶ ἀποφάσεις νὰ μὴ καθίστανται ἀνενεργοί. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀπεκλείσθη ἡ ἀναβίωσις τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐγένετο ἡ θεμελίωσις τῆς νέας συμμαχίας ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ συνασπισμοῦ ἀνεξαρτήτων πολιτειῶν. Ἡ συμμαχία θὰ διφεκεῖτο ὑπὸ διαρκοῦς ὀργάνου ἐδρεύοντος ἐν Ἀθήναις, τοῦ συνεδρίου τῶν συμμάχων. Εἰς τοῦτο μετεῖχον ὅλοι οἱ σύμμαχοι ὡς ἰσότημα μέλη, πλὴν τῶν Ἀθηναίων. Ἐκαστὸν μέλος διέθετε μίαν ψήφον, αἱ δὲ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο διὰ πλειοψηφίας καὶ καθίσταντο δεσμευτικαὶ διὰ τὰ μέλη. Τὸ συνέδριον συνεζήτει ὅλα τὰ θέματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν συμμαχίαν, εὐρίσκετο δὲ ἐν διαρκεί συνόδῳ. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν λαμβανομένων ἀποφάσεων ἀντιτίθετο εἰς τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι ὅμως, διὰ νὰ ἀναλάβουν τὴν τοιαύτην ἐκτέλεσιν, ἔπρεπε καὶ αὐταὶ νὰ ἐγκρίνουν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν διαδικασίαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ συμμαχικοῦ συνεδρίου. Αἱ οὕτως ἐγκρινόμεναι ἀποφάσεις ἐξετελοῦντο ὑπὸ τῶν ἐκτελεστικῶν ὀργάνων τῶν Ἀθηναίων. Καθιδρύετο, ὅθεν, ἡ προέχουσα θέσις τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν συμμαχίαν, ἀλλ' αἱ ἀπόψεις τῶν συμμάχων ὄχι μόνον ἠκούοντο, ἀλλὰ καὶ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν. Εἰδικὸς συμμαχικὸς φόρος δὲν ἐπεβλήθη. Τὰς τυχόν στρατιωτικὰς δαπάνας κατέβαλλον κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ σύμμαχοι κατέβαλλον μόνον τὴν *σύνταξιν*, ἦτοι μικρόν, συμβολικὸν μᾶλλον, ποσὸν διὰ τὰς τρεχοῦσας δαπάνας, καὶ συνέβαλλον στρατιωτικῶς δι' ἰδίων δυνάμεων ὡσάκις ἐχρειάζετο. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ἐξόδων τῆς συμμαχίας καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀναγκαίου στόλου, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεχρεώθησαν νὰ τροποποιήσουν τὸ ἴδιον αὐτῶν φορολογικὸν σύστημα, πρὸς ἐξεύρεσιν πόρων. Οἱ ἔμμεσοι φόροι δὲν ἐπραγματοποιοῦν ἐπαρκές ἔσοδον διὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν τοιαύτης ἐκτάσεως δαπάναι. Ἐπεβλήθη λοιπὸν ἄμεσος φόρος ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον ὑπελογίσθη βάσει τοῦ πραγματοποιουμένου εἰσοδήματος καὶ εἶχε διαφορετικοὺς συντελεστὰς διὰ τοὺς ἀπόρους καὶ τοὺς εὐπόρους πολίτας. Ρητῶς ἐξ ἄλλου συνωμολογήθη ὅτι τὰ μέτρα καταναγκασμοῦ θὰ ἀπηγορευόντο καὶ ρητῶς ἀπεκλείσθη ἡ μέθοδος τῆς κληρουχίας, ἡ ὁποία τόσῃν ἀγανάκτησιν καὶ τόσον μῖσος εἶχε προκαλέσει ἄλλοτε μεταξὺ τῶν συμμάχων. Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτάς, τὸ κύριον βᾶρος τῆς συμμαχίας ἔφερον τώρα οἱ Ἀθηναῖοι. Ὁ σκοπὸς τῆς συμμαχίας ἦτο ἀμυντικὸς καὶ ἐστρέφετο κατὰ τῆς Σπάρτης. Ἡ νέα συμμαχία ἀπέβλεπεν ὅπως ἂν Λακεδαιμόνιοι ἐῴσι τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρους, ἡσυχίαν ἄγειν, τὴν χώραν ἔχοντες ἐν βεβαίῳ τὴν ἑαυτῶν. Ἡ συνθήκη συνήφθη τὸ 387

π.Χ. ἐπὶ Ναυσινίκου ἄρχοντος. Εἰς τὴν συμμαχίαν μετέσχον κατ' ἀρχὰς νῆσοι τῶν Κυκλάδων, ἀλλὰ ταχέως διηυρύνθη μὲ τὴν προσχώρησιν πολλῶν, μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν, νήσων, ὡς καὶ τῶν νήσων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς καὶ ἡ Νίσυρος.

Ἡ Σπάρτη, θεωρήσασα προκλητικὴν τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἀντέδρασε διὰ τῆς καταρτίσεως στόλου ἐξ ἐξήκοντα πλοίων, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πόλλιος κινούμενα μεταξὺ Αἰγίνης, Κέω καὶ Ἄνδρου ἠμπόδιζον τὴν τροφοδοσίαν τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε οὐσιαστικῶς ἡ πόλις ἐπολιορκεῖτο. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν τότε τὸν στόλον τῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Χαβρίου, καὶ οἱ δύο στόλοι συνηγήθησαν μεταξὺ Πάρου καὶ Νάξου τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 376 π.Χ. Ὁ Πόλλιος ἠττήθη καὶ ἀπώλεσε τὸ ἡμισυ σχεδὸν τῶν πλοίων του, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐκυριάρχουν πλέον τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ, ἐνῶ αἱ δύο πόλεις ἐκ τοῦ μεταξὺ τῶν πολέμου ἐφθειροντο, ἡ δύναμις τῶν Θηβαίων ἠῤῥξανε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι τῶρα συνετήρουν μὲ ἰδίας αὐτῶν εἰσφορὰς τὸν στόλον, ἔβλεπον ὅτι ὁ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Σπάρτης ἀγὼν εἰς οὐδένα συνέφερε καὶ ἐζήτησαν τὸν τερματισμὸν του. Πράγματι, ἡ εἰρήνη ἐκλείσθη τὸ 371 π.Χ. Οἱ Σπαρτιᾶται ὑπεχρεώθησαν νὰ ἀνακαλέσουν τοὺς ἄρμοστὰς τῶν ἀπὸ ὅσας πόλεις εἶχον τοιοῦτους, νὰ διαλύσουν τὰ στρατεύματά των καὶ νὰ ἀφήσουν αὐτονόμους τὰς πόλεις. Τὴν συνθήκην ὑπέγραψαν κεχωρισμένως οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοί των, ἐνῶ οἱ Σπαρτιᾶται τὴν ἀπεδέχθησαν διὰ λογαριασμὸν τῶν καὶ διὰ λογαριασμὸν τῶν συμμάχων των. Τὸ 370 π.Χ. οἱ Ἀθηναῖοι συνεκάλεσαν ἐν Ἀθήναις συνέδριον εἰρήνης, μετὰ τὴν εἰς Λεῦκτρα ἦτταν τῶν Σπαρτιατῶν, ὅπου ἀπεφασίσθη ἡ ἀνανέωσις τοῦ ὄρκου τῆς τηρήσεως τῆς εἰρήνης τοῦ βασιλέως (Ἀνταλκιδείου), ἐστάλησαν δὲ ὄρκωται νὰ ὀρκίσουν τοὺς ἄρχοντας ὅλων τῶν πόλεων, μικρῶν ἢ μεγάλων. Ὁρκίσθησαν δὲ ὅλοι, πλὴν τῶν Ἡλείων. Οὕτως, ἀπαξ ἔτι, καὶ δὴ αὐτοβούλως τῶρα, οἱ Ἕλληνες ἀπεδέχοντο κατὰ τὸν πανηγυρικώτερον τρόπον τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων καὶ τῶν νήσων. Ἢδη ὁμως εἰς τὸ ἡπειρωτικὸν στερέωμα τῆς Ἑλλάδος ἐμεσουράνουν αἱ Θῆβαι, μέχρι τοῦ 362 π.Χ., ὅτε, φονευθέντος ἐν Μαντινείᾳ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἐτελεύτησε μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβαίων, ἡ ὁποία ἐπέφερε μόνον συμφορὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ πλήρη ἐξάντλησιν τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων της. Μόνον αἱ Ἀθηναῖαι διετήρουν τὴν νέαν αὐτῶν συμμαχίαν, ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτῆς ἡ συνοχὴ εἶχε καταστῆ ἐπισηφελὴς διὰ πολλοὺς λόγους. Εἰς τὴν συμμαχίαν ἀνήκον ἡ Χίος, ἡ Λέσβος, ἡ Σαμοθράκη, ἡ Σάμος, ἡ Ἴμβρος, αἱ παρὰ τὴν Καρίαν νῆσοι, ἐν αἷς καὶ ἡ Νίσυρος, αἱ Κυκλάδες, αἱ ἀποικίαι τῆς Προποντίδος καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Χαλκιδικῆς, ἡ Εὐβοία, ἡ Ἀκαρνανία καὶ αἱ Ἴόνιοι νῆσοι, ἐν συνόλῳ ἄνω τῶν ἐβδομήκοντα νήσων.

3. Ἡ διατήρησις τῆς νέας ἡγεμονίας καθίστατο διὰ τοὺς Ἀθηναίους

τοσοῦτω μᾶλλον βαρυτέρα, καθ' ὅσον διηυρύνετο αὕτη καὶ συνεχῶς ἀνελάμβανε νέας ὑποχρεώσεις, αἱ ὁποῖαι βασικῶς προϋπέθετον ὑπερόγκους δαπάνας, τὰς ὁποίας σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἔφερον οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται, καθὼς καὶ εὐρείας στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς εὐθύνας, αἱ ὁποῖαι κατ' ἐξοχὴν ἐβάρυνον τὰς Ἀθήνας. Οὕτως ἡ συμμαχία παρείχεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους μείζονα βάρη ἢ ὠφελήματα καὶ ἐφαίνετο ὅτι ὑπῆρχε μᾶλλον διὰ τὴν συντηρῆ τὸ γόητρον μιᾶς αὐτοκρατορικῆς ἡγεσίας καὶ τὴν ἀνάμνησιν ἑνὸς παρελθόντος μεγαλείου. Οἱ νέοι καιροὶ καὶ ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν ἀπῆτουν ὄχι μόνον ἰσότιμον συμμετοχὴν εἰς τὸ συμμαχικὸν συνέδριον ἀλλὰ καὶ ἀναλογικὴν συμμετοχὴν εἰς τὰ βάρη καὶ τὰς θυσίας τῶν ἐκτεταμένων ὑποχρεώσεων τῆς ναυτικῆς συμμαχίας. Πέραν τούτου, ἀπῆτουν οὐχὶ τὴν ἄσκησιν μιᾶς πολιτικῆς, ἡ ὁποία θὰ συνεπήγετο τὴν ἐξάντλησιν τῶν δυνάμεων τῆς ὁμοσπόνδου ἐνώσεως εἰς ἐνδοελληνικὰς διενέξεις, ἀλλὰ τὴν ἄσκησιν ὑψηλόφρονος ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐναντι τοῦ βαρβάρου κολοσσοῦ τῆς ἀνατολῆς. Οἱ λόγοι τῆς διαλύσεως τῆς πρώτης ἡγεμονίας συνίσταντο εἰς τὴν τυραννικὴν καὶ ἐξουθενωτικὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν ἐναντι τῶν συμμάχων τῆς, ἡ ὁποία ἐδημιούργησεν ὄγκωδη ἀποθέματα μίσους. Ἡ ἐπανάληψις τοῦ ἰδίου σφάλματος, καὶ δὴ εἰς ἓνα κόσμον φανατικῶς καὶ ἀμετακινήτως προσηλωμένον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτονομίας, θὰ ἦτο τοῦλάχιστον πολιτικὴ ἀφροσύνη. Καὶ παρὰ ταῦτα, οἱ Ἀθηναῖοι διέπραξαν τὸ ἴδιον σφάλμα. Εἶναι γεγονός, ὅτι μέχρι τοῦ 362 π.Χ., ἦτοι τῆς πτώσεως τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐτήρησαν μετὰ προσοχῆς τοὺς ὅρους τῆς συμμαχίας. Ἦδη ὅμως, ὁ μὲν ἀπὸ ἀνατολὰς κίνδυνος ἐφαίνετο ἐπικείμενος διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Περσῶν εἰς τὰς παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν νήσους, ἀπὸ τοῦ βορρᾶ δὲ εἶχεν ἀναφανῆ ὁ Μακεδονικὸς κίνδυνος, ὁ ὁποῖος ταχέως ἐπεξετείνετο πρὸς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ ἔτεινε τὴν ἀποστερήσῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὰς πλέον ἀποδοτικὰς ἀποικίας των. Ἐξ ἄλλου, ἡ οἰκονομία τῶν Ἀθηνῶν εἶχε καμφοθῆ λόγῳ τῶν μακρῶν συνεχῶν πολέμων, δυσανεσχέτου δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τὴν βαρεῖαν εἰσφορὰν εἰς τὴν ἑποίαν ὑπεβάλλοντο. Ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορὰ καὶ ἡ ἔκλυσις ἢ σημειωθείσα εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀθηνῶν ἡμιλλᾶτο μὲ τὴν ἀνευθυνότητα τῶν πολιτικῶν καὶ τοῦ ὄχλου. Πάντα ταῦτα ὠδήγησαν ἀναποφεύκτως εἰς μίαν ἀλλοπρόσαλλον καὶ ἀντιφατικὴν πολιτικὴν, τῆς ὁποίας ἀπότοκος ὑπῆρξεν ἡ ἐναντι τῶν συμμάχων καταστρατήγησις τῶν ὑπεσχημένων. Μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον, τὸ συμμαχικὸν συνέδριον ἀπόλεσε τὴν σημασίαν του καὶ δὴ τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐλάμβανεν ἀποφάσεις αἱ ὁποῖαι στρατιωτικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἐπέπιπτον ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν, αἱ δὲ Ἀθηναῖοι, δυσανασχετοῦσαι, διότι ἦσαν ὑποχρεωμέναι τὴν ἐπωμίζονται τὰς μεγάλας δαπάνας τῆς συμμαχίας, ἔπαυσαν τὴν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὰς γνώμας καὶ τὰς ἀποφάσεις τῶν συμμάχων των. Ἡ τακτικὴ

αὐτὴ τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐδημιούργησε τάσεις ἀνεξαρτητοποιήσεως, αἱ ὁποῖαι ὁμως συνεντρίβησαν διὰ τῶν ὅπλων. Τὸ σύστημα τῆς κληρονομίας, ρητῶς ἀπαγορευθὲν διὰ τῆς συνθήκης τῆς συμμαχίας, ἀνεβίωσε καὶ πάλιν, ἂν καὶ εἰς περιορισμένην κλίμακα. Ἡ σύνταξις, ἤτοι ἡ εἰσφορὰ τῶν συμμάχων, ἠὺξήθη, ἀλλ' ἡ σημειωθείσα ἀντίδρασις ἐπέβαλε τὴν λήψιν βιαίων μέτρων διὰ τὴν εἰσπραξίν τῆς. Αἱ πρῶται ἐκδηλώσεις ἀποστασίας τῆς Εὐβοίας, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Κέω καὶ τῆς Νάξου κατεστάλησαν διὰ βιαίων μέτρων, ἀλλ' ἀμέσως κατόπιν, τὸ 358 π.Χ., ἀπεστάτησαν ἡ Χίος, ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς, ἡ Νίσυρος, τὸ Βυζάντιον, αἱ Ἐρυθραὶ καὶ ἄλλοι, καὶ οὕτως ἤρχισεν ὁ συμμαχικὸς πόλεμος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεχείρησαν νὰ καταστείλουν τὴν ἀποστασίαν διὰ τῆς βίας. Ἀπέστειλαν ἰσχυρὰς δυνάμεις ὑπὸ τὸν Χάρητα καὶ τὸν Χαβρίαν, ἀλλ' ἠττήθησαν αὐταὶ ὑπὸ τῶν Χίων, ὁ δὲ Χαβρίας ἔπεσε. Νέα προσπάθεια κατισχύσεως τῶν Ἀθηναίων εἰς Ἐμβάτα κατέληξεν εἰς νέαν ἤτταν. Ὁ ναύαρχος Χάρης, ἀναζητῶν μίαν ἐπιτυχίαν διὰ νὰ στηρίξῃ τὸ κύρος τῶν Ἀθηναίων, ἐνεπλάκη ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἰς ἐνδοπερσικὰς διαφορὰς, ὑποστηρίξας τὸν ἐπαναστατήσαντα σατράπην τῆς φρυγίας Ἀρτάβαζον καὶ νικήσας τὸν στρατὸν τοῦ πιστοῦ εἰς τὸν βασιλέα σατράπου τῆς Μ. Ἀσίας Τιθραύστου. Ἀλλ' αὐστηρὰ προειδοποίησις τοῦ βασιλέως Ὀχου ἠνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀνακαλέσουν τὸν Χάρητα. Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἀποστασίαι ἐγενικεύθησαν καὶ τελικῶς εἰς τὴν συμμαχίαν δὲν ἔμεινεν, εἰ μὴ μόνον ἡ Εὐβοία καὶ τινες τῶν Κυκλάδων νήσων. Ἡ συμμαχία εἶχεν οὐσιαστικῶς διαλυθῆ.

4. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ Νίσυρος μετέσχε τῆς δευτέρας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ λόγους ἐμπορικοὺς, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ λόγους ἀσφαλείας, ἐναντι τοῦ Περσικοῦ κινδύνου, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ κινδύνου τῆς ἐκ νέου ἐπιβολῆς ἐπὶ τῆς Νισύρου τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης. Ἡ ἀνάμνησις τῆς Σπαρτιατικῆς κατοχῆς μὲ τὰς δεκαρχίας, τὰς φρουρὰς καὶ τοὺς ἀρμοστὰς ἦτο ἐφιαλτικὴ εἰς τοὺς Νισυρίους. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ νέα Ἀθηναϊκὴ συμμαχία κατωχύρωνε τὴν διατήρησιν τῆς αὐτονομίας τῆς νήσου, δὲν συνεπήγετο τὴν ἀνάληψιν ἐπαχθῶν οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων καὶ θὰ ἐλειτούργει μὲ βᾶσιν τὴν ἰσότημον συμμετοχὴν τῶν μελῶν, εἶχε πάντα λόγον νὰ ἐνταχθῆ καὶ ἡ Νίσυρος εἰς αὐτήν, διαγράφουσα τὴν οἰκτρὰν ἐμπειρίαν τοῦ παρελθόντος. Φυσικὰ, μετείχε τοῦ συνεδρίου τῶν συμμάχων, ἂν καὶ αἱ λαμβανόμεναι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀποφάσεις δὲν τὴν ἐνδιέφερον ἀμέσως. Ἡ Σπάρτη εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τόσον δυσκόλους καιροὺς καὶ εἶχεν ἐμπλακῆ εἰς δίκτυον τόσον πυκνῶν δυσχερειῶν, ὥστε ἐφαίνετο ἀδύνατον ὄχι μόνον νὰ δράσῃ εἰς Μ. Ἀσίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβίωσῃ ὡς ἰσχυρὰ δύναμις. Αἱ Θῆβαι δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ καταρτίσουν στόλον καὶ ἡ ἡγεμονία των ἦτο ἠπειρωτικὴ καὶ θνησιγενής. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀψηχολημένοι μᾶλλον εἰς τὰς ἐνδοελληνικὰς διαφορὰς, ἐτήρουν τὰς

δοθείσας υποσχέσεις πρὸς τοὺς συμμάχους. Οὕτως ἡ Νίσυρος, ἡσυχος καὶ ἀπερίσπαστος, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας της καὶ ἐγνώρισεν ἡρέμους καὶ καλὰς ἡμέρας. Ὁ ἔκραγεις μεταξύ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὰς Κυκλάδας, τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ τὰς Ἴονιους νήσους. Μετέσχευ ὁμως ἡ Νίσυρος τῶν εἰρηνευτικῶν προσπαθειῶν. Τὸ 371 π.Χ. ὑπέγραψε τὴν συνθήκην εἰρήνης κεχωρισμένως ὡς σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐδέχθη ἐν Νισύρῳ τοὺς Ἀθηναίους ὀρκωτάς, ἐνώπιον τῶν ὁποίων οἱ ἄρχοντες τοῦ Δήμου τῆς Νισύρου ὀρκίσθησαν τὸν ὄρκον: *ἐμμενῶ ταῖς σπονδαῖς ἅς βασιλεὺς κατέπεμψε καὶ τοῖς ψηφίσμασι τοῖς Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων. Ἐὰν δέ τις στρατεῖ ἐπὶ τινα πόλιν τῶν ὁμοσασῶν τότε τὸν ὄρκον βοηθήσω παντὶ σθένει.* Ἀλλὰ μετὰ τινα ἔτη ἡ εἰδυλιακὴ περίοδος τῶν σχέσεων τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν συμμάχων των παρήλθεν. Αἱ Ἀθηναίαι ἐπανήλθον εἰς τὴν παλαιὰν δεσποτικὴν πολιτικὴν των, τὴν ὁποίαν οὔτε ἡ Νίσυρος οὔτε αἱ ἄλλαι νῆσοι ἦσαν διατεθειμέναι νὰ ἀνεχθοῦν. Συνεννοήσεις τότε ἤρχισαν μεταξύ τῶν κυριωτέρων νήσων - τῆς Κῶ, τῆς Ρόδου, τῆς Χίου - καὶ ἀπεφασίσθη ἡ ἀπὸ τῆς συμμαχίας ἀποχώρησις. Τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν υἱοθέτησε καὶ ἡ Νίσυρος, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον κατὰ τὴν ἱστορουμένην περίοδον αἱ παρὰ τὴν Καρίαν νῆσοι εὐρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Μουσώλου, ὁ ὁποῖος τὰς ἐξώθει εἰς ἀποστασίαν, ὑπολογίζων νὰ ἐπωφεληθῆ αὐτὸς τῆς ἐξώσεως τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τὰς νήσους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπερ καὶ τελικῶς συνέβη.

5. Ἡ Περσικὴ μοναρχία κατὰ τὰ ἱστορούμενα ἔτη ἐσπαράσσετο ἀπὸ σοβαρὰς ἐσωτερικὰς κρίσεις, ἡ δὲ ἐνότης τοῦ ἀχανοῦς βασιλείου εὐρίσκετο ὑπὸ σοβαρὰν δοκιμασίαν. Συνεχεῖς συνωμοσίαι εἰς τὴν αὐλήν, ἀδιάκοποι πόλεμοι τῶν σατραπῶν μεταξύ των, στάσεις σατραπῶν ἐναντίον τοῦ μονάρχου καὶ ἐπαναστάσεις ἐπαρχιῶν ἔχουσαι ἀπελευθερωτικὸν χαρακτήρα συνέθετον τὴν εἰκόνα μιᾶς θλιβερᾶς καὶ ὀλίγον ἀπεχούσης τῆς διαλύσεως καταστάσεως. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἡ Αἴγυπτος, ὑπὸ τὸν Τάχῳ ἀρχικῶς καὶ ἀργότερον ὑπὸ τὸν Νεκτάβασιν, εἶχεν ἐπαναστατήσει κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ διεξεδίκει τὴν ἀνεξαρτησίαν της. Ἡ Κύπρος καὶ ἡ Σιδῶν εὐρίσκοντο ἐν ἀναταραχῇ. Κυρίως ὁμως, ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ ἐξ ἑτεροκλήτων ἔθνῶν ἀποτελουμένου κολοσσοῦ προήρχετο ἀπὸ αὐτοὺς τούτους τοὺς σατράπας. Ἡ κεντρικὴ ἐξουσία δὲν εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ ἐνεργῇ ἀποτελεσματικῶς, ὥστε νὰ διατηρῆ τὴν ἀπαραίτητον διοικητικὴν συνοχὴν τοῦ βασιλείου. Οἱ σατράπαι διὰ πολλῶν μεθόδων εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποφεύγουν τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἐκπροσώπων τοῦ βασιλέως. Ἡ τάσις νὰ ἀποκτοῦν μεγαλυτέραν δύναμιν καὶ ἡ ἐπιδίωξις προσκτήσεως τῆς βασιλικῆς εὐνοίας ἐδημιούργουν μίση μεταξύ τῶν σατραπῶν, τὰ ὁποῖα, οὐχὶ σπανίως, κατέληγον εἰς ἐνόπλους συγκρούσεις μεταξύ των. Ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν

συχνά ἀπέκτων, τοὺς ᾄθει εἰς τὴν ἀπόκτησιν μεγαλυτέρας ἀνεξαρτησίας, ἢ ὁποῖα ἐξειλίσσετο εἰς στάσεις ἐναντίον τοῦ ἰδίου τοῦ βασιλέως. Οὕτω, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, οἱ σατράπαι τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου, Δάταμις καὶ Ἀριοβαρζάνης, εἶχον ἐξεγερθῆ κατὰ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ τὰ βασιλικὰ στρατεύματα μετὰ πολλοῦ κόπου εἶχον κατορθῶσαι νὰ καταστείλουν τὴν ἐξέγερσιν. Ἀμέσως ὁμοῦς κατόπιν ἐστασίασε καὶ ὁ Ἀρτάβαζος, σατράπης τῆς Φρυγίας, μὲ τὸν ὁποῖον ἠνώθη καὶ ὁ Μαύσωλος τῆς Καρίας. Ὁ Μαύσωλος ὁμοῦς, μὴ ἐλπίζων εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Ἀρταβάζου, τὸν ἐπρόδωσεν, ἐδήλωσε συντετριμμένος μετάνοιαν εἰς τὸν βασιλέα καὶ ἐνήργησε μὲ τὴν ἐμπάθειαν τοῦ ἐξωμότου διὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἀνταρσίας. Ὁ φανατισμὸς τῆς μετanoiας του συνεκίνησε τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος εἰς ἀνταμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν του ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐξουσίαν του καὶ εἰς τὰς σατραπείας τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Λυδίας. Ἡ ὑποστήριξις τοῦ Ἀρταβάζου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐβοήθησαν, μετὰ τὴν ἤτταν των εἰς τὴν Χίον καὶ τὰ Ἐμβάτα, διὰ στρατιωτικῶν δυνάμεων ὑπὸ τὸν Χάρητα, προὐκάλεσε τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως. Ἐδόθη τότε ἐντολὴ εἰς Κιλικίαν νὰ παρασκευασθῆ μέγας στόλος, διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι συνῆλθον ἐγκαίρως, ἀνεκάλεσαν τὸν Χάρητα καὶ ἐξήτησαν συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ Μαύσωλος ἐξώθει διὰ παντὸς μέσου τὴν ἐξέγερσιν τῶν παρὰ τὴν Καρίαν καὶ τὴν Ἰωνίαν νήσων εἰς ἀποστασίαν ἀπὸ τῆς δευτέρας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. Οἱ νησιῶται, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἤδη πολλοὺς λόγους νὰ ἐπιδιώκουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ὑπελόγησαν καὶ εἰς τὰς ὑποσχέσεις περὶ αὐτονομίας καὶ βοηθείας τοῦ Μαυσώλου, καὶ ἀπεστάτησαν. Μόλις οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεγνώρισαν τὴν ἀποστασίαν, αἱ νῆσοι ἔσπευσαν νὰ ἰδρῦσουν, κατὰ τὴν τότε ἐπικρατήσαν συνήθειαν, ἰδίαν ὁμοσπονδίαν ἀμυντικὴν, εἰς ἣν μετέσχον ἡ Κνίδος, ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς, ἡ Νίσυρος, τὸ Ἰάσιον, ἡ Χίος, ἡ Σάμος, ἡ Ἐφεσος καὶ τὸ Βυζάντιον. Ἀνεξαρτήτως ὁμοῦς ἐὰν ἡ ὁμοσπονδία ἰδρῦθη, διὰ νὰ διασφαλισθοῦν αἱ νῆσοι ἀπὸ μελλοντικὴν τυχὸν ἐπίθεσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἢ διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐπίμονον Περσικὴν ἐπεκτατικότητα, τὸ γεγονός εἶναι ὅτι, πρὶν ἢ ὁμοσπονδία προλάβῃ νὰ ὀργανωθῆ, ὁ Μαύσωλος αἰφνιδιαστικῶς ἀπεβίβασε καρικὰς δυνάμεις καὶ κατέλαβε τὴν Ρόδον, τὴν Κῶ, τὴν Νίσυρον, τὴν Κάλυμνον καὶ τὰς ἄλλας νήσους. Οὕτω τελικῶς ἡ Νίσυρος περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ σατράπου τῆς Καρίας. Ποῖος ὁμοῦς ἦτο ὁ Μαύσωλος, ὁ νέος ἡγεμὼν τῆς Νισύρου;

Ὁ Ἐκάτομος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄρχων τῆς πόλεως Μυλάσων τῆς Καρίας, κατάρθωσε μὲ τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν πολιτικότητά του νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δυνάμιν του ἐφ' ὄλοκλήρου τῆς Καρίας. Ὁ Ἀρταξέρης τὸν διώρισε σατράπην τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς, εἰς τὴν σατραπείαν του δὲ τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μαύσωλος. Ὁ Μαύσωλος ἦτο ἐκ καταγωγῆς μιζοβάρβαρος. Ἄλλ'

ὁ πατήρ του, ὁ ὁποῖος τὸν προώριζε διάδοχόν του εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καρίας, ἦτις κατωκεῖτο κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ Ἑλλήνων, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν μὲν ὁμοίωσιν καθαρῶς Ἑλληνικὴν. Ὅχι δὲ μόνον ὁ Μαύσωλος ἐμορφώθη ὡς Ἕλληνας, ἀλλ' ἀπέκτησε καὶ εἰσήγαγεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν αὐτὴν του τὰς τότε Ἑλληνικὰς συνηθείας καὶ τὸν Ἑλληνικὸν τρόπον διαβίωσης. Παρ' ὅλον ὅτι παρέμεινε πάντοτε ὁ τύπος τοῦ ἐξελληνισθέντος βαρβάρου, ἡ συμπεριφορὰ του ὁμοίαζε τὴν Ἑλληνικὴν. Ὁ Μαύσωλος ἦτο εὐφυῆς. Διακατεῖχετο ἀπὸ ἄμετρον φιλοδοξίαν καὶ διὰ τὴν ἱκανοποίησίν της δὲν εἶχε καὶ πολλοὺς δισταγμούς. Διέθετε πολιτικὴν ὀξύνοιαν καὶ ἦτο μέγας καιροσκοπός. Διεκρίνετο διὰ τὴν μεγάλην εὐελξίαν του καὶ τὴν ἄφθονον βαρβαρικὴν δολιότητά του. Ἦτο φιλοπόλεμος καὶ ἄπληστος. Ἐξ ἄλλου, ἦτο φίλος τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ἡ φιλοκαλλία του ὅμως, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ἀσιατικὴν προδιάθεσιν, ἔρρεπε πρὸς τὰ μεγαλειώδη καὶ ὀγκώδη ἔργα. Ἡ ἀπώτερα βλέψις του ἦτο νὰ ἐνώσῃ τὸ μείζον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του, νὰ στραφῇ ἐν συνεχείᾳ κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, καθὼς καὶ κατὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ εἰς περιπτώσιν κατισχύσεώς του νὰ ἰδρῦσῃ ἴδιον ἀνεξάρτητον μοναρχικὸν κράτος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐλληνοβαρβαρικῆς συνθέσεως, τοῦ ὁποῖου θὰ ἠγεῖτο ὡς βασιλεύς. Δὲν εἶναι ἄλλως τε ἄνευ σημασίας τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του προσηγορευέτο ἄλλοτε μὲν βασιλεύς ἄλλοτε δὲ ἠγεμῶν, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ἦτο εἰ μὴ Πέρσης σατράπης διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἠγάπα καὶ ἐθαύμαζε τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸν πολιτισμὸν των, σχεδὸν δὲ περιεφρόνει τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Κᾶρας. Ἦτο ὑπερήφανος διότι αἱ σατραπεῖαι του κατωκοῦντο ἀπὸ Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν κατὰ μέγαλον βαθμὸν, ἐθεώρει δέ, ὅτι ἡ προσθήκη τῶν νήσων εἰς τὴν ἐξουσίαν του, μὲ τὴν ἀμιγῆ Ἑλληνικότητά των, μὲ τὸν προοδευτικὸν καὶ λαμπρὸν πολιτισμὸν των, μὲ τὸν πλοῦτον καὶ μὲ τὴν ναυτικὴν των δύναμιν, προσέδιδον κῦρος καὶ γνησιότητα πολιτιστικὴν, συγχρόνως δὲ καὶ ἀνεπίληπτον Ἑλληνικότητα εἰς τὴν ἡγεμονίαν του. Ὁ Μαύσωλος ἐπέλεξε τὴν Ἀλικαρνασσὸν ὡς τόπον διαμονῆς του καὶ κέντρον τῆς δραστηριότητός του. Εἰς τὴν αὐτὴν του ἐκάλεσε διακεκριμένους Ἕλληνας λογίους, καλλιτέχνας, συμβούλους καὶ τεχνικούς. Ἡ ἐπιλογή τῆς Ἀλικαρνασσὸς ὡς πρωτεύουσος τῆς ἡγεμονίας του δὲν ἦτο ἄνευ σημασίας. Ἦτο πόλις ἱστορικὴ, μὲ γνησίαν Ἑλληνικότητα. Εὐρίσκετο εἰς θέσιν πρόσφορον διὰ νὰ ἐλέγχι τὰς νήσους. Εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν ἦτο τὸ κέντρον τῆς δωρικῆς Πενταπόλεως. Κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους δέ, ἡ Ἀρτεμησία, ἡγεμονίς καὶ αὐτὴ τῆς Καρίας καὶ τῶν νήσων, ἠγεῖτο ἐπαξίως στόλου καὶ συνεξεστράτευσε μετὰ τῶν Περσῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Μαύσωλος μετέτρεψε τὴν Ἀλικαρνασσὸν εἰς πόλιν ἀναξίαν τῶν μεγαλοπνῶων ἐπιδιώξεών του. Κατεσκεύασε νέους ἀνέτους λιμένας, διεκόσμησε τὴν πόλιν μὲ δημόσια κτίρια καὶ

ναούς πολυτελείς, διήνοιξεν ευρείας οδούς και ἀνήγειρε σύγχρονον ἀγοράν. Ἐμερίμνησεν ὥστε τὰ νέα ἔργα νὰ τονίζουν τὴν Ἑλληνικότητα τῆς πρωτεύουσας του. Ὑπῆρξε δὲ συμβολικὴ σύμπτωσις, ὅτι ἡ σύζυγός του, Ἑλληνίς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὀνομάζετο Ἀρτεμησία καὶ αὐτὴ, καὶ ἦτο ἐξ Ἰσου μὲ τὸν Μαύσωλον μεγαλοπράγμων καὶ φιλόδοξος. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ 356 π.Χ. ἡγεμόνευσεν ἐπὶ τῆς Νισύρου.

Ἡ διοίκησις τοῦ Μαυσώλου δὲν ἦτο οὔτε ἀπεχθὴς οὔτε βαρεῖα διὰ τοὺς Νισυρίους. Ἐγνώρισαν τότε ἡσύχους καὶ ἀσφαλεῖς ἡμέρας. Ὁ Μαύσωλος ἐβοήθησε καὶ ἐν Νισύρῳ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιοτεχνίαν, κυρίως ὅμως ἔδωκε μεγάλην ὄθησιν εἰς τὴν ναυτιλίαν, καθ' ὅσον ἐπεδίωκε νὰ δημιουργήσῃ μέγα ναυτικὸν κράτος. Αἱ ἐπεμβάσεις του εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Νισύρου περιωρίζοντο εἰς τὴν εἰσπραξίν μικρῶν φόρων καὶ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ὀλιγαρχικοῦ καθεστώτος. Οἱ δημοκρατικοὶ δὲν ἦσαν ἐπιθυμητοὶ εἰς τὸν Μαύσωλον, ὄχι μόνον διότι ἀπετέλουν μίαν ζωηρὰν καὶ ἀπαιτητικὴν πολιτικὴν μερίδα, ἀλλὰ καὶ διότι ἦσαν μαχητικοὶ, πιστοὶ τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθερώσεως καὶ ἐπὶ πλέον ἐδρίσκοντο εἰς συνεχεῖς ἐπαφάς μὲ τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς ὁποῖους καθ' ἑξοχὴν ἐφοβεῖτο ὁ Μαύσωλος. Ἐγνώριζε τὴν ἐπιρροήν, τὴν ὁποίαν ἤσκουν ἐπὶ μεγάλης μερίδος τῶν Νισυρίων, τὴν δύναμιν καὶ ἰκανότητα τοῦ στόλου των, τὴν τάσιν των πρὸς ἐπέκτασιν εἰς τὴν νησιωτικὴν του περιοχὴν. Εἷς, ἄλλως τε, τῶν λόγων, οἱ ὅποιοι τὸν ὄθησαν νὰ δημιουργήσῃ ἀξιόλογον στόλον καὶ νὰ κάμῃ τὴν Καρίαν ναυτικὴν δύναμιν, ἦτο τὸ ἐνδεχόμενον ἀντιμετώπισεως τῶν Ἀθηναίων. Διὰ μείζονα ἀσφάλειαν ἐγκατέστησε καὶ ἐν Νισύρῳ καρικὴν φρουράν. Ἡ παρουσία τῆς ὅμως ἦτο ἀνώδυνος καὶ τὸ μόνον τὸ ὅποιον ἐκέρδισεν ὁ Μαύσωλος ἦτο ὅτι ἠρέθιζε τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν τῶν Νισυρίων. Πολλὰ ἔργα κατεσκευάσθησαν ἐν Νισύρῳ ἐπὶ τοῦ Μαυσώλου καὶ τῶν διαδόχων του. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀρταξέρξης εἶχεν ἀποθάνει καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Ἀρταξέρξης ὁ Ὀχου, ὅστις ἐνέκρινε τὴν πολιτικὴν τοῦ Μαυσώλου. Τὸ ἔτος δὲ 353 π.Χ. ἀπέθανε καὶ ὁ Μαύσωλος, ὁ δὲ βασιλεὺς, εἰς ἀναγνώρισιν τῶν πολλῶν ὑπηρεσιῶν του, ἐπέτρεψε νὰ τὸν διαδεχθῆ, μέχρις ἐνηλικιώσεως τοῦ τέκνου του, ἡ πολυπράγμων σύζυγός του Ἀρτεμησία. Οὕτως ἡ Νίσυρος, ἑκατὸν εἴκοσι πέντε ἔτη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της, εὐρέθη εἰς τὴν ἡγεμονίαν μιᾶς ἄλλης Ἀρτεμησίας.

Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Μαύσωλος, οἱ Νισύριοι καὶ οἱ ἄλλοι νησιῶται ἐθεώρησαν ὅτι ἦτο μία εὐκαιρία ἀποτινάξεως τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ. Ἐζήτησαν λοιπὸν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' αἱ Ἀθηναὶ ἐκώφευσαν, ἡ δὲ Ἀρτεμησία, μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὴν δραστηριότητα καὶ ἀποφασιστικότητα, κατέπνιξε πᾶσαν ἐπαναστατικὴν κίνησιν. Τὸ 350 π.Χ. ἀπέθανε καὶ ἡ Ἀρτεμησία καὶ τὴν διεδέχθη ὁ υἱὸς τῆς Ἰδριεύς, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ὁποῖου παρέμεινεν ἡ Νίσυρος μέχρι τοῦ 343 π.Χ.

Η ΝΙΣΥΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙV ΑΙΩΝΑ

1. Ἐκατὸν εἴκοσι πέντε περίπου ἔτη διέρρευσαν, ἀφ' ἧς ἡ Νίσυρος ἀπληθευρώθη ἀπὸ τὸν Περσικὸν ζυγόν, μέχρι τῆς ὑποδουλώσεώς της εἰς τὸν Μαύσωλον τῆς Καρίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐτῶν αὐτῶν, ἡ Νίσυρος ὑπεβλήθη εἰς ἰσχυρὰς δοκιμασίας καὶ ἐγνώρισε ριζικὰς ἀλλαγὰς. Ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ περίοδος αὐτὴ διηνώθη, εἴτε εἰς πολεμικὰς προπαρασκευὰς, εἴτε εἰς ἐνεργὸν πόλεμον. Πολλάκις, τὸ ἐπίκεντρον τῶν ἐπιχειρήσεων εὐρίσκετο ἐγγύτατα τῆς Νισύρου ἢ εἰς τὰ χωρικὰ αὐτῆς ὕδατα καὶ τὰς γειτονικὰς νήσους. Ἦτο ὡς ἐκ τούτου φυσικόν, ἡ ἐπὶ τόσον χρόνον παραταθεῖσα πολεμικὴ κατάστασις νὰ ἔξη σοβαροὺς ἀντικτύπους εἰς τὸ πολιτικόν, τὸ ἠθικόν, τὸ οἰκονομικόν καὶ τὸ κοινωνικόν καθεστῶς τῆς νήσου. Κατὰ τὴν ἴδιαν περίοδον, ὁ Ἑλληνικὸς χῶρος ὀλόκληρος διήρχετο βαθυτάτην καθολικὴν κρίσιν καὶ ἐξη ἐντὸς κλίματος ἀσυλλήπτου ἀναταραχῆς. Ἐν σχέσει ὅμως μὲ ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, αἱ ἐκ τοῦ πολέμου ἐπιπτώσεις ὑπῆρξαν σχετικῶς ἥπαια εἰς τὴν Νίσυρον. Οἱ μακροχρόνιοι καὶ σκληροὶ πόλεμοι εἶχον ἀποχαλινῶσει τὰ πλέον ἀπάνθρωπα ἐνστικτα. Οἱ ἄνθρωποι ἔζων ἐντὸς κλίματος τρόμου καὶ ἀβεβαιότητος. Ἡ εὐνοια τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου ἀδιακόπως ἤλλασσε παράταξιν. Οἱ σημερινοὶ νικηταὶ ἦσαν αὐριοὶ οἱ ἠττημένοι καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰ σημερινὰ θύματα μετετρέποντο τὴν ἐπομένην εἰς ἀδιαλλάκτους θύτας. Τὰς κακοτυχίας διεδέχοντο αἱ ἐπιτυχίαι, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φυγαδευθῇ ἡ παλαιὰ φιλανθρωπία καὶ νὰ ὑποσταλοῦν αἱ ἀρχαῖαι ἀρεταί. Ἀνεμπόδιστα ἀπὸ οἰονδήποτε φραγμὸν ἐξεχύθησαν εἰς τὴν χώραν τὰ πλέον κτηνώδη ἐνστικτα καὶ τὰ πλέον ἀδυσώπητα πάθη. Θεμελιώδεις κοινωνικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀξίαι, τῶν ὁποίων τὸ κύρος ἐθεωρεῖτο ἀκατάλυτον, κατέρρεον ὑπὸ τὴν ἀνεικτίρμονα ἐπιθετικότητα μῖα καθολικῆς ἀμφισβητήσεως καὶ ἐνὸς ἀθαιρέτου ἀρνητισμοῦ. Πολιτικὰ καθεστῶτα δεδοκιμασμένης ἀποδόσεως προσεβλήθησαν ἀπὸ ἐνδημούσας τάσεις ἐκτροπῆς καὶ ἐξειλίχθησαν εἰς καθεστῶτα ὠμῆς βίας καὶ γυμνῆς ἀναρχίας. Ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἀπώλεσε τὴν σημασίαν της. Ἡ δικαιοσύνη κατέστη ὄργανον ἐκδικήσεως καὶ μέσον πλουτισμοῦ τῶν ἐκάστοτε κρατούντων. Πομπαὶ φυγάδων καὶ ἐξορίστων, περιφερόμεναι ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἀνέμενον ἢ παρεσκεύαζον τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀνταποδόσεως. Ὁ πλούσιος δὲν ἦτο βέβαιος ἂν τὴν ἐπομένην δὲν θὰ ἦτο πένης, ὁ εὐτυχῆς δυστυχῆς καὶ ὁ ἰσχυρὸς ἀνίσχυρος. Ὁ καιροσκοπισμὸς ἐταυτίσθη μὲ τὴν ἰκανότητα καὶ ἡ ἰκανοποίησις τῆς στιγμῆς μὲ τὴν σύνεσιν. Ἡ ζωὴ ἀπώλεσε τὸ μέτρον της καὶ ἡ κοινωνία τὸν ρυθμὸν της. Πραγματικὸν χάος ἐβασίλευεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Νίσυρος καὶ αἱ ἄλλαι περὶ τὴν

Καρίαν νῆσοι δὲν παρουσίασαν βεβαίως αὐτὴν τὴν θλιβερὰν εἰκόνα μετὰ τὸ τέλος τῶν ἐνδοελληνικῶν πολέμων. Ὁ κίνδυνος τῆς ὑποδουλώσεώς των εἰς τοὺς Πέρσας, ἀδιαλείπτως παρών, κατίσχυε τῶν πολιτικῶν των παθῶν. Ὁ χαρακτήρ των, ὡς νησιωτῶν, ἦτο φύσει ἤπιος καὶ ἀπηχθάνετο τὰς ἀκρότητας. Ἦσαν εὐπροσάρμοστοι εἰς τὰς συγχρόνους ἐξελίξεις καὶ εὐκόλοι εἰς τὰς ἀφομοιώσεις τῶν γονίμων προόδων. Ἐσημειώθησαν καὶ εἰς τὴν Νίσυρον καὶ εἰς τὰς ὑπολοίπους νήσους σημαντικαὶ βεβαίως ἀλλαγαί. Αἱ ἀλλαγαὶ ὅμως αὐταὶ δὲν ἐπῆλθον δι' ἐπαναστατικῶν συγκρούσεων οὔτε δι' ἐκρήξεων βίας. Καθιερώθησαν διὰ τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προσαρμογῆς καὶ ἐπεβλήθησαν διὰ τῆς ἀποδοχῆς των. Ἀναμφισβητήτως, ἡ Νίσυρος τῆς Ἀρτεμεισίας τοῦ Λιγδάμιος ἦτο διάφορος ἀπὸ τὴν Νίσυρον τῆς Ἀρτεμεισίας τοῦ Μασώλου. Διτηρήθη ὅμως ἡ ἰδίᾳ ἡ Νίσυρος μὲ τὰς ἰδιοτυπίας της καὶ τὰ εἰδικὰ χαρακτηριστικὰ της.

2. Εἰδικώτερον ἡ Νίσυρος, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐνδοελληνικῶν ἀγῶνων, ὑπέστη ἐπανεπιλημμένως ζημίας καὶ καταστροφὰς καὶ ἐκ φυσικῶν καὶ ἐκ πολεμικῶν γεγονότων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολέμων τούτων, κατελήφθη ἀπὸ τὸν Ἀστύοχον, ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἀπὸ τὸν Λύσανδρον, ἀπὸ τὸν Κόνωνα καὶ τέλος ἀπὸ τὸν Μαύσωλον. Οἱ ἐμπόλεμοι, καταλαμβάνοντες τὴν Νίσυρον, συμπεριεφέροντο πρὸς αὐτὴν ὡς κατακτηταὶ ἐχθρικοῦ ἐδάφους. Τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐληλατεῖτο, ἔκτακτοι εἰσφοραὶ ἐπεβάλλοντο, κατασχέσεις περιουσιῶν καὶ ἀρπαγαὶ ἐσημειοῦντο, ὁ δὲ δῆμος πολλάκις ὑπεχρέωθη νὰ τροφοδοτήσῃ καὶ νὰ ἐπισκευάσῃ τὸν στόλον τοῦ κατακτητοῦ. Αἱ διαδοχικαὶ καταλήψεις τῆς νήσου συναδεύοντο κατὰ κανόνα ἀπὸ διώξεις πολιτικῶν ἀντιπάλων. Ἐγκαθίσταντο νέαι ἀρχαὶ φιλικῶς διακειμένα πρὸς τοὺς κατακτητὰς, πολιτειακαὶ μεταβολαὶ ἐπεβάλλοντο, ἐκούσῃ καὶ ἀκούσῃ ἐξορίαὶ διετάσσοντο, καὶ ὅλα αὐτὰ ἀπέληγον ἐκάστοτε εἰς ἀποδιάρθρωσιν τῆς ζωῆς, εἰς ἀποδυνάμωσιν τοῦ δήμου, εἰς ὑφείσιν τῆς οἰκονομίας. Τὸ 413 π.Χ., ὁ καταστρεπτικὸς σεισμός, ὁ ὁποῖος συνέβη εἰς τὴν Νίσυρον καὶ εἰς τὴν Κῶ, προσέθεσεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καὶ τὴν θεϊάν συμφορὰν. Πέραν τούτων ὅμως, ἡ Νίσυρος ὑπεβάλλετο, καὶ λόγφ τῶν γενικῶν συνθηκῶν καὶ λόγφ εἰδικῶν περιστάσεων, εἰς βαρεῖας πολεμικὰς δαπάνας. Ἦτο ἐμπόλεμος, οὔτως ἢ ἄλλως, καὶ ὑπεχρεοῦτο νὰ διατηρῇ ἀξιολόγους στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις, διὰ τὴν φύλαξιν καὶ τὴν ἄμυναν τῆς νήσου καὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀπὸ τοὺς πειρατὰς. Τὸ παρατηρηθὲν ἐξ ἄλλου κατὰ τὸ διάστημα τῶν πολέμων ἰσχυρὸν κῦμα ἀστυφιλίας ἦτο μία πρόσθετος, ἀπρόβλεπτος καὶ σοβαρὰ δαπάνη, τὴν ὁποῖαν ὑπεχρεοῦτο νὰ καταβάλλῃ ὁ Δῆμος, διὰ νὰ περιθάλλῃ τοὺς συρρέοντας εἰς τὴν πόλιν ἀπόρους καὶ ἀέργους ἀγρότας.

Τὰ ἔσοδα τοῦ Δήμου, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἀπετελοῦντο ἐκ τῶν μισθωμάτων τῆς ἀκινήτου περιουσίας του ἐκ μισθώσεων τῶν ἀποθηκῶν

καὶ χώρων φυλάξεως ἐμπορευμάτων καὶ λιμένων, ἐκ τῆς κοπῆς ἰδίων νομισμάτων, ἐκ δωρεῶν καὶ χορηγιῶν, ἐκ φόρων, τελῶν καὶ προστίμων, ἐξ ἀφιερωμάτων τῶν ναῶν καὶ τῶν ἱερῶν καὶ ἐξ ἐσόδων τῶν νεωλκῶν, τῶν νεωρίων καὶ τῶν λουτρῶν. Ὅσον ὅμως ἀξιόλογος καὶ ἂν ἦτο ὁ δημόσιος οὗτος πόρος, ἢ συνεχῆς αὔξησις τῶν δαπανῶν ἀπέληγεν εἰς ἀνισοσκελίσιν τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἦναγκάζετο, ὡς ἐκ τούτου, ὁ Δῆμος νὰ καλύπτῃ τὸ ἐλλειμματικόν του ἰσοζύγιον ἀπὸ τὰ χρηματικὰ ἀποθέματα, τὰ ὁποῖα εἶχον συγκεντρωθῆ κατὰ τὰς εὐτυχεῖς ἡμέρας. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀποθέματα αὐτὰ κάποτε ἐξηντλήθησαν καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον παρέμεινε κενόν. Ὑπεχρεώθη ὅθεν ὁ Δῆμος τῆς Νισύρου, νὰ αὐξήσῃ τὰ τέλη καὶ τοὺς φόρους, νὰ ἐντείνῃ τὴν δίωξιν τῆς φοροδιαφυγῆς καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ ὅλον ἐν συγχρόνῳ ἐκτάκτους εἰσφοράς, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τρεχούσας δαπάνας. Ἄγορανόμοι καὶ ταμίαι τῆς Νισύρου συχνὰ ἐπληρέθησαν καὶ ἐτιμήθησαν, διὰ τὸν ζῆλον τὸν ὅποιον ἐπεδείκνυον περὶ τὴν διασφάλισιν τῶν συμφερόντων τοῦ Δήμου. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τοιαύτην περίπτωσιν, ἐνῶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ ὁμιλοῦν περὶ δωρεῶν καὶ ἀφιερωμάτων κινητῶν καὶ ἀκινήτων περιουσιακῶν στοιχείων ἐκ μέρους ἰδιωτῶν. Οὕτως ἡ ὑπ' ἀριθ. 87 ἐπιγραφὴ περιέχει ψήφισμα, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπιβάλλεται βαρύτερον εἰδικὸν πρόστιμον. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 98 ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς δωρεὰν ἀκινήτου καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 142 ἐπιγραφὴ ἀφορᾷ εἰς εὐεργεσίαν πρὸς τὸν Δῆμον. Διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ οὕτω καταστὰν περίπλοκον δημοσιονομικὸν πρόβλημα, ὁ Δῆμος τῶν Νισυρίων ἴδρυσεν νέας ἢ ἀναδιήρθωσε παλαιὰς ὑπηρεσίας καὶ ὥπλισεν ὄρισμένους ἄρχοντας μὲ προσθέτους δημοσιονομικὰς ἀρμοδιότητας. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξίς ἐν Νισύρῳ ἀρχόντων λειτουργῶν καὶ ὑπηρεσιῶν, εἰδικῶς ἀσχολουμένων μὲ τὸ δημοσιονομικὸν θέμα. Ἦσαν οἱ προστάται, οἱ ἀγορανόμοι, οἱ ταμίαι, οἱ πωληταί, οἱ λογισταί. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι καὶ οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου ἢ ὑπὸ τῆς βουλῆς. Ἡ θητεία των ἦτο ἐτησία καὶ ἀνανεώσιμος. Μετὰ τὴν λήξιν ἐκάστης θητείας, προέβαινον εἰς ὑποχρεωτικὸν ἀπολογισμὸν τοῦ ἔργου των ἐνώπιον τοῦ Δήμου. Οἱ προστάται ἐπέβλεπον τὴν καλὴν ἐφαρμογὴν τῶν ψηφισμάτων καὶ τῶν νόμων. Οἱ ἀγορανόμοι ἐπάπτευσαν καὶ ἤλεγχον τὴν παραγωγὴν, τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τῆς ἀγορᾶς, τὴν τήρησιν τῶν συναλλακτικῶν ἡθῶν, τὴν εὐτακτὸν διεξαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν ὀρθὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ συντήρησιν τῆς περιουσίας τοῦ Δήμου. Οἱ λογισταὶ συνέτασσον τοὺς πίνακας τῶν ὀφειλετῶν τοῦ Δήμου καὶ οἱ ταμίαι εἰσέπραττον τὰ ὀφειλόμενα ποσά. Ἡ ὑπαρξίς τόσων ἀξιωματούχων, ἀσχολουμένων μὲ τὴν βεβαίωσιν καὶ εἰσπραξίν των ἐσόδων τοῦ Δήμου, ἦτο ἐπιβεβλημένη. Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἐπεκράτει ἡ περίεργος ἀντίληψις, ὅτι ὁ Δῆμος καὶ ἡ περιουσία του ἦσαν ἰδιοκτησία των πολιτῶν. Ἐνῶ δὲ ἡξιοῦτο ἀπὸ τὸν Δῆμον νὰ καταβάλλῃ

τόσας δαπάνας, ἐπίστευον, ὅτι ἔπρεπε νὰ πράττη τοῦτο, χωρὶς νὰ ἐπιβαρύνῃ τοὺς ἰδιώτας.

Ἡ ἰδιωτικὴ οἰκονομία καὶ ἡ οἰκονομικὴ φυσιογνωμία τῆς Νισύρου ὑπέστη, λόγῳ τοῦ πολέμου, βαθεῖας διαφοροποιήσεις. Λόγῳ πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν, συνήθων εἰς πολεμικὰς περιόδους, πολλαὶ ἰδιωτικαὶ περιουσίαι ἐξηνεμίσθησαν, νέαι ἐσχηματίσθησαν καὶ πολλαὶ ἠλλαξαν κυρίου. Ἡ ἀναδιάρθρωσις τῆς οἰκονομίας, ἐπιβληθεῖσα λόγῳ τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως τῆς νήσου, αἱ κοινωνικαὶ διαφοροποιήσεις, αἱ πειρατεῖαι, αἱ ἀρπαγαί, αἱ δημεύσεις, αἱ καταλήψεις σχολαζουσῶν περιουσιῶν, συνεπήγαγον ἀνακατάταξιν τοῦ πλοῦτου καὶ τὴν ἐμφάνισιν νέων ἰσχυρῶν οἰκονομικῶν παραγόντων, ἐκ παραλλήλου μὲ τὸν ἀρχόμενον σχηματισμὸν νέων κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν τάξεων.

Ἡ συγκέντρωσις μεγάλου ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἡ μερικὴ ἐγκατάλειψις τῆς ἀπομακρυσμένης γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας καὶ ἡ ἐντατικὴ καλλιέργεια τῶν περὶ τὴν πόλιν κτημάτων, ἡ ἔξαρσις τοῦ εὐκαιριακοῦ ἐμπορίου, ἡ ὑπεραπασχόλησις εἰς ἐργασίας συναφεῖς μὲ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου ἐπέφεραν σοβαρὰν αὐξησιν τῶν ἀμοιβῶν ἐργασίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν μεγάλην προσφορὰν ἐργατικῶν χειρῶν. Ἡ ἀπόδοσις ὅμως ἐμειώθη, ἀφ' ἐνὸς μὲν λόγῳ ἐλλείψεως εἰδικεύσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι εἰς τὴν παραγωγὴν ἀπησχολοῦντο κατὰ κανόνα ἠλικιωμένα ἄτομα. Οἱ νέοι τῆς Νισύρου, εἴτε εἶχον στρατευθῆ, εἴτε ἀνεζήτουν ὑψηλὸν μισθὸν ὡς μισθοφόροι τῶν ἐμπολέμων, τῶν σατραπῶν τῶν γειτονικῶν περιοχῶν, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν Αἰγυπτίων. Ἄλλοι ἀνεζήτουν καλλιτέραν τύχην εἰς τὴν μετανάστευσιν καὶ ἄλλοι ἐπεδίωκον τὴν μεγάλην εὐκαιρίαν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον μακρὰν τῆς πατρίδος των.

Ὁ φυσικὸς πλοῦτος τῆς νήσου ἐξηκολούθει νὰ ἰκανοποιῇ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων. Παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς ὑπαίθρου ἐμειώθη, ὡς καὶ ἡ καλλιεργουμένη ἔκτασις, ἐν τούτοις τὰ πλησίον τῆς πόλεως γεωργικὰ κτήματα ἐκαλλιεργοῦντο ἐντατικῶς, ἡ δὲ ἐφαρμογὴ νέων βελτιωμένων καὶ ἀποδοτικῶν μεθόδων ηὔξανεν αἰσθητῶς τὴν ἔγγειον πρόσοδον. Ὁ καλὸς οἶνος τῆς Νισύρου ἐπωλεῖτο ἐντὸς πίθων εἰς μεγάλας ποσότητας εἰς τὰς πέριξ νήσους, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὰς Κυκλάδας. Μεγάλῃ ἦτο καὶ ἡ παραγωγή ἐλαίου. Ἡ βυρσοδεψία, ἡ ἐν γένει κατεργασία τοῦ δέρματος, γινομένη διὰ τῶν βαλάνων τῆς Νισύρου, ἀνεπτύχθη εἰς ἀξιόλογον βιοτεχνίαν, δοθέντος μάλιστα ὅτι τὸ δέρμα ἦτο πρώτη πολεμικὴ ὕλη. Ἀνωρύσσετο ἐπίσης καὶ κατεργάζετο ἡ κίσσηρις, τὸ θεῖον καὶ ἡ στηπητρία καὶ ἡ Νισυρῆτις πέτρα καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ μύλιοι λίθοι, οἱ ὅποιοι καὶ ἐξήγοντο. Κυρίως ὅμως ἐπεξετάθησαν αἱ βιοτεχνίαι κατεργασίας χαλκοῦ καὶ σιδήρου καὶ αἱ ἐργασίαι τῶν νεωλκῶν καὶ νεωρίων, ὅπου ἐπεσκευάζοντο καὶ ἐναυπηγοῦντο ἐμπορικὰ καὶ πολεμικὰ πλοῖα

καὶ λέμβοι. Ἦνθησε τότε καὶ ἡ παραγωγὴ καὶ βαφὴ ὕφασμάτων.

Λόγῳ τῆς αὐξήσεως τοῦ ὄγκου τῆς παραγωγῆς, ἡ ὀργάνωσις τῆς οἰκονομίας ἀναπροσηρμώσθη εἰς νέαν μορφήν, ἀνταποκρινομένην εἰς τὰ νέα μεγέθη. Ἡ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου κυριαρχοῦσα μορφή τῆς οἰκονομικῆς παραγωγῆς ἦτο ἡ οἰκοτεχνία. Ἦδη, μὲ τὸ τέλος τῶν πολέμων, ἡ οἰκονομία ὀργανώθη μὲ βάσιν τὴν βιοτεχνικὴν παραγωγὴν. Βεβαίως, ἡ Νίσυρος δὲν ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν κύκλον τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ὡς συνέβη μὲ ἄλλας μεγάλας νήσους, ὡς π.χ. τὴν Ρόδον ἢ τὴν Κῶ. Ἡ οἰκονομία της εἶχε περιορισμένας δυνατότητας. Τὰ γεωργικὰ της προϊόντα δὲν ἦσαν, οὔτε κατ' εἶδος οὔτε κατ' ὄγκον, ἱκανὰ νὰ στηρίξουν γεωργικὰς βιομηχανίας. Ἡ ἐσωτερικὴ ἀγορὰ ἱκανοποιεῖτο κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν παραγωγὴν. Ἡ ἐσωτερικὴ κατανάλωσις ἐχρησιμοποίει ἀγαθὰ, ἰδίως γεωργικὰ προϊόντα, εἰς φυσικὴν κατάστασιν, χωρὶς ἐπεξεργασίας ἢ μεταποιήσεις. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀγορὰ πρωτογενοῦς καὶ δευτερογενοῦς παραγωγῆς ἀγαθῶν ἀπηυθύνετο εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς Νισύρου μόνον εὐκαιρικῶς καὶ πρὸς συμπληρωματικὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν της. Μόνον ἡ παραγωγὴ οἰκονομικῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ προσφορὰ ὑπηρεσιῶν καλυπτουσῶν πολεμικὰς ἀνάγκας ἐπέβαλλε μαζικὴν παραγωγὴν. Ἐπὶ πλεόν, ὁ ἀνταγωνισμὸς ἦτο ὀξὺς καὶ δυσμενὴς διὰ τὴν Νίσυρον. Οὕτως ἡ οἰκονομία τῆς Νισύρου δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπερακοντίσῃ τὴν βιοτεχνικὴν παραγωγὴν ὑψηλῆς εἰδικεύσεως εἰς τοὺς πλεόν προωδευμένους τομεῖς τῆς οἰκονομίας. Ἡ νέα ὁμῶς αὐτὴ μορφή τῆς ὀργανώσεως τῆς οἰκονομίας συνεπήγαγε καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἀλλαγὴν εἰς τὴν κοινωνικὴν δομὴν της. Ἐδημιουργήθη τάξις ἐργατῶν, ἡ ὁποία ἀπησχολεῖτο ἐπ' ἀμοιβῇ εἰς τρίτους ἐκτὸς τοῦ οἴκου των, διὰ τὴν παραγωγὴν ὁμοιοτύπων ἀγαθῶν διατιθεμένων εἰς ἀπρόσωπον κατανάλωσιν. Οὕτως ἡ εἰδικευμένη ἢ ἡ ἀνειδίκευτος προσφορὰ ἐργασίας ἐκτὸς τῶν ὀρίων τοῦ «οἴκου», εἰς χώρους εἰδικῶς ὀργανωμένους διὰ μαζικὴν παραγωγὴν ὁμοειδῶν ἀγαθῶν, ἐπὶ καταβολῇ χρηματικοῦ ἀνταλλάγματος, κατέστη ἡ κυρία πηγὴ πορισμοῦ τῶν μέσων διαβιώσεως. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη μορφή παραγωγῆς ἀπῆται καὶ τὴν συγκέντρωσιν ποσότητος χρήματος διὰ τὴν καταβολὴν τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας. Οὕτως ἐσχηματίσθη μία τάξις ἐργαζομένων καὶ μία τάξις ἐργοδοτῶν. Ἐκ παραλλήλου, μία ἄλλη τάξις, εἰς χεῖρας τῆς ὁποίας εὕρισκετο ἀποταμιευμένον χρῆμα, διέθετε τοῦτο ἐπ' ἀμοιβῇ, ὡσάκις ἐχρειάζετο, διὰ τὰς ἠδξημένας ἀνάγκας τῆς παραγωγῆς. Οὕτως ἐσχηματίσθη μία μορφή πρωτογόνου κεφαλαιοκρατικῆς ὀργανώσεως μὲ ἐμβρυϊκὴν ταξικὴν διαμόρφωσιν. Αὐτὸ τὸ ἀμορφοποίητον σχῆμα τῆς ταξικῆς καὶ ἀστικῆς κοινωνίας ἠκολουθήθη συντόμως ἀπὸ στροφὴν πρὸς τὸν ἀτομικισμὸν, μὲ συνέπειαν τὴν χαλάρωσιν τοῦ στενοῦ δεσμοῦ ἀτόμου καὶ πόλεως καὶ τὴν ἐμφάνισιν νέων πολιτικῶν, ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρχῶν. Τότε παρουσιάσθησαν

καὶ αἱ πρῶται κοινωνικαὶ συγκρούσεις, αἱ νέαι βιοθεωρίαι, ἡ νέα θέσις τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν κόσμον. Εἰς ὀλόκληρον τὸν Ἑλλαδικὸν χῶρον ἐσημειώθη μία βαθεῖα ἀναταραχὴ. Εἰς τὴν Νίσυρον καὶ τὰς ἄλλας Ἰωνικὰς καὶ Δωρικὰς νήσους ἡ προσαρμογὴ ἐπῆλθεν ὁμαλῶς. Οἱ νέοι θεσμοὶ συνεβιβάσθησαν, καθ' ὃ μέτρον ἦτο τοῦτο δυνατόν, μετὰ τοὺς παλαιούς, καὶ οὕτω διεμορφώθη ἡ ιδιότυπος καὶ ιδιόμορφος πολιτικὴ, ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τοῦ νησιωτικοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ἐξειλισσομένη ἐπρόκειτο νὰ δώσῃ τὸν λαμπρὸν πολιτισμὸν τῆς μετέπειτα περιόδου.

Μετὰ τὴν νέαν κατάστασιν, ὁ παλαιὸς ἀντιπραγματισμὸς ἤρχισε νὰ ἀπαθῆται, μέτρον δὲ τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν κατέστη τὸ νόμισμα. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν κοπὴν καὶ κυκλοφορίαν μεγάλου ἀριθμοῦ νομισμάτων. Ὅλαι σχεδὸν αἱ ἐλεύθεραι καὶ ἀνεξάρτητοι πόλεις ἔκοπτον ἴδια νομίσματα. Λόγω δὲ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, τὰ νομίσματα ταῦτα ἐκυκλοφόρουσαν παντοῦ. Ἦσαν δὲ συνήθως χαλκᾶ καὶ ἀργυρᾶ καί, σπανιώτερον, ἐξ ἠλέκτρου ἢ χρυσοῦ.

Εἰς τὴν Νίσυρον ἐκυκλοφόρουσαν καὶ ἐγένοντο ἀποδεκτὰ εἰς τὰς συναλλαγὰς πολλὰ νομίσματα πόλεων, μεθ' ὧν ἡ νῆσος εἶχεν ἐμπορικὰς σχέσεις. Ἐκυκλοφόρουσαν νομίσματα τῆς Κῶ, τῆς Ρόδου καὶ τῆς Χίου, τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Κυκλάδων, Περσικά, καὶ κυρίως Ἀθηναϊκά. Ἐπὶ πλέον ἐκυκλοφόρουσαν καὶ ἴδια νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἔκοψεν ὁ Δῆμος Νισυρίων, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ. Μετὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον καὶ τὴν προσπάθειαν ὁμοσπονδοποιήσεων τῶν νήσων, ἡ Νίσυρος ἔκοψε κοινὰ νομίσματα μετὰ τῶν ἄλλων νήσων καὶ πόλεων τῆς βραχυβίου ἐνώσεως. Βασικὸν νόμισμα τῆς Νισύρου ἦτο ἡ δραχμὴ καὶ τὰ γνήσια πολλαπλάσια καὶ αἱ ὑποδιαίρέσεις αὐτῆς. Κατεσκευάζοντο δὲ ἐξ ἀργύρου ἢ χαλκοῦ. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 87 ἐπιγραφὴ ἀναφέρει πρόστιμα καταβλητέα εἰς δραχμάς. Εὐρέθησαν πολλὰ νομίσματα τῆς Νισύρου διαφόρων ἐκδόσεων. Τινὰ φέρουν ἐπὶ τῆς προσόψεως γενειοφόρον κεφαλὴν τοῦ προστάτου θεοῦ τῆς νήσου Ποσειδῶνος, ἢ τὸν Ποσειδῶνα καθήμενον ἐπὶ βράχου καὶ κρατοῦντα τρίαιναν, ἢ κεφαλὴν τῆς Ἀρτέμιδος ἢ τῆς Ἀφροδίτης φεροῦσης στέφανον καὶ ἐνώτια, ἢ κεφαλὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐπὶ τῆς ὀπισθίας δὲ ὄψεως δελφίνα μετὰ μικρᾶς τριαίνης. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, εἰς τὴν Νίσυρον, ὡς καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα, ἐσημειώθη νομισματικὸς πληθωρισμὸς. Ἡ ἀξία τῶν νομισμάτων ἔπεσεν, ἠδὲξήθη δὲ ἡ τιμὴ τῶν ἀγαθῶν. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, εἰς τὰς Ἀθήνας κατ' ἀρχὰς καὶ εἰς τοὺς νησιώτας συμμάχους τῶν κατοπιν, ἤρχισε νὰ ἐφαρμόζεται εἰς τὰς συναλλαγὰς πρωτόγονον σύστημα τραπεζιτικῆς ἐξυπηρετήσεως, πιστωτικαὶ διευκολύνσεις εἰς ἐμπόρους μετὰ ἐγγυήσεις καὶ ἀσφαλείας, καὶ ἐδημιουργήθη εἶδος μεσιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐμεσολάβουν μετὰ πιστωτῶν καὶ δανειστῶν. Νέοι συναλλακτικοὶ κανόνες ἤρχισαν νὰ ἰσχύουν, οἱ ὁποῖοι κα-

ταχυρώθησαν διὰ νόμων και ἐθίμων, οἱ ὅποιοι ὁμοιομόρφως ἀφηρμόζοντο εἰς ὄλην τὴν νησιωτικὴν και μεσογειακὴν περιοχὴν και οἱ ὅποιοι ἀργότερον ἀπετέλεσαν τὸ κοινὸν δίκαιον τῶν συναλλαγῶν.

3. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν μακροχρονίων πολέμων ὑπῆρξαν περισσότερον ἐκδηλα εἰς τὸν ἠθικὸν και τὸν κοινωνικὸν τομέα, παρὰ εἰς τὸν οἰκονομικόν. Ἡ ἐκπάσασα ἠθικὴ και κοινωνικὴ κρίσις ἐπεξετάθη εἰς ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον και βεβαίως και εἰς τὴν Νίσυρον. Ἡ ἐκδήλωσις τῆς κρίσεως εἰς ἄλλας πόλεις ὑπῆρξεν ἐκρηκτικὴ και εἰς ἄλλας ἠπία. Εἰς ἄλλας περιοχὰς ἀπέληξεν εἰς ἀνατροπὴν τῶν καθιερωμένων ἀξιών και θεσμῶν δι' ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν και εἰς ἄλλας ἐπῆλθε συμβιβασμὸς και συγχῶνευσις τοῦ παλαιοῦ κατεστημένου μὲ τὰς νέας ιδέας. Εἰς τὴν Νίσυρον ἡ ἠθικὴ και κοινωνικὴ ἀλλαγὴ ὡς και ἡ οἰκονομικὴ τοιαύτη ἐπραγματοποιήθη διὰ τῆς ἐξελικτικῆς αὐτοπροσαρμογῆς. Δὲν ἐσημειώθησαν οὔτε ὀξεῖαι συγκρούσεις οὔτε βίαιαι ἀνατροπαί. Ὁ πόλεμος και ὁ τρόπος καθ' ὃν οὗτος διεξήγετο ἐξηυτέλισε τὴν ἀξίαν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς και ἐξεμηδένισε τὸ κύρος τῆς προσωπικότητος τῶν ἀτόμων. Ἡ ἀτομικὴ και ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία συνεπιέσθησαν μέχρι ἀφανισμοῦ ἀπὸ τὰς ἐπιταγὰς τῆς πολεμικῆς σκοπιμότητος. Ἡ ἠθικὴ κατέστη ρευστὴ και ἀντιφατικὴ. Ἡ γενικώτερα ἀναταραχὴ και ἡ κυριαρχία τοῦ καιροσκοπισμοῦ ἀπεδυνάμωσαν τὴν ἠθικὴν και κοινωνικὴν κύρωσιν. Ἡ συνεχὴς μετακίνησις τοῦ κέντρου βάρους τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς διαφόρους περιοχὰς, ἐνίοτε ἀλλοφύλους, ὁ ἐπικρατήσας μισθοφορισμὸς και αἱ διώξεις συνεπήγαγον συνεχεῖς μετακινήσεις μεγάλων μαζῶν. Τοῦτο ἐπέφερε τὴν διεύρυνσιν τῶν γνώσεων, τὴν πρόσκτησιν νέας ἐμπειρίας, τὴν ἀποδοχὴν νέων μεθόδων σκέψεως και διαβιώσεως. Συγκρίσεις θεσμῶν, ἀντιπαραβολαὶ νόμων, κριτικὴ καθεστώτων ἔθετον ἀδιακόπως ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὸ ἔως τότε θεωρούμενον αἰώνιον κύρος τῶν κρατουσῶν ἀξιών. Τὸ μέχρι τότε κατεστημένον ἠθικόν, πολιτικόν και κοινωνικόν οἰκοδόμημα κατεκρίνετο, ἄλλοῦ ὡς ἐλλειπές, ἄλλοῦ ὡς ἀνεπαρκές και ἄλλοῦ ὡς πρωτόγονον. Ἴσχυραὶ διάνοιαι τῆς ἐποχῆς εἶχον συστηματοποιήσει ἢ εἶχον δώσει ἐκφρασιν και μορφήν εἰς τὰς νέας ιδέας ἢ ἤσκουν ὀξυτάτην κριτικὴν τῶν παλαιῶν ιδεῶν. Εἰς ἀντίδρασιν τῆς ταπεινώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐπικράτησεν ὁ ἠθικὸς ἀτομικισμὸς, ὁ ὅποιος ἔθετε τὸ ἄτομον και τὴν αὐτοβελτίωσίν του εἰς τὴν κορυφὴν παντὸς ἐνδιαφέροντος. Ἡ ἐκτροπὴ τῆς δημοκρατίας εἰς ὀχλοκρατίαν και ἀναρχίαν και ἡ ἀδυναμία τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος νὰ συμβιβάσῃ τὴν ὑπερτροφικὴν ἀντίληψιν περὶ ἀτόμου μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἰσχυροῦ και εὐνομουμένου Δήμου, και μία σαφῶς διαφαινομένη τάσις τῆς ἐποχῆς, ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν μοναρχικῶν ἢ ὀλιγαρχικῶν καθεστώτων, τὰ ὅποια παρεῖχον πλέον σοβαρὰς ἐγγυήσεις σταθερότητος και ἐνομίας. Ἀνεξαρτήτως τῆς ἀπωθητικότητος τὴν ὀποίαν

σήμερον δημιουργοῦν οἱ ὄροι «τυραννικός», «μοναρχικός», «ὀλιγαρχικός», εἰς τὴν ἀρχαιότητα δὲν ἦσαν πάντοτε ἀποκρουστικά ἢ μισητὰ τὰ καθεστῶτα αὐτά. Συνέβη, μάλιστα, συχνὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, νὰ ἀποδειχθοῦν ἱκανὰ νὰ διασφαλίσουν τὰ ἀναγκαῖα πλαίσια διὰ μίαν ἀρτιωτέραν τάξιν καὶ δημοκρατικὴν διαδικασίαν. Συχνὰ ἐπίσης ἀπεδείχθησαν περισσότερον ἀποτελεσματικά διὰ τὴν δημιουργίαν καταλλήλων προϋποθέσεων πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἀτόμου, ἀπὸ τὰ ἀθεραπεύτως ἤδη νοσοῦντα δημοκρατικά καθεστῶτα. Ἡ ἀποδοτικότητα ἐν τούτοις τῶν καθεστῶτων αὐτῶν παρέμενεν ἐξηρητημένη πάντοτε ἀπὸ τὰς συνθήκας ἐπιβολῆς τῶν, ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴν τῶν, ἀπὸ τὰς ἀντιδράσεις, τὰς ὁποίας ἐδημιούργουν, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν ἓνα ἢ τοὺς ὀλίγους, οἱ ὁποῖοι ἤγουντο αὐτῶν.

Εἰς ἀντίθεσιν τῆς μετ' ἀδιαλλάκτου ζήλου ὑποστηριζομένης ἀπολύτου αὐτονομίας τῶν πόλεων, ἡ ὁποία ὠδήγει εἰς ἐθνικὴν πολυαρχίαν καὶ ἀποδυνάμωσιν τῶν ἐθνικῶν ἐπιδιώξεων, ἀντιπαρετάχθησαν αἱ ἔννοιαί τῆς «ἐνότητος», τῆς «συμμαχίας» καὶ τῶν «κοινῶν», ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐνώσεως τῶν πόλεων. Εἰς τὴν Νίσυρον αἱ ἀμφισβητήσεις αὐταὶ οὔτε ἔλαβον ἀκραΐας ἐκφράσεις, οὔτε ἐξειλίχθησαν εἰς ἐπαναστατικὰς ἐκδηλώσεις. Ἡ ἀναχώνουσις τῶν νέων ἰδεῶν εἰς τὰς παλαιὰς ἐγένετο διὰ συμβιβασμῶν καὶ ἀμοιβαίων περιορισμῶν. Ἀνεγνωρίσθη ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου, τοῦ ὁποίου τὰ δικαιώματα ἦσαν σεβαστά, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἀμέτρου ἀτομικισμοῦ. Ὁ Δῆμος ἐνισχύθη, ἀλλ' ἡ παντοδυναμία του περιεστάλη. Διηρύνθησαν οἱ κοινωνικοὶ σκοποὶ τῆς πόλεως καὶ υἱοθετήθησαν δημόσιοι στόχοι πλέον φιλάνθρωποι καὶ κοινωνικοί. Αἱ ἀπονομαὶ π.χ. τιμῶν εἰς ἐπωνύμους Νισυρίους ἢ εἰς ἄρχοντας ἢ λειτουργοὺς ἐδικαιολογοῦντο, ὄχι μόνον ἀπὸ τὰς προσφερθείσας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πολίτας πάντας, ὄχι μόνον διὰ *φιλοπατριαν* ἀλλὰ καὶ διὰ *φιλοτιμίαν*, *σωφροσύνην*, *δικαιοσύνην*. Εἰς τὴν πόλιν ἀντιπαρετάσσοντο, χωρὶς νὰ ἀντιτίθενται, οἱ *πολίται πάντες*. Αἱ ἀτομικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀρεταί, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰς σχέσεις τῶν Νισυρίων μετὰ τῶν τῆς *φιλοτιμίας*, *σωφροσύνης* καὶ *δικαιοσύνης*, συνεβάδιζον καὶ ἐτελειοῦντο εἰς τὴν *φιλοπατριαν* καὶ τὰ *συμφέροντα τῷ δάμῳ*. Ἐξ ἄλλου, τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα εἰς τὴν Νίσυρον ἐλειτούργησεν ὁμαλῶς, δι' αὐτὸ καὶ διετήρησε τὴν ἐγγενῆ γνησιότητά του. Δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ἐξ ὧν νὰ προκύπτῃ, ὅτι ἐσημειώθησαν δημαγωγικαὶ ἢ ὀχλοκρατικαὶ ἐκτροπαὶ ἀπὸ τῶν ὑγιῶν δημοκρατικῶν βάσεων τοῦ πολιτεύματος. Ἡ κυρίαρχος ἐξουσία τοῦ Δήμου διησφαλίσθη διὰ τῆς ἐνισχύσεως μὲ προσθέτους ἀρμοδιότητος τῆς Βουλῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν ἤσκουν κυρίως οἱ *δαμειργοὶ* καὶ οἱ *προστάται*. Ἠδέξθησαν τὰ λειτουργήματα καὶ οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ περιεβλήθησαν μὲ ἐλεγχόμενας δικαιοδοσίας. Οὕτως, ἐνῶ τὸ πολίτευμα διετήρησε τὰς γνησίας καὶ ἀρχε-

γόνους δημοκρατικὰς βάσεις του, σειρὰ δλόκληρος ὀργάνων καὶ διαδικασιῶν ἐπροστάτευε τοῦτο ἀπὸ τὴν διολίσθησιν εἰς τὴν ὀχλοκρατίαν καὶ δὲν τὸ παρέδωσεν εἰς τὴν ἀνεύθυνον πολυπραγμοσύνην τῶν κενοδόξων ρητόρων, ἢ εἰς τὴν ἀδηφάγον κομματικὴν φαυλότητα. Ἡ διοικήσεις τῶν κοινῶν, ἀσκουμένη ἀπὸ ὑπεθύνους καὶ λογοδοτοῦντας *δαμιεργοὺς καὶ προστάτας*, καὶ κατευθυνομένη ἀπὸ μίαν πειθαρχημένην βουλήν, συνεκράτει τὸν Δῆμον ἀπὸ ἀνεπιθυμήτους παρεκκλίσεις καὶ καταλυτικὰς φιλοδοξίας. Ἡ δημοκρατία τῆς Νισύρου κατὰ τὸν V καὶ IV π.Χ. αἰῶνα ἦτο βασισμένη ἐπὶ τῆς ἑμμέσου καὶ ἀντιπροσωπευτικῆς ἀσκήσεως τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, μὲ σύστημα αὐστηρῶς ἐλεγχομένων ἐκτελεστικῶν ὀργάνων. Τέλος, διὰ τῆς ὅλης πολιτικῆς της, ἡ Νίσυρος ἐπεσφράγισεν ἀδιακόπως τὴν ἐπιθυμίαν της διὰ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα. Πλὴν τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας καὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης, εἰς τὰς ὁποίας μετέσχεν ἀκουσίως ἢ ἐκουσίως, ἀνέπτυξε πρωτοβουλίαν μετὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον διὰ τὴν σύστασιν τῆς νησιωτικῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐνώσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς ἐνώσεως τῶν Καρικῶν νήσων. Ἐγνώριζεν ἡ μικρὰ Νίσυρος, ποῖα ἔπρεπε νὰ εἶναι τὰ ὅρια τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας της ὡς κυριάρχου νήσου, διὰ νὰ ἐξυπηρετηθῇ ἡ πραγματοποιήσις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων.

4. Ἡ Νίσυρος, ὡς διοικητικὴ μονὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν κυρίως νήσον καὶ τὰς παρακειμένας νησίδας τοῦ Γυαλιοῦ, τῆς Πυργούσης, τῆς Παχειᾶς, τῆς Στρογγύλης, τῆς Ἀντιλεύουσας. Ὀλόκληρον τὸ νησιωτικὸν τοῦτο συγκρότημα μετὰ τῶν οἰκισμῶν τῆς κυρίας νήσου ἀπετέλει τὸν *Δᾶμον Νισυρίων*. Ἐκτὸς τῆς κυρίως πόλεως, ὑπῆρχον εἰς τὴν Νίσυρον καὶ ἄλλοι οἰκισμοί. Οὗτοι ἦσαν τὸ Ἄργος, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ὅπου ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς ἴδιον οἰκισμὸν ἀρκετοὶ κάτοικοι τῆς νήσου, κατασκευάσαντες μάλιστα ἴδιον τεῖχος διὰ τὴν προστασίαν των, καὶ ἡ περιοχὴ τῶν Πάλων μὲ τὰ λουτρά, τὸ θεραπευτήριον, τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τὸν λιμένα των. Πιθανώτατα ὅμως ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι μικροοικισμοὶ εἰς περιοχὴν Δαλίων, εἰς Ἄρμᾶ, εἰς Παντονίκην ἢ Ἐμπορεῖον καὶ εἰς Νικέα (Νεικιά). Ἐπίσης κατοκοῦντο τὸ Γυαλί, ἡ Πυργοῦσα, ἡ Παχειά, ἡ Ἀντιλέουσα καὶ ἡ Στρογγύλη, ἢ τοῦλάχιστον ὑπῆρχον ἐπ' αὐτῶν μόνιμοι φρουραὶ ἢ σκοπιαὶ ἢ μικραὶ ὀμάδες κτηνοτρόφων. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, Νισύριοι μετῴκησαν εἰς Σαρίαν Καρπάθου καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ, ἰδρύσαντες τὴν ὁμώνυμον πόλιν Νίσυρον, τὴν ὁποίαν ὅμως ἐγκατέλειψαν μόλις ἐξέλιπον οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἠνάγκασαν νὰ φύγουν τῆς πατρίδος των. Ὁ Στράβων (X, 17) ἀναφέρει: *Ἡ δὲ Κάρπαθος, ἣν Κράπαθον εἶπεν ὁ ποιητής, ὑψηλὴ ἐστὶ κύκλον ἔχουσα σταδίων διακοσίων τετράπολις δ' ὑπῆρξε καὶ ὄνομα εἶχε ἀξιόλογον, ἀφ' οὗ καὶ τῷ πελάγει τοῦνομα ἐγένετο· μία δὲ τῶν πόλεων ἐκαλεῖτο Νίσυρος, ὁμώνυμος τῇ τῶν Νισυρίων νήσῳ*. Τὰ ἀνωτέρω

ἐπαναλαμβάνει ὁ Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονικεὺς. *Μία δὲ τῶν αὐτῆς πόλεων* (τῆς Καρπάθου) *ἐκαλεῖτο Νίσυρος, ὁμώνυμος τῇ νήσῳ Νισύρω, ἢ μία τῶν Κυκλάδων λέγεται, Πορφυρίζ δὲ ποτὲ ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῇ πορφυρέων ἐκαλεῖτο.* Ὁ Μιχαηλίδης-Νουάρος, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου Καρπάθου, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ θέσις τῆς πόλεως τῆς ἐπὶ Καρπάθου Νισύρου ἦτο εἰς τοποθεσίαν *Παλάτια* τῆς νήσου Σαρίας παρὰ τὸν πορθμόν, ὅπου εὐρίσκονται καὶ ἀρχαῖα ἐρείπια. Τὴν ἰδίαν ἄποψιν ἀποδέχεται καὶ ὁ Λουδοβίκος Ross. Παρὰ τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις, ὅτι ἡ πόλις Νίσυρος τῆς Καρπάθου ἦτο πόλις Καρπαθιακῆ, δὲν ἔχω οὐδεμίαν σχεδὸν ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος πόλις ἦτο ἐγκατάστασις ἢ ἀποικία Νισυρίων. Πρῶτον, διότι τὸ ὄνομα «Νίσυρος» δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ συνήθη ἀρχαῖα ὀνόματα πόλεων, ὥστε νὰ ἔχη δοθῆ καὶ ἄλλοῦ καὶ δὴ ἐντὸς τοῦ ἰδίου συγκροτήματος νήσων. Δεύτερον, διότι ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια εἰς τὴν ἀρχαιότητα νὰ δίδεται τὸ ὄνομα τῆς μητροπόλεως εἰς ἀποικίας ἢ ἄλλας ὁμαδικὰς ἐγκαταστάσεις κατοίκων τῆς παλαιᾶς πόλεως. Πέραν τούτων, ἀπὸ εὐρεθεῖσαν εἰς Βρυκοῦντα ἐπιγραφὴν, γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ Ποσειδῶνος Πορθμίου ἐν Καρπάθῳ, τοῦ ὁποίου ἱερὸν ὑπῆρχε πλησίον τοῦ λιμένος τοῦ Τριστόμου, μετεῖχεν ὡς ἱεραγωγὸς καὶ ὁ Νισύριος Ἐπαίνετος Ράδιος, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὄχι μόνον ἡ παρουσία ἐκωνύμου Νισυρίου ἀλλὰ καὶ ὁ στενὸς δεσμὸς αὐτοῦ μετὰ τὸν Ποσειδῶνα, προστάτην θεὸν τῆς νήσου Νισύρου. Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ ἔχει ὡς ἀκολούθως:

Μελάνθιος

Μενεκρατεὺς

Βρυκούντιος

Ἐπαίνετος Ράδιος

Νισύριος

Σωσίπολις

Ἀρχικρατεὺς

Βρυκούντιος

Αἰρεθέντες ἱεραγω-

γοὶ ὑπὸ τοῦ σύμπαν-

τος Δήμου Ποτειδᾶ-

νι Πορθμίου.

Ἐπὶ πλέον, μία τῶν νησίδων τοῦ Τριστόμου, πλησίον δηλαδὴ τῆς ὑποτιθεμένης τῆς ἐν Καρπάθῳ Νισύρου, ἔφερε τὸ ὄνομα Στρογγύλη, τὸ ἴδιον δηλαδὴ ὄνομα τῆς παρὰ τὴν νήσον Νίσυρον νησίδος. Εἶναι ἄγνωστον πότε καὶ διατί Νισύριοι μετέβησαν καὶ ἐπέκησαν τὴν Σαρίαν τῆς Καρπάθου, οὔτε ἐπὶ πόσον χρόνον διετηρήθη ὁ ἐκεῖ οἰκισμὸς αὐτῶν. Εἶναι ὅμως λίαν πιθανόν, ὅτι τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν ἱστορουμένην ἐποχὴν καὶ ὅτι οἱ ἄποικοι τῆς Νισύρου ἔφυγον ἐκ τῆς πατρίδος των διὰ πολιτικούς

λόγους. Φιλοξενηθέντες δὲ ἐν Καρπάθῳ καὶ παραχωρηθείσης εἰς αὐτοὺς μιᾶς περιοχῆς πρὸς ἐγκατάστασίν των, διέλυσαν τὸν οἰκισμὸν εὐθὺς ὡς ἐξέλιπον οἱ λόγοι οἱ ὅποιοι προεκάλεσαν τὴν ἐκ Νισύρου ἀπομάκρυνσίν των καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἐπίσης ὑπῆρχεν ἐν Κῶ παροικία Νισυρίων, οἱ *Νισυριάδαι*, διαθέτοντες ἴδιον ἴδρυμα. Παροικία δὲ Νισυρίων ὑπῆρχε καὶ εἰς Ρόδον.

5. Ἡ ἀγορὰ τῆς Νισύρου εὐρίσκετο ἐντὸς τῆς τειχισμένης ἀκροπόλεως καὶ ἀπετέλει τὸ διοικητικὸν κέντρον τοῦ Δήμου. Ἐκεῖ συνήρχετο ἡ ἐκκλησία τοῦ Δήμου - δηλαδή ὅλοι οἱ Νισύριοι πολῖται - ὁσάκις ἐκαλεῖτο διὰ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις. Ἐκεῖ συνήρχετο καὶ ἡ Βουλὴ καὶ κατήρτιζε τὰς εἰσηγήσεις τῆς ἐπὶ προτάσεων νόμων καὶ ψηφισμάτων, διὰ νὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὸν Δῆμον. Ἐκεῖ ἐπίσης ἡ Βουλὴ ἐξεδίκαιε τὰς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ὑπαγομένης ὑποθέσεις. Ἦτο, λοιπόν, ἡ ἀγορὰ καὶ δικαστικὸν κέντρον. Ἐκεῖ ἐγίνοντο αἱ ἐπίσημοι ἀνακοινώσεις τοῦ Δήμου, ἐξελέγοντο οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ δημόσιοι λειτουργοί. Ἐκεῖ ἐψηφίζοντο οἱ νόμοι καὶ αἱ ἄλλαι κανονιστικαὶ διατάξεις καὶ ἐχαράσσοντο ἐπὶ πλακῶν, ἵνα λαμβάνουν γνῶσιν οἱ πολῖται τῶν βασικῶν κανόνων τῆς πολιτείας. Ἐκεῖ ἀπεφασίζετο ἡ ἀπονομὴ τιμητικῶν διακρίσεων εἰς πολίτας ἢ ἄρχοντας διακριθέντας διὰ τὰς ὑπηρεσίας των, ὡς καὶ ξένων, οἱ ὅποιοι παρεῖχον σημαντικὰς ἐκδουλεύσεις εἰς τὴν πόλιν ἢ τοὺς πολίτας, καὶ ἐκεῖ ἐτοποθετοῦντο οἱ ἀνδριάντες τῶν τιμωμένων. Ἐκεῖ ἐγίνετο ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἡ ἀγορὰ ἦτο τὸ στέγαστρον τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ τὸ κέντρον τῶν ἐπιστήμων καὶ ἀνεπιστήμων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συζητήσεων. Εἰς τὴν ἀγορὰν οἱ πολῖται ἐνημεροῦντο ἐπὶ τῶν καθημερινῶν γεγονότων καὶ ἐλάμβανον γνῶσιν τῶν πολεμικῶν εἰδήσεων. Εἰς τὴν ἀγορὰν διεμορφοῦτο ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Νισύρου καὶ καθορίζετο ἡ πολιτικὴ τῶν κομμάτων. Ἐκεῖ ἠσκέιτο ἡ κριτικὴ ἐπὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀρχόντων καὶ ἐλαμβάνοντο ἀποφάσεις ἐπὶ μικρῶν ἢ μεγάλων θεμάτων, προσδιορίζοντων τὴν τύχην τῆς νήσου. Ἦτο ἡ ἀγορὰ, ταυτοχρόνως, καὶ κέντρον ἐμπορικῶν καὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν Νισυρίων ἢ διατριβῆ. Ἐντὸς τῶν τειχῶν ὑπῆρχον καὶ ἱερὰ θεῶν, ἀνδριάντες ἡρώων καὶ κατοικίαι ἰδιωτῶν. Ἐν Νισύρῳ ὑπῆρχε καὶ γυμναστήριον, ὅπου ἠθλοῦντο καὶ ἐξεπαιδεύοντο οἱ νέοι κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν. Εἰς τὸ γυμναστήριον, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις μᾶς εἶναι ἄγνωστος, ἐλάμβανον χώραν καὶ ἀγῶνες κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον καθιερωθῆ ἐν Νισύρῳ πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Διονύσου, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν 1 καὶ 103.

Ἐκτὸς τοῦ τείχους ὑπῆρχον ἰδιωτικαὶ κατοικίαι Νισυρίων, αἱ ὁποῖαι, ἀκολουθοῦσαι τὴν καταφέρειαν, ἠπλοῦντο ἐπὶ τῆς παραλίας καὶ περιέβαλλον τὸν κυρίως λιμένα. Πλησίον ὁμοῦ τοῦ τείχους ἀπηγορεύετο πᾶσα οἰκο-

δόμησις, διὰ διατάξεως ἐγγαράκτου ἐπὶ τῆς Πύλης τῆς Ἀκροπόλεως. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως, πρὸς ἀνατολάς, ἐπὶ διερχομένης ὁδοῦ, ἀνευρέθη νεκρούπολις τοῦ V καὶ IV αἰῶνος καὶ τινες ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί. Εἰς ἀνασκαφέντας καὶ μὴ συληθέντας τάφους εὐρέθησαν ἀναθήματα, μικρὰ γλυπτὰ, τερρακότες, λήκυθοι, δακρυδόχοι κ.ἄ.

Κάτω τῆς Ἀκροπόλεως εὐρίσκετο ὁ κυρίως λιμὴν τῆς Νισύρου. Παλαιότερον ἢ περιοχὴ *Λίμναι* ἐσχημάτιζε κόλπον, ὁ ὁποῖος προσεχώθη, καὶ ἐκεῖ ἦτο κατεσκευασμένος ὁ ἀρχαῖος λιμὴν τῆς νήσου, ὁ ὁποῖος ἐπεκοινωνεῖ μὲ τὴν ἀκρόπολιν διὰ τοῦ προεκτεινομένου μέχρι τῆς θαλάσσης τείχους. Ἦτο ὁ πολεμικὸς καὶ συγκοινωνιακὸς λιμὴν, ὅπου συνεκεντροῦτο ἡ ναυτικὴ δύναμις τῆς Νισύρου καὶ ἐνελιμενίζοντο τὰ πολεμικὰ πλοῖα τὰ ἀφικνούμενα εἰς τὴν νήσον. Παρὰ τὸν λιμένα θὰ ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς ἀποβάθρα καὶ ἀποθήκαι ἐμπορευμάτων καὶ μικρὰ ἀγορά, ὅπου ἔμποροι ἐξέθετον τὰ ἐμπορεύματά των, καὶ ἐκεῖ ἐλάμβανον χώραν αἱ περισσότεραι συναλλαγαι. Εὐρίσκοντο ἐκεῖ πάσης ἐθνικότητος πλοῖα, ἴδια Ἀθηναϊκά, νησιωτικά, Μικρασιατικά, ἐκ Σικελίας, ἐκ Φοινίκης, ἐκ Συρίας, ἐξ Αἰγύπτου, ἄλλοτε ἐκφορτώνοντα σῖτον, μεταλλεύματα, κτήνη, ξυλείαν, μάρμαρα, καὶ ἄλλοτε φορτώνοντα τὸν εἰς πῆλινα ἀγγεῖα οἶνον, μέλι, σῦκα, ὑφάσματα, κατειργασμένα δέρματα, θεῖον, πορσελάνην, μύλιον λίθον κ.ἄ.

Ἄλλ' ὁ λιμὴν οὗτος δὲν ἦτο πάντοτε ἀσφαλῆς οὔτε ἐπαρκῆς. Διὰ τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ δεύτερος βοηθητικὸς λιμὴν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Πάλων, παρὰ τὸν Ἐμποριόν. Ὁ λιμὴν τῶν Πάλων ἐπροστατεῦετο φυσικῶς ἀπὸ τὰς δυσμενεῖς καιρικὰς συνθήκας. Ἦτο δὲ κατ' ἐξοχὴν λιμὴν ἐμπορικὸς. Ἦ ὑπαρξίς ἄλλως τε παρὰ τοῦς Πάλους τοῦ οἰκισμοῦ Ἐμπορείου ὑποδηλοῖ ὅτι ἦτο περιοχὴ ὅπου διεξήγετο θαλάσσιον ἐμπόριον. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἀποδέχονται καὶ οἱ Dawkins - Wall καὶ ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίων ἐρειπίων.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Πάλων ἦσαν καὶ αἱ ἐγκαταστάσεις τῶν λουτρῶν. Τὰ *Θερμά* τῆς Νισύρου δὲν ἦσαν ἀπλαῖ λουτρικαὶ ἐγκαταστάσεις. Τὰ ὑπάρχοντα ἐκεῖ ἐρείπια καὶ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξιν θεραπευτηρίου εὐρυτέρας χρησιμότητος, ἢ αἱ ἀπλαῖ ἱαματικαὶ λουτρικαὶ ἐγκαταστάσεις. Ἄλλως τε, τοῦτο ἦτο φυσικόν, καθ' ὅσον ἐκ παραδόσεως ἡ Νίσυρος εἶχεν ἄμεσον ἱστορικὸν δεσμόν μὲ τὴν ἱατρικὴν τέχνην. Ἦδη, ἐξετέθη, ὅτι ὁ Ποδαλείριος, υἱὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ πρόγονος τοῦ Ἴπποκράτους, παρέμεινε καὶ ἤσκησε τὴν πρωτόγονον ἱατρικὴν του ἐν Νισύρῳ. Ὁ ἴδιος ὁ Ἴπποκράτης ἐγεννήθη εἰς Ἀστυπάλαιαν (Κέφαλον), μεθ' ἧς ἡ Νίσυρος εὐρίσκετο εἰς στενοτάτην σχέσιν, ἐπαφὴν καὶ ἐπικοινωνίαν. Ἦ γειννιάσις ἐξ ἄλλου μὲ τὴν Κῶ, ὅπου ἤκμασε τότε ἡ ἱατρικὴ σχολὴ τοῦ Ἴπποκράτους καὶ ὑπῆρξε τὸ μέγα θεραπευτήριον τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καθὼς καὶ μὲ τὴν Κνίδον, ἡ ὁποία ἦτο μέγα ἱατρικὸν κέντρον τῆς ἀρχαίου-

τητος, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν ἐκ παραδόσεως ἐπίδοσιν τῶν Νισυρίων εἰς τὴν ἱατρικὴν. Ἐπὶ τὴν Νίσυρον καὶ τὸ Γυαλί (Κισσηροῦσα) ἐπρομηθεύοντο εἰς ὄλον τὸ Αἰγαῖον μεγάλας ποσότητας ὀψιδιανοῦ λίθου, ἐκ τοῦ ὁποίου κατασκευάζοντο ὠρισμένα χειρουργικὰ ἐργαλεῖα. Ἄλλὰ καὶ ἡ ὑπαρξίς τῶν Θερωδῶν ἐν Νισύρῳ ἐδημιούργει μίαν πρόσθετον ἐπαφὴν μὲ τὴν ἱατρικὴν σχολὴν τῆς Κῶ καὶ τὸ Θεραπευτήριον τοῦ Ἀσκληπιοῦ, διότι ἦτο φυσικὸν νὰ στέλλωνται ἐκ Κῶ ἀσθενεῖς εἰς Νίσυρον χρῆζοντες λουτροθεραπείας. Ἄλλως τε, ὡς ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἱατρὸς Μ. Τσατσαρώνης, «Τὸ πρῶτον Ἀσκληπιεῖον, πολὺ ἀρχαιότερον τῆς Κῶ, ἰδρῦθῆν ἐν Νισύρῳ εἰς Σκόπι καὶ ἠκολούθησε τὸ μεγαλειῶδες Ἀσκληπιεῖον τῆς τοποθεσίας *Λιμνὴ* εἰς τοὺς μετὰ τὸν Ἰπποκράτην χρόνους ἀφιερωμένον εἰς αὐτόν». (*Νισυρ. Χρονικά*, ἔτος VI, 33, σελ. 19). Μετέβαινον δὲ εἰς τὰ θεραπευτήρια καὶ τὰ θερμὰ τῆς Νισύρου ἐξ ὅλης τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀσθενεῖς καὶ ἐποχιακῶς ἐσημειοῦτο ἐκεῖ μεγάλη κίνησις. Ἡ φήμη διὰ τὰ λουτρά τῆς Νισύρου προεκάλεσεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαίων περιηγητῶν καὶ συγγραφέων.

6. Ἡ Νίσυρος, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, διέθετεν ἀμυντικὰς ἐγκαταστάσεις ἄκρως ἀποτελεσματικὰς, ὥστε νὰ δημιουργηθῆν ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἡ ἐξουδετέρωσις τῶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἦτο δυσκολωτάτη, ἂν μὴ ἀδύνατος. Ἡ ἔκτασις αὐτῶν, κυρίως ὅμως ἡ ποιότης τῶν, φαίνεται σχεδὸν δυσανάλογος μὲ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν διέθετε καὶ τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον ἠδύνατο νὰ διαδραματίσῃ ἡ νῆσος. Ἐξετέθη ὅμως προηγουμένως ποία ζωτικὴ σημασίαν ἐκέκτητο ἡ Νίσυρος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, λόγῳ τῆς ἐπικαίρου καὶ στρατηγικῆς τῆς θέσεως. Ἡ κατασκευὴ καὶ ἡ συντήρησις τόσον πολυδαπάνων ἀμυντικῶν ἐγκαταστάσεων, αἱ ὁποῖαι, διὰ νὰ λειτουργήσουν ἐχρειάζοντο ἀξιόλογον κατ' ὄγκον καὶ ποιότητα ἔμψυχον ὕλικόν, μαρτυροῦν, πέραν τῆς σημασίας, καὶ τὴν ἐν γένει κατάστασιν τῆς Νισύρου. Ἀποδεικνύουν ὅτι ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως ἡ Νίσυρος ἦτο εἰς καλὴν κατάστασιν, ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον διέθετεν ἀξιόλογα ἔσοδα διὰ τὴν ἄμυναν τῆς νήσου. Ἀποδεικνύουν ἀκόμη, ὅτι ἡ Νίσυρος διέθετε καὶ τεχνικοὺς ἀξιολόγους καὶ τεχνίτας ἀρκετοὺς καὶ πεπειραμένους. Ἐπιβεβαιοῦν τέλος τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ νῆσος διέθετεν ἀξιόμαχον δύναμιν.

Αἱ ἀμυντικαὶ ἐγκαταστάσεις τῆς Νισύρου ἀπετελοῦντο ἀπὸ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, τὰς ὀχυρωματικὰς καὶ ἀμυντικὰς κατασκευὰς τοῦ Ἄργου καὶ ἀπὸ τὸ πλέγμα σημάτων τοῦ ἐχθροῦ καὶ συναγερμού. Τὰ τεῖχη τῆς Νισύρου, ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, ἀπετέλεσαν τὸ κυριώτερον μέσον προστασίας τῶν κατοίκων ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν ἐισβολῶν. Κατὰ τὸν V καὶ IV αἰῶνα ὅμως, ἐγένετο μερικὴ ἀνακατασκευὴ, ἐπισκευὴ καὶ ἐπέκτασις αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἱστορουμένην ἐποχὴν, τὸ ἀμυντικὸν σύστημα τῶν τειχῶν

περιελάμβανε τὴν κυρίως ἀκρόπολιν, τῆς ὁποίας τὸ τεῖχος ἦτο ἐνισχυμένον κατ' ἀποστάσεις ὑπὸ τετραγώνων πύργων. Οἱ μεταξὺ τοῦ τείχους πύργοι καθίστων τὴν ἄμυναν ἀνετωτέραν καὶ ἀποτελεσματικωτέραν. Ἀπετέλουν ἰσχυροὺς προβόλους, οἱ ὅποιοι ὄχι μόνον διέκοπτον τὴν ἐνότητα τῶν ἐπιτιθεμένων, ὥστε νὰ διασπᾶται ἡ δύναμις τῶν εἰς ὀμάδας, εὐχερέστερον ἀντιμετωπιζόμενας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξουδετέρωσις τῶν ἐπιτιθεμένων κατὰ τοῦ κυρίως τείχους ἐγένετο καὶ μετωπικῶς ἀπὸ τοῦ τείχους καὶ πλαγίως ἀπὸ τοὺς πύργους. Ταυτοχρόνως, οἱ πύργοι οὗτοι ἐχρησίμευον διὰ τὴν συγκέντρωσιν ὄπλων, ἐφοδίων καὶ τροφίμων. Ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, τὰ τεῖχη ἐξετείνοντο εἰς δύο σκέλη, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἔφθανε μέχρι τῆς σημερινῆς Τάβλας τοῦ Γυαλοῦ, τὸ δὲ ἕτερον περιέκλειε καὶ ἐπροστάτευε τὴν περιοχὴν τοῦ λιμένος. Τὸ μεγαλύτερον οὕτω μέρος τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν ἐκτεινομένης πόλεως περιελαμβάνετο ἐντὸς τοῦ τείχους. Ὁλόκληρος ἡ Νίσυρος καὶ ἡ περιβάλλουσα αὐτὴν θαλασσία περιοχὴ ἠλέγχετο ἀπὸ σύστημα ἐπισημάνσεως καὶ εἰδοποιήσεως, ὥστε πᾶσα κίνησις ἐντὸς τοῦ χώρου αὐτοῦ νὰ γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτή. Αἱ νησίδες, αἱ εὐρισκόμεναι εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς νήσου καὶ σχεδὸν περιβάλλουσαι αὐτὴν προστατευτικῶς, εἶχον εἰδικὰς ἐγκαταστάσεις εἰς καίρια σημεῖα αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἠλέγχετο εἰς μεγάλην ἀκτίνα ὁ πρὸ αὐτῶν θαλάσσιος χῶρος. Αἱ ἐγκαταστάσεις αὐταὶ σήμερον ὀνομάζονται πύργοι. Παρόμοιοι πύργοι ὑπῆρχον καὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου. Οἱ πύργοι οὗτοι ἦσαν μόνιμα, προστατευμένα καὶ καταλλήλως ἐφοδιασμένα μὲ τροφὰς καὶ ὕδωρ φυλάκια. Μόνιμος φρουρά, κατὰ καιροὺς ἐναλλασσομένη, εὐρίσκετο εἰς τοὺς πύργους. Οἱ φρουροὶ ὀνομάζοντο *φρουκτωροί*, ἦτοι φύλακες λαμβάνοντες καὶ μεταβιβάζοντες εἰδήσεις δι' εἰδικῶν σημάτων. Ἡ *φρουκτωρία* συνεχιζέτο καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα. Δι' ἄλυσσωτοῦ δὲ συστήματος φρουκτωριῶν εἰδοποιεῖτο ἀπὸ τὰς νησίδας ἢ πόλεις περὶ προσεγγίσεως ἐχθρικῶν ἢ φιλιῶν δυνάμεων καὶ ἐγκαίρως ἐλαμβάνοντο τὰ κατάλληλα μέτρα.

Μόνιμος στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν ἐν Νισύρῳ. Εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης ἐγένετο ἐπιστράτευσις ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ Δήμου, ἐξελέγοντο δὲ καὶ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ναύαρχοι εἰς ἐκάστην περίπτωσιν, οἵτινες εἶχον ἐκτάκτους ἐξουσίας καὶ διηύθυνον τὸν ἀγῶνα. Ὁ στόλος ἐξ ἄλλου ἀπετελεῖτο ἀπὸ μικρὰ καὶ ἐλαφρὰ πλοῖα, τοῦ τύπου *ἀφράκτων*, ἦτοι μὴ ἐχόντων δόφρακτα.

7. Ἡ θρησκεία παρέμεινεν εἰς τὰ πλαίσια τοῦ V αἰῶνος, ὡς περιεγράφησαν εἰς τὸ πρῶτον μέρος. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δὲν κατεσκευάσθησαν μεγάλα ἔργα λατρείας, ὡς ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἔργον τοῦ προηγούμενου αἰῶνος. Αἱ προτιμήσεις τῆς ἐποχῆς ἐστρέφοντο εἰς μικρὰ καὶ κομψὰ ἔργα, ἀντὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν τῆς προηγηθείσης περιόδου. Κατεσκευάσθησαν τότε ἐν Νισύρῳ ἀρκετὰ μικρὰ ἱερὰ καὶ θυσιαστήρια. Με-

γάλος ἀριθμὸς εὐρεθεισῶν εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου ἐπιγραφῶν δεικνύουν μεγάλην τάσιν τῶν Νισυρίων τῆς ἐποχῆς, διὰ χαριστηρίους ἐπιγραφὰς πρὸς τοὺς θεοὺς, καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν μικρῶν ἱερῶν ἀφιερωμένων εἰς διαφόρους θεότητες. Πολλὰ τοπωνύμια τῆς Νισύρου προέρχονται ἀπὸ παρόμοια ἱερά, ὡς τὸ Δάλι, τὸ Νύφιος κ.ἄ. Ἄλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Νισύρου προσήρχοντο οἱ Νισύριοι ἀρωγοὶ διὰ τὴν θεραπείαν ἱερῶν ὑποστάντων ζημίας. Κατὰ τὴν ἱστορουμένην περίοδον, ἀρχων, δηλαδὴ ἀρχιερεὺς τοῦ ἐν Δελφοῖς τεμένου τοῦ Ἀπόλλωνος, ἦτο ὁ Μνησίμαχος. Τὸ τέμενος τοῦ θεοῦ εἶχεν ὑποστῆ σοβαρὰς ζημίας ἐκ τοῦ πολέμου καὶ ὁ ἀρχιερεὺς κατέφυγεν εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τῶν Ἑλλήνων, ἵνα διὰ δωρεῶν συμβάλουν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ναοῦ. Οἱ Νισύριοι Καλλιστένετος καὶ Ἀριστοφάνης προσέτρεξαν προθύμως ἀρωγοὶ καὶ ἀπέστειλαν ἀξιολόγους δωρεὰς διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ τεμένου, ὡς τοῦτο προκύπτει ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν Δελφῶν.

Ὅπως σήμερον οἱ Νισύριοι εἶναι ἄνθρωποι θρησκευόμενοι, μὲ βαθεῖαν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ σεβασμὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ μὲ τοὺς ἀρχαίους προγόνους των. Ἡ θρησκεία κατεῖχε τὴν πλέον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ζωὴν τῶν Νισυρίων, ἢ ἐνασχόλησις δὲ μὲ θρησκευτικὰς ἐκδηλώσεις ἐθεωρεῖτο ἄκρως τιμητικὴ προβολή. Ἀπὸ ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν πολλοὺς Νισυρίους ἱερεύσαντας ἐν Νισύρῳ εἰς διαφόρους ναοὺς ἢ ἑορτὰς πρὸς τιμὴν θεῶν. Ὁ Φιλόκριτος ὁ Ἀνάξιδος ἱεράτευσε εἰς τὸν Δελφίνιον Ἀπόλλωνα, ἀργότερον δέ, τὸν Β' αἰῶνα, ὁ Γνωμαγόρας Δωροθέου ἱεράτευσε τῶν Σεβαστῶν. Ἄλλὰ καὶ εἰς τελετὰς ἄλλων νήσων ἐκαλοῦντο οἱ Νισύριοι γὰ ἱεουργοῦν. Οὕτως ἐν Καρπάθῳ εὐρεθεῖσα ἐπιγραφή, ἀναφερομένη εἰς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος λαβούσας χώραν εἰς τὸν ἐν Τριστόμφ ναὸν τοῦ θεοῦ, μνημονεῖ μεταξὺ τῶν ἱεραγωγῶν καὶ τὸν Νισύριον Ἐπαίνετον Ράδιον, προφανῶς ἐπώνυμον πολίτην τῆς ἐν Καρπάθῳ Νισύρου. Τὸ γεγονός, ὅτι, εἰς ξένην νῆσον, ἐξελέγη ὑπὸ σύμπαντος τοῦ δήμου Βρυκουντίων ἱεραγωγός, δηλαδὴ ἐπίσημον πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἔφερε τιμητικῶς τὰ ἱερά σκευή, ἀποδεικνύει τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς Νισυρίους, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς λατρείας.

Σχετικῶς μὲ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν, ὁ Ἰ. Καζαβῆς ἀναφέρει: «Νισυριακὴ ἐπιγραφή ποῦ ἀπησχόλησε πρὸ παντὸς Γερμανοῦς ἀρχαιολόγους ἐκανόνιζε νομίμως (sic) τοὺς ἐπιτυμβίους λίθους τῶν ἐν Νισύρῳ μνημάτων. Ἔχει μῆκος τεσσάρων καὶ πλάτος δύο σπιθαμῶν. Παρουσιάζει ὅτι ὁ ἐπιτόπιος νόμος τῆς Νισύρου ὥριζε τὸ μέγεθος τῶν πετρῶν τῶν μνημείων, τὰς ὁποίας ἀνήρτων οἱ Νισύριοι ἐπὶ τῆς τελευταίας κατοικίας τῶν ἀποθανόντων συγγενῶν των. Τοιοῦτος νόμος μόνον ἐν Νισύρῳ ἀνεκαλύφθη. Ἀπηγορεύετο ἢ ἀνάρτησις ὑψηλῶν καὶ καλλωπισμένων λίθων. Ἡ παρά-

βασίς του ἐτιμωρεῖτο ποινικῶς. Κατὰ τὸν Ross, ἡ ἀπαγόρευσις περὶ τῶν ἐν Νισύρῳ αὐτῶν πλακῶν, δὲν ἠνύοι γενικὴν κατάργησιν τῶν τοιούτων, ἀλλὰ κανονισμόν αὐτῶν». Ὁ στενὸς οἰκογενειακὸς δεσμὸς τῶν Νισυρίων, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὴν χαλάρωσιν τῶν ἡθῶν, διετηρήθη σχεδὸν ἀνεπαφὸς μέσα εἰς τὰ πατριαρχικὰ πλαίσια τῆς προηγηθείσης περιόδου, εἶχε τὸν ἀντίκτυπόν του εἰς τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν ταφὴν τῶν ἀποθησκόντων συγγενῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Οἱ νεκροὶ ἐπλύνοντο καὶ ἠλείφοντο μὲ ἀρώματα, ἐτυλίγοντο εἰς λευκὴν σινδόνα καὶ ἐτοποθετοῦντο ἐπὶ ἀνακλίντρον εἰς τὴν οἰκίαν των, ὅπου ἐγένοντο αἱ καθιερωμένα δεήσεις καὶ ὁ θρήνος τῶν γυναικῶν. Ἡ ταφὴ τῶν νεκρῶν ἐγένετο εἰς λαξευμένα ἐντὸς λίθου μνημεῖα, ὅπου μετὰ τὴν νεκρώσιμον πομπὴν ἐναπετίθεντο οἱ νεκροὶ εἰς φέρετρα ἐξ ὀπτῆς γῆς. Μετὰ τοῦ νεκροῦ ἐναπετίθεντο εἰς τὸν τάφον λυχνίαι, ἀμφορεῖς μεθ' ὕδατος, μικρὰ κομψὰ ἀγγεῖα, δακρυοδόχαι, ὁ ὀβολὸς διὰ τὴν ἀμοιβὴν τοῦ Χάροντος. Ἐπὶ δὲ τοῦ μνημείου ἀνεγείροντο μαρμάρησιν στήλαι μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις ἢ ἐπιγραφαὶ μὲ τοὺς καθιερωμένους χαιρετισμούς. Πολλοὶ τοιαῦται ἐπιγραφαὶ ἀνευρέθησαν. Ἄλλαι ἀναφέρονται δι' ἐπιτυμβίων ποιημάτων εἰς τὸν νεκρὸν καὶ τὴν ὀδύνην τῶν συγγενῶν ἐκ τῆς ἀπωλείας του, ὡς καὶ ἤδη ἀναφερθεῖσαι εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης ἱστορίας, καὶ ἄλλαι δι' ἀπλοῦ χαιρετισμοῦ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων πρὸς τὸν νεκρὸν. Οὕτω, π.χ., ἡ ὑπ' ἀριθ. 130 ἐπιγραφὴ *Στόεικος Στοεῖκου Κοκκιπος, Ἐὐκαρπε χρηστὲ χαῖρε*, ἡ ὑπ' ἀριθ. 147 ἐπιγραφὴ *Διονυσία χρηστὰ χαῖρε, Ἡλιόδωρε χρηστὲ χαῖρε*, ἡ ὑπ' ἀριθ. 156 ἐπιγραφὴ *Ζωσίμη πολυθρήμιστε*, ἡ ὑπ' ἀριθ. 1281 *ὑπὲρ ἀδελφοῦ Διαματρίου Στάσικος ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ υἱοῦ, θεοῖς*, ἡ ὑπ' ἀριθ. 161 ἐπιγραφὴ *Χρύσου καὶ Ἀγαθοῦδος καὶ Χρύσου τοῦ τέκνου αὐτῶν*, ἡ ὑπ' ἀριθ. 143 ἐπιγραφὴ *Ἐρανοῦδος ἐγγενὲς χαῖρε* κ.ἄ. Ἐπιτύμβιοι ἀνάγλυφοι παραστάσεις εἶναι καὶ τοῦ ἐφήβου τῆς Νισύρου καὶ τῆς γυναικὸς κρατούσης μῆλον, εὐρισκομένη εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου. Αἱ νεκροπόλεις τῶν Νισυρίων εὐρίσκοντο ἔξω τοῦ τείχους, παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν παραλίαν καὶ εἰς ἄλλας περιοχάς. Ὑποχθόνια θεότητες ἀναφέρονται εἰς ἐπιγραφάς, ἡ *Μοῖρα*, ἡ *Λήθη*, ὁ *θάνατος*.

8. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, πολλοὶ νῆσοι καὶ πόλεις ἰδίως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατελαμβάνοντο εἴτε ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἴτε ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων. Ὅσακις συνέβαινον τοιαῦται καταλήψεις, συνωδεύοντο κατὰ κανόνα ἀπὸ πολιτικὰς διώξεις. Πολλοὶ φυγάδες ἢ ἐξόριστοι κατέφυγον εἰς ἄλλας πλεον ἀσφαλεῖς περιοχάς καὶ φαίνεται ὅτι ἀρκετοὶ κατέφυγον καὶ εἰς τὴν Νίσυρον, τινὲς τῶν ὁποίων ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ ὀριστικῶς καὶ νυμφευθέντες Νισυρίας ἐσχημάτισαν οἰκογενεάς. Εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν ἀναφέρεται ἡ ὑπ' ἀριθ. 115 ἐπιγραφὴ, προφανῶς ἐπιτύμβιος, ἀναφέρουσα *Βουλαγάθα Ἀνδροτίμου, γυνᾶ δὲ Σιμίᾳ Νισυρία*.

Μετὰ τοὺς μεγάλους σεισμοὺς τοῦ 411 π.Χ., ἡ Νίσυρος κατεστράφη. Φαίνεται δέ, ὅτι μετὰ τοὺς σεισμοὺς ἐγκατεστάθησαν ἐν Νισύρῳ πολλοὶ Κῶοι καὶ Ρόδιοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ἀναφέρεται ἡ ὑπ' ἀριθ. 123 ἐπιγραφή, ἀναγράφουσα *Λεοντίδα Κυδορογενεῖς καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Εὐθεμένηας Σωσικλεῖς Ἰστανίας* (δηλ. ἐκ Καμείρου Ρόδου). Ἄλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, διὰ διαφόρους λόγους, κυρίως ἐμπορικοὺς, ἐγκατεστάθησαν ἐν Νισύρῳ καὶ ἀπεβίωσαν ἐκεῖ. Εἰς ξένους ἐγκατεστημένους εἰς Νίσυρον ἀναφέρονται αἱ ἐπιγραφαί, ὑπ' ἀριθ. 3 *Δάμων Δαματρῖον Ἀστυपालαιεύς*, ἡ ὑπ' ἀριθ. 139 *Ζωσίμων Ἐπιφρᾶ Ἀντιοχίδα*, ἡ ὑπ' ἀριθ. 142 *Νεκία ὑπὲρ Σαινίου καὶ Ὑμιλλέους Νεκία Τηλίων*, ἡ ὑπ' ἀριθ. 159 *Ὀνησᾶς Ἐπίκτησις Μόνδιος* κ.ἄ. Ὑπῆρχον λοιπὸν πολλοὶ ξένοι ἐγκατεστημένοι μονίμως ἐν Νισύρῳ, ὅπως ἐπίσης ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ παρεπιδημοῦντες διὰ διαφόρους λόγους. Ἀπὸ ἐπιγραφᾶς γνωρίζομεν, ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι προήρχοντο ἐκ πολλῶν περιοχῶν, ἕγγυς ἢ μακρὰν τῆς Νισύρου κειμένων, ἐκ Κιλικίας, Καππαδοκίας, Ἐφέσου, Συρίας, Φοινίκης, Θράκης κ.ἄ. Διάφορος ἦτο ἡ πραγματικὴ καὶ ἡ νομικὴ κατάστασις τῶν ἐν Νισύρῳ εὕρισκομένων ξένων. Οἱ παρεπιδημοῦντες ἐν Νισύρῳ ἦσαν οἱ προσωρινῶς διαμένοντες ἢ οἱ εὐκαιρικῶς διερχόμενοι ἐκ Νισύρου πρὸς ἐμπορίαν, εἰς ἐορτὰς ἢ πρὸς θεραπείαν εἰς τὰ λουτρά. Οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀσκοῦν τέχνην ἢ ἐπάγγελμα. Τοῦναντίον, οἱ μονίμως κατοικοῦντες ἠδύναντο νὰ ἀσκοῦν τέχνην ἢ ἐπάγγελμα, ἦσαν ἐνσωματωμένοι εἰς τὴν ζωὴν τῆς πόλεως, τὴν κοινωνικὴν καὶ θρησκευτικὴν. Ἐπροστατεῦτο δὲ ἡ περιουσία των, ἡ ἄσκησις τοῦ ἐπαγγέλματός των καὶ ἡ ἄσκησις τῆς λατρείας των. Δὲν ἦσαν ὅμως ἐξωμοιωμένοι μὲ τοὺς πολίτας καὶ ἐστεροῦντο πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ἐκλέγειν ἢ τοῦ ἐκλέγεσθαι, τῆς στρατεύσεως καὶ ἄλλων τινῶν. Κατέβαλλον ὅμως εἰδικοὺς φόρους. Διέφερε δὲ τὸ καθεστῶς τῶν κατοικούντων καὶ παρεπιδημούντων καὶ ἀπὸ τὸ καθεστῶς τὸ ὅποιον διῆπε τοὺς ἀπελευθέρους καὶ τοὺς δούλους. Διότι οἱ δούλοι ἀπετέλουν ὄργανικὸν στοιχεῖον τῆς Νισυριακῆς κοινωνίας καὶ ἦσαν ἐντεταγμένοι εἰς τὸν «οἶκον». Ἐστεροῦντο καὶ αὐτοὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἐπροστατεῦτο ὅμως ἡ ζωὴ των καὶ ἐντὸς τῶν οἰκογενειῶν εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκον εἶχον τὴν θέσιν των, ἢ ὁποία πολλάκις ἦτο καλλιτέρα ἀπὸ τὴν θέσιν τῶν εὐκαιρικῶν ἐργατῶν. Οἱ δούλοι κατὰ κανόνα ἦσαν ξένοι. Οἱ Νισύριοι τοὺς ἐπρομηθεύοντο ἀπὸ τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀνατολῆς, ἀπὸ τὴν Συρίαν, τὴν Φοινίκην, τὴν Καρίαν. Ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὴν Νίσυρον δούλοι καὶ ἀνεγνωρίζετο ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, προκύπτει ἀπὸ πολλὰς πηγᾶς. Ὁ Ἰ. Καζαβῆς ἀναφέρει: «Ὁ Μύλλερ λέγει, ὅτι ὅταν οἱ ἀρχαῖοι Νισύριοι ἐπανηγύριζον πρὸς τιμὴν τῆς Δέσποινας τῆς Νισύρου, τῆς θεᾶς Ἥρας, μόνον οἱ ἐλεύθεροι πολῖται τῆς νήσου ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς τελετάς. Καὶ ὁ Φίλαρχος ἐπιβεβαιοῖ, γράφων πῶς ἐν Νισύρῳ πρὸς τιμὴν

της βασιλίσεως τοῦ οὐρανοῦ Ἦρας, μόνον ἐλεύθεροι ἄνδρες ἐτέλουν τὰ ἱερὰ μυστήρια. Τὸ αὐτὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Μακαρεὺς εἰς τὰ Κωιά του, ἀναφέρων εἰς τὸ τρίτον βιβλίον ὅτι, ὅταν τῇ Ἦρᾳ θύωσιν, οἱ Νισύριοι, ἀπαγορεύεται εἰς δούλους νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν ἐν Νισύρῳ ναὸν τῆς Ἦρας καὶ νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰς ἱεροτελεστίας, ἀλλὰ μηδὲ καὶ ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ γεύωνται ἐκ τῶν παρεσκευασμένων τροφῶν». Εἰς *Fragmenta Historiographicum Graecorum* (σ. 366) ἀναφέρεται ἐπὶ πλέον τὸ ἀπόσπασμα *Νισύριοι μόνον μὲν ἐλεύθεροι ἱεροεργοί. ἀνδράσιν προσκλήνοισιν ἐλεύθερον ἡμᾶρ ἔχοντες. δούλων δ' οὐτις πάμπαν ἐσέρχεται οὐδ' ἡβαῖον. δοῦλοι οὐ παραγίγνονται ἐπὶ τὴν εὐωχίαν.* Ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος αὐτοῦ συμπεραίνεται, ὅτι ὑπῆρχον ἀρκετοὶ δοῦλοι ἐν Νισύρῳ. Ἐπίσης, ὅτι ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς νὰ «ἱεουργοῦν», ἦτοι νὰ μετέχουν ὡς ἱερεῖς καὶ νὰ ἀσκοῦν τὴν λατρείαν κατὰ τὰς ἐορτὰς τῆς Ἦρας, καὶ νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸν χώρον τοῦ ναοῦ τὸν προοριζόμενον δι' ἱεουργίας ὡς καὶ οἱ ἄνηβοι Νισύριοι. Ἀπηγορεύετο δὲ καὶ νὰ μετέχουν εἰς τὸ κοινὸν συσσίτιον, τὸ ὁποῖον ἐδίδετο πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς. Ἡδύναντο ὅμως νὰ εἰσέρχωνται εἰς τοὺς ναοὺς ἐλευθέρως καὶ νὰ μετέχουν θρησκευτικῶν τελετῶν.

Ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, παλαιότερον θεσμὸς ἠθικὸς καὶ περιουσιακός, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορουμένης ἐποχῆς μετετράπη ἐκ παραλλήλου καὶ εἰς καθαρῶς οἰκονομικὸν θεσμόν. Καὶ διετηρήθη μὲν ὁ παλαιὸς δοῦλος τῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος ἡσχολεῖτο μὲ τὴν καλλιέργειαν τῶν οἰκογενειακῶν κτημάτων, μὲ τὴν βοσκήν τῶν ζώων, μὲ τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, ὁ ὁποῖος πολλάκις ἦτο ὁ παιδαγωγὸς ἢ ὁ τροφὸς τῶν τέκνων, καὶ ἀπετέλει οἶονεὶ μέλος τῆς οἰκογενείας, ἀλλ' αἱ αὐξηθεῖσαι ἀνάγκαι εἰς ἐργατικὰς χεῖρας τῆς βιοτεχνίας καὶ τῆς ναυτιλίας ἐδημιούργησαν μίαν ἄλλην τάξιν δούλων, μὴ συνδεομένων πλέον μὲ τὴν οἰκογένειαν, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐπιχείρησιν, καὶ τῶν ὁποίων ὁ δεσμὸς μὲ τὸν κύριον δὲν ἦτο πλέον ἠθικὸς, ἀλλὰ καθαρῶς οἰκονομικός. Δοῦλοι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ἐξόρυξιν τοῦ μολίου λίθου καὶ τοῦ θείου, εἰς τὰ ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς καὶ κεραμεικῆς, εἰς τὰ ἐλαιοτριβεῖα, εἰς τὰ νεώρια καὶ τὰ πλοῖα.

9. Ἀπὸ πολλὰ ἀρχαιολογικὰ εἰρημίματα καὶ τινὰς ἐπιγραφὰς ἀπεκαλύφθησαν πολῦτιμοι πληροφορίαι διὰ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν Νισυρίων, αἵτινες, συμπληρούμεναι διὰ παραλλήλων πληροφοριῶν τῆς Κῶ, τῆς Ρόδου καὶ ἄλλων νήσων, καθιστοῦν δυνατὴν τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ.

Ἡ ἐνδυμασία εἶχεν ὑποστῆ ἀνεπαισθήτους τροποποιήσεις. Ὁ χιτῶν, ἄλλοτε ἐπιμήκης, ἔφθανε τῶρα μέχρι τοῦ γόνατος, συγκρατούμενος εἰς τὴν ὀσφὺν διὰ ζωστήρος καὶ εἰς τοὺς ὤμους διὰ πόρπης. Εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ τεχνίτας, ὁ χιτῶν ἄφηνε τὸν δεξιὸν ὄμων ἀκάλυπτον. Ἄνωθεν τοῦ χιτῶνος ἔφερον τὸ ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπλοῦς μανδύας συγκρατούμενος εἰς τὴν ἀριστερὰν μασχάλην καὶ περιελισσόμενος εἰς τοὺς ὤμους, ὥστε

νά καλύπτῃ τὴν δεξιὰν χεῖρα. Τὸ μήκος τοῦ ἦτο ὀλίγον κάτω τῶν γονάτων. Οἱ νέοι, μεταβαίνοντες εἰς πόλεμον ἢ κινήγιον, ἀντὶ ἱματίου ἔφερον χλαμύδα, ἦτοι μανδύαν κοντὸν συγκρατούμενον εἰς τὸν λαιμὸν καὶ πίπτοντα ἐλευθέρως περὶ τοὺς ὤμους. Τὰ ὑποδήματα ἦσαν ἢ τοῦ τύπου σανδάλων ἢ τῶν ἀρβύλων, συγκρατούμενα εἰς τὴν κνήμην μὲ δερματίνους ἱμάντας. Πολλοὶ ἦσαν ἀνυπόδητοι, ἰδίᾳ τὸ θέρος. Οἱ Νισύριοι, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι νησιῶται, κατὰ τὸν συρμὸν τῆς ἐποχῆς, ἔφερον καὶ κοσμήματα. Δακτυλίους ἐκ χρυσοῦ, ἡλέκτρου, ἀργύρου ἢ χαλκοῦ, μὲ δακτυλιόλιθους ἢ γλυπτὰς παραστάσεις ἐπὶ τοῦ μετάλλου, οἱ ὅποιοι ἐχρησίμευον ὡς διακόσμησις καὶ ὡς σφραγίς. Πόρπας εἰς τὰ ἐνδύματα ἢ τὰ ὑποδήματα. Ἡ κόμη ἦτο κοντὴ μέχρι τοῦ αὐχένος καὶ ἐπιμελῶς διευθετημένη. Μακρὰ κόμη μὲ βοστρύχους ἦτο ἴδιον βαρβάρων ἢ παλαιὰ συνήθεια τῶν γερόντων καὶ τῶν σοφῶν. Διὰ τὴν διευθέτησιν καὶ διατήρησιν τῆς κόμης ἐχρησιμοποιοῦντο ἀρωματικὰ ἔλαια. Οἱ ἠλικιωμένοι διετήρουν μύστακα καὶ ὑπογένειον, οἱ νέοι ὁμως ἦσαν ἀγένειοι.

Τὸ φαγητὸν τῆς οἰκογενείας παρεσκευάζετο ἀπὸ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς δούλους. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πολλὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, αἱ γυναῖκες συνέτρωγον μετὰ τῶν ἀνδρῶν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰ συμπόσια. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἰωνίαν καὶ τὰς νήσους καὶ προήρχετο ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Ἡ τροφή τῶν Νισυρίων ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ παρσκευάσματα ἐκ σίτου, πλακούντια, ἰχθῦς, κρέας, μέλι καὶ φρούτα.

Οἱ νέοι διέτριβον εἰς τὸ γυμνάσιον, ὅπου ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἐφηβάρχων καὶ τοῦ γυμνασιάρχου ἐγυμνάζοντο εἰς τὰ καθιερωμένα ἀθλήματα καὶ ἐδιδάσκοντο ἀνάγνωσιν, γραφήν, ἀριθμητικὴν καὶ ποίησιν.

Ὁ βίος τῶν γυναικῶν γενικῶς ἦτο διάφορος ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἴσχυεν ἐν Ἑλλάδι. Αἱ Ἰωνικαὶ καὶ Δωρικαὶ νῆσοι υἰοθέτησαν τὴν ἰσοτιμίαν τῆς γυναικός, ἢ ὅποια ἦτο καθιερωμένη εἰς τὴν Λυδίαν, τὴν Φοινίκην καὶ κυρίως τὴν Καρίαν. Αἱ γυναῖκες ἐν Νισύρῳ ἀπελάμβανον πολὺ μεγαλυτέρας ἐλευθερίας παρ' ὅσον εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ἦσκουν πολὺ μεγαλυτέραν ἐπιρροὴν εἰς τὴν ζωὴν τῆς οἰκογενείας καὶ εἶχον ἀνεπτυγμένην προσωπικότητα. Ἡ γυναικεῖα ἐνδυμασία περιελάμβανε τὸν δωρικὸν πέπλον, ὅστις ἤδη εἶχεν ἐξελιχθῆ εἰς τὸν τύπον τοῦ ἰωνικοῦ χιτῶνος. Ἀπετελεῖτο ἐξ ἀπλοῦ ὑφάσματος ἐξ ἐρίου ἢ λινοῦ καὶ ἦτο μήκους ποικίλου, ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ ὀλίγον κάτω αὐτῶν. Ἀνωθεν αὐτοῦ ἐφορεῖτο τὸ ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον διεμορφοῦτο εἰς ποικίλα σχήματα. Ἀπὸ ἀνευρεθέντα ἀγάλματα γυναικῶν γνωρίζομεν, ὅτι συχνὰ αἱ Νισύριαι διηυθέτουσαν αὐταρέσκως τὸν χιτῶνα, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ παραμένουν ἀπὸ τοῦ τραχήλου οἱ ὄμοι γυμνοὶ καὶ νὰ ἀφήνῃ τριγωνικὸν ἄνοιγμα εἰς τὸ στέρνον, τὸ ὁποῖον ἐφθανε μέχρι τοῦ μέσου τοῦ στήθους. Περὶ τὴν ὀσφύν, ὁ χιτῶν ἦνοῦτο μετ' ἄλλου ἐνδύματος, προφανῶς ἱματίου, μὲ πτυχὰς καὶ ραβδώσεις. Τὴν ἐπιμελῶς διηυθετημένην

κόμην των συνεκράτουν με ταινίας και συνήθως έσχημάτιζον κορύμβους. Έχωρίζετο δέ ή κόμη διά λυσσώσεως εις τò κέντρον του μετώπου. Ή εκπαίδευσις των νεαρών κορασίδων τής Νισύρου ήτο άπλη. Ήμάνθανον να πλέκουν, να ύφαινουν, να παρασκευάζουν φαγητά και κυρίως την λειτουργίαν και όργάνωσιν του «οίκου» και του προσωπικοϋ. Ήμερίμων διά την έναποθήκευσιν των τροφίμων, των έριών, του οίνου και των άλλων έφοδίων και παρηκολούθουν την κατανάλωσιν αυτών. Ήξήρχοντο συνοδευόμεναι πάντοτε και μετείχον των έορτών και τελετών. Ήσαν καλαί σύζυγοι και καλαί μητέρες. Νέαι μετείχον εις γυναικεία παίγνια και άθλήματα. Με αυταρέσκειαν έμερίμων διά τόν καλλωπισμόν των. Ήφερον μεγάλα ένώτια ποικίλων σχημάτων και περιλαίμια και πόρπας εκ πολυτίμων μετάλλων και λίθων. Διά την λείανσιν του δέρματός των έχρησιμοποίουν την κίσηριν, έβάφοντο δέ έλαφρώς και έχρησιμοποίουν άρωματικά έλαια. Ήπίσης έχρησιμοποίουν ως διακοσμητικά στεφάνους εξ άνθέων.

Ή μονογαμία ήτο βασική άρχή τής οικογενείας. Αί Νισύριαι κατά προτίμησιν ύπανδρεύοντο Νισυρίους, αλλά και ό μετ' άλλων Έλλήνων γάμος δέν άπηγορεύετο, ως δέν άπηγορεύετο και ό γάμος Νισυρίων μετ' άλλων γυναικών (πρβλ. έπιγραφάς ύπ' άριθ. 115, 114, 123, 46). Γάμοι συνήπτοντο μόνον μεταξύ έλευθέρων. Γάμος δούλου ή δούλης μετá έλευθέρου πολίτου ή πολίτιδος άπηγορεύετο αυστηρώς και άπέληγεν εις μετάπτωσιν του έλευθέρου εις κατάστασιν δούλου, όσάκις δέν συνεπήγετο κεφαλικήν ποινήν. Έκ τής έπιγραφής 106 συμπεραίνεται ότι ή συνήθης ήλικία πρòς γάμον ήτο μεταξù 14-16 έτων, ότε αί κορασίδες έχαρακτηρίζοντο νέαι. Ή τελετή του γάμου περιελάμβανε θυσίας εις έφεστίους θεοϋς και τò γαμήλιον δείπνον, όπου προσεφέροντο οί γαμήλιοι πλακούντες. Ή γαμήλιος πομπή συνώδευε την νύμφην, ή όποία έκαλύπτετο άπό τόν νυμφικόν πέπλον, εις την κατοικίαν του γαμβροϋ, και κατά την διαδρομήν έψάλλοντο άσματα του ύμεναιου. Ή οικία του γαμβροϋ συνεπληροϋτο με νυμφιδίους θαλάμους και άνεκαινίζετο, διά να δεχθῆ την νύμφην. Έκτòς των άλλων καθηκόντων της, ως συζύγου και κυρίας του οίκου της, ή Νισυρία ήσθάνετο ως πρωταρχικήν άποστολήν τής ζωής της την ανατροφήν των τέκνων της, τά όποία συνεδέοντο με την μητέρα των διά στενοτάτων δεσμών. Συνέπεια τούτων ήτο και τò έπικρατήσαν εις τās νήσους έθιμον, κατά τò όποιον τά τέκνα διεκρίνοντο, άπό άπόψεως οίκογενειακής καταγωγής, όχι διά τής παραθέσεως του όνόματος του πατρός, αλλά τής μητρός. Τò έθιμον τούτο, άνεξαρτήτως άν ήτο Καρικής προελεύσεως, έξέφραζε τόν στενόν δεσμόν τής μητρός μετá των τέκνων και ταυτοχρόνως την σημαντικήν θέσιν τής γυναικòς εις την οικογένειαν.

Τά τέκνα, κατά τās κρατησάσας συνηθείας, άνετρέφοντο έντòς τής οικίας, ύπό την επίβλεψιν τής μητρός. Άπό τής ήλικίας του 7ου έτους

ἤρχιζον νὰ μορφώνωνται ἀπὸ παιδαγωγούς, τῇ ἐπιβλέψει παιδονόμων τοῦ Δήμου, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὑπὸ τοῦ ἐφηβάρχου, ὁ ὁποῖος ἐπέβλεπε τὴν κοινω-
νικὴν καὶ ἠθικὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτήρος τῶν ἐφήβων καὶ τὴν ἀρ-
τίαν μόρφωσίν των εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν γραφὴν, τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν
μουσικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν. Ἐδιδάσκοντο δὲ τὰ μεγάλα ἔργα τῶν δι-
δασκάλων τῆς φυλῆς καὶ τὰς ἠθικὰς καὶ ἀτομικὰς ἀρετὰς τὰς ἀπαραιτή-
τους διὰ νὰ γίνουιν χρήσιμοι πολῖται εἰς τὸν Δῆμον καὶ τοὺς συμπολίτας
των. Εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν ὁ Νισύριος ἐσύχναζεν εἰς τὸ
γυμνάσιον, διότι ἐπιστεύετο, ὅτι, διὰ τῆς ἐκγυμνάσεως τοῦ σώματος, ἀπεκτᾶ-
το ὄχι μόνον ἡ σωματικὴ ρώμη ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρμονικὴ τελείωσις τῆς ψυχῆς
καὶ ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ χαρακτήρος. Εἰς τὸ γυμναστήριον ἐκαλλιιεργεῖτο
οὐ μόνον ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἀντοχὴ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰσομερὴς
ἀνάπτυξις τῶν μελῶν καὶ ἀπεκτᾶτο τὸ αἴσθημα τῆς σωματικῆς ὠραιότητος,
τοῦ θάρρους, τῆς ἐνεργητικότητος, τῆς πρωτοβουλίας, τῆς σεμνότητος
καὶ τῆς γενναιότητος, τῶν ἀρετῶν δηλαδὴ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι θὰ ἀνεδεί-
κνουν τὸν ἐφηβον εἰς ἐπίλεκτον πολίτην τῆς νήσου. Ἐγυμνάζοντο δὲ οἱ
ἐφηβοὶ εἰς τὴν πάλην, τὸν δρόμον, τὸ ἄλμα, τὸ ἀκόντιον, τὸν δίσκον. Ἡ
ἐπιτύμβιος πλάξ τοῦ Νισυρίου ἀθλητοῦ, μὲ τὸ ἀκόντιον καὶ τὸν δίσκον
παρὰ τοὺς πόδας του, μαρτυρεῖ, τέλος, τὰς εἰς τὴν ἄθλησιν ἐπιδόσεις τῶν
Νισυρίων ἐφήβων, κατὰ τοὺς ἀγῶνας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν συχνοὶ εἰς τὴν νῆσον.
Τῶν ἀγῶνων ὠρίζετο πρόεδρος, ὁ ὁποῖος διηύθυνεν αὐτούς, καὶ τοῦτο προ-
κύπτει ἀπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 103 ἐπιγραφὴν, καθ' ἣν ἀνετίθεντο ὡς τιμητικαὶ
διακρίσεις εἰς διακεκριμένους πολίτας αἱ *Προεδρῖαι ἐν τοῖς ἀγῶσιν οὗς
τίθενται Νισύριοι*. Ἡ ὑπαρξίς ἐξ ἄλλου γυμνασιάρχου μαρτυρεῖ τὴν μέ-
ριμναν διὰ τὴν ἀθλητικὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων. Ὡς συνάγεται ἐκ τῆς
ὑπ' ἀριθ. 104 ἐπιγραφῆς, ἡ γυμνασιαρχία ἐθεωρεῖτο ὑψηλὸν δημόσιον λει-
τούργημα, ἰσάξιον τοῦ δαμεργοῦ, καὶ τοῦτο τονίζει τὴν ὅλως ἐξαιρετικὴν
σημασίαν τὴν ὁποῖαν ἀπέδιδεν ὁ Δῆμος εἰς τὴν ἐν γένει ἀγωγὴν τῶν νέων.
Διαρκούσης τῆς ἐφηβίας, ὁ Νισύριος ἐλάμβανε καὶ τὴν ἀναγκαίαν στρατιω-
τικὴν καὶ ναυτικὴν ἐκπαίδευσιν, διὰ νὰ εἶναι ἰκανὸς καὶ ἔτοιμος νὰ προ-
ασπίσῃ τὴν πατρίδα, ὡς μαχητῆς τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης ἐν τοῖς πλοῖ-
οις. Ὑπῆρχον ἐξ ἄλλου καὶ σωφρονισταὶ καὶ κοσμηταί, ὀριζόμενοι ὑπὸ
τοῦ γυμνασιάρχου, οἱ ὁποῖοι παρηκολούθουν τὴν συμπεριφορὰν καὶ τὴν
πειθαρχίαν τῶν ἐφήβων ἐκτὸς τοῦ γυμναστηρίου. Μετὰ τελικὴν δοκιμα-
σίαν δέ, εἰς τὴν ὁποῖαν μετὰ τὴν ἐκπαίδευσίν των ὑπεβάλλοντο, οἱ ἐφηβοὶ
ἔδιδον τὸν νενομισμένον ὄρκον καὶ καθίσταντο τέλειοι πολῖται τοῦ Δήμου.

10. Κατὰ τὴν ἰστορουμένην περίοδον, ἡ τέχνη ἀνεπτύχθη καὶ ἐν Νι-
σύρῳ καὶ ἐφθασεν εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν τελειότητα τοῦ Δ' αἰῶνος,
ἡ ὁποία ὑπῆρξε διακριτικὸν γνώρισμα ὀλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου
καὶ ἰδίως τῶν νήσων. Τὰ ξένα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐνυπῆρχον κατὰ τὸν Ζ'

καὶ ΣΤ' αἰῶνα εἰς ἣν Ἑλληνικὴν τέχνην, ἰδίᾳ εἰς τὰς νήσους, καὶ τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ τῆν ἐπίδρασιν τῆς Περσικῆς, τῆς Συριακῆς, τῆς Κρητικῆς καὶ τῆς Φοινικικῆς τέχνης, ὑποχωροῦν καὶ ἀφομοιώνονται, συντίθεται δὲ οὕτως ὁ προέχων κοινὸς χαρακτήρ τῆς νησιωτικῆς τέχνης τῶν Κυκλάδων, τῆς Ἰωνίας, καὶ ἰδίᾳ τῆς Κῶ καὶ τῆς Ρόδου. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὸν τρόπον ἐκφράσεως καὶ τὸ εἶδος τῆς τέχνης ἐν Νισύρῳ τῆς περιόδου αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τὰ χρησιμοποιούμενα ὕλικὰ καὶ τὰς ἀκολουθούμενας νέας μεθόδους κατεργασίας των. Εὐρεῖα χρήσις, ἀπὸ ἀπόψεως δομικῶν ὕλικῶν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, γίνεται τοῦ καθαροῦ λευκοῦ μαρμάρου ἢ τοῦ ὑπομέλανος, καὶ περιορισμένη τῶν ἐντοπίων σκληρῶν ἢ πορρωδῶν λίθων. Οἱ κίονες τῶν ναῶν, τῶν ἱερῶν, τῶν θυσιαστηρίων, τὰ τρίγλυφα, αἱ μετόπαι, τὰ ἐπιστύλια, τὰ κιονόκρανα καὶ τὰ βάθρα κατεσκευάζοντο συνήθως ἐκ λευκοῦ ἢ ὑπολεύκου μαρμάρου. Τὰ ἱερὰ αὐτὰ εἶχον τὴν συνήθη ἰωνικὴν καὶ εἰδικῶς τὴν ροδιακὴν διάταξιν. Ἱερὰ ὑπῆρχον, εἰς Ἄργος τοῦ Ποσειδῶνος, εἰς Δάλι τοῦ Ἀπόλλωνος, εἰς Νύφιος τῶν Νυμφῶν καὶ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἑρμοῦ, εἰς Πάλους τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ τοῦ Διὸς τοῦ Μειλιχίου ἀνατολικῶς τοῦ Μανδρακίου. Δὲν εἶναι καθωρισμένη ἡ θέσις τῶν ἱερῶν τῆς Ἡρας, τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ Διονύσου, τῆς Ἀφροδίτης, οἵτινες ἐλάτρευοντο καὶ εἶχον πρὸς τιμὴν των ἀνεγερθῆ ἱερὰ, ὡς προκύπτει ἐξ ἐπιγραφῶν. Δὲν γνωρίζομεν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν οἰκιῶν, ἀλλ' αὐταὶ δὲν πρέπει νὰ ἦσαν διάφοροι τῶν ἐν Κῶ. Τὸ πλῆθος τῶν τροχίσκων καὶ ἐπιγραφικῶν πλακῶν μαρτυρεῖ ὑπὲρ τοῦ σεβασμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐδεικνυον οἱ Νισύριοι εἰς τὴν μνήμην τῶν προσφιλῶν νεκρῶν. Τροχίσκοι τινὲς καὶ ἀναθηματικοὶ εἶναι διακεκοσμημένοι μεθυσμαστὰς κυματοειδεῖς ἀναγλύφους παραστάσεις, με κεφαλὰς βοῶν, με ρόδακας καὶ μαιάνδρους ἢ στεφάνους ἐλαίας. Ἐξ ἄλλου, γλυπτὰ τινα ἐπὶ μαρμάρου, ὡς τῆς κόρης τῆς Νισύρου, ἢ κεφαλὴ ἀνδρὸς καὶ ὑπολείμματα κορμῶν ἀνδρῶν, ἐνδεδυμένων ἢ γυμνῶν, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξιν ἐν Νισύρῳ γλυπτικῆς παραδόσεως ἐπὶ μαρμάρου, κλασσικῆς, ἰωνικῆς καὶ ροδιακῆς τεχνοτροπίας. Ἀξιόλογον δεῖγμα τῆς παραδόσεως αὐτῆς εἶναι καὶ τὸ ἐν Βερολίῳ (ἀριθμ. 575) γλυπτὸν γυναικὸς ἐκ μαρμάρου, καὶ αἱ ἐπιτύμβιοι στήλαι. Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι, ἐκ παραλλήλου μετὰ τὸ μάρμαρον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν γλυπτικὴν, ἐχρησιμοποιεῖτο ἐπίσης καὶ ὁ χαλκός. Παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἀνευρέθη μέχρι σήμερον οὐδὲν ἔργον χαλκοπλαστικῆς, γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῶν ὅτι πολλὰ ἀγάλματα ἐκ χαλκοῦ ὑπῆρχον εἰς τὴν ἀγορὰν ἢ τὰ ἱερὰ τῆς Νισύρου. Οὕτως ἢ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπιγραφή ἀναφέρει *στάσαι δὲ καὶ εἰκόνα αὐτοῦ χαλκίαν ἐν ἱερῶ ἢ ἐν ἀγορᾷ*. Τὸ ἴδιον δὲ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 101 καὶ 102 ἐπιγραφάς. Προφανῶς, ἡ χρήσις τοῦ χαλκοῦ διὰ τὴν κατασκευὴν ἀνδριάντων, συνήθης κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, εἰσῆχθη

ἐκ Ρόδου καὶ Κῶ. Ἡ ἀγγειοπλαστικὴ καὶ ἡ κεραμοπλαστικὴ ἐγνώρισαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν μεγάλην ἀνθησιν. Ἐβελτιώθησαν αἱ μέθοδοι κατασκευῆς καὶ ἐτελειοποιήθη ἡ τυποποίησις. Οἱ Νισύριοι τεχνίται εἰργάζοντο τὸ σχῆμα, τὰς παραστάσεις καὶ τὰ χρώματα τῶν ἀγγείων μὲ πολὺ μεγαλυτέραν ἐλευθεριότητα ἢ ἄλλοτε. Εὐρέθησαν μεγάλα ἀγγεῖα χρησιμοποιούμενα διὰ τὴν ἀποθήκευσιν ὕδατος καὶ προμηθειῶν, κύπελλα, πίθοι, ἀμφορεῖς, ὕδρια, οἶνοχοοί, κύαθοι, μὲ ὠραίας παραστάσεις ἀνθρώπων, θεῶν, ζώων καὶ ἀνθέων. Ὁραῖα κύπελλα εὐρέθησαν εἰς ἀνασκαφέντα παρ' ἰδιώτου τάφον, τὸ 1955, εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν μέτρων ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τείχους, ἔργα τοῦ Δ' αἰῶνος. Εἰς τάφους τῆς περιόδου αὐτῆς εὐρέθησαν πολλοὶ λύχνοι διακεκοσμημένοι καὶ μικρὰ ἐκ τετρακότας ἀγαματίδια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐξαιρετοῦ τέχνης καὶ ἄλλα ἔργα μικροπλαστικῆς, εἰδῶλα ἀνθρώπων καὶ ζώων. Ἐπίσης εὐρέθησαν κοσμήματα ἐκ χαλκοῦ, ἀργύρου, ὑαλομάζης, πορσελάνης, καὶ μικρὰ μυροδοχεῖα.

11. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός, ὅτι οὐδὲν στοιχεῖον ἀνευρέθη ἐν Νισύρῳ ἢ ὑπάρχει γραπτὴ μαρτυρία, ἐξ ὧν νὰ προκύπτῃ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος. Εἶναι ἐν τούτοις γνωστὸν, ὅτι μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ Νίσυρος κατελήφθη ἀπὸ τὸν Λύσανδρον, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλε παντοῦ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα καὶ τὰς δεκαρχίας. Ἀσφαλῶς δὲ ἡ Νίσυρος δὲν ἐξηρέθη τοῦ γενικοῦ τούτου κανόνος. Πῶς συμβαίνει ὅμως, ἕνα καθεστῶς ὑπὸ τὸ ὅποῖον διωκῆθη ἡ νῆσος ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, νὰ μὴ ἀφήσῃ οὐδὲν ἴχνος; Θὰ πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ παντελῆς στειρότης πάσης πληροφορίας, ἡ σχεδὸν ἀπουσία πάσης ἱστορικῆς μνείας, περὶ τῆς ἐπιβολῆς καὶ τῆς δράσεως ἐνὸς τοιούτου καθεστῶτος, εἶναι συνέπεια ἐπιμελοῦς φροντίδος τῶν Νισυρίων νὰ ἐξαφανίσουν πᾶν στοιχεῖον σχετικὸν πρὸς αὐτό. Ἡ ἄποψις αὕτη δίδει τὴν πλέον πιθανὴν ἐρμηνεῖαν εἰς τὸ ἀξιοπρόσεκτον αὐτὸ γεγονός. Οἱ Νισύριοι, ἔχοντες βαθεῖαν καὶ ἀμετακίνητον πίστιν εἰς τὸ πατρῷον δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ δοκιμασθέντες ἀπὸ μακροῦς καὶ σκληροῦς ἀγῶνας διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν των, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνεχθοῦν ἕνα βιαίως ἐπιβληθὲν καθεστῶς, τὸ ὅποῖον, ἐπὶ πλέον, ἦτο καὶ ἐντόνως ἀνεπιθύμητον. Ὅταν δὲ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἡ εὐκαιρία νὰ τὸ ἀποτινάξουν, ἐξηφάνισαν μετ' αὐτοῦ πᾶν ἴχνος διελεύσεως τοῦ ἀπὸ τὸν Δῆμον, ὄχι μόνον ἀπὸ ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λόγους παιδαγωγικούς. Δὲν ἠθέλον νὰ ἀφήσουν τίποτε, τὸ ὅποῖον θὰ ἐμαρτύρει τὴν διέλευσιν ἐνὸς ἀπεχθοῦς συστήματος, ὥστε νὰ ἀποθαρρύνωνται τυχὸν φιλοδοξίαι καιροσκοπῶν, νὰ ἐπαναλάβουν μίαν τόσον δυσάρεστον ἀπόπειραν. Εἰς τὴν σταθερὰν καὶ ἀδιατάρακτον πορείαν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος δὲν ἠθέλον νὰ ὑπάρχῃ οὐδεμία ἐμφανῆς διακοπὴ, οὐδὲν στίγμα. Ὑπεστηρίχθη, ὅτι ἐν Νισύρῳ ὑπῆρξαν τυραννικὰ καθεστῶτα καὶ ἐγένοντο ἐνδοπολιτειακοὶ ἀγῶνες δημοκρατικῶν καὶ ἀντι-

δημοκρατικῶν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ προγονικοῦ συστήματος διοικήσεως. Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ προβάλλεται ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀσαφοῦς ὑπ' ἀριθ. 87 ἐπιγραφῆς. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη περιλαμβάνει ψήφισμα τοῦ Δήμου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιβάλλονται βαρῦτάτα πρόστιμα εἰς τοὺς θάπτοντας νεκροὺς ἢ ἀνεγείροντας μνημεῖα εἰς ὄρισμένην περιοχὴν τοῦ Δήμου, ὡς καὶ εἰς τοὺς προστάτας, οἱ ὅποιοι δὲν θὰ ἐμερίμων διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν νεκρῶν αὐτῶν καὶ τὴν καθαίρεσιν τῶν μνημείων. Ἐρμηνεύοντες τὸ ψήφισμα τοῦτο, οἱ μὲν Lach καὶ Hiller ὑποστηρίζουν ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν ταφῆς καὶ ἀνεγέρσεως μνημείων εἰς ὄρισμένην περιοχὴν τῆς πόλεως τῶν τυράννων οἱ ὅποιοι διέφυγον τὸν Δῆμον. Ὁ Herman ἐξ ἄλλου ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις ἀφορᾷ ἀντιπάλους τῶν κρατησάντων εἰς «ἐνδοπολιτειακοὺς ἀγῶνας». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἐπὶ ἀρκετὸν διάστημα τὴν ἐξουσίαν ἐν Νισύρῳ κατεῖχον τύραννοι ἢ ὀλιγαρχικοί, τῇ συναινέσει ἢ μὴ τοῦ λαοῦ, καί, ὅταν δι' ἐπαναστάσεως οἱ δημοκρατικοὶ κατέλαβον τὴν ἀρχὴν, πιθανώτατα ἐφόνευσαν τοὺς ἀντιπάλους τῶν καὶ ἐπιβάλλοντες μεταθανάτιον κύρωσιν ἀπαγόρευσαν τὴν ταφὴν τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως. Πότε ὅμως ἐν Νισύρῳ ὑπῆρξαν ἐντόπιοι τύραννοι; Οὐδεμία ἔνδειξις ὑπάρχει περὶ τούτου. Τῶναντίον μάλιστα, εἶναι γνωστὸν, ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἡ Νίσυρος, ἀνήκουσα εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, καὶ ἂν ἀκόμη ἤθελε, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τυραννικὸν ἢ ὀλιγαρχικὸν καθεστῶς. Ὁλιγαρχικὸν καθεστῶς καὶ οὐχὶ τυραννικὸν ἐπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Νισύρου ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ καθεστῶς αὐτὸ διετηρήθη μέχρι τοῦ Ἀγησιλάου. Αἱ δεκαρχίαι δὲ αἱ ἐπιβληθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου διετηρήθησαν μόνον τρία ἔτη, διότι ἡ ἰδίᾳ ἡ Σπάρτη διέταξε τὴν κατάλυσιν αὐτῶν. Νισύριοι τύραννοι συνεπῶς δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ εἰς τὴν νῆσον. Ὅσον ἀφορᾷ πάλιν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, οὗτοι μὲ τὴν νίκην τοῦ Κόνωνος κατέρρευσαν αὐτομάτως ἄνευ «ἐνδοπολιτειακῶν ἀγῶνων», οἱ ὅποιοι ἄλλως τε δὲν ἐχρειάζοντο. Ἡ μόνη λογικὴ καὶ ἱστορικῶς ὀρθὴ ἐρμηνεία τοῦ ψηφίσματος εἶναι ἡ ἤδη δοθεῖσα εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης Ἱστορίας τῆς Νισύρου (*Νισυριακὰ Χρονικά*, 1969), δηλαδὴ ὅτι ἐπρόκειτο ἀπλῶς περὶ ἀπαγορεύσεως ταφῆς νεκρῶν ἢ ἀνεγέρσεως μνημείων πλησίον τοῦ τείχους, διὰ λόγους ἀσφαλείας, ἢ εἰς ἄλλον χώρον θεωρούμενον ἀπρόσφορον διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν.

Πολλὰ εἶναι τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἀμετακίνητον προσήλωσιν τῶν Νισυρίων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἰς τὸ πάτριον δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἀείποτε, καὶ πολὺ περισσότερον κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον, ὑπῆρχεν ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἀναντίρρητος ἀναγνώρισις τῆς κυριαρχοῦ ἐξουσίας τοῦ Δήμου, ὡς προσωποποιούντος τὴν ἔκφρασιν τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ τὴν δημοκρατικὴν βᾶσιν τοῦ πολιτεύματος. Ὅλον τὸ ὑπάρχον ἐπιγραφικὸν ὑλικὸν τὸ ἀφορῶν εἰς κανονιστικὰς πράξεις, διεθνεῖς

συνεννοήσεις ἢ τιμητικὰ ψηφίσματα, ἀναφέρεται εἰς ἀποφάσεις τοῦ Δήμου, εἰς γνώμας τῆς Βουλῆς, εἰς τὴν πόλιν ὡς γεωγραφικὴν ἔκφρασιν τῆς χωρικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Δήμου, καὶ εἰς τοὺς πολίτας, δηλαδὴ εἰς τὸν λαὸν ὡς ἱστορικὴν ἔκφρασιν τῆς πρωτογενοῦς πηγῆς πάσης ἀρχῆς. Οὕτως ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπιγραφὴ, περιλαμβάνουσα τιμητικὸν ψήφισμα ὑπὲρ τοῦ Βωλίου τοῦ Διδυμάρχου, ἀναφέρει: *"Ἐδοξε τῷ Δάμῳ. Βουλᾶς γνώμη... διέτελει τὰμ πόλιν καὶ τοὺς πολίτας πάντας... δέδοχθαι τῷ δάμῳ ἐπαινεῖσαι.* Ἡ ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀριθ. 88, περιλαμβάνουσα τιμητικὸν ψήφισμα, ἀναφέρει: *"Ἀριστίων καὶ τοὶ υἱοὶ Φαινός... καί... δάμος ἄνδρες ἀγαθοὶ ὄντες διατελέοντι ἐς τὰμ πόλιν καὶ τὸν δᾶμον τὸν Νισυρίων.* Ἡ ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀριθ. 89 ἀναφέρει: *"Ἐπειδὴ Φαίνις Νειμοξείνου ἐν τε τοῖς πρότερον χρόνοις ἀνὴρ ἀγαθὸς ὢν διατελεῖ εἰς τὰμ πόλιν καὶ τοὺς πολίτας.* Ἡ ἐπιγραφὴ ὑπ' ἀριθ. 90 ἀναφέρει εἰδικώτερον: *"Ἐδοξε τῷ Δάμῳ. Βουλᾶς γνώμη. Ἐπειδὴ Νισύριοι ἐν τε τῷ πρότερον χρόνῳ τέλειον ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι.* Ἐκ τοῦ ἐπιγραφικοῦ τούτου ἀποσπάσματος συνάγεται ὅτι οἱ Νισύριοι, ὄχι μόνον κατὰ τὸν χρόνον τῆς ψηφίσεως τῆς ἀποφάσεως (Δ' αἰῶν), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἦσαν ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι. Οἱ πολῖται ὅμως τῶν τυραννικῶν ἢ τῶν ὀλιγαρχικῶν καθεστῶτων δὲν χαρακτηρίζονται οὔτε «ἐλεύθεροι» οὔτε «αὐτόνομοι». Συνεπῶς, τὸ δημοκρατικὸν καθεστῶς βεβαιοῦται ὅτι ἦτο πατροπαράδοτον καὶ ἀπὸ μακροῦ καθιερωμένον ἐν Νισύρῳ. Διτηρήθη δέ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, καὶ ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι, μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως. Διότι καὶ ὁ βασιλεὺς Φίλιππος τῆς Μακεδονίας, τὸν Δ' αἰῶνα, ὑπόσχεται νὰ διατηρήσῃ *νόμοις τοῖς πατρίοις καὶ ὑπάρχουσιν χρῆσθαι* καὶ οἱ πατέριοι νόμοι ἦσαν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Γνωμαγόρα (197 π.Χ.) ἀναφέρει σαφῶς στοιχεῖα ἀποδεικνύοντα πλήρη καὶ ἀναμφισβήτητον τὴν ἀκμὴν τῆς δημοκρατίας ἐν Νισύρῳ.

Μακραίων, λοιπὸν, καὶ ἀδιανάρακτον ὑπῆρξε τὸ ἐν Νισύρῳ δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ γνησία καὶ ἀμετακίνητος διτηρήθη ἐπὶ αἰῶνας ἡ δημοκρατικὴ συνείδησις τῶν Νισυρίων, παρὰ τὰς συνεχεῖς σχεδὸν πολεμικὰς καταγίδας, αἱ ὁποῖαι ἐπληττον τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολίτας καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν Δ' καὶ Γ' αἰῶνα. Διότι ἡ δημοκρατία ὑπῆρξε ζωντανὴ καὶ διαρκῆς πίστις τοῦ λαοῦ τῆς Νισύρου, ἡ ὁποία δὲν ἐχρεωκόπησε, παρὰ τὴν λαίλαπα, ἡ ὁποία ἐσάρωσε τὰ γνήσια δημοκρατικὰ πολιτεύματα εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα. Τοῦτο δέ, διότι εἰς Νίσυρον ἡ δημοκρατία δὲν ἐξετράπη οὔτε εἰς δεσποτείαν τῆς ἐλευθερίας, ὡς συνέβη εἰς τὰς Ἀθήνας, οὔτε κατωλίσθησεν εἰς πολιτικούς φανατισμούς, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν ἢ πλέον τυραννικὴ δύναμις τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας. Παγία καὶ παραδοσιακὴ ὑπῆρξεν ἡ πίστις τῶν Νισυρίων, ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ πολίτου δὲν ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὸν νόμον, τὴν τάξιν, τὴν πειθαρχίαν, τὸ ἦθος, τὴν σωφροσύ-

νην, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀρετὴν. Ἡ αὐτόνομος ἐξουσία τοῦ Δήμου καὶ ἡ ἐντὸς αὐτῆς δρῶσα ἐλευθερία τοῦ πολίτου ἐθεωρεῖτο τὸ ἀναγκαῖον ἡθικὸν κλίμα, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο καὶ ἔνεκα τοῦ ὁποίου διετηρήθη ἡ δημοκρατία ἐν Νισύρῳ. Εἰς τοὺς ὄρους πόλις καὶ δάμος οὐδέποτε ἀπεδόθη ἡ ἔννοια τοῦ κυριάρχου κράτους ἐναντι τοῦ ὑποτελοῦς λαοῦ καὶ τοῦ ἐλευθέρου πολίτου. Ἡ σχέσις Δήμου καὶ πολίτου ἦτο σχέσις ἀλληλεξαρτήσεως, ἀλληλοπροστασίας καὶ συνεργασίας. Αὐτὴ δὲ ἡ στενὴ συνεργασία πολιτῶν καὶ Δήμου ἐπεσφραγίζετο καθ' ἡμέραν, μὲ τὴν παρουσίαν τοῦ λαοῦ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του εἰς ὅλα τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα θέματα τῆς δημοσίας ζωῆς. Διότι, ὅπου ὁ λαὸς κρατεῖται μακρὰν τοῦ πολιτικοῦ στίβου ἢ ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν ὑπεύθυνον γνῶσιν τῶν γεγονότων καὶ τῶν σκέψεων τῶν ἡγετῶν του, ἢ ἀπομακρύνεται ἢ ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ ζητήματα τῆς δημοσίας ζωῆς, ἐκεῖ θραύεται ἡ ἰσορροπία ἐλευθερίας καὶ δημοκρατίας καὶ δημιουργοῦνται προϋποθέσεις καταλύσεως τοῦ φιλελευθέρου πολιτεύματος. Κατ' αὐτοὺς δὲ τοὺς τόσον παλιντρόπους καιροὺς, παρὰ τὸν πόλεμον, τὰς καταλήψεις τῆς νήσου, τὰς ἐπεμβάσεις τῶν ξένων, τὴν καταπίεσιν τῶν κατακτητῶν καὶ τὸν τραυματισμὸν καὶ τὴν ἐξουθένωσιν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοκρατία, διαδοχικῶς, ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τελικῶς ἀπὸ τοὺς Κᾶρας, οἱ Νισύριοι διετήρησαν τὴν ἐνεργὸν καὶ μαχητικὴν τῶν ἔκφρασιν καὶ τὴν γνησιότητά των καὶ ἀνήγειραν ἀσαλεύτους φραγμοὺς εἰς τὴν ἐνεδρεύουσαν τυραννίαν. Ὁ λαὸς τῆς Νισύρου, οἱ πολῖται, ὡς πηγὴ πάσης ἐξουσίας, εὗρισκε τὴν πολιτικὴν του ἔκφρασιν εἰς τὸν Δῆμον τῶν Νισυρίων. Ὁ Δῆμος τῶν Νισυρίων, ὡς κυρίαρχον ὄργανον τῆς πολιτείας, ἦτο αὐτόνομος, δηλαδὴ ἀπεφάσιζε κατὰ τὴν ἐλευθέραν καὶ ἀνεμπόδιστον κρίσιν του ἐφ' ὅλων ἐν γένει τῶν θεμάτων τῆς πόλεως, ἐνῶ ἡ Βουλὴ ἐξέφραζε μόνον τὴν γνώμην της ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν, δηλαδὴ διετύπωνε προτάσεις καὶ προέβαινεν εἰς εἰσηγήσεις. Ἐὰν ἡ δημοκρατία ἐν Νισύρῳ δὲν ἐξετράπη εἰς ἀναρχίαν καὶ δὲν ὠδηγήθη εἰς τὴν ἀποχαλίνωσιν τῶν πολιτικῶν παθῶν, εἰς κατάπτωσιν τῶν ἠθῶν, εἰς ἐκφραλισμὸν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, εἰς ἐκρηκτικότητα τῶν πολιτικῶν ἀντιθέσεων, εἰς ἐκχυδαῖσμὸν τοῦ Δήμου καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτικοῦ ἐπαγγελματισμοῦ, τοῦτο συνέβη, διότι ὁ ἴδιος ὁ λαὸς συνέθεσε κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸ οἰκοδόμημα τῆς δημοκρατίας, ὥστε νὰ ἀποτρέπωνται αἱ καταλυτικαὶ δυνάμεις καὶ νὰ ἀποθαρρύνωνται αἱ φαυλότητες καὶ αἱ ἁμαρτωλαὶ φιλοδοξίαι. Οὕτω, μεταξὺ τοῦ Δήμου καὶ τῶν ὑπόπτων ἐπιδιώξεων, παρενεβλήθη ἡ Βουλὴ τῶν Νισυρίων, θεσμὸς καὶ ὄργανον μὲ πλεον οὐσιαστικὰς καὶ ἐκτεταμένας ἀρμοδιότητας ἀπὸ τὴν Βουλὴν τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Ἡ Βουλὴ ἦτο ἐκεῖνη, ἡ ὁποία συνεκράτησε τὰς συγχρόνους καταλυτικὰς τάσεις καὶ δὲν ἐπέτρεψε τὸν ἐκφραλισμὸν καὶ τὴν νόθευσιν τοῦ πολιτεύματος. Ἐν Νισύρῳ δὲν ὑπῆρχεν ἡ διάκρισις

τοῦ Δήμου εἰς φυλάς καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἢ ἐκλογή τῆς βουλῆς ἐγένετο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, μὲ βάσιν τὴν ἀξιότητα τῶν ἐκλεγομένων. Δὲν εἶναι γνωστόν, ἂν ἡ ἐκλογή ἐγένετο διὰ ψηφοφορίας ἢ διὰ κληρώσεως, ὡς ἐπίσης δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ διάρκεια τῆς θητείας τῆς. Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἡ βουλή ἐξελέγετο καὶ δὲν ἐκληροῦτο. Ἡ ἐξελίξις τοῦ πολιτεύματος ἐν Νισύρῳ δὲν ἐπέτρεψεν οὐδ' ἠνύνησε τὸν θεσμόν τῆς κληρώσεως, ἢ ὁποία εἰς Ἀθήνας καθιερώθη δι' εἰδικούς λόγους. Εἶναι ἐπίσης λίαν πιθανὸν ὅτι ἡ θητεία τῆς Βουλῆς ἦτο ἐνιαυσία, διότι ὁ βραχὺς χρόνος θητείας τῶν θεμελιωδῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας ἀπετέλει ἀσφαλιστικὴν δικλείδα τοῦ πολιτεύματος. Ἡ Βουλή εὐρίσκετο ἐν διαρκεῖ συνόδῳ καὶ ἀπετέλει τὸ διαρκὲς τμήμα τῆς λαϊκῆς συνελεύσεως. Ἡ διαρκὴς σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου ἦτο ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατος καὶ θὰ ἀπετέλει ψευδαισθησιν ὁμαλότητος, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητα θὰ ὠδήγει εἰς τὴν νόθευσιν τοῦ πολιτεύματος. Πρῶτον, διότι ὑπῆρχον ἐν Νισύρῳ οἰκισμοί, τινὲς τῶν ὁποίων ἦσαν ἀπομεμακρυσμένοι, ἢ δὲ καθ' ἡμέραν κάθοδος τῶν πολιτῶν εἰς τὴν ἀγορὰν ἦτο ἀδύνατος καὶ ἐπιζημία καὶ διὰ τοὺς πολίτας καὶ διὰ τὴν πόλιν. Δεύτερον, διότι ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου, ἀγροτικὸς καὶ ναυτικὸς κατὰ τὸ πλεῖστον, δὲν ἠδύνατο νὰ καταλείπη τὰς ἀσχολίας του διὰ νὰ παρίσταται εἰς τὸν Δῆμον, οὔτε ὑπῆρχον πολλοὶ δούλοι διὰ νὰ στηρίζεται ἐπ' αὐτῶν, ὡς συνέβαιναν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἢ παραγωγικὴ ἐργασία. Τρίτον, δὲν ὑπῆρχον ἐν Νισύρῳ οὔτε μεγάλοι γαιοκτήμονες οὔτε ἀμπλουτοὶ πολῖται, ὥστε νὰ φοβούνται οἱ πτωχοί, ὅτι ἡ ἀποκλειστικὴ διαχείρισις τῶν κοινῶν ἀπὸ τοὺς πλουσίους θὰ ἀπέληγεν εἰς τὴν λῆψιν ἀποφάσεων ἐπιζημιῶν δι' αὐτοὺς καὶ τὸ πολίτευμα. Τέταρτον, διότι δὲν ὑπῆρχον πάντοτε ἀξιόλογα καὶ μεγάλα θέματα, ὥστε νὰ εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ διαρκὴς σύνοδος τοῦ Δήμου. Δὲν ἦτο ἐξ ἄλλου νοητὸν εἰς τὴν Νίσυρον νὰ ἀντικατασταθῇ τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας εἰσόδημα ἀπὸ ἀμοιβὴν ἐκ τοῦ Δημοσίου Ταμείου τῶν ἐν διαρκεῖ συνόδῳ πολιτῶν. Τὸ ταμεῖον τοῦ Δήμου δὲν ἦτο ἀνεξάντλητον ἀλλ' οὔτε καὶ ὡς θεσμὸς ἢ μισθοδοσία τῶν πολιτῶν ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οὐδεὶς ἐκ τῶν λόγων, οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν εἰς τὴν καθιέρωσιν τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀλλαχοῦ, ὑπῆρχεν ἐν Νισύρῳ. Τὸ πολιτικὸν σύστημα τῆς δημοκρατίας ἐν Νισύρῳ δὲν ἦτο τὸ ἀμιγῆς σύστημα τῆς ἀμέσου δημοκρατίας ἀλλ' εἶχε καὶ στοιχεῖα ἐμμέσου ἀσκήσεως τῆς-ἐξουσίας τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ μειοῦται οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἡ γνησιότης τῆς δημοκρατίας. Δὲν ὁμοίαζεν ὅμως οὔτε μὲ τὸ σύγχρονον σύστημα τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς διακυβερνήσεως, διότι ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἐξελέγοντο ὅχι μόνον ἡ Βουλή ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ ἐπὶ πλέον ὁ ἴδιος ὁ Δῆμος διετήρησε σπουδαίας τινὰς ἐκτελεστικὰς καὶ δικαστικὰς ἀρμοδιότητας, ἅς ἦσκει ἀπ' εὐθείας. Τὸ ἐν Νισύρῳ πολίτευμα ὁμοίαζε μᾶλλον μὲ τὸ ἰσχυρὰν ἐν Μαντινείᾳ δη-

μοκρατικόν καθεστῶς ἀπὸ τοῦ 460 μέχρι τοῦ 385 π.Χ., ὅτε ὁ συνοικισμὸς τῆς Μαντινείας συνετρίβη ὑπὸ τοῦ Ἀγησιπόλιδος. Διότι καὶ ἡ ἐν Μαντινείᾳ καθιδρυθεῖσα βραχύβιος δημοκρατία εἶχε βουλὴν ἐκλεγομένην ὑπὸ τοῦ Δήμου μὲ ἠὺξημένας ἀρμοδιότητας καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ *δαμειργοῦ* ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖ ὡς ἐν Νισύρῳ, ἐπέχοντος τὴν θέσιν τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος, περιβεβλημένου μὲ ἐκτελεστικὰς ἀρμοδιότητας. Ἡ ἐκλογὴ τῆς βουλῆς ὑπὸ τοῦ Δήμου δὲν ὑπέκειτο εἰς περιορισμοὺς περιουσιακοὺς ἢ ἄλλους, πλὴν τῆς *δοκιμασίας* τῶν βουλευτῶν, ἤτοι τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀξιολογήσεως τῶν ὑποψηφίων βουλευτῶν, ὥστε νὰ ἐκλέγωνται ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, οἱ πολῖται οἱ συγκροτοῦντες τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου μετεκινούντο καὶ συνηθοῖζοντο κατ' ἀραιὰ διαστήματα, καὶ ὁσάκις τοῦτο ἐπεβάλλετο ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς πόλεως. Πράγματι δέ, ὁσάκις συνηθοῖζετο ἡ Ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἡσχολεῖτο μὲ ἀξιόλογα θέματα, βάσει ἡμερησίας διατάξεως καταρτιζομένης ὑπὸ τῆς Βουλῆς. Διετήρησεν οὕτως ἡ ἐκκλησία τὰ κυριαρχικὰ τῆς δικαιοῦματα καὶ τὴν ἀποφασιστικὴν αὐτῆς ἀρμοδιότητα ἐπὶ ὅλων τῶν σοβαρῶν ζητημάτων. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου, κατὰ τὰς συνόδους, ἐλάμβανον χώραν ἐλευθέρως συζητήσεις ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς ἡμερησίας διατάξεως καὶ ἐλαμβάνοντο ὀριστικαὶ καὶ ἐκτελεσταὶ ἀποφάσεις. Ἡ ὑπαρξίς τῆς Βουλῆς καὶ ἡ λειτουργία τῆς, καθ' ὃν τρόπον ἐλειτούργει, ὡς καὶ αἱ ἐκτελεστικαὶ ἀρμοδιότητες τῶν ἀρχόντων ἐπὶ θεμάτων ἡσσοнос σημασίας ἀπήλασσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ περιττὸν φόρτον ἀσκόπου ἐργασίας καὶ ἀπὸ πολλὰς καὶ ἐπικινδύνους συζητήσεις. Ἀπεφεύχθη οὕτως ἡ καθιέρωσις πολιτικῶς πανισχύρων ρητόρων, οἱ ὅποιοι κατέστησαν εἰς Ἀθήνας ἀργόσχολοι καὶ πρόνομιουχοι τάξις κομματαρχῶν καὶ κίνδυνος διὰ τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τοῦ ὅλου πολιτικοῦ συστήματος. Οὐσιαστικῶς ἡ βουλὴ ἦτο, ὡς προελέχθη, ἡ ἐν διαρκεῖ συνόδῳ τμηματικὴ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου. Εἶχεν ἀρμοδιότητας νὰ διαπραγματεύεται μὲ ἄλλας πόλεις ἢ νήσους τὰς μετὰ τῆς Νισύρου σχέσεις των, κατήρτιζε τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, παρεσκεύαζε τὰ πρὸς συζήτησιν θέματα καὶ ἠτοίμαζε τὰ σχέδια κανονιστικῶν διατάξεων καὶ ψηφισμάτων. Λόγω τῆς ὀλιγοπροσώπου συνθέσεώς τῆς, αἱ συζητήσεις ἐν αὐτῇ ἐγίνοντο ἐν ἀνέσει καὶ εἰς κλίμα ἡμερότητας, ἡμβλύνοντο αἱ ἀντιθέσεις καὶ ἐξευρίσκοντο αἱ προσφορώτεραι λύσεις τῶν τυχόν ἀντιθέσεων.

Ὁ θεσμὸς τῶν *δαμειργῶν* περιεγράφη εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης Ἱστορίας, ὥστε παρέλκει ἐνταῦθα ἡ ἐπανάληψις ἰδίων πραγμάτων. Εἰς ὅλα τὰ ψηφίσματα τοῦ Δήμου ἀναφέρονται, ἐν ἀρχῇ, πρὸς χρονολογικὴν κατάταξιν αὐτῶν, οἱ *δαμειργοὶ* καὶ οἱ *προστάται*. Οὕτω π.χ. εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 ψήφισμα ἀναφέρεται: *ἐπὶ δαμειργοῦ Ἀγλ[]μανὸς Σμινθίου, προστατῶν τῶν ὄνν Χαίροξένῳ Ἐχλαῖδα*. Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 89 ψήφισμα ἀναφέρεται: *ἐπὶ δαμειργοῦ Πεισίου καὶ προστατῶν τῶν ὄνν Θαλιάρχῳ*

Διδυμάρχον. Οί προστάται ἐν Νισύρῳ ἦσαν δύο δι' ἐκάστην περίοδον. Ἡ θητεία αὐτῶν εἶναι ἄγνωστος. Ἡ ἐκλογή των ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Δήμου, τὰ ὀνόματά των δὲ εἶποντο πάντοτε τοῦ δαμιεργοῦ. Ἔργον τῶν προστατῶν ἦτο ἡ παρακολούθησις τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν ψηφισμάτων. Οἱ προστάται, ὡς καὶ ὁ δαμιεργός, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς θητείας των ἐλογοδότην εἰς τὸν Δήμον, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀπήλλασε πάσης εὐθύνης ἢ ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς ἔπαινον, ἂν εἶχον ἐπιδείξει ὑπερβάλλοντα ζῆλον, ἢ τέλος ἂν δὲν ἐξετέλουν καλῶς τὰ καθήκοντά των ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς κύρωσις. Ἄλλως τε, εἰς τὴν περίπτωσιν δὲν ἐξετέλουν ἢ παρημέλουν τὰ καθήκοντά των ἢ ἠνεῖχοντο τὴν παράβασιν διατάξεων, ἐπεβάλλετο εἰς αὐτοὺς κύρωσις, προβλεπομένη ρητῶς εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν διάταξιν. Οὕτως ἡ πολυσυζητηθεῖσα ὑπ' ἀριθ. 87 ἐπιγραφὴ, περιλαμβάνουσα διατάξεις περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς ταφῆς νεκρῶν καὶ ἀνεγέρσεως μνημείων πλησίον τῶν τειχῶν, ἀναφέρει:

*εἰ δὲ τις καθάπτῃ ἢ ἐπίσταμα
ἐφιστᾷ, ἀποτεισάτω δραχμὰς μυρίας
καὶ αἰρέτω τὸν νεκρὸν ἢ τὸ ἐπίσταμα. εἰ δὲ
κα μὴ ἄρη, αἰρόντω τοι προστά-
ται. εἰ δὲ μὴ ἄρῳντι τοι προσ-
ταῖται, ἀποτεισάντω ἕκαστος
δραχμὰς χιλίας ἐν εὐθύναις.*

ἦτοι, «ἐάν τις θάπτῃ νεκρὸν ἢ ἀνεγείρῃ μνημεῖον, θὰ καταβάλῃ δραχμὰς δέκα χιλιάδας καὶ θὰ μεταφέρῃ τὸν νεκρὸν ἢ τὸ μνημεῖον. ἐάν δὲ δὲν μεταφέρῃ ταῦτα, τότε θέλουσι μεταφέρει ταῦτα οἱ προστάται, ἐάν δὲ δὲν τὰ μεταφέρουν οἱ προστάται, τότε ἕκαστος ἐξ αὐτῶν θὰ καταβάλῃ δραχμὰς χιλίας λόγῳ προκυψασῶν εὐθυνῶν». Οὕτω, τὸ ψηφισμα διατάσσει ὅτι, ἐάν οἱ προστάται ἀμελήσουν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς, θὰ ἐπιβληθῇ πρόστιμον χιλίων δραχμῶν εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν διὰ παράβασιν καθήκοντος.

Ἄλλος ἀξιόλογος ἄρχων τῆς Νισύρου ἦτο ὁ *γυμνασιάρχος*. Οὗτος ἐξελέγετο ὑπὸ τοῦ Δήμου μεταξὺ τῶν πλέον εὐπόρων καὶ διακεκριμένων πολιτῶν, τῶν ἐχόντων ὑψηλὴν στάθμην κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιρροῆς. Πολλάκις γυμνασιάρχοι ἐξελέγοντο οἱ πρῶτοι τῆς πόλεως. Ὁ χρόνος θητείας των εἶναι ἄγνωστος. Ὁ γυμνασιάρχος ἐλογοδότην εἰς τὸν δῆμον, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς θητείας του. Ὁ γυμνασιάρχος ἀνελάμβανε τὴν ἐκ τοῦ ἰδίου του ταμείου καταβολὴν σημαντικῶν δαπανῶν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων, εἶχε δὲ παρ' αὐτῷ βοηθοὺς, τοὺς παιδονόμους, τὸν ἐφήβαρχον καὶ τοὺς κοσμητάς. Ὁ γυμνασιάρχος τῆς Νισύρου, ὡς καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν Καρικῶν νήσων, ἔφερεν ἰδίαν στολὴν διακριτικὴν τοῦ ἀξιώματός του, ἐκ πορφυροῦ ἱματίου καὶ φαικασίων, ἦτοι λευκῶν ὑποδημάτων, ἐκράτει δὲ ὡς σύμβολον τὴν γυμνασιαρχικὴν ράβδον. Ἐν Νισύρῳ τὸ ἀξίω-

μα τοῦ γυμνασιάρχου ἦτο «λειτουργικόν», διότι, ἀνεξαρτήτως ἂν ὁ προϋπολογισμὸς τῆς Νισύρου ἐνέκρινε δαπάνην ποσοῦ διὰ τὴν παιδείαν, τὴν ἄθλησιν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων, ὑπελόγιζεν ὁ Δῆμος πάντοτε εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ γυμνασιάρχου διὰ τὴν αὐξήσιν τοῦ κατὰ κανόνα ἀνεπαρκοῦς κρατικοῦ ποσοῦ. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀρχαία ρῆσις: *τρηραρχοῦσι καὶ γυμνασιαρχοῦσι πλούσιοι*. Διεχειρίζετο δὲ ὁ γυμνασιάρχος, πλὴν τῶν κρατικῶν πόρων καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χορηγιῶν, καὶ ἄλλας ἰδιωτικὰς δωρεάς, διδομένας διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων. Ἀρμοδιότης του ἦτο ἡ ἐκπαίδευσις τῶν παίδων καὶ τῶν ἐφήβων, ἡ κατασκευὴ, ἐπισκευὴ καὶ συντήρησις γυμνασίων, ἡ διατήρησις τῆς εὐκοσμίας τῶν νέων, ἡ ἐκπαίδευσις τῶν κληρωτῶν, ἡ εὐπρεπὴς ἐμφάνισις τῶν νέων κατὰ τὴν τέλεσιν ἀθλητικῶν ἢ μουσικῶν ἀγώνων, ἡ συμμετοχὴ τῆς νεότητος εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς πόλεως, εἰς τὰς πομπὰς καὶ τὰς δημοσίας θυσίας εἰς τοὺς προστάτας θεοῦς αὐτῆς. Ἡ ἐν γένει παιδεία τῶν νέων παρέμεινε μία ἀπὸ τὰς οὐσιώδεις μορφὰς τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Νισυρίων καὶ θεμελιώδης θεσμὸς τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ γυμνασιάρχου ἦτο μέγα καὶ ἐτοποθετεῖτο εἰς μίαν τῶν πρώτων θέσεων τῆς πολιτικῆς πυραμίδος τῶν ἀρχόντων.

Ἐκ τῶν πλεον ἀξιολόγων ἀρχόντων τῆς Νισύρου ἦτο καὶ ὁ ἀγορανόμος. Κατὰ παγίως κρατήσασαν πρακτικὴν, ὁ ἀγορανόμος, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχοντες, ἐξελέγετο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Δήμου καὶ μετὰ τὸν τερματισμὸν τῆς θητείας του ἐλογοδότει εἰς τὸν Δῆμον. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπιγραφὴ, περιέχουσα τιμητικὸν ψήφισμα ὑπὲρ τοῦ ἀγορανόμου Διδυμάρχου, παρατίθεται κατωτέρω, λόγῳ τῶν σημαντικῶν πληροφοριῶν τὰς ὁποίας παρέχει καὶ διὰ τοὺς ἀγορανόμους καὶ διὰ τὸν Δῆμον τῶν Νισυρίων.

Ἔδοξε τῷ δάμῳ. Βουλᾶς γνώμα. Ἐπειδὴ Διδύμαρχος Βώλιος ἔν τε τοῖς πρότερον χρόνοις ἀνὴρ ἀγαθὸς ὢν διετέλει εἷς τε τὰμ πόλιν καὶ τοὺς πολίτας πάντας, τὰμ πᾶσαν σπουδᾶν καὶ φιλοτιμίαν παρεχόμενος ἐμ παντὶ καὶ νῦν ἀγορανόμος αἰρεθεὶς καλῶς καὶ εὐδόξως τὰμ πᾶσαν φιλοπατρίαν ἐποιήσατο, ὅπως σίτου τε εὐφορία γίνηται καὶ τὰ ἄλλα τὰ συμφέροντα τῷ δάμῳ δέδοχθαι δάμῳ ἐπαινεῖσαι Διδύμαρχον Βώλιον καὶ στεφανῶσαι χρυσέῳ στεφάνῳ ἀρετᾶς ἕνεκα καὶ εὐνοίας, ἂν ἔχων διατελεῖ ἐς τὰμ πόλιν. Στάσαι δὲ καὶ εἰκόνα αὐτοῦ χαλκῆαν ἐν ἱερῷ ἢ ἐν ἀγορᾷ ὀποτέρῳ δεκῇ συμφέρον. Ἀναγράψαι δὲ τὸν στέφανον ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν Διονυσίων τᾶ πρώτα ἡμέρα τῶν Κυκλίων, ἀναγράψαι δὲ τὸ ψήφισμα ἐς τομ βατήρα τοῦ ἀνδριάντος.

Ἐκ τοῦ ψηφίσματος τούτου πληροφοροῦμεθα, πρῶτον ὅτι ὁ ἀγορανό-

μος ἦτο ἄρχων αἰρετὸς ὑπὸ τοῦ Δήμου. Συνεπῶς οὔτε ἐκκληροῦτο οὔτε διωρίζετο. Δεύτερον, ὅτι διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀγορανόμου ἴσχυον κριτήρια ἠθικά, πολιτικά καὶ ὕλικά. Ἔπρεπε, δηλαδή, νὰ εἶναι ἀγαθός, ἐνάρετος, χρηστός, ἱκανός, ἐντιμος, ἀποδεδειγμένως δὲ νὰ εἶχεν ἡδὴ παράσχει ὑπηρεσίας, ὡς ὁ Διδύμαρχος, ὁ ὁποῖος ἐπεδείκνυε καὶ ἐναντι τῆς πόλεως καὶ ἐναντι πάντων ἀνεξαιτέρως τῶν πολιτῶν *σπουδὰν καὶ φιλοτιμίαν*, δηλαδή ἐνδιαφέρον καὶ γενναιοδωρίαν, εἰς πᾶσαν περίστασιν. Τρίτον, δὲν ἦρκει νὰ ἦτο ἀγαθός κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκλογῆς του, ἀλλὰ καὶ *ἐν τε τοῖς πρότερον χρόνοις*, ἦτοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου του. Τέταρτον, ἐλογδοῦται μετὰ τὴν λήξιν τῆς θητείας του ἐνώπιον τοῦ Δήμου. Ἐάν δὲ ἐκ τῆς λογοδοσίας προέκυπτεν, ὡς ἐν προκειμένῳ, ὅτι ὁ ἀγορανόμος κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ λειτουργήματός του ἐπέδειξε ζῆλον καὶ ἐπέτυχεν ἀξιολόγους ἀποδόσεις, ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Δήμου. Προφανῶς, καθ' ὃν χρόνον ἀγορανόμος ἦτο ὁ Διδύμαρχος, ὑπῆρχε σιτοδεία ἐν Νισύρῳ, δι' ἄγνωστον λόγον, οὗτος δὲ ἐξησφάλισεν ἐπάρκειαν σίτου καὶ ἄλλων ἀγαθῶν καὶ ἐν γένει ἐπιτυχῶς προήγαγε τὰ συμφέροντα τοῦ Δήμου. Εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἀγορανόμου ἀνῆκε γενικῶς ἡ μέριμνα διὰ τὴν ἐπάρκειαν τροφίμων εἰς τὴν πόλιν, τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τῆς ἀγορᾶς, τὴν τήρησιν τῶν συναλλακτικῶν κανόνων καὶ ἐθίμων, τὸν ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς κ.ἄ.

Ἰδιαιτέρως τιμητικὸν ἦτο καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερατεύοντος, ὅστις ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ Δήμου, τιμῆς ἔνεκεν, καὶ ἐπέιχε θέσιν τελετάρχου κατὰ τὰς δημοσίας ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις. Περὶ τῶν ἄλλων λειτουργῶν, ἀρχόντων καὶ ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρχον ἐν Νισύρῳ, ἔχει ἡδὴ γίνεαι λόγος εἰς ἄλλο μέρος τῆς παρούσης Ἱστορίας.

Αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις μιᾶς ἀρχαίας πόλεως ἐξηρτῶντο κατὰ κανόνα ἀπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, τὴν ὁποῖαν ἐκέκτητο αὕτη. Ἡ Νίσυρος ἦτο μικρὰ νῆσος, μὲ μικρὰν δύναμιν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀξιόλογοι διπλωματικαὶ σχέσεις αὐτῆς μετ' ἄλλων πόλεων δὲν ὑπῆρχον. Ἐντεταγμένη εἰς τὴν Δήλιον συμμαχίαν, δὲν εἶχεν οὐδ' ἡδύνατο νὰ ἔχη ἄλλην ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἀπὸ ἐκείνην τῶν Ἀθηναίων. Αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀναλάβει τὴν ὑπεύθυνον ἐξωτερικὴν ἐκπροσώπησιν τῶν συμμάχων τῶν κατ' ἀκολουθίαν καὶ τῆς Νισύρου. Κατὰ τὸ διάστημα, ἐξ ἄλλου, καθ' ὃ ἡ Σπάρτη ἡγεμόνευε τῆς Ἑλλάδος, ἡ θέσις τῆς Νισύρου ἦτο μειονεκτική, ὡς συμμάχου τοῦ ἡττηθέντος συνασπισμοῦ. Ἐπὶ πλέον, μὲ τὴν ἐγκατάστασιν φιλολακωνικῆς διοικήσεως, ὁμοιάζε μᾶλλον μὲ οἰονεὶ κατεχομένην νῆσον. Ἡ ἀνάληψις οἰασδήποτε πρωτοβουλίας ἢ διπλωματικῆς δραστηριότητος ἦτο ἀδιανόητος. Μόνον μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Σπάρτης καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Θηβῶν, ὡς καὶ κατὰ τὴν δευτέραν «συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων», ἡδυνήθη νὰ κινηθῆ ἢ Νίσυρος μὲ κάποιαν ἄνεσιν. Κατὰ

τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα, ἡ Νίσυρος ἀνέπτυξε καὶ ἐκαλλιέργησε τὰς σχέσεις της μετ' ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ νήσων ὡς καὶ ξένων κρατῶν, ἀλλ' αἱ σχέσεις αὐταὶ εἶχον μᾶλλον ἐμπορικὸν παρά πολιτικὸν χαρακτήρα. Πλὴν τῶν ἄλλων παρά τὴν Καρίαν νήσων, μεθ' ὧν ἐκ παραδόσεως διετήρει ἀγαθὰς σχέσεις καὶ ἰδιαιτέρως μὲ τὴν Ρόδον, τὴν Κῶ, τὴν Κάλυμνον, τὴν Πάτμον, τὴν Λέρον, τὴν Σύμην, τὴν Τήλον, τὴν Κάρπαθον, ἐκαλλιέργησε καὶ στενοτέρας ἐπαφὰς μὲ τὴν Σάμον, τὴν Χίον, τὴν Λέσβον, τὴν Ἀστυπάλαιαν, τὴν Θάσον. Μὲ τὴν Ἐπίδαυρον τὴν συνέδεον παλαιόθεν στενότεροι δεσμοὶ — κατὰ μίαν ἄποψιν τῆς ἀρχαιότητος οἱ Νισύριοι ὑπῆρξαν ἄποικοι τῆς Ἐπίδαυρου — οἱ ὅποιοι διετηρήθησαν φιλικοί. Συνεδέετο ἐπίσης, λόγῳ ἐμπορικῶν σχέσεων, μὲ τὴν Θήραν, τὴν Μύνδον, τὴν Ἐφεσον, τὴν Μίλητον, τὴν Ἀλικαρνασσόν. Ἐπίσης ἰσχυροὺς θρησκευτικὸς δεσμοὺς διετήρει μὲ τὴν Δῆλον καὶ τοὺς Δελφούς. Πέραν τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου διετήρει σχέσεις μὲ τὴν Θράκην, τὴν Συρίαν, τὴν Φοινίκην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Κύπρον, τὴν Μαύρην Θάλασσαν, τὴν Καρίαν, τὴν Λυδίαν, τὴν Ἰωνίαν καὶ τὴν πρόσω Περσίαν. Ἐπίσης διετήρει σχέσεις μὲ τὰς ἀποικίας τῆς Ἰταλίας καὶ ἰδίᾳ μὲ ἐκεῖνας αἱ ὅποια ἦσαν Δωρικαὶ καὶ ἰδιαιτέρως μὲ τὰς ἐκεῖ ἀποικίας τῆς Κῶ καὶ τῆς Ρόδου.

Ἀπὸ ἀνευρεθεῖσαν ἐπιγραφὴν, περιέχουσαν τιμητικὸν ψήφισμα, πληροφοροῦμεθα ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβῶν (καὶ ἀσφαλῶς κατὰ τὴν περίοδον καθ' ἣν αἱ Θῆβαι ἐπεχείρησαν νὰ δημιουργήσουν καὶ ναυτικὴν δύναμιν), μία ἐπίσημος ἀντιπροσωπεῖα τῶν Νισυρίων ἀπεστάλη εἰς τὰς Θήβας. Τὸ ψήφισμα δὲν ἐπεκτείνεται ἐπὶ τῶν θεμάτων τὰ ὅποια συνεζήτησαν οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Νισύρου εἰς Θήβας. Προδήλωσ ὁμως ἐπρόκειτο περὶ θεμάτων σχετικῶν μὲ τὴν πόλιν καὶ τὸν Δῆμον. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει ὡς κατωτέρω:

*Ἐπειδὴ Ἀριστίων...
καὶ τοι υἱοὶ Φαινό... καὶ...
δαμος, ἄνδρες ἀγαθοὶ ὄντες διατε-
λέοντι ἐς τὰμ πόλιν καὶ τὸν
δᾶμον τῶν Νισυρίων καὶ προκῆ-
δονται τῶν ἀφικνουμένων ἐς
Θήβας πᾶσαν εὐνοίαν καὶ φιλοτι-
μίαν παρεχόμενοι, στεφανῶσαι
αὐτοὺς χρυσέῳ στεφάνῳ...*

Ἐκ τοῦ ψηφίσματος τούτου δέον νὰ συναχθῆ, ὅτι ἀπεστάλησαν ἐκπρόσωποι τῶν Νισυρίων εἰς Θήβας καὶ ἐκεῖ ὑπεστηρίχθησαν πολυτρόπως ὑπὸ τῶν τιμωμένων Θηβαίων. Ὅτι ἡ παρασχεθεῖσα ὑποστήριξις ἀφεώρα εἰς θέμα τῆς Νισύρου. Ὅτι, τέλος, ἔνεκα τῆς εὐνοίας καὶ φιλοτιμίας τὴν ὁποίαν παρέσχον εἰς τὸν Δῆμον, οὗτος τοὺς ἐτίμησε διὰ τὰς προσφερθεῖ-

σας ύπηρεσίας των διὰ τῆς στεφανώσεως *χρυσέῳ στεφάνῳ*.

Ἄπο ἀρκετὰ τιμητικὰ ψηφίσματα γνωρίζομεν ποῖαι ἦσαν αἱ ἀρεταὶ διὰ τῶν ὁποίων ἐκοσμούντο καὶ λόγῳ τῶν ὁποίων ἐτιμήθησαν πολλοὶ ἐπώνυμοι πολῖται τῆς νήσου. Τοῦτο ἔχει σημασίαν, διότι οὕτω δύναται νὰ καθορισθῇ ποῖα ἐθεωροῦντο ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ προτερήματα εἰς τὴν Νίσυρον, καὶ συνεπῶς ποῖα ἡ ἠθικὴ στάθμη τῆς νήσου κατὰ τοὺς δυσκόλους τούτους καιροὺς. Οὕτως οἱ τιμώμενοι χαρακτηρίζονται *ἀνδρες ἀγαθοί* — δηλαδὴ γεννναῖοι, συνετοί, χρηστοί, ἐντιμοὶ — *φιλότιμοι* — δηλαδὴ γενναιόδωροι, φιλόδοξοι εἰς ἐπιδιώξεις — *φιλοπάτριδες* — ἀγαπῶντες τὴν πατρίδα των — *εἰνοὶ τῇ πόλει* — ἴητοι ἐπιδεικνύοντες ἀγάπην καὶ εὐμενῆ δρᾶσιν εἰς τὴν πόλιν — *σώφρονες* — δηλαδὴ νουνεχεῖς, κόσμιοι, συνετοί — *δίκαιοι* — δηλαδὴ τηροῦντες τοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθιμα, ἠθικοὶ καὶ προασπίζοντες τὴν δικαιοσύνην — *χρηστοὶ* — ἴητοι καλοκάγαθοι, ἀνδρεῖοι, χρήσιμοι. Ἐξ αὐτῶν, τινὲς εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἠθικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀρεταί, τινὲς πολιτικαὶ καὶ ἄλλαι ἀνθρωπιστικαί.

Ἡ οὐσία τῆς Ἱστορίας εἶναι ἡ ἀδιάκοπος ἀλλαγὴ. Ἄλλαγή κατόπιν ἀγῶνων, θυσιῶν, ἀρνήσεων, καταπτώσεων καὶ ἀνατάσεων. Εἰς αὐτὴν τὴν διαδικασίαν τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι, ὅλα τὰ κράτη, μικρὰ ἢ μεγάλα, ἔχουν τὴν θέσιν των καὶ τὴν ἀξίαν των. Εἴτε εἶναι πόλεις-κράτη, εἴτε ἔθνη-κράτη, εἴτε ἐνώσεις κρατῶν ἐκούσiai ἢ ἀκούσiai. Ὅλα παίζουν τὸν ρόλον των καὶ ὅλα ἔχουν τὰς θετικὰς καὶ τὰς ἀρνητικὰς δυνατοτήτάς των. Ἡ Νίσυρος ἦτο μικρὰ καὶ ἀδύνατος νήσος καὶ μετέσχε κατὰ τὰς δυνατοτήτάς της εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἱστορίας ἐντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Τρωϊκῶν μέχρι τῆς ἱστορουμένης ἐποχῆς. Δὲν ἔπαιξε ρόλον πρωταγωνιστοῦ, οὔτε εἶχε τὴν δύναμιν νὰ κατευθῆναι εἰς τὸν χρόνον τὰ βήματα τῆς ἱστορίας. Συνέβαλεν ὁμως καὶ αὐτὴ, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς της, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία διὰ τὴν Νίσυρον καὶ τὰς παρὰ τὴν Καρίαν νήσους ἔκλεισε μὲ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Μανσώλου καὶ τῶν διαδόχων του.

Εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τὸ ἔργον τῆς κατακλυστικῆς καταστροφῆς, τὸ ὁποῖον ἤρχισαν οἱ ἐνδοελληνικοὶ πόλεμοι, συνεχίσθη ἐπὶ τι διάστημα καὶ ὠλοκληρώθη ἀπὸ τὴν ἔκρηξιν πρωτοφανοῦς βιαιότητος πολιτικῶν παθῶν. Ἡδη, ἡ Ἑλλάς εὗρίσκετο εἰς τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς της ἐξαντλήσεως. Ἐδίδε τὴν εἰκόνα ἐνὸς θλιβεροῦ τοπίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὅλοι ἐκινουῦντο ἐντὸς τέλματος στείρας καὶ ἀρνητικῆς πολυπραγμοσύνης. Ἦτο πασιδῆλον, ὅτι οὐδεμία ἀνασυγκρότησις ἦτο δυνατὴ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων τῶν πόλεων, οὐδεμία ἀνανέωσις τῶν ἐφθαρμένων θεσμῶν, οὐδεμία ἀνακλιμάκωσις ἐπιδιώξεων. Ἐπὶ πλέον, διετηρεῖτο ἀκέραιος ὁ καιροσκοπισμὸς νέων ἡγεμονιῶν, ἐνῶ οὐδεμία ἤδη εὐνοϊκὴ προϋπόθεσις ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο. Ὅλαι αἱ πόλεις διεξεδίκουν τὴν χλαμύδα ἐνὸς γίγαντος, ἐνῶ εἶχον

τὸ μέγεθος νάνων. Ἡ ἐνότης ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ ἀπὸ ἄλλοῦ καὶ αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος δὲν ἐπρόκειτο πλέον νὰ μεγαλοουργήσουν. Ἡ ἱστορικὴ μοῖρα κατηύθυνε νέους πρωταγωνιστὰς εἰς τὴν σκινηνὴν τοῦ κόσμου.

Αἱ παρὰ τὴν Καρίαν νῆσοι, καὶ μετ' αὐτῶν ἡ Νίσυρος, εἶχον καλυτέραν τύχην. Ἡ κατάκτησις των ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Καρίας εἶχε καὶ τὰ καλὰ τῆς. Ἐδόθη ἡ εὐκαιρία εἰς τὴν Νίσυρον καὶ τὰς ἄλλας νήσους μιᾶς παρατεταμένης συγκεντρώσεως, μιᾶς ἀνασκοπήσεως τῆς ὀδυνηρᾶς ἐμπειρίας τοῦ παρελθόντος, μιᾶς ἀναζητήσεως ἀδυναμιῶν καὶ σφαλμάτων καὶ κυρίως ἀναζητήσεως νέων προσφόρων λύσεων τῶν πολυπλόκων προβλημάτων τῆς ἀπελευθερώσεώς των καὶ τῆς μελλοντικῆς των ἀσφαλείας. Ἐγνώριζον αἱ νῆσοι καὶ ἡ Νίσυρος τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν καὶ οὐδὲν ἠλπίζον ἀπὸ ἐκεῖ. Ἡ ἀπελευθέρωσις καὶ ἡ μελλοντικὴ των ἀσφάλεια καὶ ἐπιβίωσις διὰ δύο τρόπων ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ. Εἴτε θὰ προήρχετο ἀπὸ Ἑλληνικὴν δύναμιν, ἔξω τῆς κυρίως Ἑλλάδος κειμένην καὶ διαθέτουσαν τὴν ἰσχὸν καὶ τὴν θέλησιν νὰ ἐνώσῃ μὲ σιδηρᾶν χεῖρα τὸ ἔθνος καὶ νὰ συντρίψῃ ἀμετακλήτως τὴν ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἀπειλήν, εἴτε θὰ προήρχετο ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐνώσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἰδικῶν των δυνάμεων εἰς βαθμὸν κατοχυροῦντα τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν. Ἡ Νίσυρος ἐγνώρισε καὶ τὰς δύο λύσεις διαδοχικῶς. Τὴν βαρεῖαν σιωπὴν τῆς δουλείας διέκοπτεν ἤδη ὁ ἐλπιδοφόρος ἀπόηχος τῆς προετοιμαζομένης κοσμογονικῆς ἐξορμήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βορρᾶ. Ἦτο τὸ σκίρτημα μιᾶς νέας ἐλπίδος κατὰ τὴν σκοτεινὴν ἀτμόσφαιραν τῆς δουλείας τὴν ὁποῖαν ἐφώτιζον ἀναλαμπαὶ αἰσιοδόξων μηνυμάτων. Ταυτοχρόνως ὅμως ἡ Νίσυρος καὶ αἱ ἄλλαι νῆσοι ἠτοίμαζον τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἔνωσιν καὶ τὰς βάσεις μιᾶς ἀνθήσεως προόδου καὶ δυνάμεως, ἡ ὁποία θὰ διεδέχετο τὴν κοσμοκρατορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἦδη ὅμως ἡ ἐπὶ τῆς Νισύρου ἡγεμονία τοῦ Μανσῶλου καὶ τῶν διαδόχων του ἐσφράγισε τὸ τέλος μιᾶς πολυκυμάντου ἐποχῆς καὶ ὀροθέτησε τὴν ἀφετηρίαν μιᾶς ἄλλης.

Βιβλιογραφία : Θουκυδίδου, *Ἱστορίαι*. Ξενοφῶντος, *Ἑλληνικά*. Διοδώρου Σικελιώτου, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*. Διονυσίου Πύρρου Θεσσαλοῦ, ἐνθ' ἄνωτ. Εὐσταθίου Θεσσαλονικέως, ἐνθ' ἄνωτ. Ἀριστοτέλους, *Πολιτεία*. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀθηναίων Πολιτεία*. Αἰλιανοῦ, *Ποικίλη Ἱστορία*. Ἀνδοκίδου, *Λόγος κατὰ Ἀλκιβιάδου*. Πλουτάρχου, *Βίος Ἀλκιβιάδου*. Καραγάτση, Μ. *Ἡ Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων*, τόμ. Α. Croisset, *Ἀρχαῖες Δημοκρατίες*. Barker, E., ἐνθ' ἄνωτ. Bury, J. B., ἐνθ' ἄνωτ. Volonakis, ἐνθ' ἄνωτ. Cambridge, ἐνθ' ἄνωτ. Desio A., ἐνθ' ἄνωτ. Hugh Lloyd Jones, ἐνθ' ἄνωτ. Hicks, ἐνθ' ἄνωτ. Jones A.H.M., *The Athenian Democracy*. Kitto H.D.F., ἐνθ' ἄνωτ. Καζαβῆ I., *Τὰ Ἑλληνικά Δωδεκάνησα*. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἱστορία*. Μιχαηλί-

δου-Νουάρου, ἐνθ' ἄνωτ. Παπαρρηγοπούλου Κ., ἐνθ' ἄνωτ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία. Barker E., *Greek political theory*, London 1960. Dunbabin T.J., *The Greeks and their eastern neighbours*, London 1959. Zimmern A., *The Greek Commonwealth. Politics and Economics in fifth century*, Oxford 1931. Ζερβοῦ Σ., Ἡ ἱστορία τῆς Δωδεκανήσου διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Henderson, B. W., *The Greek War between Athens and Sparta*, 1927. Michell H., *Sparta*, 1952. Arnold Toynbee, *The Greek civilization and character*. Hamilton Edith, *The Greek way*. Bowra C. M., *The Greek experience*. Sinclair H., *History of Classical Greek Litterature*. Burn, *Pericles and Athens*. Rostovtzeff, M., *Greece*. Jean Hatzfeld and André Aymard, *History of ancient Greece*.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ ΝΙΣΥΡΙΚΑ

Ἔποδ ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ

*Στὴν ἱερὴ μνήμη τῶν γονέων μου
Ἰωάννου καὶ Μαρίας.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἄπ' ὄλες τίς θλίψεις καὶ συμφορές, πού δοκιμάζει κάθε ἄνθρωπος πάνω στὴ γῆ, μεγαλύτερη εἶναι ἐκείνη πού φέρνει ὁ θάνατος. Γενικὸ τὸ φαινόμενο τοῦ πόνου ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ κανένας δὲν μπόρεσε νὰ ξεφύγη τὸ πικρόχολο ποτήρι τῆς θλίψης σ' ὅποιαδήποτε κοινωνικὴ τάξη κι ἂν ἀνήκει. Ἡ καρδιά, ὅταν ὀργώνεται ἀπὸ τὸν πόνου, ἐξευγενίζεται κι ὅταν κλαδεύεται ἀπὸ τὴν θλίψη καλλιεργεῖται. Οἱ ἀρρώστιες, ἡ ἀπομονωμένη νησιωτικὴ ζωὴ, οἱ θαλασσινοὶ κίνδυνοι, τὰ ναυάγια, ἡ ξενητεία καὶ οἱ ἀτυχίες ἔκαναν τὴν παλιά καὶ νέα Νισυριά ν' ἀγωνισθῆ στὴν κοινίστρα τοῦ πόνου. Οἱ λαυθάνουσες ἱκανότητες τῆς ἀπλοϊκῆς κι ἀγράμματης γυναικας τοῦ νησιοῦ, πού δεμένη στὴν εἰδωλολατρικὴ παράδοση, ἀλλὰ γαλουχημένη ἀπὸ τὴν θρησκεία τοῦ Ναζωραίου, εὕρισκαν τὴν ἔκφρασή τους στὸ τραγούδι, στὸ μοιρολόγι. Ἡ Νισυριά δὲν θὰ συνοδέψῃ τὸν νεκρὸ στὸν τάφο βιαστικὰ μὲ τυπικὲς ἐθιμοτυπίες καὶ δὲν θ' ἀκούσῃ τὸ θλιβερὸ χαμπάρι τοῦ ξενητεμένου παιδιοῦ τῆς μὲ στωϊκότητα. Θὰ ἀντικρύσῃ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ θανάτου μὲ πολλὴ πίκρα καὶ οἱ νησιῶτες ὅλοι θὰ πενθήσουν. Θὰ λάβουν προσωπικὴ πείρα τῆς συμφορᾶς καὶ θὰ προσπαθήσουν μὲ τὰ μοιρολόγια τους νὰ ἐκφράσουν τὴ Φιλοσοφία τοῦ πόνου καὶ ν' ἀνασύρουν ἀπὸ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς τους τὴν ἠρωϊκὴ δύναμη τῆς ὑπομονῆς. Οἱ γραμματισμένοι θὰ γράφουν τὰ δικά τους μοιρολόγια καὶ οἱ ἀγράμματοι θὰ ἐκφραστοῦν στὸ δικό τους μοτίβο. Συμπάσχουν ὅλοι κι ὁ καθένας χωριστὰ λυτρώνεται ἀπ' τὸν δικό του καημό.

Δὲν ὑπῆρξαν οὔτε ὑπάρχουν στὴ Νίσυρο ἐπαγγελματίες μοιρολογίστρες. "Ὅλες τρέχουν στὴν κηδεία καὶ στὴ θλιβερὴ εἶδηση. "Ὅλες κάτι ἔχουν νὰ ποῦν. Μοιρολογώντας τὸν νεκρὸ μοιρολογοῦν τοὺς δικούς τους πεθαμένους. Στὸν πόνου καὶ στὴ θλίψη βρίσκονται ἐνωμένοι. Στὴν τελετουργικὴ νεκρική πομπή καὶ σ' ὄλες τίς ἄλλες συνήθειες, πού συνδέονται μὲ τὴ λατρεία τῶν νεκρῶν, συμμετέχουν ὁμαδικὰ. Δημιουργοῦνται ἀνάμεσά τους

έσωτερικοί ήθικοί δεσμοί. Τὰ μοιρολόγια θὰ ξεπηδήσουν μέσα ἀπὸ τὶς ψυχικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις τῶν Νισυρίων σὰν γεννήματα τῆς ἴδιας πηγῆς, ἀφοῦ ὅλα πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἴδια πραγματικότητα τοῦ γενικοῦ πόνου, ποῦ συνέχει τὶς καρδιὲς τους σὲ κάθε θάνατο γνωστοῦ προσώπου.

Τὰ περισσότερα μοιρολόγια ἔχουν τὸν συνηθισμένο στίχο τοῦ δεκαπεντασύλλαβου. Ἡ μετρικὴ αὐτὴ μορφή ἔχει τὴ δική της κλαψάρικη συρτὴ μουσικὴ, μὲ ἐνδιάμεσα τσακίσματα ὄχι στὸν στίχο, ἀλλὰ στὴ μελωδία καὶ ἡ τελευταία συλλαβὴ εἶναι πάντοτε παροξύτονη. Στὴν ἐκτέλεσή του ἀπὸ τὶς μοιρολογίστρες ὁ δεκαπεντασύλλαβος γιὰ νὰ ταιριάζει στὴ μελωδία θὰ κοπῆ στὶς τέσσερις πρῶτες συλλαβές, θὰ ἐπαναληφθῆ μαζί μὲ τὶς ἐπόμενες τέσσερις συλλαβές, θὰ φτάσει τὶς ὀκτώ καὶ τὴν τρίτη φορά θὰ εἰπωθῆ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ θὰ τελειώσῃ μαζί μὲ τὶς ὑπόλοιπες ἑπτὰ συλλαβές. Π.χ. Νὰ πῶς θὰ τραγουδηθῆ ὁ δεκαπεντασύλλαβος,

Ξύπνα κι ἀπὸ τὰ χέρια της πάρε τὸν ἀρραβῶνα.

1) Ξύπνα κι ἀπὸ (4)

2) Ξύπνα κι ἀπὸ τὰ χέρια της (4 + 4 = 8)

3) Ξύπνα κι ἀπὸ τὰ χέρια της/πάρε τὸν ἀρραβῶνα. (8 + 7 = 15)

Οἱ στίχοι εἶναι καταληκτικοὶ δεκαπεντασύλλαβοι καὶ συμφωνοῦν μὲ τὸ ἀρχαῖο ἱαμβικὸ τετράμετρο. Τὴν ὥρα ποῦ τραγουδιέται ὁ στίχος ἀκούγονται διάφορα μελωδικὰ ἐπιφωνήματα ἢ καὶ στὸ τέλος τοῦ δεκαπεντασύλλαβου, ὅπως «καλέ γυιέ μου, γυιέ μου, γυιέ», ποῦ φανερώνουν τὴν τραγικότητα τῆς στιγμῆς καὶ ἐκφράζουν τὴν ὀδύνη τῆς ὀμάδας ποῦ θρηνεῖ τὸν νεκρό.

Παλαιότερα ὑπῆρχε καὶ μιὰ ἄλλη μελωδία, ποῦ δὲν ἀκούγεται πιά στὴ Νίσυρο συχνά. Ὁ στίχος ἦταν δεκαπεντασύλλαβος, ἀλλὰ μὲ τονισμένη τὴν τελευταία λέξη τοῦ 15ου στίχου στὴ λήγουσα.

π.χ. *Κάμετε καὶ μένα τόσο κι εἶμαι κόρη ἀτυχής*

κι εἶν' γαρδιά μου μαυρισμένη, ὅπως εἶστε καὶ ἐσεῖς.

Ἡ ποιητικὴ διάθεση τῆς Νισυριᾶς καθρεφτίζεται στὰ μοιρολόγια περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη πνευματικὴ ἐκδήλωση στὸ χῶρο τοῦ λόγου. Καὶ σ' ἄλλα εἶδη τῆς ποίησης, ὅπως στὰ ἀκριτικά, θρησκευτικά, νανουρίσματα, καλημερίσματα, ἀγάπης, ἐρωτικά, σατιρικά, γάμου κ.λ.π., ὑπάρχει μιὰ εὐχέρεια στιχουργικῆς, ποῦ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι πραγματικὰ δημιουργήματα ἀληθινῆς τέχνης. "Ὁμως στὰ μοιρολόγια συναντοῦμε τὴν ψυχικὴ συγκίνηση σ' ὅλη τῆς τῆ μεγαλοπρέπεια. Ὁ φίλος Κώστας Σακελλαρίδης μὲ θαυμαστή φιλοτιμία καταπιάστηκε μὲ τὴ συλλογὴ ὄλων τῶν τραγουδιῶν καὶ μᾶς ἔδωσε «τὸ Νισυρικό Δημοτικὸ τραγούδι» (Νισυριακὰ τόμος 2ος, 1965, σελίδες 5-202). Ἔργο δύσκολο κι ἄξιο θαυμασμοῦ. Τὰ κατὰφερε γιὰ τὸ τίλιξε μὲ τὴν ἀγάπη του. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἔργο ὑ-

πάρχουν 41 μοιρολόγια παλαιά και νέα. Τα πρώτα πέρασαν μέσα από το χονευτήρι των ψυχικών δυνάμεων του λαού κι έγιναν κοινή κληρονομιά της Νισυριακής παράδοσης. Τα δεύτερα είναι έπώνυμα με προσωπικό δημιουργό. Στη δική μας εργασία θέλουμε να δείξουμε πώς η παράδοση συνεχίζεται και δεν βρίσκεται κλεισμένη στα παλιά σεντούκια και τους τάφους των νεκρών. Έπιστημονικά έχει αποδειχθή πώς πίσω και κάτω από τα έργα του λαού βρίσκεται ένας προσωπικός δημιουργός, που είναι φορέας της συνολικής ιδέας της κοινωνίας, μέσα στην όποια ζή. Η Νισυρία, όταν μοιρολογηή τον νεκρό, δεν εκφράζει μόνο τα προσωπικά της αισθήματα, αλλά τις σκέψεις και τον κραδασμό όλης της ομάδας, που βρίσκεται γύρω από το λείψανο. Τα λόγια της μιᾶς μοιρολογίστρας θα πάρη ή διπλανή της, θα τα μεταπλάση την ίδια στιγμή, θα δώσει την περιγραφή της θλιβερῆς μοίρας του νεκρού και των άλλων νεκρών. Μια ἄλλη θα ἐπαινέση τις χάρες του πεθαμένου και θα βρεθῆ ἄλλη να ἐκφράση τὴ συναισθηματικὴ ὀδύνη των συγγενῶν, των φίλων και ὄλων των κατοίκων τῆς Νισυριακῆς κοινωνίας. Ἐτσι ἀποδείχνουμε πὼς οἱ Νισύριοι δὲν κατάφεραν μόνο να συντηροῦν με τὰ μοιρολόγια τὸ ἀπώτερο παρελθόν, ἀλλὰ θρεμμένοι ἀπὸ τὴν παράδοση βρῆκαν τὴ δύναμη νὰ δημιουργοῦν. Μέσα στ' αὐτοσχέδια αὐτὰ μοιρολόγια ὑπάρχει πολὺς θησαυρὸς ἀπὸ λέξεις και φράσεις τῆς παράδοσης. Ἐτσι διαφυλάσσεται ἡ παράδοση και πλουτίζεται τὸ σύγχρονο μοιρολόγι με νέα πνευματικὰ δημιουργήματα, με νέες μορφές του στίχου, με νέα μέτρα και νέα ἐκφραστικὰ μέσα. Μοιρολόγια θὰ βροῦμε στις κηδεῖες, στα κόλλυβα, στα μνημόσυνα, στην ἑκταφή και πάνω στο Σταυρὸ του μνήματος, πολλὰ θὰ γραφοῦν στην ἀναμεταξὺ προσφιλῶν προσώπων ἀλληλογραφία τῶν Νισυρίων. Ἐκεῖνο που ἐντυπωσιάζει εἶναι τὰ μοιρολόγια που γράφουν οἱ ἴδιοι οἱ Νισύριοι στὸν ἑαυτό τους πρὶν πεθάνουν, διηγώντας τὴ βασανισμένη ζωὴ τους, με τὴν παράκληση νὰ τοὺς τὰ ποῦν στην κηδεῖα τους.

Μόλις βγῆ ἡ ψυχὴ τοῦ ἐτοιμοθάνατου, οἱ συγγενεῖς θὰ κλείσουν πόρτες και παράθυρα, θὰ συγκρατήσουν τὴν ὀδύνη τους και θὰ φωνάξουν τὸ κατάλληλο πρόσωπο¹ γιὰ τὸ σαβάνωμα. Θὰ βράσουν νερὸ και θὰ πλύνουν τὸν νεκρό. Τὸ σάβανο, τρεῖς πῆχες χασές, θὰ διπλωθῆ στα δύο, θὰ ἀνοιχθῆ μιὰ τρύπα στὴ μέση που θὰ περάση τὸ κεφάλι, θὰ κοποῦν ἔξι λουρίδες, τρεῖς δεξιὰ, τρεῖς ἀριστερά, θὰ περιτυλιχθῆ τὸ σῶμα κατάσαρκα

(1) Πολλὰ τέτοια κατάλληλα πρόσωπα ὑπῆρχαν στὴ Νίσυρο. Σήμερα φωνάζουν τὸν Νικόλα Κατσιματίδη, τὸν γιὸ τοῦ Γιάνναρου. Πρὶν νὰ πεθάνῃ ὁ Γιάνναρος ἔπαιρνε μαζί του στὸ σαβάνωμα τὸν Νικόλα και ἀφοῦ τοῦ ἔδειξε τὴ δουλειὰ τοῦ ἔδωσε τὴν εὐχή του νὰ συνεχίσῃ τὸ ἱερὸ ἔργο. Ὁ Νικόλας τρέχει με προθυμία, και φυσικὰ χωρὶς ἀμοιβή, κι ἐκτελεῖ τὴν ἱερὴ παρακαταθήκη τοῦ πατέρα του.

μέ τὸ σάβανο καὶ θὰ δεθοῦν οἱ λωρίδες σὲ τρεῖς σταυρούς. Θὰ ντυθῆ μέ καθαρά ροῦχα ὁ νεκρός, θὰ μπῆ σ' ἓνα σεντόνι καὶ θὰ τεθῆ ἓνας σταυρὸς ἀπὸ κερὶ στὸ στόμα τοῦ νεκροῦ καὶ θὰ δεθοῦν σταυρωτὰ τὰ χέρια. Θὰ τοποθετηθῆ τὸ σκῆνωμα στὴ μέση τῆς μεγάλης σάλας τοῦ σπιτιοῦ κατάχαμα, μέ τὸ κεφάλι πρὸς τὴ δύση, κι ἓνα καντήλι πίσω ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ θὰ θυμιασθῆ τὸ λείψανο. Ἀφοῦ ἐτοιμασθῆ ὁ νεκρὸς θὰ εἰδοποιηθῆ ὁ παπᾶς ἢ ὁ δυπότατος* γιὰ νὰ χτυπήσῃ νεκρικὰ τὴν καμπάνα τῆς Ποταμήτισσας. Σὲ πέντε-δέκα λεπτὰ ὅλο τὸ νησί θὰ μάθῃ ποιὸς πέθανε. Οἱ συγγενεῖς θὰ ντυθοῦν στὰ μαῦρα καὶ θὰ τρέξουν στὸ σπίτι νὰ συλλυπηθοῦν. Οἱ ἄνδρες θὰ μαζευτοῦν σ' ἓνα καφενεῖο καὶ θὰ καθίσουν σιωπηλοὶ γύρω ἀπὸ στρωμένα τραπέζια πίνοντας ἀραιὰ ρακί, ὥσπου νάρθῃ ἡ ὥρα τοῦ ἔνταφιασμοῦ. Οἱ γυναῖκες μέ διάφορους δίσκους, πού ἔχουν μέσα σῦκα, ἀμύγδαλα, γλυκὰ καὶ λουλούδια, θὰ πᾶνε στὸ σπίτι. Ἐκεῖ οἱ γυναῖκες μέ ξέμπλεκα μαλλιά μέσα σὲ γοεροὺς καὶ ἀπελπιστικούς θρήνους θὰ φτιάξουν κύκλο γύρω ἀπὸ τὴ σορὸ καὶ θὰ ἀκουσθοῦν τὰ καλλίτερα μοιρολόγια. Ὅταν πλησιάσῃ ἡ ὥρα τοῦ ἔνταφιασμοῦ, θὰ ξεκινήσουν οἱ παπαδες, οἱ ψάλτες κι ὅλοι οἱ ἄνδρες γιὰ τὸ σπίτι. Τὸ λείψανο θὰ μπῆ μέσα στὸ φέρετρο¹ κι ἀφοῦ προηγηθοῦν τὰ ἐξαπτέρυγα θὰ σχηματισθῆ ἡ νεκρικὴ πομπή, θὰ κάμῃ ἓνα γύρο στὸ χωριὸ καὶ θὰ φτάσουν στὴ Μητρόπολη, τὴν Ποταμήτισσα. Ὅλοι θὰ μποῦν ἀπὸ τὴ Νότια πόρτα. Μετὰ τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία θὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ Βόρεια πόρτα καὶ θὰ συνεχίσῃ τὴ διαδρομὴ τῆς ἡ νεκρικὴ πομπὴ μέχρι τοῦ Νεκροταφείου, ὅπου θὰ ἔνταφιασθῆ ὁ νεκρός. Μετὰ τὴν ταφή οἱ γυναῖκες θὰ πᾶνε σπίτι καὶ οἱ ἄνδρες στὸ καφενεῖο γιὰ νὰ πιοῦν καφέ.

Ἡ κηδεῖα τῶν νέων ἀνθρώπων

Ὅταν ἐρχόταν ἀναπάντεχα ὁ θάνατος νὰ σφραγίσῃ τὸ κύκλωμα τῆς ζωῆς τῶν νέων ἀνθρώπων, πού πέθαιναν ἀπὸ ἀγιάτρευτη ἀρρώστια ἢ ἀπὸ κάποιο δυστύχημα, τότε σχηματιζόταν μιὰ ἀπίστευτα ὀδυνηρὴ νεκρικὴ πομπὴ ἀπὸ τὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ μέχρι τὸ Νεκροταφεῖο. Ὁ νέος ντυνόταν μέ τὸ ἔνδυμα τοῦ γαμπροῦ καὶ ἡ νέα μέ τὸ νυφικὸ φόρεμα. Τὸ φέρετρο βαστοῦσαν φίλοι τοῦ νεκροῦ ξεσκέπαστο, γεμάτο λουλούδια. Τὸ νέο στοιχεῖο στὴν κηδεῖα τῶν νέων ἀνθρώπων ἦταν ἡ μουσικὴ. Μιὰ μουσικὴ παρμένη ἀπὸ διάφορα κλασσικὰ κομμάτια μεγάλων μουσουργῶν, γραμμένη σὲ ἐλάσσονα κλίμακα (minor). Ἐκτελεῖται σὲ ρυθμικὴ ἀγωγή πολὺ ἀργά (largo), ἔχει διάφορες μεταπτώσεις στὴν ἐκφραση, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ θρηνητικὸ (lacrimoso) καὶ θρησκευτικὸ (religioso) γιὰ νὰ φτάσῃ στὸ ἤσυχο, λυπημένο, παθητικὸ (tranquillo, con dolore, appassionato).

(1) Τὸ φέρετρο (ὁ Νεκροκρέβατος) ἦταν κοινὸ γιὰ ὅλους τοὺς Νισύριους. Τελευταία ἀρχισαν νὰ φτιάχνουν ξεχωριστὴ γιὰ τὸν καθένα κάσα πρὸς ταφὴ τοῦ νεκροῦ.

Μπροστά βρίσκονται τὰ ὄργανα, βιολί, κιθάρα, ἀκολουθοῦν τὰ ἑξαπτέρυγα, οἱ ψάλτες· πίσω ἔρχονται οἱ ἄνδρες καὶ τελευταῖα οἱ θρηνοδοῦσες μοιρολογίστρες. Αὐτὴ ἡ διαδρομὴ τοῦ δρόμου τ' "Αἰ-Νικόλα, ποὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὴν πλατεία τῆς Ἑλικιωμένης στοὺς Νεκροταφεῖο, δημιουργοῦσε καὶ δημιουργεῖ τὰ πιὸ δυνατὰ βιώματα πόνου, θλίψης, ματαιότητας καὶ κάθαρσης στὶς ψυχές τῶν Νισυρίων. Ἀριστερὰ τὰ καταπράσινα χωράφια (λίμνες ὀνομάζονται) καὶ οἱ μικροὶ Νισύριοι, κῆποι, δεξιὰ ἡ ἀνωφέρεια πρὸς τὸν λόφο τοῦ Μύλου, δασωμένη, ἀπὸ ἡμερα καρποφόρα δέντρα, δίνουν τὴν αἴσθησι γαληνεμένου τοπίου, ποὺ ἀποχαιρετᾷ τὸν νεκρὸ στὴν τελευταία του κατοικία. Πάνω ἀπ' ὅλα ξεχωρίζει ἡ μουσικὴ, ἡ κλαψιάρικη γλυκύτητα τοῦ βιολιού, τὸ παθιασμένο κουμπανιμέντο τῆς κιθάρας, ποὺ δένεται συνταιριαστὰ μὲ τὸν θλιμμένο ἦχο τῆς καμπάνας τοῦ "Αἰ-Νικόλα. Σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα δίνεται τὸ πιὸ δυνατό μάθημα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ξελαφρώνει ἀπὸ τὸ βᾶρος τοῦ πόνου ἡ ψυχὴ καὶ ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὰ γῆινα. Ἔτσι τὰ μοιρολόγια, οἱ ψαλμωδιές, ἡ μουσικὴ πυργώνουν μιὰ τριγωνικὴ τραγικότητα τῆς μοίρας τοῦ ἀνθρώπου καὶ νιώθουν ὅλοι ὅσοι συνοδεύουν τὸν νεκρὸ πὼς εἶναι μελλοθάνατοι. Τότε γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀνθρωπινώτερος.

Νεκροταφεῖο

Τὸ νεκροταφεῖο στοὺς Μανδράκι τῆς Νισύρου βρίσκεται στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου «Μύλου», διακόσια μέτρα περίπου ἀπὸ τὴ θάλασσα, στὴν ἀριστερὴ μεριὰ τοῦ παλιοῦ λιμανιοῦ, ποὺ ὑπῆρχε πρὶν δυὸ χιλιάδες χρόνια. Σήμερα τὸ παλιὸ λιμάνι δὲν ὑπάρχει, γιατί ὅλος αὐτὸς ὁ χώρος ἐπιχωματώθηκε καὶ ἐγίνε χωράφια, κῆποι καὶ σπίτια. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ τοποθεσία λέγεται Λίμνες. Τὸ νεκροταφεῖο ἦταν καὶ εἶναι στολίδι πολιτισμοῦ γιὰ ἓνα μικρὸ νησί, γιατί κτίσθηκε μὲ σχέδιο καὶ πολλὴ φροντίδα. Περιτριγυρισμένο ἀπὸ ψηλὸ μαντρότοιχο, κατάφυτο ἀπὸ δέντρα, φιλοξενεῖ τοὺς πεθαμένους μέσα σὲ καλοκτισμένους τάφους. Τὰ παλιὰ μνήματα βρίσκονται πρὸς βορρᾶ δίπλα στὶς δυὸ μικρὲς Ἐκκλησίες τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ Ἁγίου Ἀντωνίου. Ἔχει περίπου εἴκοσι τάφους καὶ στοὺς ἐπάνω μέρη βρίσκονται τὸ νέο νεκροταφεῖο, μὲ τέσσερις παράλληλες σειρές ἀπὸ δεκαπέντε ἕως δεκαεπτὰ μνήματα, ὅλα ὁμοιόμορφα, κτισμένα μὲ πέτρες καὶ λάσπη. Τὸ κάθε μνῆμα ἔχει σχῆμα παραλληλεπίπεδου, μῆκος δυὸ μέτρα, πλάτος ἓνα καὶ ὕψος γύρω στοὺς ἑνάμισι μέτρο. Ὁ ἀνοιχτὸς χώρος τοῦ μνηματος εἶναι ἓνα τετραγωνικὸ μέτρο. Στὰ ἐξήντα περίπου ἑκατοστὰ ἀπὸ τὴ βᾶση δεξιὰ-ἀριστερὰ ὑπάρχει μιὰ ἐξοχή, ποὺ ἐκεῖ θὰ ἀκουμπήσουν δυὸ μεγάλες τσιμεντένιες πλάκες καὶ πάνω ἀπ' αὐτὲς θὰ ριφθῆ τὸ χῶμα. Τὸ νεκρὸ σῶμα βρίσκεται μέσα σ' ἓνα κενὸ χῶρο, ἀκουμπᾷ στοὺς χῶμα καὶ δὲν θὰ πέση ἐπάνω του παρὰ μόνον μισὴ φτιαριὰ χῶμα ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ παπᾶ.

Ἔτσι οἱ συγγενεῖς μποροῦν νά ἰδοῦν κατὰ τήν ἡμέρα τῆς ἑκταφῆς ὀλοκάθαρο καί συναρμολογημένο τόν σκελετό τοῦ προσφιλοῦς νεκροῦ.

Μνημόσυνα καί κόλλυβα

Στά μνημόσυνα καί στά «κόλλυβα» δίνεται ἡ εὐκαιρία στοὺς νησιώτες νά τουωθῆ ἡ πίστη στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καί ἡ εὐσέβεια στά θεῖα, ἀλλά καί νά ἐνισχύεται ἡ ἐλπίδα στοῦ θεοῦ ἔλεος γιά τοὺς νεκρούς. Στὴ Νίσυρο θά γίνουν «κόλλυβα» στὶς τρεῖς ἡμέρες ἀπ' τὸν θάνατο (τριάμερα), θά ἀκολουθήσουν τὰ νιάμερα, τὰ σεράντα, τὰ ἑξαμῆνια, τὰ ἐννιαμῆνια, τὰ ἐτήσια. Στά σεράντα καί στοῦ χρόνου ἐπάνω ἀπὸ τὸν θάνατο θά γίνουν μνημόσυνα. Στὸ στόλισμα τῶν μνημοσύνων θ' ἀκουσθοῦν τὰ καλύτερα μοιρολόγια, γιατί οἱ μοιρολογίστρες εἶναι ἤδη προβληματισμένες καί ἡ ἐτοιμότητα τοῦ στίχου πιὸ ἐκφραστικὴ καί δηκτικὴ. Τὰ μνημόσυνα γίνονται στὸν Μητροπολιτικὸ Ναό, στήν Ποταμήτισσα. Ἐνῶ θά ψάλλεται ὁ ὄρθρος, θά φύγη ὁ παπάς μὲ τοὺς ἐπιτρόπους καί θά πῶνε στοῦ σπίτι γιά νά συνοδεύσουν τὸ **Σ υ ν ι** στήν Ἐκκλησία. **Σ υ ν ι** λέγεται τὸ στρογγυλὸ ξύλινο μεγάλο πιάτο, πού χωράει τρία-τέσσερα κιλά βρασμένο σιτάρι ἀνακατεμένο μὲ ξηροὺς καρπούς καί κοπανιστὴ ζάχαρι, σκεπασμένο μὲ φρυμένο ἀλεύρι καί σκόνη ζάχαρι. Στὴ μέση γίνεται σταυρὸς ἀπὸ **κοῦ ν ν ε ς** ἀμυγδαλοῦ ἢ **κοῦ ν ι** ἄ ρ ο δ ι οῦ. Τελευταῖα χρησιμοποιοῦν χρυσομένα κουφέτα. Τὸ κόλλυβο αὐτό, ἐπειδὴ γίνεται μέσα στοῦ ξύλινο σκεῦος πού λέγεται **Σ υ ν ι**, κατὰ κάποιον τρόπο συνεκδοχῆς, οἱ Νισύριοι, ὅταν λέγουν τὴ λέξη **Σ υ ν ι** ἐννοοῦν μνημόσυνο. Μαζί μὲ τὸ κόλλυβο θά πάρουν στήν Ἐκκλησία πολλὰ πιάτα (**σ ο υ π ι ἔ ρ ε ς**) γεμάτα φροῦτα τῆς ἐποχῆς, γλυκίσματα καί ρακί. Ἀμέσως μετὰ τὴν λειτουργία τὸ **Σ υ ν ι** θά τοποθετηθῆ στὴ μέση τοῦ Ναοῦ καί ὅλο τὸ ἐκκλησιαστικὸν θά παρακολουθήσῃ τὴν τελετὴ τοῦ μνημοσύνου. Τὸ κόλλυβο θά μοιρασθῆ σ' ὅλους κι ὅλοι θά πάρουν ἓνα κέρασμα ἀπὸ τὸ τραπέζι πού ἔχει τοποθετηθῆ στὴ μικρὴ πλατεία (**π ο τ α μ ὄ ς**).

Τέσσερα νεκρὰ ἔθιμα

α) Πρὶν ἀπὸ μισὸ αἰῶνα οἱ ἀπαρηγόρητοι συγγενεῖς ἔβγαιναν ἔξω στὸν Νάρθηκα, στὸν πρόναο τῆς Ποταμήτισσας, ἀνέβαιναν πάνω σὲ μιά **π ε ζ ο ὄ λ α** κι ἔλεγαν μοιρολόγια, ἐνῶ μέσα στοῦ Ναὸ ψαλλόταν ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία.

β) Τὰ τριήμερα κόλλυβα γίνονταν στοῦ νεκροταφείου. Ἐπρεπε νά λειτουργηθῆ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου, νά διαβασθῆ τρισάγιο πάνω στὸν τάφο καί νά καθίσουν κατὰ γῆς οἱ μοιρολογίστρες νά ποῦν μοιρολόγια. Ἦταν τὸ **π α ρ α ξ ὄ π ν η μ α**.

γ) Τὴν πρώτη Μεγάλῃ Παρασκευῇ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ προσφιλοῦς προσώπου, οἱ συγγενεῖς ἔβγαζαν τὰ ροῦχα τοῦ νεκροῦ ἔξω στήν αὐλή,

στή μέση τοῦ δρόμου, γιὰ νὰ περάση ἀπὸ πόνω τους ὁ Ἑπιτάφιος.

δ) Πρὶν ἀπὸ ἐξήντα χρόνια περίπου τὸ Μανδράκι τῆς Νισύρου εἶχε ἑπτὰ ἐνορίες. Δυὸ ἀπὸ τοὺς παπάδες ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα ἔπρεπε νὰ λειτουργήσουν τὴν Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἢ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Περισσότερο ἐκκλησίασμα συναντοῦσε κανένας στὸ Νεκροταφεῖο παρὰ στὴν Ποταμήτισσα ἢ στὴ Σπηλιανή. Ὅλα τὰ μνήματα φρεσκοασβεστωμένα, καθαρὰ, ἔλαμπαν μέσα στὴ Χριστουγεννιάτικη νύχτα μὲ τὸ κανδηλάκι μπροστὰ στὸ Σταυρό. Συνάντημα ζωντανῶν καὶ πεθαμένων. Πάνω στὸ ἀσβεστωμένο χῶμα βρίσκονταν τὰ πανιέρια. Μεγάλια πιάτα ἢ πλεχτὰ μακρόστενα ρηχὰ καλάθια ἢ ξύλινοι δίσκοι ἦταν γεμάτα ἀπὸ φρούτα τῆς ἐποχῆς, κκυραμπιέδες, ξεροτήγανα, τηγανίτες (τηγανίτες), αὐγά τηγανιτὰ (σφογγάτα), σῦκα, ἀμύγδαλα, ψωμιὰ κι ὅλα τὰ λαϊκὰ τηγανίσματα. Ἄπ' ὅλα τὰ μνήματα περνοῦσε ὁ παπάς κι εὐλογοῦσε, ἔλεγε μιὰ σύντομη εὐχὴ καὶ οἱ παραγυιοὶ γέμιζαν τὰ σακκιά καὶ τὰ καλάθια. Τὰ φαγητὰ αὐτὰ μοιράζονταν στοὺς φτωχοὺς, στὰ παιδιὰ, ἀλλὰ τὰ περισσότερα ἔπαιρναν οἱ παπάδες.

Κι ἄλλα πολλὰ ἔθιμα καὶ παραδόσεις ἔσβησαν ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Νισυρίων. Ὅμως αὐτὲς οἱ παραδόσεις ἔθρεψαν καὶ συντηροῦσαν μιὰ ἀνθρωπιστικὴ κατάσταση, ὅταν οἱ νησιῶτες δὲν μπορούσαν νὰ καταλάβουν τὶς ἀνεξιχνίαστες βουλὲς τοῦ Ὑψίστου.

Ἐκεῖνο τὸ «ρῆγμα» στὴν κοσμοθεωρία τους ἀνάμεσα στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο καὶ μάλιστα τῶν νέων ἀνθρώπων, πῶς μπορούσε νὰ γιαιτρευθῆ παρὰ μονάχα μὲ τὰ ἔθιμα στὴ λατρεία τῶν νεκρῶν καὶ μὲ τὸ μοιρολόγι;!

Βέβαια ἡ ἀκράδαντη πίστη στὸ Θεὸ καὶ ἡ ἀνεπιφύλαχτη παραδοχὴ τῶν Ἱερῶν Κανόνων γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς εἶναι μιὰ λύση, ἡ καλύτερη, ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι βολετὸ νὰ σκεφθῆ οὕτ' ἓνα χιλιοστὸ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του, γιὰ τὴν ἀγνωστικὰ του ὄργανα ἀδυνατοῦν νὰ συλλάβουν τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Φυσικὸ λοιπὸν νὰ θορυβῆ ὁ θάνατος. Ὅλ' αὐτὰ τ' ἀνθρώπινα βιώματα θὰ συναντήση ὁ ἀναγνώστης στὰ Μοιρολόγια Νισυρικά.

Μὲ ἱερὴ προφύλαξη ἀποφύγαμε τὴν ὁποιαδήποτε αὐθαίρετη παραλλαγή στὸ νόημα, στὴ μορφή, στὴ γλῶσσα. Ἀκόμα καὶ τὶς χασμωδίες σεβασθήκαμε καὶ τὶς διακοπὲς στὴ συνέχεια τοῦ στίχου. Στὰ παλιὰ μοιρολόγια βρίσκεται σὲ ἱκανοποιητικὸ τόνο τὸ Νισυρικό ἰδίωμα. Στὰ νέα ἀρχίζει νὰ χάνεται. Φυσικὴ ἐπίδραση τὸ αἶσθημα καλλιέργειας τοῦ λόγου.

Σὲ πολλοὺς κακότεχνους στίχους ὑπάρχει ποίηση, σὲ καλοδοουλεμένους στίχους λείπει ὁ κραδασμός. Ὅλα τὰ δεχόμαστε, παλιὰ καὶ νέα. Δὲν κάναμε ἐπιλογή μοιρολογιῶν. Ἀλλὰ συλλογὴ ἀπὸ πρῶτο χέρι κι ἀπὸ πρωτότυπα κακογραμμένα χειρόγραφα.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

1

- Τσουπάνης εκατέβαινε ἀφ' τὸ μαρμαροβούμι
κι ἐβάσταν εἰς τὴν χέραν του θερίο σκοτωμένο
κι ἐβάσταν εἰς τὴν ἄλλην του δευτρί ξεριζωμένο.
Χάρος τὸν ἐστοχάστηκεν ἀπὸ ψηλὸν παλάτι
5 κι ἀφ' τὸν μπλετσέ* τὸν ἔπιασε καὶ κάτω τὸν τινάζει.
—¹Αφῆσ' με χάρο ἀφ' τὸν μπλετσέ καὶ πιάσ' με ἀφ' τὸ χέρι
κι ἔχω γυναῖκα κι εἶν' μικρὴ καὶ δὲν τῆς πρέπουν μαῦρα
κι εἶν' τὰ παιδιὰ μ' ἀνήλικα καὶ ποιός θὰ τ' ἀναθρέψη
κι εἶναι ἢ μάντρα μ' ἄκουρη καὶ ποιός θὰ τὴν κουρέψη
10 κι εἶν' τὸ τυρί μ' ἀπούλητο καὶ ποιός θὰ τὸ πουλήση.
—²Αν εἶν' γυναῖκα σου μικρὴ, ἄς πάρη ἄλλον ἄντρα
κι ἂν τὰ παιδάκια σ' εἶν' μικρά, ὁ Θεὸς θὰ τ' ἀναθρέψη.
³Αν εἶν' ἢ μάντρα σ' ἄκουρη, ἄλλος θὰ τὴν κουρέψη
κι ἂν τὸ τυρί σου ἀπούλητο, ἄλλος θὰ τὸ πουλήση.

¹Απὸ τὸν 5ον ὡς τὸ 12ον στίχο ὑπάρχει παρόμοιο μὲ παραλλαγές, Νισεριακὰ τόμ. 2ος, σελ. 159.

2

- Στὰ χίλια ὀκτακόσια στὰ ἑβδομήντ' ἐννεά
θρηῆνος πολὺς ἐγίνηκε δευτέρα ἀποστέρα.
¹Αντίκρι πέρα τὸ Γιαλλί εἶχεν ἓνα λιμένα,
ἐκ' εἶχεν τόπο π ο σ κ ε π ὀ* κι ἐράσαν οἱ μπουμπάρδες
5 κι ἐδέναν ὄξω στὴ στεριά ὄλες τους σιγουράζες.
²Ἐκεῖ ἔστραφεν καὶ βρόντισεν κι ἔδειξεν καὶ τὸ χιόνι
σὰν τοῦ πολέμου μπαλωτιθῆς στῶν μπουμπαρδιῶν* τὴν πλώρη,
ἐκεῖ ἔστραφεν καὶ βρόντισεν κι ἔριξεν μαύρη θλούμπα*
καὶ τράβηξεν τὴν θάλασσαν καὶ βούλιαξέν τα οὔλλα.
10 Στὴ μιὰ μπουμπάρδα ἦτονε γεροντοπιδὸς βαρδιάνος*,
φωνάζει τοῦ συντρόφου του, Νικόλα, βρε Νικόλα,
ἔβγα ἔξω ἀφ' τὴν κάμαρη καὶ θὰ πνιούμε τώρα.
Μὰ τὸ παιδί ἐν ἔνωσε γιὰτ' ἦταν κοιμισμένο.

Οἱ λέξεις ποὺ σημειώνονται μὲ ἀστερίσκο ἐρμηνεύονται στὸ γλωσσάριο, τὸ ὁποῖο παρατίθεται στὸ τέλος τῆς ἐργασίας.

- Τὴν Τρίτη ἀπὸ τὸ πουργὸ τὸ βγάλασιν μπνιμένο.
- 15 Βάλλουν τὰ ρουχαλάκια του, βγάλλουν τὰ γεμενιά* του
καὶ παίρνουν τα τ' ἀφρέντη του καὶ τράβαν τὰ μαλλιὰ του.
Ὁ Καπετάνιος ἔλειπε στὴν Πόλη γιὰ δουλιὰ του.
Σὰν ἤρτεν καὶ τοῦ τῶπασιν ἐτράβαν τὰ μαλλιὰ του :
—ὦχον ὁ κακορίζικος καὶ τί νὰ κάμω τώρα,
- 20 ποῦχασα τὴν μπουμπάρδα μου ὅπου 'ταν σὰν κοκόνα,
ποῦ 'ρμένιζεν μέσ' τὸ γιαλὸ σὰν ἔμορφη κοπέλλα
καὶ μοῦ τὴν ἐξηλεύγασιν ὅσοι τὴν ἐθωροῦσα(ν).
—Γιὰ τὸ παιδί ἐν τῶξερε πὼς ἦτανε πνιμένο.
Σὰν τοῦ τὸ ξεχειλίσασι ἔμεινε πικραμένος.
- 25 Τὸν Μπογιαζῆν ἐζήτησε γιὰ νὰ τοῦ βάψη μαῦρα,
γιὰ νὰ ταιριάση φορεσιὰ μὲ τῆς καρδιάς τῆ λαύρα.

*Υπαγόρευση: Καλ. Βιολῆ-Μορφίδη.

3

Ἡ Μαριὰ τοῦ Γ. Βιολῆ, ἡ κόρη τοῦ Μ. Τσουπάνη (Διακοπαναγιώτη) ὅταν ἔμαθε τὸν θάνατο τοῦ γιοῦ της Μιχάλη Βιολῆ, τοῦ ἀντρα τῆς Μαριᾶς τοῦ Περικλῆ, εἶπε τὸ παρακάτω μοιρολόγι.

*Ἀπὸ τὸν 12ον στίχο βρίσκεται μιὰ παραλλαγή στὸ «Μοιρολόι τῆς Μάνας». Νιστριακά, τόμος 2ος, σελίς 162.

- Στέκομαι καὶ στὴ γῆ βαρῶ κι ἡ γῆς βαρεῖ σὲ μένα
κι εἶναι ἀφ' τὸν Μιχάλη μου, ποῦ 'χώστη(ν) εἰς τὰ ξένα.
Ποιὰ χέρια μποῦ τὸ πιάσασι τὸ ἔμορφό σου σῶμα
καὶ βάλαν του τὸ σάβανο καὶ τὸν σταυρὸ στὸ στόμα;
- 5 Τὰ χέρια μποῦ τὸν πιάσασι καὶ βάλαν το στὸν Ἄδη
ἐν ἐφογήθησαν Θεὸ ὅπ' οὔσον παλληκάρι;
Κάθομαι συλλοῖζομαι ἦντα 'χα κι ἦντα 'χάσα,
ἔχασα χανιζέ* φλουρι καὶ χανιζέ λοάρι*,
ἔχασα τὸν Μιχάλη μου τὸν κουσβοδιωματάρη*,
- 10 ποῦ 'χε τοῦ Φράγκου λόγισμα, τοῦ Βενετσάνου χάρη
κι ἔσυρνε τὸ μουστάκι του Σαλονικὸ γατάκι.
Ὡ γυιέ μου, τὴν ἀγάπη σου πέ μου ποῦ θὰ τῆ βάλω,
θέννω τη, μεταθένω τη, μεταθεμόν ἐν ἔχει,
βάλλω τὴν στὴ γεφάλη μου μαδιεῖ μου τὰ μαλλιὰ μου,
- 15 βάλλω τὴν μέσ' τὸν γόρφο μου κεντῆ μου τὴν γαρδιά μου,
ἀ τοῦ τὴν πάω τοῦ Χρυσοχοῦ νὰ μοῦ τὴν ἐχρυσώση.
—Νὰ χρυσοχό μου χρυσώσε πολλῶν χρονῶν ἀγάπη,
κάμε μου Γκόρφι καὶ Σταυρό, Σταυρὸ γαὶ δαχτυλίδι,

τὸ δαχτυλίδι νὰ φορῶ τὸ Γκόρφι νὰ φυλάω
20 καὶ τὸ Σταυρὸ νὰ προσκυνῶ γιὰ νὰ μὴν τὸν ξεχάσω.

4

Ἡ Μαριά Τσουπάνη στὸν θάνατο τοῦ γιουῦ της Κώστα εἶπε:

*Ἄς τάξη κι ἤμουν ἢ Ραχήλ κι ἔκαμα τὸν Ἰούδα
καὶ πρόδωκα τὸ γύριω καὶ τράβηξά τα οὐλ(λ)α.*

*Κρίμαν τὸ σῶμα κι ἔλυσε κρίμαν τὸν τοῦ gi' ἐχάθη.
Κρίμαν τὰ μάτια τὰ γλυκὰ καὶ θάμπουν μέσ' τὸν Ἄδη.*

*Τὰ μοιρολόγια λόγια νεῖ δάκρυα χαμὲ πρέφτουν
ὄλλις τοὺς βάλουν μέσ' τῆ γῆ καὶ τοὺς σκεπάσ' ἢ πλάκα,
ὄλλις τοὺς τριγυρίζουσι τῆς γῆς οἱ ἀντριωμένοι.
Σήκουν ἀντριωμένε μου καὶ πεῦκο μου ἀφ' τὰ ὄρη
καὶ κόκκινέ μου κατιφὲ ἀπὸ τὸ περιόλι.*

Ἐδῶ θυμᾶται τὸν Μιχάλη της, ἐνῶ μπροστά της κοιτάει τὸ λείψανο τοῦ Κώστα.

*Ἐγάπου σε Μιχάλη μου ὅπου δὲν ἔχει μάρκος
ὡς ἀγαποῦσεν τὸν Χριστὸν Ἀπόστολος ὁ Παῦλος.
Ἐγάπου σε Μιχάλη μου ὅπου δὲν ἔχει μέτρος
ὡς ἀγαποῦσεν τὸν Χριστὸν Ἀπόστολος ὁ Πέτρος.*

Κι ὅταν ἔπαιρναν τὸν νεκρὸ Κώστα στὸ νεκροταφεῖο εἶπε:

*Στὸν δρόμον τ' Αἰ Νικολὰ εἶμαι καὶ πάω πίσω
γιατ' εἶν' ὁ πόνοσ μου βαρὺς κι ἐθ θὰ τὸν ταγιαντήσω.
Ἐγὼ θὰ εἶμαι ἢ Ραχήλ, ποῦκαμεν τὸν Ἰούδα
καὶ πρόδωκεν τὸν Ἰησοῦν καὶ τὰ ποφέρω οὐλ(λ)α.*

5

Ἡ Ἀφροδίτη Περούλη γιὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ της Περικλῆ (1928).

*Δεῖξε φαρμάκι στὰ βοννὰ Θεγιέ μου νὰ φντρώση
κι αὐτοὶ ὅπου ἔχουν τοὺς καμοὺς νὰ κόβγουσιν νὰ τρῶσι.*

6

Ἡ Ἀφροδίτη Περούλη εἶπε τὸ παρακάτω μοιρολόγι ὅταν ἔμαθε πὼς πέθανε στὴν Ἀθήνα ἢ Ἄννα Ρουσσέτου, τὸ γένος Βρούζου.

*Κόρη μου κι ἄς ἐπέθενες ἀπάνω στὴν Πατρίδα,
νὰ φέρω μάρμαρ' ἀφ' τῆ Χιὸ Ἰουργὸν ἀπὸ τὴν Πόλη,
νὰ φέρω πρωτομάστορα ἀπὸ τὸ Σαλονίκι,*

γύρω τριγύρω μάρμαρα νὰ ζώσω τὸ μνημεῖό σου,
νὰ στρώσω καὶ τὴν πλάκα σου ἀπὸ μαργαριτάρι,
νὰ βάλω τὸ κορμάκι σου τοῦ διόσμου τὸ κλωνάρι.

7

Ἡ Μαριά Βιολῆ τὸ γένος Τσουπανάκη, θέλοντας νὰ παρηγορήσῃ τὴν κόρη τῆς Ἀτθούσα Γιαννάκη, γιὰ τὸν θάνατο τῆς κόρης τῆς Πόπης Παν. Γιαννάκη, λέγει:

*Κρεμάσασι δὸν Ἰησοῦ εἰς τοῦ Σταυροῦ τὰ ξύλα
κι ἐπῆρε δὴν ὑπομονὴ ἢ Κυρὰ-Παναγία
οὔτε καὶ πῆεν νὰ πνιῇ οὔτε καὶ νὰ γκρεμίσῃ
ἐπῆρε(ν) τὴν ὑπομονὴ τὸ θέσπισμα ν' ἀφήσῃ.*

Ἡ Ἀτθούσα συνέχιζε νὰ καταρᾶται τὸ χάρο καὶ ἡ μάνα τῆς προσθέτει.

*Κι ἐμέν' ὁ χάρος μ' ἔκαψε, μὰ δὲν τὸν καταροῦμαι,
ἔχω ἀγγόνια καὶ παιδιὰ κι ἀκόμα τὸφ φοοῦμαι...*

8

Ἡ Ἀτθούσα Τσουπανάκη τὸ γένος Σακέλλη στὸν γυιό τῆς Παναγιώτη, 1920.

*Ἀνάθεμα γενιὲς γενιὲς κι ὄχι τὸ γόσμο οὐλο
μὰ τὴν δική μου τὴν γενιὰ μύρια πανάθεμά τη.
Μισοκαιρίτης* ἐ γηρᾶ, μικρὸς ἐμ μεγαλαίνει
κι ἀφ' τῆ δική μου τὴν γενιὰ ὅποιος ἴρωστὰ πεθαίνει.
Οὔλ(λ)οι ἴρωστοῦν καὶ ξερωστοῦν, οὔλ(λ)οι πονοῦν καὶ γαίνου(ν)
μ' ἀφ' τὴν δική μου τὴν γενιὰ ὅσοι πονοῦ μποθαίνου(ν).*

9

Στὴν κηδεῖα τοῦ Κων/τίνου Φασουλαρῆ τοῦ Ἰωάννου. Μοσχοῦ Κώτη:

*ὦ Χριστιανοί μου κλάψετε σὲ τουτοδὰ τὸ ξόδι
ποῦ ἐν ἐπάντρεψε βαιδί, ἐν εἶδε(ν) νυφροστόλι.*

*Αννα Κρούσκου, κόρη του, ἀπαντᾷ:

*Ποῦ ἐν ἐπάντρεψεν παιδί νεῖναι ἀπὸ τὰ μένα:
πέθανεν ὁ πατέρας μου μὲ χεῖλη πικραμ(μ)ένα.*

Εἰρήνη Κέντρη, ἡ ἄλλη κόρη του:

*Ἐν εἶναι Ἄννα μ' ἀπὸ σὲ ἀφ' τόθ' Θεὸ γραμμένο
γιὰ νὰ μὴ δῆ ὁ πατέρας μας παιδὶν του παντρεμμένο.*

*Υπαγόρευση: Ἀγγελίικας Κοντοβεροῦ-Καπίτη.

10

Ἡ Ἐλισάβετ ἡ Εὐτυχία Μηλᾶ στήν ἀδελφή της Ἀθρούσα Μηλᾶ-Βασιλείου, ποῦ-φυγε μικρὴ καὶ δούλευε σὰν ὑπηρετρία στὰ ἀρχοντοσπίτια τῆς Ρόδου. Γύρισε στὴ Νίσυρο τὸ 1890 καὶ ἀφοῦ παντρεύτηκε, πέθανε στὴ γέννα.

*Ἄν εἶν' μπονάτσα τὸ πρωτὶ φεύγω τὸ δίχως ἄλλο
καὶ μέσ' τῆς Ρόδου τὰ χωριά τ' ἀφφεντικά σου θάβρω.
Θὰ μὲ ῥωτήξουν νὰ μοῦ ποῦν, τί κάμνει ἡ Ἀθρούσα;
Στὸν Ἀδὴ ἀὴν ἐβάλασι τριῶμ μερῶ λ-λεχοῦσα.*

11

*Ὅποιος δακρύζει μυστικά, κλαίει μὲ τὴν καρδιά του,
ποῖός ξέρει ἄραγε, γιατί κρύβει τὰ μυστικά του;*

Μαρία Πισσάρη - Τσατσαρώνη.

12

*Ὅταθ θωρῆς Σακχέλλαινες, ὕγιέ μου, τέτοιαν ὥρα,
οἴλες πααίνουν στοὺς χοροὺς καὶ ἐγὼ στὰ μοιρολόγια.*

Ἡ Ἀθρούσα Σακέλλη δίνει ἀπάντηση σὲ νέο ποῦ τὴν ρώτησε, «ποῦ πᾶς κυράτσα τέτοιαν ὥρα»;

13

*Ἐκουσα καὶ χτυπήσασι τὴν νεκρικὴν καμπάνα
καὶ εἰπά μου πὼς ἐπέθανε παιδιῶν τεσσάρων μάνα.*

Καλὴ Τσοπανάκη.

14

*Ὅταν ἐπερπατούσασιν Οὐρανία καὶ Εὐτυχία,
ἦταν τῆς τότε ἐποχῆς ἡ Μάρθα καὶ ἡ Μαρία.
Ἐφνες Εὐτυχία μου καὶ ἐν ἔφηκες κλωνάρι
νὰ πάρη ἀπὸ πάνω σου μιὰν ἔμορφή σου χάρι.*

Μαριά Τσουπάνη (Τσοπανάκη).

Σὲ μοιρολόγι στὸ θάνατο τῆς Εὐτυχίας τοῦ Σακλαρῆ. Προηγουμένως εἶχε πεθάνει ἡ Οὐρανία (ἡ μητέρα τους ὀνομαζόταν Καλὴ Φωτιάδη καὶ ὁ πατέρας τους Κων. Σακλαρῆς).

Ἐπαγόρευση: Μαριά Παύλου - Καπίτη.

15

*Ὅταθ θὰ δῆς Τσουπάνερες στὸν δρόμον τέτοιαν ὥρα,
ἢ ἀπὸ ξόδια ἔρχονται ἢ ἀπὸ μοιρολόγια.*

Τσουπάνενα (Μαριά Τσοπανάκη).

Στόν γιατρό τόν Τσατσαρώνη, όταν τόν συνάντησε στό δρόμο καί τή ρώτησε:
ποῦ ἦσουν;

16

Ἐπό τόν μαῦρο σου σταυρό κι ἀφ' τὰ χρυσᾶ κλαδάκια
δῶκε καί στήν Ἀμερικῆ εἰς τὰ παλληκαράκια.
Ἐπό τόν μαῦρο σου σταυρό ἄς φᾶν' οἱ γηραλαῖοι
κι ἀφ' τὰ χρυσᾶ σου τὰ κλαδιά ἄς πάρουσιν οἱ νέοι.

Χαριτωμένη Πετουβῆ.

17

Βασιλικές ἀστένειες βγάξουσι δά παιδιά μου
καί ἐν τίς γαίνουν οἱ γιατροὶ καί καιόν τή καρδιά μου.
Δίτρα μετάξιν ἔφαινα νά κάμω τὰ προκιά σου
κι ἤρτεν ὁ χάρος κι εἶπε μου, κάτσε στά ἴδιά σου.
Ἦ γυιέ μου, πού λογάριαζα νά σέ γαμπρολοῦσω
κι ἀπό ἀρχοντοκάτωφλο νά πᾶ' νά σέ ζητήσω.
Πόρτες τίς ἐλόαριαζα νά πᾶω νά χτυπήσω
κι ἤρτεν ὁ χάρος κι εἶπεμ μου στρέψε τὰ ἔμπρός ἐπίσω.

Καλή Τσατσαρώνη (Διακοπαναγιώτη).

Ἦταν πέθανε ὁ γιός της Παναγιώτης.

18

Οἱ νοσοκόμες κι οἱ γιατροὶ τὸ σῶμα της ἐθάψαν
κι ὅλα τὰ Νισυρόπουλα τὰ νιάτα της ἐκλάψαν.

Καλή Τσοπανάκη.

19

Ἦ ποφισμένη σ' ἔχασε γιά τήν κακὴν ἀστένια
κι ἐν ἤρτεν κίνας νά σέ διη κακογραμμένη γένηνα.

Μαριά Κατσομάτη (Μπαρβαδάκη).

Γιά τήν Ἄννα Βογιατζῆ (Χριστοδούλου).

20

Ἐπό δεκατριῶ(ν) χρονῶν ἡ καρδιά μου ἐπληγώθη,
πού μοῦπαν, στήν Ἀμερικῆ ὁ Γιώργης σου ἔσκοτώθη.
Ἐπνίηκεν κι ὁ Κώστας μου, τὸ πρῶτο μας καμᾶρι

κι ὄσον νὰ ζῶ, νὰ στέκωμαι, ἢ λύπη μου μεγάλη.
Ἐπνίη γι ὁ Μανώλης μου ποῦτον' τὸ καύχημά μας
κι ἦτο μέγας βοηθὸς στὴν οἰκογένειά μας.
Ἐπνίη γι ὁ Νικήτας μου, πεθαίνει τὸ παιδί μου,
τυφλώθη(ν) ὁ Καπίτης μου καὶ καίετ' ἢ φρυχί μου.
Ἐπέθανε(ν) κι ἡ Ἄννα μου, ἢ λιγνοχαδεμένη,
κι ἢ πληγωμένη μου καρδιά καμμιά(ν) φορὰ δὲν γαίνει.

Μαριά τοῦ Παύλου (Καπίτη).

Ὅταν πέθανε στὴν Ἀθήνα ἡ κόρη τῆς Μαρίας τοῦ Παύλου ἡ Ἄννα. Προηγουμένως εἶχαν πεθάνει τ' ἀδελφια της: ὁ Γιώργης σκοτώθηκε στὴν Ἀμερικὴ (ἔπεσε ἀπὸ τὸ παράθυρο), ὁ Κώστας πνίγηκε στὸ Γυαλί, ὁ Μανώλης πνίγηκε στὰ Κλήματα, ὁ Νικήτας πνίγηκε σὲ ναυάγιο στὴν Ἀλάσκα (ἄλα παιδιά τοῦ καπετὰν Παύλου).
Στὸν θάνατο τοῦ Μανώλη της εἶπε:

Μανώλη μου τὴ δόξα σου καὶ τὴν ὑπόληψή σου,
στὴ ζέπη σου τὴν ἔβαλες καὶ πῆρες τες μαζί σου.

21

Ἐβγα, κυρά μου Παναγιά, κάμε τὴν προσευχή σου
τὸν ἄξιον τὸν Ἰούμενον, ποῦναι μέσ' τὴν ἀλλή σου,
ἔβγα καὶ φίλησέ μας τον καὶ σφιχταγκάλιασέ τον,
στοῦ Παραδείσου τις ἀλλές, ἐκεῖ παράδωσέ τον,
ποῦν' τ' ἄνθη καὶ τὰ λούλουδα κι ὠραῖες πρασινάδες,
νὰ κάμνη καὶ περίπατο μέσα στὶς πεδιάδες.

Σοφιά Παπατώνη (Τροπίλλα).

Στὸν Ἰγούμενο Χριστόφορο.

Ἰπαγόρευση: Μαρίας Σακελλαρίδη (Περδικιά).

22

Ἐφόροι καὶ γραμματικοί, γιατροὶ καὶ διδασκάλοι
κάμετε εἰς τὴν μάνα μου παράταξη μεγάλη.
Ἄς μὴ πομείνη Χριστιανὸς νὰ κλάψη τὸν καμὸν της,
ποῦλειπεν ὁ πατέρας μου ἀπὸ τὸν θάνατόν της.
ὦ Χριστιανές μου, κλάψετε τὴν ἐδικὴν μου λύπη,
ποῦ πέθανεν ἡ μάνα μου μέσα σὲ ξένο σπίτι.

Μαριά Σακελλαρίδη (Περδικιά) γιὰ τὴ μάνα της.

23

Ὁ χάρος σὲ κινήγησε σὰν τούρκικη Φρεγάδα
κι ἐν ἐφοβήθη δὸν Θεὸν καὶ τὴν Ἁγίαν Τριάδα.

Μαριά Μουλλοῦ (Γερωντιανή).

24

*Ὁχον κι ἄς ἐλολλαίνουμον στὰ γεροντάματά μου,
νὰ μ' ἐρωτοῦν οἱ Χριστιανοὶ νὰ λέω τὰ δικά μου.*

Καλή Τσουπάνη στὸ Μιχάλη Βιολῆ..

25

*Στὰ μέρη τῆς Ἀμερικῆς ἐτάφη τὸ κορμί σου
κι ἐγὼ δὲν εἶχα εἶδηση νὰ σκοτωθῶ μαζί σου.
ᾠ λιγνοχαδεμένη μου, ποῦφηκες τὸ μωρό σου;
νὰ τὸ θρέφουν ἀρφανὸ ὡσὰν τὸν ἑαυτό σου;
ᾠ λιγνοχαδεμένη μου καὶ πέρδικά μου ροῦσα,
πῶς κάμνεις μέσ' τὴν μαύρη γῆ τριῶν μερῶν λεχοῦσα;*

Ἄτθουλι Εὐθύμιου.

Στὴν ἀδελφή της Εἰρήνη, ποὺ ἄφησε κοριτσάκι.

Ἐπαγόρευση: Βασιλεία Βερδελῆ.

26

*Πόσες φορὲς στὸν ποταμὸ εἶπες τὸ περιβόλι
κι ἐν ἐξιώθης νὰ τὸ πῆς εἰς τὴν δική σου κόρη;!*

Γιὰ τὴν Εὐδοκία Κώτη (Νικ. Φωτιάδη).

Ὁ Γιώργης ὁ Ἀλαμάγκος ἔλεγε (ὑπαγόρευε) στοὺς γάμους τὸ περιβόλι καὶ σὰν πέθανε καὶ περνώντας τὸ φέρετρο ἀπὸ τὸν ποταμὸ, ὅπου συνειθίζετο νὰ λέγεται τὸ περιβόλι, τοῦ εἶπε ἡ ἀδελφή του Εἰρήνη τὸ παραπάνω δίστιχο.

27

*Ἄς πῶ πῶς τὴν ἐπάντρεψα κι ἐπῆεν εἰς τὰ ξένα
κι ὁ ἀντρας τῆς εἶναι καλὸς καὶ ξέχασεν ἐμένα.*

Μαριὰ τοῦ Νικόλα (Ἄντωνᾶ).

Γιὰ νὰ παρηγορήσῃ τὸν ἑαυτό της γιὰ τὸν θάνατο τῆς κόρης της Ἄννας.

28

Ξερᾶθηκεν ἡ λεμονιά π' ἀνθίζε μέσ' τὸν Τροῦλλο
καὶ μύριζε στὴ γειτονιά καὶ εἰς τὸν κόσμον οὐ(λ)ο.
Ξερᾶθηκεν ἡ λεμονιά, ἡ ἀνθοφορεμένη,
ποὺ σκόρπιζε τὴν εὐωδιά στὴ γῆ, στὴν οἰκουμένη.
Ξερᾶθηκεν ἡ λεμονιά, τὰ φύλλα τῆς ἡμαθίαν*

και δάκρυα τὰ μάτια μας γιὰ πάντα πλημμυρίσαν.
 Ξεράθηκεν ἡ λεμονιά ἀπὸ τὴν γειτονιά μας
 καὶ ἄφημεν ἀξέχαστον τὸν πόνο στὴν καρδιά μας.
 Ξεράθηκεν ἡ λεμονιά, ἡ καρποφορτωμένη
 καὶ πάντα ἡ καρδούλα μας θάναι φαρμακωμένη.
 Ξεράθηκεν ἡ λεμονιά, πού 'βγαζε τὰ λεμόνια
 κι ὁ πόνος της μέσ' τὴν καρδιά θὲ ν' ἀπομείνῃ αἰώνια.
 Ξεράθηκεν ἡ λεμονιά καὶ δὲν θὰ ξαναθίση
 κι ἀξέχαστος ὁ πόνος της, ποτέ του δὲν θὰ σβήση.
 Ξεράθηκεν ἡ λεμονιά ἀπ' τὸν βαρὸν χειμῶνα
 καὶ δὲν θὰ τὴν ξεχάσω' γὼ σ' ὄλο μου τὸν αἰῶνα.
 Ξεράθηκεν ἡ λεμονιά κι ἐχάθη ἡ σκιά της,
 ἐχάθη κι ὁ ἀέρας της ἀπὸ τὴν γειτονιά της.
 Ξεράθηκεν ἡ λεμονιά κι ὁ ἀέρας της ἐκόπη,
 ὅπου σκιαδροσιζοῦντο κάθε λογῆς ἀνθρώποι.
 Ξεράθηκεν ἡ λεμονιά, ἡ πάντοτε δροσάτη,
 ἡ πάντα ἀνθοστόλιστη κι ὄλο καρπὸ γεμάτη.

Σὲ μνημόσυνο (συγί) χρόνου Εἰρήνης Χαζημανώλη, συζύγου Νικολάου Διακοπανα-
 γιώτου, ἀπὸ τὴν κόρη της Χαριτωμένη Γ. Σταυριανοῦ.

29

"Ὁχου, Μαριὰ τοῦ Κωνσταντῆ, τί θὰ σὲ 'ποχερώσω;
 μῆλο ἀπ' τὸν Παράδεισο θὰ κόψω νὰ σοῦ δώσω.
 Τὰ κόλλυα τῆς μάνας μου, κάμε μαλαματένα,
 ὅπου τ' ἀγάπια τὰ 'μορφα καὶ τὰ περισσεμένα.
 Κι ἂν εἶχε πάθη στὴν καρδιά, τὰ εἶχε φυλαμένα
 καὶ εἶχε χεῖλη γελαστὰ κι ὄλο καμαρωμένα,
 καὶ ἔβαλλε τὰ ροῦχα της φρεσκοσιδερωμένα.
 Κάμε της τώρα νὰ φανοῦν πάνω στὰ κόλλυά της,
 ὄλες οἱ χάρες κι ὀμορφιές, ποῦ εἶχεν ἡ καρδιά της.

Νίσυρος 15-12-1924, ὑπὸ Χαριτωμένης Γ. Σταυριανοῦ.

30

"ὦ Ἰωάννη τοῦ Παπᾶ, θερμὰ παρακαλῶ σε,
 χιλιάδες χαιρετίσματα κάτω στὸν "Αἰθῆ δῶσε.
 Κι ἀπ' τὸ χρυσὸ σου κόλλυβο λίγα χρυσᾶ κλαδάκια
 μοίρασε μέσ' τῆ μαύρη γῆ εἰς τὰ παλληκαράκια.
 Δῶσε στὸν Παναγιώτη μου, ποῦταν ἐξάδελφός μου,
 καὶ εἶν' ἡ λύπη του βαρειά κι ἄπειρος ὁ καμὸς μου.

Πές του ἄν ἔχη μαγαζί κάτω στὸν μαῦρον "Αδη,
ἐσένα μαστορόπουλο μαζί του νὰ σὲ πάρη.
Κι ἀφ' τ' ἄλλο σου τὸ κόλλυβο, τρία κομματά σιτάρι
δῶσε εἰς τὴν μητέρα μου, ποῦναι κι αὐτὴ στὸν "Αδη.
Καὶ πές της πὼς τῆς τῆς τῆς τῆς τῆς τῆς τῆς τῆς τῆς τῆς τῆς
γιατ' ἀπὸ δώδεκα χρονῶν δὲν εἶπα πιά «μητέρα».
Κι ὅσο νὰ ζῶ, νὰ στέκωμαι, τὸν πόνο στὴν καρδιά μου
θᾶξω, γιατί τὴν ἔχασα τὴν μάνα τὴν γλυκειά μου.

Σὲ κόλλυβο Ἰωάννου Παπαῦ Ἀποστόλου Φασουλαρίδη ἀπὸ Χαριτωμένη Γεωρ.
Σταυριανοῦ.

31

Μάμμη μου, σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ γενῆ ἡ χάρι
χιλιάδες χαιρετίσματα νὰ δώσης εἰς τὸν "Αδη:
Δῶσε στὸν Κῶτσο τοῦ Παπαῦ, δῶσε στὴν Χαρικειά,
δῶσε στὸν Ἰωάννη του, ποῦ εἴχαμε φιλία.
Στοῦ Καραγιάννη τὰ παιδιά, στὴν Ἄννα τοῦ Μανώλη,
στοῦ Καβαλιώτη τὴ μηλιά, στὸν Πούρη τὸν Ἀντώνη.
Δῶσε στὴν Πόπη τ' Ἀθουλιῦ, δῶσε εἰς τὴν Ἀνθίπη,
ποῦ ἔμεινε ἀξέχαστη μέσ' τὴν καρδιά μ' ἡ λύπη.
Στοῦ Τσατσαρόνη τὸν νιό, ποῦ κάψε τὴν καρδιά μου,
δῶσε του, μάμμη μου καλή, τὰ χαιρετίσματά μου.
Κι ἀφοῦ τοὺς ξένους καὶ δικούς θὰ μοῦ τοὺς χαιρετήσης,
τὸν νοῦνο καὶ μανούλα μου γλυκὰ νὰ μοῦ φιλήσης.
Πές της νὰρθῆ στὸν ἕπνο μου καὶ νὰ μοῦ παραγγεῖλη,
τὸ σπίτι μας, ποῦμαι μικρή, τώρα τί θ' ἀπογίνη;
Τώρα ποῦ φεύγεις, μάμμη μου κι ἔχω διπλὴ ὀρφάνια,
σὲ ποιό θὰ πῶ τοὺς πόνο μου, ὅπου δὲν ἔχω κἀνα;

Χαριτωμένη Διακοπαναγιώτη - Σταυριανοῦ.

32

1. Εἶν' ἕνας μήνας ποῦ ζητοῦν τὰ ἔρημά μου μάτια,
ποῦ κατοικεῖ ὁ Γιάννης μου; σὲ ποιὰ χρυσᾶ παλάτια;
2. Ποιοὶ θρόνοι τὸν ἐθρόνιασαν; ποιὰ σκῆπτρα τὸν κρατοῦσι;
καὶ δὲν ποθοῦν τὰ μάτια του μάν', ἀδελφές νὰ δοῦσι;
3. Μὰ ἡ σημερινὴ ἀγῆ, κτυπώντας με στὸν ὄμο,
μοῦ εἶπε: ἀκολούθα με, ἔλα νὰ μπῆς στὸ δρόμο.
4. Καὶ μ' ὀδηγεῖ σὲ μνήματα καὶ σὲ νεκροταφεῖα,
ποῦναι οἱ τάφοι οἱ σκληροί, τὰ μάρμαρα τὰ κρύα.

5. Θὰ φύγω
—«Μέλω μου, μὴ βαροπατᾶς, γιατί βουλᾶ τὸ χῶμα
καὶ ὀλοένα μὲ πονεῖ τ' ἀδύνατό μου σῶμα».
6. —"Ακου, τοῦ Γιάννη μου ἡ φωνὴ ἀκούστηκε ἀπ' τὸν "Αδη,
ποῦναι τὰ κρύα χῶματα, τ' ἀτέλειωτο σκοτάδι.
7. —Θὰ σκάψω
Καλὴ σου μέρα, Γιάννη μου, τί θέλεις ἐδῶ πέρα;
στ' ἀραχιασμένα μνήματα, Γιάννη μου, ποιοί σέ 'φέρα(ν);
8. "Ανοιξε τὰ ματάκια σου, στὰ μάτια κύτταξέ με,
τὰ κοραλένια χεῖλη σου καὶ γλυκομίλησέ με.
9. Γιάννη, κοιμᾶσαι; ξύπνησε, μὲ τ' ἄνθη μου στολίσου,
νὰ πᾶμε εἰς τὴν 'Εκκλησιά· δὲν εἶναι ἡ γιορτὴ σου;
10. Τραπέξι σοῦ ἐτοίμασα γιὰ τὴν ἐπέτειόν σου,
Χρυσέ μου Μαθηματικέ, στολὴ τῶν ἀδελφῶν σου.
11. Εἴν' ἡ γιορτὴ σου σήμερα, ἔλα γιὰ νὰ γλεντήσης,
νὰ παίξης τὴν κιθάρα σου, νὰ γλυκοτραγουδήσης.
12. "Ω, μὴ κοιμᾶσαι, ἄνοιξε τὰ μάτια τὰ κλεισμένα,
λυπήσου τὴ μητέρα μας, ἂν δὲν λυπᾶσαι 'μένα.
13. Τὰ ρόδα τοῦ προσώπου σου γιατί εἶναι μαραμμένα;
τὰ χέρια τὰ κρινόλευκα γιατί εἶναι σταυρωμένα;
14. Γιατ' εἶσαι κρύος, μάρμαρο, ψυχρὸς καθὼς ἡ λήθη;
γιατ' εἶναι στὰ χειλάνια σου ζωγραφιστὴ ἡ λύπη;
15. "Ελειψε τὸ μεϊδιάμα; ἐχάθη ἡ λαλιά σου;
γιατί μέσα στὰ χέρια μου μαδοῦνε τὰ μαλλιά σου;
16. Γιὰ πές μου, πῶς κατήντησες τοσοῦτον, εὐγενὴ μου;
τὴν βλέπω τὴν κατάντια σου καὶ καίεται ἡ ψυχὴ μου.
17. Ποιὸς σέ βαστᾶ καὶ κοίτεσαι στὸ χῶμα ξαπλωμένος;
ποῦ ἦσουν ἕνας κι ἀκριβός, βασιλικά θρεμμένος;
18. —Μέλω μου, πῶς νὰ σηκωθῶ καὶ πῶς νὰ περπατήσω;
ποῦ μὲ κρατοῦν τὰ σάβανα, ποῦ δὲν μπορῶ νὰ λύσω;
19. Βλέπεις πῶς ἐκατήντησε τὸ νεαρό μου σῶμα
ὁ ἔρμημος ὁ χάροντας στὸ παγωμένο χῶμα;
20. Κλάψε με Μέλω, κλάψε με, κλάψτε κι ἐσεῖς διαβάται
καὶ σεῖς πουλάκια πένθημα τὸ ἄσμα σας σκορπάτε.
21. Διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ νὰ μὴ μὲ λησμονᾶτε,
νὰ μὲ καλημερίζετε ἀπ' ἔξω σὰν περνάτε.
22. Κλάψετε καὶ θρηγῆσετε ὅλοι γιὰ τὸν χαμό μου,
κλάψε καὶ σύ, μανούλα μου, τὸν ἀποχωρισμό μου.
23. Μέλω μου, ἔχε ὑπομονὴ κι ἂν βροῖσκωμαι στὸ χῶμα,
δὲν πέθαν' ἡ ἀγάπη μου, σὰς ἀγαπῶ ἀκόμα.

24. —^τΩ Γιάννη μ' ἀνεκτίμητε, παμφαινό αστέρι,
ποιός τώρα στήν καρδιά μου παρηγοριά νά φέρεη;
25. "Έχασα τὸ πηδάλιον, τὸ σκάφος μ' ἀπομένει,
χάνω ἀδελφὸ καθηγητὴ, πατρός τε στερημένη.
26. Θρηῶ ἀπαρηγόρητα, διασύρω τὰ μαλλιά μου,
ποτάμι ἐσχημάτισα ἀπὸ τὰ δάκρυά μου.
27. Σκεπάζω σε μὲ τ' ἄνθη μου καὶ φεύγω γιὰ τὸ σπίτι,
νᾶχω πατέρα κι ἀδελφὸ τὰ δάκρυα καὶ τὴ λύπη.
28. Αὐτὰ θὰ εἶναι στὸ ἐξῆς οἱ ὑπερασπιστές μου
καὶ δὲν φοβοῦμαι γιὰ νὰ δῶ γέλιο, χαρὰ ποτές μου.

Μέλπω Μουλλοῦ.

Στὸν ἀλησμόνητο ἀδελφὸ της Ἰωάννη.

33

Στὸ Σταυρὸ τοῦ μνήματος Ἄννας Ἀνδ. Μαρίνου (τὸ γένος Πολυχρόνη Μουλλοῦ).

^τΩ διαβάτα, τί μὲ βλέπεις;
Εἶμαι σύζυγος, μητέρα,
μὰ ὁ χάρος τὴν ζωὴ μου
τὴν ἀφήρεσε μιὰ μέρα.

Εἶμαι νέα, μὰ ὁ χάρος
δὲν λυπήθηκε λιγάκι
κι ἄφησεν ὀρφανεμένο
τὸ μικρὸ μου ἀγοράκι.

"Έχω μάνα κι ἀδελφοῦλες
ποὺ τίς πότισα φαρμάκι,
μὰ γιὰ ἐνθῦμο τοὺς ἴφηνω
τὸ μικρὸ μου τὸ Χριστάκι.

"Έχω ἄνδρα εἰς τὰ ξένα,
στὴν Πατρίδα σὰν γυρίση,
εἰς τὸν σκοτεινὸ μου τάφο
μαῦρα δάκρυα θὰ χύση.

1934, Νίσυρος. Ὑπαγόρευση: Πόπη Ἐμ. Κουλιώκη.

34

Σὲ περιβόλι φύτεψες, πατέρα, τρία ἄνθη
καὶ ἔκει πὸν τὰ καμάρωνες τὸ ἓνα ἐμαράνθη.
Προτοῦ νὰ δῆ τὸν ἥλιο, καλοκαιριοῦ ἀέρι,

τὸ ἄρπαξε ὁ χάροντας μὲ τὸ σκληρὸ τοῦ χέρι.
Θεέ, γιατί τὸν κηπουρὸ νὰ ἀδικήσης τόσο;
νὰ κόψης τὸ λουλούδι τοῦ ποῦ φύτεψε μὲ κόπο;

Κλεονίκη Σακλαρίδου.

Πάψε γλυκειὰ κορούλα μου
μὴ τὰ δεινὰ μ' ἀξήσης,
μὴ καίης τὴν καρδιά μου
χρυσὴ παρηγοριά μου.

Περικλῆς Σακλαρίδης.

Καὶ συνέχισε ὁ Ἰωάννης Φασουλαρίδης :

Ἦταν αὐτὸ τὸ κύκνειον ἄσμα μιᾶς ἀηδόνος,
ποῦ ἔφαλλε στὰ τέλη της στὸν δύσμοιρο πατέρα·
γιατὶ πιά δὲν ἠδύνατο, τὴν ἔπνιγε ὁ πόνος,
ποῦ μάρανε τὰ κάλλη της καὶ κοίτεται ἄδω πέρα.

Τὸ ὄνομά της ἦτανε ἀρχαῖο «Κ λ ε ο ν ί κ η ν»
καὶ τοῦ πατρός της «Π ε ρ ι κ λ ῆ ς», γιατρός τὸ ἐπάγγελμά του.
Ἐν τούτοις δὲν ἠδύνατο νὰ ἄρη νέαν νίκη,
μαζὶ κι οἱ ἄλλοι οἱ γιατροί, νὰ γιάνη ἡ καρδιά του.

Ἰωάννης Φασουλαρίδης - 1937.

35

Τί νὰ σοῦ γράψω, Εἰρήνη μου, νὰ σὲ παρηγορήσω;
στὸ πληγωμένο στῆθος σου τί βάλαμο νὰ χύσω;
Ποῦ δὲν ὑπάρχει βάλαμο στὸν πόνο τὸν βαρὺ σου
μὴτ' εἰς τὸν κόσμο φάρμακο γιὰ τὴ βαρεῖα πληγὴ σου.
Χωρὶς προστάτη στὸ πλευρό, χωρὶς παιδί στὸ χέρι,
ἐπέταξε καὶ σ' ἄφησε τ' ἄσπρο σου περιστέρι.
Γιὰ σύντροφο σοῦ ἄφησε τὸν πόνο τῆς καρδιάς σου
καὶ γιὰ γλυκειὰ παρηγοριά τὰ μαῦρα δάκρυά σου.
Τὴν λύπη θάχης σύντροφο, τὰ δάκρυα προσκεφάλι,
γιατὶ δὲν σοῦ μείνε χαρὰ σ' αὐτὸν τὸν κόσμον ἄλλη.
Ἡ λύπη τώρα ἔγινε τὸ ἰδικό σου ταίρι,
νὰ ζῆτε μὲ αὐτὴν μαζὶ χειμῶνα-καλοκαίρι.
Πῶς ἔπεθνε μούσ' ἀπὸ κοντὰ νὰ σὲ παρηγορήσω,
μὲ τὰ δικά σου δάκρυα τὰ δάκρυα μου νὰ σμίξω.
Τὰ δάκρυα μας νὰ στείλωμε δροσιά στὸ μαῦρον Ἄδη,
εἰς εἰς τὸν Μανώλη σου κι ἐγὼ στὸν Μιλτιάδη.

Τὰ δάκρυά μου θάστελλα στὸν ἄσπρο μου τὸν κρῖνο,
ποῦ τὸ πικρὸ ποτήρι του αἰώνια θὰ πίνω.

Πάρτα, καλὴ Εἰρήνη μου, τὰ μαῦρα μου τὰ λόγια
καὶ πές τα στοῦ Μανώλη σου τὸν τάφο μοιρολόγια.
Εἶθε ὁ Θεὸς ἀπὸ ψηλὰ νὰ σέ παρηγορήσῃ,
μόνον Ἐκεῖνος βάλσαμο στὸ στήθος σου ἄς χύσῃ.

Ἀθῆναι 2 Μαΐου 1938.

Ἡ Πολύμνια Γ. Σέρβη (Πολύμνια Ἰω: Λογοθέτη, ἀδελφὴ τοῦ ἀειμνήστου Μιλτιάδη Λογοθέτη, ἱατροῦ) πρὸς τὴν Εἰρήνην Ἐμμ. Κατσιματίδου ὡς συλλυπητήριον γιὰ τὸν θάνατο τοῦ συζύγου της.

36

Εὐπνα κι ἀπὸ τὰ χέρια της πάρε τὸν ἀρραβῶνα,
γιατὶ θὰ σ' ἔχῃ ἀρμοστὸν* σοῦλλον της τὸν αἰῶνα.
Ἐπέταξέ(σ) σου τὸ πουλί, τὸ χρυσοφτερουδάτο
καὶ πᾶ νὰ κάμῃ τὴ φωλιά στὴν πλάκαν ἀπὸ κάτω.

Εἰρήνη Φασουλαρῆ (Ἐμμ. Κατσιματίδῃ).

Ὄταν πέθανε ὁ ἀδελφὸς της Μιχάλης Φασουλαρίδης (ἀρραβωνιασμένος μὲ τὴν Ἄννα Πετουβῆ).

37

Ὁ Παντελίδης ὁ γιατρός μαζί μὲ τὸν Παυλάκη
ἦσαν νὰ σέ ἐπισκεφτοῦν, Γιάννη τοῦ Μιχαλάκη.
Ἄξακουστὲ μου ἔμπορε εἰς τὴν Ἐφημερίδα,
ποῦ ἔφερες ἐργοστάσιον ἐπάνω στὴν Πατριίδα.

Εἰρήνη Φασουλαρῆ (Ἐμμ. Κατσιματίδῃ).

Ὄταν πέθανε ὁ κουνιάδος της Γιάννης Κατσιματίδης.

38

Εἰς τὸν καλὸν μου Κατσιματίδην

Βαρειά, βαρειά θὲ νὰ συρθῶ στὸν τάφο σου πλησίον,
νὰ σκάψω μὲ τὰ χέρια μου νὰ βγάλω τὸ φορεῖον,
νὰ δῶ τ' ἀρρωστημένο σου σῶμα τί ἀπεγίνῃ,
σ' αὐτὴν τὴν παγωμένη σου καὶ νεκρικὴ σου κλίνη.
Μὲ κοπετούς καὶ μὲ λυγμοὺς στοὺς πόδας σου νὰ πέσω,
μὲ δάκρυα θερμότερα νὰ σέ παρακαλέσω.
Νὰ φέρῃς εἰς τὴ μνήμη σου νὰ νοιώσῃς στὴν ψυχὴ σου
ἢ μέρα ἢ σημερινὴ πὼς εἶναι τῆς γιορτῆς σου.
Θέλω τὴν πρώτη μὸν χαρὰ, τὴν πρώτη μὸν εὐτυχία,
νὰ πᾶμε ὅπως κι ἄλλοτε μαζί στὴν ἐκκλησία,
νὰ στρώσω μὲ τριαντάφυλλα τὴ γῆ ποῦ θὰ πατήσῃς,

χρουσάφι ὀλοκάθαρο ἐκεῖ πὸν θὰ καθίσῃς.
 Ἐναλογίσου μιὰ στιγμὴ, σκέψου τὰ περσασμένα,
 δὲν ἔχω ἄλλο θησαυρὸ στὸν κόσμον ὡς ἐσένα.
 Κάθε κενὸν τριγύρω μου ἐστὶ τὸ συμπληρώσεις,
 πῶς τώρα τὴν καρδούλα μου κατάβαθα πληγώνεις;
 —Εἰρήνη μου, μὲ συγκινεῖς· δὲν βλέπεις τὰ δεσμά μου;
 βλέπε τὸν κέρενο σταυρὸ καὶ τ' ἄσπρα σάβανα μου.
 Δὲν ἔχω καὶ τὴν δύναμι· πῶς θὲ νὰ περπατήσω;
 καὶ πῶς νάρθῶ στὸ σπίτι μας νὰ σὲ παρηγορήσω;
 Τί λέεις; δὲν ἔρχεσαι λοιπὸν στὸ σπίτι μας νὰ πᾶμε;
 πάνω σ' αὐτὸ τὸ μνήμα σου πάντα σκυμμένη θᾶμαι;
 Νὰ τὸ στολίζω μὲ ἀνθούς, μὲ πόνο στὴν ψυχὴ μου,
 ὡς ὅτου κοιμηθῶ κι ἐγὼ τὸν ὕπνον τὸν βαρῦ μου;
 Τώρα σὲ ραίνω κι ἐγὼ μὲ ἄνθη στὴ γιορτὴ σου,
 κι ἄς βρισκῆται ἡ ψυχούλα σου στ' ἄνθη τοῦ Παραδείσου.

Μὲ πονεμένη καρδιὰ
 ἢ πικραμένη σου Εἰρήνη

Νίσυρος - Δεκέμβριος 1939.

Εἰρήνη Ἐμμ. Κατσιματίδου (τὸ γένος Φασουλαρῆ) στὸν ἀείμνηστο σύζυγό της.

39

Θ' ἀναστενάξω σήμερα, τοὺς τάφους νὰ ραγίσω,
 γιὰ τὸν Κατσιματίδη μου ἴσως τὸν ἀναστήσω.
 Στέναξα κι ἀναψε φωτιὰ τριγύρω μου καὶ καίει
 κι ὅποιος πιστεύει στὸ Χριστὸ ἄς δῆ ἐμὲ νὰ κλαίη.
 Βαρεῖά μὲ δέρνει συμφορὰ σ' ὅλον αὐτὸν τὸ χρόνο,
 βαρεῖά μὲ στενάξω καὶ θρηγῶ στῆς μοναξιάς τὸν πόνο.
 Σήκον, Κατσιματίδη μου, νὰ μὲ παρηγορήσεις,
 στέκομαι καὶ σὲ καρτερῶ, γρήγορα, μὴν ἀργήσης.
 Τὸ σῶμα μου παρέλυσε κι ἡ γλῶσσα μου ἐδέθη,
 ἔχασα τὰς δυνάμεις μου κι ὁ νοῦς μου ἀφηρέθη.
 Δὲν εἶμαι ἄκείνη ποῦξενυρες, ἔγινα πλέον πτώμα,
 ἄλλο δὲν μ' ἀπομένει πιά παρὰ νὰ γίνω χῶμα.
 Ὅσες φορὲς σὲ ζήτησα, ποτέ μου δὲν σὲ εἶδα,
 παρήλθε χρόνος ἀρκετός, παρήλθε κι ἡ ἐλπίδα.
 Γιὰ τοῦτο πλέον σήμερον ἄλλο δὲν θὰ ζητήσω,
 παρὰ στὸ μνήμα σου αὐτὸ πάνω νὰ ξεψυχήσω.

Νίσυρος — Δεκέμβριος 1940.

Ἡ Εἰρήνη Ἐμμ. Κατσιματίδη στὸ ἐτήσιο μνημόσυνο τοῦ συζύγου της.

Ἡ Μαριὰ Φαουλὰκη στὰ 9/μήνια τῆς κόρης τῆς Καλλιόπης πού σκοτώθηκε στὴν Ἁγία Τριάδα μαζεύοντας χόρτα. Ἐμείνε στὸ κρεβάτι παράλυτη καὶ μετὰ ἓνα χρόνον πέθανε. 1940.

—Ἐμὲ μοῦ πρέπει νὰ φαρῶ πονκάμισον τοῦ βάτου,
 ἔχω καὶ ζωντανούς καμούς, ἔχω καὶ τοῦ θανάτου.
 Ἐμὲ μοῦ πρέπει νὰ φαρῶ τὴν ἀστιβή* φουστάνι,
 τὴν ἀχλαδιὰν πονκάμισον καὶ πάλι ἐμὲ μὲ φτάνει.
 Νὰ ἔχεν ὁ χάρος δυὸ παιδιὰ νὰ τοῦπερα τὸ ἓνα,
 γιὰ νὰ τοῦ κάψω τὴ γαρδιά ὡς ἔκαψε γαὶ μένα.
 Ὅρη βουρὰ γκρεμίσετε, δέντρα ξερριζωθῆτε,
 σκοτώσετε τὸν χάροντα καὶ μὴ τὸ ληπηθῆτε.

Ἡ Ἄννα Κ. Σφακιοανῶ στὴν κόρη τῆς Πόπη πού πέθανε σὰν πῆγαινε στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο. 1940.

Πόπη μου καλημέρα σου, ἦρτα νὰ σοῦ μιλήσω
 νὰ μὴ θαρῆς ἀγάπη μου πὼς θὰ σ'ἀλησμονήσω.
 Πόπη μου μὴν πικραίνεσαι κι ἐν εἶσαι μοναχό σου,
 πολλὰ παιδάκια κοίτονται στὸ πλάιν τὸ δικό σου.
 5 Καὶ πιάσε τις φιλίες των νὰ παίξης ὅλη μέρα
 νὰ μὴ θυμᾶσαι καὶ χολιᾶς* πὼς εἶσαι ἐδῶ πέρα.
 Κι ἂν θέλῃς τὰ παιχνίδια σου, τὴ ζάντα, τὰ βιβλία,
 νὰ σοῦ τὰ στείλω, κόρη μου, μὲ πρώτην εὐκαιρία.
 Ἐκεῖ ἔναι ὁ διδάσκαλος Μῆτσος ὁ Καραγιάννης,
 10 πὲς νὰ σοῦ κάμῃ μάθημα τὸ χρόνο σου μὴ χάνῃς.
 Ἴσως σοῦ γίνῃ ἐξαίρεση ἀφ' τὴν προβίβασή σου
 καὶ βγάλουσιν ἀπὸ τὴ γῆ τὸ ὄμορφο κορμί σου.
 Ἄραγε νὰ τ' ἀξιωθῶ νὰ λάβω αὐτὴν τὴ χάρη
 νὰ ξαναδῶ τὴν Πόπη μου μέσ' τὴν δικιάν μ' ἀγκάλη;
 15 Θὰ κάμω εἰς τὸν χάροντα μεγάλη δωροσίμ,
 θὰ τοῦ χαρίσω δυὸ ψυχές γιὰ νὰ μοῦ δώσῃ μία.
 Ἡ μιὰ ἔναι τῆς Κυράτσας* μου, τὴ στέλλ' ἀπὸ καρδιά της
 γιὰ ν'ἀβγῇ ἔπο τὴ μαύρη γῆ ἢ Πόπη ἢ γλυκειά της.
 Ἄλλην τῆς Τερψιχόρης μου ποῦναι τὸ πιὸ μικρό μου,
 20 δὲν φαίνεται ὁ τόπος του μέσ' τὸ φαμυλικό* μου.
 Ἐσένα ὁμως φαίνεται ἀκόμα καὶ τὴ νύχτα,
 ἦσουν ἢ πρώτη μας χαρά, ἦσουνα ξεμωαλίχτρα.
 Μὲ τ' ἄστρι βγαίνω καὶ μιλῶ γιὰ ν'ἀβρω ἡσυχία

- καὶ δὲν μπορῶ νὰ κοιμηθῶ ἀφ' τὴν πολλὴ ἀσπνία.
- 25 Ἄστρα μου σᾶς παρακαλῶ μὲ ὅλην τὴν καρδιά μου,
 πῆτε μου, ἀντικρύσετε τὴν Πόπην τὴν γλυκειά μου;
 Καὶ μ' ἀπαντᾶ ἓνα μικρὸ μὲ τόση ταπεινότη
 —ἐχτὲς τὸ βράδι εἶδα τὴν τὴν ἐδικιά σου Πόπη,
 ἔκοβγεν τριαντάφυλλα, ἔκοβγεν μενεξέδες,
- 30 ἐχτὲς τὸ βράδι εἶδα τὴν μέσα εἰς τοὺς μπαξέδες*,
 ἐχτὲς τὸ βράδι εἶδα τὴν μαζὶ μὲ τ' ἀγγελάκια,
 ἐκόβγαν τριαντάφυλλα, ἐκόβγαν λουλουδάκια
 καὶ μπλέκαν ἓνα στέφανο κι ἀνάβγαν μιὰ λαμπάδα
 καὶ πέραντα εἰς τὸ Χριστὸ τὴν κάθε ἑβδομάδα
- 35 καὶ ὁ Χριστὸς τὰ εὐλογεῖ μὲ εὐχαρίστησίν του,
 ἔχει καὶ τὴν ἀπαίτησιν νὰ κάθωνται μαζὶν του.
 Αὐτὴ ἔταν ἡ παραγγελιά πού μοῦ ἔδωσαν τ' ἀστέρια
 κι ἔμεινα μέσα στὴ νυχτιά μὲ σταυρωμένα χέρια.
 Ἄφοῦ ν' ἡ Πόπη μ' ἔμορφα κι εἶν' εὐχαριστημένο
- 40 ἐγὼ πού τὴν ἀνάθρεψα δὲν θὰ τὴν περιμένω.
 Ἄντιο, ἀντίο Πόπη μου, ἀντίο διὰ πάντα
 καὶ εὐχον ἀφ' τοὺς οὐρανοὺς στὸ σπῆτι μας γιὰ πάντα.

42

Ἡμαστον συνομίληκες κι εἶχαμεν καὶ μιὰν πεῖρα
 μὰ νὰ συμπεθεριάσωμε δὲν τό ἔγραφεν ἡ μοῦρα.

*Ἐπρόκειτο νὰ ἀρραβωνιασθῆ ὁ Νικόλας Παρθενιάδης τοῦ Ἐμμανουὴλ μὲ τὴ Μαριὰν Γ. Σακελλαρίου, κόρη τῆς Ἀσημένης Ἀποστολίδου, κι ἐχώρισαν. Στὸν θάνατο τῆς Μαριᾶς τοῦ Παρθένη εἶπε τὸ παραπάνω ἡ Ἀσημένη Ἀποστολίδου.

43

Κηδεῖα

Νοικοκυρὰ κι ἀρχόντισσα, κυρία τοῦ Παρθένη,
 ξύπνα νὰ μὴ σὲ βάλουσι στὴ γῆ τὴν πικραμμένη.
 Νοικοκυρὰ κι ἀρχόντισσα, τοῦ Παπαγιάννη κόρη,
 ξύπνα νὰ μὴ σὲ βάλουσι σι' Ἄδη τὸ περιβόλι.
 Μέσα στοὺς κόλπους τ' Ἀβραάμ δεξὰ τοῦ Παραδείσου,
 ὅπου ἔναι τ' ἄνθη τάπητας ν' ἀναπαυθῆ ἡ ψυχὴ σου.
 Μέσα στοὺς κόλπους τ' Ἀβραάμ, στὰ ἄνθη τῶν ἀνθέων,
 ν' ἀναπαυθῆ ἡ ψυχούλα σου στὴ χώρα τῶν δικαίων.
 Ὡ πολυεύσπλαγχε Θεέ, τὴν δούλη σου ἔσπλαγξίσου
 καὶ βάλε τη στὰ δεξιά ποῦναι οἱ δίκαιοί σου.

Τὸ φῶς τῆς Ἱερουσαλήμ στὸν τάφο σου θ' ἀνάψῃ,
γιατὶ δὲν ἔκαμες καρδιὰ ποτὲ ν' ἀναστενάξῃ.
Ἐσὺ, Χριστέ μου, πῆρες τῆ, τὸ θέλημά σου ἴγνε,
μὴ μᾶς τῆ βάλῃς πενιχρὰ καὶ πενιχρῇ δὲν εἶναι.
Μόν' βάλτην εἰς τὰ δεξιὰ στ' ἄνθη τοῦ Παραδείσου,
ποὺ φάλλουσι οἱ Ἅγιοι καὶ οἱ Ἀπόστολοι Σου.
Κάμε τὴν κλῖνῃ ἀργυρῇ μὲ τάπητα στρωμένη,
γιατ' ἦταν ἀπ' ἀνέκαθεν ἀρχοντονεθρεμμένη.

44

Μνημόσυνο

Τραπέζι ἐξαιρετικὸ θὰ κατεβῆ στὸν Ἄδη
πρὸς χάρι τῆς Παρθένενας καὶ τοῦ Παρθενιάδη.
Ὅμορφο ποὺ τὸ στόλισες Μαριὰ τὸ κόλλυβό της,
ποὺ λάμπει σὰν τὸν ἥλιο καὶ σὰν τὸ πρόσωπό της.
Ἐφυγεν ἡ μανούλα σας ἔπο μὲς ἀπὸ τὸ στίτι
καὶ σκοτεινὸ μοῦ φαίνεται ἀπ' τῆ βαρειά σου λύπη.
Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸ ὄνομα θὰ μένῃ,
δισέγγονα, τρισέγγονα θὰ λέγουν τοῦ Παρθένῃ.
Ἐξηράνθη ἡ χρυσῇ μηλιά ἡ ἀνθοστολισμένη,
ἀλλ' ἄφησε χρυσοὺς καρποὺς κι ἦτο ἔφχαριστημένη.
Κι ἂν ἐξηράνθη ἡ μηλιά, ἔμειναν τὰ κλωνάρια
κι ἀνθοῦν καὶ λουλουδίζουνε καὶ βγάλλουσι βλαστάρια.

Ἡ Ἀσημένη Ἀποστολίδου, σύζυγος Γεωργίου Σακελλάρη, στὴν κηδεία καὶ στὸ μνημόσυνο τῆς Μαρίας Παπαγιάννη, συζύγου Ἐμμ. Παρθενιάδη. (Ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ ἱατροῦ Γεωργίου Ἐμμ. Παρθενιάδη).

45

Ἐγάπουν τον τὸν Λαδερό καὶ θέλω νὰ τὸν κλαίω
καὶ μοιρολόγια ἔμορφα νὰ βροῖσκω νὰ τοῦ λέω.
Κογενειάρχης χρήσιμος ἦσαν εἰς τὰ παιδιά σου
κι ἀγαπημένος κι εὐγενὴς εἰς ὄλην τῆ γενιά σου.
Κογενειάρχη χρήσιμε κι ἐνάρετε πολίτη,
στὴν κοινωνίαν ἔζησες μὲ τὰ χρηστά σου ἦθη.
Ὅλα τὰ καταστήματα πρὸς χάρη σου κλειδῶσαν,
γιατ' ἦσαν μεγαλέμπορος κι ὑπόληψη σοῦ δῶσαν.
Μέσα στοὺς κόλπους τοῦ Ἀβράμ, στ' ἄνθη τοῦ Παραδείσου,
ὁποῦναι ἀπὸ τάπητες νὰ ἰαπαυθῇ ἡ ψυχὴ σου.
Μέσα στοὺς κόλπους τοῦ Ἀβράμ, μέσ' τ' ἄνθη τῶν ἀνθέων,

ν' ἀναπαυθῆ ἡ ψυχούλα σου στὴ χώρα τῶν ὠραίων.
Τὸ φῶς τῆς Ἱερουσαλήμ στὸν τάφου σου θ' ἀνάψει,
γιατὶ δὲν ἔκαμες ποτὲ καρδιά ν' ἀναστενάξῃ.

Ἄσημένη Ἀποστολίδου, σύζυγος Γεωργίου Σακελλάρη, στὸν Κων/τῖνον Λαδερό.
Ἑπαγόρευση: Βασιλείας Βερδελεῆ.

46

Ἡ Ἀγγέλικα Μιλτ. Κοντοβεροῦ - Καπίτη στὸν θάνατο τοῦ πενθεροῦ της Παύλου Κοντοβεροῦ, ποῦ ἦταν ναυτικός—ψαράς στοὺς Πάλους.*

- Ἄφ' τούς παρὰδες τοῦ Χριστοῦ ἦσαν εὐλογημένοι,
ἔκαμες οἰκογένεια, ἕξις εὐτυχισμένος.
—Ἄς κλάψουν ξένοι καὶ δικοὶ τῆ σήμερον ἡμέρα,
ἄς βάλουσιν κι οἱ ναυτικοὶ μεσάστρα τῆ σημαία.
—Ἄξιε καὶ προκομμένη μου μὲ τὰ χαρίσματά σου
ἔκαμες οἰκογένεια ἵπομένη τ' ὄνομά σου.
—Γιὰ δῆτε τὸ καΐκιν του πῶς εἶναι πικραμένο
ποῦ μπαίν' ὁ καπετάνιος του στὸ χῶμα τὸ βρεμμένο.
—Σήμερο θὰ τὸν κλάψουμε ὄσες τὸν ἀγαποῦμε
κι ἐν' τὸ ταξίδιν του μακρὸ κι ἐθ' θὰ τὸν ξαναδοῦμε.
—Πατέρα μου καλώτατε ἀπὸ καρδιάς σὲ κλαίω,
ἄς πάη κι ἡ ψυχούλα σου στὸν τόπο τῶν δικαίω(ν).

47

Ἡ Καλλιόπη καὶ ἡ Εἰρήνη Καραβάκη εἶπαν στὴν κηδεία τῆς μάνας των Μαρτιάς Διακαντώνη-Καραβάκη.

Καλλιόπη :

- Μάνα μου, γλυκειά μου μάνα, φεύγεις ἀφ' τὸ σπίτι σου
καὶ θὰ μένη στὴ γαρδιά μας φυλαχτὸ νῆ λύπη σου.

Εἰρήνη :

- Μάνα μου, γλυκειά μου μάνα, ποῦ θὰ πᾶς νὰ κατοικᾷς
νὰ ἔρχωμαι γιὰ νὰ σὲ βρῶσκω καὶ νὰ μὲ παρηγορᾷς.

48

Εἰρήνη Ἀπ. Καραβάκη, γιὰ τὸν ἀδελφὸ της Κων/τῖνο ποῦ πέθανε στὴ Λέρο, 1944.

- Ἔσεῖς πουλάκια τ' οὐρανοῦ ποῦ στὰ ψηλά πετᾶτε
ἂν δῆτε τῆ μαρούλα μου νὰ μοῦ τὴν χαιρετᾶτε.
—Πῆτε της πῶς ἐρρώστησα στὰ ἔρημα τὰ ξένα

- καὶ στὸ κρεββάθι κοίτομαι μὲ χεῖλη πικραμμένα.
 —Τὴ μάνα σου τὴν εἶδαμεν κι εἶν' στεναχωρημένη
 ποὺ ἐν ἐπῆρε γράμμα σου καὶ εἶναι λυπημένη.
 —Πῆρεν καίκιν κι ἔτρῄξεν νὰ πάη νὰ μιλήσῃ
 γιὰ τὸ παιδὶν της τὸ καλὸ νὰ μάθῃ νὰ ῥωτήσῃ.
 —Κι ὁ καπετάνιος λέει της, Κυρά μου σὺ τί θέλεις;
 γιὰ τὸ παιδί σου τὸ καλὸ νὰ μὴν τὸ περιμένῃς.
 —Ἐκεῖνο ῥώστησεβ βαρειά καὶ πόθανε στὰ ξένα
 καὶ τοῦμεινε γαὶ ὁ καμὸς ποὺ δὲν εἶδεν ἐσένα.

Ἄπάντησι :

- Πάνω στὴν ἀνοιξιάτικια ποθούμενη εἰρήνη
 πού ἄπιζα πιά νὰ σέ ἰδῶ μανούλα μου γλυκειά,
 θανατηφόρομ μ' ἔρριξεν ὁ χάροντας στὴν κλίνη
 καὶ μ' ἔθωσαν εἰς τὴμ πικρὴ καὶ μαύρη ξηνητιά.

49

Ἡ Καλλιόπη Ἄπ. Καραβάκη στὸν ἀδελφὸ της Κων/τίνο ποὺ πέθανε στὴ Λέρο,
 8 Νοεμβρίου 1944.

- Ἐξαφνα μοῦρτε νὴ φωνὴ καὶ τὸ κακὸ χαπάρι
 πὼς θάφτης εἰς τὴν ξηνητιά ἀγάπη μου μεγάλη.
 Ἐξαφνα ἦρτεν ἡ φωνὴ κι εἶδησι σέ μένα
 πὼς πέθανες καὶ θάφτηκες ἀγάπη μου στὰ ξένα.
5. Ποιὸς ἤθελεν νὰ μοῦ τὸ πῆ κι ὁ νοῦς μου νὰ τὸ βάλῃ
 πὼς θάρχετο νὰ μ' εὔρισκεν τέτοιο γακὸ χαπάρι.
 Μερουνητὶς προσεύχουμου τὴν λύσιν τοῦ πολέμου
 νάρχουσον ἀφ' τὴν ξηνητιά νὰ σ' ἔβλεπ' ἀδερφέ μου.
 Μερουνητὶς προσεύχουμου νὰ κλείσῃ ἡ εἰρήνη,
 10. νὰ μάθω τ' ἀδερφάκι μου στὰ ξένα τί ἀπογίνει.
 Μερουνητὶς προσεύχουμου ὁ πόλεμος νὰ πάη,
 γράμμα σου λαχταρούσαμε ὁ γυιὸς μας νὰ μᾶς γράψῃ.
 Μερουνητὶς προσεύχουμου μὲ τάματα μεγάλα
 ἐγὼ ἡ ἀδερφοῦλα σου καὶ ἡ γλυκειά σου μάνα.
15. Μερουνητὶς προσεύχουμου μὲ μάτια δακρυσμένα
 νὰ τελειώσ' ὁ πόλεμος νάρτῃς ἀπὸ τὰ ξένα.
 Ἴσουνα ἡ ἐλπίδα μας, τὸ θάρρος κι ἡ χαρὰ μας
 νάρτῃς ἀπὸ τὴν ξηνητιά χρυσῇ παρηγοριά μας.
 Ἐσὸ μᾶς ἔδινες ζωὴ, στὸ στῆθος μας ἀέρα,
 20. ἐσένα εἴχαμ' ἀδερφό, προστάτη καὶ πατέρα,

- ἐσὺ ἴσυνα ὁ ἥλιος μας, τὸ λαμπερὸ ἀστέρι
 ὅπου ἴλαμπες στὴ στράτα μας χειμῶνα καλοκαίρι.
 ἴσυνα βρούς ἀστείρευτη μὲ κρούσταλλο νεράκι
 πὸν δροσίζεις κι ἔσβηνες τὸ κάθε μας φαρμάκι.
25. ἴσουν ἀστείρευτη πηγὴ στὴν οἰκογένειά μας
 καὶ στόμας δὲν ἐπόμεινε πὸν νὰ μὴν πῆ χαρὰ μας.
 ἴσυνα καύχημα παντοῦ ὅσοι κι ἂν σὲ γνωρίζαν
 ἐδῶ καὶ εἰς τὴν ξηνητεῖα τὶς χάρες σου φημίζαν.
 Ὅλη ἡ Λέρος ἔκλαψε καὶ ἡ γλυκειὰ πατριδα
30. τὴ λεβεντιά, τὰ νιάτα σου πὸν μπῆκαν μέσ' τὸ μνημα
 καὶ τὶς χρυσὲς τὶς χάρες σου πὸν σβῆσαν ἀφ' τὸν κόσμο.
 Κι ὅσον θὰ ζῶ θὰ καίωμαι, ὦ πράσινέ μου δίδομο.
 Δὲν ἐπροικίσθησαν ἄλλοῦ οἱ χάρες οἱ δικές σου
 κι ὅσον θὰ ζοῦν θὰ καίωνται ἡ μάνα κι ἀδερφές σου.
35. Ἡ Λέρος σ' ἔχεν καύχημα, σὲ σέβοντο οἱ τόποι.
 Τὸν Κώστα θὰ τὸν κάμωμε δικό μας πατριώτη.
 Στὶς κόρες των τὶς ἀκριβὲς ὄλοι σ' ἐνοματίζαν
 σὰν ἔρχοντο στὴ Νίσυρο χαρὰ μᾶς ἐχαρίζαν.
 Καὶ τώρα ὅλα τᾶσβησε τοῦ χάρου τὸ δρεπάνι,
40. διὰ παντὸς σὲ χάσαμεν ἀγάπη μου μεγάλη.
 Ἐσβῆσεν πιά διὰ παντὸς ἐλπίδα καὶ χαρὰ μας
 κι ἀπαρηγόρητα θρηνοῦν τὰ μάτια τὰ δικά μας.
 Στὴν ξηνητεῖαν ἐθάφτηκεν ὁ χρυσοθησαυρός μας,
 τὸ θάρρος, ἡ ἐλπίδα μας, τὰ μάτια καὶ τὸ φῶς μας.
45. Δὲν θάρτης πιά στὴ Νίσυρο ὦ γυιέ μου νὰ σὲ δοῦμε,
 ὅσον νὰ ζοῦμ' ἀγάπη μου θὲ νὰ σὲ καρτεροῦμε.
 Σὰν τελειώση ὁ πόλεμος θᾶρχωντ' ἀπὸ τὰ ξένα
 καὶ μεῖς θὰ περιμένωμεν ἀγάπη μου ἐξένα.
 Θᾶρχονται ἴπὸ τὴν ξηνητεῖα οὔλοι καμαρωμένοι
50. καὶ μεῖς ἀγάπη μου γλυκειὰ θὰ κλαῖμεν ὅλη μέρι.
 Δέθ θὰ πῶ καλωσῶρισε ποτὲ σὲ ταξιδιώτη
 γιὰτὶ στὰ ξένα θάφτηκε ἡ ἰδική σου νιότη.
 Δέθ θὰ πῶ καλωσῶρισε ποτὲ σὲ παλληκάρι
 γιὰτὶ στὰ ξένα θάφτηκες ἀγάπη μου μεγάλη.
55. Δέθ θὰ πῶ καλωσῶρισε ποτές μου σὲ κανένα
 νὰ μὴ μοῦ παραπονεθῆς πὸν θάφτης εἰς τὰ ξένα.
 Δέθ θὰ πῶ καλωσῶρισε σὲ οὔλη τὴ ζωὴ μου
 νὰ μὴ μοῦ παραπονεθῆς ἀγάπη μου πολλή μου.
 Ἄ πάρω θέλει τὰ βουνὰ καὶ σ' ἔρημα λαγκάδια
60. νὰ μὴ θωροῦν τὰ μάτια μου στὸν κόσμο παλληκάρια.

Θέλω νὰ πᾶ' νὰ κατοικῶ σ' ἔρημον ἀγριοβούνι
νὰ μὴν ἀκούω τὰ βιολιά παλληκαριοῦ τραοῦδι.
Σὲ δάση μελαγχολικά ὡς εἶναι ἡ καρδιά μου
νὰ χύνω δάκρυα πικρά, ἀγάπη μου γλυκειά μου,
65 σὲ δάση μελαγχολικά, δάση μεμονωμένα
αὐτὰ θᾶναι παρηγοριά καὶ συντροφιά γιὰ μένα.

50

Νίτσα μου ἦρθα σήμερα στὸν ἔνατο τὸν μῆνα,
νὰ σὲ ῥωτήσω πῶς περνᾷς στὸ παγερὸ τὸ μνήμα.
Νὰ σὲ ῥωτήσω, Νίτσα μου, δὲν θέλεις φουστανάκια;
κορδέλες στὰ μαλλάκια σου, καρσάκια, παπουτσάκια;
Δὲν θέλεις, Νίτσα, τίποτα νάρθης νὰ μοῦ ζητήσης,
ἔστω καὶ εἰς τὸν ὕπνο μου νὰ μὲ ἀνακουφίσης;
Πές μου ποιὰν ἔκαμες μαμὰ κάτω στὸ μαῦρο χῶμα
κι ἐγὼ πάντα σὲ καρτερῶ καὶ περιμένω ἀκόμα.
Πές μου ποιὰ εἶν' π' ἀνέλαβε σ' ὄλα νὰ σὲ διορθώη,
κι ὡσὰν μαμὰ νὰ σὲ θωρῆ, νὰ κρυφοκαμαρώνη;
Κι ἐγὼ νᾶχω τὸν πόνο σου νὰ καίη τὴν καρδιά μου
κι ὄχι ἐσέ, Νιτσάκι μου, μέσα στὴν ἀγκαλιά μου.
Ἐγὼ ἦρθα, Νιτσάκι μου διὰ νὰ σὲ ῥωτήσω
κι ἂν δὲν πάρω ἀπάντηση δὲν θὰ γυρίσω πίσω.
Τώρα ὁμως, Νιτσάκι μου, βλέπω δὲν πηλοῦσαι,*
ἄραγε νὰ μὲ ξέχασες καὶ νὰ μὴ μὲ θυμᾶσαι;
Πές μου, Νιτσάκι μου, χρυσό, πές μου μιὰ λέξη μόνο,
νὰ μοῦ ἁλαφρώσης τῆς καρδιάς τὸν τόσο βαρὺ πόνο.
—Μαμάκα μου εἶν' δυνατὸ ποτὲ νὰ σὲ ξεχάσω;
καὶ εἰς τὸ ἄκουσμα μαμαῆς νὰ μὴν ἀναστενάξω;
Μὰ πῶς μπορῶ, μανούλα μου, νάρθῶ στὴν ἀγκαλιά σου,
νὰ σοῦ ἁλαφρώσω τὴν πληγὴ ποῦχεις στὰ σωθικά σου;
Δὲν ξέρεις πῶς ὄτ' εἶμαι μικρὴ καὶ δὲν μπορῶ νὰ σαλεύω,
εἶναι κι ὁ δρόμος μακρινὸς κι ἐγὼ δὲν τὸν ἤξεύρω;

Νίτσος, 3 Σ/βρίου 1944.

*Ἡ Καλλιόπη Χαρ. Παπάτσου (Καλ. Ἴω. Κέντρη) στὸν τάφο τῆς κόρης τῆς Νίτσας, ὕστερα ἀπὸ 9 μῆνες τοῦ θανάτου τῆς.

51

*Ἦρθε χρόνος ὅπου λείπεις ἀπ' τὸ σπίτι μας, μικρό,
καὶ ἀκόμα περιμένω, Νίτσα μου, νὰ σὲ ἰδῶ.

Ἦρθε χρόνος ὅπου λείπεις, κούκλ' μ' ἀπ' τὴν ἀγκαλιά μου
 μὰ ἀκόμα τὸ καρφάκι εἶν' βαθειὰ μέσ' τὴν καρδιά μου.
 Ἦρθε χρόνος μὰ δὲν σβήνει, θὰ μὲ καίη παντοτεινά,
 γιατί δὲν θὰ λησμονήσω τὴν γλυκειά σου τὴ ματιά.
 Ἦρθε χρόνος, ναι τὸ ξέρω κι ἡ μέρα ἡ περσυνὴ
 μὰ ἡ μαμὰ δὲν λησμοναίει σὰν ἐσὲ ἓνα παιδί.
 Ἦρθε χρόνος καὶ ἡ μέρα καὶ ἡ ὥρα τῆς νυκτὸς
 ποῦσουνα στὴν ἀγκαλιά μου εἰς τοῦ καντηλιοῦ τὸ φῶς.
 Ἄχ! ναι, πέρυσι σὰν τώρα σ'ἔχα μέσ' στὴν ἀγκαλιά μου
 καὶ τὰ δύο σου μαγουλάκια γέμιζαν ἀπ' τὰ φιλιὰ μου.
 Κι ἄπονος ἦρθε ὁ χάρος μὲ τὸ κοφτερὸ σπαθί
 καὶ γιὰ μιᾶς τὶς δύο χωρίζει, τὴ μαμὰ ἀπ' τὸ παιδί.
 Καὶ τώρα πάλι δὲν εἶμαι μόνη, στὴν ἀγκαλιά μου ἔχω μωρὸ
 μὰ τὸ Νιτσάκι μου νὰ λησμονήσω, εἶναι ἀδύνατο, τ' ὁμολογῶ.
 Ἦ θύμησή σου, ἄχ! ναι μωρὸ μου, δὲν μὲ ἀφήνει ὥρα, λεπτοῦ
 καὶ ἂν μιλήσω καὶ ἂν γελάσω, ποτὲ ἐσένα δὲν λησμονῶ.
 Ὅσα χρόνια καὶ νὰ περάσουν κι ὅπου καὶ ἂν βρεθῶ
 κι ὅπου θὰ βλέπω κοριτσάκι, ἐσένα πάντα θὰ θυμηθῶ.

Νίσυρος - Δεκέμβριος 1944.

Ἦ Καλλ. Χαρ. Παπάτσου στὴν κόρη τῆς Νίτσα, ἓνας χρόνος ἔπ' τὸν θάνατό τῆς.

52

Σὰν πέταξες, Νιτσάκι μου, μακρὰ μου, εἰς τὰ οὐράνια ἐκεῖ ψηλά,
 φωτιά ἐσκόρπισες στὴν καρδιά μου, ποῦ θὰ μὲ καίη παντοτεινά.

Ἦσουν ἡ πρώτη ἡ χαρὰ μου καὶ τῆς καρδιάς μου παρηγοριά,
 μὰ τώρα ἀγάπη μου γλυκειά μου, μ' ἔχεις πληγώσει βαθειὰ, βαρειά.

Ἦ θύμησή σου δὲν μὲ ἀφήνει, χαρὰ ποτὲ μου νὰ αἰσθανθῶ
 καὶ ὅταν βλέπω τὰ κοριτσάκια, ἐσένα πάντα θὰ θυμηθῶ.

Ἦ ἔστω ἂν ἔχω στὴν ἀγκαλιά μου, ἐν κοριτσάκι ὡς ἦσουν σύ,
 πάντα ἐσ' εἶσαι μέσ' τὴν καρδιά μου κι ὁ λογισμὸς μου ἐσὲ ποθεῖ.

Τὸ ὄνομά σου τοῦ ἔχω δώσει, ἴσως ἡ λύπη μου μετριασθῇ
 καὶ ἡ καρδιά μου σ' αὐτὸ γυρίσει καὶ ἡ πληγὴ τῆς νὰ γιατρευθῇ.

Μὰ ἡ καρδιά μου θέλει γιὰ πάντα νὰ ἔχη μέσα τῆς τὴν πληγὴ
 κι ὁ πόνος πάντα νὰ τῆς θυμίζει, πὼς τὸ Νιτσάκι τῆς εἶναι στὴ γῆ.

Νίσυρος

Ἦ Καλλιόπη Χαρ. Παπάτσου στὴν κόρη τῆς Νίτσα.

Στὸ Γιώργο Ἰωάν. Φασουλαρίδη

1. Γιώργο μου, καλημέρα σου, ξύπνα νὰ μοῦ μιλήσης
καὶ τὴν καμμένη μου καρδιά νὰ τὴν παρηγορήσης.
2. Ξύπνησε, τὸ Γιωργάκι μου, κι ἔλα στὴν ἀγκαλιά μου,
γιὰ νὰ μοῦ σβήσης τὴν πληγὴ π' ἀνοιξες στὴν καρδιά μου.
3. Ποῦ πῆγε, τὸ Γιωργάκι μου, κι ἔκαμε τὴ φωλιά του;
κι ἄφησε τὸν πατέρα του, τὴ μάνα τὴ γλυκειά του;
4. Ποῦ πῆγες, παλληκάρι μου, κι ἔκαμες κατοικίαν
καὶ ἄφησες τὸ σπίτι μας εἰς τὴν ἀπελπισίαν;
5. ὦ Γιώργο μου, λυπήσου με, τὴ μάνα τὴν καμμένη,
ἄφησε πιά, πουλάκι μου, τὴν γῆ τὴν πικραμμένη.
6. ὦ ἀγγελούδινο κορμί, ψυχὴ χαριτωμένη,
πῶς βροίσκεσαι μέσα στὴν γῆ, τὴν καταραχιασμένη;
7. Ξύπνα καὶ λύσε τὰ δεσμὰ ποὺ σοῦχουν εἰς τὰ χέρια
καὶ σύρε ἀπὸ πάνω σου πλάκα τὴν μαρμαρένια.
8. Ποῦ νὰ στραφῶ καὶ ποῦ νὰ δῶ νὰ μὴν ἀναστενάξω,
ἀφοῦ ὁ Γιώργος χάθηκε, δύναμαι νὰ μὴν κλάψω;
9. ὦ χάροντα ἀλύπητε, δὲν σκέφθηκες καθόλας
καὶ ἤρθες καὶ μᾶς ἄρπαξες τὸ μοναχόπαιδό μας;
10. Μᾶς στέρησες τὸν θησαυρόν, τὴν μόνην ἡδονή μας,
μᾶς στέρησες καὶ τὴν χαρὰ καὶ ἀγαλλίασή μας.
11. Ἄς ἤξερα ποῦν' τὰ κλειδιά, τὴ μάυρη γῆ ν' ἀνοίξω,
νὰ εἶρω τὸ Γιωργάκι μου νὰ τὸ γλυκοφιλήσω.
12. Νὰ λύσω καὶ τὰ χέρια του, τὰ σάβανα νὰ βγάλω,
νὰ φέρω τὸ Γιωργάκι μου στὴν πάνω γῆ νὰ βάλω.
13. Νὰ βγάλω ἀπ' τὸ στόμα του τὸν κέρενο σταυρό,
τὴν πλάκα, ποὺ μοῦ σφάληξεν ἐκεῖ τὸν θησαυρό.
14. ὦ Γιώργο, Γιώργο, Γιώργο μου, ἄκουσε τὴ φωνή μου
καὶ μίλησέ μου ἀγάπη μου, νὰ γιάνης τὴν πληγὴ μου.
15. Μὰ σὰν νὰ ἄκουσα φωνὴν ἀπὸ τῆς γῆς τὰ βάθη,
μήπως εἶναι τοῦ Γιώργου μου καὶ θε' στὸ σπίτι νᾶρθη;
16. Ἄκουσε, μάνα νὰ σοῦ πῶ μὲ πικραμμένο στόμα,
ἐγὼ 'μαι τὸ Γιωργάκι σου, ποὺ σοῦ μιλ' ἀπ' τὸ χῶμα.
17. Πάψε, μανούλα, νὰ μιλάς, πάψε νὰ ἱκετεύης
κι αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο ποὺ ἤρθες καὶ γυρεύεις.
18. Πῶς ἤμπορῶ νὰ βγῶ ἐγὼ πάνω ἀπὸ τὸ χῶμα,
ὅπου φορῶ τὸν κέρενο σταυρόν μου εἰς τὸ στόμα;
19. Ὅπου φορῶ στὸ σῶμα μου τὰ σάβανα τὰ κρύα

- καὶ μὲ σκεπάζει ὑψηλὰ ἢ πλάκα εἰς τὸ μνήμα;
20. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνώφελα τὸ κλάμα καὶ οἱ ὄδουμοὶ
καὶ γόρρισε στὸ σπίτι σου, μανούλα μου χρυσῆ.
21. Ἔτσ' ἦταν τὸ μοιραῖον, ἔτσ' ἦτανε γραφτό,
· νὰ φύγω ἀπὸ κοντά σας, στὴ μαύρη γῆ νὰ μῶ.
22. Τί ἄκουσα ἢ δύστηνη, πάει κι αὐτὴ ἢ ἐλπίδα;
ὁ Γιῶργος μου δὲν ἔρχεται κι εἶμαι σ' ἀπελπισία.
23. Γιὰ μὲ ὁ κόσμος βάσανα καὶ ἡ ζωὴ παιδεία,
μόν' ἓνας θάνατος γλυκὸς δίνει παρηγορία.
24. Φεύγω, Γιωργάκι μου χρυσό, μ' ἀπέλπιδα καρδιά
κι ἐτοίμασε τὸ τόπο μου νάρθῶ καὶ γὼ σιμά.

Νίσυρος

Ἡ Μαριγώ Ἰω. Φασουλαρίδου στὸ γιό της Γιῶργο, ποὺ πνίγηκε μὲ τὸ α/π Fiume.

54

Κάμετε κι ἐμένα τόπο κ' εἶμαι κόρη ἀτυχῆς
κι εἶν' καρδιά μου μαυρισμένη ὅπως εἴστε καὶ ἐσεῖς.
Ἦρθα στὴ λύπη σας νὰ κλάψω, παρακαλῶ ἀφήστε με
καὶ βαρεῖα ν' ἀναστενάξω κι ὅλες λυπηθῆτε με.
Νὰ παραστήσω τὸν καμὸ μου, τὴν στεναχωρία μου
κι ὅλες νὰ μὲ λυπηθῆτε γιὰ τὴν ἀτυχία μου.
Μὴ λυπᾶσθε πεθαμένους, γιὰτ' εἶναι θέλημα Θεοῦ,
κλαίετε τοὺς σκοτωμένους, μάνα καμὸς καὶ λαύρα ποῦν'.
Μὴ λυπᾶσθε πεθαμένους ποῦ ξεψυχοῦν στὰ σπίτια των,
κλαίετε τοὺς σκοτωμένους ποῦ λαχταρᾷ ἡ καρδοῦλα των.

Νίσυρος - 3 Ὀκτωβρίου 1912.

Σκοτώθηκε στὸν Ἅϊ - Ζαχαριά ὁ Κωνσταντῆς Κλούτσης, ὁ ἄνδρας τῆς Μαριᾶς τοῦ Κων-
σταντῆ (Παπάτσου). Ἡ Μαριά πῆγε σὲ μιὰ ἄλλη κηδεῖα καὶ εἶπε τὸ παραπάνω.

55

1. Ἄτυχος γάμος ἔγινε στὴν πρώτη Σεπτεμβρίου,
κλάψετε γιὰ τὸ τραγικὸ τῆς Πόπης μου τοῦ βίου.
2. Ἄτυχος γάμος ἔγινεν εἰς τὸ Σαράντα ἔξι (1946),
ἔσβησεν ἡ Σελήνη μας καὶ πάει ἄλλοῦ νὰ φέξη.
3. Ἐσβησεν ἡ Σελήνη μας κι ἡ κρεμαστή μας λάμπα,
καὶ στὸ σκοτάδι ἔμειγαν δυὸ μάνες διὰ πάντα.
4. Ὅσες Θεὸ λατρεύετε πῆτε μας, νὰ χαρῆτε,
ἔτυχεν εἰς τὰ χρόνια σας τέτοιο κακὸ νὰ δῆτε;

5. Θαρρῶ εἰς τὸ νησάκι μας ἀκόμη δὲν ἐγίνη,
τέτοια ἀγρία συμφορὰ, τέτοια βαρεῖα ὁδύνη.
6. Νυμφούλα μόνο τριῶν μηνῶν νὰ κατεβῆ στὸ χῶμα,
τοῦ γάμου οἱ λαμπάδες της δὲν ἔσβησαν ἀκόμα.
7. Ἀντὶ τραγούδια καὶ χαρὲς μέσα στὸ νυφροστόλι
κόλληβα θὰ στολιζόμε για τὴν χρυσὴ μας κόρη.
8. Ἀκόμα τὰ στεφάνια της ἀλιβανιὲς μυρίζουν
κι ἀπ' ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι της κουμπάροι τριγυρίζουν.
9. Ἐξαφνα μοῦρθεν ἡ φωνὴ καὶ τὸ σκληρὸ χαπάρι,
πὼς βάλανε τὴν Πόπη μου στὴ Ρόδο μέσ' τὸν Ἄδη.
10. Στὴ Ρόδο, μέσ' τὴ μοναξιά στὸ πικραμμένο χῶμα,
βρίσκεται τὸ ἀγγελικὸ τῆς Πόπης μου τὸ σῶμα.
11. Τώρα ἐμεῖς οἱ ἄτυχες πὼς θὰ μὴ τὴν θωροῦμε;
καὶ βότανο ποῦ θὰ ἔβρουμε νὰ παρηγορηθοῦμε;
12. Τὸ βότανό μας ἦσουν σὺ ποῦ ἔγιεναν οἱ πληγὲς μας,
τώρα γὰ πάντα ἔκλεισεν ἡ λύπη τὶς καρδιὲς μας.
13. Καὶ ἄς μοῦ ἦταν δυνατὸν τὴν θάλασσα νὰ σχίσω,
νάρθῶ πάνω στὸν τάφο σου ἴσως καὶ ξεψυχήσω.
14. Γιατὶ δὲν ἤμπορῶ νὰ ζῶ μέσα στὴν κοινωνία,
ἀφοῦ σὲ στερηθήκαμε χαρὰ μας καὶ ἐλπίδα.
15. Γιὰ σένα ὁ πατέρας σου ἐγίνηκε θυσία,
ἀλλὰ πάνω στὸ βίο σου βρισκόταν ἄτυχια.
16. Καὶ δὲν ἐφθάστης νὰ χαρῆς, νὰ κάμης καὶ παιδάκια,
μόν' ἔφυγες καὶ ἄφησες χίλιων εἰδῶν φαρμάκια.
17. Ἄφησες πίκρες, δάκρυα, καρδοῦλες ματωμένες,
δυὸ μάνες¹ ἀκαμάρωτες καὶ περιφρονημένες.
18. Τὴ λύπη σου ἔπροκίσθημεν νὰ ἔχωμεν αἰῶνια,
νὰ ζοῦμε μὲ τὰ κλάματα σὲ ὅλα μας τὰ χρόνια.
19. Ἄτυχα ἦταν ὅλα σου κι ἄδικος ὁ χαμὸς σου
καὶ πάντα θὰ μᾶς τυραννῆ ὁ ἀποχωρισμὸς σου.
20. Ποῦ πῆγες ἄστρον τῆς ἀγῆς καὶ ἦλθε τῆς ἡμέρας,
ποῦσσον στὰ μάτια μας τὸ φῶς καὶ στὴν καρδιὰ ἀέρας;
21. Ἐνας χρόνος εἶναι τώρα ποῦφυγες ἀπὸ κοντὰ μας
καὶ ἀκόμα δὲν μποροῦμε νὰρθωμεν εἰς τὰ μυαλά μας.
22. Ἐμεῖς τώρα πὰ ποθοῦμε νὰρθωμε στὸ νιό σου σπίτι,
καὶ ἐκεῖ σὲ βεβαιοῦμεν θὰ μᾶς φύγη κάθε λύπη.

Νίσυρος 1 Σ/βρίου 1947.

Ἡ Μαριὰ τοῦ Κωσταντῆ Κλούτση (τὸ γένος Κ. Παπάτσου) στὴν ἀνεψιά της Καλλιόπην Ἰω. Πατρικῆ.

(1) Τὴν ἀνάθρεψαν ἡ μητέρα καὶ ἡ θεία της.

Ἡ Μαρία Ἀναστασιάδου (Σκυλλᾶ) βρέθηκε στὸ σπίτι τῆς Ρηνιώς τοῦ Πασχαλῆ (Στρίκκη), ποὺ πνίγηκε ὁ ἄνδρας τῆς Κώστας Κωνσταντινίδης καὶ εἶπε τοὺς παρακάτω στίχους.

Ἄμα θ' ἀκούω γιὰ πνιμό,
τρέμον τὰ κόκχάλα μου,
γιατὶ καὶ με' ἡ θάλασσα
μοῦκαψεν τὴν καρδιά μου.

Στὸν ἑαυτό μου

Εἶμαι σκιά, χωρὶς καρδιά, με' ἀδιαφορία
καὶ τριγυρίζω ἄφυχη μέσα στὴν κοινωνία.
Εἶμαι σκιά, δὲν εἶμ' ἐγὼ ἡ πρώτη Καλλιόπη,
μιλῶ, γελῶ, κλαίω, θρηνηῶ ὡς κάμνουν οἱ ἀθροῶποι.
Εἶμαι σκιά, χωρὶς καρδιά, χωρὶς ψυχή καὶ σῶμα
καὶ τὸ μυαλό μου ἀπορῶ πῶς λειτουργεῖ ἀκόμα.

Καλλιόπη Γρηγοριάδου (Ρούσσου).

Στῆ νεκρὴ μας Καλλιόπη Παν. Ριαννάκη

Φύτρωνα ἄνθος δροσερό, ἄγνὸ καὶ μυρωδάτο,
σὰν μπουμπουκάκι τρυφερό, μικρούτσικο κι ἀφράτο.
Μεγάλωνα μέσ' τὸν μπαξέ, με' τὴν κορφή στὰ ὕψη
κι ὁ χάρος ἀποφάσισε στὸ στρώμα νὰ με' ρίξει.
Μεγάλωνα μέσ' τὸν μπαξέ μέχρι ἐτῶν δεκάξη
κι ὁ χάρος ἀποφάσισε τὸ μνήμα μου νὰ σκάψη.
Τὴν πόρτ' ἀκούω νὰ χτυπᾶ στὶς πέντε Ἀπριλίου,
προτοῦ φανῆ στὸν οὐρανὸ ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου.
Ἄκου!.. λέω τῆς μάνας μου, ἡ πόρτα μας χτυπάει!..
κι ἐκεῖνη δίνει προσοχή, εἶδηση γιὰ νὰ πάρη.
Σώπα, κόρη μου, καὶ ἠσύχασε, κανένας δὲν χτυπάει,
εἴν' ἀπ' τὴ ζέστη τὴν πολλή, ποὺ ἔχεις στὸ κεφάλι.
Ἡ πόρτα τρίζει δυνατὰ καὶ στὸ φορικτὸ τριγμὸ τῆς,
ἔνοιωσα τῆς καρδούλας μου τὸν ἄγριο σπαραγμὸ τῆς.
Εὐθὺς στὰ πόδια στάθηκα τὴν πόρτα γιὰ ν' ἀνοίξω,
νὰ δῶ ποιὸς εἶναι ποὺ χτυπᾶ, τῆς μάνας μου νὰ δείξω.
Σπρώχνει καὶ μπαίνει ζωηρὸς εἰς νέος, ὀπλισμένος

μ' ἓνα σπαθὶ καὶ πτώματα στὴ μέση του ζωσμένου.
 Φοροῦσε μαύρη φορεσιά καὶ στὸ ἀντίκρουμά του,
 φλόγες, σπινθήρες ἔβγαζε ἢ ἄγρια ματιά του.
 Μὲ ἐκπληξῆν ἐστάθηκα, τῆς μάνας μου φωνάζω,
 μὰ ἐκείνη λέγει: «πλάγιασε, τίποτα δὲν κοττάζω».
 Ἔρχου, μοῦ λέγει, μὴν ἀργῆς κι ἦρθα γιὰ σὲ ὁδῶ πέρα
 καὶ πάψε πιὰ μὴ συζητᾶς στὴ δόλια σου μητέρα.
 —Ποιός εἶσαι σὺ ὅπου τολμᾶς νὰ μὲ περιορίσης;
 καὶ νὰ μοῦ λὲς «τῆς μάνας σου πιὰ νὰ μὴ τῆς μιλήσης»;
 —Ποιός εἶμαι; Εἶμαι ὁ θεριστῆς ἐγὼ ὁ κερδεμένος,
 ὅπου ποτὲ στὸ θερισμὸ δὲν βγαίνω ζημιωμένος.
 Ἐγὼ ἔμαι ἔγω ὁ χάροντας π' ἀντίθετα κλαδεύω
 καὶ στὸ δικό μου τὸν μπαξὲ παίρνω καὶ τὰ φυτεύω.
 —Ὁ χάρος!.. Φθάσε Παναγιά, σὲ μένα τί γυρεύεις;
 —Βάδιζε καὶ μὴν ἐρωτᾶς κι ἔχω δουλειὲς μεγάλες,
 γιὰτὶ δὲν εἶσαι μοναχὴ, ἔχω καὶ ἄλλους κι ἄλλες.
 Ἄπὸ τὸ χέρι δυνατὰ ἀμέσως μὲ ἀρπάξει
 καὶ στὶς μεγάλες πλάτες του ὀπίσω μὲ τινάζει.
 —Χάρε, φοβοῦμαι!.. ποῦ μὲ πᾶς;.. ἄσ' με νὰ ἡσυχάσω!
 ἀκόμα δὲν ἐπρόφθασα τὸν κόσμον νὰ χορτάσω.
 Μόλις ἀκόμη μυρωδιὰ ἄρχισα νὰ σκορπίσω
 καὶ στὴ γλυκεῖα μανούλα μου παρηγοριὰ ν' ἀφήσω.
 Τί θέλεις τώρα δηλαδὴ τὸ σπῆτι μας νὰ κάψης
 καὶ ἦρθες τόσο ἄγριος μπαρούτι νὰ πετάξης;
 Καὶ μὲ τὸν μαῦρον πέπλο σου ὄλους νὰ τοὺς σκεπάσης,
 πατέρα, μάνα, ἀδελφούς· τότε θὰ ἡσυχάσης;
 Ἀυτήσων με παρακαλῶ καὶ ἂν σ' ἐμὲ δὲ ἔκουσης,
 στὰ δάκρυα τῆς μανούλας μου πιστεύω νὰ προσκρούσης,
 ποὺ δέρνεται στὸ πλάι μου, μὲ στήθια ξεσχισμένα
 καὶ γύρω τ' ἀδελφάμια μου μὲ μάτια βουρλωμένα.
 —Δὲν ἔκούω ἐγὼ παράπονα, ἄσε τα παρὰ πάνω,
 ἔρχου, σὲ λέω, μὴν ἀργῆς κι ἔχω δουλειὲς νὰ κάνω.
 —Ἀχ! χάρε, ἀφιλότιμο σὲ ἔκαμεν ἡ φύσις,
 κι ὅπου κι ἂν πᾶς, κι ὅπου σταθῆς τ' ἀλλοίμονο ὅ' ἀφήσης.
 Σὲ ὄλους φάνηκες σκληρός, σὲ μένα φάνον πρῶος,
 ἄσε με, μὴ μὲ ὀδηγῆς στὸ σκοτεινὸ τὸ χάος.
 Πόσο γοργὰ ἐπέταξα ἀπ' τὸ δικό μας σπῆτι
 κι ἄφησα στὴ μανούλα μου μὲ τὸ καντάρι λύπη.
 Ποὺ δέρνεται ἀλύπητα καὶ κλαίει γιὰ τὰ ἔμένα,
 ποὺ κοιτομαι μέσα στὴ γῆ, σὲ χώματα βρεγμένα,

πὸ δὲν κοιμοῦμαι καθαρὰ σὲ ἄσπρα σεντονάκια,
 δὲν μὲ χαδεύουν πιά γλυκὰ τῆς μάνας τὰ χερράκια.
 Παρὰ τῆς γῆς τὰ χόματα τὰ μαῦρα μὲ σκεπάζουν
 καὶ κλαῖνε τόσοι γιὰ ἐμὲ καὶ βαρειαναστενάζουν.
 Ἔτσι ἦτανε τὸ τυχερό, τὰ μάτια μου νὰ κλείσω,
 προτοῦ ἀκόμη νὰ χαρῶ, τὸν κόσμον νὰ γνωρίσω.
 Ἀκίνητη σὰν μάρμαρο ἢ πλάκα μὲ σκεπάζει
 καὶ τὸν χειμῶνα ἢ βροχὴ ἐπάνω μου σταλάζει.
 Κορίτσια, φιλενάδες μου κι ὄσες μὲ ἀγαπάτε,
 τρέχτε μονάχα μιὰ στιγμὴ, στὸν τάφο μου ἐλάτε,
 καὶ τραγουδήστε θλιβερὰ ἓνα μόνο τραγούδι,
 τῆς νειότης, πὸ μαράθηκε σὰν τρυφερὸ λουλούδι.
 Κι ἐγὼ νὰ μὴ νομίσετε ἐὰν δὲν ἀπαντήσω,
 πὼς μέσα εἰς τὸν τάφο μου θεὸ νὰ κακοκαρδίσω.
 Τῆς τύχης ἦτανε γραφτὸ νὰ φύγω νὰ σᾶς ᾤψω
 καὶ μέσ' τὸ μνήμα τὸ ὑγρὸ τὰ νειάτα μου νὰ κλείσω.

Σοφία Μιχ. Βιολῆ - Κων/πολις 1937.

59

Ἦμουνα ἄνθος τρυφερό, μὲ μυρωδιὰ καὶ χρωῦμα,
 μὰ ὁ χάροντας μὲ ζήλεψε καὶ μ' ἔρριξε στὸ χῶμα,
 προτοῦ ἀκόμα νὰ χαρῶ, τὰ νειάτα νὰ γνωρίσω,
 προτοῦ ἀκόμα τῆς ζωῆς λουλούδι νὰ μυρίσω.
 Χάρε, γιατί τόσο σκληρὸς ἐφάνηκες γιὰ μένα
 καὶ μ' ἔρριξες νὰ κοίτωμαι στὴ γῆ, μέσ' τὰ βρεγμένα;
 Δὲν μ' ἄφησες γιὰ νὰ χαρῶ κι ἐγὼ σὰν τ' ἄλλα τ' ἄνθη,
 μὲ πέταξες νὰ μαρανθῶ μέσα στῆς γῆς τὰ βάθη;
 Τὰ τρυφερὰ τὰ νειάτα μου ἢ πλάκα τὰ σκεπάζει
 κι ἢ δύστηχη μαρούλα μου κλαίει κι ἀναστενάζει.
 Κοιτάξετε τὴν ὁμορφιά, τὰ κάλλη καὶ τὸ σῶμα,
 ποῦ τὰ κλεισεν ἢ μαύρη γῆ, τὸ κρυερό τὸ χῶμα.
 Ὅλοι οἱ διαβάτες πὸν περονοῦν στέκουν κι ἐδῶ κοιτάζουν,
 τὰ νειάτα βλέπουν καὶ θρηγοῦν καὶ βαρειαναστενάζουν.

Σοφία Μιχ. Βιολῆ.
 Κων/πολις 22-5-1937.

60

Πολλοὶ ἀναστενάζουνε, μὰ ὄχι σὰν κι ἐμένα,
 ὅταν ἀναστενάξω ἐγὼ, στάζ' ἢ καρδιά μου αἶμα.
 Ὅταν ἀναστενάξω γὰρ, ὁ κόσμος σκοτεινιάζει,

τὸ ἀηδόνι δὲν λαλεῖ, ὁ κοῦκος δὲν φωνάζει.
 Νὰ γίν' ὁ οὐρανὸς χαρτὶ κι ἡ θάλασσα μελάνι,
 νὰ διηγηθῶ τὰ πάθη μου κι ἀκόμα δὲν μὲ φθάνει.
 Τὰ πάθη μου ὁμοιάζουνε σὰν τοῦ Χελμοῦ τὸ χιόνι,
 πὸν ἔσο νὰ λιώσῃ τὸ παληό, καινούργιο τὸ πλακῶνει.
 Οἱ κόποι κόβουν γόνατα, τὰ βάσανα γηροῦνε,
 μὰ γὼ πὸν τᾶχω καὶ τὰ δυὸ γιατί δὲν κατελοῦμαι;
 Θάλασσα, π' ὅλα τὰ νερὰ καὶ τὰ ποτάμια πίνεις,
 πιέ μου καὶ μὲ τὰ δάκρυα μου, πλατύτερη νὰ γίνῃς.
 Κι ἔταν ἰδῆς καὶ κατεβῆ κοντὰ σου ἡ καρδιά μου,
 εἰπέ της πὼς ἐπλάτυνες ἀπὸ τὰ δάκρυά μου.

Σοφία Μιχ. Βιολλῆ.

61

Τὸ μοιρολόι τῆς πείνας στὸν πόλεμο

—Μαμά, ψωμί! — Μαμά, πεινῶ!

Σὰν ποιοὶ γιατροὶ μποροῦνε,
 γιὰ τὴν ἀρρώστεια τῆ φρικτῆ,
 τὸ φάρμακο νὰ βροῦνε;

Ἐἴν' ἄθλιο τὸ γεγονός,
 κλαῖνε τὰ βρέφη, οἱ μάνες,
 λεβέντες θάπτονται στῆ γῆ,
 χωρὶς τὸ ὕστερο φιλι
 καὶ νεκρικὲς καμπάνες.

Βροντοῦν κανόνια ἀπὸ παντοῦ
 στῆ λαίλαπα τῆ μαύρη,
 τὸ γέρο ζώνει ἢ παγωνιά
 καὶ ποῦ τῆ ζέστη νά'βρη;

Σὰν ποιὸς μπορεῖ νὰ φαντασθῆ,
 νὰ δῆ καὶ νὰ μὴ κλάψῃ;
 νὰ σέρνῃ ἢ μάνα τὸ παιδί
 χωρὶς παπᾶ νὰ θάψῃ;

Δὲν θεραπεύουν γιατρικά,
 καταραμένοι χρόνοι,
 σχίζονται σπλάχνα μητρικά
 καὶ ναρκωμένοι βόσκονται
 στὰ βάθη τους οἱ πόνοι.

Ρόδος 1944-45. Ν. Κ.

Στή Dorina Cacciotti

*Βγήκε ο Χριστός στα κρῖνα τ' ἀνθισμένα,
ἀξέχαστη τ' Ἀπρίλη μὴν ἀγούλα
κι ἀφοῦ ὅλα διάλεξε, σταμάτησε σὲ μένα,
τὴν πὺδ δροσάτη κι ἀκριβὴ μικρούλα.*

*Μὲ νεκροντύσανε, μοῦ πλέξανε στεφάνια,
ἄφησα στοὺς γονεῖς μου μαῦρο πόνο,
ἐνῶ σιμά του φτερογίζω στὰ οὐράνια
κι αὐτὸς θὰ γιάνη τὴν πληγὴ τους μόνο.*

Γεννήθηκε στὴ Νίσυρον 11 Ἰουλίου 1944. Πέθανε στὴ Ρώμη Ἰταλίας 15 Ἀπριλίου 1948.
Ἄπὸ τὴ μαμά της Sofia Cacciotti.

Στὴ φίλη μου ποὺ πέθανε

Στὴν Εἰρήνη Κ. Ξένου

*Θαμπώσανε τ' ἀστέρια μιὰ βραδεία,
ἀσπροθωρήσανε τὰ ρόδα μαζεμένα
καὶ τ' ἀηδόνια ἀλλάζονε σκοπὸ
νὰ κλάψουνε τὸν πόνο σου θλιμμένα.*

*Σπαράξανε τὰ σπλάχνα τῆς μανούλας σου,
γογγύσανε τὰ στήθια τῶν δικῶν σου
καὶ τὸν ἀντίλαλο σκορπίσανε παντοῦ
νὰ νοιώσουνε κι οἱ πέτρες τὸν χαμό σου.*

*Γιὰ νὰ θρηνήσω, φίλη μου, κι ἐγὼ σὲ ξένα μέρη,
τὴν τσακισμένη νειότη σου, τὴ μαύρη συμφορὰ,
«Πόσο γοργὰ στερήθηκες τὸν ἥλιο καὶ τ' ἀγέρι,
τ' ἀδύνατο τὸ στήθος σου ποθοῦσε τὴ χαρὰ».*

*Πόσο γοργὰ μαράζωσε τὰ κάλλη σου ὁ πόνος
καὶ νεκρωμένη κατοικεῖς στὴ σκοτεινὴ τὴ γῆ,
ἄς δώση στὴ μανούλα σου παρηγοριὰ ὁ χρόνος,
ἄς τῆς ναρκώση τὴ βαρειά κι ἀγιάτρευτη πληγὴ.*

*Οἱ φίλες κι ἀδελφοῦλες σου κλαῖνε τὴ συντροφιά σου,
ἀηδὸνα μου, ἐπιθυμητὴ ἀπ' ὅλα τὰ πουλιά,
ἀπ' τὴ στιγμή ποὺ ἀνοιξες τὰ πλουμιστὰ φτερά σου
κι ἐπέταξες παντοτεινὰ σ' ἀγύριστη φωλιὰ.*

Τί κι ἂν σὲ μάρανε χιονιᾶς κι ἂν χάθηκαν μαζί
τὰ δροσερὰ τὰ νειάτα σου, «Ρ η ν ο ὕ λ α», δλόγλυκειά μου,
ἢ θύμησή σου αἰώνια στὴ μνήμη μου θὰ ζῆ
κι ἢ φιλικὴ ἀγάπη σου θὰ μένη στὴν καρδιά μου.

Βιολῆ Μ. Σοφία - Ρώμη Ἰταλίας 22/7/1946.

64

Ἐσβησες σὺν πανσέληνος, τσακίστηκες σὺν ἄνθος,
ὅπου μὲ χάρη σκόρπιζες γλυκάδα κι ὁμορφιά
καὶ στοὺς γονεῖς σου ἄφησες ἀγιάτρευτο τὸ πάθος,
ἀπ' τὴ στιγμή πὸν πέταξες σ' ἀγύριστη φωλιὰ.

Ἀκόμη δὲν πιστεύουνε, θαρροῦνε νὰ γυρίσης,
σὲ καρτεροῦν τὴν ἄνοιξι μὲ δλα τὰ πουλιά.
Πές μου πῶς ἀποφάσισες τὸ σπίτι μας ν' ἀφήσης
καὶ ν' ἀρηθῆς τῆς μάνας σου δλόθερμη ἀγκαλιά;

Ποιά μοῖρα σὲ κινήγησε στὰ πιὸ χροσᾶ σου χρόνια
καὶ φθόνησε τὰ κάλλη σου καὶ τὴν περίσσια χάρη
καὶ σὲ ξερρίζωσε σκληρὰ καὶ σοῦκοψε τὰ κλώνια
καὶ θάμπωσε τὸν ἥλιο, τ' ἄστρο καὶ τὸ φεγγάρι.

Ὁ κόσμος ὅλος πόνεσε, καθηγηταὶ θρηνοῦνε,
γιατὶ σ' ἀρμόζανε χαρές, τιμὲς καὶ περηφάνεια,
μὰ τῶν ἀγγέλων οἱ χοροὶ γλυκὰ σὲ τραγουδοῦνε,
γιατὶ μαζί των, κούκλα μου, στολίζεις τὰ οὐράνια.

Ἡ Σοφία Βιολῆ (Cacciotti Roberto) στὴν κόρη τῆς Εἰρήνης Γ. Ἀναστασιάδου,
ποῦ σκοτώθηκε στὴν Ἀθήνα σ' ἓνα αὐτοκινητιστικὸ δυστύχημα.

65

Στὴν Ἀγλαΐα μου

Γιὰ τὸ μνημεῖό της λούλουδα τὰ πιὸ ἄγνὰ διαλέω,
μὲ πόνο τὴ μοιρολογῶ κι ἀπὸ καρδιᾶς τῆς λέω:
Πές μου πῶς ἀποφάσισες τὸ σπίτι μου ν' ἀφήσης
καὶ πέθανες ἐξαφνικὰ χωρὶς νὰ μοῦ ἔρωσθήσης;
Μήπως δὲν σὲ βαβάλιζα* μέσα στὴν ἀγκαλιά μου,
δὲν σ' ἀγαποῦσα πιὸ πολὺ ἀπ' ἄνδρα καὶ παιδιὰ μου;
Γιατ' ἤξερα τὸν πόνο σου, τὴ μαύρη ὄρφανιά μας,
ὅπ' ἀνεθρόαφημε μικρὰ μόνα μὲ τὴ μαμά μας;
Καὶ τώρα μόνη μ' ἄφησες νὰ καίωμαι στὰ ξένα,
ὅπου γυρίζω γιὰ νὰ δῶ, δὲν βρῶσικω σὺν ἐσένα;

Δὲν βλέπω κόρη νὰ περνᾷ μὲ τὴν περπατησιά σου,
 τ' ἀγγελικό σου πρόσωπο, τὴ σοβαρότητά σου.
 Παντοῦ τὰ ἔργα σου θωρῶ μὲ μάτια βουρκομένα,
 ποῦφθηκαν τὰ χεράκια σου, τὰ κονδηλογραμμένα.
 Γλυκειά, μελαχροινούλα μου κι ἀγαματοπλασμένη,
 πῶς κοίτεσαι ἀμέριμνα μέσα στὴ γῆ τὴν ξένη;
 Ἐύπνα κι ἐγὼ τὴ λαχταρῶ τὴ γλύκα τῶν ματιῶν σου,
 τὸν τρόπο σου τὸν εὐγενῆ καὶ τὸ χαμόγελό σου.
 Ἐύπνησε, ἀδελφούλα μου, χρυσῆ νὰ σοῦ μιλήσω,
 μαῦρη πληγὴ μοῦ ἀνοιξες καὶ δὲν μπορῶ νὰ ζήσω.
 Ἄν τὰ παιδιά μου δὲν πονεῖς, ἐμὲ δὲν μὲ λυπᾶσαι,
 τὴν Πόπη καὶ μανούλα μας γιατί δὲν τις θυμᾶσαι;
 Ποῦ σ' εἶχαν μόνο θησαυρό, σ' εἶχαν κρυφὴν ἐλπίδα
 καὶ τώρα ἀπαρηγόρητες σὲ κλαῖν' εἰς τὴν πατρίδα.
 Ὅσα φουστάνια μούρραφες τώρα θωρῶ μὲ λάυρα
 κι ὅσο νὰ ζῶ θὰ σ' ἀγαπῶ καὶ θὰ φορῶ τὰ μ α ὕ ρ α.

Σοφία Κατσιώτη (Βιολῆ).

66

Στὸν τάφο μου

Στοῦ τάφου μου τὸ χῶμα, ρόδα καὶ κρῖνα ἀνθοῦνε,
 μὲ τὴ δική μου ὁμορφιά, μὲ τὴ σεμνότητά μου,
 τ' ἀηδόνια πονεμένα στὰ κλώνια σταματοῦνε,
 ζητοῦνε οἱ διαβάτες νὰ μάθουν τ' ὄνομά μου.

Μοιρολογοῦν οἱ μούσες μὲ θείαν μελωδία,
 δὲν μὲν' ἀράγιστος καρδιὰ καὶ μάτι νὰ μὴ κλάψη,
 μὲ λὲν παραπονιάρα μου, γλυκειά μου Ἄγλατα,
 γιατί τις πίκρες τῆς ζωῆς μαζὶ μου ἔχω θάψει.

Ἄπ' τοῦ Αἰγαίου τὰ νησιά, ἀπ' τὴ γλυκειά πατρίδα,
 γιὰ νὰ γυρέψω τὴ χαρά, ταξίδεψα μ' ἐλπίδα
 κι ὁ χάρος μὲ περίμενε μὲ ἔξοβεργα στημένα
 καὶ μάρανε τὰ νειάτα μου καὶ κοίτομαι στὰ ξένα.

67

Ἀκροστιχίς

Ἄ-φρόλουστα κοράλια καὶ πορφύρια,
 Γ-λυκὰ τραγούδια κι ἄνθη μυρισμένα,
 Α-μπρὲς ἀστροφεγγιὲς καὶ πανηγύρια,

"Α-μα σὲ κλαίω σκιάζον νεκρωμένα,
'Ι-σόμοιρα φωλιάζον στὴ μορφὴ σου,
'Α-ηδόνα μου χρυσῆ τοῦ Παραδείσου.

14 Ἰουνίου 1962. Ρώμη Ἰταλίας.

Ἄπο τὴν ἀδελφὴ τῆς Σοφία.

68

1. Σὰν σήμερα στὸ Brindisi ἄνοιξαν τὰ φτερά μου,
στὴν Ἰταλίαν ἔλαμψεν ὁ ἥλιος κι ἡ χαρὰ μου.
2. Γιατ' εἶδα εἰς τὴν θάλασσαν Ἑλληνικὸ παπόρι,
ποῦ μοῦφερε καὶ φίλησα μαλαματένια κόρη.
3. Ποῦ χρόνια δὲν τὴν ἔβλεπα κι εἶχα μεγάλο πόνο
κι ὁ χάρος δὲν τὴν ἄφησε μαζί μου οὔτε χρόνο.
4. Δὲν θὰ ξεχάσω τὴ στιγμὴ ποῦ βγῆκε στὸ λιμάνι,
γιὰ κείνη μὲ συγκαίροντο ναῦτες καὶ καπετάνοι.
5. Ποῦσαι κρυφὸ καμάρι μου κι ἐλπίδα στὴν ψυχὴ μου,
ὄλες τὶς χάρες τοῦ Θεοῦ τὶς εἶχες, ἀδελφὴ μου.
6. Καὶ τώρα πῶς νὰ τὸ σκεφθῶ νὰ μὴ καὶ καρδιά μου,
ποῦ σ' ἔχασα παντοτεινὰ ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά μου;
7. Τί νὰ τῆς πῶ τῆς μοίρας μου ποῦ τακτικὰ μᾶς δέρονει,
πρῶτα μᾶς δίνει θησαυροὺς κι ὕστερα μᾶς τοὺς παίρνει.
8. Σήμερον εἰς τὴν Νίσυρον ἢ θάλασσα βουρκώνει
καὶ τοῦ Διαβάτη τὸ βουνὸ ἢ πάχη περιζώνει.
9. Στὸν κάμπο μας τὰ λούλουδα, χλωμὰ καὶ μαραμμένα
κι οἱ λεμονιές ποῦ κλάδευες μὲ κλώνια λυγισμένα.
10. Ὑποδεχόνται τὰ πουλιὰ π' ἀλλάξαε τραγούδια,
νὰ κλάψουν ρόδο, χωριστὸ ἀπ' ὅλα τὰ λουλούδια.
11. Γιατὶ στὴν Ποταμήτισσα* βλογεῖται τὸ συνί σου
καὶ δάκρυα χύνουνε γιὰ σὲ ξένοι καὶ συγγενεῖς σου.
12. Γιατὶ στὴν Ποταμήτισσα κτυπᾶ γιὰ σὲ ἡ καμπάνα
κι ἀπαρηγόρητα θρηνεῖ ἢ ἄτυχή μας μίνα.
13. Κι ἐγὼ τὴν ἰκούω ποῦ λαλεῖ μὲ στήθια πονεμένα,
καλῶς τὴν Ἀγλαῖα μου ποῦρθεν ἀπὸ τὰ ξένα.
14. Καλῶς τὴν τὴν Βεργόνα μου τὴν λιγνοχαδεμένη,
ποῦρθεν εἰς τὴν πατρίδα τῆς ἀπὸ τὴν γῆ τὴν ξένη.
15. Καλῶς τὴν ποῦρθε γελαστή, ποῦρθε ραβωνιασμένη,
νὰ τὴν φιλήσω, νὰ τὴν δῶ νυφούλα στολισμένη.
16. Καὶ σὺ κοιμᾶσαι ἀμέριμνη καὶ παραπονεμένη,
τὸν κόσμον ἐγκατέλειπες, ποῦ σ' ἔχει πικραμμένη.
17. Μὰ γὼ σ' ἀγάπων, κούκλα μου, καὶ σ' ἤθελα μαζί μου,

- ὁ θάνατός σου μ' ἔκαμε κι ἄλλαξε τὴν ζωὴ μου.
18. Ἐξέχασα τὸν ἄνδρα μου, δὲν βλέπω τὰ παιδιὰ μου,
ἀπ' τὴν στιγμή ποῦ σ' ἔχασα ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά μου.
19. Πουλιὰ μὴ κελαθήσετε, ἄς μαυριστοῦν οἱ δρόμοι,
ὁ Νέρων ἀναψε φωτιὰ πάλιν ξανά στὴ Ρώμη.
20. Κι ἦρθεν ἡ φλόγα κι ἦρε με καὶ καίετ' ἡ καρδιά μου,
γιατὶ μοῦ πήρε τὴν χαρὰ, ποῦχα γιὰ τὰ παιδιὰ μου.
21. Ἐχασα τὴν ἐλπίδα μου στὴν ψεύτικη τὴ ζήση,
γιατὶ ἡ Ἄγλαϊα μου δὲν θὰ ξαναγυρίση.

22-9-1962. Ἡ Σοφία Κατσιώτη (Βιολῆ) στὴν ἀδελφὴ τῆς Ἄγλαϊα, ποῦ πέθανε
στὴ Ρώμη τῆς Ἰταλίας.

69

Στὴν Ἄγλαϊα μου

Ἐθουλί μου, σὲ παρακαλῶ, χρυσᾶ νὰ τὸ γεμίσης,
ἀφοῦ δὲν ἦταν τυχερὸ νύμφη νὰ τὴν στολίσῃς.
Ὁ χάρος τὴν ἐκάλεσε στοῦ Ἄδη τὸ περβόλι,
γιὰ νὰ τὴν ντύσῃ νυφικὰ νὰ κάμῃ νυφοστόλι.
Ὁ χάρος τὴν ἐπροίκισε μὲ ὄλα τὰ καλὰ του
καὶ ὁ μπαμπᾶς μας χόρευε τὰ καλαματιανά του.
Χριστέ, πῶς πᾶν τὰ χεῖλη μου καὶ λέω τέτοια λόγια,
ἀντὶ τραγούδια καὶ χαρές, κλάματα, μοιρολόγια;
Ἄντὶ νυμφούλα νὰ τὴ δῶ, νὰ τὴ γλυκοφιλήσω,
πῶς θεὸς νὰ πᾶν τὰ πόδια μου κόλλυβο ν' ἀκλουθήσω;
Γιὰ χάρι σ' Ἄγλαϊα μου, θέλω ν' αὐτοκτονήσω,
μὰ τὴν καλὴ μανούλα μας σκέπτομαι ποῦ ν' ἀφήσω.
Χριστὸς ἦταν προστάτης μας σ' ὄλη τὴν ὄρφανιά μας,
μὰ τώρα δὲν λυπήθηκε κι ἐκάη ἡ καρδιά μας.
Ἦθελες, Ἄγλαϊα μου, τὸ σπῆτι μας ν' ἀφήῃς
καὶ τὴν καλὴ Σοφία μας νὰ ἀποχαιρετήσης;
Δὲν σκέφθῃς τ' ἀνεψάκια σου καὶ τὸν καλὸ γαμπρό σου,
ποῦ ἀπὸ μικρῆ ἐγνώρισες πατέρα κι ἀδελφό σου;
Γιὰ πέστε μου πῶς θεὸς νὰ ζῶ μονάχη τὴ ζωὴ μου,
ἀφοῦ ποτε δὲν χῶρισα ἀπὸ τὴν ἀδελφὴ μου;

Νίσυρος — Καλλιόπη Μ. Βιολῆ.

70

Στὴ Μαρία Μ. Βιολῆ (Σακλαρίδου).

Οἱ μοῖρες σὰν γεννήθηκες ξαγρῶπνησαν κοντά σου,
γιατ' εἶχες ὁμορφους γονιούς, καλὰ νὰ σὲ μοιράσουν.

Μιά σουδωκεν εὐγένεια, γλυκάδα, καλοσύνη,
κι ἄλλη τὴν τιμιότητα καὶ τὴν ταπεινοσύνη.
Μὰ μιὰ σκληρὴ καὶ ἄπονη, πού φλόγα τὴν ταράσσει
εἶπε: θὰ κρύφω τὴ χαρὰ νὰ μὴ τὴ δοκιμάσει.
Γι' αὐτὸ 'νεθράφης ὀρφανὴ κι ἔζησες χηρεμένη
κι ἔχασες καὶ στὴν ξενητεία κόρη χαριτωμένη.

71

Στὸ πρόσωπό μου πάντοτε λύπη εἶν' ζωγραφισμένη,
γιατὶ ὀρφανὴ 'νεθράφηκα κι ἔμεινα χηρεμένη.
'Ορφάνια, λύπες καὶ καμοὶ μὲ ἔχουν τριγυροῦσαι
καὶ πρόωρα τὴ χαρωπὴ μορφὴ μου ἔχουν σβήσει.
Μέσα στὰ στήθια μου βαθεῖα μιὰ λέξη εἶν' κρυμμένη,
«ὀ ρ φ ἄ ν ι α» εἶν' ἡ ἔρημη καὶ μ' ἔχει ποτισμένη.
'Αφ' ὅτου ἐγεννήθηκα μοῦ τ'όγραψεν ἡ μοῖρα,
πὼς ὀρφανὴ θ' ἀναθραφῶ καὶ θε' νὰ μείνω χήρα.
Δὲν γέλασα, δὲν χάρηκα ποτὲ ἀπ' τὴν ψυχὴ μου,
μὲ πίκρες, λύπες καὶ καμὸς πέρασα τὴν ζωὴν μου.

Νίσυρος, 1963.

Μαρία Μ. Βιολιῆ τὸ γένος Σακλαρίδου.

72

Δέξου τὰ λόγια τὰ χρυσᾶ, βγαλμένα ἀπ' τὴν καρδιά μου,
εἰς ὅσον ἡ ἀγάπη μου καὶ ἡ παρηγοριά μου.
Χρονίζεις ρόδον τῆς ἀγῆς κι ἄσπρο μου γιασιμάκι,
τοὺς ἄτυχούς σου τοὺς γονιούς τοὺς πότισες φαρμάκι.
Τὰ δυὸ καλὰ ἀδελφάκια σου ζητοῦν τὴ συντροφιά σου,
μὲ πόνο καὶ παράπονο τὸ λένε τ' ὄνομά σου.

Ἡ πονεμένη σου μητέρα.

Μαρία Γ. Σαρρῆ, στὴν κόρη της Ρηνούλα.

73

Στὴν κορούλα μου

Καλ' ἔπεσες τριαντάφυλλο; Καλ' ἐμαράνθης κρῖνε;
κόρη μου, κατοικία σου ὁ Ἄδης πλέον εἶναι;
Κόρη μου, τῆς πατρίδας μας τὸ ἀγιασμένο χῶμα
σὲ ζήλεψε καὶ σκέπασε τ' ἀγγελικό σου σῶμα;
Κι ἀντὶ τραγούδια νυφικά, σοῦ λέω μοιρολόγια;
ἀντὶ μὲ πέπλον, κόρη μου, σκεπάσθηκες μὲ χῶμα;
Δὲν ἔχω παρηγόρημὸ ἢ δυστυχῆς σου μάνα,

αγνώριστη κατήντησα ἀπ' τὸ πολὺ τὸ κλάμα.
 Θὰ σ' ἀκολούθουν, κόρη μου, ἀπὸ τὴν πρώτην ὥρα,
 μὰ σκέφτηκα τ' ἀδέλφια σου ποῦναι μικρὰ ἀκόμα.
 Καὶ ζῶ, ἀκριβοκόρη μου, γιὰ νὰ τὰ μεγαλώσω
 καὶ τότε πιά στὸν πόνο μου τέλος μπορῶ νὰ δώσω.
 Κοντά σου θέλω, κόρη μου, νᾶμαι παντοτεινά,
 νὰ ξαναβρῶ, Ρηγάκι μου, καὶ πάλι τὴ χαρά.

Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι εἶναι παρμένει ἀπὸ τὸ δημοτικὸ ἔλεγείο Ἰ. Λαγοθέτη (αὐτόθι)
 Μαρία Γ. Σαρρῆ
 Νίσυρος, 1951.

74

Ἡ Μιμῆ Κέντρη-Στρίκη ἔγραψε στὸ σταυρὸ τοῦ μηνύματος τῆς Εἰρήνης Γ. Σαρρῆ,
 κόρης τῆς Μαρίας Σακέλη. 1951.

Τὸ γοργό σου τὸ βῆμα σταμάτα.
 Ἄχ!.. τὸν ἄσπρο σταυρὸ θ' ἀντικρύσης
 καὶ δυὸ δάκρυα μονάχα διαβάτα
 δι' ἐμένα μὲ πόνον νὰ χύσης.
 Γιατὶ ἤμουν λουλούδι π' ἀνθοῦσα
 καὶ μὲ θρέφανε πάντα μ' ἀγάπη,
 καὶ εἰς τὸν κόσμον ἐτοῦτον ποθοῦσα
 νὰ μὴ δῶ τοὺς δικούς μου μὲ δάκρυ.
 Τώρα ὅμως τοὺς ἔχω μαράνει,
 δὲν θὰ νοιώσουν ποτέ τους χαρά.
 Μ' ἔχει κόψει τοῦ χάρου δρεπάνι,
 γιὰ νὰ σπείρη σ' αὐτοὺς συμφορά.
 Οἱ γονεῖς καὶ τ' ἀδέλφια μου κλαῖνε
 καὶ ποθοῦν ὅπως πρὶν νὰ μὲ δοῦν.
 Τ' ὄνομά μου μὲ πόνο τὸ λένε
 καὶ ματαιῶς ζητοῦν νὰ μὲ βροῦν.
 Γι' αὐτὸ τώρα ἐσὺ προσευχήσου,
 ὦ διαβάτα, γιὰ μένα ὀλίγο
 κι ἄς τὸ πῆ ἀπ' τὰ βάρη ἢ ψυχὴ σου
 ἀγγελούδι στὰ οὐράνια νὰ μείνω.

75

Ἡ Μιμῆ Κέντρη - Στρίκη πρὸς τὴ Βασιλεία Βερδελεῆ, γιὰ τὸ μνημόσυνο τῆς ἄτυχης Φα-
 νῆς Μ. Τσατσαρώνη, ποὺ πέθανε στὴ Ρόδο.

Νὰ ἔρθῶ στὴ Ρόδο νὰ σᾶς βρῶ δὲν τὸ ἀποφασίζω
 γιατί ἐγὼ μέσ' τὰ βουνὰ νυχθημερόν γυρίζω.

Σὲ σὲ ἔχω τὰ θάρρη μου, πὸν ζῆς σὲ ξένους τόπους
 κι ἐκεῖ συναναστρέφεται μ' ἀλλιώτικους ἀνθρώπους.
 Τὸ ξέρω πὸς δὲν πρόκειται νὰ μὲ παραξηγήσης,
 σὲ σένα ἀπευθύνομαι, ἴσως μοῦ βοηθήσης.
 Πρὸς τὸ παρὸν ἀπέμειναν σύντροφοι τῆς ζωῆς μου
 οἱ πόνοι καὶ οἱ στεναγμοὶ τῆς ἄτυχης Φανῆς μου.
 Νυχθημερὸν μοιρολογῶ τὴν τόση λεβεντιά της,
 τ' δλόγλυκα ματάκια της καὶ τὸ μειδιάματά της.
 Σ' αὐτὴν τὴν ψεύτικη ζωὴ τὰ χρόνια πὸν θὰ ζήσω
 τὴν χρυσαφένια της καρδιά δὲν θὰ τὴ λησμονήσω.
 Πολὸν τὴν ἀγαπούσαμε καὶ πάντα λαχταροῦσα,
 ἔστω καὶ στὸ κρεβάτι της γλυκὰ νὰ τὴ φιλοῦσα.
 Γι' αὐτὸ στὰ κολλυβάκια της ἀν λένε μοιρολόγια,
 πὲς καὶ γιὰ μένα κάνα-δυὸ μὲ τὰ δικὰ σου λόγια.
 Θυμᾶμαι τὰ σβησμένα της ὄνειρα κι ὑποφέρω,
 κακὸ θᾶχω ἀποτέλεσμα, κουμπάρα μου, τὸ ξέρω...

Μιμῆ Κέντρη
 Νίσυρος 2-2-1951.

76

Ὁ Βασίλης Βεζύρογλου, ἰδιόρρυθμος τύπος, ἀντιπροσωπεύει σήμερα τὸ Νισύριο
 δηκτικὸ πνεῦμα. Τὰ ἀστεῖα του, οἱ πλάκες του, τὰ λόγια του εἶναι γνωστὰ σ' ὅλους τοὺς
 Νισύριους. Ὁμως ὁ Βασίλης εἶχε τὰ προσωπικὰ καὶ οἰκογενειακὰ του δράματα. Ἀγάπη-
 σε τὴν Κλημᾶ κι ἔμεινε πολλὰ χρόνια ἀρραβωνιασμένος. Ἡ Κλημᾶ ἀρρώστησε καὶ δὲν
 ἔγινε καλά. Ὁ Βασίλης τῆς παραστάθηκε γιὰ τὴν ἦταν μόνη της, χωρὶς προστασία, χωρὶς
 οἰκογένεια, χωρὶς συγγενεῖς. Ὁ Βασίλης τῆς ἔκλεισε τὰ μάτια καὶ τὴν ἔθαψε. Τὶς τελευταῖες
 στιγμὲς της τὸν παρακάλεσε νὰ τῆς πῆ λυπητερά τραγούδια, γιὰτὶ κανένας δὲν θάλεγε
 μοιρολόγια στὴν κηδεῖα της. Ὁ Βασίλης κλαίοντας εἶπε τὸ παρακάτω μοιρολόγι, ἐνῶ ἡ
 Κλημᾶ ψυχομαχοῦσε. Αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία της ἐπιθυμία. (1952).

- Τὴθ θάλασσα ἐμέτρησα καὶ ἡ στεριά κονταίνει
 κι αὐτὴ βαγάπησα μικρὴ τὸ χάρο περιμένει.
- Παράδεισε τὰ δέντρα σου δίχως νερὸ(ν) νεμμοῦσι*
 κι ἐγὼ ἐν ἔχω δάκρυα κι οἱ πόνοι μὲ νικοῦσι.
- Δάση πὸν πέρνετε φωτιὲς μονάχα σας βογγᾶτε
 καὶ μένα εἰς τὸ βόνο μου καένas ἐ(λ) λυπάται.
- Ὡ οὐρανὲ τὰ ὕψη σου, ὦ θάλασσα μὲ βάθη
 ἐμένα δὸ κορμάκι μου χίλιων λογιῶ(ν) ἔβρε πάθη.
- Ὁ Ἄδης εἶναι σκοτεινός, ἡ κόλας εἶναι μαύρη
 καὶ μένα νῆ καρδούλα μου ὑγεία βιά ἐθ θά βρη.
- Στὸν Ἄδη θε νὰ κατεβῶ κι οὐλλοι νεκροὶ φωνάζου(ν)
 ἐμεῖς ἐθ θέλουμε ψυχὲς πὸν βαριαναστενάζου(ν).

—Κάτω στὸν Ἕλλη δὲβ βροντᾶ, ποτάμια ἐ βερνοῦσι
οὔτε γιατροὶ γιατεύουσιν οὔτ' Ἄγιοι βοηθοῦσι.

Ἡ μάνα τοῦ Βασίλη, τὸ Μαρουσάκι Παριανοῦ-Βεζύρογλου, καθόταν στὴ σκάλα
κι ἄκουσε τὸ μοιρολόγι τοῦ γυιοῦ της. Ἄνεβαίνει ἤσυχα καὶ πλησιάζοντας στὸ κρεβάτι
ποῦ βρισκόταν δακρυσμένη ἢ Κλημᾶ κατάλαβε τὸν πόνο της, ποῦ πεθαίνει ἀνάμεσα σὲ
δυσὸ ξένους ἀνθρώπους, καὶ λέει:

—Ἐγὼ θὰ γίνω μάνα σου κι ὁ γυιός μου ἀδερφός σου
ποῦ ὁ ἄμπης μέσ' τῆ μαύρη γῆ νὰ πιωῦμε δὸ γαημό σου.

77

Σὲ μνημόσυνο

Μιὰν καὶ εὐρέθηκα καὶ ἔγὼ θὰ τὸν μοιρολογήσω,
τὸν ἀκριβὸ Μανώλη σου νὰ κλάψω, νὰ θρηνησω:
Χρόνια ἄλειπες στὴν ξενητεία, στὰ μακρονὰ τὰ μέρη
κι ἔκαμες τὴν ἀπόφαση νάρτης τὸ καλοκαίρι.
Στὰ ξένα μέρη ἔποθανες κι ἔκλαψα λυπημένα,
γιατ' ἔφυ(γ)ες ἀπὸ παιδὶ κι ἐτάφης εἰς τὰ ξένα.

Βασιλεία Βερδελῆ.

Γιὰ τὸν Μανώλη Μακρογιάννη.

78

Μοιρολόγι - ἐπιστολή

στὴν τελλιμμένην μου θείαν ποῦ τὴν κλαίω κάθε μέρα

Μὲ λύπην ἀπεριγγραπτή ἔπιασα νὰ συντάξω,
μὰ ὁ νοῦς μου στάση ἔκαμε καὶ δὲν μπορῶ νὰ γράψω.
Στάση ὁ νοῦς μου ἔκαμε σὰν μοῦρτε τὸ χαπάρι
κι ἔμαθα πὼς ὁ θεῖος μου ἐμπῆκεν εἰς τὸν Ἕλλη.
Κλαίω ἀπαρηγόρητα, μὲ τὴν καρδιὰ καμμένη
σοῦ γράφω, καλοθεία μου, πὼς εἶμ' ἀρωστημένη.
Ἄρωστημένη βρίσκομαι ἀπ' τὸν πολὺν καμό μου,
ποῦμαθα πὼς ἐπέθανε ὁ θεῖος ὁ καλός μου.
Στὴν ξενητεῖαν εὐρίσκομαι κι ἔχω καρδιὰ καμμένη
κι ὡς ὅτου ζῶ θὰ καίωμαι, θάμαι μερακλωμένη.
Ἐχάθηκεν ὁ θεῖος μου καὶ πὼς θὰ τὴν πατήσω,
πὼς θάρτω εἰς τὴν Νίσυρο νὰ μὴ τὸν ἀντικρύσω;
Πῶς θάρτω εἰς τὴν Νίσυρον νάμαι στὴ γειτονιά μου,
νὰ μὴ θωρῶ τὸν θεῖο μου ποῦταν τὸ στήριγμά μου;
Ἄς ἤμμον, θεία μου, κι ἐγὼ μαζί σου νὰ θρηνησω
θεῖον, νοῦνον, πατέρα μου νὰ τὸν μοιρολογήσω.

Πατέρας μου ἐστάθηκε σ' ὅλα τὰ βάσανά μου,
γιὰ μένα ἦταν Θεσαυρός, στήριγμα καὶ χαρὰ μου.
Πατέρας μου ἐστάθηκεν ὁ ἀκριβός μου θεῖος
κι ἄς πάει ἡ ψυχούλα του στ' ἅγια τῶν ἁγίων.
Ἦρθανε ἀπ' τὴ γειτονιά νὰ μὲ συλλυπηθοῦσι
ὄλες οἱ ξέρες, θεία μου, γιατί μὲ ἀγαποῦσι.
Μαζεύτηκαν κι οἱ Νισυριῆς καὶ κλαίουν λυπημένα,
ὄλες μὲ συντροφέψανε γιατί εἶμαι εἰς τὰ ξένα.
Κι ἐγὼ τὴ συμμερίζομαι τὴν ἰδική σου λύπη,
γιατί γιὰ πάντα ἔφυγεν ὁ θεῖος μ' ἀπ' τὸ σπίτι.
Τὸ καύχημά μας ἔφυγεν, ἐχάθη ἡ χαρὰ μας,
ἔφυγε τὸ στολίδι μας ἔπος' ἀπ' τὴ γενιά μας.
Πές μου ἂν τὸν ἐβγάλετε, νουνά, φωτογραφία,
στεῖλε μου σὲ παρακαλῶ καὶ μένα τὴν κηδεία.
Τοῦ Θείου μου τοῦ πρόπευσι δόξες καὶ μεγαλεῖα,
γιατί ἔκαμε κατάσταση μεγάλη στὴν πατρίδα.
Περιοσίαν ἔκαμε παρὰ πολὺ μεγάλη,
πλούτη πολλὰ ἀπόχτησε ποὺ δὲν τὰ ἔκαμαν ἄλλοι.
Ἄς ἤμουν εἰς τὴν Νίσυρο νὰ λέω μοιρολόγια,
ποῦμπεν' ὁ καλονοῦνος μου στῆς γῆς τὸ μαῦρο χῶμα.
Ἄς ἤμουν εἰς τὴν Νίσυρο νὰ τράβουν τὰ μαλλιά μου,
πατέρα τὸν ἐγνώρισα καὶ πάππο τὰ παιδιὰ μου.
Οἱ πίκρες καὶ τὰ βάσανα ριζῶσαν στὴν καρδιάν του
κι ἐρρώστησε τὸ σῶμα του κι ἔχασε τὴν ὑγιάν του.
Ἄπότομα ἐγήρασε, τὸν ἔφα(γ)εν ἡ λύπη
γιατ' εἶχε πάντα στὴν καρδιά τῆς λύπης καρδιοχτύπι.
Ἐγήρασεν ὁ θεῖος μου χωρὶς νὰ πρέπη ἀκόμα,
οἱ λύπες καὶ τὰ βάσανα τὸν ἔβαλαν στὸ χῶμα.
Ἡμέρα ἀλησμόνητη, ποὺ χαίρεται ἡ φύσις,
διάλεξες, καλονοῦνο μου, στὴ γῆ νὰ κατοικήσης.
Ἡμέρα ἀλησμόνητη, πρώτη Ἰανουαρίου,
νοῦνο μου ἐξεψύχησες, τ' Ἁγίου Βασιλείου.
Ἡμέρα ἀλησμόνητη θᾶναι τοῦ χωρισμοῦ μας,
κι ὅσα χρόνια περάσουνε δὲν θάβγης ἀπ' τὸ νοῦ μας.
Σὰν θάρτη ἡ ἡμέρα, θεῖε μου, ποὺ θάχωμε τὸ ξόδι,
ποὺ πῆγες καὶ κατοίκησες στ' Ἄδη τὸ περιβόλι,
σὰν θάρτη ἡ ἡμέρα, νοῦνο μου, θὰ λέμε μοιρολόγια,
θάχωμε τὴν κηδεία σου ποὺ μπῆκες εἰς τὸ χῶμα.
Κλαίω σας καλοθεῖες μου ὄλες πέρα-πέρα
καὶ τὴν Μαριὴν τοῦ Λαδερῶ, ὅπου τὸν εἶχεν ἕνα.

Ἐχασες σύζυγον καλόν, θεία μ' ἀγαπημένη,
 ἔμορφα ἐπεράσετε κι οἱ δύο εὐτυχισμένοι.
 Ἐμορφα ἐπεράσετε, μ' ὅλα τὰ ἀγαθὰ σας
 καὶ τώρα στὰ ὑστερινὰ ἐκάη ἡ καρδιά σας.
 Δὲν ἔχω λόγια, θεία μου, νὰ σὲ παρηγορήσω
 κι ἐγὼ τὸν καλοθεῖο μου δὲν θὰ τὸν λησμονήσω.
 Βασιλικὴν ἀνατροφὴν εἶχεν εἰς τὰ παιδιὰ του
 καὶ τὰ ἔμορφοπάντρεψε μὲ πλοῦτη καὶ καλά του.
 Ἐμορφα τὰ ἐπάντρεψε, μ' ὅλα τὰ μεγαλεῖα
 καὶ τὰ ἐκαλοπροίκισε κι ἐγένηκε θυσία.
 Καλὸς πατέρας στὰ παιδιὰ, ποῦ δὲν ἐξαναγίνη
 καὶ τ' ὄνομά του τὸ χρυσὸ ἀθάνατο θὰ μείνη.
 Τὸν Νίκο μας τὸν σκέπτομαι, ποῦ θὰ κατῆ ἡ καρδιά του,
 ποῦχασε τὸν πατέρα του, τὸ μόνο στήριγμά του.
 Κλαίω τὸν Νίκο μας πολὺ, γιατί εἶχεν ἀτυχία
 κι ὑπόφερε παρὰ πολλὰ, ποῦ πῆγε στὴν Ἀθήνα.
 Ὁ ἄγγελός του, θεία μου, σὲ σὲ νὰ βοηθήση,
 τὴν πονεμένη σου καρδιά νὰ τὴν παρηγορήση.

Ρόδος 1946.

Βασιλεία Βερδελῆ στὴ θεία της Μαριγῶ Λαδερῶ, ὅταν πέθανε ὁ ἄντρας της (νοῦνος καὶ θεῖος τῆς Βασιλείας).

79

Ἡ Βασιλεία Σακλαρίδη Βερδελῆ στὴν κηδεῖα τοῦ ἄντρα της Ἀθανασίου Βερδελῆ ποῦ πέθανε στὴ Ρόδο, 9-5-1971.

- Φεύγεις ἀγάπη μου γλυκειὰ γιὰ πάντ' ἀπὸ τὸ σπῆτι
 καὶ φήνεις μου γιὰ συντροφιά τὰ δάκρυα καὶ τὴ λύπη.
 Φεύγεις ἀγάπη μου γλυκειὰ καὶ πᾶς νὰ κατοικήσης
 μέσα στὸ χῶμα τὸ βαρὺ καὶ μὲ ποῦ θὰ μ' ἀφήσης;
5. Ποῦ πάεις Ἀθανάση μου παρηγοριά, χαρὰ μου,
 ποῦ ἴσον γιὰ μένα θησαυρός, στήριγμα, καύκημά μου.
 Δέθ θὰ μπορέσ' ἀδύνατο γιὰ νὰ τὸ συνηθίσω,
 προσπάθησε ὅσο μπορεῖς νὰ σὲ ἀκολουθήσω.
 Ἐφνες Ἀθανάση μου, ἔφνες καί ἄχασά σε,
10. δὲν ξέρω ποῦ θὰ βρῖσκεσαι, ποῦ θὰ περιπλανᾶσαι.
 Ὁ νοῦς μου στάση νῆκαμε καὶ τὸ μυαλό μ' ἐχάθη
 κι ἡ λογικὴ μου ἔσβησε, μαζὶ μὲ σὲν ἔταφη.
 Ἡ λύση τοῦ προβλήματος εἶναι νὰ νταμωθοῦμε,
 γιὰτὶ ἀπῆς* χωρίστημε ἄρχισα νὰ φοοῦμαι.
15. Ἐλα Θανάση νὰ μοῦ πῆς μὲ τί ζωὴ νὰ ζήσω,

- ἐγὼ τὴν λύση νῆκαμα νὰ σὲ ἀκολουθήσω.
 Ἐκλείωσα τὴμ πόρτα μου, κἀνα δὲμ περιμένω
 μονάχα τὸθ Θανάση μου ἀπὸ μακριὰ προσμένω.
 Ἐκλείωσα τὴμ πόρτα μου, κρατῶ καὶ τὸ κλειδί μου
 20. κι εἶναι νῆμέρες ἀποκριῆς καὶ κλαίω μοναχὴ μου.
 Ἐκλείωσα τὴμ πόρτα μου σφιχτομανταλωμένη,
 σ' ἔχασα Ἐθανάση μου καὶ κλαίω ὄλημέρι.
 Ἡ πόρτα μου ἐκλείωσε, τὰ πάντα γλειωμένα,
 τὰ περικέθια φύανε καὶ τὰ βαθουμπλισμένα.
 25. Καὶ εἰς τὴν ἄλλημ μου ζωὴ ἐσένα θὰ ζητήσω
 καὶ τοὺς γονιούς μου ἂν τοὺς βρῶ ἐσὲ θὰ προτιμήσω.
 Ἄν ζῆ (ἦ) ψυχὴ Θανάση μου εὐτὸς θὰ ἐρευνήσω
 νὰ σ' εὕρω ἄπαρη μου γλυκειὰ πάλε νὰ εὐτυχήσω.
 Καὶ πῶς νὰ μὴ σοῦ τθυμηθῶ τίς χάρες σου κι ἀκόμα
 30. πῶς θὰ ἀντέξω νὰ σὲ (ι)δῶ νὰ μπαίνης μέσ' στὸ χῶμα;!

80

Ἡ Βασιλεία ἦλθε ἀπὸ τὴ Ρόδο στὴ Νίσυρο νὰ κάμη μνημόσυνο στὰ τριμήνια τοῦ
 ἄντρα τῆς Ἀθανασίου Βερδεῆ.

- Ἐγὼ ἄρα εἰς τὸν τόπομ μου στὸ σπίτι δὸ δικό μου
 νὰ κλάψω τὸθ Θανάση μου μὲ τὸ βολὸν γαμό μου.
 Καλῶς τες τίς γειτόνισσες οὐλλες στὰ τριμήνά του
 νὰ δώκετε παρηγοριὰ σὲ μὲ καὶ στὰ παιδιὰ του.
 5 Ἐγὼ ἄρα εἰς τὸ σπίτιμ μου νὰ κλάψω, νὰ θρηνησω
 τόμ' μορφο Ἐθανάση μου νὰ τὸμ μοιρολογήσω.
 Στὴν ξενητιὰ ν'ἐπόμεινε γαὶ θάφτη δὸ κορμί του,
 ἐθ θάρτη πια στὸ σπίτι μας οὔτε καὶ στὸ νησί του.
 Ἦρτα γιὰ νὰ παραυρεθῶ κοντὰ στοὺς συγγενεῖς μου
 10. ἂ μπὰς καὶ παρηγορηθῆ ὁ πόνος τῆς ψυχῆς μου.
 Στὴ Ρόδο τὸν ἐθάψαμε μ' ὄλα τὰ μεγαλεῖα,
 πλούσια κι ἐξαιρετικὰ ἔγινε νῆ κηδεῖα.
 Γεμάτος προτερήματα, μεγάλη καλοσύνη
 οὔτε θὰ ξαναγεννηθῆ οὔτε θὰ ξαναγίνη.
 15. Μὲ τῆφ φωτογραφίαν του εἶμαι συντροφιασμένη,
 πᾶνω ἀφ' τὸ κρεβάτιμ μου τὴν ἔχω στολισμένη.
 Ἦρτε γαὶ ἄποχαιρέτησε μὲ εὐκαρίστησή του,
 ἄθρωπο ἐν ἐπίραξε ποτὲ εἰς τὴ ζωὴ του.
 Κλουθᾶτε μου νὰ κλαίωμε ὅσες τὸν ἀγαπᾶτε
 20. κι ἂν ἦμπε μέσ' στὴ μαύρη γῆ νὰ μὴν τὸν ἐξεχνᾶτε.

- Ἐγὼ ὄρα εἰς τὴν Νίσυρο Νισύρικα νὰ κλάψω
καὶ μοιρολόγια ἔμορφα πρέπει νὰ τοῦ συντάξω.
Ἐν ἔχω παρηγορημό, μέρα καὶ νύχτα κλαίω
καὶ μοιρολόγια θλιβερὰ πάντοτε θὰ τοῦ λέω.
25. Ποιὲ κακὸ ἐμ μοῦκαμε, τίποτι ἐθ τυθυμαῖμαι,
ἦτα γαλὸς, πολὺ καλὸς συχ-χωρεμένος νᾶναι.
Ἦτα γαλὸς εἰς τὴ ψυχὴ καὶ στὰ αἰσθήματά του,
ἄθροπο ἐν ἐπίεραξε ἢ γλώσσα ἢ γλυκειά του.
Πλούσια καὶ ἑπερήφανα ἐπέρασα κοντά του,
30. τίποτα δὲν στερήθηκα στὰ χέργια τὰ δικά του.
Μεγάλῃ ἑκανοποίησῃ ἔχω στὸν ἑαυτό μου,
ποτὲ δὲν τὸν ἐπίκρανα ὄσα κι ἂν ἦρα μπρὸς μου.
Τοῦ ἑδειχνα τὴν ἀγάπη μου μὲ τὴν ὑπομονή μου
καὶ τοῦ ἑχα περιποίησῃ μὲ εὐκαρίστησή μου.
35. Ἐπλήρωσέμ μου τὴ καρδιά, ἐθ θέλω πιά νὰ ζήσω
οὔτε περιουσίαν του νὰ μὴ γληρονομήσω.
Κατάκαρδα ἐκάηκα καλέ μου ἑΑθανάση,
ἐδ δίν(ν)ω σημασία πιά ὁ κόσμος κι ἄχ χαλάση.
Καὶ τώρα πού τὸν ἔχασα ἢ πόρτα γλειωμένη,
40. κλαίω ἀπαρηγόρητα ἢ καλομαθημένη.
Εἶναι βαρὺς ὁ χωρισμός, βαρειά πού ἔχω λύπη,
πού ἑφνεν ὁ Θανάσης μου ἑπὸ μέσ' ἀπὸ τὸ σπιτί.
ἑΑπελπισμένη βρίζομαι μὲ τὸβ βαρὺ δὸμ πόνο,
γιὰ μὲ ἢ σωτηρία πιά εἶναι ὁ χάρος μόνο.

81

Ἡ Βασιλεία εἶπε τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ ἄντρα τῆς ἑΑθανάση πάνω στὸν τάφο
του.

- Ἐύπνα νὰ δῆς τί γίνεται πάνω εἰς τὸ μνημεῖό σου,
κλαίουσι οἱ καλοκόρες σου, κλαίουσιν τὸ χαμό σου.
Ἡ Πόπη κι ἡ Μαρία σου γιὰ ἑγάπην ἑδική σου
στεφάνια σου ἑφέρασι Θανάση στὴ γιορτὴ σου.
5. Οἱ φίλοι κι οἱ συνάδερφοι σὴμ(μ)ερο σὲ ζητοῦσι
γιὰ νὰ σὲ χαιρετήσουσι καὶ νὰ σοῦ εὐκηθοῦσι.
ἑΟλος ὁ κόσμος σὲ ζητᾶ γιὰτὶ σὲ ἀγαποῦσι
κι ἂν εἶσαι καὶ στὴ μαύρη γῆ ποτὲ δὲσ σὲ ξεχνοῦσι.
ἑΕλα νὰ κάμης τὴ γιορτὴ ὡς ἦσαν μαθημένος,
10. γιὰτ' εἶναι κριμα γι' ἄδικο νὰ ἑσαι στὴ γῆ θαμμένος.
Ἐύπνα ἀγάπη μου γλυκειά γιὰτὶ θὰ τὸ χολιάσω,

- ἔλα νὰ κάμῃς τὴ γιορτὴ, τοὺς φίλους νὰ κερᾶσω.
 Ἔλα Θανάση μου καλὲ σήμ(μ)ερα νὰ γιορτάσης,
 τοὺς φίλους ξένους καὶ δικούς νὰ τοὺς διασκεδάσης.
15. Πεῖσμα βαρύν(ν) τὸ κράτησες χωρὶς νὰ σὲ πειράζω,
 ἐν ἤρτες πού ᾿ρταν οἱ γιορτῆς καὶ βαρειαναστενάζω.
 Χάθῃς μὰ δὲ ξεχάστηκες ἀπὸ τὴ γοιωνία,
 ἄμ πῆς κι ἡ καλοσύνη σου θὰ στέκη αἰωνία.

82

Ἄ Γιώργος Παπαμάρκος, ἐνῶ ξεψυχοῦσε ἡ γυναίκα του Μαρία, εἶπε:

- Ἄ ὁ πόνος πὸν ἀπόχτησες ἐν ἔχει θεραπεία
 οὔλοι γιαιτροὶ μοῦ τό ᾿πασι, ἐν ἔχεις σωτηρία.
 Ἄ ὁ πόνος πὸν ἀπόχτησες εἶναι ἀνθρωποφάγος
 κι οὔλοι γιαιτροὶ μοῦ τῶπασι μὴν ἔχῃς πιά τὸ θάρρος.
5. Οὔλοι γιαιτροὶ κι ἂν πολεμοῦν, οὔλοι κι ἂν κοπιᾶζονν
 κι ὄσα κι ἂν δίου(ν) φάρμακα ἄδικα κοπιᾶζονν.
 Ἄ ὄσον κι ἂν πολεμοῦν γιαιτροὶ νὰ δώσου(ν) θεραπεία
 ἄμ(μ)α ἐθ θέλλῃ ὁ Θεὸς ἐθ θᾶβρης σωτηρία.

83

Ἄ Ὃταν πέθανε:

- Μαρία τί σοῦ ἔμελλε, τί σοῦ ᾿τανε γραμμένο
 σὲ ξέρον τόπο νὰ θαρτῆς ἦταν τὸ πεπρωμένο.
 Χρόνια πολλὰ πὸν πολεμᾶ ὁ χάρος νὰ σὲ πάρῃ
 κι ὄλο τὸν ἀποφεύγουσου, μὰ ποιός τὸν ἐλαργᾶρει;
5. Μὰ τώρα ἐν τὸν ἄνταξες γιαιτ᾿ ἦρτε θυμωμένος,
 γιὰ νὰ σὲ πάρῃ θέλησεν γιαιτ᾿ ἦτανε σταλμένος.
 Νὰ ζῆς Μαρία μ᾿ ἤθελα γιὰ νὰ σὲ ᾿πηρετήσω,
 γιαιτ᾿ ἦσον σύντροφος καλός, πῶς νὰ σ᾿ ἀλησμονήσω;

84

Γιώργος Παπαμάρκος (Λαμπτικός) στὴ γυναίκα του Μαρία. 1972.

- Τοὺς πόνους ποῦχω στὴν καρδιά ὁ νοῦς μου κατεβάζει
 κι ὄσους κι ἂν ἔχω στεναγμούς ὁ νοῦς μου τοὺς συντάζει.
 Ἄ Ἀπόψε δὲν κοιμήθηκα κι ἦρτα νὰ σοῦ μιλήσω
 ἐπάνω εἰς τὸν τάφο σου νὰ σὲ καλημερίσω.
5. Ἄ Ἐπάνω εἰς τὸ μνήμα σου τὸ δάκρυ μου νὰ χύσω
 γιὰ νὰ σοῦ γιάνω τὴν πληγὴ καὶ νὰ σοῦ τὴ δροσίσω.
 Τρεῖς μῆνες ἐπεράσασι κι ἀκόμα περιμένω

- για να σε δοῦν τὰ μάτια μου γιατί κι ἐγὼ ποθαίνω.
 "Όταν ὁ χάρος ἔπεσε πάνω εἰς τὸ κορμί σου,
 10. με πόνο κι ἀνεστεναγμὸν ἐπῆρεν τὴν ψυχὴ σου.
 Μαρία μου πῶς ἤμπορεῖς καὶ κοίτεσαι στὸ χῶμα
 καὶ δὲν σηκώνεσαι νὰ ῥτῆς ποῦσαι μικρὴ ἀκόμα;
 Μαρία μου πῶς ἤμπορεῖς μέσα στ' ἀραχνιασμένα
 νὰ κοίτεσαι μέσ' τὸ μνημιὸ μὲ χέρια σταυρωμένα;
 15. Μαρία μ' ἀναστέναξα καὶ κήκεν ἡ φύσις
 πού ἄκαμες τὴν ἀπόφαση μονάχο νὰ μ' ἀφήσις.
 Μὰ γὼ λουλούδια σοῦφερα νάνθισουν, νὰ μυρίσουν,
 γιὰ νὰ σοῦ γιάνουν τὴν πληγὴ καὶ νὰ σοῦ τὴν δροσίουν.
 Ἦταν ἡ μόνη σου χαρὰ νὰ πάντρευες τὸ γυιὸ σου
 20. γιὰ νὰ τοῦ δώκης Νισυριὰ ὀπού ἔταν ὁ καημὸς σου.
 Γιατὶ ὁ πρῶτος σου ὁ γυιὸς παντρεύτηκε στὰ ξένα,
 στεφάνι δὲν ἐφίλησες, ἔφρες πικραμένα.
 Μαρία Τετάρτη τὸ πρωτὶ θὰ κάμω λειτουργία
 καὶ θὰ καλέσω τοὺς γνωστοὺς εἰς τὴ δοξολογία,
 25. πού θὰ γενῆ συλλούτριο στὸ μνήμα τὸ δικό σου
 καὶ θάρτη ἔλ' ἡ Νισυρος εἰς τὸ μνημόσυνό σου.

85

Μπα δέμ με λυπηθῆ καρδιά, μπα δέμ με κλάψη μάτι,
 πού ὑστεροῦμαι σήμερα τῆς μάνας τὴν ἀγάπη.
 Μιά μάνα εἶν' πού με πονεῖ κι ἕνας πατέρας μόνο,
 τ' ἀδέρφια σε παραμελοῦν καὶ σέρνεσαι στὸ δρόμο.

*Αἰθουλί Τσοπανάκη.
 Γιὰ τὴ μάνα τῆς Μαρίας τοῦ Τσουπάνη.

86

Ὁ ἥλιος ἐβασίλεψε κι ἡ Πούλια πάει νὰ φέξη,
 ποῦντο τὸ Λισαβάκι μου στὴν πόρτα τους νὰ παίξει;
 Δέθ θάρτης πιά στὸ σπίτι μου νὰ μοῦ ζητᾶς παννάκια;
 νὰ ράβγης γιὰ τὴν κοῦτσα* σου ὠραῖα φουστάνια;

*Αἰθουλί Τσοπανάκη — Γιὰ τὸ Ἐλισαβάκη Ἑμμ. Λαμπάδη.

87

*Αἰθουλί Τσοπανάκη στὰ 9/μερα τῆς ἀδελφῆς τῆς Καλῆς Τσοπανάκη - Φραντζῆ,
 22-2-72.

— "Όσον νὰ ζῶ νὰ στέκωμαι θὰ κλαίω τὸν καημὸ σου,
 γιὰτ' ἦσουν κακορίζικη μέχρι τὸ θάνατό σου.

- ³Αμπὰ δὲν ἔρτης τῶν Βαγιῶν καὶ θὰ σὲ περιμένω
τῇ θρηνηδοῦσα ν' ἀσπαστῆς καὶ τὸν ἑσταυρωμένο.
5. —²Ἐλα εἰς τὰ σεράντα σου ὁπού 'ναι τῶν Βαῖω(ν),
νὰ πᾶμε εἰς τὴν ἐγλησιὰ ν' ἀκούσης τὸν Νυφφίο.
—²Ἐλα εἰς τὰ σεράντα σου Νυφφίο νὰ φιλήσης
κι ὄλα τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ νὰ παρακολουθήσης.
—²Ἐλα Τετάρτη ἀπόγευμα Καλή μου νὰ ντυθοῦμε,
10. νὰ πᾶμε στὸ εὐκέλαιο κι οἱ τρεῖς νὰ μυρωθοῦμε.
—²Ἐλα νὰ βάλῃς καθαρά γιὰτ' εἶσαι σκονισμένη,
νὰ πᾶμε εἰς τὴν ἐγλησιὰ εἰς τὴν προγιασμένη.
—²Ἀπὸ τὰ πάθη σου Χριστέ λίγα κι αὐτὴ ἐπέστη.
Φέρε' τὴν μαζί σου στὴ ζωὴ μὲ τὸ «Χριστὸς Ἄνέστη».
15. —²Στὰ βηματάκια σου πατώ, στὴν κλίνη σου κοιμοῦμαι,
ὄλην τὴ νύχτα ξαγρυπνῶ καὶ σένα συλλοοῦμαι.

Στὰ τριμήνια.

- ²Ἀπὸ δέκα ἐφτὰ χρονῶ βγήκα στὴν βιοπάλη
καὶ πῆρα βάρος τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοῦ πατέρα ζάλη.
- ²Ἀπὸ δέκα ἐφτὰ χρονῶ νέσκυπα στὸ βελόνι
καὶ πῆρα βάρος τοῦ σπιτιοῦ καὶ κράτησα τεμόνι.
5. Δὲν ἤθα μὲ τίς φίλες μου καὶ γὼ νὰ περπατήσω
γιὰ νὰ μὴ χάσω βελονιά καὶ νὰ μὴν ἐξαργήσω.
²Ἐδούλεγα στὸν πόλεμο παρὰ τὴ δύναμή μου,
γιὰ νὰ μὴ σοῦ ὑστερηθῆ τὸ τίποτα Καλή μου.
²Ἐρηγήθη(σ)ε ὁ ἄντρας σου εἴκοσι ἕξι χρόνια
10. κι ἔζησες μὲ παράπονο καὶ μὲ τὴν καταφρόνια.
Κι ἀφοῦ σοῦ δῶκαν σύνταξη σύμφωνα μὲ τὸν νόμο,
εἶδες καὶ σὺ στὸ σπίτι σου γράμμα καὶ ταχυδρομό.
Τότε κι ἐγὼ ἠποφάσισα νὰ βγάλω τὰ χαρτιά μου,
νὰ πάω στὴν Ἀμερικὴ νὰ δῶ τὰ γερατειά μου.
15. Κι ἀφοῦ ταχτοποιήθηκα κι ἤρτεν ἡ ἀδειά μου,
μ' ὄυδες μ' ἓνα παράπονο, μὴ φῶς ἀπὸ κοντά μου.
Κι ὄλλα μου τὰ ἀπέριψα χαρτιά κι ἀναλογία
γιατὶ μοῦ ἠρώστησες βαρειά ἀπὸ γαστρορραγία.
Ὁδὼλλά μου τὰ ἀπέριψα κι ἔμεινα στὸ πλευρό σου
20. καὶ σὲ ἐδιατήρησα μέχρι τὸ θάνατό σου.
Ὁδὼλλά μου τὰ ἀπέριψα πρὸς χάρη σ' ἀδερφή μου
κι ὄ,τι ὑποφέρω γιὰ τὰ σὲ χαλάλι σου καλή μου.

ΑΤΑΙΡΙΑΣΤΑ

Στήν παλιά εποχή άκούγονταν στή Νίσυρο τραγούδια διάφορα χωρίς όμοιοκαταληξία. Αϋτά είχαν μόνο ρυθμό, αλλά μέσα τους έκλειναν μιá πρακτική σοφία του λαού βγαλμένη άπό τήν πείρα τής ζωής κι έμοιαζαν, καθώς είχαν τó στοιχείο τής μεταφορής ή τής άλληγορίας, με παροιμιώδεις έκφράσεις, χωρίς νά είναι παροιμίες ή γνωμικά. Παραθέτομε τρία δί-στιχα ένδεικτικά και σχολιάζομε τó τρίτο.

1. *'Εμ' μοϋ κουστιζούν** αποκριές, μηδὲ καλὲς ἡμέρες,
μόνο βοὺ θάρτη ἢ Λαμπρή, ἦντα βοννά θὰ πάρω.
2. *Πιάσετέ τα τὰ φλουριά μου, ρίξετέ τα στό γυυλό,*
πέθανε ἢ μάνα μου στὰ ἔρημα τὰ ξένα.

Πέθανε κάποιος κάποτε στή Νίσυρο κι ἄφησε χήρα νέα γυναίκα και πολλά μικρά παιδιά. Τό λείψανό του τοποθετήθηκε στό ισόγειο μεγάλο δωμάτιο τής Δημαρχίας, στό σπίτι του Γιάνναρου. Οί μοιρολογίστρες ἔλεγαν τὰ μοιρολόγια τους κλαίνοντας και μόνο ἡ χήρα γυναίκα δὲν μιλοῦσε, δὲν μοιρολογόταν, δὲν ἔκλαιγε. Σκυμμένη στό κεφάλι του νεκροῦ συζύγου κρατοῦσε σφιχτά τευτωμένα τὰ ξέμπλεκα μαῦρα μαλλιά της. Ξαφνικά κύλισε ἕνα χονδρὸ δάκρυ στὰ κόκκινα μάγουλά της, τó σπούγγισε, ἔκανε πίσω τὰ μαλλιά, σταύρωσε τὰ χέρια. Αϋτή ἡ ἄλλαγή ἔκαμε τίς μοιρολογίστρες νά σταματήσουν, γιατί κατάλαβαν, πὼς ἡ χήρα κάτι ετοίμαζόταν νά πῆ. Μόλις ἄνοιξε τó στόμα της, ὅλες σώπασαν κι ἔρριξαν τὰ περιέργα μάτια τους ἔπάνω στή χήρα. Ἦταν γνωστό πὼς δὲν γνώριζε νά πῆ μοιρολόγια. Καί ἄρχισε.

3. *'Εμ' ἔνιαξε βοὺ πέθανε, ἐμ μ' ἔνιαξε βοὺ ἄθνη,*
μόν' μ' ἔνιαξε βοὺ μ' ἄφηκε δεφτέρια μπερδεμένα...

Οί γυναῖκες, μόλις ἄκουσαν τó ἀταίριαστο του στίχου, ξέσπασαν σὲ γέλια.

Ὁ Ἰωάννης Λογοθέτης, που πάντα παρακολουθοῦσε τίς γυναῖκες στὰ ξόδια, στὰ μνημόσυνα και πρόσεχε τὰ μοιρολόγια τους, πετάχτηκε στή μέση. Ὅλες σώπασαν. Ὑψώνοντας τó μπαστούνι του, με μιá χαρακτηριστική κίνηση μάλλωσε τίς μοιρολογίστρες γιατί γέλασαν ἀπερίσκεπτα και δὲν κατάλαβαν τή σημασία και τó νόημα του ἀταίριαστου μοιρολογιοῦ τής χήρας γυναίκας.

Και πράγματι. Ποιός ξέρει τί ὑποθέσεις μπερδεμένες ἄφησε ὁ μακαρίτης και δὲν πρόφτασε νά τίς τελειώσει;! Αϋτός πέθανε, ἔχάθη. Ὅμως ἡ λέξη «δεφτέρια» τί νά ὑποδηλώνη; τί νά κρύβη; Λογαριασμούς ἔμπορικούς ἢ τήν ἀνατροφή και τήν ἀποκατάσταση τῶν ὄρφανῶν;

Δημοτικὸν ἔλεγείον

εἰς τὴν πολυστένακτον καὶ πολυθρήνητον νεάνιδα
Μαρίαν Γεωργίου.

1. Καλ' ἔπεςες τριαντάφυλλον; καὶ ἐμαράνθης κρῖνε;
Μαρία! κατοικία σου ὁ Ἄδης πλέον εἶναι;
2. Δὲν τόλεγα ὁ ἄχαρος ὁ χάρος ν' ἀποκτήσῃ,
μέσα σὲ τάφο σκοτεινὸν τὸ ἄνθος σου νὰ κλείσῃ.
3. Νὰ κάψῃ ἄπειρες καρδιές, νὰ σβήσῃ τόσα θάρρη!
δὲν τόλεγα ὁ ἄχαρος ὁ χάρος νὰ σὲ πάρῃ.
4. Γι' αὐτό, στὰ ξένα ποῦτρεχα μέσα στὰ βάσανά μου,
στὴν Νίσυρον ἐστράφησαν τὰ ἔμματα τὰ θολὰ μου.
5. Κι εἶδα τὰ μαῦρα τῆς βουνά, ὅπου φωτιά τὰ θρέφει,
ἀντάρες κι ἐσηκῶνοντο καπνοὶ καὶ μαῦρα νέφη,
6. μιὰ μέρα γιατί ἔγινετο τὸ ξόδι σου τὸ μαῦρο
κι ἐδῖναν χιλιοκάταρο στὸν τύραννο τὸ χάρο,
7. Ὅσαι σὲ ἔβλεπασι νεκρὴν, ἀδικοπεθαμμένην,
μιὰν μοναχὴν τῆς μάνας πικροσαβανομένην.
8. Κι ἀντὶ νὰ βγαίνουν οἱ ἴδιοι εἰς τὰ καλέσματά σου,
ἀντὶ ἔπαινέτρες ν' ἀκλουθοῦν εἰς τὰ γυρίσματά σου,
9. Νύμφῃ σὲ βγάλασι νεκρὴ δακρυολουσιμένα πλήθη
κι ἡ μάνα σου σ' ἐφίκεβγε μὲ ξεσχισμένα στήθη.
10. Ἐπὶ ξεφτέρια καὶ φανοὶ νὰ βγαίνουσιν ἐμπρὸς σου,
μαῦρος ἐστάθηκε σταυρὸς στὸν νεκροκρέββατό σου.
11. Κι εἶπε δυὸ λόγια Οὐλιβερά, φαρμακωμένα, κρῖνα:
Ἐπέθανε! Ἐπέθανε! ἐχάθη ἡ Μαρία.
12. Μοιρολοῖστρες σκοτεινὲς μὲ σπλάγχνα πληγωμένα,
τὰ μοιρολόγια σοῦλεγαν πικρά, φαρμακωμένα.
13. Τὴ μοῖρα σου τὴν ἀσπλαγχνὴν καὶ τοὺς πικροὺς καμούς σου,
τὰ πάθη σου, τὰ βάσανα καὶ τοὺς ξενιτεμούς σου.
14. Τὸν πόνο σου τὸν ἄδικο, τοὺς χρόνους τοὺς μικροὺς σου,
ποῦ δὲν ἐβρέθηκε γιατρὸς στοὺς ἀναστεναγμούς σου.
15. Καὶ κάθε μάνα γύρευε μ' δόλωμαρο σηκίτι,
ποῦχει παιδί στὴ μαύρῃ γῆ νὰ σοῦ τὰ πῆ ἡ πρώτη.
16. Ἦλθε κι ἡ περιστέρα μου, ποῦχει παιδιὰ στὸν Ἄδη,
τὴν Ἄνναν, τὴν Εἰρήνην τῆς, τὸν χρυσο-Μιλτιάδη.
17. Καὶ γαμπρολοὶ σοῦκαμνε ξεχωριστό, Μαρία μου,
στὸν πρωτογυιὸν τῆς ποῦκαψε τὰ μαῦρα σωθικά μου.

18. Καὶ τ' ἄκουσα στὴ ξενητεῖα κι ἐσχίσθη ἡ καρδιά μου,
«Καμίνοι ποὺ μ' ἀνάφασι στὸ στῆθος τὰ παιδιὰ μου!»
19. Ἦλθα κι ἐγὼ παρὰ νυμφος καὶ πεθερὸς τοῦ γάμου,
νὰ πῶ στὸ νυφροστόλι σας τὸ μαῦρο τὰ δικὰ μου.
20. Μ' ἐβαρεθῆκαν οἱ νεκροὶ ποῦναι στὸν Ἄδη ὅλοι,
νὰ μπαίνω μέσ' τὴν χώραν των Λαμπρῆς καὶ κάθε Σχόλη.
21. Νὰ τὸν χαλῶ τὸν ὕπνον των μὲ τὰ πικρὰ μου λόγια,
μὲ στεναγμοὺς καὶ κλάματα καὶ μαῦρα μοιρολόγια.
22. Μὰ τί νὰ κάμω, ποὺ φωτιὰ ἀνάφτει στὴν καρδιά μου;
καὶ δὲν τὴ σβῆνει τὸ νερὸ μόνον τὰ δάκρυά μου;
23. Εὐπῆνε, ἀηδόνα μου, ποὺ νὰ ἴρημῶς ὁ Ἄδης,
σὺ τ' ἄσματά μου ποῦπαιρνες καὶ τὰ γλυκοκελάδεις.
24. Εὐπῆνα ν' ἀκούσης τὰ πικρὰ τραγούδια καὶ καμμένα,
τὰ μαῦρα μοιρολόγια μου, ποὺ λέγω ἴγὼ γὰ σένα.
25. Εὐπῆνα, κρυφὸ καμάρι μου, ἴδὲ πόσο σ' ἀγαποῦσαν,
γιατ' εὗρισκαν στὶς χάρες σου ἐκείνην ποὺ ζητοῦσαν.
26. Γιὰ ἴκεινους ποὺ ἀγάπησες πῶς θὰ σὲ λησμονοῦσι,
καὶ μέσ' τὸ μνήμα τὸ πικρὸν ἀκόμη σ' ἀγαποῦσι!
27. Πῶς νὰ ξεχάσω μιὰ θερμὴ, γλυκεῖα παρηγοριά σου,
ὅταν ἀπεχωρίσθηκα ἀφ' τὴν συντροφισσά σου;
28. Μὰ δὲν ξυπᾶς! ἀνάθεμα τὸν ἄσπλαγχο τὸν Ἄδη!
ὄσους τοῦ πάρον, τοὺς σφαλᾶ σὲ φοβερὸ σκοτάδι.
29. Κι εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀδελφοῦ, τῆς κόρης ἢ τῆς μάνας,
βάλλει ληστὲς στὴν πόρταν του, νὰ μὴν ἐβγαίνῃ κάνας.
30. Μ' ἀφοῦ ὁ χάρος ὁ σκληρὸς θερίζει κάθε στάχυν
καὶ κόβγει τὸ δρεπάνι του ὅποιον κι ὅποιον τοῦ λάχει,
31. ἄς ἄφηγε τίς ἀκριβὲς καὶ μοναχὲς, ἀλήθεια,
νὰ μὴν ἐσβῆνῃ παραστιές, ξεθεμελιώνει σπίτια.
32. Μαθήσατε τριαντάφυλλα καὶ ξηρανθῆτε κῆνοι,
μυστοκαρφιές καὶ λούλουδα ποὺ ἴντρεφεν ἐκείνη.
33. Νὰ βάλουν στὰ κανίσια της σὰν ἤθελε νὰ βγαίνῃ
νύμφη σὲ φέστες καὶ χαρὲς ροδοστουμουλοσμένη.
34. Τώρα τὴν βγάλλουσι νεκρὴν σαβανοτυλιγμένην,
μὲ τόσα στηθοδάσματα στὰ δάκρυα βουτηγμένην,
35. Ὡραίαν ὡσὰν ἄγαλμα ἀπὸ μαργαριτάρι,
ἀμίλητη σὰν μάρμαρο, χλωμὴ σὰν τὸ φεγγάρι,
36. καὶ μέσ' τὸν νεκροκρέββατον τὸν μαῦρον ἐμπροστά μας,
φαίνεται νᾶταν ἄγγελος καὶ φεύγει ἀπὸ κοντά μας.
37. Κάμποι, μὴ πρασινίσετε! μαυρίσετε λειβάδια!
κι ἀφήσατε ἀντίλαλον μικρὸν μαῦρα λαγκάδια!

38. Νὰ βγῆ βοή στὸν οὐρανόν, εἰς τὸ θρονὶ τοῦ Πλάστη,
κατάρρα, γιὰ τὴν ἄδικη μοῖραν ποὺ καταράσθη.
39. Νὰ ἄμπῃ σὲ μνήμα πρόωρα δενδρὶ ξερριζωμένο,
λουλούδι ἀνεμόδαρτον, ἀνεμοξηραμμένο.
40. Νὰ γίνῃ τόσον ἄδικον σὲ μάνα καὶ σὲ κύρη,
ὅπου τὴν εἶχαν μοναχὴ γιὰ νειάτα καὶ γιὰ γήρη.
41. Νὰ κάψῃ ἄπειρη φωτιά τὰ μαῦρα των τὰ χεῖλη
καὶ νὰ σβησθῇ ὀλόχρυσο τῆς Παναγιάς κανδήλι.
42. Ἀηδόνια μου, σιωπάσετε ἢ κἄν μοιρολογᾶσθε
καὶ σεῖς ἂν νειάτα τρυφερὰ σὰν χάνωνται λυπᾶσθε.
43. Κι αὐτὶ ἦταν νέα σὰν Αὐγή, πουλί σὰν ἀηδόνι,
ἄνθος λαμπρόν, ἀλλοίμονον! πλὴν ἄνθος ἀνεμώνη!
44. Παρθένες, τίς πλεξοῦδες σας λυτὲς ἀφήστε ὅλες
καὶ κλαίτέ τὴν πάντα σας, Λαμπρήν, Γιορτὲς καὶ Σχόλες.
45. Ἀντίλαλος τῆς ἐρημιᾶς κι ἐγὼ θὰ σᾶς ἀφκροῦμαι,
πικρὰ νὰ κλαίω τὴν Μαριάν, θὰ τὴν μοιρολογοῦμαι.
46. Νὰ μείνῃ γλυκειὰ ἡ μνήμη της στὸν κόσμον αἰωνία,
πὼς ἦλθεν ὡσὰν ὄνειρον κι ἐχάθη, κι ἐχάθη ἡ Μαρία.

Ἐν Σύμῃ 10 Ἰουνίου 1894.

Ἰωάννης Λογοθέτης.

90

1. Ἀπὸ τὴν ράχην τοῦ βουνοῦ ὁ ἥλιος ἀναβαίνει,
ἐμπρὸς εἰς τὸν Δημιουργὸν λαμπάδα ἀναμμένη
2. καὶ τρέχει στὸ στερέωμα γιὰ νὰ παρηγορήσῃ
ἐκείνους ποὺ τὸν εἶδαν χθὲς βράδν νὰ βουτήσῃ.
3. Στὸν μακρινὸν ὀρίζοντα, ὅταν τὸ πορφυροῦν του
ἱμάτιον ἐφόρεσε καὶ τρέχων εἰς τὸν ροῦν του,
4. ὦ, οἱ ταλαίπωροι θνητοί, ὅταν ἀπὸ τὸ κῦμα
ὀπίσω ἐκρύφθη ἠνόμισαν πὼς ἦμβεν εἰς τὸ μνήμα.
5. Πικρὸν ἀφήκαν στεναγμὸν κι ἀπὸ τὰ ὄμματά των,
σὰν ποταμὸς τὰ δάκρυα ἔρρευσαν ἐμπροστὰ των.
6. Ἐνας στὸν ἄλλο ἔλεγαν «ἐχάθηκεν, ἐσβήσθη
ὁ λόγχρος μας, εἰς τὸ γλαυκὸν τὸ κῦμα ἐβυθίσθη».
7. Μὴν εἶν' αὐτὸς ὁ θάνατος κι ἀπέθανεν ὁ πρῶτος;
Ἐλάτε νὰ τὸν κλαύσωμεν εἰς τῆς νυκτὸς τὸ σκότος.
8. Τὰ πάντα εἶναι εἰς τὴν γῆν, θάνατος, γέννα, τάφοι,
μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ καθενὸς τὸ τέλος του ἐγράφη.
9. Ἀπέθαναν κι αὐτὰ λοιπὸν τὰ δένδρα καὶ οἱ βράχοι
κι ἐμπρὸς μας φαίνεται γυμνὴ μία σκιὰ μονάχη;

10. Ὅλα λοιπὸν εἶναι σκιὰ κι ἐκεῖνα τὰ πουλάκια ἀπέθαναν ποῦ ἔψαλλαν ἐπάνω στὰ κλαδάκια;
11. Ὅλα λοιπὸν εἶναι σιγὴ καὶ μαύρη ἐρημία κι ἐχάθη ὁ κελαδισμὸς κι ἐχάθη ἡ μελωδία;
12. Πλὴν εἰς τὸ πλάι ἢ τρυγῶν ἄρχισε νὰ γογγίζη καὶ ὄπισθεν ἢ κορυφῇ τοῦ ὄρους νὰ χρυσίζει.
13. Τὰ βλέμματά των ἔτρεξαν καὶ εἶδαν τὸν Φωστῆρα, τὸν χθεσινὸν κι ἐλάτρευσαν αὐτὸν Θεὸν Σωτῆρα.
14. Ἐκεῖ ποῦ ἔδυσεν αὐτὸς ἐκεῖ καὶ ὁ υἱὸς μου τὰ γλυκὰ μάτια του ἔκλεισε κι ἐχάθη ἀπ' ἐμπρός μου.
15. Κι ἠκούσθη γοερὰ φωνή, «Πικρὸς εἶναι ὁ Ἄδης», τὸ μαῦρο στόμα τ' ἀνοιξε κι ἐμβῆκ' ὁ Μιλτιάδης.
16. Τὸν ἔκλαιον ἢ Νίσυρος, οἱ συγγενεῖς κι οἱ φίλοι καὶ μαῦρα-μαῦρα γίνηκαν τῆς μάνας του τὰ χεῖλη.
17. Ὁ πάππος του τὸν ἔσφιγγε στὰ φλογισμένα στήθη, («Ἐχάθη, εἶπεν, ὁ Ἥρωσ μου ἢ μήπως ἐκοιμήθη»);
18. Ἀπέθανεν ὁ καλογυιὸς τῆς πρώτης θυγατρὸς μου, ἀφῆστε μ' ἂν ἀπέθανε ὁ χρυσοεγγονός μου.
19. Στὸν λάκκον ποῦ θὰ κοίτῳνται νᾶμαι κι ἐγὼ στὴ μέση νὰ μὲ σφικταγαλιάζουσι κι οἱ δύο, αὐτὸ μ' ἄρέσει.
20. Γλυκεῖα παρηγορία μου θὰ εἶναι κάθε ἡμέρα ν' ἀκούω ἀπ' τὰ χεῖλη των «ὦ πάππου! ὦ πατέρα!»
21. Ὁ ἄτυχος ὁ νοῦνος σου ἐστέγγωσε σὰν λίθος καὶ μὲ τὰ δύο χέρια του ἐκτύπα εἰς τὸ στήθος:
22. «Υἱέ μου, εἶπε, ξόπησε... υἱέ μου, μίλησέ μου, μαζί σου οἱ ἐλπίδες μου θὲ νὰ ταφοῦν, υἱέ μου».
23. Ὁ ἄπνους Μιλτιάδης μου νὰ κράξη δὲν ἠμπούρει, ὅταν νεκροῦ τ' ἀνθόπλεκτον στεφάνι του ἐφόρει.
24. Παρὰ ὡς μαῦρα ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ βλέφαρά του σὰν ποταμὸς τὰ δάκρυα εἰς τὰ σγουρὰ μαλλιά του.
25. Καὶ οἱ λυγμοὶ τοῦ ἔκοπταν τὴν ἔναρθρον φωνήν του κι οἱ στεναγμοὶ οἱ φλογεροὶ ἔπνιγαν τὴν πνοήν του.
26. Οἱ δύο τὸν ἐβάλαμεν εἰς τὰς τρεμούσας ἀγκάλας καὶ εἰς τὸ μέσον πελιδνὸν τὸν θέσαμεν τῆς σάλας,
27. ὅπου τὸν ἐπερίμεναν ἢ μάνα καὶ ἢ θεῖά του, ἢ μαυρισμένη μᾶμμη του, ὁ θεῖος κι ἡ γενιά του.
28. Καὶ σχίζουνε τὰ στήθη των, τραβοῦνε τὰ μαλλιά των, πικρὰ-πικρὰ τοῦ λέγανε τὰ μοιρολόγια των.
29. Δὲν μπόρεσαν οἱ ἱερεῖς τοὺς θρήνηους των νὰ παύσουν καὶ βιασθήκανε κι αὐτὲς οἱ πέτρες νὰ τὸν κλαύσουν.

30. Πάντες τὸν ἠκολούθησαν, μετὰ μίαν ὥραν ὄμως,
ἀπ' ὄλους τὸν ἐχώρισαν ὁ τάφος καὶ ὁ νόμος.
31. Τὴν ἄλλην ἀπὸ τὴν ἀγὴν τῆς Ὀλιβεραῆς ἡμέρας,
τὸ βλέμμα μου προσήλωσα ἄνω πολὺ τῆς σφαιράς,
32. ἐκεῖ ποὺ ἐπερίμενα τὸν ἥλιο ν' ἀνατείλῃ,
ὁ Ἄδης μὴ κατόπιν του καὶ τὸν υἱὸν μου στείλῃ.
33. Ματαίως! εἰς τὸν δίσκον του ἀνέγνωσα «Θνητότης»
καὶ εἰς τὴν ἄνω του πλευρὰν τὴν λέξιν «Αἰωνιότης».
34. Ἄλλοῦ λοιπὸν θὰ καρτερῶ νὰ ἴδω τὸν υἱὸν μου,
ὅταν τὸ νῆμα τῆς ζωῆς κοπῆ τῶν ἡμερῶν μου.
.....
35. Ὑπὸ τοὺς κλάδους τῆς δρυὸς τὰ μοιρολόγιά μου,
τώρα ποὺ δὲν εὐρίσκεται φίλος κανεὶς κοντά μου
36. καὶ θέλω νὰ κυλοῦν στὴ γῆ ἀπὸ τὰ βλέφαρά μου
ὡσὰν κρυστάλλι, σὰν δροσιὰ τὰ μαῦρα δάκρυά μου.
37. Νὰ ξηρανθῇ τὸ κάθε τι ποὺ ἐν' ἐδῶ σιμά μου,
ὡς ξήρανεν ἡ εὐλογιὰ τοῦ γιοῦ μου τὴν καρδιά μου.
38. Καὶ χάθηκεν ἀπὸ τὴν γῆ γιὰ πάντα ἡ χαρὰ μου
καὶ δέχθητι, ὦ φίλτατε, τὰ χαιρετίσματά μου.
39. Τῆς Μαρτιγῶς μου στείλε της τοὺς θρήνους μου καὶ ἴπε της,
ὅτι τὴν γλυκοασπάζομαι («Ὁ Ἰωάννης Λογοθέτης»).

Ἰωάννου Λογοθέτη (1835 - 1910).

Ἀντίγραφον Νικήτα Νικ. Χιώτη.

Νίσυρος 30-10-1938.

91

Ἐπιστολὴ

Φωνὴ ζῶντος καὶ νεκροῦ

1. Ἦτανε τύπος λεβεντιᾶς καὶ τύπος καλοσύνης,
ἔτρεφεν νύκην στοργὴν ἀφάνταστον κι ἀκόμα
στιγμὴ δὲν ἐπαρήραχετο νὰ μὴ μνησθῇ ἐκείνης,
τῆς μακρῆς πατρίδος του καὶ τ' ἅγιο της τὸ χῶμα.
Ἐκεῖνος ἦτανε ἐδῶ, μὰ ὁ νοῦς του ἐπλανᾶτο
στὴν Νίσυρον. Νισύριος πὸς ἦτανε μὲ πάθος ἐκανχᾶτο!
2. Ἰδιαιτέραν ἔτρεφε στοργὴν γιὰ τὴν Πατρίδα,
γιὰ ἴκειν σὰν ἐλέγαμεν, ἀπὸ χαρὰν πετοῦσε,
μὲ σταθερὰν ἐτρέφετο ὁ ἄμοιρος ἐλπίδα,
ὅτι στὸ ἅγιο χῶμα της γρήγορα θὰ πατοῦσε.
Πλὴν, φεῦ! ἐλπίδες, ὄνειρα γλυκὰ ἐτάφησαν στὸ χῶμα
μαζὶ μὲ τὸ λεβέντικο νεανικό του σῶμα.

3. Ἦτανε τὸ ὑπόδειγμα τῶν νέων εἰς τὴν ξένην,
ἀκόμη ἦταν καύχημα καὶ ὄλων μας καμάρι.
Μὰ ὁ χάρος τὸν ἐξήλεψε — γονεῖς χαροκαμένοι —
καὶ μέσ' τῆ μαύρη ξηνητεῖα κατέβη νὰ τὸν πάρη,
κι εἶπε: στὴν γῆν οἱ ἄγγελοι γιατί νὰ κατοικοῦσι;
μὲ τοὺς θνητοὺς οἱ ἄγγελοι δὲν πρέπει νὰ βιοῦσι.
Καὶ ἄπλωσε τ' ἀπαίσιον καὶ κρυερό του χέρι
κι ἔδρεψε τ' ἄνθος τὸ εὖσομο, στὸν Πλάστη νὰ τὸ φέρη.
4. Τώρα, πατέρα δύστυχε, μάνα χαροκαμμένη,
ὁ Κώστας σας ὑπὸ τὴν γῆν, τὴν ἔρημη καὶ ξένην
θὰ μένη· καὶ εἰς τὸν τάφον του γιὰ συντροφιά του μόνη,
θ' ἀχῆ τ' ἀγριολούλουδα καὶ τὴν πτωχὴν ἀνεμώνη.
Μόνον σὰν πόδι φιλικὸ τὸ χῶμα του πατήση,
θ' ἀκούσῃ τὴν φωνὴν αὐτοῦ· ὦ, ναί, θὰ τὴν ἀκούσῃ,
ποῦ θὰ τοῦ λέγῃ: Ἔ, θνητέ, ποῦ ζῆς μὲ τὴν ἐλπίδα,
μάνα, πατέρα φίλα μου, σὰν πᾶς εἰς τὴν Πατρίδα
καὶ πῆς των γιὰ τὸν Κώστα των δάκρυα πολλὰ μὴ χύνουν,
γιατὶ τὰ δάκρυα τὰ πολλὰ τὸ χῶμα μου βαρύνουν.
5. Τὸ σῶμα μου σὰν ἄφηγε, εἶπέ των, ἡ ψυχὴ μου,
ἐκείνους μόνον ἔβλεπα· κι ὅσον μακρὰν κι ἂν ἦσαν,
εἶπέ των, τὴν ὑστάτην μου σὰν ἄφηνα πνοιὴν μου,
τὰ χεῖλή μου τὰ νεκρικὰ (α γ ο ν ε ἷ ς μ ο υ) ψιθυρίσαν.
Σῶμα ἄς κάμουν καὶ καρδιά, εἶπέ των, ἐκ γρανίτου,
ἀφοῦ οὔτω τὸ θέλημα ἦτανε τοῦ Ὑψίστου.
Πῆς των νὰ μὴ ἀπελπισθοῦν μέσ' τῆς ζωῆς τὴν πάλῃ,
ἂν ἔχασαν τὸν Κώσταν των, ἔχουσι τὸν Μιχάλη.
6. Αὐτὰ ἀπὸ τὸν τάφον του σᾶς παραγγέλλει ἑκεῖνος,
ὁ ἰδικός μου ἐξάδελφος κι υἱός σας Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς.

Φραντζῆς Ἰω. Βιολῆς

Μοιρολόγιον εἰς ἑαυτὸν

1. Σὲ μιὰ γωνιά κάτω ἐκεῖ,
ἕνας γέρος κατοικεῖ.
2. Γέρος, ἀνίκανος, φτωχός,
ζῆ καὶ διαιτᾶται μοναχός.
3. Τὸ σπιτάκι του ἐκεῖνος συγγυρίζει,
γιὰ τὸ πρόγευμά του μόνος του φροντίζει.

4. Αὐτὸς μαγειρεύει καὶ δειπνᾷ,
μόνος του κοιμᾶται καὶ ξυπνᾷ.
5. Τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιάς τὸν ἀγαποῦσι
κι ὄλα («ἀππο») τὸν ἀποκαλοῦσι.
6. Τὰ παιχνίδια τους τῶν διορθώνει,
τὰ βιβλία τους τῶν τὰ σταχώνει.
7. Πότε ψέματα καὶ πότε ἀλήθεια,
ἱστορίες τῶν λέγει καὶ παραμύθια.
8. Κι οἱ γειτόνισσες μὲ σέβας τοῦ μιλοῦσι
κι ὄλες διαφοροτρόπως τὸν τιμοῦσι.
9. Δὲν ἔχει ὁ γέρος νὰ πληρώσῃ,
ἀλλὰ ζητᾷ ὄλες νὰ τὶς ὑποχρεώσῃ.
10. Κάποιας τοῦ σκαμιοῦ τὸ πόδι θὰ καρφώσῃ,
ἄλλης τὸ σχοινὶ τῆς πλύσης θὰ τεντώσῃ.
11. Ἐλλης τῆς σίκλας* τὸ χέρι θὰ περάσῃ,
κι ἄλλης θὰ φιάξῃ τὸ φαρᾶσι.
12. Τὰ ροῦχα του στὴν πλύστρα δὲν τὰ δίνει,
παρὰ ὁ ἴδιος ὁ γέρος θὰ τὰ πλύνῃ.
13. Στὸν κῆπο του μέσα τὰ ἀπλώνει,
τὰ ξηραίνει καὶ ἀμέσως τὰ μπαλλώνει.
14. Δὲν βλέπει τὴν βελόνα νὰ περάσῃ,
καὶ περιμένει τὸ πρῶτο παιδὶ ποὺ θὰ σχολάσῃ,
15. νὰ τοῦ περάσῃ κλωστή στὸ βελόνι
καὶ ν' ἀρχίσῃ ὁ γέρος νὰ μπαλλώνῃ.
16. Ἀπὸ τὸ σπῆτι του ὁ γέρος δὲν βγαίνει,
στὸ καφενεῖο ποτέ του δὲν πηγαίνει.
17. Γιατὶ ὁ γέρος δὲν ἔχει τὸ γρόσι,
τὸν καφέ ποὺ θὰ πιῇ νὰ πληρώσῃ.
18. Χολιᾶ ὁ γέρος καὶ πάντα κλαίει,
γιατὶ ἴναι κατὰδικος νὰ δέχεται ἐλέη.
19. Πονεῖ ὁ γέρος καὶ ὑποφέρει,
κανένυς δὲν τὸν βλέπει, δὲν τὸ ξέρει.
20. Ὅσο βαρὺς κι ἂν εἶναι ὁ πόνος του,
τὸν ὑποφέρει καὶ τὸν ξέρει μόνος του.
21. Καὶ ἔτσι ὁ γέρος τὸν καιρὸ του περνᾷ,
κι ὁ καλὸς μας Θεὸς τὸν κυβερνᾷ.

Νίσυρος 1928.

Γεώργιος Ἀλαμαγκίδης τοῦ Παντελλῆ.

Τρέμω σὺν συλλογίζομαι, ταλαίπωρε πατέρα,
 μὴν ξημερώση καὶ γιὰ μᾶς μιὰ ἀποφράδα μέρα,
 καὶ φύγω ἐγὼ καὶ σὺ πομείνης,
 ὁπότε δυστυχεστέρος, πατέρα μου, θὰ γίνης.
 Κι ἂν πᾶς στὸ σπίτι μας καμμένος, δαβλισμένος,
 γέρος, φτωχός, ἀνίκανος καὶ κουρασμένος,
 ξέρω, γλυκὲ πατέρα μου, τὸ τί σὲ περιμένει,
 ἀπάθεια καὶ ἀπονιὰ κι ἐκεῖ θὰ σὲ βαρένη.
 Τὸ πεπρωμένον φυγεῖν ἀδύνατον τὸ ἔχει γράφει.
 καὶ παρακάλει τὸν Θεὸν ταχειὰ νὰ σ' ἀναπαύσῃ.
 Νᾶρθης ἐκεῖ, πατέρα μου, σὲ καρτερῶ, τὸ ξέρεις,
 ὄχι ἄρρωστη τὴν Πόπη σου, ἀλλὰ καλὰ θὰ εὔρης.
 Δὲν ἦσουν σὺ ὁπού ζησες μ' ὄλα τὰ μεγαλεῖα,
 καὶ τώρα στὰ ὑστερινά, κακὰ σου γηρατεῖα!
 Εἶδα θανάτους καὶ καμὸς μεγάλους, κανταράτους,
 μὰ ὁ δικός σου ὁ καμὸς ὄλους καταπονᾷ τους.
 Εἶδα θανάτους καὶ καμούς, ὄχι σὺν τὸ δικό σου,
 ποὺ νυχτοξημερώνεσαι μόνιος καὶ μοναχός σου.

Καλλιόπη Γ. Ἀλαμαγκίδου.

1. Πολλὲς νύφες ἐστείλαμεν ἐφέτος εἰς τὸν Ἄδη,
 ἐκεῖ θὰ βροῦν προστάτην τους ὄλες τὸν Μιλτιάδη (κι ἀδέλ-
 φια Φωτιάδη).
2. Ὅπως τῶν πρέπει θὰ σταθοῦν, ὄλες νὰ τὶς παντρέψουν
 καὶ νὰ τῶν δώσουνε γαμπρούς νὰ τὶς νοικοκυρέψουν.
3. Ἐχομ' ἐκεῖ γαμπρούς πολλούς, γαμπρούς καλούς, ἐν πρώτοις:
 τοῦ Καραγιάννη ὁ πρωτογιὸς ἐκεῖ, ὁ Παναγιώτης.
4. Τὰ ἑξαδέλφια οἱ Μουλλοί, ὁ Γιάννης κι ὁ Κανάρης,
 εἶν' κι ὁ Λεβεντογιώργης μας, ἀσίκης, διοματάρης.
5. Ὅπου θὰ ᾠήνῃ τὸ βιολὶ νὰ πιάνῃ τὴν κιθάρα,
 νὰ παρατᾷ τὸν ἄμανέ, ν' ἀρχίζῃ τὴν καντάδα.
6. Εἶν' μουσικὸς περίφημος στὶς ἐκκλησιᾶς νὰ ψάλλῃ,
 νὰ λέγῃ τὸν Ἀπόστολο ποὺ δὲν τὸν λένε ἄλλοι.
7. Γιατὶ τῶν λείπει ὁ τρόπος του καὶ ἡ ὕπομονή του,
 ἀκόμη καὶ ἡ τέχνη του, τῶν λείπει κι ἡ φωνή του.
8. Εἶν' τοῦ παπᾶ μας τὰ παιδιά καὶ τοῦ Καραγιαννάκη,
 εἶναι κι ὁ γυιὸς τοῦ Καμπανῆ κι ὁ γυιὸς τοῦ Μιχαλάκη.

9. Τοῦ Τσατσαρώνη ὁ Παναῆς, τοῦ Στέργου ὁ καπετάνιος
καὶ ὁ ἀγγελοπρόσωπος τοῦ Δημοκρίτου ὁ Μᾶνος.
10. Ὁ Μᾶνος τὸ καλόπαιδο, χρυσῆς μηλιᾶς κλωνάρι,
τῆς γειτονιάς μας ὁ πρεπτός, τῆς μάνας του καμάρι.
11. Κι ὁ χάρος, ὅπου ζούλεψε τὴν εὐγενῆ του χάρι,
μᾶς τὸν ἐπῆρε πρόωρα τὸν Μᾶνο τοῦ Λαμπάδη.
12. Ἡ Μαριγὼ τοῦ Κώστα καὶ ἡ Καλὴ τοῦ Παναγιώτη
κι ἡ Χαρικλεία τοῦ Παπᾶ, ποῦν' τραγουδίστρα πρώτη.
13. Θὰ βρίσκουν τὰ παινέματα, θὰ πλέκουν τὰ τραγούδια,
θὰ ρένουν νύφες καὶ γαμπροὺς μ' ἀνθοὺς καὶ μὲ λουλούδια.
14. Καὶ ἡ γυναίκα τοῦ Μαγκλῆ, κυρία Μαριάνθη,
πάει κι ἐκεῖνη πρόωρα καὶ φορτωμένη ἄνθη.
15. Νὰ βρῆ καὶ τὸν Κλεάνθη τῆς καὶ τὸν Θρασύβουλόν τῆς,
νὰ βρῆ τὸν Ἰωάννη τῆς, τὸν πρώην σύμβουλόν τῆς.
16. Καὶ μὲ τὰ ἄνθη ποῦ κρατεῖ, ὅλους θὰ τοὺς στολίση,
ὅλους τοὺς νιούς κι ὅλες τὶς νιές θὰ τὶς φιλοδορήσει.
17. Κι αὐτοὶ στοὺς γάμους ὅλοι τους τὸ μέρος των θὰ ἔχουν,
γιατ' εἶναι καλοσυγγενεῖς καὶ ὅλοι θὰ προστρέχουν
18. Ὁ Γιώργος μας τοῦ Νικολῆ μετὰ τοῦ Παναγιώτη,
θ' ἀποτελοῦν τῆ μουσικῆ, παιχνιδιάρειοι πρῶτοι.
19. Νὰ κι ἡ Ἀρσακειάδα μας, τῶν Ἀθηνῶν καμάρι,
τοῦ Ἀλαμάγκου καύχημα μὲ τὴν περίσσεια χάρι.
20. Μὲ τὴ φωνή τῆς τὴ γλυκειά, μὲ ὅλες θὲ νὰ τραγουδᾷ
καὶ σὰν ὠραία κοπελιά, ὅλους κρασι θὰ τοὺς κερνᾷ.
21. Κι ὁ γέρο-Γιώργης τοῦ Μουλλοῦ θὰ λήη τὰ κωμικά του
κι ὅλα τὰ ξένα κωμικά μαζὶ καὶ τὰ δικά του.
22. Κι ὅταν θάρθῃ στὸν οἶστρον του τὰ κωμικά θ' ἀφήσει,
νὰ θυμηθῆ τὰ νειάτα του καὶ νὰ βροντοφωνήσῃ:
23. Ἐκρεμάστε μου τὴ λύρα κι ὅλα τὰ παιδιὰ μου γύρα,
ὅλα τὰ παιδιὰ μου γύρα, ποῦ μοῦ ἄρπαξεν ἡ Μοῖρα.
24. Καὶ πῆρε ἀπ' τὴν ὄψη τους κάθε χαρᾶς σημάδι,
ἄραγε νὰ παντρεύονται οἱ λεύτεροι στὸν Ἄδη;

Νίσυρος 1934.

Ὁ Γεώργιος Ἀλαμαγκίδης γιὰ ὅλους τοὺς πέθαναν ἐκεῖνη τὴ χρονιά.

Εἰς ἑαυτὸν

Τὸ μαρμαροπυργόχτιστο τοῦ χάρου τὸ γεφύρι
χαρά του ποῦ θὰ τὸ διαβῆ πρὶν τὸν πλακώσουν γῆροι.

Γ. Ἀλαμαγκίδης.

Ὁ Γεώργιος Νικήτα Καμπανῆς, γνωστός κι ἀγαπητὸς στοὺς Νισύριους σὰν δάσκαλος καὶ ψάλτης, χειροτονήθηκε πρεσβύτερος στὴ Ρόδο κι ἀπὸ τότε τυλίχτηκε στὸν σεβασμὸ καὶ τὴν ἀγάπη τῶν Νισυρίων καὶ τῶν Ροδίων. Ἀφοῦ πρόσφερε τὶς ὑπηρεσίες του στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τῆς Ρόδου, ἔφυγε μὲ τὴν οἰκογένειά του στὴν Ἀμερική. Ἡ διπλὴ ιδιότητα τοῦ παπαῦ καὶ δασκάλου, ἔχοντας σὰν ἀκατάλυτο ὑπόβαθρο τὴν Ἑλληνο-χριστιανικὴ ἀνθρωπιὰ του καὶ συνδυασμένη μὲ τὴ σπάνια γλυκύτητα καὶ τεχνικὴ τῆς τενοροβαρύτονης φωνῆς του συγκίνησε γιὰ μιὰ δεκαπενταετία τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Ἀμερικῆς.

Ἡ νοσταλγία νὰ γυρίσει στὴ γενέτειρα κατατρῶει τὰ στήθη του. Ἡ Παναγιὰ εἰσακοῦει τὴν προσευχή του, καθὼς ἔλεγε ὁ ἴδιος, κι ἓνα αὐγουστιάτικο ἀπομεσήμερο φτάνει στὴ Νίσυρο μὲ τὴν παπαδιά. Γέροι, νέοι, παιδιὰ φιλοῦν τὸ χέρι του. Ἐκεῖνος κρατᾷ μὲ τὸ ἀριστερὸ σφιχτὰ ἓνα μαντήλι καὶ σφίγγει τὰ χεῖλη του ποὺ τρέμουν. Ἀνεβαίνει τὰ ἑκατὸ σαράντα σκαλιὰ τῆς Σπηλιανῆς. Προσκυνᾷ. Αἰσθάνεται κουρασμένος, ἀλλὰ χαρούμενος. Ἡ τελευταία λειτουργία ψάλλεται στὴν «Ποταμήτισσα». Οἱ παλιοὶ μαθηταὶ του στὸ σχολεῖο καὶ στὸ στασίδι σὲ τετράφωνο χορὸ. Μοιράζει ἀντίδωρο καὶ τρέμει σύγκορμα. Λίγες εὐχαριστήριες λέξεις καταφέρνει νὰ προφέρῃ στὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Τὸν πνίγει ἡ συγκίνηση. Μεγαλοπρεπέστερη λειτουργία πνιγμένη ἀπὸ βιῶματα παλιὰ καὶ νέα δὲν γνώρισε τὸ ἐκκλησίασμα.

Στις 2 Σεπτεμβρίου 1972 φεύγει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μὲ τὸ ἀεροπλάνο, γιὰ τὴν Ἀμερική. Μὲ τὸ ἀνέβασμα, καρδιακὴ προσβολὴ ὁ Παπακαμπανῆς. Ἀναγκαστικὴ προσγειώση στὴ Ρώμη. Οἱ πρῶτες βοήθειες στὸ Νοσοκομεῖο τῆς Ρώμης δὲν καταφέρνουν νὰ σώσουν τὸν «γλυκύτατον ἱερέα». Ἡ σορὸς του μεταφέρεται στὴν Οὐάσιγκτων. Γίνεται δημόσιο προσκύνημα στὸν Ἱερὸ Ναὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ κηδεύεται στις 9 Σεπτεμβρίου 1972.

Τὴν ἴδια μέρα, σὲ μιὰ Νισύρικη παρέα στὴν Ἀθήνα, ἡ ἀνεψιά του Πόπη Ε. Κουλάκη λέει τὸ παρακάτω μοιρολόδι:

*Ξεκίνησες ἀπὸ μακριὰ νὰ ἔρθῃς εἰς τὴν Πατρίδα,
χαρὰ ποὺ πῆρα, θεῖτε μου, μόλις σὲ πρωτοεῖδα.
Ἐνωσα νὰ ἀνοίγουσι τὰ φύλλα στὴν καρδιά μου
καὶ στὸ δικό σου πρόσωπο ἔβλεπα τὴ μαμά μου.
Δὲν ἔχω τόσο ἄδικο νὰ ποτιστῶ φαρμάκι,
πατέρα μου σὲ γνώρισα ἀπὸ μικρὸ παιδάκι.
Μ' ἔκαψε μέσα στὴν καρδιά ὁ ἄδικος χαμὸς σου,
πικρὸς σὰν δηλητήριο ἦταν ὁ θάνατός σου.
Ἐσταξε δηλητήριο στὸ στήθος μου ἐπάνω*

σὰν ἔμαθα πὼς πέθανες μέσα στ' ἀεροπλάνο.
 Φαντάζομαι τὴν παπαδιά, μεγάλος ὁ καμὸς τῆς
 νὰ σβήγη ἀπὸ δίπλα τῆς γιὰ πάντ' ὁ σύντροφός τῆς.
 Ἡ λειτουργία ποῦκαμες μέσα στὴν Ἐκκλησία,
 ἡ ὁμορφὴ σου ἢ φωνὴ θὰ μείνῃ αἰωνία.
 Καὶ φέτος εἰς τὴν Παναγιά ὄλη ἢ χορωδία
 θὰ σὲ ζητοῦν στὴν Ἐκκλησιά νὰ κάμῃς λειτουργία.
 Μὴ σὺ ἀποχαιρέτησες γιὰ πάντα τὸ Νησί σου,
 ὅμως ἡ θύμησή ὄλων μας θὰ βρῖσκεται μαζί σου.

97

τὸ θάνατο τοῦ πατέρα μου Ἰωάννου Κουμέντου τοῦ πέθανε στὴ Νίσυρο 11 Ἰου-
νίου 1951.

ᾠδὴ 1η

Μοναχὸς πρὸς τὸν τάφο χωροῦσες
 δίχως κλάψες ν' ἀκούσης πολλές
 τῶν παιδιῶν σου ποὺ τόσο ἄγαποῦσες
 γιὰτὶ ἔμειναν σ' ἄλλες ἀκτές.

Τὴ στερνὴ τοῦ θανάτου σου ὦρα
 πόσο θάθελα νάμουν ἐκεῖ
 γιὰ ν' ἀκούσω τὰ λόγια ποὺ τώρα
 κάθε ὦρα ἢ ψυχὴ μου ζητεῖ.

98

ᾠδὴ 2α

Στὰ ξένα ἔκλαψα τὸ θάνατό σου
 δίχως νὰ νιώσω τὸ νεκρικό
 τὸ θειολίβανο στὸ φέρετρό σου,
 ποῦβγαίνε ἤρεμο κι εὐλαβικό.

Στὰ ὕψη ἄνέβαινε γιὰ νὰ προσδώσῃ
 στὸν Ἀρχιστράτηγο διαταγές,
 τέτοιες ὑπάρξεις νὰ μὴ τις χῶσῃ
 ἐκεῖ ποὺ ἔχωσεν ἄλλες πολλές.

Μιὰ θέσῃ ξέχωρη Θεὲ ἄς κατέχῃ
 μέσ' τις ἀγκάλες Σου τις στοργικές
 καὶ νὰ μᾶς βλέπῃ, νὰ μᾶς προσέχῃ,
 γιὰ νὰ μὴ πέσομε σὲ συμφορές.

ᾠδὴ 3η

Ἡ ψυχὴ σου ζητοῦσε, τὸ ξέρω,
 τὴ μεγάλη χαρὰ νὰ τῆς φέρω.
 Τώρα πέταξε πέρα ἀπ' τὸν κόσμον
 νὰ γιατρέψῃ τρανὴ μιὰ πληγὴ
 καὶ νὰ βρῇ τὴ γαλήνη, τὸ σῶσμον,
 πὺν δὲ βρῆκε ποτὲ εἰς τὴ γῆ.

100

ᾠδὴ 4η

Πόσο μᾶς πίκρανε ὁ θάνατός σου,
 λαμπάδα ποῦσβησε τὸ γλυκοφῶς σου
 Ἄγγελου φύσημ' ἀπαλὸ σὰν μπάτης,
 γαλάζιος θάνατος ὁ θάνατός σου,
 τῆς γῆς δὲν ἦσυνα κοινὸς διαβάτης.

Ἦταν ἡ ζήση σου ὀλόρθο σπῆλιο,
 ὀρθώνει Γίγας ὁ προορισμός σου.
 Φωτὸς κι ἀγνότητας ἦσουν βασιλείο,
 χαρὰ κι ἡ σκέψη σου κι ὁ στοχασμός σου
 πόσο μᾶς πίκρανε ὁ θάνατός σου!!!

Ρόδος, Ἰούνιος 1951.

101

ᾠδὴ 5η

Στὸν τάφο τοῦ πατέρα μου.

Ἦτανε πάντα γιορτινὸ τὸ σπῆλι κάθε μέρα,
 τὸ φτωχικὸ τραπέζι μας βλογοῦσε ἡ Παναγιά.
 Ἡ παρουσία σου ζεστὴ σκορποῦσε τὴ χαρὰ,
 τώρα σὲ χάσαμε διμέ, γλυκύτατε πατέρα...

Ὁρθάνοιχτα τὰ μάτια μας ἀπὸ τὶς συμβουλές σου,
 κνηνημένα φύγαμε ἀπ' τὸ νησι πουλιά,
 μᾶς συντροφέψαν πάντοτε οἱ φρόνιμες εὐχές σου
 καὶ βρήκαμε τὴν προκοπὴ παρὰ στὴ δουλειά.

Πατέρα μου, στὸν τάφο σου ἤρτα νὰ προσκονήσω.
 καὶ νὰ σοῦ πῶ πὼς γίναμε κι οἱ τρεῖς χρυσὴ καρδιά,

ὅπως μᾶς ὄνειρεύτηκες, θέλω νὰ σοῦ θυμήσω
τὸ λόγο ποὺ σοῦ δώσαμε, νᾶχουμε ἀνθρωπιὰ.

Ἦρτα δειλὰ στὸν τάφο σου τὸν πόνο μου νὰ σβήσω,
γιατὶ δὲν τὰ καμάρωσες τὰ τρία σου παιδιά,
τὶς ξεχασμένες μνήμες μου σιμά σου νὰ ξυπνήσω,
νὰ θυμηθῶ τὰ λόγια σου, νὰ βρῶ παρηγοριά.

Βασιλικὸς δὲ μᾶζεψα νὰ ράνω τὸ μνημεῖό σου,
μὲ εὐγνωμοσύνη ἔσφιξα τὸ χῶμα ποὺ κρατᾷ
τὸ κουρασμένο σῶμα σου καὶ τὸ ἅγιο λείψανό σου
τὸ ράντισαν ἐσώψυχα τρία δάκρυα καντά...

Τὸ Ἰλιοβασίλεμα ἔλουσε τὸ νοτισμένο χῶμα
καὶ στὸ Σταυρό σου φύτρωσαν τρεῖς κλώνοι τῆς ἐλιᾶς,
τὸ σπλάγγο μου ἐμόρισε ἀπὸ δικό σου σῶμα
καὶ ὁ Ἅι-Νικόλας¹ γέμισε μὲ ἀνθὸς τῆς λεμονιάς².

Τόλιξα τὸ Σταυρὸ σφιχτὰ μὲ δάκρυα καὶ φιλιὰ
καὶ ἡ σκέψη μου ἠρέμησε. Ἄκουσα τὴ φωνή σου...
καθὼς ὁ ἥλιος ἔσβηνε πρὸς ἀπὸ τὴν Παναγιά,³
μουῦδωσες ἀπὸ τὸν τάφο σου τὴν πατρικὴν εὐχὴ σου...

Νίσυρος, Νοέμβριος 1953.

1. Ὅταν οἱ Νισύριοι λέγουν Ἅι-Νικόλα ἐννοοῦν τὸ Νεκτροαφεῖο ποὺ ἐκεῖ βρίσκονται δυὸ Ἐκκλησίαι, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου.

2. Ἀκριβῶς ἐπάνω ἀπὸ τὰ μνήματα πρὸς Ἀνατολὰς ὑπῆρχε μιὰ μεγάλη λεμονιά ποῦταν πάντα φορτωμένη καρπὸ καὶ ὀλοπράσινα φύλλα.

3. Τὸ Μοναστήρι τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, ποὺ στὸ βᾶθος δέει ὁ ἥλιος.

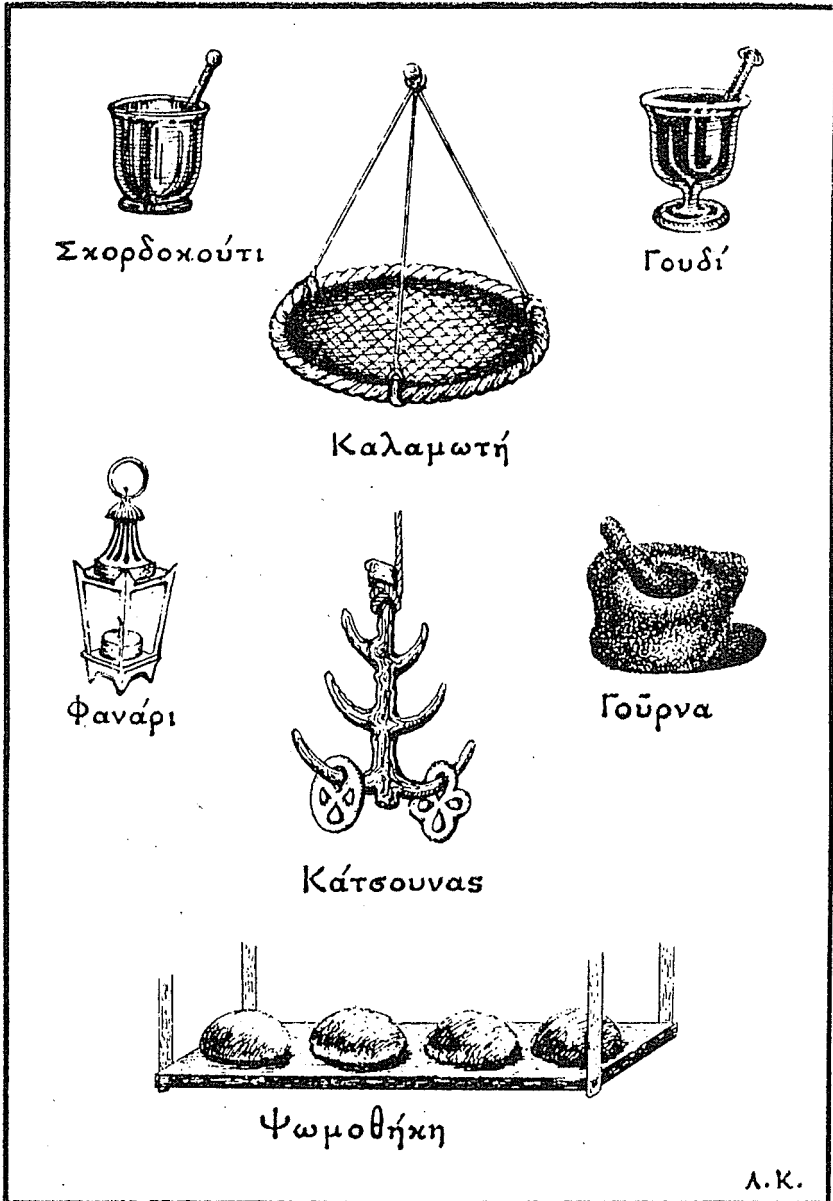
ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- "Αϊ - 'Αντώνης, "Αϊ - Νικόλας, μικροί ναοί ἐντός τοῦ Νεκροταφείου.
 ἀπῆς, ἀφ' ἧς, ἀφ' ὄτου.
 ἀρμαστός, ὁ, μνηστήρ, ἀρραβωνιαστικός.
 ἀστιβή, ἡ, ἀκανθώδης θάμνος.
 βαβαλίζω, ρ., κουνάω τὴν κούνια τοῦ μωροῦ.
 βαρδιάνος, ὁ, φύλακας, φρουρός, σκοπός.
 γεμενιά, τά, ὑποδήματα, παπούτσια μονόσολα γυρισμένα πρὸς τὰ ἄνω.
 Γυαλί, τό, μακρόστενο νησί πρὸς ΒΔ τῆς Νισύρου, ἀπέχει 4-5 μίλια.
 δεφτέρια, τά, τετράδια, κατάστιχα, λογαριασμοί.
 δυότατος, ὁ, νεωκόρος καὶ νεκροθάφτης.
 θλούμπα, ἡ, ρουφήχτρα, περιστροφή τῶν ὑδάτων.
 κουσβοδιωματάρης, ὁ, ἀρχοντας, νοικοκύρης.
 κουστιζω, ρ., μοῦ κουστιζεῖ, μοῦ κακοφαίνεται, πληρώνω ἀκριβᾶ.
 κούτσα, ἡ, κούκλα φτιαγμένη ἀπὸ πανιά.
 κυράτσα, ἡ, θεία καὶ κάθε γριά γυναίκα.
 λοάρι, τό, ἀλογάριστα, πολλά χρήματα.
 μισοκαιρίτης, ὁ, μεσηλιξ, μεσόκοπος.
 μπαξέδες, οἱ, μικροὶ ἀνθόκηποι.
 μπλετσέ, ὁ, μπλεξούδα ἀπὸ μαλλιά, κότσος.
 μπουμπάρδα, ἡ, τρικάταρτα καίκια μὲ πανιά.
 νεμμῶ, ρ., φυτρώνω.
 ποσκεπό, τό, ὑπήνεμον.
 Πάλιοι, οἱ, χωριὸ τῆς Νισύρου (παραθαλάσσιο).
 πληοοῦμαι, ρ., ἀποκρίνομαι, ἀπαντῶ.
 Ποταμῆτισσα, ἡ, Μητροπολιτικὸς Ναὸς Μανδρακίου-Νισύρου.
 σίκλα, ἡ, κραπάτσι, δοχεῖον, κουβᾶς.
 Σπηλιανή, ἡ, Ἱερά Μονὴ τῆς Παναγίας.
 Τροῦλλος, ὁ, συνοικία, γειτονιά Μανδρακίου.
 φαμλικό, τό, οἰκογένεια.
 χάνιζες, ὁ, πορτομονές, πορτοφόλι, πλοῦτος.
 χαπάρι, τό, εἶδηση.
 χολιῶ, ρ., λυπᾶμαι.

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ ΟΙΚΙΑΚΑ ΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Υπό ΛΑΖΑΡΟΥ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ

Ἑρμηνευτικὰ κείμενα ὑπὸ ΕΜΜ. ΦΡΑΝΤΖΗ

Εικὼν 1

Ἐπεξηγήσεις εἰκόνας 1

- Σκοδροκούτι, τό :** ξύλινον ἰγδίον, διὰ τοῦ ὁποίου λειοτριβοῦσαν τὸν σκόρδο πρὸς παρασκευὴν σκορδαλιάς.
- Καλαμοτή, ἡ :** κατεσκευασμένον ἀπὸ ψάθων ἢ καλάμια ἢ λυγαριές, σχήματος κυκλικοῦ, ἐκρέμετο ἀπὸ τὴν ὄροφὴν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐτοποθέτου τούς ἄρτους (εἶδος ψωμοθήκης).
- Γουδί, τό :** τὸ κοινὸν γουδί ἀπὸ μπροῦτζον, χρησιμεῖον διὰ λειοτρίβησιν.
- Φανάρι, τό :** Σκεῦος φωτισμοῦ διὰ τὴν κυκλοφορίαν κατὰ τὴν νύκτα. Ἀποτελεῖται ἀπὸ λευκοσιδηρῶν (τενεκέ) βάσιν καὶ ὄροφὴν. Αἱ τέσσαρες παράπλευροι ἔδραι του εἶναι ἀπὸ ὕαλον. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὑπάρχει μικρὸν λευκοσιδηροῦν δοχεῖον διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἐλαίου καὶ φυτίλι βαμβάκινον, τὸ ὅποτον ἀπορροφᾷ τὸ ἔλαιον καὶ ἀνάπτει. Χρησιμοποιεῖται καὶ σήμερον κατὰ τὰς λειτανεύσεις εἰκόνων κλπ.
- Κάτσουνας, ὁ :** Κατεσκευάζεται ἀπὸ κλαδί δένδρου μὲ προεξοχὰς τριγύρω του. Ἐκρέμετο εἰς τὴν ὄροφὴν τῆς κουζίνας καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐκρέμων τὰ κουλούρια τῆς Λαμπρῆς (ψιλοκούουρα), τὶς ἀγιοτῆς κλπ.
- Γοῦρνα, ἡ :** Πέτρινον ἢ καὶ μαρμάρينو γουδί μὲ ὑπερον πέτρινον (κυρίως χοχλάκι) χρησιμοποιοῦμενον διὰ τὴν λειοτρίβησιν σιληρῶν ἀντικειμένων (ἀγραμύθια).
- Ψωμοθήκη, ἡ :** Ξυλίνη θήκη (εἶδος ραφιοῦ) ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτοποθέτου τὸν ἄρτον ποὺ παρσκευάζον καθ' ἑβδομάδα.

Ἐπεξηγήσεις εἰκόνας 2

- Σφουρίδι, τό :** Εἶδος λεκάνης κατεσκευασμένον ἀπὸ χόρτο πλεγμένο ἢ σπανίως ἀπὸ ξύλο. Εἰς αὐτὸ ἐτοποθέτου διάφορα ξηρὰ προϊόντα (σῦκα κλπ.)
- Χερόμυλος, ὁ :** Πέτρινος μύλος χρησιμοποιοῦμενος διὰ τὸ ἄλεσμα τῶν δημητριακῶν (κυρίως τῆς κριθῆς). Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο στρογγυλὰς πέτρες, τὶς μυλόπετρες, ἐκ ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπὸ κάτω (κατώπετρα ἢ κατάρης) ἦτο ἀκίνητος φέρουσα εἰς τὸ κέντρον τῆς σιδηροῦν ἄξονα, πέραξ τοῦ ὁποίου περιεστρέφετο ἡ ἄνω μυλόπετρα (πανώπετρα ἢ πανάρης). Ὁ σιδηροῦς ἄξων διήρχετο ἀπὸ ὀπὴν εὐρισκομένην εἰς τὸ κέντρον τῆς πανώπετρας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἰσήγον ἐντὸς τοῦ μύλου τὴν πρὸς ἄλειςιν κριθὴν (γούλα). Ἐπίσης ἐπὶ τῆς πανώπετρας ὑπῆρχε προεξοχή μὲ ὀπή (φτί), ἐντὸς τῆς ὁποίας εἰσήρχετο τὸ ἐν ἄκρον ξυλίνης ράβδου (μυλοκόπι), τὴν ὁποίαν ἐκράτου διὰ τῆς χειρὸς καὶ δι' αὐτῆς ἐτίθετο εἰς περιστροφικὴν κίνησιν ἢ πανώπετρα. Τὸ ἄνω μέρος τῆς μυλοκόπης εἰσήρχετο ἐντὸς ὁπῆς τεμαχίου ξύλου εὐρισκομένου ἐπὶ τῆς ὄροφῆς (μυλόστασι).
- Πητταριδόξυλο, τό :** Μικρὰ στρογγύλη ξυλίνη ράβδος, χρησιμεύουσα διὰ τὸ ἀνοίγμα φύλλου ζύμης πρὸς παρασκευὴν τῆς «πητταριάδας» (εἶδος ζυμαρικοῦ).
- Καφίζι, τό :** Μετρικὴ μονὰς ὄγκου, πρὸς μέτρησιν ξηρῶν καρπῶν. Σχήματος κώνου ἀνοικτοῦ εἰς τὰς δύο βάσεις, χωρισμένον ἐσωτερικῶς εἰς δύο μέρη, τὸ ἐν χωρητικότητος ἐνὸς καφίζιου καὶ τὸ ἕτερον χωρητικότητος ἡμίσεος καφίζιου. Ὅκτῶ (8) καφίζια ἀποτελοῦν ἐν (1) κιλόν.
- Ἀγκλοῦπα, ἡ :** Εἶδος κυπέλλου, χρησιμοποιοῦμενον διὰ νὰ λαμβάνουν τὸ κρασί ἀπὸ τὰ δοχεῖα, τὸ νερὸ κλπ. Κατεσκευάζεται ἀπὸ ἐν εἶδος κολοκύνθης, τὴν λαγναριάαν, ἀφοῦ ἠνοιέγετο ἀπὸ τὰ πλάγια καὶ ἐκενοῦτο τῶν σπορίων.
- Πλαστήρα, ἡ :** Τεμάχιον ξύλου ἐπίπεδον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τοποθετοῦνται διάφορα εἶδη πρὸς ἔψηνσιν εἰς τὸν ἥλιον (τυρί), ἐπ' αὐτῆς πλάθονται τὰ κουλούρια τοῦ Πάσχα κλπ.

Εἰκὼν 2

Χαραπούλι, τό : Κατεσκευάζεται από τὸ αὐτὸ εἶδος κολοκύνθης ὡς καὶ ἡ ἀγκιλούπα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἠνσίγεται ἀπὸ τὸ ἄνω μέρος μικρὰ ὀπή, ἐκενοῦτο τῶν σπορίων καὶ ἐχρησίμειεν ὡς δοχεῖον κρασιοῦ, ρακιοῦ, κουκουζίνας, ὕδατος κλπ.

Κόσκινο, τό : Ἀποτελεῖται ἀπὸ ξύλινον στεφάνι, τοῦ ὁποῖου τὸ κάτω μέρος ἐκαλύπτετο ἀπὸ λεπτὸν δῆμα ζώου φέρον ὀπές. Ἀναλόγως τῆς διαμέτρου τῶν ὀπῶν ἔφερε διάφορα ὀνόματα : **Ρεμόνι**, μὲ τὶς μεγαλύτερες ὀπές, διὰ τὰ ξεχωρίζουν διάφορα ἀντικείμενα ἀπὸ τοὺς καρπούς (πέτρες, φύλλα κλπ.). **Ξεχαλληστήρι**, μὲ μικρότερες ὀπές, διὰ τὸ κοσκίνισμα τοῦ ἀλευριοῦ τῆς κριθῆς, **Τριχιά**, μὲ πάρα πολὺ λεπτὲς ὀπές διὰ τὰ παίρουν πολὺ καθαρὸ ἀλεύρι. **Κόρδικος**, μὲ πολὺ λεπτὲς ὀπές (συνήθως ἀπὸ πλεγμένες χορδᾶς-ἴνες τοῦ φυτοῦ ἀθάνατος), διὰ τὸ κοσκίνισμα τῆς σικάλειως καὶ τοῦ σιταριοῦ.

Μαστραπᾶς, ὁ : Κύπελλον χάλκινον διὰ τοῦ ὁποῖου ἔπινον ὕδωρ.

Νεροκολοκυθο, τό : Μικρὸν λευκοσιδηροῦν δοχεῖον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἤντλουν ὕδωρ ἐκ τῶν στερνῶν εἰς τὰ κτήματα.

Καπράτσι, τό : Μεταλλικὸν (κυρίως χάλκινον) δοχεῖον διὰ τοῦ ὁποῖου ἤντλουν ὕδωρ ἐκ τῶν στερνῶν τῶν οἰκιῶν.

Ἄγκρύφι, τό : Σιδηροῦν σκεῦος φέρον εἰς τὸ ἄκρον του τρεῖς ἢ τέσσαρας ἀγκυστροειδεῖς προεξοχάς. Χρησιμοποιεῖται διὰ τὰ ἀνασύρουν τὰ ἐντὸς τῶν στερνῶν πίπτοντα δοχεῖα ἀντλήσεως τοῦ ὕδατος (καπράτσια).

Ἐπεξηγήσεις εἰκόνας 3

Κατσούνι, τό : Ράβδος φέρουσα εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τῆς ἀγκύλην. Κατασκευάζεται ἀπὸ κλάδον δένδρου καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς ὑποστήριγμα τῶν γεωργῶν, τῶν γραιῶν καὶ διὰ τὰ σύρουν τοὺς κλάδους τῶν δένδρων καὶ τὰ συλλέγουν τοὺς καρπούς.

Παούρι, τό : Μικρὸν ξύλινον δοχεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἐτοποθετοῦν ὕδωρ πόσιμον κατὰ τὴν μετὰ βασίν των εἰς τὴν ἐξοχῆν.

Σουρβιάλι, τό : Εἶδος φλογέρας, κατεσκευασμένον ἀπὸ καλάμι, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιοῦν κυρίως οἱ ποιμένες.

Πάισουλας, ὁ : Μικρὸν τεμάχιον ξύλου ποῦ ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς οὐρᾶς τῶν γαιδάρων, εἰς τὴν βᾶσιν τῆς. Δι' αὐτοῦ διήρχετο τὸ σχοινὶ μὲ τὸ ὁποῖον ἦτο δεμένον τὸ φόρτωμα τὸ εὐρισκόμενον ἐπὶ τῆς ράχews τοῦ ζώου.

Ματαρᾶς, ὁ, ἢ Καρκαζίκα, ἡ : Σακκίδιον, κυρίως τῶν ποιμένων. Κατεσκευάζεται ἀπὸ δῆμα αἰγὸς ὡς ἐξῆς : Ἐκόπτοντο τὰ ἄκρα καὶ ὁ λαίμος. Ἀφηρεῖτο ὀλόκληρον τὸ δῆμα χωρὶς τὰ κοπῆ εἰς τὸ ἐμπρόσθιον μέρος. Ἐν συνεχείᾳ ἐρράπτοντο αἱ ὀπαι τῶν ἄκρων καὶ τοῦ λαίμου, μένοντας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μέρος τοῦ τριχώματος, προσεδένοντο δύο ἱμάντες διὰ τὴν ἀνάρτησιν καὶ τὸ σακκίδιον ἦτο ἔτοιμον.

Ἀκάβι, τό : Διπλὸ κλωνάρι ποῦ ἐδένετο εἰς τὸ ἄκρον καὶ ἐσχημάτιζεν εἶδος θηλείας. Ἐδένετο εἰς τὸ ἄκρον τοῦ σχοινοῦ. Τὸ ἄκρον τοῦτο τοῦ σχοινοῦ ἐδένετο εἰς τὸ στόμιον τοῦ σάκκου τοῦ φέροντος τοὺς καρπούς καὶ μετὰ τὴν φόρτωσιν τοῦ σάκκου ἐπὶ τῆς ράχews τοῦ ζώου καὶ τὸ κατάλληλον δέσιμο τοῦ σχοινοῦ ἐδένετο εἰς τὸ ἀκάβι καὶ τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ σχοινοῦ.

Κουτάλα, ἡ : Ἡ κοινὴ κουτάλα πρὸς ἀνακάτωμα καὶ σερβίρισμα τοῦ φαγητοῦ.

Πανιέρι, τό : Εἶδος μεγάλης λεκάνης, κατεσκευασμένης ἀπὸ ψάθαν ἢ καλάμια. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐτοποθετοῦντο τὰ ρούχα μετὰ τὸ πλύσιμον, ἄρτος, φρούτα κλπ.

Διοῦρι, τό : Πήλινον δοχεῖον μὲ μεγάλον στόμιον καὶ δύο ἀφτιά. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐψήνετο τὸ κατσακάμι τοῦ Πάσχα, «ὁ καπαμάς».

Εικών 3

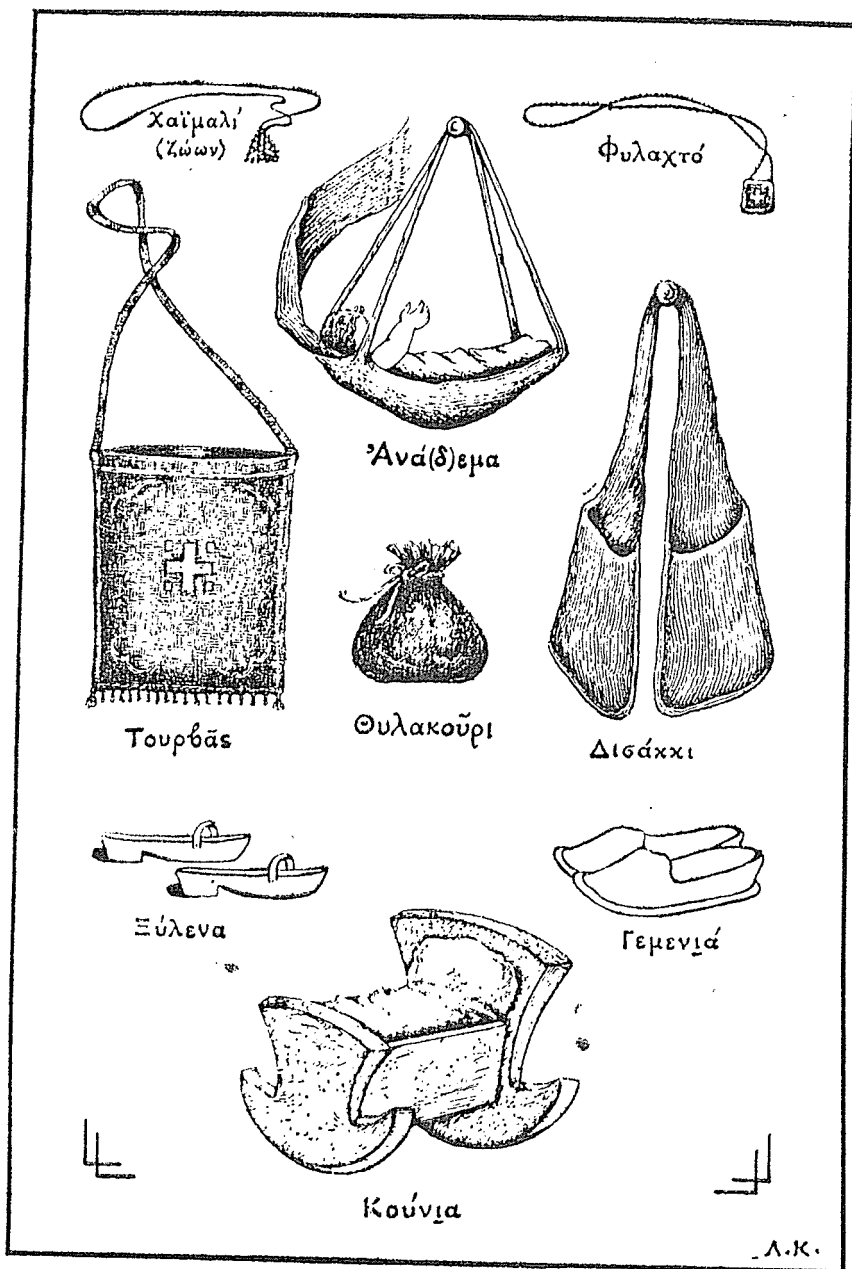
- Παρασιτιά, ή :** Ή έστία εις τήν όποιαν ήναπτον τά ξύλα και παρεσκευάζετο τό φαγητόν. Κατεσκευάζετο από δύο πέτρες που άφηναν μεταξύ των κενών χώρων διά τήν φωτιάν και έπ' αυτών έτοποθετείτο τό πήλινον τσουκάλι του φαγητού.
- Μπουστί, τό :** Μικρόν ξύλινον δοχείον με καπάκι έντός του όποιου έτοποθετείτο τό φαγητόν που έπαιρναν εις τήν έξοχήν.
- Μιλλερό, τό :** Πήλινον δοχείον έντός του όποιου έτοποθετείτο τό καβουρδισμένον χοίριον κρέας (καβρουμάς) που έχρησιμοποιείτο καθ' όλον τό έτος.

Έπεξηγήσεις εικόνας 4

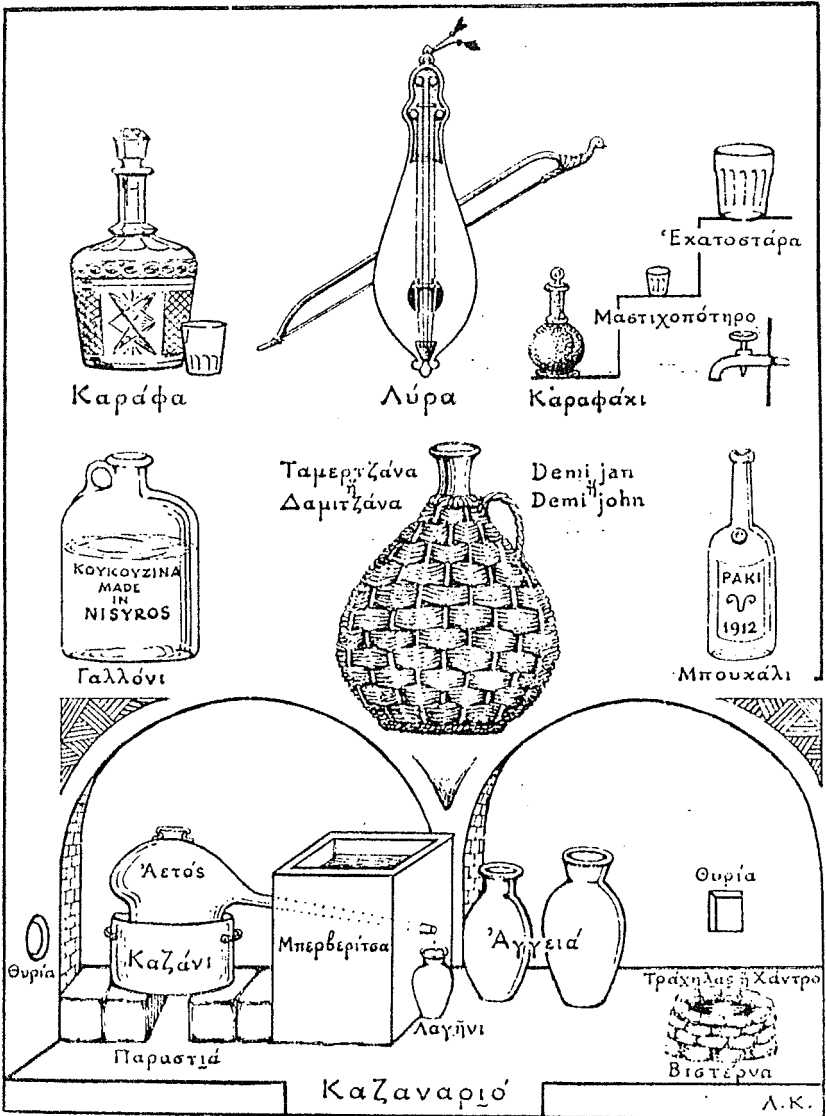
- Χαϊμαλί, τό:** Μικρό σακκουλάκι που περιείχε πέτρες από τριστρατο, σκόρδον, εύχην βασκανίας, και έκρέμετο από τον λαιμό του ζώου διά να τό προστατεύη.
- Φυλαχτό, τό :** Παρόμοιον με τό χαϊμαλί., αλλά τό έχρησιμοποιούσαν κυρίως εις τά μικρά παιδιά.
- Ήνά(δ)εμα, τό :** Τετράγωνον χονδρό πανί (συνήθως διπλό) με δύο ιμάντας εις τά άκρα του. Ήνηρτάτο από τον άμον των γυναικών κατά τήν μετάβασίν των εις τήν έξοχήν και έτοποθέτου έντός αυτού τά διάφορα σκεύη των, ξύλα κλπ. Ήπίσης διά τής προσθήκης μιās πετσέτας, συνήθως κεντημένης, μετετρέπετο εις είδος κρεββατιού διά τά μωρά διά τήν εύκολον μεταφοράν των.
- Τουρβάς, ό :** Τό κοινό ταγάρι, έντός του όποιου οι γεωργοί έτοποθέτου τήν τροφήν των, τά έργαλεία των κλπ.
- Δισάκι, τό :** Διπλός σάκος, έντός του όποιου έτοποθετούντο τά γεωργικά προϊόντα, έφορτώνοντο επί των ζώων και μετεφέροντο εις τήν οίκίαν.
- Θυλακούρι, τό :** Μικρό τρίχνο ή από καραβόπανο σακκούλι, που έδένετο εις τό άνω άκρον και έτοποθέτου οι γεωργοί έντός αυτού καρφίτσες, τό ψαλίδι του κλαδεύματος, σπάγγους κ.λ.π. χρήσιμα εις αυτούς έργαλεία.
- Εύλενα, τά :** Ήποδήματα από ξύλον (γυναικεία) με λωρίδα δέρματος εις τό άνω μέρος.
- Γεμενιά, τά :** Ήποδήματα από δέρμα, είδος παντοφλέ, κατασκευαζόμενα έπιτοπίως.
- Κούνια, ή :** Εύλινον μικρό κρεβάτι διά τά μωρά, τό όποιον, λόγω τής κατασκευής του, ήδύνατο εύκόλως να ταλαντεύεται.

Έπεξηγήσεις εικόνας 5

- Καράφα, ή :** Ήάλινον δοχείον φαρδύ εις τό κάτω άκρον και στενόν εις τό στόμιον, εύρισκόμενον πάντοτε επί τής τραπέζης τής κουζίνας και περιέχον συνήθως κρασί.
- Λύρα, ή :** Εύλινον μουσικόν όργανον με τέσσαρες χορδές και δοξάρι.
- Καραφάκι, τό :** Μικρόν ύάλινον δοχείον φαρδύ εις τό κάτω μέρος και στενόν εις τό άνω, με πώμα ύάλινον, έντός του όποιου έτοποθετείτο τό ρακι ή ούζο.
- Μαστιχοπότηρο, τό :** Μικρό ποτήρι ύάλινον, με τό όποιον έπινον τό ούζο, τήν μαστίχα.
- Έκατοστάρα, ή :** Ήάλινον ποτήρι χωρητικότητας 100 δραμιών, με τό όποιον έπινον τό κρασί.
- Γαλλόνι, τό :** Ήάλινον δοχείον, χωρητικότητας 3 κιλών.
- Ταμερζάνα, ή, ή Δαμιτζάνα, ή :** Μεγάλο ύάλινον δοχείον, τό όποιον, διά να μη σπάξη, εκαλύπτετο έξωτερικώς με πλεγμένο καλάμι. Ήτοποθετούντο έντός αυτού μεγάλοι ποσότητες ύγρών (κρασί, ούζο, ρακι κλπ.)
- Μπουκάλι, τό :** Τό κοινόν μπουκάλι, διά τήν τοποθέτησιν ύγρών.

Εἰκὼν 4

Εικών 5

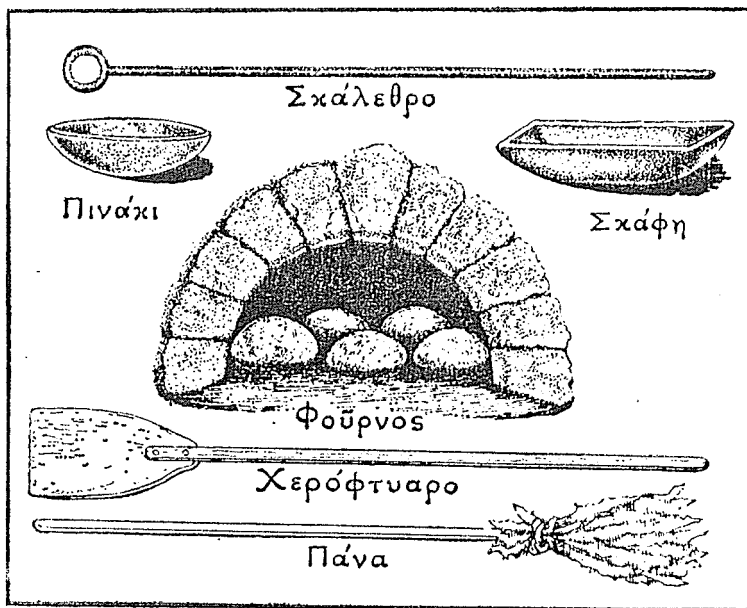
Καζαναριό, τό : Μικρόν παραλληλεπίπεδον κτίσμα (μικρό δωμάτιο) εύρισκόμενον εις διάφορα κτήματα. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀπεθηκεύετο τὸ κρασί καὶ ἐγένετο καὶ ἡ ἀπόσταξις πρὸς παρασκευὴν κουκουζίνας (ρακί). Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπῆρχον: Ἡ **παριστία** (τζάκι) ἐπὶ τῆς ὁποίας εύρίσκετο τοποθετημένον τὸ καζάνι (λέβης). Τὸ ἄνω μέρος τοῦ λέβητος, ὁ ἀετός, κατέληγεν εἰς σωλῆνα, ὁ ὁποῖος διήρχετο διὰ μικρᾶς δεξαμενῆς περιεχούσης ψυχρὸν ὕδωρ (μπερβερίτσα) διὰ νὰ ψύχωνται οἱ ἀτμοὶ καὶ νὰ ὑδροποιῶνται. Τὸ ἀπόσταγμα συνεκεντροῦτο εἰς τὸ **λαγῆνι** (μικρόν πήλινον δοχεῖον). Ἡ ἀποθήκεις τῆς κουκουζίνας καὶ τοῦ κρασιοῦ ἐγένετο εἰς τὰ ἀγγεῖα (μεγάλα πήλινα δοχεῖα). Εἰς τοὺς τοίχους τοῦ καζαναριοῦ ὑπῆρχον μικραὶ ὅσαι στρογγύλαι ἢ τετράγωνοι, αἱ λεγόμεναι **θυρίες**. Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ καζαναριοῦ εύρίσκετο καὶ ἡ **στέρνα**, δεξαμενὴ διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Τὸ ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους μέρος τοῦ στομίου τῆς στέρνας ἢ βιστέρνας ἐλέγετο **χάντρο** ἢ **τράχηλος**.

Ἐπεξηγήσεις εἰκόνος 6

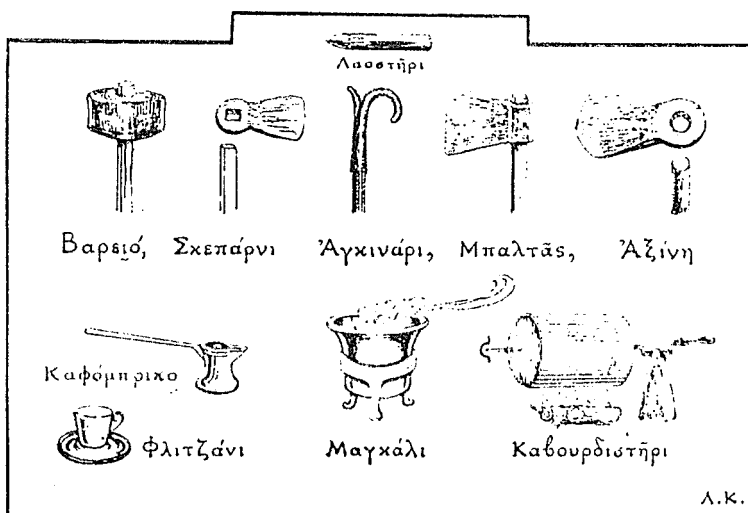
Φουρναριό, τό : Ἦτο δωμάτιον τοῦ σπιτιοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε φούρνος καὶ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα σκευῆ διὰ τὴν παρασκευὴν καὶ ἔψησιν τοῦ ἄρτου. Ὁ φούρνος ἦτο πλινθόκτιστος, ἡμισφαιρικοῦ σχήματος. Κατεσκευάζετο ἀπὸ πέτρες πού ἔφερναν κυρίως ἀπὸ τὴν περιοχὴν «Κορακίσια». Τὸ κάτω μέρος του ἐκαλύπτετο μὲ εἰδικὸ κοκκινόχωμα. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐβαζαν ξύλα πού ἀνάβαν καὶ ἐθερμαίνετο ὁ φούρνος. Τὰ ἀναμμένα ξύλα μὲ μίαν μακρὰν σιδηρᾶν ράβδον στρογγύλην εἰς τὸ ἔν ἄκρον τῆς (**σκάλεθρο**) ἐσκορπίζοντο εἰς ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ φούρνου διὰ νὰ θερμαίνεται οὗτος ὁμοιομόρφως. Ἐν συνεχείᾳ ὁ φούρνος ἐσκορπίζετο μὲ ἓν ὕψωμα βρεγμένον καὶ προσδεδεμένον ἐπὶ ξύλου (**πάνα**) καὶ συνεκεντροῦντο τὰ ἀναμμένα κάρβουνα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ φούρνου εἰς μικρὰν ὀπήν, τὴν **ἀλαοθράκην**. Ἔτσι ὁ φούρνος ἦτο ἔτοιμος διὰ νὰ τοποθετηθοῦν ἐντὸς αὐτοῦ τὰ ψωμιά καὶ νὰ ψηθοῦν. Τὸ ζύμμαμα τοῦ ἀλεύρου ἐγένετο ἐντὸς τῆς σκάφης. Αὐτὴ ἦτο κατεσκευασμένη συνήθως ἀπὸ σκαλισμένον κορμὸν δένδρου. Ἀφοῦ ἐγένετο τὸ ζύμμαμα, τὰ ψωμιά ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰ **πινάκια**. Τὰ πινάκια ἦσαν συνήθως ξύλινες λεκάνες ἢ καὶ ἀπὸ ψάθα πλεγμένες, ἐκαλύπτοντο ἐσωτερικῶς ἀπὸ μίαν πετσέταν καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἐτοποθετεῖτο ἡ ζύμη διὰ νὰ **νεῖ** (νὰ ὑποστῇ ζύμωσιν καὶ νὰ φουσκώσῃ). Ἀκολούθως ὁ ἄρτος ἐτοποθετεῖτο ἐπάνω εἰς τὸ **χερόφτυρο** (ξύλινον ἐπίπεδον φτυάρι) καὶ ἐτοποθετεῖτο εἰς τὸν φούρνον πρὸς ἔψησιν. Μὲ τὸ χερόφτυρο ἐπίσης ἐβγαζαν τὸν ἐψημένον ἄρτον ἀπὸ τὸν φούρνον.

Ἐπεξηγήσεις εἰκόνος 7

- Λιουστήρι, τό :** Σιδηρᾶ ράβδος περίπου 25 ἐκ. μὲ τὴν ὁποίαν ἔσπαζαν τὰ ἀμύγδαλα.
Βαρείό, τό : Σιδηροῦν ἐργαλεῖον μὲ ξυλινὴν λαβὴν διὰ τοῦ ὁποίου ἔσπαζαν μεγάλες πέτρες.
Σκεπάρνι, τό : Τὸ κοινὸ σκεπάρνι, μὲ τὸ ὁποῖον ἐκάρφωναν τὶς πρόκες.
Ἄγκινάρι, τό : Ξυλινὴ ράβδος φέρουσα εἰς τὸ ἄκρον τῆς σιδηρᾶν ἀγκύλην διὰ νὰ σύρουν τοὺς ὑψηλοὺς κλάδους τῶν δένδρων καὶ νὰ συλλέγουν τοὺς καρπούς.
Μπαλτάς, ὁ : Τὸ κοινὸ τσεκούρι διὰ τὴν κοπὴν ξύλων.
Ἀξίνη, ἡ : Σκαπτικὸν ἐργαλεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου ἔσκαπτον τοὺς ἀγρούς (τσάπα).
Καφόμπρικο, τό : Σκεῦος τῆς κουζίνας, διὰ τοῦ ὁποίου ἔψηναν καφέ.

Εικών 6
Τò φουρναιό.

Εικών 7

Λ.Κ.

Φλιτζάνι, τό : Τὸ κοινὸ φλιτζάνι τοῦ καφέ.

Μαγκάλι, τό : Μεταλλικὸν σκεῦος, εἰς τὸ ὅποιον ἔβαζαν ἀναμμένα κάρβουνα διὰ νὰ θερμαίνωνται τὸν χειμῶνα.

Καβουρδιστήρι, τό : Σιδηροῦν σκεῦος κυλινδρικόν, στρεφόμενον περὶ ἄξονα, μὲ τὸ ὅποιον καβουρδίζαν τὸν καφέ.

Ἐπεξηγήσεις εἰκόνος 8

Καλύβα, ἡ : Πρόχειρο ἐξοχικὸν δωμάτιον, κατασκευασμένον ἀπὸ ξύλα, ἄχυρα, σπάρτους καὶ ἄλλα. Τὸ κατασκευάζον εἰς τὰ κτήματα καὶ διέμενον ἐκεῖ κατὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν.

Πάτος (σταφυλῶν), ὁ : Ἐνα στρώμα ἀπὸ πτέριδες ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐτοποθετοῦντο τὰ σταφύλια διὰ νὰ ξηραθοῦν.

Ἀπλώτρια (σύκων), ἡ : Ἐνα στρώμα ἀπὸ φύλλα συκιάς ἢ ἄλλα χόρτα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐτοποθέτουσιν τὰ χλωρὰ σύκα διὰ νὰ ξηραθοῦν.

Ἐπεξηγήσεις εἰκόνος 9

Κατήνα, ἡ : Εἶδος κλειδαριῶς εὐρύτατα χρησιμοποιουμένης παλαιότερον διὰ νὰ κλείνουν τὶς πόρτες τῶν ἀγροτικῶν ἀποθηκῶν (σπηλάδια). Ἦτο κατασκευασμένη ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ ξύλον. Τὸ κλειδί εἰσήρχετο ἀπὸ εἰδικὴν ὀπήν καὶ ἦτο διπλοῦν μὲ ἐγκοπὰς. Διὰ καταλλήλων κινήσεων μετεκίνει τὰ ἐντὸς τῆς κατήνας εὕρισκόμενα μικρὰ ξυλαράκια (βαλάνια) καὶ παρέσυρε τὸν μοχλὸν διὰ τοῦ ὁποίου ἦνοιγεν ἢ ἐκλείνει.

Μάνταλος-τῆς πόρτας : Ξυλίνη ἢ σιδηρᾶ δοκός, φέρουσα ἐγκοπὰς, εὕρισκομένη ὀπισθεν τῆς πόρτας τῶν οἰκιῶν, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἐκλείνειν ἢ πόρτα.

Στρα(β)οκλειδί, τό : Σιδηρᾶ ράβδος κεκαμμένη εἰς τὸ ἓν ἄκρον τῆς. Εἰσήρχετο δι' ὀπῆς τῆς πόρτας ἄνωθεν τοῦ μάνταλου, τὸν ὅποιον μετεκίνει εἰσερχομένη ἐντὸς τῶν ἐγκοπῶν τοῦ ἀνοίγοντας καὶ κλείνοντας αὐτόν.

Ἐπεξηγήσεις εἰκόνος 10

Θεμιονιά, ἡ, ἢ κωνάρι, τό : Κατὰ τὸν θερισμόν, ἔδεναν τὰ στάχυα εἰς δεμάτια, μὲ σχοινιά πού ἐφιαχναν ἀπὸ σπάρτους (λύδες) καὶ τὰ ἐτοποθέτουσιν εἰς σωροὺς πού ἐλέγοντο Ουμιωνιές.

Ἄλωνι, τό : Ἐν ἐπίπεδον καὶ στρογγυλὸν τμήμα ἐδάφους καλυμμένον μὲ πλάκες, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο τὸ ἀλώνισμα τῶν δημητριακῶν διὰ ζῶων.

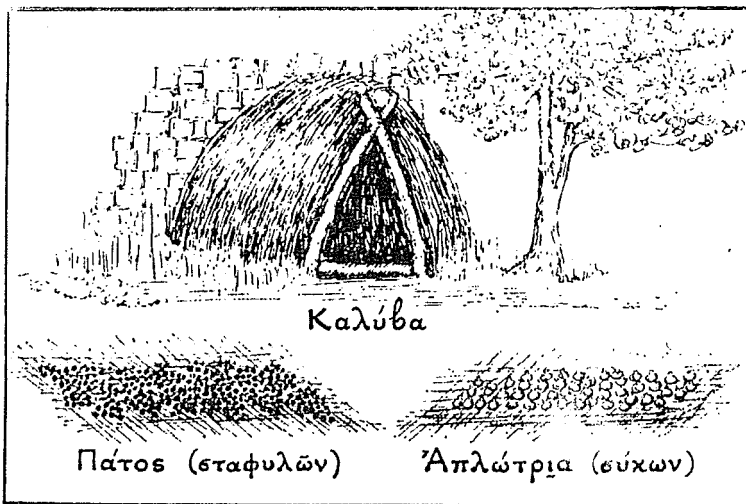
Πράστιγκας, ὁ : Μία σειρά ἀπὸ πέτρες γύρω ἀπὸ τὸ ἀλώνι.

Γιαμπιάκι, τό : Ξυλίνη ράβδος φέρουσα εἰς τὸ ἓν ἄκρον τῆς προεξοχάς, ὡς κτένι, διὰ τῆς ὁποίας ἐξεθέριζαν τὰ ἀλωνισμένα δημητριακά, δηλ. ἐξεχώριζαν τὰ ἄχυρα ἀπὸ τὸν καρπὸν.

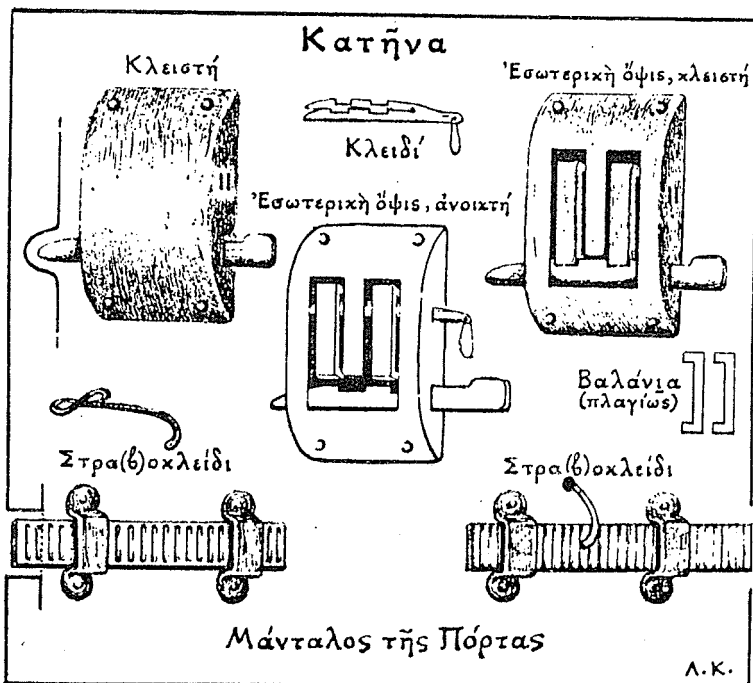
Τριχάλι, τό : Εἶδος τριαινῆς διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεκάτωναν τὰ στάχυα κατὰ τὸ ἀλώνισμα.

Φροκαλιά, ἡ : Σκουπα ἀπὸ θάμνους, διὰ νὰ σκουπίζουσι τὸ ἀλώνι.

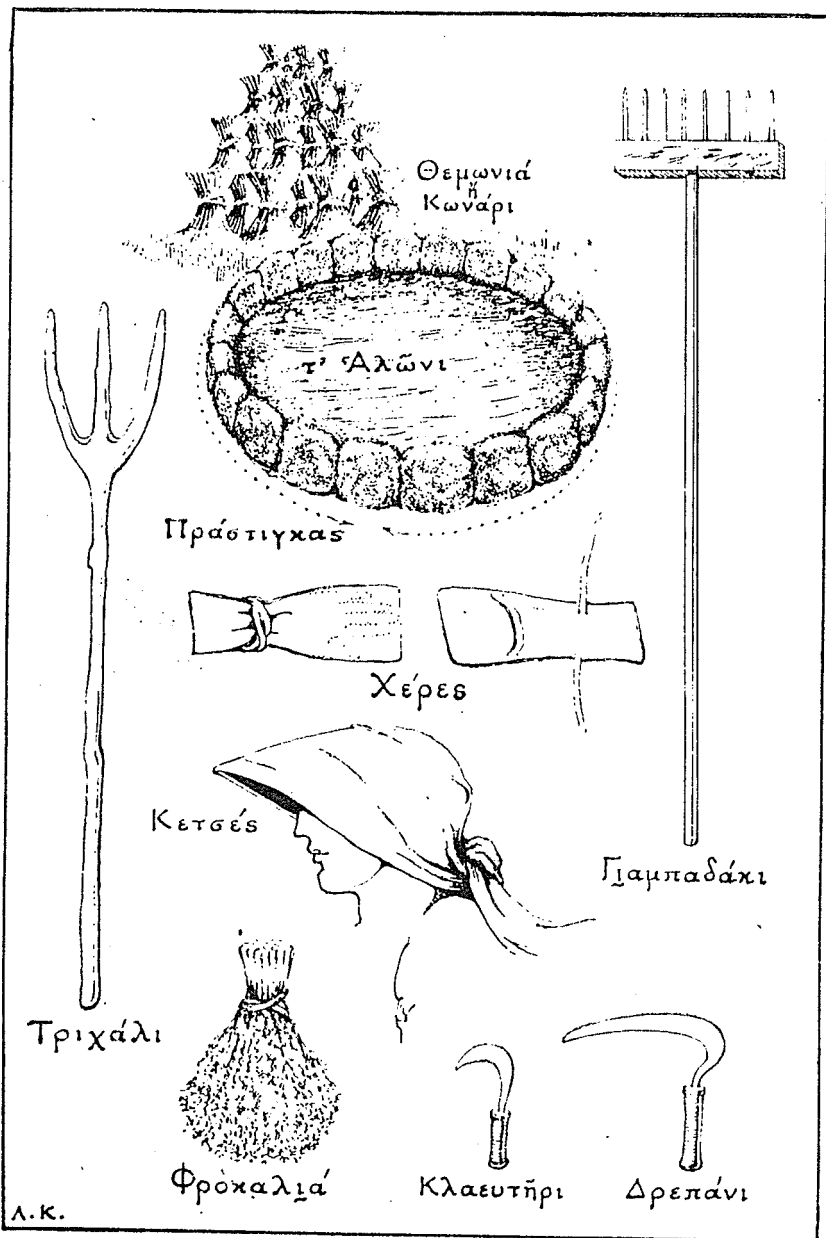
Χέρες, οἱ : Τεμάχια ὑφάσματος, πού προσεδένοντο εἰς τὸν καρπὸν τοῦ χειριοῦ καὶ ἐκάλυπτον τὸ ἄνω μέρος τῆς παλάμης, διὰ νὰ τὴν προστατεύουσι ἀπὸ τὸν ἥλιον κατὰ τὸν θερισμόν.

Εἰκὼν 8

Εἰκὼν 9

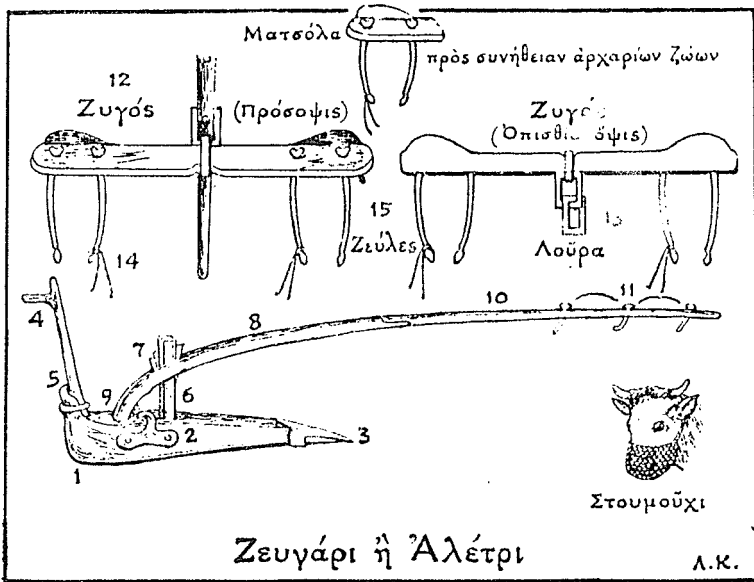

Εικών 10

Κετσές, ό : Τεμάχιον χονδρού ύφάσματος, τριγωνικόν, πού έτοποθετεΐτο επί τής κεφαλής μπροστά από τó μακτήλι (τσεμπέρι) διά νά προστατεύη τó πρόσωπον τών γυναικών από τόν ήλιον κατά τόν θερισμόν και τó άλώνισμα.

Κλαευτήρι, τό : Μικρόν καμπυλωτόν μαχαίριδιον, τó όποϊόν έχρησιμοποιεΐτο εις τó κλάδευμα, τούς έμβολιασμούς τών δένδρων κλπ.

Δριπάνι, τό : Μεγάλο καμπυλωτό μαχαίρι, διά τόν θερισμόν τών δημητριακών.

Εϊκόν 11

Νισύρικο άλέτρι (Πλούχος)
(Τό 'Ηαιόδειον άροτρον)

Έπεξηγήσεις εϊκόνας 11

- 1) Κουντούρι, τό : έλυμα, έλκηθρον, γύης και χαμούλκη, ξύλον τού άρότρου εις τó όποϊόν εφαρμόζεται τó ύνί(ον), άροτρόπους, κν. άλετροπόδι.
- 2) Παρούσα ή Μπαρούτα, ή : ώτάρια ή ώτίδια τού άρότρου, τά πτερά τού άρότρου ρίπτοντα τó χόμα ένθεν και ένθεν τής αύλακος, άναστρεπτήρ.
- 3) Ύνι, τό, (ύνις) : τó ύνιον, τó σίδηρον εις τó άκρον τού άρότρου τó τέμον τήν γήν. 'Η μύτη τού ύνιου = νύμφη.
- 4) Άλετρόχερο και Χερολάφι, τό : έχέτλη, λαβή άρότρου, όchéτρη ή χέρι τ' άλετριού.
- 5) Χερόμπηγμα, τό : άλύη, μέρος τού άρότρου όπου προσαρμόζεται ή έχέτλη.
- 6) Σπάθα, ή : άδρυα ή μάχαιρα, οί στύλοι τού άρότρου, δι' ών ό Ιστοβοεύς άρμόζεται. Λέγεται και σμύλα.
- 7) Παράσπαθα, τά : γόφοι, ήλοι εκ σιδήρου ή εκ ξύλου προς στερέωσιν τού Ιστοβοεύς, σφήνες.

- 8) **Σταβάρι, τό :** Ιστοβόη και ιστοβοεύς ἐν τῷ ἀρότρῳ, καὶ ρυμός, κν. ρούντα, τὸ μακρὸ ξύλον, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποῦ ζεύγουν τὰ βώδια διὰ τὸ ἔργωμα. Λέγεται καὶ γούλη, κλειδί καὶ τιμόνι.
- 9) **Σταβαρότρυπα, ἡ :** σμιλιχῆ, ἡ ἐν τῷ ζυγῷ ὀπή, ἐν τῇ ὁποῖα ὁ ιστοβοεύς ἢ ὁ ρυμός ἦτο ἐμβεβλημένος.
- 10) **Κούδουνας, ὁ :** κορώνη, κν. κορωνίδι, τὸ ἄκρον τοῦ ιστοβοέως τοῦ ἀρότρου, εἰς ὃ ἐνηρμόζετο ἢ προσεδένετο ὁ ζυγός.
- 11) **Ζυ(γ)οκάρφι, τό :** ἔνδρουον, τὸ ξύλον (ἢ μετάλλινος ἥλος) δι' οὗ συνάπτεται ὁ ζυγός μετὰ τὸ ἀρότρον.
- 12) **Ζυ(γ)ός, ὁ :** ζυγός, «τὸ σταυροειδῶς ἐπὶ τοῦ ρυμοῦ κείμενον ξύλον, τὸ προσδενόμενον διὰ τοῦ ζυγοδέσμου πρὸς τὸ τέλος τοῦ ρυμοῦ καὶ ἔχον ζεύγλαις (ἐπιτραχηλίους θέσεις) εἰς ἑκάτερον ἄκρον, δι' οὗ δύο ἵπποι, ἡμίονες ἢ βόες ἔστυρον ἀρότρον». Λέγεται καὶ κύφων, ὅταν τὸ ξύλον τοῦ ζυγοῦ εἶναι κεκυρτωμένον.
- 13) **Χαλκάδες, οἱ καὶ Λοῦρα, τά :** Θαιροδύται, οἱ ἐν τῷ ζυγῷ δακτύλιοι, δι' ὧν οἱ ρυτῆρες ὁ κρῖκος ἢ ὁ δακτύλιος τοῦ ρυμοῦ, ἐν ᾧ ἐφαρμόζονται τὰ ζυγόλουρα ὁ κρῖκος δι' οὗ διέρχονται αἱ ἡνία (χαλινάρια).
- 14) **Ζυ(γ)όλουρα, τά :** μέσαβον ἢ μεσάβοιον, τὸ λαρὶ δι' οὗ δένεται εἰς τὸν ζυγὸν ὁ ρυμός τοῦ ἀρότρου, ζυγόδεσμος.
- 15) **Ζεῦλες, αἱ :** ἀντὶ ζεύγλαις, τὸ καμπύλον μέρος τοῦ ζυγοῦ, εἰς ὃ ἐμβαίνει ὁ τράχηλος τοῦ ζυγοῦ ὥστε ὁ ζυγός εἶχε δύο ζεύγλας.

ΠΡΟΒΟΛΗ ΕΘΙΜΩΝ

Ο ραδιοφωνικός σταθμός Ρόδου με γράμμα του από 18 Ὀκτωβρίου 1971 ἐζήτησε συνεργασίαν ἐπὶ Θεμάτων Δωδεκανησιακοῦ ἐνδιαφέροντος. Εἰς ἀπάντησιν ἀπεστειλάμεν εἰς αὐτὸν τὴν 12 Νοεμβρίου 1971 τοὺς τρεῖς τόμους τῶν ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ, ἐκάλυψε δὲ ἀρκετὰς ἐκπομπὰς μὲ τὸ «Νισύριο Δημοτικὸ Τραγούδι».

Ο ραδιοφωνικός σταθμός ἐπανῆλθε τὴν 17 Νοεμβρίου 1971 καὶ μᾶς ἐζήτησε συνεργασίαν ἐπὶ Θεμάτων Νισυριακοῦ ἐνδιαφέροντος.

Κατόπιν τούτου ἀπεστειλάμεν τὰς κατωτέρω δύο ἐργασίας, αἱ ὁποῖαι καὶ μετεδόθησαν ἀπὸ τὸν σταθμόν.

Η ΚΑΛΑΝΤΗΡΑ

Ὑπὸ ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ

Ζαλισμένος ἀπὸ τὰ πλουσιοπάροχα ἀγαθὰ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ὁ ἄνθρωπος σήμερα, μέσα στὴν παραγμένη ἐποχὴ μας, αἰσθάνεται πλήξη καὶ μοναξιά. Ξέφυγε ἀπὸ τὶς ρίζες τῆς ψυχικῆς του ζωῆς καὶ ζήτησε νὰ βρῆ τὴ χαρὰ μόνο στὴ στυγνὴ λογικὴ, στὸν ὑπολογισμὸ καὶ στὰ ὕλικά ἀγαθὰ.

Ὅσοι κατάφεραν νὰ μείνουν ριζωμένοι στὶς ἀκατάλυτες ἀξίες, πού κρύβουν μέσα τους οἱ παραδόσεις, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς γῆς πού τοὺς γέννησε καὶ τοὺς πότισε μὲ πίστη στὴν ἀξία τῆς ψυχῆς, αὐτοὶ βρίσκουν γαλήνη καὶ προχωροῦν αἰσιόδοξα στὴ ζωὴ. Ἡ Νίσυρος στάθηκε τυχερὴ στὸν τομέα τοῦτο τοῦ ψυχισμοῦ τῶν κατοίκων της, γιατί βρέθηκαν ἄνθρωποι, πού διετήρησαν καὶ προήγαγαν τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμά της, τὶς γιορτὲς καὶ τὶς παραδόσεις της.

Ξεχωριστὸ εἶναι καὶ παραμένει τὸ ἔθιμο τῆς *Καλαντήρας*, πού γίνεται κάθε χρόνο τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου τοῦ Λαζάρου, ὅταν τὰ παιδιά γυρνοῦν στοὺς δρόμους καὶ τραγουδοῦν τὴν *Βηθανία*. Ἡ Λαογραφία ξεχωρίζει τὰ ἔθιμα σὲ νεκρὰ καὶ ζωντανά. Νεκρὸ εἶναι ἓνα ἔθιμο, ὅταν οἱ

ἄνθρωποι διατηροῦν μόνον τὸν τύπο καὶ δὲν γνωρίζουν τὴ σημασία του, ἢ δὲν ἔχουν συνείδηση τῆς γένεσης καὶ τῆς σκοπιμότητάς του. Τὸ κάμνουν γιατί ἔτσι τὸ βρῆκαν ἀπ' τοὺς παλαιότερους.

Ὅμως ἡ *Καλαντήρα* στὴ Νίσυρο εἶναι ἔθιμο ζωντανό, γιατί ἔχει μορφὴ καὶ νόημα. Βέβαια ἔχει πάθει μεταλλαγές. Μὰ ἀκριβῶς αὐτὲς οἱ ἀπλουστεύσεις καὶ οἱ προσθήκες δίνουν τὸ μέτρο τῆς ζωντανίας τοῦ λαοῦ, ποὺ ἱκανοποιεῖ τὶς κοινωνικὲς, ἔθνικες, θρησκευτικὲς καὶ πολιτιστικὲς του ἐπιθυμίες. Ἐπειτα ἡ μεταφορὰ τοῦ ἔθιμου ἀπὸ μιὰ περίσταση σ' ἄλλη εἶναι συνηθισμένο φαινόμενο τῶν ζωντανῶν ἀνθρώπων, ποὺ κινοῦνται σὲ πνευματικὸ καὶ ψυχικὸ χῶρο.

Τὸ ἔθιμο τῆς *Καλαντήρας* ἔχει τὶς ρίζες του σὲ πολὺ παλιὰ χρόνια. Ἡ λέξη εἶναι παρμένη ἀπὸ τὶς *καλένδες* τῆς πρωτοχρονιάς, ποὺ ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πέντε σπουδαιότερες γιορτὲς τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἑορτολογίου. Τὸ ἔθιμο παραλληλίζεται μὲ τὸ *Χελιδόνισμα* τῆς 1ης Μαρτίου ποὺ μεταφέρθηκε στὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου. Στὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὑπῆρχε ἡ γιορτὴ τῆς *Εἰρεσιώνης*. Ἡ Εἰρεσιώνη ἦταν ἓνα κλαδί ἀπὸ ἐλιά ἢ δάφνη, στολισμένο μ' ἄσπρα ἢ κόκκινα μαλλιά τοῦ προβάτου καὶ μὲ διάφορα φρούτα ἀπὸ τὴ φθινοπωρινὴ σοδειά. Αὐτὸ τὸ κλαδί ἦταν σύμβολο τῆς εὐφορίας καὶ τ' ἀφιέρωναν στοὺς θεοὺς, γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὶς εὐχαριστίες τους γιὰ τὴν γονιμότητα τῆς χρονιάς.

Μάλιστα ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει, πῶς τὰ παιδιά κατὰ τὴν περιφορὰ τῆς Εἰρεσιώνης ἔψαλλαν σχετικὰ τραγούδια. Στὰ Δωδεκάνησα, ποὺ εἶχαν κοινὴ μοῖρα στὶς χαρὲς καὶ στὰ βάσανα, βρίσκεται τὸ ἔθιμο μὲ διάφορες μεταλλαγές, ἀλλὰ καὶ μὲ βασικὲς ὁμοιότητες.

Ὁ Ἀθηναῖος μᾶς πληροφορεῖ, πῶς οἱ Ρόδιοι εἶχαν ἓνα εἶδος γιορτῆς, ποὺ πρέπει νὰ ἦταν τὸ *Χελιδόνισμα* τῶν Ροδίων: «Εἶδος δέ τι τοῦ ἀγείρειν (ζητεῦειν) χελιδονίζειν οἱ Ρόδιοι καλοῦσιν, ὃ γίνεται τῷ Βοηδρομιῶντι...» (ἀπὸ 15 Σεπτεμβρίου — 15 Ὀκτωβρίου). Ἐδῶ τὸ *ἀγείρω* ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ συναζῶ, συναθροίζω, συμμαζεύω. Τὰ παιδιά, ποὺ λέγονται *Χελιδονισταί*, γυρνοῦσαν τὰ σπίτια καὶ τραγουδώντας ἔπαιρναν διάφορα φιλοδωρήματα. Ὁ Ἀθηναῖος μᾶς περισώζει τὸ ἄσμα.

*Ἦλθ' ἦλθε χελιδὼν - καλὰς ὥρας ἄγουσα,
καλοὺς ἐνιαυτοὺς - ἐπὶ γαστέρα λευκὰ
ἐπὶ νῶτα μέλαινα.*

Σὲ μεταγενέστερα χρόνια βρίσκομε τὸ ἄσμα μὲ σημαντικὴ μεταλλαγὴ νὰ λέγεται στὰ χωριά τῆς Ρόδου.

*Σὺ καλὴ νοικοκυρὰ — ἔμπα στὸ κελλάρι σου,
φέρ' αὐγὰ περδικωτὰ - κ.λ.π.*

Και ὁ Κλεόβουλος ὁ Ρόδιος στὸ χωριὸ Λίνδο τῆς Ρόδου φαίνεται πὼς ἐχρησιμοποίησε τὸ ἔθιμο γιὰ νὰ συνάξῃ χρήματα, γιὰ κάποιο κοινωνικὸ σκοπὸ.

Θέλοντας νὰ ἐξηγήσωμε τὴ Γιορτὴ τοῦ Λαζάρου στὴ Νίσυρο ἀνατρέξαμε στὶς παλαιότερες μορφές τοῦ ἔθιμου. Χωρὶς τὴ σύντομη τούτῃ ἔρευνα δὲν θάταν δυνατὸ νὰ γίνῃ κατανοητὸ τὸ νόημα τῆς *Καλαντήρας*.

Μέχρι τὸ 1865 οἱ Νισύριοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ κάμνουν τὸ ἔθιμο λέγοντας διάφορα ἀσυνάρτητα τραγούδια μὲ συγκεχυμένη μορφή καὶ νόημα. "Ὅταν ὁμως ἔφτασε στὴ Νίσυρο ὁ ἀπόφοιτος τῆς Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς, ὁ σοφὸς δάσκαλος Ἰωάννης Λογοθέτης, ἄρχισε μιὰ καινούργια διαπαιδαγώγησι τῆς νεολαίας καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Νισύρου πῆραν ξεχωριστὴ θέσι ἀνάμεσα στὴν πνευματικὴ καὶ ὑλικὴ ζωὴ τῶν Νοτίων Σποράδων.

Ὁ πνευματικὸς αὐτὸς ἄνθρωπος μὲ προσοχὴ καὶ σύνεσι συνένωσε στὸ ὀρθὸ μέτρο τὰ κληρονομηθέντα ἔθιμα σύμφωνα μὲ τὶς ἰδιάζουσες ιδιότητες καὶ συνθήκες τοῦ λαοῦ τῆς Νισύρου. Εἶχε συνθέσει ἕνα δικό του ποίημα ἀπὸ τριάντα ἐπτὰ δίστιχα μὲ πετυχημένη ὁμοιοκαταληξία, πού ἐξιστοροῦσε ὅλη τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου. Φέρνει τὸν τίτλο *Εἰς τὴν ἔγερσιν τοῦ Λαζάρου* ἀλλὰ στὴ Νίσυρο εἶναι γνωστὸ μὲ τὴ λέξι *Βηθανία*, γιὰτὶ ἀρχίζει ἔτσι:

*Ἡ Βηθανία σήμερον θαύματι προκηρῦττει
τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἀνάστασιν καὶ ὅλον τὸ πᾶν ἐκπλήττει.
Διαπιστοῖ δ' ὁ ἀναστὰς ἐκ τάφου τεταρταῖος,
ὅτι ὁ Ἄδης ἔπεσε καὶ ἐνεκρώθη τέως.
Λάζαρος ἦν τις ἀσθενῶν ἀπὸ τῆς Βηθανίας,
τῶν Μυροφόρων ἀδελφός, τῆς Μάρθας καὶ Μαρίας...
Τὸν Λάζαρον δὲ ἀσθενῆ αἱ ἀδελφαὶ ἰδοῦσαι,
τὸν φίλον του τὸν Ἰησοῦν ἔστειλαν προσκαλοῦσαι,
λέγουσαι, Ἰδε Κύριε, νῦν ἀσθενεῖ βαρέως
ὁ ἀδελφός μας Λάζαρος, ὃν ἀγαπᾷς ἠδέως.
«Ἄψτ', εἶπεν, ἡ ἀσθένεια πρὸς θάνατον οὐκ ἔστι
ἀλλ' ἵνα δοξασθῇ υἱὸς ὁ τοῦ Θεοῦ ἐπέστη».
Ἠγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν καὶ Μαρίαν
καὶ σὺν αὐταῖς τὸν Λάζαρον ἀπ' ἄκρον εὐσπλαγγίαν.
Τότε δ' ἅμα ἤκουσεν ὅτι αὐτὸς ἠσθένει
εἰς μὲν τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἦν, δύο ἡμέρας μένει,
ἔπειτα πρὸς τοὺς μαθητάς λέγει: «Πορεύαν νέαν
ἔχομεν φίλοι. Ἀγωμεν πάλιν εἰς Ἰουδαίαν».
Πάλιν ἐκεῖ; εἶπον αὐτοί. Ὁ ὄχλος μῖσος πνέει.*

Ἐξήτουν νῦν λιθάσαι σε, Ραββί, οἱ Ἰουδαῖοι.
 Ὡ! ἡ ἡμέρα δώδεκα, ἀπήνησ', ὥρας ἔχει
 καὶ δὲν σκοντάπτει μὲ τὸ φῶς ὅστις ἐν ταύτῃ τρέχει.
 Ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτί, σκοντάπτει,
 ὅτι ὁ λύχνος τοῦ φωτὸς ἐν ταύτῃ δὲν ἀνάπτει,
 ἀλλ' εἰς τοῦ ὕπνου ἔπεσε σᾶς λέγω τὴν ἀγκάλην,
 ὁ φίλος ἡμῶν Λάζαρος, εἶπεν αὐτοῖς καὶ πάλιν.
 Πορεύομαι λοιπὸν αὐτὸν διὰ τὰ ἐξουπήσω.
 Ἀπέθανεν· ἀπέθανε καὶ θὰ τὸν ἀναστήσω.
 Ἀγώμεν, εἶπεν ὁ Θωμᾶς, καὶ φθάνουσι μὲ βίαν
 ὁ Ἰησοῦς κ' οἱ μαθηταὶ εὐθὺς εἰς Βηθανίαν.
 Πλὴν τεταρταῖος ἔκειτο ὁ φίλος εἰς μνημείων.
 Καὶ Ἰουδαῖοι ἦλθον δὲ πολλοὶ μετὰ δακρῶν
 ἵνα παρηγορήσωσι τὴν Μάρθαν καὶ Μαρίαν,
 ὧν τ' ἀδελφοῦ ὁ θάνατος ἔτηκε τὴν καρδίαν.
 Τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἰησοῦ ἡ Μάρθα δὲ μαθοῦσα
 τρέχ' εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ κλαίουσα καὶ θρηνοῦσα.
 Καὶ εἰς αὐτὸν εἶπε λοιπὸν, ἂν σὺ, ὁ Κύριός μου,
 ἦσο ἐδῶ, δὲν ἦθελ' ἀποθάν' ὁ ἀδελφός μου.
 Ἡξεύρω πλὴν ὅτ' ὁ Θεὸς ὅσα καὶ ἂν ζητήσης,
 σοὶ δίδει· ὥστε δύνασαι καὶ τὰ τὸν ἀναστήσης.
 Ἀλλ' ἀναστήσεται εὐθὺς, ὦ Μάρθα, ἀπεκρίθη,
 ὁ ἀδελφός σου Λάζαρος διότι ἐκοιμήθη.
 Κ' ἂν ἀποθάνῃ ζήσεται ὁ εἰς ἐμὲ πιστεῶν
 κ' εἰς τὸν αἰῶνα ἔσεται θανάτου κυριεύων.
 Πιστεύω, λέγει, Κύριε, υἱὸς Θεοῦ ὅτ' εἶσαι.
 Καὶ τρέχει πρὸς τὴν Μαριάμ· πάρεστι καὶ φωνῆσε,
 τῇ λέγει ὁ διδάσκαλος· καὶ φθάν' εὐθὺς κ' ἐκείνη,
 πίπτουσα δ' εἰς τοὺς πόδας του πολλὰ δάκρυα χύνει
 καὶ μὲ λυγμὸς καὶ στεναγμὸς τῷ λέγει. Κύριέ μου,
 εἰ ὡδε ἦς, ὁ ἀδελφός οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου.
 Ὁ Ἰησοῦς δὲ μετ' αὐτῶν ἔρχεται εἰς τὸ μνήμα
 καὶ Ἰουδαίων πᾶμπολλοὶ μὲ σπεῦδον πάντες βῆμα.
 Ἐκ συμπαθείας δὲ πολλῆς στενάξας καὶ δακρῶσας
 τοὺς παρεστῶτας· «Ποῦ ἐστὶν ὁ τάφος» δ' ἐρωτήσας,
 λέγει «τὸν λίθον ἄρετε»· «ἀλλ' ὄζει», λέγει, «πλέον»,
 ἡ Μάρθα, «διότι ἔχομεν νεκρὸν καὶ τεταρταῖον».
 Ὁ λίθος ἤρθη παρευθὺς. Αὐτὸς δὲ ἀτενίσας
 εἰς οὐρανὸν καὶ τὸν Θεὸν τότε εὐχαριστήσας,
 «Λάζαρε, δεῦρο ἔξω νῦν», κράζει μεγαλοφώνως.

*Και ἀναστὰς ὁ Λάζαρος εὐθὺς ἐξῆλλθε μόνος,
 τὴν ὄψιν μὲ σουδάριον χειροποδοδεμένος.
 «Λύσατ' αὐτόν», εἶπ' ὁ Χριστὸς καὶ ἔφυγε λυμένος.
 Ὑπίστευσαν εἰς τὸν Χριστὸν πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων.
 Καὶ τινες ὅμως ἐξ αὐτῶν μύσται τῶν Φαρισαίων
 ἔρχοντ' ἀμέσως πρὸς αὐτοὺς κινούμεν' ἀπὸ φθόνου
 καὶ τοῦ Χριστοῦ τεκταίνουσιν οἱ ἀναιδεῖς τὸν φόνου.
 Ἄλλ' εἰς τὸ πείσμα τῶν κακῶν καὶ πλάνων Φαρισαίων
 τὸν ὑποδέχοντ' αὐριον οἱ παῖδες τῶν Ἑβραίων
 εἰς πῶλον καθεζόμενον μὲ κλάδους καὶ Βατὰ
 ἐνδόξως εἰσερχόμενον ἐν πόλει τῇ ἁγίᾳ.
 Βαῖτοφόρος τῶν σχολῶν κ' ἡ φίλη νεολαία
 μ' ἀγνὰ παρίστατ' ἄσματα εἰς τὰς ὁδοὺς ὠραῖα
 καὶ ὕγιες πρὸς ἅπαντας τὸ Πάσχα εὐχομένη
 ὡς ἀμοιβὴν δῶρον μικρὸν νὰ τῇ δοθῇ προσμένει.*

Τὴν παραμονὴ τῆς ἡμέρας τοῦ Λαζάρου ὅλοι οἱ μαθηταὶ τοῦ σχολείου φροντίζουν νὰ ἔχη ὁ καθένας τους ἀπὸ μιὰ *Βαγιά*, ἓνα κλαδί ἄγριας φοινικιάς, ποὺ τὴν κόβουν ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς ἀγριοφοινικιάς καὶ συναγωνίζονται ποιὸς θάχῃ τὴν πιὸ τρυφερὴ καὶ ἄσπρη *Βαγιά*. Πάνω στὰ μυτερά της φύλλα φτιάχνουν διάφορα σχέδια, σκόλες, καλαθάκια, μικρὰ πλεκτά, σταυροὺς καὶ τῆ στολίζουν μὲ λουλούδια τῆς ἐποχῆς.

Μικροὶ καὶ μεγάλοι ἀνυπομονοῦν πότε νὰ ξημερώσῃ. Τὸ πρῶτ' οἱ δάσκαλοι ὀδηγοῦν τὰ παιδιά στὴν Ἐκκλησίαν καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυση συγκεντρώνεται ὁ μαθητόκοσμος μὲ τὰ βάρια στὰ χέρια στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου.

Οἱ νοικοκυρὲς πηγαίνουν στὰ σπιτία καὶ περιμένουν *νᾶβγουν* στὴ βόρτα τὰ παιδιά νὰ τὰ καμαρώσουν καὶ οἱ ἄντρες σταματοῦν τὶς δουλειές τους γιὰ νὰ χαιρετήσουν τὰ παιδιά τῆς *Καλαντήρας*.

Μιὰ ὁμάδα ἀπὸ τὰ μεγάλα παιδιά τῆς τελευταίας τάξης ἐτοιμάζουν τὴ δική τους ἐξόρμησι. Ἔτσι μέσα στὸ προαύλιο τοῦ σχολείου σχηματίστηκαν δυὸ ὁμάδες.

Οἱ μικρὲς τάξεις ἀποτελοῦν τὸ κύριον σῶμα τῆς πομπῆς καὶ ξεκινοῦν μὲ τάξη, μὲ γραμμές, τραγουδώντας τὴ *Βηθανία* ὅπως τὴν ἔγραψε ὁ Λογοθέτης. Θὰ γυρίσουν ὅλους τοὺς δρόμους, τὶς πλατεῖες καὶ τὰ στενοσόκακα τοῦ νησιοῦ. Ἡ μικρὴ ὁμάδα μὲ τὰ μεγάλα παιδιά ξεκινοῦν ταυτόχρονα μὲ τὴ μεγάλη ὁμάδα τῶν μικρῶν παιδιῶν, ἀλλὰ μὲ ἀντίθετη κατεύθυνση. Καθένα ἀπὸ τὰ παιδιά τῆς μικρῆς ὁμάδας κρατᾷ τὸ δικό του ἀντικείμενον. Ὁ πρῶτος καὶ καλύτερος κρατᾷ τὴν *Καλαντήρα*, ὁ δεῦτερος τὸν δίσκο, ὁ τρίτος τὸν θυμιατό, ὁ τέταρτος τ' αὐγοκάλυθο, ὁ

πέμπτος τὸ κουλουροκάλαθο κι ἀκολουθοῦν οἱ ὑπόλοιποι γιὰ ν' ἀλλά-
ζουν τ' ἀντικείμενα καὶ νὰ ξεκουράζωνται. "Ολοὶ τρέχουν σὰν κυνηγημέ-
νοι. Πρέπει νὰ περάσουν ἀπ' ὄλα τὰ σπίτια χωρὶς νὰ τοὺς ξεφύγη κανένα,
ψάλλοντας τὸ Ἀπολυτίκιον τοῦ Λαζάρου *Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν πρὸ τοῦ
σοῦ πάθους πιστούμενος*. Ἡ δουλειὰ εἶναι μεγάλη καὶ κουραστική. Μεγα-
λύτερη ὅμως εἶναι ἡ χαρὰ καὶ ἡ εὐχαρίστηση. Τὰ πιὸ ὠραῖα στιγμιότυπα
τῆς δραματοποίησης τοῦ ἔθιμου εἶναι ἡ συνάντηση τῶν δύο ομάδων.

Ἐνῶ ἡ μεγάλη ομάδα ψάλλει τὴ *Βηθανία* ἀμέριμνη, ἡ μικρὴ μὲ τὰ
μεγάλα παιδιὰ ξεπετιέται ξαφνικὰ στὴ μέση καὶ τότε τὰ μικρὰ παιδιὰ
τῆς μεγάλης ομάδας σταματοῦν ἀπότομα νὰ τραγουδοῦν τὴ *Βηθανία* κι
ἀρχίζουν δυνατὰ νὰ φωνάζουν:

*Καλαντήρα πέρασε - κι ἔκατсен και λάλησε
καὶ πύργον ἐκονόμισε - κι ὅποιος δὲν μᾶς δὴν ἄγρό-
μέσα ψύλλος καὶ κοριὸς - Βάγια - Βάγια τῶν Βαγιῶν
τρῶμε ψάρι καὶ κωβιὸ-κι ὡς τὴν ἄλλη γεργιακὴ-
τρῶμε κόκκινον ἀγρό.*

Τὸ ἔθιμο τῆς Καλαντήρας πῆρε τὴν ὀνομασία του ἀπὸ τὸ σκεῦος ποῦ
ὀνομάζεται *Καλαντήρα*. Εἶναι μιὰ ξύλινη τετράγωνη βάση μὲ μιὰ προεξοχὴ
γιὰ χειρολαβή. Δυὸ εὐλύγιστα ξύλινα τόξα προσαρμοσμένα σταυρωτὰ ἔτσι
ποῦ ν' ἀποτελοῦν θόλο. Στὸ σημεῖο ἐπαφῆς τῶν δύο τόξων, στὸ πάνω μέρος
ὑπάρχει ἓνα ξύλινο ὁμοίωμα πτηνοῦ, ποῦ στὰ φτερά του κρέμονται μικρὰ
κουδουνάκια. Στὴ βάση τοῦ πτηνοῦ βρίσκεται ἓνα στρογγυλό, λεπτὸ
ξύλο κάθετο πρὸς τὴ βάση τῆς Καλαντήρας. Τὸ ξύλο αὐτὸ εἶναι δεμένο
μ' ἓνα σπάγγο, ποῦ τραβώντας τον κάμνει τὸ πτηνὸ νὰ γυρίζει δεξιὰ-
ἀριστερά. Μπροστὰ στὴ βάση τοῦ ἑνὸς τόξου βρίσκεται σκαλιστὸ τὸ
ὁμοίωμα τοῦ Λαζάρου. Τὰ τόξα εἶναι στολισμένα μ' ἀνοιξιάτικα λουλού-
δια, τὸ πτηνὸ εἶναι ἀκάλυπτο καὶ τὸ ὁμοίωμα (ἀνδρίκελλο) τοῦ Λαζάρου
ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω.

Οἱ δυὸ ομάδες ἐπιστρέφουν κατὰ τὶς πρῶτες ἀπογευματινὲς ὥρες
στὸ σχολεῖο. Γίνεται ἡ καταμέτρηση. Τὰ χρήματα τοῦ δίσκου θὰ πᾶνε
στὸ ταμεῖο τοῦ Μοναστηριοῦ τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς. Τὸ Μοναστή-
ρι πλήρωνε τοὺς μισθοὺς τῶν δασκάλων. Σήμερα μαζεύονται λίγα χρή-
ματα ποῦ πηγαίνουν στὴ Μαθητικὴ Κοινότητα, γιὰ τὴν ἐνίσχυση
τῶν φτωχῶν μαθητῶν. Τὰ κολουρία μοιράζονται στὰ παιδιὰ καὶ οἱ δά-
σκαλοι παίρνουν τ' αὐγά.

Τὸ ἔθιμο τῆς Καλαντήρας, ὅπως συμβαίνει μὲ πολλὰ ἔθιμα, διαγρά-
φοντας τὴν βιολογικὴ του πορεία, περιέπεσε στὰ χέρια τῶν παιδιῶν.
Μεταπήδησε στὴν τάξη τοῦ παιχνιδιοῦ, ποῦ δυναμώνει τὸ σῶμα, φωτί-
ζει τὸ νοῦ κι ἐδραιώνει στὴν ψυχὴ τὴν πίστη γιὰ τὰ πατροπαράδο-

τα ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ τόπου, πού εἶναι πηγὴ χαρᾶς κι εὐδαιμονίας μέσα στὴ σκληρὴ ζωὴ τοῦ Νησιώτη. Αὐτὴ ἡ δραματοποίηση τοῦ ἔθιμου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς ἐπὶ μέρους συμβολισμούς του, συντελεῖ στὴν ἄνοδο τοῦ ὕλικου καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ τῆς Νισύρου.

Ὅμως πᾶν' ἀπ' ὅλα ἡ *Καλαντήρα* ἦταν καὶ εἶναι ἡ χαρὰ τῶν παιδιῶν. Ἡ βιωματικὴ του ἀξία εἶναι ἀνυπολόγιστη στὴ μετέπειτα ζωὴ, γιατί ὅσοι ἔζησαν τὴν ἡδύτητα αὐτοῦ τοῦ ἔθιμου ἔχουν μέσα τους ἀνεξίτηλα ἴχνη τῆς ὁμορφιάς του.

Ἀθήνα 21-3-72

B. ΑΡΓΑΤΙΑ

Ὑπὸ ΝΙΚΗΤΑ ΟΔ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ

Τὸν παλαιὸ καλὸ καιρὸ ἡ Νίσυρος εἶχε 5.000 κατοίκους. Οἱ περισσότεροι ἀπησχολοῦντο εἰς τὴν γεωργία, ὀλίγοι εἰς τὴν κτηνοτροφία καὶ ἐλάχιστοι εἰς τὴ ναυτιλία.

Ἡ παραγωγὴ τῆς Νισύρου ἀπετελεῖτο ἀπὸ σιτηρὰ, λάδι, κρασί, σῦκα, ἀμύγδαλα καὶ βελανίδια. Τὰ τέσσερα πρῶτα ἐξυπηρετοῦσαν σχεδὸν τὴν κατανάλωση, τὰ δὲ ἄλλα δύο προωρίζοντο γιὰ ἐξαγωγή.

Κάθε νοικοκύρης εἶχε τὸ *Καζαναριό* του, πού ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸ *ληνό*, γιὰ τὸ πάτημα τῶν σταφυλιῶν, τὴν *κρεφτή*, γιὰ νὰ φυλάχθῃ καὶ ψηθῇ τὸ κρασί, ὁ περίφημος *καφαλιάρης*, καὶ τὸ *καζάνι*, ἀπὸ ὅπου ἔβγαινε τὸ διπλοτραβηγμένο τσίπουρο, ἢ *κουκκουζίνα*.

Ὁ *τρυγητός*, τὸ πάτημα τῶν σταφυλιῶν, ἡ παραγωγὴ τῆς *κουκκουζίνας*, καθὼς καὶ αἱ ἄλλαι ἀγροτικαὶ ἐργασίαι, ὅπως τὸ ἀλώνισμα καὶ ἄλλαι, ἔπαιρναν χρώμα πανηγυριοῦ, μὲ πρῶτη καὶ καλύτερη τὸ θερισμό. Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἂν ποῦμε ὅτι γιὰ τὸ θερισμό, πού ἐγίνετο τὸν Μάιο, ἐγίνετο μιὰ προεργασία πρὶν ἀπὸ δέκα μῆνες. Τὸν Ἰούλιο ἡ νοικοκυρὰ ἐδιάλεγε τὰ σῦκα καὶ τὰ πατοῦσε στὴ στάμνα, ὁ νοικοκύρης ἐπωφελεῖτο τὴ Μεγάλῃ Σαρακοστή, πού ἡ μαρίδα εἶναι ἀρκετὴ, καὶ ἐτοίμαζε τὶς περίφημες *μονάλατες*, σὲ ξεχωριστὸ ἐπίσης *κιούπι* ἐφυλάσσετο καὶ τὸ τυρί. Καὶ ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦντο στὸ θερισμό.

Ἀπὸ τὸν Μάρτιο ἡ νοικοκυρὰ ἐφρόντιζε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὶς ἐργάτριες πού θὰ ἐθέριζαν τὰ χωράφια της. Οἱ ἐργάτριες αὐτὲς μαζί μὲ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους, πού προσεφέροντο νὰ βοηθήσουν, ἀποτελοῦσαν τὶς *Ἀργατιές*.

Οἱ γυναῖκες ἐθέριζαν καὶ γιὰ νὰ μὴ καθυστεροῦν, ἄφηναν τὶς ἀδραχτιές των στὴ γῆ πού τὶς μάζευαν τὰ παιδιά καὶ τὶς μετέφεραν κοντὰ στ' ἀλώνια, στὴ θεμονιά, ὅπου οἱ ἄνδρες ἔδεναν τὰ δεμάτια. Τὸ δέσιμο ἐγίνετο μὲ κλήματα, πού ἐξεχωρίζοντο κατὰ τὸ κλάδεμα τῶν ἀμπελιῶν καὶ ἐκρατοῦντο σὲ δροσερὰ

μέρος, γιά νά εἶναι εὐκολογύριστα. Οἱ ἡμέρες τοῦ θερισμοῦ ἀρχίζαν καί τελείωναν μέ τραγούδια, γέλια καί ἀθῶα πειράγματα, πού συνεχίζοντο καί κατά τήν ἐπιστροφή στό χωριό, μέχρι τὸ Λαγκάδι ἢ τὸν Τρουῦλλο, ἀνάλογα μέ τήν τοποθεσία τοῦ χωραφιοῦ, ὅπου, ἀφοῦ ἐκαλονοκτίζοντο, ἐπῆγαινε ὁ καθένας στό σπίτι του. Τὸ πραγματικὸ ὅμως πανηγύρι γινόταν στό θέρισμα τοῦ τελευταίου χωραφιοῦ, πού σκόπιμα ἀφήνετο τὸ πιὸ κοντινὸ στό χωριό. Ἐνωρίς ὁ νοικοκύρης μέ τὴ γυναῖκα του ἔφευγαν γιά τὸ σπίτι νά ἐτοιμάσουν τὸ τραπέζι πού θὰ παρέθεταν τὸ βράδι στὴν Ἀργατιά. Ὅταν ἐπλησίαζε ἡ ὥρα τῆς ἐπιστροφῆς, ἔπαιρναν τὰ βιολιά καί τὰ λαοῦτα καί περίμεναν στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖ ἡ πομπή, μέ ἐπικεφαλῆς τὸ νοικοκύρη καί τὴν οἰκογένειά του, προχωροῦσε πρὸς τὸ σπίτι. Σὲ ὅλη τὴ διαδρομὴ τὰ ὄργανα ἔπαιζαν καί ἡ Ἀργατιά τραγουδοῦσε ἐπαινετικά τραγούδια. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἐξοχὴ τραγούδι τοῦ θερισμοῦ εἶναι ὁ *Πεῦκος*, πού ἀξίζει νά τὸ ἀναφέρουμε:

*Ἐμπρὸς μας τὸν ἐβάλαμε τὸν πεῦκο μέ τὰ κλώνια
καὶ ὁ Θεὸς κι ἡ Παναγιά νά τοὺς χαρίζη χρόνια.
Ἐμπρὸς εἶναι ὁ πλάτανος, πίσω τὸ κυπαρίσσι,
πὸν φθάνουσι τὰ κλώνια τους σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση.
Ὁ Πεῦκος, τὸ τραγούδι τῆς ἀργατιάς,
στοὺς δρόμους πὸν περνᾶμε ἄς βουίξη,
ἢ πέρδικα ν' ἀκούση τῆς ρεματιάς
κι ἐκεῖνη τὴ φωνὴ σας νά κλουθήση.
Τραγουδήσετε τίς κόρες, τὴ νοικοκυρά,
μῆτε μὲς στ' ἀρχοντικό της ὄλες μέ χαρά.
Φηθῆτε της ὁ Θεὸς νά τὴν πληθαίνει
καὶ νά ναι πάντα ἀγαθομπλησμένη,
ἔλεος μέσ' τὴν ἀδλὴ της νά βρη τὸ ὄρφανό
καὶ ψωμί τὸ πεινασμένο, ροῦχον τὸ γυμνό.
Ἀφ' τὸ πρῶτ' θερίζουμε σὲ τοῦτο τὸ λιβάδι
γιατ' εἶν' ὁ κάμπος του πλατὸς κι ἡ ἀκρία του μεγάλη.
Σήμερα μέσα στό Λακκὶ εἶν' ὄμορφο τ' ἀγέρι,
ὅπου θερίζουν Παναγιῆς καὶ δένουν οἱ Ἀγγέλοι.
Πρῶτην φορὰ ἐθέρισα μέσα στ' ἀρχοντικό σας
κι ἔμεινα ἐκστατικὴ ἀφ' τὸ νοικοκυριό σας.
Ὅμορφο πὸν μοῦ φαίνεται τῆς Ἀργατιάς τ' ἀσκέρι,
σὰν τὸ βασιλικὸ στρατὸ πὸν πάει στό σφερί.
Νοικοκύρη, ποῦχεις τὰ χωράφια
χίλια χρόνια νά μᾶς ζήσης
κι ὡς τὰ βρες ἀφ' τὴ μάνα σου
καὶ σὺ νά τὰ προικίσης.*

Στὸ σπίτι μὲ τὸ πλούσιο τραπέζι καὶ τὶς περιποιήσεις τοῦ νοικοκύρη καὶ τῆς οικογένειάς του, τὸ γλέντι συνεχίζεται μὲ κέφι.

Σήμερα ἡ Νίσυρος ἔχει περίπου 1.200 κατοίκους. Δὲν λειτουργοῦν τὰ Καζαναριά, δὲν ὑπάρχουν τρυγητοί, θερίσματα καὶ ἀλωνίσματα. Ὑπάρχουν ὅμως οἱ ἀναμνήσεις πού πρέπει νὰ περισωθοῦν. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε ἰδρύθηκε ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν, ἡ ὁποία μέσα σὲ ὀκτῶ χρόνια κυκλοφόρησε τρεῖς τόμους Ἀρχείου, τὰ *Νισυριακά*.

Οἱ ἐκδόσεις αὐτὲς ἐπαινέθησαν ἀπὸ τὸν τύπο, τὰ πνευματικὰ ἰδρύματα καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Καὶ τὸ πρῶτο πνευματικὸ ἴδρυμα τῆς Χώρας μας, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τῆς ἀπευμενέσινον κατὰ τὴν πανηγυρικὴ συνεδρίασή της τῆς 30 Δεκεμβρίου 1970.

Ἀξίζει νὰ ἀναφέρωμὲ τὴ σχετικὴ περικοπὴ ἀπὸ τὴν ἐκθεση τοῦ Γεν. Γραμματέως τῆς Ἀκαδημίας κ. Ἰω. Θεοδωρακοπούλου.

Ἀμετὰ γνώμην τῆς Τάξεως τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν καὶ ἀπόφασιν τῆς Ὀλομελείας ἀπονέμεται Ἑπαινος εἰς τὴν Ἑταιρείαν Νισυριακῶν Μελετῶν διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῆς δρᾶσιν.

Ἡ Ἑταιρεία αὕτη ἐξέδωκεν ἕνδεκα τόμους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐρευνᾶται ἡ φύσις, ἡ οἰκονομία, ἡ ἱστορία καὶ ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς φυσικῶς μικροσκοπικῆς, εἰς πνευματικὴν ὅμως προβολὴν μεγάλῃς νήσου τοῦ συμπλέγματος τῆς Δωδεκανήσου».

Ἐφέτος, πού συμπληρῶνεται ἡ πρώτη δεκαετία ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Ἑταιρείας μας, θὰ κυκλοφορήσῃ ὁ τέταρτος τόμος τῶν *Νισυριακῶν*.

Ἐποφελοῦμαι τῆς εὐκαιρίας, σὰν πρόεδρος τῆς πρώτης δεκαετίας, νὰ κάμω ἐκκλήση πρὸς τοὺς Νισυρίους καὶ ἰδιαιτέρα πρὸς τοὺς ἐκπαιδευτικούς μας, ὅπως συγκεντρώσουν τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀπὸ τοὺς γέρους καὶ τὶς γερόντισσες, τὶς μόνες πηγές πού διαθέτομε. Ἡ ὑπηρεσία πού θὰ προσφέρουν ἔχει ὄχι μόνον τοπικὴ ἀλλὰ καὶ ἐθνικὴ σημασία. Ἄς ἔχουν ὑπ' ὄψην τοὺς ὅτι ἡ ἐξαφάνιση τῶν μύθων καὶ τῶν παραδόσεων καταδικάζει τοὺς λαοὺς στὴν ἀπελπισία.

ΝΙΣΥΡΙΚΕΣ ΕΥΧΕΣ

Υπό ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑ Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ

Χαρούμενος παρουσιάσθηκε στο γραφείο παληός καλός φίλος, συνταξιούχος εκπαιδευτικός σήμερα, για να μου ἀναγγείλη τὸν ἀρραβῶνα τῆς τελευταίας του κορούλας.

«'Αμετάνοιωτα, δάσκαλέ μου», ἦτανε ἡ αὐθόρμητη ἀπάντηση στὸ χαρούμενο ἄγγελμα τοῦ φίλου μου.

Ξαφνιάσθηκε ὁ ἄνθρωπος, στάθηκε ἀπότομα. Πῶς τό πες; Ξαναπέστο. «'Αμετάνοιωτα, δάσκαλε μου», τοῦ ξαναλέω, δίδοντας μεγαλύτερη ἔμφαση στὸν τόνο τῆς φωνῆς μου. «Καὶ ποῦ τὸ βρήκες αὐτό»; «Εἶναι μιὰ παληὰ Νισύρικη εὐχή γιὰ τὴν περίπτωση, ποὺ μοῦλθε αὐθόρμητα στὸ νοῦ μέ τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα ποὺ μοῦφερες καὶ σοῦ τὴν λέω μέ τὴν καρδιά μου, ὀλόψυχα. 'Αμετάνοιωτα».

Κάθησε ὁ καλός μου δάσκαλος καὶ παραγγείλαμε καφεδάκι. Εἶχε 40 χρόνια δάσκαλος, περιπλανώμενος ἐκτὸς Καλύμνου, χωρὶς νὰ ἔχη περάσει ἀπὸ τὴ Νίσυρο. Δηλαδὴ «πολλῶν ἀνθρώπων οἶδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω». Σκεπτικός, φιλοσοφώντας, ἐπανελάβε συλλαβιστὰ «ἀ-με-τά-νοι-ω-τα!». Πόση σοφία, πόση πραγματικότητα στὴ λαϊκὴ αὐτὴ εὐχή, τὴ βγαλμένη, ποιός ξέρει ἀπὸ ποιό σοφὸ μυαλό, ζυμωμένη στὴν πράξη, μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων, ἀλλὰ καὶ πόσο κατάλληλη στὴν περίπτωσή. «'Αμετάνοιωτα λοιπόν», ἐπανελάβε, ὑψώνοντας τὸ ποτήρι «εἰς ὑγείαν». Πολύ, παρὰ πολὺ, ἐντυπωσιάσθηκε ὁ καλός μου δάσκαλος. «Στὰ 67 μου χρόνια ἄκουσα μιὰν ὁμορφὴ εὐχή, κάτι ποὺ δὲν εἶχα ἀκούσει στὰ τόσα χρόνια, ἀλωνίζοντας τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ξέρω ἂν τὴν λένε κι ἄλλοῦ τὴν εὐχὴ αὐτὴ, ἀλλὰ ἀγαπητέ μου εἶναι μοναδικὴ σὲ περιεκτικότητα, στοχασμὸ καὶ σοφία».

Τότε θὰ σοῦ πῶ καὶ μιὰ ἄλλη, δάσκαλέ μου, ὑψώνοντας κι ἐγὼ τὸ ποτήρι. Καὶ «καλὴ φωνή». "Ἡξερὰ πῶς ὁ γαμπρός ἦτανε στὴν Αὐστραλία, πῶς τὸ εἰδύλλιο εἶχε πλεχθῆ στὶς τελευταῖες τάξεις τοῦ Γυμνασίου, ὁ νεαρός εἶχε φύγει στὴν Αὐστραλία, ἀπυκατεστάθη καλὰ σὲ 4-5 χρόνια, δὲν ἔπαυσε ποτὲ τὴν ἀλληλογραφία μέ τὴ νεαρά καὶ τώρα ἔγραψε στοὺς γονεῖς του νὰ ζητήσουν ἐπισήμως τὴν κοπέλλα ἀπὸ τοὺς γονεῖς της, νὰ τὰ «ξεσπάσουν», κι ἐκεῖνος ὅλθθη τὸ Πάσχα νὰ γίνουν οἱ γάμοι.

Ἄλλο ξάφνιασμα τοῦ καλοῦ μου δασκάλου μετὰ τὸ ἄκουσμα τῆς εὐχῆς «καλὴ φωνή». Ἄμ' αὐτὸ πάλι ποῦ τὸ βρῆκες; Νισύριο ἐστὶν καὶ αὐτό;

Καὶ βέβαια, τοῦ ἀπαντῶ. Τὸ συνηθίζουσι πολὺ στὴ Νίσυρο. Ἐέρεις ἐκεῖ ἀπὸ τὰ παλαιὰ τὰ χρόνια, τὸ κάθε σπίτι εἶχε καὶ ξενητεμένο, Πόλη, Ρωσία, πρῶτα, Ἀμερική καὶ Αὐστραλία σήμερα. Ὁ παπποῦς μου (ἀπὸ τῆ μητέρα) ἔκαμε 32 ὀλόκληρα χρόνια ταχυδρόμος Νίσυρο-Κωνσταντινούπολη. Μπορεῖς νὰ φαντασθῆς μετὰ πόση λαχτάρα περιμέναν ὅλοι εἰδήσεις ἀπὸ τοὺς δικούς τους, ἓνα νέο, ν' ἀκούσουν μιὰ καλὴ φωνή. Κι ἔτσι ἡ εὐχὴ «καλὴ φωνή» ἀκουγόταν σὲ κάθε περίπτωσι, πρὸ πάντων στὰ πανηγύρια, ἐκεῖ ὅπου καὶ σήμερα ἀκόμα διατηρεῖται τὸ ὠραιότατο ἔθιμο τῶν πρώτων, τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν, ἡ κοινὴ Τράπεζα, φροντίδι καὶ ἐπιμελείᾳ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἑορτάζοντος Ναοῦ, ὅπου ὅλοι οἱ νησιῶτες καὶ παρεπιδημοῦντες ξένοι λαμβάνουσι μέρος σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀγάπης καὶ ἀδελφωσύνης.

—Μὰ κάθε τόπος στὴν Ἑλλάδα ἔχει τοὺς ξενητεμένους του, ἀλλὰ πουθενὰ δὲν ἄκουσα τὴν ὠραία αὐτὴ εὐχὴ «καλὴ φωνή». Πῶς τὰ κατάφερναν οἱ παλαιοὶ σας; παρετήρησε ὁ καλὸς μου δάσκαλος.

Δὲν ξέρω πράγματι καὶ ἐγὼ ἂν οἱ δύο αὐτὲς εὐχὲς συνηθίζονται καὶ σὲ ἄλλα μέρη. Πολὺ πιθανόν, ἄλλωστε δὲν ἔχομε καμιὰ ὄρεξιν νὰ διεκδικήσωμε μονοπώλιο. Αὐτὸ βέβαια δὲν μειώνει καθόλου τὴν ἀξίαν τους. Ἄν οἱ παροίμιες, οἱ εὐχὲς, οἱ κατάρες, ἀποτελοῦν δείγματα τῆς ἐξελιξέως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων, τότε δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μείνῃ ἀδιάφορος μπροστὰ στὸν πλοῦτο τῆς σοφίας καὶ τῆς πρακτικῆς σκέψεως ποὺ περικλείουσι οἱ παραπάνω εὐχὲς, ἀπλὲς σὲ ἔκφραση, βαθεῖες σὲ νόημα καὶ μεγάλες σὲ σημασία.

Ἀποτελοῦν τὸ καταστάλαγμα τῆς πείρας καὶ τῆς γνώσεως τῶν προγόνων μας, ἀγροτῶν, βοσκῶν καὶ ψαράδων στὴ μεγάλη τους πλειονότητα. Ἀποτελοῦν πραγματικοὺς θησαυροὺς ποὺ πρέπει νὰ διαφυλάξωμε μετὰ φροντίδα καὶ ἐπιμέλεια.

Γι' αὐτό, τὸ δύσκολο ἀλλὰ ζηλευτὸ ἔργο τῆς Ἐταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν πρέπει νὰ τύχῃ κάθε ὑποστηρίξεως ἀπὸ κάθε Νισύριο. Ἄς γίνῃ δεκτὸ μετὰ ἀγάπῃ ἀπὸ τὸν καθένα μας καὶ ἄς προσφέρωμε ὅτι ὁ καθένας μας μπορεῖ γιὰ τὴν προκοπὴν του.

Κάλυμνος, Μάρτιος 1971

ΤΑ ΣΥΜΑΪΚΑ

Σύγγραμμα περιοδικόν, τόμ. Α', 1972

Ἡ Ἐπιτροπὴ Συμαϊκῶν ἐκδόσεων, πού προεδρεύεται ἀπὸ τὸν διακεκριμένο ἐκπαιδευτικὸ καὶ ἐπιστήμονα κ. Ἀλέκο Καρανικόλα, μὲ τὴν παραπάνω ἐκδοση ὄχι μόνον ξεπέρασε τὶς προηγούμενες προσφορὲς τῆς στήν ἔρευνα καὶ ἀξιολόγησι τοῦ λαογραφικοῦ πλοῦτου τῆς ἀγαπητῆς Σύμης, ἀλλὰ ἀπέδειξε πὺ μποροῦν νὰ φθάσουν οἱ δυνατότητές τῆς.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχει στὸ ἐνεργητικὸ τῆς τὴν ἐκδοση, μὲ ἐπιμέλεια τοῦ προέδρου τῆς, δύο μελετῶν τοῦ ἀειμνήστου πρωτοπρεσβύτερου Σωτηρίου Α. Καρανικόλα: *Τὰ σεβάσματα τῆς λατρείας τῶν Συμαίων*, τόμος Α' 1962, σελ. 127, καὶ τὸ *Συμαϊκὸν Ὀνοματολόγιον*, 1971, σελ. 68. Καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς μελέτες εἶναι ὑποδειγματικὲς στὸ εἶδος τους, ἄρτιες ἀπὸ κάθε ἄποψη καὶ πρωτότυπες.

Ἡ ἐκδοση τοῦ πρώτου τόμου τῶν Συμαϊκῶν δείχνει πόσο ὅλα αὐτὰ εἶναι προσεγμένα καὶ φέρουν τὴ σφραγίδα τῆς τελειότητος. Χαίρεσαι τὸ ὠραῖο ἔργο τοῦ προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν μελῶν τῆς, πὺ ἄριστα μπορεῖ νὰ σταθῆ σὰν ὑπόδειγμα σὲ παρόμοιες πρωτοβουλίες.

Ἀπὸ τὸν πρόλογο, πὺ τὸν ὑπογράφει ὁ Ἀλέκος Καρανικόλας, σταχυολογοῦμε τὶς ἀκλόουθες ἀλήθειες.

«Τὸ πεδίο ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει εὐρύ, ἀνεξερεύνητο καὶ ἐλεύθερο γιὰ συγκέντρωση καὶ προβολὴ τοῦ ἱστορικοῦ, γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ μας θησαυροῦ. Καὶ ὁ προγονικὸς αὐτὸς θησαυρὸς ἐπιβάλλεται νὰ διασωθῆ ὅσο εἶναι ἀκόμη καιρὸς γιὰ νὰ διατηρηθῆ ἡ ἱστορικὴ μνήμη, παλαιότερη καὶ νεώτερη, καὶ νὰ συντηρηθῆ ἡ παράδοσι μὲ ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ λαϊκοῦ μας βίου». «Δὲν ἀγνοήσαμε καὶ τοὺς νέους, αὐτοὺς πὺ δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐμφανισθῆ στὸ στίβο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐρεύνης. Γιατὶ ξεκινήσαμε μὲ τὴ σκέψη πὺς «Τὰ Συμαϊκά» ἔπρεπε νὰ γίνουιν φυτῶριο γιὰ νέους ἐρευνητὲς καὶ μελετητὲς τῆς τοπικῆς μας ζωῆς, πὺ νὰ διαδεχθοῦν τοὺς παλαιότερους συμπατριῶτες μας στὸ ὠραῖο καὶ εὐγενικὸ ἔργο τῆς πνευματικῆς προσφορᾶς πρὸς τὴ γενέτειρα».

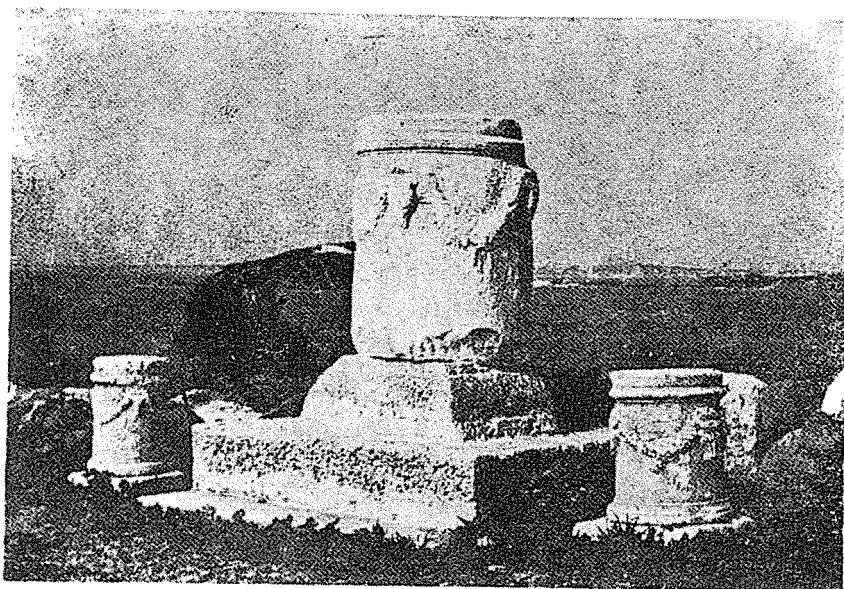
Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐκεῖνο πὺ προέχει σήμερα εἶναι ἡ ἔρευνα καὶ συλλογὴ ὕλικου. Εἶναι ἓνα ἔργο πὺ δὲν πρέπει νὰ ἀναβάλλεται ἢ νὰ καθυστερῆ,

ιδιαιτέρα στὴ σημερινή ἐποχή, πού ἡ ταχύτητα τῶν ἐναλλαγῶν, τῆς εἰσβολῆς νέων τρόπων ἐκφράσεως καὶ ζωῆς ἀπὸ κάθε κατεύθυνση ἔχει ἀλλοιώσει κάθε ἐκδήλωση τοῦ παραδοσιακοῦ μας πολιτισμοῦ. "Ἄς μὴ λησμονοῦν λοιπὸν ἐκεῖνοι πού ὑπηρετοῦν τὴν ιδέαν αὐτὴ ὅτι διεξάγουν ἓνα «ἀγῶνα ταχύτητος» ἐναντίον τῆς παραπάνω εἰσβολῆς. Ἡ Ἐπιτροπὴ Συμαϊκῶν Ἐκδόσεων πιστεύομε μὲ χαρὰ ὅτι εἶναι ἰκανὴ ἀπὸ κάθε πλευρὰ νὰ πληρώσῃ τὸ κενὸ πού μέχρι σήμερα παρουσιάζετο στὸν τομέα τῆς Σύμης. Τὸ νησί αὐτὸ μὲ τὸ ἐνδοξο ἱστορικὸ παρελθόν του, μὲ τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ πού ἀνέπτυξε στὰ χρόνια τῆς δουλείας, ἀποτελεῖ μιὰ ἱερὴ κιβωτὸ παρακαταθήκης μνήμης ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων, ἀνθρωπιᾶς καὶ Ἑλληνικῶν παραδόσεων. Τὸ γεγονός τοῦτο ὑποχρεώνει τὴν Ἐπιτροπὴ νὰ ἐπωμισθῇ τὸ ἐπεῖγον ἔργον τῆς ἔρευνας καὶ τῆς συλλογῆς. Μὲ τὴν ὡς ἄνω ἀπὸ κάθε πλευρὰ ἐπιμελημένη καὶ ἄρτια ἐκδόσή της ἀπέδειξε ὅτι μπορεῖ νὰ τὸ φέρῃ σὲ πλήρη ἐπιτυχία. Οἱ εὐχές μας καὶ ἡ πίστη μας τὴν συνοδεύουν στὸ ἔργο της.

Περιεχόμενα τοῦ τόμου. Π. Σκιαθίτη: «Δημογεροντία καὶ Δημογέροντες ἐν Σύμῃ». Σωτ. Ἀγαπητίδης: «Ὁ πληθυσμὸς τῆς Σύμης». Χρ. Παπαχριστοδούλου: «Τοπωνύμια Σύμης». Ἀλεξ. Καρανικόλα: «Τὸ Πανορμίτειο Γυμνάσιον Σύμης». Ἰω. Χατζηφώτης: «Σύντομη ἐπισκόπηση τῶν συμαϊκῶν μελετῶν». Χρ. Καραλαμπίδου: «Τὸ τελικὸν - ν εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς νήσου Σύμης». Γεωργ. Βεργωτῆ: «Περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀναγνωστηρίου Σύμης Ἡ Αἴγλη». Μιχ. Σαντορινιοῦ: «Ἡ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Σύμης Ὁ Χρυσόστομος». Φανῆς Κωνσταντινίδου: «Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ ἐν Σύμῃ ἀναγνωστηρίου Ἡ Αἴγλη».

Σύμμεικτα τῶν Δημ. Χαβιαρᾶ, Ἀναστ. Καραναστάση, Ἀνας Καρανικόλα - Χριστοφῆ, Μαρίας Μιχαλαριά - Βογιατζῆ καὶ Κωστῆ Ζαχαρίου.

Βιβλιοκρισία: Στ. Μάνεση, Ἰ. Χατζηφώτης, Ἀναστ. Καραναστάση καὶ Γεωρ. Κατσιμπρῆ: «Τὸ χρονικὸν τῆς Ἐπιτροπῆς Συμαϊκῶν Ἐκδόσεων».

ΝΙΣΥΡΟΣ-ΜΑΝΔΡΑΚΙ

Κατά τὴν ἀρχαιολόγον κυρίαν Ἀθηνᾶν Καλογεροπούλου, ἀνωτέρω εἰκονίζεται ὁ ἐσχάτως τοποθετηθεὶς μέγας ἀρχαῖος βωμὸς ἐπὶ ἀρχαίῳ ἐπιμήκοντι λίθῳ, ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἕτερος λίθος. Ὁ βωμὸς φέρει διακόσμησιν βουκρανίων. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ μεγάλου βωμοῦ ἔχουν τοποθετηθῆ, ἐπὶ λιθίνων βάσεων, δύο ἕτεροι βωμοὶ τοῦ αὐτοῦ τύπου μὲ τὸν μέγαν, φέροντες ἐπίσης βουκράνια. Καὶ οἱ τρεῖς βωμοὶ χρονολογοῦνται περὶ τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον.

Ὁ βωμὸς ἀνευρέθη καὶ ἐτοποθετήθη εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἀγ. Γεωργίου Μανδρακίου, μὲ τὴν φροντίδα καὶ τὰς δαπάνας τοῦ κ. Λαζάρου Κοντοβερού.

“ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ,,

- ΚΡΙΣΕΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ
- ΣΥΛΛΟΓΙΚΑ
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

Η ΑΠΗΧΗΣΙΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΩΝ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ

‘Όπως εις τούς Α΄ και Β΄ τόμους, ἐδόθη και εις τὸν Γ΄ τόμον εὐρεῖα δημοσιότης. Ὁ ἡμερήσιος και περιοδικὸς τύπος, πνευματικὰ ἰδρύματα και ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων τῆς Ἑλλάδος και τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐσχολίασαν εὐμενῶς τὸ περιεχόμενον και ἔσπευσαν μὲ ἐπαινετικά γράμματα νὰ μᾶς συγχαροῦν. Παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν μας, ἀδυνατοῦμεν νὰ παραθέσωμεν ὅλα αὐτά, περιοριζόμενοι εἰς ἐλάχιστα.

Ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν ἐπέτυχε μὲ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ 1΄ τόμου νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία ἀπένειμεν εἰς τὴν Ἑταιρείαν ἔπαινον κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίσιν τῆς 30 Δεκεμβρίου 1970.

Μὲ τὰ Νισυριακὰ ἠσχολήθησαν τὸ Βῆμα 24-4-70, ἡ Βραδυνή 25-5-70, ἡ Μακεδονία Θεσσαλονίκης 31-3-70, ἡ Ναυτεμπορικὴ 28-3-70, τὰ Νέα 3-4-70, ἡ Νέα Πολιτεία 27-3-70 και τὰ Ὑδραϊκὰ Νέα τοῦ μηνὸς Μαΐου 1970. Εἰδικώτερον τὰ Σημεριὰ τῆς 28-3-70 ἔγραψαν: «Σημαντικὴ προσφορὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Νισύρου ἀποτελεῖ ἡ ἐκδοσις τοῦ τρίτου τόμου τῶν Νισυριακῶν, ποὺ ἐξέδωσε, πρόσφατα, ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν. Περιλαμβάνει ἱστορικὰς και λαογραφικὰς μελέτας και ἄλλας ἐπιστημονικὰς ἐργασίας ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορικὴν και πολιτιστικὴν πορείαν οὗχι μονάχα τῆς Νισύρου ἀλλὰ εὐρύτερα τοῦ Δωδεκανησιακοῦ συμπλέγματος». Καὶ εἰς τὴν συνέχειαν κατονομάζει τὰς μελέτας. Ἡ ἰδίαν ἔσφημερις εἰς τὸ φύλλον τῆς 15-4-70 ἀναφέρει:

«Ἡ Νισύρος, ἓνα νησόπουλον μὲ 1800 κατοίκους (τὸ 1961, Κύριος οἶδε πόσοι ἀπέμειναν εἰς τὴν δεκαετίαν ποὺ πέρασε). Μὰ τί ζωντάνια πνευματικὴ ἔχουν τὰ ξενητεμένα τέκνα του, τί μνήμη γιὰ τὰ μακρινὰ χῶματά του και τί ἀξιοσύνη. Ἐκυκλοφόρησε και τρίτος τόμος τῶν Νισυριακῶν (ἐκδοσις τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν), κάπου 400 καλοτυπωμένες σελίδες μὲ ἱστορικὰς, λαογραφικὰς, γλωσσολογικὰς, ἀρχαιολογικὰς κ.ἄ. μελέτας γιὰ τὸ κατάφυτο νησί τῶν Νοτίων Σποράδων, τὸν βράχο τοῦ μυθικοῦ Πολυβότη. Καὶ εἶναι νὰ ἀπορῆ κανεὶς: Μιὰ χούφτα ἄνθρωποι ποὺ προσφέρουν ἓνα ἔργο ἐπιβλητικὸ μὲ ἐπιστημονικὴ ὑποδομὴν και συγκινητικὴν ἐλληνικότητα (ἔργο πνευματικοῦ μύχθου ἀνήσυχων ἀνθρώπων). Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὰ ἀνώτατα

πνευματικά μας ιδρύματα με την απολιθωμένη τους δημιουργική ζωή. Το Λεξικό της 'Ακαδημίας, πού άρχισε πριν από σαράντα, 'Οαρθῶ, χρόνια, δὲν ἔφτασε ἀκόμη στὸ γράμμα Δέλτα.

Ὁ τρίτος τόμος τῶν *Νισυριακῶν* ξεπερνάει τὰ τοπικά πλαίσια τῆς γενετήρας. Τὸ καινούργιο ἀνέκδοτο ἱστορικό ὕλικό ἀποτελεῖ προσφορά πολύτιμη γιὰ τὴν ἱστορική ἐρευνα καὶ βοήθημα ἐθνογνωσίας.

Ὁ καθηγητὴς Ε. Πρωτοψάλτης δημοσιεύει ἀνέκδοτα νισυριακὰ ἔγγραφα τοῦ Εἰκοσιένα καὶ ὁ Κώστας Σακελλαρίδης τὰ ἐθωμανικά φερμάνια τῶν προνομίων τῶν Νοτίων Σποράδων».

Τὸ περιοδικὸν *Ἑλληνικά θέματα* εἰς τὸ τεῦχος τοῦ Μαΐου 1970, ἀσχολούμενον ἐκτενῶς μετὰ τὰς ἐκδόσεις μας, γράφει: «Κινεῖ ἀληθινὰ τὸ θαυμασμό ἓνα νησί νὰ διαθέτει μιὰ Ἑταιρεία, πού ὄχι μόνο νὰ νοιάζεται γι' αὐτὸ καὶ νὰ τὸ μελετᾷ ἀπὸ ἱστορική καὶ λαογραφική σκοπιά, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑταιρεία αὐτὴ νὰ διαθέτει τόσοις καὶ τόσοις ἱκανοὺς μελετητές, ὥστε νὰ παρουσιάζει ἔργα πού καὶ ἄλλοι τόποι θὰ ζήλευαν. Πρόκειται γιὰ τὴν «Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν».

Τρεῖς ὁλόκληροι μεγάλοι καὶ πολυσέλιδοι τόμοι εἶναι τὰ «Νισυριακὰ» πού ἔχει ὡς τώρα ἐκδώσει. Κάπου 250 σελίδες ὁ πρῶτος τόμος. Μὲ κείμενα τοῦ Ν. Μαυρῆ, τοῦ Α. Καραναστάση, τοῦ Π. Καλογήρου, τοῦ Μ. Λογοθέτη, τοῦ Γ. Κουμέντου, τοῦ Α. Ἀντάπαση καὶ τοῦ Α. Κοντοβεροῦ. Σύλλογοι, πνευματικά ιδρύματα, φιλόλογοι καὶ φιλαναγνώστες ἔχουν ἐκτιμήσει τὸ ὄρατο καὶ ἐνδιαφέρον περιεχόμενον καὶ ἔχουν ἀφιερῶσει τιμητικές κρίσεις. Ἡ συμπαράσταση αὐτὴ ἐπιτρέπει καὶ τὴ συνέχιση τοῦ ἔργου. Ὁ δεῦτερος τόμος κυκλοφορεῖ μετὰ 35⁰ μεγάλες σελίδες, ὑπὸ τὴν γενική ἐποπτεία τοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν Νικήτα Σακελλαρίδη, μετὰ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Παύλου Σακελλαρίδη. Ὁ τόμος αὐτός, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, περιέχει δύο ἐξαιρετικές μελέτες. Ἡ πρώτη, τοῦ Κώστα Σακελλαρίδη, εἶναι μιὰ συγκεντρωτικὴ παρουσίαση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Νισύρου.

Ὁ συγγραφέας προτάσσει μιὰ ἀναλυτικὴ εἰσαγωγὴ πού ἐπισημαίνει τὴ γενικὴ προσφορά τῆς Δωδεκανήσου, καὶ εἰδικώτερα τῆς Νισύρου, στὴ δημοτικὴ μας ποίηση. Τὰ τραγούδια τῆς Καρπάθου καὶ τῆς Ρόδου εἶχαν τὴν καλὴ τύχη νὰ διασωθοῦν ἀπὸ τὸν Μιχ. Μιχαηλίδη - Νουάρο, τὸν Γερ. Δρακίδη, τὸν Π. Γνευτό, τὸν Α. Βρόντη κ. ἄ.

Τῆς Νισύρου δημοτικὰ τραγούδια πρωτοπαρουσίασαν ὁ Γ. Παπαδόπουλος, ὁ Α. Διαμαντάρας, ὁ Μητροπολίτης Ἐμμανουήλ, ὁ Μ. Παπαμανώλης, ὁ Α. Κοντοβερός, ὁ Ν. Χατζηδημητρίου, ὁ Σ. Μπῶ Μπροβύ, ὁ Γ. Καζαβῆς, ὁ Μ. Παρθενιάδης, ὁ Ἰω. Λογοθέτης καὶ ἄλλοι. Πολλοὶ ἡμῶς ἀπ' αὐτοὺς ἔκαμαν διορθώσεις καὶ προσθήκες, πού ἀλλοίωσαν τὸ Νισυριακὸ ἰδίωμα. Ὁ Κ. Σακελλαρίδης τὰ παρουσιάζει τώρα συγκεντρωμένα καὶ αὐτούσια, ὅπως τραγουδιῶνται στὸ νησί, καταταγμένα σὲ κατηγορίες. Εἶναι τραγούδια Ἄκρι-

τικά με τις παραλλαγές τους, Παραλογές, Θρησκευτικά, Κάλαντα, Νανουρίσματα, Καλημερίσματα, Τραγούδια του Γάμου, τῆς Ἀγάπης, τῆς Ἀργατιᾶς, Μοιρολόγια, Δίστιχα. "Όλα ἔχουν τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴ χάρη τους, τὴν πνοὴ καὶ τὸ αἶσθημα, τὸν ἀδρὸ ποιητικὸ λόγο, καθὼς ἀναβλύζουν πηγαῖα ἀπὸ τῆ λαϊκῆ ψυχῆ. Σ' ἕλα σημειώνει ὁ Κ. Σακελλαρίδης τὴν προσέλευση καὶ κάμνει χρήσιμες παρατηρήσεις. Πρόκειται γιὰ μιὰ σημαντικὴ φιλολογικὴ ἐργασία καὶ προσφορά στὴ λαογραφία μας.

Ἡ δευτέρη σημαντικὴ ἐργασία εἶναι ἡ «Νισυριακὴ Βιβλιογραφία» τοῦ Ν. Γ. Μαυρῆ. Εἶναι κι αὐτὴ συστηματικὴ, ἐμπεριστατωμένη μελέτη καὶ πολυτιμὴ προσφορά στὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ὁ τόμος περιέχει ἐπίσης κείμενα τοῦ Ε.Γ. Πρωτοψάλτη, τοῦ Α. Κοντοβεροῦ, τοῦ Στ. Μάνεση, τοῦ Μ. Κατσιματίδη, τοῦ Α. Καραναστάση, τοῦ Γ. Ν. Καζαβῆ, τῆς Εὐρῆς Βαρίκα - Μοσκόβη κ.ἄ.

Ὁ τρίτος τόμος, μὲ 386 σελίδες, συνεχίζει τὴν παράδοση τῆς Ἑταιρείας καὶ προσφέρει πλούσιο ὕλικό.

Ὁ καθηγητῆς τοῦ Ε.Μ. Πολυτεχνείου Σ. Ι. Ἀγαπητίδης γράφει γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Δωδεκανήσου. Ὁ καθηγητῆς τῆς Πολιτικῆς Ἱστορίας Ε.Γ. Πρωτοψάλτης παρουσιάζει ἀνέκδοτα Νισυριακὰ ἔγγραφα ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Εἰκοσιένα. Ὁ Βασ. Γ. Παπακώστας δίνει τὴν ἱστορία τῆς Νισύρου ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὡς τὴν Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία. Ὁ Κώστας Σακελλαρίδης ἀναφέρει τὰ προνόμια τῶν νοτίων Σποράδων ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ὁ Χ.Ι. Παπαχριστοδούλου γιὰ τὸ τοπωνυμικὸ Νισύρου. Ἄλλα κείμενα εἶναι τοῦ Α. Κοντοβεροῦ, τοῦ Γ. Παρθενιάδη, τοῦ Ν. Ι. Κουμέντου, τοῦ Κ. Νικολῆ, τοῦ Χ. Πατρίκη, τοῦ Γ. Καλογήρου κ.ἄ. "Όλα αὐτὰ μὴ νομίση κανεὶς ὅτι ἔχουν περιορισμένη σημασία. Κάτω ἀπὸ τὴν τοπικὴ ἐπιφάνεια βρῖσκονται μεγάλες καὶ συστηματικὲς μελέτες ποὺ ἀποτελοῦν θετικὴ συμβολὴ στὴν καθόλου ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ λαογραφία, μὲ γενικώτερο ἐνδιαφέρον.

Καὶ μιὰ ποὺ μιλοῦμε γιὰ τὴ Νίσυρο θὰ ἦταν παράλειψη νὰ μὴ θυμίσωμε μιὰ παλιότερη ἔκδοση τῆς Ἑταιρείας, ποὺ διατηρεῖ ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον τῆς.

Πρόκειται γιὰ τὴν αὐτοτελεῖ μελέτη τοῦ Μιλτιάδη Λογοθέτη, «Τουρισμὸς καὶ αἰκονομία τῆς νήσου Νισύρου». Εἶναι κι αὐτὴ μιὰ συστηματικὴ καὶ χρήσιμη ἐργασία, ποὺ ἐκπηγάζει ἐπίσης ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς ἀγάπης γιὰ τὴ Νίσυρο καὶ τείνει στὴν ἀξιοποίηση τοῦ ὠραίου νησιοῦ.

Ἐκεῖνο ποὺ κάμνει ἐντύπωση ἀπὸ ἕλη αὐτὴ τὴν «ἱστορία» καὶ προκαλεῖ σχεδὸν κατάπληξη εἶναι ἡ ἀγάπη, ποὺ νοιώθουν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ γιὰ τὸν τόπο ποὺ τοὺς γέννησε, ἡ θέρμη ψυχῆς, μὲ τὴν ὁποία τὸν ἀγκαλιάζουν, τὸ πνεῦμα ποὺ τοῦ προσφέρουν. Αὐτὸ μαρτυροῦν τὰ ἔργα τους. Εἶναι νὰ τοὺς συγχαίρει καθένας καὶ νὰ εὐχεται νὰ βροῦν μιμητὲς καὶ σ' ἄλλες περιοχάς».

Ὁ δωδεκανησιακὸς τύπος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀδιαφορήσῃ. Ἡ Ροδιακὴ Ρόδου ἀσχολεῖται εἰς τὰ φύλλα τῆς 29-3-70 καὶ 15-4-70 καὶ γράφει. «Ἡ Ἑ-

ταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν Ἀθηνῶν μᾶς ἔχει συνηθίσει εἰς ἐκδόσεις πολὺ ἐπιμελημένες καὶ γραμμένες μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ στοργή γιὰ τὸ ὑμῶν ὄνομα γραφικῶς νησι τοῦ δωδεκανησιακοῦ συμπλέγματος. Ἔτσι καὶ ὁ τρίτος τόμος ποὺ μόλις ἐλάβαμε διακρίνεται γιὰ τὴν ἐπιμέλεια ποὺ εἶναι γραμμένος καὶ πλημμυρίζει ἀγάπη γιὰ τὴ Νίσυρο.

Ὁφείλεται δημόσιος ἔπαινος εἰς τοὺς πρωτοστατήσαντας γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ τόμου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ λίαν γνωστοὶ καὶ ἀγαπητοὶ εἰς τὸ ροδιακὸν κοινὸν Βασ. Παπακώστας - πρῶην Νομάρχης Δωδεκανήσου - καὶ Νικήτας Σακελλαρίδης - πρῶην διευθυντῆς τῆς Καπνοβιομηχανίας Ρόδου.

Ἄλλ' ὁ ἔπαινος ἀνήκει εἰς τοὺς διοικούντας τὴν Ἑταιρείαν καὶ τὰ μέλη αὐτῆς, ποὺ μὲ τόση ἀγάπη γιὰ τὸ νησι ἀποκαλύπτουν στὸ εὐρὺ κοινὸ καὶ διαφυλάττουν τοὺς ἱστορικοὺς καὶ λαογραφικοὺς θησαυρούς».

Εἰς τὴν ἰδίαν ἐφημερίδα καὶ εἰς τὸ φύλλο τῆς 14-5-70 ἡ Δωδεκανησιακὴ Ἐπιτροπὴ Βαρίκα - Μοσχόβη σχολιάζει: «Μὲ περισσὴ χαρὰ, ὁ κόσμος ὁ πνευματικὸς τῆς χώρας μας καὶ ἰδιαιτέρως οἱ Δωδεκανήσιοι εἶδαμε τὸν νεοεκδοθέντα τρίτον τόμον τῶν «Νισυριακῶν», γιὰ τὴν ἡ ἐκδόσὴ του εἶναι ὄχι μόνον θαῦμα ἐκδοτικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ πολυτιμότερη προσφορὰ γιὰ τὴ Δωδεκανήσο.

Θαυμάζει ἀλήθεια κανένας καὶ χαίρεται τὴ θέρμη τῆς ψυχῆς τῶν διοικούντων τὴν Ἑταιρείαν Νισυριακῶν Μελετῶν, τῶν ἀκαταπονήτων αὐτῶν σκαπανέων τοῦ ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ χώρου τῆς Νισύρου. Εἶναι ἡ ἀσβηστη μνήμη τῆς γενέτειρας γῆς, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ σωπάσῃ. Τὰ δημοσιεύματα τοῦ τύπου τῶν Νισυριακῶν μᾶς εἶναι χρησιμώτατα, γιὰ τὴν χωρὶς αὐτὰ ὁ ἐθνικὸς μας πλοῦτος θὰ ἔμενε ἄγνωστος στὶς μελλούμενες γενεές. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἔπως εἶναι γνωστὸ κανένας πολιτισμὸς καὶ καμμιά τέχνη χωρὶς χαρακτῆρα ἐθνικόν.

Ἄλλὰ πόσος κόπος καὶ μόχθος καὶ ὑλικὲς θυσίαι ἀπαιτοῦνται, γιὰ τοῦ εἶδους αὐτοῦ τίς ἐκδόσεις; Ὅλων αὐτῶν δὲν ἐφείσθη τὸ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ καυχᾶται. Ὁ τρίτος τόμος τῶν Νισυριακῶν εἶναι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἄρτιος. Περιλαμβάνει συνεργασίας ἱστορικῶν, ἐιδικῶν λαογράφων, ἐπιστημόνων, ὥστε ἡ συμβολὴ τους νὰ εἶναι σημαντικὴ στὴ διερεύνηση τῆς ἱστορίας καὶ τῆς λαογραφίας τῆς Νισύρου».

Καὶ ἀφοῦ ἀναφέρῃ τίς μελέτες τοῦ τόμου, καταλήγει: «Τὰ κείμενα αὐτὰ τῶν Νισυριακῶν, παρ' ὅλον τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔχουν, εἶναι σχεδὸν ἄγνωστα στοὺς πολλοὺς. Ὁφείλομε λοιπὸν εὐγνωμοσύνη, οἱ Δωδεκανήσιοι, στὴν Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν, καὶ εὐχόμεστε ὅπως τὸ παράδειγμα τῆς μιμηθεῖν καὶ ἄλλες ἐλληνικὲς περιοχές. Ὅ,τι καὶ ἂν γράψωμε, δὲν εἶναι ἀρκετό, γι' αὐτὸ ποὺ θέλομε νὰ ποῦμε ἢ νὰ τονίσωμε, γιὰ τὴν πολυτιμὴ αὐτὴ προσφορὰ τῶν Νισυριακῶν».

Ἡ Πρόεδρος τῆς Ρόδου εἰς τὸ φύλλον τῆς 29-5-70 γράφει: «Ἡ Ἑ-

ταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν, πού ιδρύθηκε τὸ 1961 ἀπὸ ἐπίλεκτα μέλη τῆς Νισυριακῆς παροικίας τῶν Ἀθηνῶν μὲ σκοπὸ τὴ συλλογὴ καὶ διάσωση τοῦ ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ τῆς Νισύρου, ἐκκλοφώρησε τὶς μέρες αὐτὲς τὸν τρίτο ὄμο τῶν *Νισυριακῶν* μὲ πλούσιο περιεχόμενο σὲ θέματα ἱστορικά καὶ λαογραφικά, γραμμένα μὲ ἐπιμέλεια, εὐσυνειδησία καὶ ἀγάπη γιὰ τὸ νησί ἀπὸ πνευματικούς ἀνθρώπους τῆς Νισύρου καὶ τῶν ἄλλων νησιῶν, πού ζοῦν καὶ δροῦν κατὰ κανόνα ἔξω ἀπὸ τὸν δωδεκανησιακὸ χῶρο, τιμώντας μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ πνευματικὴ προσφορά τους τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τους.

Πρόκειται γιὰ μελετήματα τοῦ Κώστα Σακελλαρίδη, Βασιλείου Παπακώστα, Σωτηρίου Ἀγαπητίδη, Ε. Πρωτοψάλτη, Νικήτα Κουμέντου, Νρ. Παπαχριστοδούλου καὶ Γ. Παρθενιάδη.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς συνεργάτες αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως, τιμὴ ἀνήκει καὶ στὴν Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν, πού κατορθώνει, χάρι στὴν δημιουργικὴ πνοή καὶ παθολογικὴ ἀγάπη αὐτῶν πού τὴν διοικοῦν γιὰ τὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα τους, τὴ Νίσυρο, νὰ ἐξουδετερώνη ὅλες τὶς δυσκολίες πού παρουσιάζουν τέτοιες ἀνιδιοτελεῖς ἐκδόσεις καὶ νὰ προσφέρῃ στὴν περιορισμένη πνευματικὴ παραγωγὴ τῆς Δωδεκανήσου μιὰ ἀξιόλογη πολιτιστικὴ προσφορά, πού θὰ πρέπει, μαζὶ μὲ τὴν ἴδια της ἀναμφισβήτητη ἀξία, νὰ ἀποτελέσῃ μιὰ παρόρμηση γιὰ παρόμοιες ἐκδηλώσεις ἄλλων νησιῶν, πού καὶ πλούσια ἱστορία ἔχουν καὶ οἰκονομικὰ μέσα μεγαλύτερα ἀπὸ τὴ μικρὴ Νίσυρο διαθέτουν. Τέτοιες προσφορὲς ἀποτελοῦν ὄχι μόνον πνευματικὴ τροφή γιὰ στιγμιαῖες τέρψεις, ἀλλὰ κυρίως μέσα πολύτιμα γιὰ νὰ γνωρίσῃ κανεὶς τὴν ἱστορία τοῦ τόπου ὅπου γεννήθηκε, ζῆ καὶ δρᾷ. Γιατὶ λαοὶ πού ἀγνοοῦν τὴν ἱστορία τους δὲν μποροῦν οὔτε τὸ παρὸν εὐκόλα ν' ἀντιμετωπίσουν, οὔτε καὶ τὸ μέλλον τους νὰ προετοιμάσουν. Ἡ ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ προσφορά γιὰ τὴ Νίσυρο τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν πέρα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο ἀξιόλογη: ἀπέδειξε τί μποροῦν νὰ προσφέρουν στὸν πνευματικὸ τομέα τόσο λίγοι ἄνθρωποι, χωρὶς οἰκονομικὰ μέσα, ὅταν ἀγαποῦν τὸν τόπο τους».

Ἡ Φωνὴ τῆς Κάσου, Ἀθήναι, Ἰούνιος 1970, γράφει:

«Ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν», ἡ προεδρευομένη ἀπὸ τὸν φίλον Δωδεκανήσιον λόγιον κ. Νικήτα Σακελλαρίδη, ἐξέδωκε, σὲ ἐντυπωσιακὰ ὀγκῶδες καὶ λίαν καλαίσθητον βιβλίον, τὸν τρίτον τόμον τῶν *Νισυριακῶν*. Τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκδόσεως εἶχεν ὁ καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου κ. Παῦλος Σακελλαρίδης, ἐνῶ τὴν θαυμάσια μακέττα τοῦ ἐξωφύλλου ἐφίλοτέγησε ὁ κ. Δημήτριος Σακελλαρίδης.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἀπὸ ἐκδοτικῆς πλευρᾶς πού ἀποτελεῖ τῶ ὄντι μέγαν ἄθλον τὸ ἔργον αὐτό, διὰ τοὺς ἔχοντας ἔστω καὶ ἀμυδράν ἰδέαν αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου πρωτίστως καὶ κυρίως τὸ ὁμαδικὸν αὐτὸ σύγγραμμα τυγχάνει περισπούδαστον, ἐφ' ὃ καὶ ἀξιοθαύμαστον.

Μέσα στις 386 σελίδες του εύρίσκεται συγκεντρωμένος *ὀλόκληρος* Οησαυρός λαογραφικῆς ὕλης, πού ἀφορᾷ τὴν ὠραία μας Νίσυρον καὶ γενικῶς τὴν Δωδεκάνησον. Εἰς τὸν τόμον αὐτὸν συνεργάζονται μὲ μελέτας των οἱ κ.κ. Μανώλης Πρωτοψάλτης, καθηγητῆς τῆς Παντείου: «*Ἀνέκδοτα Νισυριακὰ Ἐγγραφα τῶν Χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως 1821*», ὁ πρόην Νομάρχης Δωδεκανήσου Β. Παπακώστας: «*Ἱστορία τῆς Νισύρου μέχρι τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας*», ὁ καθηγητῆς τοῦ Πολυτεχνείου Σωτ. Γ. Ἀγαπητῆδης: «*Ὁ πληθυσμὸς τῆς Δωδεκανήσου*», ὁ Κ. Σακελλαρίδης: «*Ἱστορία τῶν προνομίων τῶν Νοτίων Σποράδων*», ὁ πρόην Γυμνασιάρχης τοῦ Βενετοκλείου Ρόδου Χ. Γ. Παπαχριστοδούλου: «*Τοπωνυμικὸ Νισύρου*», ὁ ἱατρὸς Γεώργ. Ἐμμ. Παρθενιάδης: «*Ἡ Κῶς, ἡ Πατρίς τῆς Ἱατρικῆς, ὁ Ἱπποκράτης ὁ Κῶσις ὁ πατὴρ τῆς Ἱατρικῆς*», καὶ ὁ δημοδιδάσκαλος Νικήτας Κουμέντος μὲ τὴν ἡθογραφίαν «*Ἡ Κατερίνα τοῦ Κούλελη*» κ.ἄ.

Τὸ ἔργον πού ἐπιτελεῖ ἡ «*Ἐταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν*» εἶναι ὄντως ἐξόχως πατριωτικὸν καὶ ὠφελιμιστικώτατον».

Μὲ τὴν ἀπονομὴν ἐπαίνου ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν ἀσχολεῖται ὁ κ. Ἰω. Μοσχούλης εἰς τὴν *Καρπαθιακὴν Ἠχώ* τοῦ Ἰανουαρίου 1971 καὶ γράφει: «*Εἰς πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀπένευμεν ἔπαινον εἰς τὴν Ἐταιρείαν Νισυριακῶν Μελετῶν διὰ τοὺς ἐκδοθέντας περ' αὐτῆς τόμους ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ περιεχομένου. Ἡ ἀπονειμηθεῖσα τιμὴ ἀπὸ τὸ Ἀνώτατον Πνευματικὸν Ἰδρυμα τῆς χώρας δὲν εἶναι μόνον τιμητικὴ διὰ τὴν Ἐταιρείαν καὶ τὴν Νίσυρον ἀλλὰ καὶ δι' ὀλόκληρον τὴν Δωδεκάνησον. Ἡ ἀξία καὶ ἡ γενικωτέρα ἱστορικὴ προσφορὰ τοῦ ὡς ἄνω βραβευθέντος ἔργου εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε κάθε ἔξαρσις καὶ κριτικὴ ἐπ' αὐτοῦ θὰ ἦτο πράγματι μικρά.*»

Ἡ *Δωδεκάνησος Νέας Ὑόρκης*, εἰς τὸ φύλλον Ἰουνίου - Ἰουλίου 1971, δημοσιεύει τὸ χρονικὸν τῆς Ἐταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν καὶ προσθέτει: «*Ἡ ἀθόρυβος ἀλλ' ἐπίμονος μακρὰ καὶ συστηματικὴ ἐργασία τῆς Ἐταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν τόμων Νισυριακὰ εἶναι ἀξία θαυμασμοῦ καὶ μοναδικὴ εἰς πληρότητα ἀπὸ πάσης ἀπόψεως.*»

Καὶ θὰ τελειώσωμεν τὰ σχόλια τοῦ τύπου μὲ ἕσα γράψουν τὰ *Κριτικὰ Φύλλα Μαΐου - Αὐγούστου 1971*:

«*Στὸ χῶρον τῶν δωδεκανησιακῶν φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν σπουδῶν σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ συμβολὴ ἐνὸς ἀξιολόγου περιοδικοῦ, πού μὲ τὸν τίτλον Νισυριακὰ ἐκδίδει ἡ Ἐταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν στὴν Ἀθήνα. Ἡ 18η κυκλοφόρησε μὲ ἐνδιαφέροντα περιεχόμενα ὁ τρίτος τόμος τοῦ 1969, ὅπου: Σ. Γ. Ἀγαπητῆδης: «*Ὁ πληθυσμὸς τῆς Δωδεκανήσου*». Ε.Γ. Πρωτοψάλτης: «*Ἀνέκδοτα νισυριακὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως (1821)*». Βασιλείου Γ. Παπακώστα: «*Ἱστορία τῆς Νισύρου (μέχρι τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας)*». Κ. Σακελλαρίδης: «*Ἡ ἈἹστορία τῶν προνομίων τῶν νοτίων Σποράδων*».*»

Χ.Ι. Παπαχριστοδοπούλου: «Τοπωνυμικό Νισύρου». Α. Κοντοβερού: «Στοχασμός τῆς περασμένης ἐποχῆς τοῦ Παλαιοκάστρου τῆς Νισύρου». Γ.Ε. Παρθενιάδη: «Κῶς, ἡ πατρίς τῆς Ἱατρικῆς». Ν.Ι. Κουμέντου: «Ἡ Κατερίνα τοῦ Κούλελη (ἠθογραφία)» κ.λ.π. Εἶναι μιὰ ἀξιέπαινη προσπάθεια αὐτὴ τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν, ποὺ θὰ εὐχόμεσταν νὰ εὑρίσκει μιμητὰς καὶ στὰ σωματεῖα τῶν ἄλλων νησιῶν μας. Ἀναφέρουμε ἐδῶ τοὺς ἐμψυχωτὰς τοῦ ἔργου. Εἶναι οἱ ἀδελφοὶ Νικίτας Σακελλαρίδης, πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας, καὶ Παῦλος Σακελλαρίδης, καθηγητῆς τοῦ Πολυτεχνείου καὶ ἐπιμελητῆς τῆς ἐκδοσης. Τοὺς ἀνήκει ὁ ἀνεπιφύλακτος ἔπαινός μας».

Ὅπως γράφομεν ἀνωτέρω, σωρεία εἶναι τὰ γράμματα τὰ ὅποια ἐλάβομεν. Ἡ δημοσίευσίς ὄλων δὲν εἶναι δυνατὴ, διὰ τοῦτο θὰ περιορισθῶμεν εἰς περικοπὰς ἀπὸ ἐλάχιστα.

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον: «Ἀσμένως ἐκομισάμεθα τὸ προφρόνως ἀποσταλὲν ἡμῖν ἐκλεκτὸν βιβλίον «Νισυριακὰ τ.Γ'». Ἰδιαιτέρως ἐχάρημεν διεξελθόντες αὐτὸ μετ' ἐνδιαφέροντος καὶ εἴτ' ἀπεθησαυρίσαμεν τὸ ἔξοχον ὑμῶν ἔργον ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Πατριαρχικῇ Βιβλιοθήκῃ. Ὅθεν προαγόμεθα διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν γράμματος, ὅπως ἐκφράσωμεν ὑμῖν θερμὰς εὐχαριστίας, ἐπὶ τῇ οὕτως ἐκδηλωθείσῃ ἀγαθῇ ὑμῶν διαθέσει καὶ τῇ εὐλαβεῖ ἀφιερώσει».

Ἱερὰ Μητρόπολις Ρόδου: «Προαγόμεθα νὰ παρακαλέσωμεν ὑμᾶς θερμῶς ὅπως δεχθῆτε μετὰ τῶν θερμῶν εὐχαριστιῶν Ἡμῶν καὶ τὰ ἐγκάρδια Ἡμῶν συγχαρητήρια, διὰ τὴν ἀξιόλογον ταύτην πνευματικὴν ἐργασίαν, τὴν μαρτυροῦσαν τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἄπειρον ἀγάπην ὑμῶν πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν ὑμῶν Πατρίδα, τὴν λίαν προσφιλῆ Ἡμῖν νῆσον Νίσυρον».

Ἱερὰ Μονὴ Πάτμου: «Τὸ ἔργον Σας καλύπτει ἓνα κενὸν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Νισύρου καὶ γενικώτερον τῆς Δωδεκανήσου, ἀπὸ πλευρᾶς ἰδίως ἀγνώστων μέχρι τοῦδε ἐθνικῶν ἀγώνων, διὰ τὸν Πάτμιον δὲ Π. Νικολαΐδην εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἐκ τῆς ἀφανείας ἀναδύσεώς του».

Ἀἴμος Ἀθηναίων: «Τὴν ἐκδοσὶν τῶν Νισυριακῶν καθιστᾷ ἐπιβλητικὴν ὁ πλοῦτος τῶν διαλαμβανομένων ἱστορικῶν καὶ λαογραφικῶν ἐνδιαφερόντων, ἡ ἀριότης τῆς ἐκδόσεως καὶ ἀνυψοῖ εἰς μοναδικὸν ἐπίτευγμα ἡ σκέψις ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, τῆς ὁποίας ἡ ἀγάπη πρὸς ὅ,τι εἶναι Νισυρικὸν ἐπιτάσσει νὰ διασωθῇ».

Σύνδεσμος Μεγαλοσχιολιτῶν: «Ὁμολογουμένως ταιαῦται ἐκδόσεις ἀποτελοῦν κόσμημα διὰ τὰς βιβλιοθήκας πνευματικῶν σωματείων».

Ὁ Γεν. Ἐπιθεωρητῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως Ἀντ. Κατσοῦρος: «Εὐχαριστῶ καὶ συγχαίρω γιὰ τὰ «Νισυριακὰ», τὸ πολυτιμότεον καὶ ἐθνικώτατον αὐτὸ ἔργο ποὺ τὸ κτίζει ὑπομονετικά, προσεκτικά, μὲ ἀληθινὴ νοικοκυρωσύνη, ἡ βαθεῖα ἀγάπη σας πρὸς τὸ ὠραῖο νησί σας. Εὐχόμαι νὰ εἶναι ὁ Θεὸς πάντα μαζί σας, νὰ σᾶς χαρίζη ὑγεία καὶ κέφι, γιὰ νὰ συνεχίσετε ἀπρόσκοπτα τὸ θωμακίσιον ἔργο σας, ποὺ ἐπιτυχέστατα προβάλλει καὶ τὸ φυσικὸ

και τὸ ἀνθρώπινο τοπίο τοῦ νησιοῦ σας, τοῦ πελώριου νούφαρου ποῦ χαϊδεύεται ἀπὸ τὸν ἀφρὸ τῶν κυμάτων»).

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος Ἀλεξ. Καρανικόλας: «Δοκίμασα ἐξαιρετικὴ χαρὰ καὶ ικανοποίηση, ὅταν πῆρα τὸν τρίτο τόμο τῶν «Νισυριακῶν». Γι' αὐτὸ καὶ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη, ἀφοῦ σᾶς εὐχαριστήσω γιὰ τὴν προσφορά, νὰ ἐκφράσω τὰ θερμὰ μου συγχαρητήρια γιὰ τὴ λαμπρὴ αὐτὴ ἔκδοση τῆς Ἐταιρείας σας. Παράλληλα αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξάρω τὴ συμβολὴ τῶν «Νισυριακῶν» στὴ διάσωση τῶν στοιχείων, ποῦ συνδέουν τὸν πνευματικὸ καὶ ὕλικὸ πολιτισμὸ τῶν νησιῶν μας καὶ προβάλλουν τοὺς ποικίλους ἀγῶνες τῶν συμπατριωτῶν μας ἐναντίον τῶν κατὰ καιροὺς ξένων κυριάρχων».

Ὁ Γυμνασιάρχης τοῦ Βενετοκλείου Ρόδου Χ. Παπαχριστοδοῦλου: «Σᾶς ἐκφράζω τὰ πιὸ ἐγκάρδια καὶ θερμὰ μου συγχαρητήρια, γιὰ τὶς ἄοκνες προσπάθειες ποῦ κατεβάλετε, ὥστε νὰ παρουσιασθῆ με ἀφογή ἐμφάνιση, ἐπισημονικὰ καὶ τεχνικὰ, ὁ νέος τόμος. Τέτοιου εἶδους ἐργασίες ἀπαιτοῦν μεγάλο μόχθο καὶ θυσιές οἰκονομικές, διάθεση πολύτιμου χρόνου καὶ γενικὰ ἐξαιρετικὲς ἐνέργειες γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τους».

Ὁ καθηγητὴς Γ. Σπυριδάκης: Γνωρίζει τὴν λήψιν διὰ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Σπουδαστηρίου Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ προσθέτει: «Χρησίμου εἰς τὸ ἐπιτελούμενον παρ' ἡμῖν ἐπισημονικῶ καὶ παιδευτικῶ ἔργου, καὶ εὐχαριστοῦμεν θερμῶς διὰ τὴν προσφοράν σας ταύτην».

Ὁ Γιάννης Μαγκλιῆς: «Πολὺ μὲ συγκινεῖ ἡ δουλειά σας, ἡ ἀξία κάθε προσυχῆς καὶ σεβασμοῦ. Μ' αὐτὴ σας τὴν ἐργασία παρουσιάζεστε οἱ πρωτόποροι τῶν Δωδεκανησιῶν μας. Καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ συγκινητικὸ καὶ σημαντικὸ: τὸ μικρότερο νησί τῆς Δωδεκανήσου μας ν' ἀνοίγει τὸ δρόμο - ἐὰν φυσικὰ ὑπάρξουν μιμητὲς - στ' ἄλλα ἀδέλφια του».

Ὁ Μελὴς Νικολαΐδης: «Εἶναι ἓνα δῶρο πολύτιμο, ποῦ κάθε πνευματικὸς ἄνθρωπος τὸ δέχεται καὶ τὸ χαίρεται με βαθεῖα ἐκτίμηση, γιὰ τὶς ἄοκρες ἐνδιαφέρουσες μελέτες τοῦ τόμου, ποῦ, ὅπως καὶ στοὺς προηγούμενους δύο, συνθέτουν καὶ παρουσιάζουν τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν ὅλη ζωὴ τοῦ ὠραίου καὶ ιστορικοῦ νησιοῦ σας. Γενικὰ παρακαλῶ νὰ ὑποβάλετε στὴν ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένη προεδρία σας «Ἐταιρείαν Νισυριακῶν Μελετῶν» τὴ βαθύτερη ἐκτίμησή μου καὶ τὰ θερμότερα συγχαρητήριά μου γιὰ τὴν πολύτιμη, πολύμοχθη καὶ φωτισμένη προσφορά σας ὅχι ἀπλῶς στὴ Νίσυρο, ἀλλὰ καὶ στὴν ὅλη πνευματικὴ ζωὴ τῆς χώρας μας.

Ἰ. Μ. Παραγιωτόπουλος: «Λυποῦμαι ποῦ δὲν κρατῶ αὐτὸν τὸν καιρὸ στήλη σ' ἐφημερίδα, γιὰ νὰ πῶ καὶ φωναχτὰ, σὲ δημόσιο χῶρο, πόσο σοφὴ, πόσο φιλόπονη, πόσο γεμάτη ἀγάπη πρὸς τὸ γενέθλιο χῶμα καὶ πόσο ἀληθινὰ ἐθνικὴ βρίσκω τὴν προσπάθειά σας. Ἡ Νίσυρος ἀναδύεται ὅχι μόνο μέσα ἀπὸ τὴ θάλασσά της, ἀλλὰ καὶ μέσ' ἀπὸ τὰ «Νισυριακὰ» ὀλόφωτη, πολυδύναμη, γεμάτη ἱστορία καὶ δόξα».

Ὁ Σπύρος Μουσοῦρης (Φῶτος Γιοφύλλης): «Ὁ τρίτος τόμος προσθέτει νέες σχετικές μελέτες, ἐξαιρετικῆς σημασίας καὶ ἀξίας, τόσο γιὰ τὰ Δωδεκάνησα γενικὰ, ὅσο καὶ γιὰ τὴ μικρὴ Νίσυρο εἰδικὰ. Μελετῶ τώρα τὸν τόμον αὐτὸν καὶ διδάσκομαι πολλά, μὰ καὶ θαυμάζω τὸ σύστημα καὶ τὴν σύνθεση, ἀλλὰ καὶ τὴν συγγραφικὴ προσοχή, ὅλης τῆς ἐργασίας. Μακάρι καὶ τ' ἄλλα νησιά μας νᾶβρισκαν τέτοια ἱστορικὴ περιποίηση!».

Ἡ Εὐρη Βαρίκα-Μοσκόβη: «Ἐνα μεγάλο εὖγε σὲ ὅλους σας. Μὰ δὲν ἐκπλήσσει μόνον ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ θαῦμα αὐτὸ τῆς ἐκδοτικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς σπάνιες ἐπιστημονικὲς καὶ λαογραφικὲς μελέτες ποὺ περιέχει, ποὺ ὅλες εἶναι γραμμένες μὲ βαθειὰ γνώση τῶν θεμάτων. Ὅ,τι καὶ νὰ γράψῃ κανένας, γιὰ τὴν κλοσσιαία αὐτὴ πνευματικὴ προσφορά τῶν Νισυριακῶν στὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, εἶναι παρὰ πολὺ λίγου».

Ὁ Μιχαὴλ Γεωργαντᾶς: «Ἐδῶ πρόκειται περὶ ἔργου ἀξιώσεων ποὺ μαρτυρεῖ κόπους, ἐπιμέλειαν, ψυχὴν. Τὰ Νισυριακὰ παρέχουν εἰς τὸν ἀναγνώστην ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἱστορικὸν τοῦ μέλλοντος πολὺτιμες πηγές, ὄχι μόνον γιὰ τὴ Νίσυρο καὶ τὴν Δωδεκάνησο, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὁλόκληρη τὴν προϊστορία καὶ ἱστορία τῆς ἐγγυτάτης Ἀνατολῆς, τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Τουρκοκρατίας».

Ὁ τέως πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Νικόλαος Καβαζαφίικης: «Ἐκτιμῶ τὸ ἐπίμοχθον ἀλλὰ σημαντικὸν ἔργον σας καὶ δύναμαι νὰ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι προσφέρετε ἀληθινὴν ἔθνικὴν ὑπηρεσίαν ἀπαθανατίζοντες συνηθείας καὶ λαογραφίαν τῆς Νισύρου».

Ὁ πρῶην διευθυντῆς τῆς Νομαρχίας Δωδεκανήσου Σπύρος Αὐμπέρης: «Πρόκειται, ὅπως πάντοτε, περὶ ωραίας ἐπιμελημένης καὶ εἰς ἐμφάνισιν καὶ εἰς περιεχόμενον ἐκδόσεως, ἡ ὁποία τιμᾷ τὸ ὄμορφο νησί σας».

Ὁ Διευθυντῆς τοῦ ἐπιμελητηρίου Δωδεκανήσου Μιλτιάδης Λογοθέτης: «Τὰ Νισυριακὰ τιμοῦν τὴν Νίσυρο καὶ ἰδιαιτέρα ὅλους ἐσᾶς ποὺ συνεργάζεσθε σ' αὐτὴν τὴν προσπάθεια, ποὺ ὅλοι ζηλεύουσι».

Ὁ Ζαχαρίας Τσιρπανλῆς, καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων: «Μὲ συγκίνηση διαβάζω τὸν νεοτυπωμένο τόμον τῶν Νισυριακῶν. Εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερος ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, συγκριόμενος μὲ τοὺς δύο προηγουμένους. Ἡ πίστη σας καὶ ἡ βαθειὰ σας ἀγάπη πρὸς τὴν Νίσυρόν μας σᾶς ὀδηγοῦν σὲ σημεῖον νὰ παρουσιάσετε πράγματα ἀξιοθνήμιστα, ἀκόμη καὶ στὸν δύσκολο χῶρον τῆς ἐπιστήμης».

Ἐλάβομεν ἐπίσης συγχαρητήρια καὶ ἐπαινετικὰ γράμματα ἀπὸ:

Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας, Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον Ἀρχιεπισκοπὴν Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς, Ἀρχιεπισκοπὴν Κύπρου, Μητροπολίτας Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος Θεολόγον, Τρίκκης καὶ Σταγῶν Διονύσιον, Κῶου Ἐμμανουήλ, Ἱερὰν Βασιλικὴν Πάτμου, Ἱερὰν Μονὴν Σπηλιανῆς Νισύρου, Ἱερὰν Μονὴν Ξηροποτάμου Ἀγίου Ὁρους.

Ἵπουργὸν Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν Κ. Παναγιωτάκον, Νομάρχην Ἀττικῆς Γ. Δημακόπουλον, Νομάρχην Δωδεκανήσου Δ. Ἀλαζάνον, Δήμαρχον Ρόδου Γ. Βροῦχον. Δήμους Πειραιῶς, Ρόδου, Μανδρακίου Νισύρου.

Ἀκαδημαϊκοὺς: Ἰλιάν Βενέζην, Πέτρον Χάρην, Γεώργιον Μέγαν, Περικλῆ Θεοχάρην.

Καθηγητάς: Γ. Ζώραν, Γ. Γεωργαλᾶν, Γ. Μιχαηλίδην — Νουάρον, Ἄγ. Τσοπανάκην, Σωτ. Ἀγαπητίδην, Ἐμμ. Πρωτοφάλτην, Αἴνον Πολίτην, Ἰω. Γεωργάκην, Κων. Κωνσταντινίδην, Β. Φραγκούλην, Ἰω. Θωμόπουλον, Μιχ. Πετρίδην.

Λογογράφους: Ἀθηνᾶν Ταρσούλη, Ἀγγελίον Τερζάκην, Χρ. Λεβάνταν, Ἰω. Κουτσοχέραν, Εὐαγ. Παπανουῦτσον, Ν. Μαυροῦν, Χρ. Σολομωνίδην, Πέτρον Μαρκάκην, Δημ. Σταμέλον.

Πολιτευτάς: Γ. Ἀθανασιάδην-Νόβαν, Γ. Μαῦρον, Ἰω. Ζίγδην, Στ. Κοτιιάδην.

Βιβλιοθήκας: Ἐθνικὴν, Μπενάκειον, Γεννάδειον, Κοργιαλένιον, Ἀργυστολίου, Δημοσίαν Ρόδου.

Ἐταιρείας: Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν, Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν, Ἱστορικὴν καὶ Ἐθνολογικὴν Ἐταιρείαν τῆς Ἑλλάδος, Ἱστορικὴν καὶ Λαογραφικὴν Ἐταιρείαν τῶν Θεσσαλῶν. Ἐφημερίδα Ἐθνικὸς κήρυξ Νέας Ὑόρκης, Ἀκαδημίαν Ἀγίου Βασιλείου Νέας Ὑόρκης, Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Φιλοσοφικὴν Σχολὴν Ἰωαννίνων, Φιλολογικὸν Σύλλογον «Παρνασσός», Ἴδρυμα Εὐρώπης κ. Δραγάν, Ἐστία Νέας Σμύρνης, Ἀναγνωστήριον Καλύμνου «Μοῦσαι», Ραδιοφωνικὸν Σταθμὸν Ρόδου, Γυμνάσιον καὶ Δημοτικὸν Σχολεῖον Νισύρου.

Νισυριακοὺς Συλλόγους: «Γνωμαγόρας» Ἀμερικῆς - Ἀθηνῶν - Νισύρου, «Ἅγιος Ἰωάννης Θεολόγος» Ἀμερικῆς - Ἀθηνῶν, «Παναγία Θερμιανῆ» Ἀμερικῆς - Ἀθηνῶν, καὶ «Πορφυρὶς Ρόδου».

Ἄλλὰ καὶ ξένα πνευματικὰ ἰδρύματα δὲν ὑστέρησαν, ὅπως: Institut Français d'Athènes, Kungl. Biblioteket Stockolm, The Jewish National and University Library Jerusalem, Columbia University Libraries New York, The Library of Congress Washington, The Borston Public Library Massachusetts, University of Pennsylvania Philadelphia. City Library Lowell Mass. The Bord of Library Commissioners Los Angeles, Detroit Public Library, The Chicago Public Library.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ πλεῖστα ἄλλα γράμματα φίλων καὶ γνωστῶν, οἱ ὅποιοι ἠγόρασαν τὰ Νισυριακά.

Ὅλους αὐτοὺς θεωροῦμεν ὡς πολυτίμους συνεργάτας, τὰς δὲ κρίσεις καὶ τὰ σχόλια αὐτῶν πολῦτιμον ἐνθάρρυνσιν εἰς τὴν προσπάθειάν μας.

Τέλος, σκόπιμον θεωροῦμεν ὅπως παραθέσωμεν τὸ ἀπὸ 3 Μαρτίου 1971 γράμμα τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηνῶν, τὸσον διὰ τὴν ἐξαιρε-

τικὴν τιμὴν πρὸς τὴν Ἑταιρείαν μας, ὅσον καὶ διὰ τὴν φανῆ πόσον ἡ Μεγάλη Ἐκείνη μορφὴ ἐγνώριζε τὴν ἐνθαρρύνει παρομοίως ἐκδηλώσεις.

Ἀθηναγόρας ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης
καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἐντιμότατοι κύριοι Νικήτα Ὁ. Σακελλαρίδης, Πρόεδρος, καὶ Γεώργιος Δ. Λαμπάδης, Γενικὸν Γραμματεῦ τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν Μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ.

Ἦ ἐντιμὸς Γραμματεὶα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν διὰ σχετικοῦ ἐγγράφου αὐτῆς ἐπληροφόρησεν ἡμᾶς περὶ τῆς ἀπονομῆς βραβείου τῆ ὑμετέρᾳ Ἑταιρείᾳ Νισυριακῶν Μελετῶν, διὰ τὸ ἐπιτελούμενον παρ' αὐτῆς ἔργον πρὸς συγκέντρωσιν καὶ διάσωσιν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου τῆς νήσου Νισύρου.

Διατεθέντες πάνυ ἡδέως ἐκ τῆς παρὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν γενομένης ἡμῖν πληροφορικῆς ταύτης ἐκδηλώσεως, προαγόμεθα ἵνα ἐκφράσωμεν τὴν εὐαρέσκειν ἡμῶν ἐπὶ ταῖς τιμίαις προσπαθείαις, ἃς καταβάλλει, πρὸς διάσωσιν τῶν κειμηλίων τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους καὶ τῆς τιμίας παρακαταθήκης τῶν πατέρων ἡμῶν.

Συγχαίροντες ταῖς ὑμῖν θερμῶς καὶ εὐχόμενοι ἐνίσχυσιν εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκόμενου παρ' ὑμῶν σκοποῦ, εὐχόμεθα ὅπως ἐν ὑγείᾳ καὶ κατανύξει διανύσητε τὴν περίοδον τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ἐν χαρᾷ ὑπαντήσητε τὴν Λαμπροφόρον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου.

ἀλαῶν Μαρτίου γ'.

Μετὰ πολλῆς ἀγάπης
διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης
Ὁ Κωνσταντινουπόλεως.

ΕΠΑΙΝΟΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Α Π Ο Σ Π Α Σ Μ Α

τῆς ἐκθέσεως τῆς συνταχθείσης ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως κ. Ἰωάννου Θεοδωρακοπούλου καὶ ἀναγνωσθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ Πανηγυρικῇ Συνεδρίᾳ τῆς Ἀκαδημίας τῆς 30ῆς Δεκεμβρίου 1970 περὶ τῶν ἀπονεομένων βραβείων καὶ ἐπαίνων

.....
Μετὰ γνώμην τῆς Τάξεως τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν καὶ ἀπόφασιν τῆς Ὀλομελείας ἀπονέμεται:

.....
3) Ἐπίαινος εἰς τὴν Ἑταιρείαν Νισσαρικῶν Μελετῶν διὰ τὴν ἐπισημονικὴν καὶ πατριωτικὴν αὐτῆς δράσιν. Ἡ Ἑταιρεία αὕτη ἐξέδωκε II τόμους εἰς τοὺς ὁποίους ἐρευνᾶται ἡ φύσις, ἡ οἰκονομία, ἡ ἱστορία καὶ ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς φυσικῶς μικροσκοπικῆς, εἰς πνευματικὴν ὁμῶς προβολὴν μεγάλῃς νήσου τοῦ συμπλέγματος τῆς Δωδεκανήσου.
.....

Ἀκριβὲς ἀπόσπασμα

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30ῇ Δεκεμβρίου 1970

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΤΥΧΗ, ΑΓΑΘΗ,

ΕΔΟΞΕ ΤΗ, ΑΚΑΔΗΜΙΑ, ΑΘΗΝΩΝ

ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑΝ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΠΑΙΝΕΣΑΙ

ΕΠΙ ΤΕ ΤΟΙΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ
ΕΡΓΟΙΣ ΑΥΤΗΣ

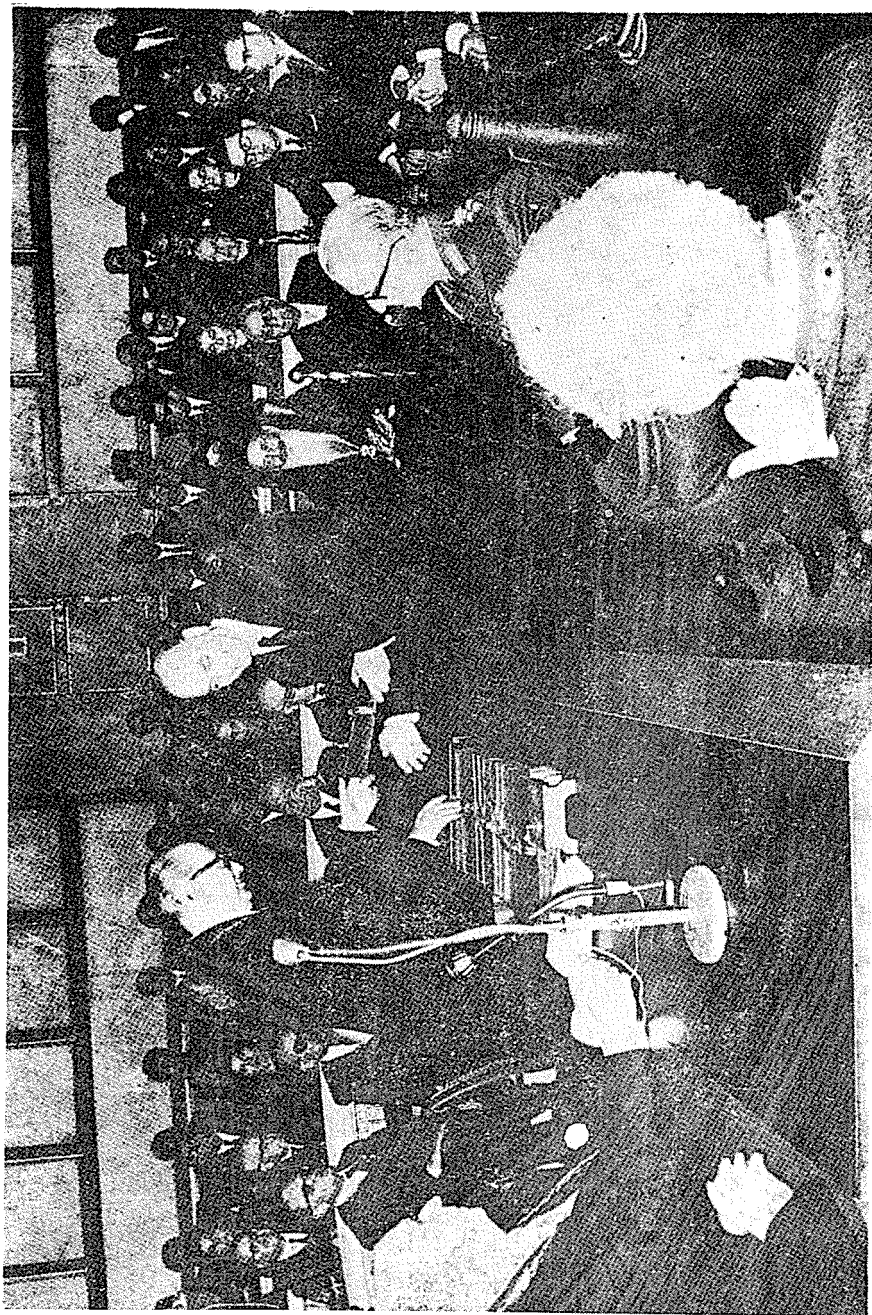
ΑΝΕΙΠΕΙΝ ΔΕ ΤΟΝ ΕΠΑΙΝΟΝ ΕΝ ΤΗ ΠΑΝΗΓΥΡΕΙ ΜΗΝΟΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ
ΔΕΚΑΤΗ, ΕΠΙ ΕΙΚΑΔΙ ΕΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΩΣΤΟΥ ΚΑΙ ΕΝΑΚΟΣΙΟΣΤΟΥ
ΚΑΙ ΧΙΛΙΟΣΤΟΥ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Α. Δ. Κίρβαν'.

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Γ. Ν. Ουράνης'.

Ο Καθηγητής του Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου κ. Παῦλος Ὀδ. Σακελλιαδῆς παραλαμβάνει παρά τοῦ Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Καθηγητοῦ κ. Λεωνίδα Ζέβου τὸν Ἐπαινον τῆς Ἀκαδημίας διὰ τὰ «Νισουριανά», κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρία τῆς 30ῆς Δεκεμβρίου 1970.

ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΝ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Συνεδρίασις τοῦ Δ.Σ. τῆς 17 Ὀκτωβρίου 1972

Πρακτικὸν 4/44

.....

.....

Ὁ Πρόεδρος ἀναφέρει ὅτι εἰς ἐθιμοτυπικὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πρὸς τὸν γεν. γραμματέα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁργανισμοῦ Τουρισμοῦ ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας καὶ τὸν ἐνημέρωσε διὰ τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὅποια παρουσιάζει ἡ Νίσυρος ὡς τουριστικὴ περιοχὴ, καθὼς καὶ διὰ τὴν προϊστορίαν τῆς Νισύρου ὡς λουτροπόλεως. Ὁ γεν. γραμματεὺς ἤκουσε μὲ προσοχὴν καὶ ἐζήτησε νὰ υποβληθῇ σχετικὸν ὑπόμνημα. Τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. ἠὲ χαρίστησαν τὸν Πρόεδρον διὰ τὴν ἐνέργειάν του αὐτὴν καὶ τὸν παρεκάλεσαν νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ὑποβολὴν τοῦ ὑπομνήματος καὶ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ.

Ἀκριβὲς ἀπόσπασμα

.....

Παραθέτομεν τὰ σχετικά μὲ τὴν ὡς ἄνω ἐνέργειαν ἐγγραφα, ἀντίγραφα τῶν ὁποίων παρεδώσαμεν καὶ εἰς τὸν Νομάρχην Δωδεκανήσου κ. Δημ. Ἀλαμάνου.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 15 Νοεμβρίου 1972

Κύριον

Νικόλαον Σακελλαρίδην
Γεν. Γραμματέα Ε.Ο.Τ.
Ἀθῆνας

Κύριε Γενικέ,

Ὅταν κατὰ τὴν τελευταίαν μου ἐπίσκεψιν εἰς τὸ γραφεῖον σας σᾶς ἀνέφερα τὴν τουριστικὴν κίνησιν τὴν ὁποίαν παρουσίαζεν ἡ Νίσυρος κατὰ τοὺς προπολεμικοὺς χρόνους, καθὼς καὶ τὰς λουτρικὰς τῆς ἐγκαταστάσεις, μού ἐζητήσατε νὰ σᾶς ὑποβάλλω σχετικὸν ὑπόμνημα.

Τοῦτο πράττων σήμερον, ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ συνυποβάλλω καὶ τὰ κάτωθι συνημμένα, ἵνα κατατοπισθῆτε πληρέστερον.

Γνωρίζω τὸ ὑπηρεσιακὸν ἐνδιαφέρον σας καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν θὰ εὕρη τὴν καλυτέραν ἐκδήλωσιν.

Μετὰ τιμῆς

ΝΙΚΗΤΑΣ ΟΔ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ

Συνημμένα:

- 1) Τουρισμὸς καὶ οἰκονομία τῆς νήσου Νισύρου, Μιλτ. Λογοθέτη.
- 2) Νισυριακὰ Χρονικά, τεύχη 19,21,22,23.
- 3) Τοπία Νισύρου πέντε (Λουτρά, Ἡφαιστειον, Πελασγικὰ Τεῖχη, Ἀποψὶς Μανδρακίου μετὰ τοῦ Ἐνετικῆ Φρουρίου καὶ τῆς Μονῆς Σπηλιανῆς, Παραλία Πάλων).

Ἐπόμνημα

Τοῦ κ. Νικήτα Σακελλαρίδη
Προέδρου τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν

Π ρ ὀ ς

Τὸν κ. Νικόλαον Σακελλαρίδη
Γεν. Γραμματέα Ἑλλ. Ὁργανισμοῦ Τουρισμοῦ
Ἄ θ ἡ ν α ς

Ἡ Νίσυρος (Δωδεκάνησος) ὡς τουριστικὴ περιοχή

Ἡ Νίσυρος, μία ἀπὸ τὰς μικρότερας νήσους τοῦ Δωδεκανησιακοῦ συμπλέγματος, ἔχει ἐμβαδὸν 41 τ. χιλίόμετρα καὶ 50 συνολικῶς μετὰ τῶν παρακειμένων νησίδων, ἀπέχει δὲ 10 μίλια ἀπὸ τὴν νῆσον Κῶ, 8 μίλια ἀπὸ τὴν νῆσον Τῆλον καὶ 9 μίλια ἀπὸ Τρίοπον Ἀκρωτήριον (Κάβου-Κριό). Ὁ πληθυσμὸς τῆς ὑπέστη διακυμάνσεις. Τὸ 1821 οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου ἦσαν 3.300. Ὁ ἀριθμὸς αὐτός, ἀκολουθῶν ἀνοδικὴν πορείαν, ἔφθασε τὸ 1910 εἰς τοὺς 5.000, ἀριθμὸν τὸν ὁποῖον διετήρησε μέχρι τοῦ 1917. Ἀπὸ τοῦ ἔτους αὐτοῦ συνεχῆς πτώσις κατεβίβασεν αὐτὸν εἰς 1289 κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1971. Ἡ Νίσυρος ἔχει μορφήν κολούρου κώνου καὶ συνίσταται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ ἠφαιστειογενῆ πετρώματα. Ἔχει κλίμα εὐκρατον καὶ ὑγιεινόν, παρὰ τὴν ἔλλειψιν δὲ ὑπογείων ὑδάτων καὶ τὴν ὑπαρξίν ἠφαιστείου, διατηρεῖ σπανίαν βλάστησιν.

Λόγω τῆς ὑπάρξεως ἠφαιστείου ἀναβλύζουν εἰς πλεῖστα σημεῖα θερμὰ ὑδάτα μὲ ἰαματικὰς ἰκανότητας. Τοῦτο ἐγένεν ἀφορμὴ νὰ παρουσιάσῃ ἡ Νίσυρος τουριστικὴν κίνησιν εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἄλλη λουτρόπολις ὑπῆρχεν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον τῆς Μεσογείου. Ἡ λουτρόπολις τῆς Νισύρου, ἡ πλέον σύγχρονος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸ τοῦ Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, συνεκέντρωνε κατ' ἔτος ὄχι μόνον τοὺς κατοίκους τῆς Δωδεκανήσου ἀλλὰ καὶ τῆς ἐναντι Μικρᾶς Ἀσίας καὶ αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Μπέηδες

καὶ οἱ Βαλῆδες τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Σμύρνης ἦσαν τακτικοὶ ἐπισκέπται τῆς Νισύρου κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας.

Ἐκτὸς τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων, ἡ Νίσυρος παρουσιάζει καὶ πλεῖστα ἀρχαιολογικὰ ἀξιοθέατα ἐνδιαφέροντα, τὰ ὅποια καθιστοῦν τὴν παραμονὴν τοῦ ἐπισκέπτου εὐχάριστον.

Μετὰ τὴν γενικὴν αὐτὴν εἰσῆγησιν, θὰ ἐπεκταθῶ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους θέματα.

Λουτρά

Τὰς ἰαματικὰς ἰκανότητας τῶν θερμῶν ὑδάτων διεπίστωσαν οἱ Νισύριοι ἀπὸ τῶν ἀρχαιστάτων χρόνων. Κατὰ τὸν ὑδρολόγον-ιατρὸν, καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν διευθυντὴν τῶν Λουτρῶν, κ. Μιχαὴλ Τσατσαρώνην ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου μ.Χ. αἰῶνος ἐφηρμόζετο ἡ δι' εἰσπνοῶν θεραπεία καὶ τὰ ἀτμόλουτρα. Τὸ 1820 οἱ κάτοικοι ἐθεράπευσαν τὰς παθήσεις των εἰς προχείρους λάκκους.

Συγκεκριμένην μορφήν ἔρχισαν νὰ λαμβάνουν τὰ Λουτρά ἀπὸ τοῦ 1870, ὅτε ὁ συμπολίτης μας Νικόλαος Ἀποστολίδης, πάσχων ἀπὸ ψωρίασιν, ἐθεραπεύθη κατὰ σύστασιν ἰατρῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹. Οὗτος μετὰ τὴν θεραπείαν του ἔκτισε δύο δωμάτια μὲ λουτῆρα πρὸς κοινὴν χρῆσιν. Τὸ 1885 ἡ Κοινότης ἱδρυσεν μικρὸν κτηριακὸν συγκρότημα, τὸ ὅποιον τὸ 1907 ἐπέξετάθη διὰ τῆς προσθήκης καὶ νέας πτέρυγος. Τὸ ὑπάρχον καὶ σήμερον κτηριακὸν συγκρότημα ὠλοκληρώθη τὸ 1912 κατόπιν μεγάλης δωρεᾶς τῶν Νισυρίων τῆς Ἀμερικῆς.

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπεκταθῶ ἐπὶ τῶν συστατικῶν τῶν ὑδάτων καὶ λοιπῶν στοιχείων σχετικῶς μὲ τὰ Λουτρά, ἀφοῦ συναποστέλλω τέσσαρα τεύχη τοῦ περιοδικοῦ μας *Νισυριακὰ Χρονικά*, τὰ ὑπ' ἀριθμ. 19, 21, 22 καὶ 23, ὅπου εἰς τὰς σελίδας 7, 3, 9 καὶ 6, ἀντιστοίχως, δημοσιεύεται σχετικὴ μελέτη τοῦ καθηγητοῦ διδάκτορος κ. Γ. Γεωργαλά. Θὰ ἤθελα ὅμως νὰ κλείσω τὸ κεφάλαιον «Λουτρά» ἀναφέρον, ὅτι κύρια ἐνδείξεις εἶναι: Ρευματισμοί, ἀρθρῖτις, ὀστεοαρθρῖτιδες, ὀσφυαλγίαι, ἰσχυαλγίαι, ἀλλεργικαὶ παθήσεις τοῦ δέρματος, φλεγμοναὶ τοῦ κόλπου τῶν γυναικῶν καὶ ψαμμιάσεις.

Ἡφαιστεῖον

Καθηλωμένον εἰς τὸ μέσον τῆς κοιλάδος Λακκὶ ἀποτελεῖ γεωλογικὸν φαινόμενον, ἴσως τὸ μοναδικὸν εἰς ὀλόκληρον τὸν χώρον τῆς Μεσογείου, τὸ ὅποιον ὄχι μόνον δὲν ἐμπνέει φόβον, ἀλλὰ προκαλεῖ θαυμασμὸν καὶ ἐκπλήξιν.

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις τοῦ ἐπισκέπτου ὅταν ἀντικρύσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ ἠφαιστείου εἶναι ὁ θαυμασμὸς, ὅσον πλησιάζει πρὸς τοὺς κρατῆρας αἰσθάνεται περιέργειαν καὶ ὑποπίπτει ἀπὸ ἐκπλήξεως εἰς ἐκπλήξιν. Τὰ πλάγια τῶν κρατῆρων καὶ αἱ περιοχαὶ περίξ αὐτῶν εἶναι διάτρητοι ἀπὸ ἀτμίδας, ἀπὸ τὰς

(1) *Νισυριακὰ Χρονικά*, Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 1957, τ. 18, σελ. 24.

ὁποίας ἐκπέμπονται ἄτμοι ἐξαερούμενων μετάλλων, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυριαρχεῖ τὸ θεῖον. Οἱ ἄτμοι αὐτοὶ ὑγροποιοῦνται καὶ καταπίπτουν ὡς κρυσταλλοὶ πέριξ τῶν ἐξόδων τῶν ἀτμίδων, σχηματίζοντες κιτρίνην στεφάνην. Ὁ μεγάλος κρατῆρ, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς κοιλάδος, πλησιάζεται χωρὶς κίνδυνον. Προκαλεῖ βέβαια ψυχολογικὸν φόβον, ἢ κάθουδος ἕμως εἰς τὸν πυθμένα εἶναι εὐκολος καὶ ἀκίνδυνος. Κατὰ τὸν ὑδρολόγον - ἱατρὸν κ. Μιχ. Τσατσαρώνην τὸ κλίμα τῆς κοιλάδος τοῦ ἠφαιστείου ἐνδείκνυται διὰ τοὺς πάσχοντας ἐκ καρδιακῶν καὶ κυκλοφορικῶν παθήσεων. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ὑφείλεται εἰς τὰς ἐξατμίσεις τῶν χιλιάδων ἀτμίδων, εἰς τὰς ὁποίας ἐπικρατεῖ τὸ ἀέριον τοῦ καλίου. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὸ χημικὸν τοῦτο στοιχεῖον χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς καρδιολόγους πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ μυοκαρδίου.

Ἡ ἐπίσκεψις σήμερον γίνεται δι' αὐτοκινήτου, τὸ ὁποῖον, μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ Ἐμπορειοῦ-Λακκιοῦ, φθάνει μέχρι τοῦ μεγάλου κρατῆρος.

Γυαλί

Ἡ ἀμμώδης παραλία τῆς νησίδος Γυαλί, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ βόρειον τμήμα αὐτῆς καὶ ἀπέχει περὶ τὰ 20 λεπτά τῆς ὥρας ἀπὸ τὴν Νίσυρον, δύναται ν' ἀποτελέσῃ μίαν ἰδεώδη πλάζ. Ἐὰν ὑπάρξουν αἱ στοιχειώδεις προϋποθέσεις, οἱ τουρίσται τῆς Νισύρου θὰ δύνανται νὰ πραγματοποιοῦν ἐκεῖ εὐχαρίστους ἐκδρομὰς, ὅπου, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα μπάνιο, θὰ συνδυάζουν καὶ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἐκεῖ λατομειῶν τῆς ἐλαφρόπετρας.

Δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον νὰ ἀναφέρω καὶ ὀλίγα διὰ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, ἀφοῦ εἰς τὴν Νίσυρον ὑπάρχουν μνημεῖα προϊστορικῆς περιόδου, βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὡς καὶ τοῦ φραγκικοῦ μεσαίωνα.

Ἀρχαία Ἀκρόπολις (Παλαιόκαστρον)

Ἀπέχει ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Νισύρου, τὸ Μανδράκι, περὶ τὰ 800 μέτρα καὶ εἶναι κτισμένον ἀπὸ πελωρίους γρανιτένιους ὀγκολίθους, οἱ ὁποῖοι ἐντυπωσιάζουν τὸν ἐπισκέπτην. Οἱ σημερινοὶ ἀρχαιολόγοι τὸ τοποθετοῦν εἰς τὴν κλασικὴν ἐποχὴν, ἐνῶ οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν Νίσυρον ἀρχαιολόγοι τὸ ἔχουν κατατάξει εἰς τὰ Κυκλώπεια ἢ Πελασγικὰ τεῖχη.

Τὸ φρούριον αὐτὸ τῆς Νισύρου, τὸ ὁποῖον εἶναι σχεδὸν σῶον, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σπάνια ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς του.

Ἱποτικὸν Φρούριον Μανδρακίου

Ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα σήματα καὶ σύμβολα προκύπτει, ὅτι τὸ φρούριον εἶναι Ἐνετικόν. Σῶζεται σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, ὑπάρχουν δὲ ἐντὸς αὐτοῦ προμαχώνες καὶ ὀπλοστάσιον. Εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ κρημνοῦ τῆς Μονῆς Σπηλιανῆς, διὰ νὰ φθάσῃ δὲ κανεὶς ἀπὸ τὸ Μανδράκι μέχρι τῆς εἰσόδου τοῦ φρουρίου πρέπει νὰ ἀνέλθῃ 81 λιθίνας βαθμίδας. Ἀπὸ τῆς εἰσόδου καὶ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ὁ ἐπισκέπτης ἀνέρχεται ἐτέρας 49 βαθμίδας διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Μονήν,

όπου υπάρχουν μεγάλη αίθουσα, αίθουσα βιβλιοθήκης και αρκετοί ξενώνες.

Είς τήν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία εἶναι κτισμένη εἰς τὸ βάθος τοῦ κρημονοῦ, ὁ ἐπισκέπτης κατέρχεται διὰ κλίμακος ἀπὸ 41 βαθμίδας. Ἡ ἀνοδος εἰς τὸ φρούριον καὶ τὴν Μονὴν δὲν εἶναι κουραστική, ἀλλὰ καὶ ἂν ἦτο, ἀξίζει νὰ ὑποστῇ ὁ ἐπισκέπτης τὸν κόπον αὐτόν, διότι ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν 130 βαθμίδων καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ τοπίου ἀπολαμβάνει σπανίαν θέαν.

Ἐπάρχουν καὶ ἄλλα φρούρια, ὅπως τὸ φρουρικὸν καὶ μοναστηρικὸν συγκρότημα («Σταυρός»), τὸ Βυζαντινὸν κάστρον Ἐμπορειοῦ, τὸ μεσαιωνικὸν φρούριον («Τὰ Παρλέντια»), καθὼς καὶ πλεῖστα ὅσα μνημεῖα τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς.

Ἐπάρχουν ἐπίσης μνημεῖα τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, κυρίως ναοί, ἀλλὰ δὲν ἐπεκτείνονται, διότι λεπτομερῶς ἀναφέρονται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Δωδεκανήσου κ. Μιλιτιάδη Λογοθέτη «Τουρισμὸς καὶ Οἰκονομία τῆς Νήσου Νισύρου», ἔκδοσις τῆς Ἐταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν, τὸ ὁποῖον καὶ συναποστέλλω.

Ἐὰν εἰς τὰ ἀνωτέρω προστεθοῦν τὸ ξηρὸν καὶ ὑγιεινὸν κλίμα, τὸ κυνήγι τῆς πέρδικας καὶ τὸ ὑποβρύχιον ψάρεμα, καταλήγουμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ τουριστικὴ ἀξιοποίησις τῆς Νισύρου μεγάλως θέλει συμβάλει εἰς τὴν πρόοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ Τουρισμοῦ.

Ἐκτὸς τούτου, ἡ ἀξιοποίησις τῆς Νισύρου θὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς εἰς διασπορὰν Νισυρίους νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν πατρίδα των καὶ ἐπιτυγχάνει οὕτω ὁ ἐπαναπατρισμὸς, ὁ ὁποῖος εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἐπιδιώξεις τῆς Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Νοεμβρίου 1972

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ Ι ΤΟΥΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ Α ΤΟΥΡ. ΣΧΕΔΙΑΣΕΩΣ
ΤΜΗΜΑ Α2 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ταχ. Δ/νσις: Ἀμερικῆς 2 (Τ.Τ. 133)

Πληροφορίαι: Ι. Καραθᾶνος

Τηλέφωνον: 3223.111/236

Θ Ε Μ Α : Ἀξιοποιήσις νήσου

Νισύρου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3 Φεβρ. 1973

Ἀριθμ. Πρωτ. 504589

ΠΡΟΣ

κ. Νικήταν Σακελλαρίδην

Μαραθωνοδρόμου 23

Παλ. Ψυχικόν

ΚΟΙΝ: 1. Τμήμα ΕΟΤ Δωδ/σου-Ρόδου

2. Ι/Γ.Δ. Γραμματεία

ΣΧΕΤ:α) Ὑμέτερον ὑπόμνημα ἀπὸ 15 Νοεμ.1972

β) Ἐγγραφον Τμήματος ΕΟΤ Δωδ/σου 9569/Α2

ἀπὸ 9 Ἰαν. 1973 (Πρωτ. ΕΟΤ 2486/13-1-73)

1. Ἐπὶ τοῦ ὕπερθεν (α) ὑμετέρου σχετικοῦ, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν ὅτι τὸ θέμα ἀξιοποιήσεως τῆς νήσου Νισύρου τηρεῖται ὑπ' ὄψει διὰ τὴν ἐν καιρῷ ἐξέτασίν του, ἐν τῷ πλαίσίῳ τουριστικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Δωδεκανησιακοῦ συμπλέγματος.

2. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀπαραίτητος προϋπόθεσις ἀξιοποιήσεως τῆς νήσου εἶνα ἡ κατασκευὴ Ὑδραγωγείου (δι' ὃ θέλομεν συνηγορήσει πρὸς τὴν Νομαρχίαν Δωδεκανήσου), ἡ δημιουργία ἐνοικιαζομένων δωματίων καὶ ἡ ἀποπεράτωσις Δημοτικοῦ Ξενῶνος (σχετικαὶ ἀποφάσεις περὶ δανειοδοτήσεως ἀνακοινοῦνται ἐντὸς τοῦ μηνός).

Ὁ Διευθυντῆς

Ἀθανάσιος Σιδέρης

Ἀκριβὲς ἀντίγραφον

Μ. Χαριτάκη

Ἀκόλουθος ΕΟΤ

ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Τὴν 26 Φεβρουαρίου 1972 συνήλθον τὰ μέλη τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν εἰς τὴν τακτικὴν συνέλευσιν, μὲ θέμα τὴν λογοδοσίαν τοῦ Δ.Σ. καὶ ἐκλογὴν νέου.

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν ἀπαρτίας, ἡ Γεν. Συνέλευσις ἐξέλεξε, συμφώνως τῷ καταστατικῷ, πρόεδρον αὐτῆς τὸν κ. Γεώργιον Παρθενιάδην καὶ γεν. γραμματέα τὸν κ. Χρῆστον Καρανίκην. Δίδεται ὁ λόγος εἰς τὸν γεν. γραμματέα τοῦ Δ.Σ. κ. Γεώργιον Δ. Λαμπάδην, ὁ ὁποῖος ἀνέγνωσε τὴν λογοδοσίαν, καὶ εἰς τὸν ταμίαν κ. Ἀλέξανδρον Οἰκονομίδην, ὁ ὁποῖος ἔθεσεν ὑπ' ὄψιν τῶν μελῶν τὸν ταμειακὸν ἀπολογισμὸν τῆς παρελθούσης τριετίας, καθὼς καὶ γενικὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς πρώτης δεκαετίας. Ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς κ. Κων. Σακελλαρίδης ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ κείμενα δημοσιεύονται κατωτέρω.

Πρὶν ἀρχίσῃ ἡ συζήτησις τῶν πεπραγμένων, ὁ πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν μελῶν ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς λογοδοσίας, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπεκτείνεται ἡ δραστηριότης τῆς Ἑταιρείας διὰ τῆς καταχωρήσεως εἰς τὰ Νισυριακὰ θεμάτων γενικοῦ Δωδεκανησιακοῦ ἐνδιαφέροντος.

Ἐν συνεχείᾳ ἔλαβον τὸν λόγον σχεδὸν ὅλα τὰ μέλη τῆς Γεν. Συνελεύσεως τὰ ὁποῖα συνεχάρησαν τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. διότι ἐπέτυχον, ὥστε ἡ Ἑταιρεία μας νὰ καταλάβῃ ἐξέχουσαν θέσιν μεταξύ τῶν παρομοίων ὀργανώσεων.

Κατόπιν προτάσεως τοῦ προέδρου τῆς Γεν. Συνελεύσεως τὰ μέλη αὐτῆς ἐνέκριναν τὴν λογοδοσίαν τοῦ Δ.Σ. καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς.

Προκειμένου ἡ Γεν. Συνέλευσις νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Δ.Σ. ἐξέλεξε τοὺς κ.κ. Ἰω. Λογοθέτην καὶ Χριστόφορον Σακελλαρίδην ὡς μέλη τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐπηκολούθησε ψηφοφορία, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Α'. Διὰ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον:

Νικήτας Σακελλαρίδης, Γεώργιος Παρθενιάδης, Γεώργιος Δ. Λαμπάδης, Ἀλέξανδρος Οἰκονομίδης, Ἰωάννης Σακλαρίδης, Ἀρμόδιος Γιαννίδης καὶ Νικήτας Κουμέντος.

Ἐπιλαχόντες:

Χρῆστος Καρανίκης καὶ Ἰω. Λογοθέτης.

Β'. Διὰ τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπὴν:

Κων. Σακελλαρίδης, Κων. Παρθενιάδης, Νικήτας Βαγιάτης.

Τὸ νεοεκλεγέν Δ.Σ. διὰ τὴν τριετίαν 1972-1975 κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 28 Φεβρουαρίου 1972 κατηρτίσθη ὡς ἑξῆς:

Πρόεδρος: Νικήτας Σακελλαρίδης, Ἀντιπρόεδρος: Γεώργιος Παρθενιάδης, Γεν. Γραμματεὺς: Γεώργιος Δ. Λαμπάδης, Ταμίας: Ἀλέξανδρος Οἰκονομίδης, Σύμβουλοι: Ἰωάννης Σακελλαρίδης, Ἀρμόδιος Γιαννίδης καὶ Νικήτας Κουμέντος.

**Α. Λογοδοσία τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν
κατὰ τὴν Συνέλευσιν τῆς 26 Φεβρουαρίου 1972.**

Τὸ Δ.Σ. τὸ ὁποῖον προῦλθεν ἀπὸ τὴν Γεν. Συνέλευσιν τῆς 12 Φεβρουαρίου 1969 ἄς παρουσιάξει τὴν λογοδοσίαν αὐτοῦ διὰ τὴν τριετίαν 1969—1972, περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχε τὴν τιμὴν νὰ διοικῇ τὴν Ἑταιρείαν μας.

Κατ' ἀρχὴν παρακαλεῖ ὅπως συγχωρήσῃτε δύο παραλήψεις. Ἡ Γεν. Συνέλευσις τοῦ 1970 ἐπραγματοποιήθη τὸν Ἀπρίλιον, ἀντὶ τοῦ Ἰανουαρίου, διότι τὸ Δ.Σ. ἔκρινε σκόπιμον ὅπως πραγματοποιήσῃ ταύτην μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ Ι' τόμου. Ἡ δὲ Γεν. Συνέλευσις τοῦ 1971 δὲν ἐπραγματοποιήθη λόγῳ τοῦ ἀτυχήματος τοῦ προέδρου καὶ τοῦ ἐπακολουθήσαντος, μετὰ τὴν ἀνάρρωσίν του, ταξιδίου του εἰς τὴν Ἀμερικὴν.

Τὸ Δ.Σ., τὸ ὁποῖον ἐξελέγη ἀπὸ τὴν Γεν. Συνέλευσιν τῆς 12 Φεβρουαρίου 1969 συνῆλθεν εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ συνεδρίασιν τὴν 15 τοῦ ἰδίου μηνός, κατηρτίσθη εἰς σῶμα ὡς ἀκολούθως: Νικήτας Σακελλαρίδης Πρόεδρος, Ἰω. Παρθενιάδης Ἀντιπρόεδρος, Γεώργ. Δ. Λαμπάδης Γεν. γραμματεὺς, Ἀλεξ. Οἰκονομίδης Ταμίας, καὶ Ἀρμόδιος Γιαννίδης, Ἰω. Οἰκονομίδης καὶ Νικήτας Κουμέντος Σύμβουλοι.

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Ἰω. Οἰκονομίδη, λόγῳ ἀσχολιῶν του, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 8 Μαΐου 1969, ἐκλήθη καὶ κατέλαβε τὴν θέσιν του ὁ Ἰω. Σακελλαρίδης.

Τὸ Δ.Σ. ἐπραγματοποίησε κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριετίας 15 συνεδριάσεις, ἧτοι ἀνταπεκρίθη πλήρως εἰς τὴν τήρησιν τοῦ καταστατικοῦ, ἐὰν ληφθῶν ὑπ' ὄψιν αἱ κατ' ἑτος μεσολαβοῦσαι θεριναὶ διακοπαί.

Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὸ Δ.Σ. ἠσχολήθη μὲ τὴν ἐκτύπωσιν καὶ κυκλοφορίαν τοῦ Ι' τόμου *Νισυριακά*, τὸ ὁποῖον ἐπέτυχεν ἐντὸς τοῦ 1969. Εὐρεῖα δημοσιότης ἐδόθη καὶ εἰς τὸν Ι' τόμον, τὰ δὲ σχόλια τοῦ τύπου καὶ αἱ κρίσεις τῶν Πνευματικῶν Ἰδρυμάτων, καθὼς καὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων ὑπῆρξαν ἐπαινετικά.

Ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν ἐπέτυχε μὲ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ Ι' τόμου νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πρώτου Πνευματικοῦ Ἰδρυματος τῆς Χώρας, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἣ ὁποία καὶ τῆς ἀπένευμεν Ἐπιταμιον

κατὰ τὴν πανηγυρικὴν αὐτῆς συνεδρίασιν τῆς 30 Δεκεμβρίου 1970. Ἡ μεγάλη αὐτὴ τιμὴ δημιουργεῖ ἠϋξημένους ὑποχρεώσεις, ἐλπίζομεν ὅμως ὅτι μὲ τὴν βοήθειαν ὄλων τῶν μελῶν τῆς Ἐταιρείας μας, καὶ μὲ τὴν συμπαράστασιν τῶν συμπατριωτῶν μας γενικῶς, νὰ ἀνταποκριθῶμεν.

Τὸ Δ.Σ. μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ Ι' τόμου ἤρχισε τὴν προεργασίαν διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς ὕλης καὶ τῆς ἀπαιτουμένης δαπάνης διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ Δ' τόμου. Εὐρισκόμεθα δὲ εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ σᾶς γνωρίσωμεν ὅτι καὶ οἱ δύο σκοποὶ μας εὐρίσκονται εἰς σημεῖον, ὥστε νὰ ὑπολογίζωμεν ὅτι ὁ Δ' τόμος θὰ κυκλοφορήσῃ ἐντὸς τοῦ 1972.

Ὅπως γνωρίζετε, κύριος σκοπὸς τῆς Ἐταιρείας μας εἶναι ἡ διάσωσις τοῦ ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου τῆς Νισύρου. Τὴν πράγματιποίησιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἐκφράζει μέχρις ἐνὸς σημείου ἡ ἐκδοσις τοῦ Ι' τόμου Νισυριακὰ 1969. Εἰς τὰς 386 σελίδας τοῦ τόμου αὐτοῦ ὁ ἀναγνώστης εὐρίσκει τὰς ἀκολούθους μελέτας:

Σωτηρίου Ἀγαπητίδης: Ὁ πληθυσμὸς τῆς Δωδεκανήσου.

Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης: Ἀνέκδοτα Νισυριακὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως 1821.

Βασιλείου Παπακώστα: Ἱστορία τῆς Νισύρου (μέχρι τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας).

Κώστα Σακελλαρίδης: Ἱστορία τῶν Προνομίων τῶν Νοτίων Σποράδων.

Χ.Ι. Παπαχριστοδούλου: Τοπωνυμικὸ Νισύρου.

Λαζάρου Κοντοβεροῦ: Στοχασμὸς τῆς περασμένης ἐποχῆς τοῦ Παλιολόγιστου τῆς Νισύρου.

Γεωργίου Παρθεναϊάδης: Κῶς, ἡ πατρίς τῆς Ἱατρικῆς. Ἱπποκράτης ὁ Κῶσιος, ὁ πατὴρ τῆς Ἱατρικῆς.

Νικήτα Κουμέντου: Ἡ Κατερίνα τοῦ Κούλελη (ἠθογραφία).

Τὸ Δ.Σ. ἀπευθύνει τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐκλεκτοὺς συνεργάτας τῶν Νισυριακῶν, καθὼς καὶ εἰς ὅσους ἄλλους συνέβαλον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσπάθειας αὐτῆς.

Ἐποχρέωσιν ὅμως αἰσθανόμεθα ὅπως εὐχαριστήσωμεν καὶ ἕλους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἐκδηλώσεως ἀμερίστου ἐνδιαφέροντος πρὸς τὴν Ἐταιρείαν μας ἐβοήθησαν εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἀπαιτουμένης δαπάνης διὰ τὴν συνέχισιν τοῦ ἔργου μας. Καὶ συγκεκριμένως, τὸν κ. Γεώργιον Κουρνοῦτον, γεν. διευθυντὴν τῶν Πολιτιστικῶν Ἐπιχειρημάτων τοῦ Ἰπουργείου Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως, διὰ τὰς ἐκ μέρους τοῦ Ἰπουργείου ἐνισχύσεις συνολικοῦ ποσοῦ δρχ. 35.000. Τὸν κ. Κων/νον Κωνσταντινίδην, ὁμότιμον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ τὸν κ. Βασ. Φραγκοῦλην, καθηγητὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου, γεν. γραμματεῖα καὶ ἀντιπρόεδρον ἀντιστοιχῶς εἰς τὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, διὰ τὰς ἐκ μέρους τοῦ Ἰδρυματος ἐνισχύσεις ἐκ δρχ. 40.000.

Τὸν κ. Γεώργιον Μαυροσιδῆ, σύμβουλον Ταμείου Συντάξεων καὶ Ἀσφαλίσεως Ἱγρεινομικῶν, διὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν Κρατικῶν Λαχείων ἐνίσχυσιν ἐκ δραχμῶν 20.000. Εὐχαριστοῦμεν ἐπίσης τὸν Δῆμον Ρόδου, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἐκδυσιν ἐκάστου τόμου δὲν παραλείπει ν' ἀγοράζῃ ὠρισμένα τεύχη. Ἐπωφελοῦμενοι τῆς εὐκαιρίας αὐτῆς ὑποβάλλομεν παράκλησιν - σύστασιν πρὸς τοὺς Νισυρίους γενικῶς, Ἀρχὰς - Ὁρχανώσεις - Ἄτομα, ὅπως ἐντείνουσι τὰς προσπάθειάς των διὰ τὴν διάθεσιν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἑταιρείας μας μεταξὺ τοῦ κύκλου τῶν γνωριμιῶν των.

Ἐπιμένομεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ὅχι διὰ νὰ καλύψωμεν ἀμέσους ἀνάγκας, τὰς ὁποίας κατὰ μεγάλο ποσοστὸν καλύπτει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φίλων μας, ἀλλὰ διότι δὲν θέλομεν νὰ στερήσωμεν ἀπὸ τοὺς συμπατριώτας μας τὴν ἱκανοποίησιν, ὅτι συνέβαλον εἰς τὴν προβολὴν τῆς Νισύρου.

Τὸ Δ.Σ. διωργάνωσε δύο συνεστιάσεις, τὴν 16 Μαΐου 1970 μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς κυκλοφορίας τοῦ Ι' τόμου, καὶ τὴν 3 Ἰουλίου 1971 διὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ἀπονομῆς τοῦ Ἐπαίνου παρὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἐκδηλώσεις, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, ὑπῆρξαν ἐπιτυχεῖς.

Τὸ Δ.Σ. σχεδὸν ὡς σύνολον ἠτύχησε νὰ διοικήσῃ τὴν Ἑταιρείαν ὀλόκληρον τὴν πρώτην δεκαετίαν. Κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν καὶ νομίζει ὅτι ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν ἐκδηλωθεῖσαν ἐμπιστοσύνην τῶν ἐκάστοτε Γεν. Συνελεύσεων.

Τὸ Δ.Σ. κατόπιν μελέτης φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ εὐρυνθῇ ὁ κύκλος τῆς δραστηριότητος τῆς Ἑταιρείας μας. Διὰ τοῦτο, μὲ τὴν εἴσοδον τῆς Ἑταιρείας μας εἰς τὴν δευτέραν δεκαετίαν, ἀπεφάσισεν ὅπως προτείνῃ εἰς τὴν Γεν. Συνέλευσιν, ἵνα εἰς τὸ ἐκδιδόμενον Ἀρχεῖον συμπεριλαμβάνωνται καὶ θέματα Δωδεκανησιακοῦ ἐνδιαφέροντος.

Εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν κατέληξε, διότι πιστεύει ὅτι θέματα Δωδ. ἐνδιαφέροντος ἐφάπτονται καὶ τοῦ Νισυριακοῦ τιοῦτου, καὶ διότι διὰ τῆς ἐπεκτάσεως αὐτῆς θὰ αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν συνεργατῶν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Δωδεκανησίων γενικῶς. Ἀπαραίτητον θεωροῦμεν νὰ γνωρίσωμεν εἰς τὰ μέλη τῆς Γεν. Συνελεύσεως, ὅτι ἡ ἐπωνυμία τοῦ περιοδικοῦ μας θὰ παραμείνῃ ἢ σημερινή, ἢ τοι Νισυριακά.

Κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν ἡ Ἑταιρεία μας εἶδεν αὐξανόμενον τὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν αὐτῆς, ἐθρήνησεν ὅμως καὶ τὴν ἀπώλειαν τεσσάρων: τοῦ Νικολάου Βερδελῆ, Γεωργίου Σακελλαρίδη, Περικλῆ Καλογήρου καὶ Δημητρίου Παπακέντρη.

Τὸ Δ.Σ. ἐπωφελεῖται τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἢ ὅποια ἀναμφιβόλως εἶναι καὶ λύπη ὅλων τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας μας.

Τιοῦτος μὲ πᾶσαν συντομίαν ὁ διοικητικὸς ἀπολογισμὸς. Εὐθὺς ἀμέσως θὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ ὁ ταμειακός.

Εἰς ὑμᾶς ἐναπόκειται νὰ ἐκτιμήσετε τὸ ἔργον μας.

**Β. Οικονομική κατάσταση και διαχείρισις
τῆς Ἑταιρείας Νισουριακῶν Μελετῶν κατὰ τὴν 26/2/72**

Κύριοι,

Ὁ σημερινὸς ἀπολογισμὸς ἀφορᾷ τὴν τρίτην τριετίαν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑταιρείας.

Τὸ σύνολον τῶν εἰσπράξεων κατὰ τὴν διαρρέυσασαν δεκαετίαν ἀνῆλθεν εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχ. 316.910.35.

Αἱ εἰσπράξεις κατὰ τριετίαν ἔχουν ὡς ἐξῆς: 72.873.85 - 94.968,50 - 149.068.

Οὕτω συγκριτικῶς αἱ εἰσπράξεις τῆς τελευταίας τριετίας ὑπερέβησαν τὸ 57% τῶν εἰσπράξεων τῆς προηγούμενης τριετίας.

Κατὰ τὴν πρώτην τριετίαν παρέμεινε πιστωτικὸν ὑπόλοιπον ἐκ δραχμῶν 36.848.45, αἱ διαφοραὶ δὲ πληρωμῶν καὶ εἰσπράξεων τῶν ἐπομένων τριετιῶν παρουσιάζουν ὡσαύτως πιστωτικὸν ὑπόλοιπον ἐκ δραχ. 27.064 καὶ 37.256.40 ἀντιστοίχως.

Οὕτω τὸ σημερινὸν εἰς δραχμὰς ὑπόλοιπον ἀνέρχεται εἰς 101.168.85, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 95.755.10 εὐρίσκονται κατατεθειμέναι παρὰ τῷ Ὑπ/ματι τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος τῆς ἑδοῦ Καλαμιώτου, τὸ δὲ ὑπόλοιπον εἰς χεῖρας τοῦ ταμίου.

Εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας δέον νὰ προστεθῇ καὶ τὸ τίμημα τὸ ὁποῖον θὰ εἰσπραχθῇ ἐκ τῶν διατεθησομένων εἰς τὸ μέλλον τόμων τῶν τριῶν ἐκδόσεων.

Τὸ σύνολον τῶν δαπανῶν τῆς ληξάσης τριετίας ἀνῆλθεν εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχ. 111.811.60, σημαντικὸν ὅμως μέρος ἐκ τούτων καλύπτει τὰ ἔξοδα ἀνατυπώσεως προηγούμενων τόμων, τὸ προῖόν τῆς πωλήσεως τῶν ὁποίων θὰ αὐξήσῃ τὰ ἔξοδα μελλοντικῶν περιόδων.

Ἀναλυτικώτερον αἱ εἰσπράξεις καὶ πληρωμαὶ τῆς ληξάσης τριετίας ἔχουν ὡς ἐξῆς:

Εἰσπράξεις	δραχ.	Πληρωμαὶ	δραχ.
1. Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης	40.000	1. Ἐκδοσις τρίτου τόμου	74.984
2. Κρατικὰ Λαχεῖα	20.000	2. Ἀνατύπωσις προηγ. τόμων	20.770
3. Ὑπουργ. Παιδείας	10.000	3. Βιβλιοδεσία	1.680
4. » Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν	15.000	4. Φωτογραφίαι	925
5. » Προεδρίας Κυβερνήσεως	40.000	5. Ἐξώφυλλα	1.632
6. Διάθεσις τόμων	34.071	6. Ἀντιγραφικὰ	800
7. Ἐγγραφαὶ συνδρομαὶ	5.140	7. Μίσθωσις ἀποθήκης	1.534
		8. Τροποποιήσις κατ'αὐτῶν	450

8. Τόκοι Τραπεζής	1.077	9. Έντυπα προσκλήσεων	130
9. Συνεστίασις	785	10. Έξοδα αποστολής τευχών	7.808, 8
10. Άνάτυπα	5.500	11. Χαρτόσημα κλπ.	97, 8
11. Λάζ. Κοντοβερής	3.000	12. Στέφανοι	1.000
12. Ίω. Ζούνης	3.000		
13. Κων. Νικολής	1.495		
	<u>149.068</u>		<u>11.811.60</u>

Έκ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων προκύπτει ὅτι αἱ ἐνισχύσεις ἐκ μέρους τῶν Ὑπουργείων καὶ τῶν ἄλλων Ὁργανισμῶν ὑπῆρξαν λίαν σημαντικά, τοῦτο δὲ ὀφείλεται εἰς τὰς ἐπιτυχεῖς ἐνεργείας μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς Ἑταιρείας.

Σημαντικὸν ἐπίσης εἶναι τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον εἰσπράχθη ἐκ τῆς διαθέσεως τῶν ἐκδοθέντων τόμων.

Ἡ αὔξησης τοῦ σκέλους τῶν πληρωμῶν ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐκτύπωσιν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ ἀντιτύπων ἐκ τοῦ τρίτου τόμου.

Ἡ ταμειακὴ κατάστασις, ὡς ἐμφανίζεται σήμερον, παρέχει ὕλας τὰς δυνατότητας τῆς ἀνέτου ἀντιμετώπισεως τῶν μελλοντικῶν ὑποχρεώσεων.

**Γ. Ἐκθεσις Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς διαχειριστικῆς περιόδου
1/2/69-26/2/72 τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν**

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ εὐρίσκεται εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὴν Γεν. Συνέλευσιν, κατόπιν τοῦ λογιστικοῦ καὶ οὐσιαστικοῦ ἐλέγχου τῶν βιβλίων καὶ δικαιολογητικῶν εἰσπράξεων καὶ πληρωμῶν, ὅτι τὸ Δ.Σ., πλὴν τῆς ἀκριβοῦς συμφώνως πρὸς τὸ καταστατικὸν τηρήσεως τῶν ὑποχρεώσεων του εἰς τὸν τομέα διαχειρίσεως, ἐπέτυχεν εἰς σημαντικὸν βαθμὸν τὴν αὔξησιν τῶν κεφαλαίων τῆς Ἑταιρείας.

Ἐκ τοῦ ἐλέγχου τῶν διαχειριστικῶν στοιχείων προκύπτει ὅτι αἱ εἰσπράξεις κατὰ τὴν ἐλεγχθεῖσαν περίοδον ἀνῆλθον εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 149.068, τὸ σύνολον δὲ τῶν δαπανῶν εἰς δρχ. 111.811.60.

Τὸ πιστωτικὸν ὑπόλοιπον τῆς περιόδου ταύτης ἐκ δρχ. 37.256.40, προστιθέμενον εἰς τὰ καταλειφθέντα κατὰ τὰς προηγουμένας διαχειριστικὰς περιόδους τοιαῦτα, ἀναβιβάζει τὸ σύνολον τῶν μετρητῶν εἰς δρχ. 101.168.85, ἐκ τῶν ὁποίων δρχ. 95.755.10 εἶναι κατατεθειμένα παρά τῆ Τραπεζῇ, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον ἐκ δρχ. 5.413,75 κατεμετρήθη εἰς χεῖρας τοῦ Ταμίου.

Αἱ γενόμεναι καταχωρήσεις εἰς τὸ βιβλίον Ταμείου, τόσον εἰς τὸ σκέλος τῶν εἰσπράξεων, ὅσον καὶ εἰς τὸ σκέλος τῶν δαπανῶν, ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ἐκδοθείσας διπλοτύπους ἀποδείξεις εἰσπράξεων ὑπ' ἀριθμοὺς 298-325, 351-377 καὶ 1-23 καὶ εἰς τὰ σχετικὰ παραστατικὰ πληρωμῶν.

Δι' ἀπάσας ἀνεξαίρετους τὰς πληρωμὰς ὑπάρχουν αἱ ἀντίστοιχοι ἀποδείξεις.

Ἐκ τῆς οὐσιαστικῆς ἀπόψεως ἅπασαι αἱ γενόμεναι δαπάναι κρίνονται ἀπολύτως ἐπιβεβλημέναι καὶ δικαιολογημέναι.

Δι' ὃ εἰσηγούμεθα τὴν ἔγκρισιν τοῦ ἀπολογισμοῦ τοῦ Δ.Σ.

Ἀθῆναι τῆ 26/2/1972

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ

ΜΝΗΜΗ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ

Συνεπληρώθησαν πενήντα χρόνια πού ἡ Ἑλλάς ἐγνώρισε τὴ μεγαλύτερη ἐθνικὴ συμφορὰ. Καὶ εἶναι πραγματικὰ ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ τοῦ 1922 ἡ μεγαλύτερη συμφορὰ πού ἐγνώρισε τὸ Ἔθνος μας.

Μὲ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453 διελύθη καὶ τυπικῶς ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, παρέμεινεν ὅμως συμπαγῆς ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος, τοῦ Πόντου καὶ τῶν παραλίω τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς μέχρι καὶ τῆς Κιμισαρείας.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς ἐδουλώθη, τὸ Ἑλληνικὸν ὅμως Πνεῦμα ἐδούλωσεν, ἐπέτυχεν νὰ ὑποδουλώσῃ τὸν κατακτητὴν. Διὰ τοῦτο ἤκιμαζε καὶ ἐμειγαλοῦργει.

Τὸ 1922 ὅμως ὁ Ἑλληνισμὸς αὐτὸς κατεστράφη. Πολλὰ χιλιάδες ἐσφάγησαν ἢ ἀπέθαναν ἀπὸ τὰς κακουχίας. Ἀπὸ τοὺς ἐπιζήσαντας 1.500.000 ἐφθασαν εἰς τὴν Ἐλευθέραν Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ δυνηθοῦν νὰ περισώσουν τίποτε ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά τους. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐφθασεν εἰς τὰ ἀπέναντι τῆς Μ. Ἀσίας Ἰταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα, οἱ ὑπόδουλοι ἀδελφοὶ τῶν ὁποίων τοὺς ἐδέχθησαν καὶ τοὺς περιέθαλψαν μὲ ἀδελφικὴν ἀγάπην, ὥστε σύντομα νὰ ἀποβοῦν παράγοντες προόδου.

Καὶ τότε ἐγίνε τὸ Ἑλληνικὸν θαῦμα! Ἡ Ἑλλάς, καταβεβλημένη ἀπὸ μακροχρονίους πολέμους καὶ ἐσωτερικὰς διχονοίας, ἐπέτυχεν νὰ ἀφομοιώσῃ τοὺς ἀπὸ τῆς Μ. Ἀσίας Ἑλληνας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ παθητικὸ στοιχεῖο ἐγίναν δημιουργικό.

Ἄρκετο ἀπὸ τοὺς πρόσφυγας ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ἀκριτικὰ σημεῖα τῆς χώρας, τὸ δὲ περισσότερον μέρος ἐγκατεστάθη γύρω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὅπου ἐδημιουργήθησαν οἱ λεγόμενοι «προσφυγικοὶ συνοικισμοί». Μετὰ τὴν πρόχειρὴ ἐγκατάστασίν τους ἐπεδόθησαν μὲ ζῆλον καὶ ἐργατικότητα εἰς τὰς ἐργασίας των, εἰς αὐτοὺς δὲ ὀφείλεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς γεωργίας, τῆς βιοτεχνίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἰδρυσαν τοὺς τοπικοὺς τῶν Συλλόγους μὲ ἓνα εἶδος ὁμοσπονδίας, τὴν «Κοινὴν τῶν Ἀλυτρώτων Ἑλλήνων καὶ Προσφύγων Ἐπιτροπείαν», εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἐπίσημον Κράτος ἀνεγνώρισε τὰ δικαιώματα πού εἶχαν οἱ «Δημογεροντίες» εἰς τὸν ἀλύτρωτον Ἑλληνισμόν.

Εἰς τὴν Ἐπιτροπείαν αὐτὴν ἀνῆκε καὶ ὁ «Κεντρικὸς Δωδεκανησιακὸς Σύλλογος», ὁ ὁποῖος ἐχειρίζετο τὸ πολιτικὸν θέμα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς

Δωδεκανήσου. Ὁ σύλλογος τῶν Νισυρίων «Γνωμαγόρας» εἶχε τὴν τιμὴν νὰ ἀντιπροσωπεύεται μονίμως εἰς τὴν Ἐπιτροπεῖαν αὐτήν.

Ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ συνήγειρεν δλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἐστέλλετο βοήθεια διὰ τοὺς πρόσφυγας. Εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην ἰδρύθη ἡ «Near East Relieve Organization». Οἱ Ἕλληνες τῆς διασπορᾶς ἐθεώρησαν ἐθνικὸν καθήκον νὰ συμβάλουν εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτήν. Ὅπως ἦτο φυσικόν, δὲν ὑστέρησαν οἱ Νισύριοι τῆς Ἀμερικῆς. Διωργάνωσαν χοροεσπερίδα, τὸ δὲ καθαρὸ προῖον ἀπὸ 1.500 δολλάρια παρέδωσαν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία τὸ ἀπέστειλε πρὸς τὴν εἰς Ἀθήνας Ἐπιτροπὴν Διαχειρίσεως Ἐράνων ἐξ Ἀμερικῆς, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἦτο ὁ Ναύαρχος Παῦλος Κουντουριώτης. Ἐπροτίμησαν οἱ Νισύριοι τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ἀποστολῆς, διότι ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἀμερικῆς ἐδιπλασίασε τὰ δι' αὐτῆς ἀποστελλόμενα ποσά.

Ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Ἀθηναίων ἔλαβεν εἰδοποίησιν ὁ Σύλλογος τῶν Νισυρίων Ἀθηναίων νὰ ἐπικοινωνήσῃ μαζί της. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ ἀνετέθη εἰς τὸν τότε Γεν. Γραμματέα Νικήτα Σακελλαρίδη. Τοῦτον ἐδέχθη ὁ ἴδιος ὁ Πρόεδρος, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπε: «Οἱ συμπατριῶτες σας τῆς Ἀμερικῆς ἀπέσειλαν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῆς ὁποίας εἶμαι πρόεδρος 3.000 δολλάρια καὶ ἐπιθυμῶ νὰ ἔχω τὴν γνώμην σας διὰ τὴν διάθεσιν αὐτῶν».

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, ἀπήντησε:

«Οἱ Νισύριοι τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος περιβάλλουν τὸν ἐνδοξον Ναύαρχον μὲ ἀπεριόριστον ἐκτίμησιν καὶ ἐμπιστοσύνην. Δύνασθε νὰ διαθέσετε τὸ ποσὸν ὅπως νομίζετε». Ὁ Παῦλος Κουντουριώτης εὐχαρίστησεν, ἀπέστειλὲν ὁμῶς εἰς τὸν Σύλλογον 500 δολλάρια, τὰ ὁποῖα διετέθησαν εἰς τοὺς Νισυρίους πρόσφυγας.

Τὸ σημείωμα αὐτὸ ἐγράφη «εἰς μνημόσυνον αἰώνιον».

Μ Ν Η Μ Η

Ο ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

Ὁ Ἐμμανουὴλ Καρπάθιος ἐγεννήθη εἰς Μανδράκιον τῆς Νισύρου (Δωδεκανήσου), ὅπου ἐδιδάχθη τὰ πρῶτα γράμματα. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, μετὰ δὲ τὴν ἀποφοίτησιν του μετέβη εἰς Ρόδον, ὅπου τὸ 1915 ἐχειροτονήθη Διάκονος καὶ τὸ 1916 ἐχειροτονήθη Πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Κυροῦ Ἀποστόλου καὶ ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Μητρόπολιν Ρόδου ὡς Ἀρχιμανδρίτης - Ἱεροκέρυξ.

Ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι τοῦ 1947 ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Μέσσην Ἐκπαίδευσιν, κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Βενετόκλειον γυμνάσιον Ρόδου, ἔπειτα εἰς τὸ Γεωργίτισιον (Λακωνίας), Κίμωλον, Νίσυρον, Ἄνδρον, Νάξον καὶ Ἀθήνας (Ζ' Γυμνάσιον). Τὸ 1920 ὑπηρέτησεν ὡς ὑποδιευθυντὴς τοῦ πρώτου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου, τὸ ὁποῖον ἱδρυσεν εἰς Ἀθήνας ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μελέτιος Μεταξάκης. Ἀπὸ τοῦ 1941 - 1947 ἦτο τακτικὸς ἱεροκέρυξ εἰς τὸν Ναὸν Ἀγίου Γεωργίου Κυψέλης. Τὰ κηρύγματά του ἐξεδόθησαν εἰς 4 τόμους (Α' - Δ') ὑπὸ τὸν τίτλον *Λόγοι ἀπ' Ἀμβωνος τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κυψέλης*. Ὑπῆρξε συνεργάτης τῶν περιοδικῶν *Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυξ*, *Ἐκκλησία*, *Θεολογία* κ.ἄ.

Τὴν 16 Ἰανουαρίου 1947 ἐξελέγη παμψηφεί ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Μητροπολίτης Κῶου, χειροτονηθεὶς τὴν 23 Φεβρουαρίου εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναὸν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ, κατὰ παράκλησιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Μαξίμου Ε'. Τὴν 23 Μαΐου 1947, μετὰ τὴν οἰκειοθελῆ παραίτησιν του ἐκ τῆς Μητροπόλεως Κῶ, ἐξελέγη παμψηφεί ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Μητροπολίτης Μεσημβρίας.

Ἡ δρᾶσις, ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ, τοῦ Μητροπολίτου Ἐμμανουὴλ εἶναι μακρὰ καὶ πολυσχιδῆς, ἰδίως οἱ ἀγῶνες του δι' ὁμιλιῶν καὶ ἀρθρῶν εἰς ἐφημερίδας καὶ κυρίως εἰς τὴν *Ἀυγὴν Δωδεκανησιακὴν*, διὰ τὰ δίκαια τῶν ἀλυτρώτων ἀδελφῶν του Δωδεκανησιῶν. Ἡ ποιμαντορικὴ δραστηριότης εἰς τὴν Μητρόπολιν του ὑπῆρξεν ἀξιόλογος. Κυρίως ὅμως ὁ Ἐμμανουὴλ Καρπάθιος διεκρίθη ὡς συγγραφεὺς. Γνώστης τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Ἰταλικῆς, ἠσχολήθη μὲ ὄλους σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας, ἐκδώσας πολλὰς θεολογικὰς μελέτας, τῶν ὁποίων ἀναγραφήν εὐρίσκει ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὴν *Πνευ-*

ματικὴν Κυρελίδα του. Σπουδαιότατον εἶναι τὸ ἔργον του Ἐξομολογητικὴ (Α', Β'). Κατέλιπεν ἀρκετὰ χειρόγραφα, μεταξύ τῶν ὁποίων τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐκκλησίας. Μετέσχε τῶν δύο Πανορθοδόξων διασκέψεων τῆς Ρόδου (1961 καὶ 1963). Ὑπῆρξε μέλος τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας.

Τὰ ἀνωτέρω βιογραφικὰ στοιχεῖα ὑφείλονται εἰς τὸν Πρεσβύτερον Ἰω. Ράμφον, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστοῦμεν. Τὸ πρὸς τὴν Νίσυρον ἐνδιαφέρον τοῦ Ἐμμανουὴλ ὑπῆρξεν ἐξαιρετον. Ἠσχολήθη μὲ ποικίλα θέματα. Ἀναφέρομεν τὰς διὰ τὴν Νίσυρον δημοσιευθείσας ἐργασίας του κατὰ κατηγορίας, ὅπως ἔχουν καταχωρισθῆ εἰς τὸ περιοδικὸν *Νισυριακὰ Χρονικὰ* (Μαΐου - Ἰουνίου 1957, φ. 16, σελ. 7-11). Ἰδοὺ αἱ κατηγορίαι τῶν δημοσιευμάτων αὐτῶν: Ἐκκλησιαστικά, Ὁρησκευτικὴ ἐθιμογραφία, Ἀγωγή, Νισύρικη φιλοσοφία, Κοινοτικά, Λαογραφικά, Λογοτεχνία, Γλωσσικά, Παλαιὰ ἔγγραφα Νισύρου, Νισυρίων δρᾶσις. Κατωτέρω θὰ παραθέσωμεν μερικὰ ἀπὸ τὴν Νισύρικη Φιλοσοφία, τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ Νισυριακὸν περιοδικὸν *Νέας Ὑόρκης Γνωμαγόρας*.

Ὡς σπουδαστὴς εἰς τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον Σάμου ἐξέδωκε τὸ 1910 τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγίου Νεομάρτυρος Νικήτα τοῦ Νισυρίου μετὰ βιογραφικοῦ αὐτοῦ ὑπομνήματος. Ὡς Ἀρχιμανδρίτης εἰσηγήθη τὸ 1932 εἰς τὸν Σύλλογον τῶν Νισυρίων Ἀθηνῶν - Πειραιῶς ὁ *Γνωμαγόρας* τὸν ἑορτασμὸν τῆς διακοσιετηρίδος τοῦ μαρτυρίου τοῦ Νεομάρτυρος Νικήτα τοῦ Νισυρίου. Ὁ ἑορτασμὸς οὗτος ἐγένετο συγχρόνως εἰς Ἀθήνας καὶ Νίσυρον, ἔκτοτε δὲ τελεῖται κατ' ἔτος εἰς Νίσυρον, Ρόδον, Ἀθήνας καὶ Νέαν Ὑόρκην. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐξεδόθη τευχίδιον πανηγυρικὸν «χορηγία τοῦ ἐν Ἀθήναις Νισυριακοῦ Συλλόγου *Γνωμαγόρας*, πόνοις καὶ ἐπιστασίᾳ Ἀρχιμ. Ἐμμ. Ἰ. Καρπαθίου», ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει εἰς τὸν πρόλογόν του.

Κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς Νίσυρον τὸ 1922 ὁ Ἀρχιμ. Ἐμμανουὴλ δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὰ καθηγητικά του καθήκοντα, ἀλλ' ἀνέλαβε καὶ ὡς Ἰγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιανῆς. Εἰς αὐτὸν ὑφείλεται ἡ ἵδρυσις τοῦ συλλόγου «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν καὶ Δεσποινίδων ὁ Ἅγιος Νικήτας ὁ Νισύριος», ὁ ὁποῖος σύλλογος, ἐκπὸς ἀπὸ τὴν φιλανθρωπικὴν του δρᾶσιν, ἐπροίκισε τὸ Μανδράκιον τῆς Νισύρου μὲ τὸ Δημαρχιακὸν Μέγαρον καὶ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τοῦ Ἁγίου Νικήτα τοῦ Νισυρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου.

Αὐτὰ ἐν συντομίᾳ διὰ τὸ ἔργον του. Ὅμως εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἄφθονον ὕλικόν διὰ τὴν Νίσυρον κατέλιπεν ἀνεκδοτόν, διότι, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, ὁ χρόνος δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ τὸ ἀξιοποιήσῃ.

Ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν εἰς συλλυπητήριον ἐπιστολὴν πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ εἰς Κύριον ἐκδημήσαντος Ἱεράρχου ἐκφράζει τὴν εὐχὴν, ὅπως εὐρεθῇ τρόπος διὰ τὴν συλλογὴν τῶν ἀνεκδότων ἐργασιῶν, ἡ δημοσιεύσις

τῶν ὁποίων, πλὴν τῆς ἀναμφισβητήτου προσφορᾶς εἰς τὴν Λαογραφίαν τῆς Νισύρου, θὰ ἀποτελέσῃ τὸ καλῦτερον μνημόσυνον τοῦ Ἑμμ. Καρπαθίου.

ΝΙΣΥΡΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Τῆς νύχτας τὸ περπάτημα

«Ὅποιοι τὴν νύχταμ πορπατεῖ
λάσπες καὶ κοπριὲς πατεῖ».

Δὲν φεύγω ἀκόμη ἀπὸ τὸν γέρο Μπερδελλῆ τῆς Καθολικῆς μας. Δικὰ του εἶναι καὶ τὰ λόγια αὐτά. Τί νὰ εἶχε πάθει ὁ Χριστιανὸς - ὁ Θεὸς συγχαρέσοι τον - καὶ κατέληξεν εἰς τὴν φιλόσοφον αὐτὴν σκέψιν!

Ὁ γέρο Μπερδελλῆς ἔχει βεβαίως ὑπ' ὄψιν του τὸ Μανδράκι τοῦ καιροῦ του, ποῦ τὴν νύχτα ἦτο Θεοσκότεινο, καὶ μόλις τὸ δειλὸ φαναράκι ἤμποροῦσε νὰ ρίξῃ ὀλίγο φῶς ἐμπρὸς στὰ πόδια μας.

Ἄλλ' ὁ πολυπαθὴς γέρος εὕρισκεν ὀπωσδήποτε ὅτι τῆς νύχτας τὸ πορπάτημα συνδέεται μὲ ὄχι εὐχαρίστους ἐκβάσεις. Καὶ ἀσφαλῶς, ὄχι ὀλίγοι ξενοῦχτηδες ἢ νυχτοπόροι θὰ ἔχουν νὰ βεβαιώσουν τὴν ἀλήθειαν τῆς φιλοσοφίας τοῦ γέρο Μπερδελλῆ μας. Θέλει καὶ ρώτημα; Ἐχει σὰν τὴν ἡμέραν; Ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπερδελλῆ δὲν χάνει τὸ κύρος της, οὐδὲ δι' αὐτὰς τὰς ἠλεκτροφωτιστούς μεγαλουπόλεις. Ἡμπορεῖ βεβαίως νὰ μὴ πατῆ κανεὶς εἰς αὐτὰς (λάσπες καὶ κοπριὲς) ἀλλ' εἶναι τόσα καὶ τέτοια τῆς νύχτας τὰ ἀπρόοπτα, ὥστε ἀμφιβάλλω, ἂν θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ κλονίσῃ τὴν Νισύρικην φιλοσοφίαν ὅτι: εἶναι πρᾶξις φρονήσεως νὰ μαζεύεται κανεὶς ἐνωρὶς εἰς τὸ σπιτάκι του.

Γνωμαγόρας, 65.

Αὐτοκυριαρχία

«Ἄς εἶ' μ μικρὸν τ' ἁλῶνι μου, κι ἄς εἶ' μ μοναχικὸμ μου».

Πόσας φορὰς ἡ πείρα δὲν ἀπέδειξε τὸ δίκαιον τῆς φιλοσόφου ταύτης κρίσεως τοῦ Νισυριακοῦ λαοῦ; Βεβαίως τὸ νὰ συνεργάζεται κανεὶς ἐπαγγελματικῶς μὲ ἄλλον καὶ νὰ συνεταιρίζεται δὲν εἶναι πρᾶγμα, ποῦ ἠμπορεῖ νὰ καταδικασθῇ, νὰ προτιμηθῇ δὲ ἀπολύτως ἡ μοναχικὴ ἐργασία. Ἡ συνεργασία, ὁ συνεταιρισμὸς, εἶναι κοινωνικοὶ θεσμοί, οἱ ὁποῖοι ἐπιβάλλονται ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς συνθήκας ἐν γένει τοῦ βίου. Ἐὰν ὅμως οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἐξετασθῶσι βαθύτερον, ἐνῶ ἀπὸ ὕλικῆς ἀπόψεως ἐνδεχόμενον νὰ ἀποδίδουν περισσότερα, ἀπὸ τινων ἄλλων ἀπόψεων, καὶ ἠθικῶν προπάντων, δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένοι τρωτῶν σημείων, τὰ ὁποῖα πολλὰκις ἐπιφέρουν τὴν ἔχθραν τῶν συνεταιρίων, τὴν κατάρρευσιν τῆς συνεργασίας καὶ τὴν καταστροφὴν.

Ἡ συνεργασία καὶ ὁ συνεταιρισμὸς εἶναι κάτι ἐξαιρετον καὶ ἠθικῶς ὑψηλόν, καὶ ἐπομένως περιζήτητον. Ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν οἱ συνεργαζόμενοι εἶναι

εὐθείς χαρακτήρες καὶ τίμιοι ἄνθρωποι. Ὅταν ὅμως ἐμπλέξῃ κανεὶς μὲ ἄνθρωπον δόλιον καὶ καχύποπτον, τότε ἡ συνεργασία εἶναι τυραννίς.

Καὶ ἀναμφιβόλως τὴν ἀποφιν αὐτὴν ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ φιλοσοφῶν Νισύριος, δεδομένου ὅτι ἡ ἐντιμότης, ἡ εὐλικρίνεια, ἡ εὐθύτης τοῦ χαρακτήρος εἶναι πράγματα δυσεύρετα καὶ δυσθήρατα.

Δι' αὐτὸ εὐρίσκει προτιμότερον νὰ ἔχῃ κανεὶς μικρὰν ἐργασίαν καὶ νὰ ἀρκῆται εἰς μικροτέρας ἐπιχειρήσεις, νὰ εἶναι δὲ ἀνεξάρτητος καὶ κύριος τοῦ ἐαυτοῦ του καὶ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ κάθε ὑποφίαν καὶ κάθε πρυστριβήν, προτιμῶν δὲ ἀντὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐξαρτήσεώς του, μικρότερα μὲν ἴσως ὑλικά κέρδη, ἀλλὰ μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ δραστηριότητος, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοτέλειαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ σοφὴ Νισυριακὴ γνῶμη.

Γνωμαγόρας 72.

Ἡ ἀξία τῆς ὑπομονῆς

«ὄπου ᾿σει τὴν ὑπομονὴν τὸ πεθουμᾶ, θωρεῖ του».

Ἵπέροχος φιλοσοφικὸς μαργαρίτης. Θέλει καὶ συζήτησιν; Ἡ ἀψιθυμία ποτὲ δὲν ἔχει εὐχάριστα ἀποτελέσματα. Νὰ προτρέχῃς τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια νομίζεις ὡς ἐπικείμενα καὶ νὰ ἀγωνιάς, πρὶν συμβοῦν, ἐνῶ δὲν εἶναι κὰν βέβαιον, ἂν συμβοῦν; Κακόν. Νὰ ἀδημονῆς, νὰ κτυπίεσαι καὶ νὰ ὀδύρεσαι διὰ κάτι λυπηρὸν τὸ ὅποῖον σοῦ συνέβη; Τί τὸ ὄφελος; Νὰ ἐξεγερθῆς, ἔστω καὶ ἂν ἀδικῆσαι, ἐναντίον τοῦ ἰσχυροτέρου σου, ἐνῶ γνωρίζεις ὅτι θὰ σὲ συντριψοῦν; Ὅθ ἦτο ἐσχάτη μωρία. Νὰ ἀπελπισθῆς καὶ νὰ χάσῃς τὸ θάρρος ποῦ χρειάζεσαι διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ ὑποφέρεις, ἐπειδὴ παραγκωνίζεσαι ἴσως, ἐπειδὴ βλέπεις τὴν κακίαν καὶ τὰ πάθη νὰ ὀργιάζουν καὶ τὴν ραδιουργίαν νὰ χοροπηδᾷ; Εἶναι ἀνάξιον ἀνθρώπου φρονίμου καὶ καλοῦ χριστιανοῦ.

Εἰς ὅλας αὐτάς καὶ εἰς τὰς παρομοίας περιπτώσεις ὁ Νισυριακὸς λαὸς μὲ τὸν φιλόσοφον νοῦν του εὐρίσκει τί πρέπει νὰ γίνεται καὶ εἰσάγει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν καλὸν δρόμον τῆς ζωῆς.

Ἡ ὑπομονὴ εἶναι ἐκείνη, ἡ ὅποια εἰς τὰς περιστάσεις αὐτάς σώζει τὸν καθ' ἕνα. Δι' αὐτὸ οἱ Νισύριοι μεταχειριζόμεθα πρὸς τοὺς τεθλιμμένους καὶ τοὺς ὀπωσθήποτε ὑποφέροντας τὴν φράσιν: «Καλὴ σου ἀπομονή».

Γνωμαγόρας 69.

Προσαρμογὴ πρὸς τὸ περιβάλλον

«Σ' ἕναν τόπον ἔλαχα κι ὅ,τι κάμναν ἔκαμνα».

Ποιὸς θὰ ἀρνηθῇ τὴν πρακτικὴν σημασίαν τῆς βιονομικῆς ταύτης παρατηρήσεως; Ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος εἶναι ἀπὸ μικρὸς διαφορητικὰ μαθημένος. Ἀπὸ τὸ σπίτι του, ἀπὸ τὴν γειτονιά του, ἀπὸ τὸ συγγενολόιν του, ἀπὸ τὴν

πατρίδα του ἔχει ἀποκομίσει ἓνα πλοῦτον ἡθῶν, συνηθειῶν, καὶ ἔχει μορφώ-
σει ὀρισμένους τρόπους τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ φέρεσθαι. Αὐτὰ βεβαίως
ὅλα εἶναι δι' αὐτὸν ἀτομικῶς μία κληρονομία πολῦτιμος. Καὶ ἂν πρόκειται νὰ
ζήσῃ εἰς τὴν πατρίδα του ἢ ἐν μέσῳ συγγενῶν καὶ συμπατριωτῶν του, ἀναμ-
φιβόλως; ἔταν τὰ φυλάττη, θὰ διδῇ τὴν ἐντύπωσιν ἐνὸς καλοῦ πατριώτου,
ποῦ κρατεῖ ἀξιεπαίνως καὶ ἀξιομιμῆτως τὰ πατροπαράδοτα.

Τί ὅμως θὰ συμβῇ, ἔταν ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων τὸν ρίψῃ εἰς ἓνα νέον
περιβάλλον, εἰς κύκλον ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἄλλα ἡθῆ, ἄλλα ἔθιμα;
Θὰ θελήσῃ νὰ μὴ δώσῃ καμμίαν σημασίαν εἰς αὐτά, θὰ εἶναι ξένος πρὸς τὸ νέον
κοινωνικὸν περιβάλλον του καὶ θὰ τραβᾷ αὐτὸς τὸν δρόμον ποῦ ἔμαθεν, ἀδικ-
φορῶν πῶς κυλᾷ γύρω του ἡ ζωή; "Ἡ θὰ σηκωθῇ καὶ θὰ ξεσπαθῶσῃ διὰ νὰ
ἐπιβάλῃ τὰ ἰδικά του εἰς τὴν νέαν κοινωνίαν, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ζῇ καὶ θὰ
κινῆται;

Καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνα. Καὶ ἀκριβῶς ἡ Νισύριχη
φιλοσοφία μὲ τὴν πολῦτιμον συμβουλήν της μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τοὺς κινδύ-
νους τούτους. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν πρέπει νὰ φροντίζῃ ὁ καθένας ἐκάστωτε
ὡς πρὸς τὸν κοινωνικὸν του βίον, νὰ φροντίζῃ νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὸ κοι-
νωνικὸν του περιβάλλον. "Ἄλλως, ἡ ζωὴ θὰ τοῦ γίνῃ μαρτύριον. Θὰ εἶναι ὅμως
ἐξ ἄλλου σπουδαία ἀρετὴ, ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται ἐν μέσῳ τοῦ συμπατριωτικοῦ
του κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, νὰ διατηρῇ καὶ τὰ πατροπαράδοτά του ὡς κό-
ρας ὀφθαλμοῦ. Τότε θὰ εἶναι καὶ Νισύριος Νισύριος ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ξένον πε-
ριβάλλον του κοινωνικῶς.

Γνωμαγόρας 70.

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΚΑΖΑΒΗΣ

Τὴν 27 Δεκεμβρίου 1972 ἔπαυσε νὰ εὕρισκεται μεταξύ μας ὁ συμπολίτης μας Γεώργιος Ν. Καζαβῆς.

Οὗτος ἐγεννήθη εἰς Νίσυρον τῆς Δωδεκανήσου τὸ 1898. Εἰς μικρὰν ἡλικίαν ἠκολούθησε τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα πρὸς τὴν Ἀμερικὴν, παρέμεινε δὲ εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην ἐπὶ μίαν ἐξηκονταετίαν.

Οἱ δυσκολίες τῆς ὁποῖας συνήντησε δὲν τὸν ἠμπόδισαν νὰ παρακολουθήσῃ μαθήματα χειροπρακτικῆς, ὥστε πολὺ γρήγορα νὰ καταλάβῃ ἐξέχουσαν θέσιν ὡς χειροπράκτωρ. Συνέγραψε καὶ ἐκυκλοφόρησε δύο βιβλία σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιστήμην του: *Τέκμαρ Μακροβιότητος καὶ Ἡ ὕγεια μας*, τὰ ὁποῖα τὸν ἐπέβαλαν μεταξύ τῶν συναδέλφων του. Ἠσχολήθη ἐπίσης μὲ τὴν λαογραφίαν τῆς Νισύρου καὶ ἐξέδιδε τὸ περιοδικὸν ἢ *Νίσυρος*. Ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι τὸ βιβλίον του *Λαογραφικὰ Νισύρου*, διὰ τὸ ὁποῖον ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τοῦ ἀπένευμεν Ἑπαινον. Ὑπῆρξεν ἐνεργὸν μέλος τῆς Νισυριακῆς Παροικίας Νέας Ὑόρκης, ἐπανειλημμένως δὲ ἐχρημάτισε πρόεδρος τοῦ ἐκεῖ Συλλόγου τῶν Νισυρίων *Γνωμαγόρας*.

Τὸν Μάιον τοῦ 1971, ὅτε τὸν ἐπεσκέφη ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν, τὸν εὔρε νὰ ἀσχολῆται μὲ τὴν συγκέντρωσιν νέων λαογραφικῶν στοιχείων διὰ τὴν Νίσυρον, ὑπελόγιζε δὲ νὰ τὰ δημοσιεύσῃ προσεχῶς. Ἡ ἐγκραυλικὴ ὁμῶς κόπωσις δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του αὐτήν. Καταβεβλημένος καὶ σχεδὸν ἀνίκανος ἐγκατέλειψε τὴν Νέαν Ὑόρκην καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ρόδον, ἔπου καὶ ἀπέθανε.

Ἐφυγε λυπημένος διότι δὲν εἶχε πλησίον του κανένα συγγενῆ του διὰ νὰ τοῦ συμπαρησταθῇ εἰς τῆς δύσκολας τελευταῖες στιγμῆς του, ἀλλὰ καὶ ἱκανοποιημένος, διότι οἱ Νισύριοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ κυρίως οἱ Νισύριοι τῆς Ρόδου ἐπέδειξαν ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον δι' αὐτόν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελις
Πρόλογος	3
ΣΩΤΗΡΙΟΥ Ι. ΑΓΑΠΗΤΙΔΗ: Ὁ πληθυσμὸς τῆς Νισύρου	5
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΥΡΗ: Τὸ Πανδωδεκανησιακὸν Συνέδριον τῆς Νέας Ὑόρκης τῆς 24 Ὀκτωβρίου 1943 καὶ ἡ σημασία του.....	8
ΚΥΡΙΛΟΥ ΡΩΜΑΝΟΥ: Ἡ Νίσυρος διὰ μέσου τῶν αἰώνων	34
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ν. ΦΡΑΝΤΖΗ: Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκπαιδεύσεως τῆς Νισύρου	42
ΜΙΧ. ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΗ: Παλιῶν Νισύριου τραγούδια	66
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ: Ἱστορία τῆς Νισύρου	95
ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: Μοιρολόγια Νισύρικα	239
ΛΑΖΑΡΟΥ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ: Νισυριακὰ οἰκιακὰ σκεύη καὶ γεωργικὰ ἐργαλεῖα..	307
ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: Ἡ Καλαντήρα	322
ΝΙΚΗΤΑ Ο. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ: Ἡ ἀργατιά	328
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΪΙΑ Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ: Νισύρικες εὐχὲς	331
Τὰ Συμαϊκὰ	333
Ἡ ἀπήχισις μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ τρίτου τόμου τῶν Νισυριακῶν	339
Ἐνέργειαι τῆς Ἐταιρείας Νισυριακῶν μελετῶν διὰ τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τῆς Νισύρου	352
Γενικὴ Συνέλευσις τῆς Ἐταιρείας Νισυριακῶν μελετῶν	358
Μνήμη Μικρῆς Ἀσίας	365
Μνήμη Μεσημβρίας Ἐμμανουὴλ	367
Γεώργιος Καζαβῆς	372

Κατωτέρω παραθέτομεν τὰ περιεχόμενα τῶν προηγουμένων Α, Β καὶ Γ τόμων, διὰ νὰ κατατοπισθῇ ὁ ἀναγνώστης ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν ποῦ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τοὺς τόμους αὐτοὺς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Α΄ ΤΟΜΟΥ

	σελίς
Ἐντὶ προλόγου	3
Ν. Γ. ΜΑΥΡΗ: Οἱ ξένοι περιηγηταὶ καὶ γεωγράφοι διὰ τὴν Νίσυρον	7
ΑΝΑΣΤ. ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ: Ἡ Κῶς, ἡ Νίσυρος, ἡ Κάλυμνος καὶ αἱ γειτονικαὶ νῆσοι κατὰ τὸν Κρητικὸν πόλεμον (205-204 π.Χ.)	18
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ: Ἡ γενεαλογία τοῦ Νεομάρτυρος Νικήτα τοῦ Νισυρίου ὑπὸ τὸ πρίσμα γραπτῶν ἀποδεικτικῶν	32
Μ. ΛΟΓΟΘΕΤΗ: Τουρισμὸς καὶ οἰκονομία τῆς νήσου Νισύρου	51
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: Τὰ «Χρονικά» τῆς «Πορφυρίδος» Ρόδου	118
ΑΝΤ. Μ. ΑΝΤΑΠΑΣΗ: Ἡ κοινότης Ἐμπορείου καὶ ἡ μετανάστευσις	126
ΛΑΖΑΡΟΥ Κ. ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ: Ὄνόματα τοπειῶν καὶ περιφερειῶν τῶν τριῶν περιοχῶν τῆς νήσου Νισύρου	136
Κρίσεις - Σχόλια	163
Ἀνακοινώσεις - Συλλογικά	173
Κοινωνικά	196

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Β' ΤΟΜΟΥ

	σελίδες
Ἐντὶ προλόγου	3
ΚΩΣΤΑ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ: Τὸ Νισύριο Δημοτικὸ Τραγούδι	5
Ε.Γ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗ: Διονύσιος Μηνᾶς. Μητροπολίτης Μηθύμνης ὁ ἀπὸ Νι- σύρου	203
ΛΑΖΑΡΟΥ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ: Ὑβρεις (τοῦ Νισυριακοῦ λεξιλογίου)	209
Γράμματα Δημητρίου Μπαλαλᾶ (πρόλογος ὑπὸ Κώστα Σακελλαρίδη)	215
Ν.Γ. ΜΑΥΡΗ: Νισυριακὴ Βιβλιογραφία	228
ΣΤ'ΑΥΡΟΥ ΜΑΝΕΣΗ: Παρατηρήσεις στὸ τοπωνυμικὸ Νισύρου	260
Μ. ΚΑΤΣΙΜΑΤΙΔΗ: Ἡ Νίσυρος	272
Α. ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ: Βιβλιοκρισία «Λαογραφικὰ σύμμεικτα Νισύρου» τοῦ Ἐμ- μανουὴλ Καρπαθίου, μητροπολίτου Κῶ	278
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΚΑΖΑΒΗ: Ὑμνος στὴν πατρίδα (ποίημα)	283
ΕΥΡΗ ΒΑΡΙΚΑ - ΜΟΣΚΟΒΗ: Ὠδὴ στὴ Νίσυρο (ποίημα)	284
Ὁ ζωγράφος Δημήτρης Σακελλαρίδης	285
Ἡ ἀπήχησις τοῦ Α' τόμου τῶν «Νισυριακῶν»	289
Κρίσεις - Σχόλια	293
Ἀνακοινώσεις - Συλλογικὰ	305
Κοινωνικά	347

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Γ' ΤΟΜΟΥ

	σελις
Ἐντὶ προλόγου	3
ΣΩΤΗΡΙΟΥ Ι. ΑΓΑΠΗΤΙΑΔΗ: Ὁ πληθυσμὸς τῆς Δωδεκανήσου	5
Ε. Γ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗ: Ἀνέκδοτα Νισυριακὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς ἐπανάστα- σεως (1821)	23
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ: Ἱστορία τῆς Νισύρου (μέχρι τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμ- μαχίας)	49
ΚΩΣΤΑ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ: Ἡ ἱστορία τῶν προνομίων τῶν Νοτίων Σποράδων	142
Χ. Ι. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ: Τοπωνυμικὸ Νισύρου	230
ΛΑΖΑΡΟΥ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ: Στοχασμὸς τῆς περασμένης ἐποχῆς τοῦ Παλαιοκά- στρου τῆς Νισύρου.	269
Γ. Ε. ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΗ: Κῶς, «Ἡ πατρίς τῆς Ἱατρικῆς».	279
ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: Ἡ Κατερίνα τοῦ Κούλελη	292
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΙΚΟΛΗ: Ἐνας περίπατος εἰς τὸ νησί μας	330
Ἡ ἀπλώτρα (ποίημα)	334
Γ. Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: Τὸ προξενιὸ (ποίημα)	335
Χ. ΠΑΤΡΙΚΗ: Νοσταλγία (ποίημα)	336
Χ. ΠΑΤΡΙΚΗ: Εἰς τὸν προφήτη Ἥλια	338
Γ. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ: Νισυρος	339
Γ. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: Συνέχεια χρονικῶν «Πορφυρίδος» Ρόδου	341
Ὁ δεῦτερος τόμος τῶν Νισυριακῶν καὶ ἡ ἀπήχησίς του	351
Κρίσεις καὶ σχόλια	361
Τὸ πανηγύρι τῆς Σηλιανῆς	366
Γενικὴ Συνέλευσις τῆς Ἐταιρείας Νισυριακῶν μελετῶν	369
Ἄντοι ποῦ φεύγουν	380
Μητρῶν μελῶν φιλανθρωπικοῦ σωματείου Νισυρίων Ρόδου «Ἡ Πορφυρίς»	382